

Část druhá

ŽENA STAROVĚKÁ

I ŽENA, RODINA A LÁSKA V PATRIARCHÁLNÍ DOBĚ

Vznik soukromého vlastnictví a především shromažďování bohatství v rukou jednotlivých mužů, rozkvět rodiny jako absolutního mužova panství roztrhala, jak jsme viděli v první části tohoto díla, prastará rodová pouta, rod přestával existovat jako hospodářská pospolitost a jeho hospodářským dědictvím se stala rodina. Přestával existovat i jako organizační politická jednotka a na jeho místo nastoupil stát. Z kmenového státu válkami a dobýváním postupně vznikal národní stát a státní život se stal charakteristickým znakem nového kulturního stupně, civilizace, v níž patriarchálně organizovaná rodina zcela ovládla celou geneomii, jak to nazývá Müller-Lyer¹. Jde tedy o souhrn těch sociologických jevů, které přímo či nepřímo souvisejí s lidským rozmnožováním.

Všechny národy, které dosáhly prvního stupně civilizace, staří Peruánci a Mexičané, staří Japonci i Číňané, Asyrobabyloňané, Egypťané, Indové, Peršané, Řekové a Římané v době svého rozkvětu a románsko-germánské národy ve středověku aj. byly organizovány už v patriarchálních rodinách.

Téměř o všech těchto národech se však dá říci a zároveň historicky dokázat, že prošli příbuzenskou epochou.

V Atice (poloostrov na vých. starého Řecka) sídlily původně čtyři rodové *fýly*, kmeny, z nichž se každý dělil na tři *frátrie* s třiceti rody. Těchto dvanáct fratrií prý dokonce tvořilo dvanáct samostatných obcí. Nejstarší ústavou Atiky i jiných řeckých států byla rodová organizace, stmelená společnými náboženskými obřady na počest božstva, které Iónové (praobyvatelé Atiky) pokládali za prvního předka a které mělo vlastní jméno, dále společným pohřebištěm, vzájemnými dědičnými právy, vzájemnou pomocí, obranou a spravedlností, vzájemným snubním zřízením, které zavazovalo například k sňatku s osiřelou dcerou nebo dědičkou, společným částečným majetkem, vlastním *archontem* (starořecký doživotní člen rady starších) a pokladníkem.

Ale Helénové (Řekové), které nám vykreslil Homér, byli už na přechodu k patriarchálnímu státu.

Podle staré atické pověsti sjednotil Theseus oněch dvanáct obcí v jeden národ, jehož hlavním městem byly Atény (také psáno Athény), a bez ohledu na rodovou organizaci ho rozdělil na tři třídy: *eupatridy* (šlechtu), *geomozy* (sedláky) a *demíurgy* (řemeslníky), přičemž bohatým patricijským rodinám podle zákona vyhradil všechny vyšší úřady. Je jisté, že v době před Solonem byli eupatridové vůči ostatnímu lidu jednotnou privilegovanou třídou a náležitě těžili ze svých výsad. Znušili království, aby mohli jako bohatí velkostatkáři a páni obchodu vykořisťovat lid lichvářstvím a zmocňovat se jeho půdy. Vláda šlechty dosáhla vrcholu v době drakonského zákonodárství (podle jména Drakon, který dal v Aténách r. 621 př. Kr. sepsat staré zvykové právo a zavedl tvrdé tresty). Domnělý tyran Peisistratos se ujal lidu a zahnal početné rodiny eupatridů. Solonovo zákonodárství znamenalo vítězství „lidu“ a z Atén udělalo republiku, i když vybudovanou na principu otroctví.

Obdobná situace byla i v Římě.

Podle tradice se zde sjednotily tři kmeny, složené z tří sta rodů s podobnými právy a povinnostmi, jaké jsme poznali u Indiánů a Atéňanů; celek spravovala rada

rodových představitelů (*senatus romanus*), národní shromáždění (*comitia curiata*) a vojenský velitel, král (*rex*). Potomci členů senátu se nazývali patricijové, ti také zrušili království a založili republiku, která jim dala do rukou všechnu moc a umožnila jim získat obecní půdu do soukromého vlastnictví. V Latii (historické území ve stř. Itálii, osídlené Italiky) byla půda původně společným vlastnictvím kmene. Ale už v historické době existoval v Římě soukromý majetek občanů, *agri privati*, a rozsáhlé pozemky patřící všemu lidu, *ager publicus*. Soukromá půda však ještě neměla tak velký význam, byla to jen takzvaná dvě jitra (*bina jugera*) potřebná na dům, dvůr a zahradu. Tvořila takzvané heredium, dědičnou půdu. Všechna ostatní půda byla společným vlastnictvím. *Heredium*, jako příděl v Spartanu, bylo neodcizitelné, neboť znamenalo nevyhnutelné sídlo pro rodinu a předat ho se pokládalo až do posledních dní republiky za hanbu. Heredium však rodinu neživilo: musela obhospodařovat část obecní půdy a pást na obecních pastvinách.

Takovou agrární ústavu měli i staří Rusové a staří Germáni.

Obecní půdu si mohli patricijové volně přivlastnit, to znamená, že každý pro sebe mohl obhospodařovat její libovolnou část, pokud dodržoval určité předpisy. Nebyla jeho soukromým vlastnictvím, jen držbou, teoreticky kdykoliv odvolatelnou. V praxi však patricijové užívali obdělávanou půdu stále, neboť nestanovili určitou lhůtu, kdy je třeba půdu vrátit, a půda, kterou okupovali, nabyla takového rozsahu, že její část mohli přenechávat takzvaným klientům za část výnosu. Později ji nechávali obdělávat otroky, když po vítězných válkách vzrostl jejich počet. Kromě toho měli právo pást svůj dobytek na obecních pastvinách za jistý poplatek senátu, s nímž však obyčejně příliš nespáchali.

Plebejci neměli okupační právo na obecnou půdu. Rozdělovali jim však přídělý, většinou, jak se zdá, po sedmi jitrech, která měla stačit k obživě rodiny. Protože v Římě neexistovalo periodické rozdělování pozemků jako ve slovanských a germánských obcích, musel Řím neustále dělit půdu, neboť plebejci si své přídělý dlouho neudrželi. Naproti tomuto rozkladu hospodářské pospolitosti však v římské gentě trvala ještě dlouho rodová solidarita. Rodoví druhové si navzájem pomáhali v problémech, celý rod ručil za dluhy svého člena, vykupoval zajatého, platil pokutu za odsouzeného. Rody nakonec tvořily alespoň náboženské obce.

U jiných árijských národů (Árijci, Árjové jako jeden národ, Indoíranci, árijci zastarale jako příslušníci skupiny národů mluvících indoevropskými jazyky, zde je výraz „árijský“ používán bez podtextu rasistických teorií, proto zůstává ponecháván) najdeme také rodové organizace, které dokazují, že prošly příbuzenskou epochou. U starých Indů to byla *sapinda*, u Skotů *klan*, u Irů *sept*, u Jihoslovánů *zadruga*, u Rusů *mir* atd.

V celém Velkém Rusku, to znamená na onom nesmírném území, které se rozprostírá za Dněprem a ve kterém žilo třicet až pětaticet milionů lidí, byla půda, nepatřící koruně nebo šlechtě, nedělitelným vlastnictvím obce. Zásadně měl každý plnoprávný mužský obyvatel nárok na stejný díl půdy, jejíž vlastníkem byl *mir*. Za starých časů se půda obdělávala společně, později ji dělili, a sice každý šestý, jinde každý dvanáctý nebo patnáctý rok, nejčastěji každý devátý rok, a to losováním. *Mir* byl rod, jehož členové se pokládali za potomky společného otce rodu. V případě úmrtí se nedělilo podle stupně příbuznosti, ale dědili dospělí členové *miru*, nedospělé děti byly vyloučeny².

U národů s neárijskými (tedy nikoliv indoevropskými) jazyky najdeme staré rodové organizace u Hebrejců, Číňanů, Japonců, Egyptanů, Mexičanů atd.

Hebrejci se dělili na dvanáct kmenů, potomky dvanácti Jákobových synů; kmen Levi měl například osm národů a tři frátrie: Gerson, Kahath a Merari.

V Číně v historické době zůstaly jen stopy po rodové organizaci: je jasné, že půda zde byla původně společným vlastnictvím všech skupin; dodnes existuje nevelký počet rodových jmen, která mají všichni Číňané a není dovoleno se snoubit s osobou, která má stejné rodové jméno. Znak pro rodové jméno, *sing*, se skládá ze dvou znaků; jeden znamená matku a druhý „být zrozen“. Původně šlo tedy o mateřské rody. Lidé s tímto jedním rodovým jménem se dosud shromažďují u náboženských obřadů na hrobech svých společných předků, vyskytují se ještě i jakési klany, kde několik stovek lidí se stejným rodovým jménem bydlí blízko sebe a „úředníci se nestarají o jejich společné záležitosti“.

Japonský národ tvořily v polohistorické době pokrevně blízké rody, *udži*. Dosud prý existují v jižní provincii Hjógo exogamní rody, které nejsou podrobeny *daimiovi*, feudálnímu pánovi, nejsou tedy vrchnostensky organizovány.

Egyptané se původně skládali z mnoha malých kmenů, *nomů*, které se až později spojily do velkého státu. Nomy spravoval dědičný úředník a jeho úřad se dědil z otce po přeslici na nejstaršího vnuka. I zvířecí hlavy početných egyptských božstev směřují k závěru, že původně šlo o totemová zvířata jednotlivých rodů nebo kmenů. U Mexičanů dokázal původní rodovou organizaci Morgan³.

Staré mateřskoprávní zřízení zanechalo jasné stopy také u národů na prvních stupních civilizace.

Aténané se sice objevují v dějinách s otcovskoprávním zřízením v rodech, ale o tom, že tam kdysi existovaly mateřskoprávní poměry, svědčí například to, že členové rodu se nazývali *homogalaktes*, což je „kojení stejným mlékem“ a slovo *adelphos* – sourozenec, znamená: z téže dělohy. V Aténách se muž nemohl oženit s nevlastní sestrou po přeslici, ale mohl si vzít nevlastní sestru, s níž měl společného otce, podobně, jako tomu bylo u semitských kmenů (Abrahám a Sára). Bachofen⁴ v pověsti o Orestovi vidí vyjádřený přechod od mateřského práva k otcovskému a Aischylovy „Eumenidy“⁵ pokládá přímo za tragédii matriarchátu. Orestes zabil svou matku Klytáimestru, aby pomstil svého otce Agamemnona, jehož dala zavraždit. Podle mateřského práva je vrahem, protože je spřízněn jen s matkou, nikoliv s otcem; podle otcovského práva však konal – z opačného důvodu – správně, neboť povinnost krevní msty mu přikazovala zabít matku. V pověsti zastupují Erinye staré mateřské právo, zatímco Apollon a Athéna nové otcovské právo. Erinye pronásledují Oresta a trápí ho výčitkami svědomí a mezi jednou Erinyí a Orestem se rozproudí tento dialog:

Orestes: Proč jsi ji nepronásledovala (matku), když žila?

Erinye: Nebyla pokrevně spřízněná s mužem, kterého zabila.

Orestes: Říkáš, že já jsem však z krve své matky?

Erinye: A copak tě, krvavý, nenosila pod svým srdcem? Zapřeš drahou krev své matky?

Stejně jednostranně zastává Apollon nové otcovské právo.

Apollon: Matka není ploditelkou svého dítěte... Otec plodí, ale matka obstarává zástavu.

A své tvrzení dokazuje tím, že Pallas Athénu nezplodila matka, jen otec Zeus, jemuž vyskočila z hlavy. Erinye odpovídají:

Erinye: Chceš zničit mocnosti temných dob?

Tu vystoupí soudci. Athéna vezme rozhodující hlasovací kamínek a hodí ho do urny, aby vysvobodila Oresta; i když nemá matku, přiznává se k otcovskému právu. Polovina chóru s Erinyí zpívá:

Ó, noví bohové! Starý zákon a prastaré právo strháváte a chcete nám ho vyrvat z rukou.

Třída pánů se v Římě nazývala patricijové, to znamená synové otce, jelikož už byla organizována otcovskoprávně v době, kdy nižší třídy – plebejci, se ještě drželi mateřskoprávního zřízení; syny otce se například u Tuaregů (Tuaregové, vl. jménem Imošaḡ, berberské kmeny hl. V sev. Africe) nazývali ti, kteří přešli na islám a otcovské právo, zatímco ostatní byli syny matky. Starořímský konkubinát jako indické manželství *gandharva* byl ve skutečnosti jen starým párovým svazkem⁶ podle mateřského práva. Také slovo *matrimonium* (manželství, od slova mater – matka) připomíná staré mateřské právo.

Ve starém Egyptě, se kterým se později blíže seznámíme, se vyskytovaly zbytky mateřského práva velmi často. Podle Herodota chodily ženy na trh, zatímco muži doma tkali; živit staré rodiče bylo povinností dcer, nikoliv synů. Podle Diodora (Diodoros, také Diodor, 1. stol. př. Kr., řecký historik) vládla v domě žena a ženich své budoucí manželce v manželské smlouvě sliboval ve všem poslušnost. Také ve staré Číně kdysi vládlo mateřské právo; o jeho zřetelných stopách si povíme později.

Po přechodných formách však všude na začátku civilizace zvítězil patriarchální řád, jehož hlavními znaky byl vrchnostenský stát a rodina, která tvořila uzavřenou domácnost. Bylo to období dobovačných válek, které posunulo vývoj ke stále silnějším a větším státním svazkům. Kmeny se spojovaly do státního celku, aby nepodlehly v boji se silnějšími sousedy, vítězové si podrobovali poražené a byli tím silnější, čím více kmenů mohli sdružit pod jednotné vojenské velení. Boj však zuřil i uvnitř nového státu. V takovém vrchnostenském třídním státu byly hospodářské, sociální a politické zájmy jednotlivých tříd a kast v neustálém vzájemném rozporu, patricijové a plebejci, vykořisťovatelé a vykořisťovaní, král, šlechta a lid zápasili rozhořčeně o moc a „řád“ se mohl udržovat jen násilím. Nám však jde o jinou stránku tohoto vývoje, a proto si nyní všimněme patriarchální rodiny.

Patriarchální velkorodina. Rozkládající se rody se rozpadaly na větší celky, rodiny, které téměř u všech starých kulturních národů měly formu patriarchální velkorodiny. Tato velkorodina byla zároveň nejdůležitějším hospodářským útvarem, protože vykonávala téměř všechny hospodářské funkce a sama si vyráběla převážnou část svých potřeb. Muž byl v této rodině svrchovaným pánem. Cizoložství ženy se pokládalo za porušení vlastnictví, cizoložství muže bylo beztrestné. Muž si ženu přímo kupoval, kromě hlavní manželky měl ještě jiné ženy a souložnice. V prvních patriarchálních dobách mnohoženství vůbec rozkvétalo.

Protože stát u všech těchto prvních kulturních, lépe řečeno civilizovaných národů měl válečný a dobovačný charakter, protože v něm vládla nadřazenost, poddanství, otroctví a vykořisťování, byla mužská mentalita panovačná a muži tuto vlastnost vnášeli i do manželství a rodiny. Svobodný muž vládnoucí třídy byl především bojovník, státník a vlastník otroků, a vládl tedy i v rodině jako téměř neomezený vladař a velekněz, na něž ženy, děti, otroci i stáda byli zcela závislí. Patriarchální velkorodina byla hospodářsko-sociální instituce, v níž panovala brutální libovůle

jednoho člověka a takzvané patriarchální mravy nejenže nevytvářely příjemné mírumilovné a harmonické rodinné ovzduší, ale pro ženu, děti a pracující lid znamenaly těžké okovy a byly zdrojem vzájemné nenávisti.

V čele čínské velkorodiny stál otec, jehož moc byla téměř neomezená. Spravoval celý rodinný majetek, žena, děti a vnuci mu byli vydáni téměř na milost a nemilost. Otec si s dětmi mohl dělat, co chtěl; směl je nejen trestat, ale i prodat, dát do zástavy a za určitých okolností i zabít. Nejednou se stalo, že mladíci se sami prodali do otroctví, když nemohli jiným způsobem sehnat peníze na výdaje spojené s pohřbem otce nebo matky. Za velmi ctnostné se pokládali mladí lidé, kteří si brali život, když nemohli pomstít potupu způsobenou jejich rodičům. Čínské mravy i zákony od všech příslušníků rodiny vyžadovaly úplnou oddanost otci a potlačování jakéhokoliv samostatného a svébytného projevu.

Dítě mělo vstávat, když zakokrhál kohout, pečlivě se umýt a obléct, potom předstoupit před rodiče a zeptat se, jaké mají na tento den přání. Syn nikdy nevstoupil do místnosti, pokud ho otec nevyzval, neodešel bez jeho dovolení a neozval se, dokud jej otec neoslovil. Důsledkem těchto mravů a pořádků, které se hluboce vžily, byla absolutní poslušnost dětí vůči rodičům, tak velká, že dospělí synové bez reptání z otcovy ruky přijímali tělesný trest. Otec, jehož udeřil vlastní syn, měl právo ho zabít. Syny i dcery zasňubovali podle otcovy vůle: náklonnost zde neměla vliv, protože snoubenci se poprvé viděli v den sňatku. Otec byl i pánem synova majetku a syn se nesměl bez otcova dovolení ani v nejzralejším věku proti jeho vůli vzdálit. Otcova moc nad synem trvala do té doby, dokud otec žil; přestala jen tehdy, když se syn stal úředníkem, neboť potom otce podle čínského názoru vystřídal císař. Když takovému úředníkovi zemřel otec nebo matka, musel na dlouhé měsíce zanechat úřad.

Otcova moc nad dcerou trvala tak dlouho, dokud ji neprovdal do moci manžela. Žena musela bezpodmínečně poslouchat svého muže, nesměla opustit dům bez jeho dovolení. Když to udělala, mohl ji muž prodat jinému za souložnici, pouze z ní nesměl udělat prostitutku. Měl však právo ji trestat a špatně s ní zacházet, pouze ji nesměl těžce zranit. Pokud žena vztáhla ruku na svého manžela, dostala sto úderů bambusovou holí; pokud uhodila svého otce nebo matku, dědečka nebo babičku, potrestali ji smrtí. Ve velké úctě byly manželky, které dobrovolně nepřežily smrt svého manžela a pána. Když se chtěla některá vdova obětovat, oblékla si rudé šaty a oběsila se buď ve svém příbytku v přítomnosti svých příbuzných nebo na veřejném místě před zraky celého zástupu. Předtím, než spáchala sebevraždu, jí přítomní vzdali hold. Po otcově smrti přecházela otcovská moc na matku.

Podobná byla i římská velkorodina. I zde byl *pater familias* vlastníkem všeho rodinného majetku a neomezeným vladařem nad svou ženou, dětmi a vnuky, stejně jako i nad sluhy a otroky, kteří ho všichni museli bezvýhradně poslouchat. Měl právo je trestat, právo nad jejich životem a smrtí, právo prodat je nebo dát do zástavy, právo zasňubit je, přinutit vstoupit do manželství nebo se rozvést, mohl také volně nakládat s majetkem, který samostatně získali jeho dospělí synové. Podle zákona tedy mohl všechny příslušníky velkorodiny trestat, zabíjet, dávat do zálohy či zástavy, prodávat do otroctví.

Když si děti prodané do otroctví vysloužily svobodu, musely se znovu vrátit pod otcovu moc, a to třikrát. Až potřetí se stali svobodnými, zatímco prodaní otroci dosáhli svobody, když si ji vysloužili, hned poprvé. Otec zasňuboval děti podle své libovůle, na jejich názor se jich ani nezeptal, mohl je i odvolat z manželství, donutit k rozvodu, mohl svou dceru vzít jejímu manželovi proti její vůli a dokonce i tehdy, pokud spolu měli děti. Dívčata

vdávali po dvanáctém nebo třináctém roce, zasňovali je často mnohem dříve. Ačkoliv zákon formálně určoval, že souhlas dcery je nutný, skutečnou volbu jí znemožňoval jednak útlý věk, jednak otcova moc.

Tato moc trvala nad dcerami i syny celý život. Nezáleželo na tom, jak starý byl syn, jak vysoký úřad zastával jako prétor, cenzor nebo konzul, jako dítě svého otce byl zcela v jeho rukou. Byl to otec, který jej mohl kdykoliv oloupit o všechny vymoženosti jeho vlastní práce, mohl ho prodat nebo zabít. Proto rodina otce nenáviděla a pokládala ho za obávaného násilníka, jehož smrt byla pro dospělé děti vysvobozením.

V římských dějinách snad nenajdeme jediný příklad lásky dítěte k otci.

V občanských válkách často synové vlastní otce zrazovali, otroci jim byli dokonce oddanější, neboť smrtí svého pána se ještě nestali svobodnými. Před otcem rodiny bylo vše, co k rodině patřilo, bezprávné. Žena a dítě neméně než býk a otrok, říká Mommsen.

A tento princip podporovalo ještě náboženství; ve všech starých civilizacích tvořilo uctívání předků značnou část náboženských obřadů. Mrtvé předky zbožně uctívali jejich potomci domácí bohoslužbou. Nejvyšším knězem této domácí bohoslužby byl *pater familias*, který se díky této funkci stal posvátnou osobou. Římská velkorodina tedy byla otrockou institucí, kterou posvěcovaly mravy, zákony a náboženství. Slovo *familia* původně rozhodně neznamenal přirozenou rodinu v dnešním slova smyslu, neznamenal příbuzenský nebo rodový poměr, ale poměr vrchnostenský, spočívající na moci a vlastnictví. *Famel* znamenalo původně tolik jako otrok, *familia* byla vlastním lidí, otroků ukořistěných ve válce, nebo najatými sluhy, byly do toho zahrnuty i vlastní děti. A slovo *pater* neznamenal ploditele, to byl genitor, mělo téměř stejný význam jako *rex*, *anax*, *basileus* a znamenalo „vladař“.

Pater familias tedy zpočátku znamenal „pán svých famulů“, svých otroků. A když se Římané stali pány světa a nesmírného bohatství, které s nenasytnou chamtivostí naloupili, stalo se vše vlastnictvím poměrně nepočetných patricijských a rytířských rodin, tyto panské velkodomácnosti a privilegované třídy si присvojily tisíce otroků a latifundie, které jim patřily, se rozšířily na celá knížectví, jejich paláce se zahradami se rozrostly na celá města a jednotlivé velkostatky se staly státy ve státě. Množství otroků patřících jednotlivým šlechtickým rodinám bylo tak velké, že z něho tvořili oddíly, hlídané zástupy dozorců. V tomto množství otroků byla zastoupena všechna povolání: zemědělství rolníci, pastýři, tkalci, pradleny, krejčí, kováři, komorníci, správci, účetní atd., až po nevolné maliře, chirurgy, lékaře, pedagogy, knihovníky, rétory, filozofy apod. Takto se však rodina rozrostla jen u Římanů a jen v nejvyšší vládnoucí třídě; podobný charakter ale měla ve všech starých civilizacích. Patriarchální dobu všude charakterizovalo úplné podřízení velkorodiny moci otce rodiny, tomu, co Římané nazývali *patria potestas*.

Postavení ženy v této vrcholící patriarchální době však nemohlo být samozřejmě svobodné, i když mezi jednotlivými národy existovaly značné rozdíly. U Egyptanů a Spartanů měla žena poměrně svobodnější uplatnění, což byly dovedy starého mateřského práva. U Římanů bylo sice právo úplně na mužové straně, ale mravy zmírňovaly tvrdost práva a římská matrona byla velmi váženou ženou, i když jen v mezích velmi úzkého okruhu své působnosti. V největším poddanství žila žena ve starém Japonsku a v bráhmanské Indii. Všeobecně však bylo postavení ženy v této době ubohé.

Muž se zmocnil všech důležitých a čestných zaměstnání, samozřejmě především vojenského, kněžského, politických záležitostí, obchodu, mořeplavby, řemesla, zemědělství a dobytkařství, takže se stal výhradním pánem všeho bohatství. Žena byla uvězněna v domě, který ji tísnil mnohem více než kdysi stan nebo chatrč. Její zaměstnání bylo podřadné, jejím údělem byly namáhavé domácí práce, jimiž každý pohrdal. Muž viděl v manželství instituci, která mu především obstarává legitimní dědice jeho vlastnictví. Žena se stala jen služkou muže, rodičkou a kojnou jeho dědiců. Pokládali ji za velké dítě, které celý život musí mít poručníka. Jako děvče byla pod vládou otce, jako žena pod vládou manžela, jako vdově přecházela někdy - jako například u Helénů, Řeků - pod vládu syna. V ruské velkorodině se stávalo, že obávaný otec rodiny si naklonil mladé neterě, které mu musely být povolené. Ani ve starém Římě to nebylo vzácností.

Postavení ženy se v této době rozhodně velmi všeobecně zhoršilo v porovnání s předchozími obdobími.

U mnohých národů byly ženy před příchodem civilizace svobodnější a vážnější. V heroické řecké době byla úloha ženy mnohem důstojnější než v dobách historických. V Indii se ženy před zavedením bráhmanského učení těšily všeobecné úctě, měly rozličné výsady, měly právo na volný společenský styk s muži. Ale v Manuově „Zákoníku“ (Manu, indický legendární praotec lidstva, jemuž se veršovaný Zákoník známý z opisů asi z 2. stol. Po Kr. Přiřítá) a v pozdějších dobách se žena stala tvorem, jímž všichni pohrdali, „příčinou všech nectností a sporů“ a bráhmani zavedli *satí* - upalování vdov zaživa na hranici.

I ve staré Arábii (míněny zde i dále státy a kmenová seskupení především na Arabském poloostrově, šířeji území obývaná Araby), jak ještě uvidíme, bylo postavení ženy poměrně svobodné, až po vzniku islámu se žena ocitla v nedůstojném postavení, v němž v Orientu zůstala až do současné doby. Při přechodu z mateřského práva na právo otcovské se objevily také zde (podobně jako v Řecku), noví bohové. Podle předchozí víry byla *Al-Lát* matkou bohů, ale za Mohamedových (Mohamed, u nás stále vžitě psaní jména Muhammad, zakladatel islámu) časů se už ženská božstva pokládala za dcery nejvyššího mužského boha, neboť lidé si vždy bohy přizpůsobovali ke svému obrazu.

V té době nicméně nastal v poměru mezi mužem a ženou určitý pokrok - nad holým pohlavním pudem se tvořila nadstavba druhotných citů a představ, kterými se primitivní city a milostné vztahy obohacovaly a zušlechťovaly. Tak jako zavedení otroctví v hospodářském životě přispělo k rychlému rozmachu všeobecné materiální a takzvané duchovní kultury, která nakonec potlačuje každou formu otroctví, podobně i zotročení ženy v patriarchálním manželství přispělo k milostné kultuře a vyvolalo city a představy, které na druhé straně vedly k povznešení ženy, aby se nakonec vytríbeny staly zárukou toho, že i ženu uznají za svobodnou bytost a láska se stane soukromou věcí dvou srdcí, ale její plody nejdůležitější věcí společnosti.

To však neznamená, že vývoj nemohl eventuálně dospět k podobným cílům jinými cestami a nemění to nic na faktu, že v patriarchální době bylo poddanství ženy temnou stránkou násilnického charakteru těchto dob a mělo zhoubný vliv na další vývoj ženského pohlaví.

V rodinné epoše si mužové žen nevážili jako osobnosti, jako samostatné bytosti, žena byla jen prostředkem mužova života. Byla *jeho* hospodyní, rodičkou *jeho* dětí, *jeho* dědiců. Byla na světě pro muže, vždyť dokonce byla stvořena z jeho žebra!

Muž byl jejím pánem, velitelem, zákonodárcem, na jeho straně bylo všechno právo. Z otcova poručnictví přecházela do poručnictví muže, přičemž mu slibovala poslušnost, zaměňovala své jméno za jméno muže a byla nástrojem jeho vůle. Ženinu povahu formovali podle vůle mužů. Aby ji mohli snadněji ovládat, ponechávali ji v nezkušenosti a nevědomosti, musela být počestná, poslušná, pokorná, plachá, musela mít všech pět „p“ takzvaného žentství, aby vyhověla mužovu vkusu.

Ale toto mužovo panování mělo i svůj rub.

Jako všechno, co zotročují, zvrhla se i žena a začala nabývat druhotných povahových vlastností, které muži jeho převahu velmi „otrávily“. Protože měl muž moc, žena se stávala lstivou, úskočnou a falešnou. Protože jí zakázali každou významnou činnost, stala se malichernou, hádavou i uplakanou; protože musela zůstat nezkušená a nevědomá, nemohla se stát muži rovnocennou partnerkou a mravní propast rozdělovala ty, které spojovala trvalá monogamie.

Protože manželé měli nezřídka značně rozdílné názory, žili vedle sebe bez hlubšího vzájemného porozumění, a jak to dosud velmi často vidíme v četných domácnostech ovládaných duchem rodinné epochy, jejich vztah se podobal skryté válce. V ní žena byla podle teorie a zákona už předem podřazena, muž však se ve skutečnosti jen zřídka stával skutečným vítězem. A hospodářsky nesamostatná žena zpravidla zůstávala věčným břemenem na mužových plecích, ať se jeho vztah k ní jakkoliv měnil.

V indickém Manuvě „Zákoníku“ čteme: „Žena je příčinou všech nesvárů, žena je příčinou nevraživosti. Žena ať slouží muži po celý život a zůstane mu věrná až do jeho smrti; ba i tehdy, kdyby ji klamal, kdyby miloval jinou, kdyby neměl ani jednu dobrou vlastnost, musí ho hodná žena uctívat, jako kdyby byl bohem, a ani zaživa ani po smrti nesmí vzbuzovat jeho nevělu.“ A bráhmanský klerikalismus dovršil toto dílo nenávisti k ženě skutkem, když zavedl upalování živých vdov na hranici jejich manželů.

Ani klasický řecký a římský starověk v podstatě neměl lepší názory na ženu.

Aristoteles nazval ženu „mylem přírody“ a stavěl ji do čela oblud. Euripides pokládal muže za cennějšího než tisíc žen. Thukydides vyjádřil velmi jasně názor rodinné epochy na ženu: „Nejlepší je ta, o níž se nedá hovořit ani v dobrém ani ve zlém.“ Když Aténčan hovořil o své rodině, hovořil vždy *tekna kai gynaikes*, děti a ženy, dáváje vždy a zjevně dětem přednost před ženou. Synům se dávala přednost před dcerami, protože ze syna se stávala samostatná osobnost, zatímco dcera přecházela z poddanství rodinného do poddanství manželského. Jistý řecký básník charakterizoval monogamické patriarchální manželství aforismem, který dodnes neztratil mnoho ze své pravdivosti: „V manželství existují jen dva šťastné dny – den, kdy muž poprvé přitiskne ženu ke svému srdci a den, kdy ji klade do hrobu.“ A římské přísloví říkalo, že žena je dobrá *vel in thalamo vel in tumulo* – v posteli nebo v hrobě.

Starověk manželství pokládal jen za nutné zlo, za břemeno, jehož účelem byly legitimní děti, které však neposkytovalo radost, protože žena-matka byla nevzdělaným tvorem. Demosthenes (334–322 př. Kr., aténský řečník a politik) ve své řeči k aténskému lidu pronesl: „Hetéry máme pro radost, souložnice pro denní pěstování těla a manželky na plození právoplatných dětí a jako spolehlivé strážkyně domova.“ Podobně hovoří Platon (427–347 př. Kr., řecký filozof, zakladatel platonského učení) v *Symposiu*: „Nikoliv dobrovolně a z přirozené povahy, ale z donucení zákonem se podrobujeme ženění a plození dětí.“

Podobné názory měly i jiné národy rodinné epochy.

Při svatebních obřadech ve starém Rusku vzal otec nový karabáč, zlehka jím udeřil svou dceru, řekl, že to dělá naposledy, a potom karabáč odevzdal ženichovi. Ve středověku visel karabáč i nad postelí vdané Angličanky. V Chorvatsku dával ženich nevěstě facku na znamení své nadvlády. V Srbsku, v Černé Hoře, v boce Kotorské (dnes přístav Kotor) líbaly ženy ruku každému muži, jehož uviděly, i když byl mladší než ony; líbat ruku ženě se pokládalo pro muže za hanbu. Žena musela počkat, až muž přejde.

Křesťanství, jak později uvidíme, sice zrovnoprávnilo ženu s mužem, ale jen teoreticky, na onom světě, nikoliv však v praxi pozemského života. Církev se snažila hlavní zásady pohlavní rodinné morálky potvrdit na všechny časy, ale celkový význam ženy nepovznesla, ba dokonce, když tuto dobu porovnáme například s dobou římského císařství, ještě více význam ženy znehodnotila. Zatímco se většinou zdůrazňovaly mužské ctnosti, statečnost, velkodušnost, hrdost, křesťanství zvelebovalo „ženské ctnosti“ – lásku, pokoru, mírnost, odříkání.

Vážnost ženy sice do jisté míry vzrostla mariánským kultem a existence ženy i dětí získaly trvalým jedním manželstvím, což na druhé straně vyvážilo její doživotní otročení silnějším mužem, a čeho žena dosáhla mariánským kultem, to zároveň anulovalo učení o duchovních krásách celibátu, o ohavnosti pohlavních věcí a víra v čarodějnice, kterou církev přivedla k rozkvětu překonávajícímu všechny pověry přírodních národů.

Vznik trvalé monogamie. Válkou a výboji vznikaly, jak jsme už řekli, národní, dokonce i národnostní státy, velké říše, především samozřejmě tam, kde přirozené podmínky podporovaly hustotu a vzrůst obyvatelstva. V rozptýleném oceánském ostrovním státě nebo v nepřístupných končinách střední a jižní Afriky takové podmínky nebyly, zato se ve velmi hojné míře vyskytovaly v úrodných čínských říčních rovinách, v babylonské oblasti dvou velkých řek, v egyptské nilské krajině, ve Střední Americe s členitým pobřežím a početnými ostrovy, v zemích Středozevního moře, spojujícího národy.

V těchto místech dosáhlo lidstvo nejdříve kulturního stupně civilizace a zde také mohl stát nejlépe vykonávat svou politickou úlohu nad obyvatelstvem jasněji diferencovaným na vládoucí a ovládané třídy, na chudé a bohaté, na početná a rozmanitá povolání. Takový stát nemohl plně převzít hospodářskou funkci rodu, nebyl na to přiměřeně organizován. Tuto funkci vykonávala rodina, která dělala všechny práce, produkovala potraviny, zpracovávala suroviny, vychovávala děti, dokonce vykonávala i většinu bohoslužeb. Když získala moc a samostatnost, přivlastnila si starou obecní půdu, zmocnila se téměř všeho bohatství a těžkou otázkou dělby majetku rozřešila jednoduchou dědičnou rodinnou kontinuitou a otroctvím.

Za této situace si vládoucí třídy začaly uvědomovat, jakou cenu má „uspořádaný rodinný život“ pro blaho jejich státu, potřebujícího bohaté potomstvo. Rod přestal být záštitou dětí, které nyní byly zcela odkázané na rodinu, rodina se stala „základem státu“ a zákon, mravy i náboženství se ji snažily upevnit a udělat stálou. Mnohoženství a volné párové svazky se stávaly státu nepohodlnými, trvalá monogamie se pokládala za všeobecně potřebnou. Nejvyšší žrec (velekněz vykonávající oběti božstvům) byl v římském pojetí zároveň představitelem monogamie v nejpřísnější a nejčistší formě: musel být

ženatý, jeho sňatek byl nejslavnější a mohla ho rozloučit jen smrt. Když mu zemřela žena, musel se vzdát úřadu.

Manželství koupí jako všeobecné zařízení na začátku rodinné epochy, s nímž se setkáváme u Babyloňanů i Židů, u Řeků i Římanů, u Čiňanů, atd. se v dalším vývoji měnilo na *manželství s věnem*. Otcové, aby své dcery pojistili nebo označili jako hlavní ženy, na rozdíl od obyčejných souložnic, se zříkali jistého dílu kupní ceny a sami jim dávali určitou výbavu, například velmi často několik otrokyň, které zůstaly jejich vlastnictvím i tehdy, pokud došlo k rozvodu. Hlavní ženu vyžadovala „uspořádaná domácnost“, aby se omezila hašteřivost ostatních a aby správa domácnosti měla svou hlavu. Tak se ostatní ženy stávaly obyčejnými souložnicemi tím častěji, čím většího významu nabývala hlavní žena a čím neochotněji dávali otcové své dcery už ženatým mužům. Takto pak vznikala i nechuť žen k mnohoženství.

Muž, alespoň bohatý, se dal získat pro monogamii už tím, že měl k dispozici nevyhnutelný rub nuceného manželství, hetérství, prostituci, pohlavní styk s otrokyněmi, čímž se jeho záliba ve změně pohlavního pudu mohla lépe a rozmanitěji uspokojovat než v mnohoženství s určitým množstvím stále stejných žen. A protože chtěl svůj majetek odkázat jen legitimním dědicům, snažil se ženu připoutat co nejvíce k manželskému lůžku: i to nejlépe splňovala nucená monogamie, zvýrazňovaná brzkými sňatky. Nakonec zde působil i další důvod vyplývající z výrobních vztahů, zavedením otroctví se totiž manželka zbavila velké části své práce.

V prvním svazku tohoto díla jsme viděli, že například v Africe byla důležitou příčinou mnohoženství potřeba rozmnožovat počet žen, které se starají o domácnost, potřeba, kterou nejvíce pociťovaly samy manželky. Vždyť u těchto vyspělejších přírodních národů obyčejné mletí mouky primitivními mlecími kameny pro tři až čtyři osoby vyžadovalo celý den usilovné práce. Nyní však pracovní sílu manželek nahradila pracovní síla otroků; větší domácnost už nepotřebovala mnoho manželek, ale mnoho otroků a otrokyň, a proto muž, který si manželku vybíral, se už nesnažil kupovat dobrou a nevyhnutelnou pracovní sílu, ale matku svých legitimních dětí a správkyni domácnosti. Za tu však už nebyl ochoten dát kupní cenu – naopak spíše čekal věno od ní.

A tak monogamie, která se občas vyskytovala už u přírodních národů a byla u nich, jak jsme viděli, monogamií z nouze, vynucenou jednak rozptýleným životem v nehostinných končinách, jednak chudobou nebo nedostatkem žen, s postupem civilizace se jako trvalé jednomanželství stává jevem téměř všeobecným, manželskou formou, z níž mravy dělají pravidlo a státní i náboženské předpisy nutnost.

V této trvalé patriarchální monogamii zůstával muž, jak jsme si už řekli, absolutním pánem; despotický vojenský i válečný duch pronikal i do rodinného života. Muž jako bojovník, kupec, řemeslník, lichvář a rolník byl vlastníkem všeho bohatství a jako výhradní zákonodárce využíval i zákon a právo proti bezbranné ženě, své hospodyně a rodiče svých legitimních potomků. Hospodářství, mravy, zákony, stát a náboženství přispěly v tomto období k tomu, že muž se vysoko povznesl nad ženu, kterou už nechránil rozpadávající se rod, a rodina nabyla despotického charakteru, který odpovídal celé krvavé a násilnické době.

Láska začala v této době u prvních civilizovaných národů získávat novou podobu. Pokud to kdysi byl jev nestrojený, živočišný, pudový, jednak zdobený

pestrými lákadly jako ptačí sameček na jaře zbarvením pro námluvy, jednak znesvářený rozličnými pověrami, zvolna se nyní stává složitějším jevem: pohlaví láska nabyla už druhotné vlastnosti, obohacujíc se pocity, které dříve nepoznala. Začíná už vědět, co je to stud, cení si cudnosti, poměr dítěte k rodičům se pro ni stává závažnou věcí a je připravená vyhnat ze svého pěstovaného kmene první vyhonky romantického milostného citu. Samozřejmě, že se tato změna nestala najednou. Probíhala pomalu, rostla jednak ze zárodků, které jsme mohli pozorovat už u přírodních národů, jednak (když nemohla rychle zapustit kořeny do hloubky) těžce a dlouho zápasila s původním, v podstatě nepřemožitelným stavem.

Viděli jsme zde, jak vznikaly různé manželské formy jako sociální instituce a jak v manželství poklesl význam ženy jako rovnocenného partnera. Vznik dělby práce a obchodu vyvolal výrobu hodnot, které vedly k bohatství; ženu kupovali jako jiné zboží, jímž se sama stala, za nějž bylo třeba dát nějakou hodnotu a které tedy chtěl mít každý muž jen pro sebe. Obchod tříbí smysl pro mé a tvé, pro soukromé vlastnictví. Tím se manželství stávalo i trvalejším, neboť vyhnání nebo odchod ženy znamenaly ztrátu kupní ceny. A protože soukromé vlastnictví přecházelo nyní po smrti na děti, děti už nebyly jen kusy mužova majetku, ale i jeho dědici, takže zde vznikala přirozený požadavek, aby těmito dědici byly vlastní děti, děti skutečně zplozené otcem-vlastníkem. Tak začala být žádoucí *cudnost ženy* a objevovala se *pohlavní žárlivost*.

Pod vlivem manželství kupí nevznikl jen požadavek cudnosti u manželky, ale tento požadavek se pomalu přenesl i na svobodná děvčata. Kupec chtěl mít „neporušené zboží“ a žena je nyní cenná. Když cenu nezaplatí, nezaplacenou lásku ženy pokládají za něco ponižujícího pro ženu a její rodinu. Kupecký názor je, že darované zboží nemá asi velkou hodnotu. se začátky takového obchodního smýšlení se setkáváme už u některých přírodních národů. Narrinjerové (jedna z národností pův. obyvatel Austrálie) pokládali souhlas rodičů a příbuzných ke svatbě za ještě nutnější než souhlas děvčete a dívku, která se bez formalit zasnoubila s mužem, pokládali za lehkou ženu. Čest děvčete u nich byla těsně spjatá s odškodněním, které dostali její rodiče za to, že ji propustili. Když za ni nedali nic, byla to hanba, která na ní trvale lpěla. Také kolumbijští Indiáni pokládali za nečestné pro rodinu, aby dceru vdala bez požadování určité ceny. Modokové (indiánský kmen na jihozáp. Pobřeží USA) se na děti ženy, která svého muže nic nestála, dívali jako na nemanželské a pohrdali jimi.

Je tedy zřejmé, že původ požadavku cudnosti si nemůžeme příliš idealizovat a že zde máme zde pěkný příklad toho, jak nestálá budova morálky vyrůstá z hospodářských poměrů. Obchod – bohatství – manželství koupí – cudnost, to je řetěz příčin pro křivolaký vývoj mravnosti velmi poučný.

Někde měl na vznik cudnosti vliv i zvyk přírodních národů zasnubovat děti, aby pevněji dvě rodiny byly spjaty příbuzenskými svazky. Děvčata, která by měla jinak úplnou svobodu, byla omezována jako vdané ženy, když je už v dětství zasnoubili.

Další příčinou vzniku pohlavní žárlivosti a cudnosti, také související s hospodářstvím, byla diferenciace mužů podle povolání. Kde jsou muži rozdělení podle povolání a žena je jen hospodyně, všechna výdělková činnost je v rukou mužů a ženy jsou na nich potom ekonomicky i hospodářsky zcela závislé. Jsou zároveň nuceny dávat svou lásku, svůj jediný majetek, jako náhradu za své zaopatření; jsou zaopatrěny jen za cenu lásky. Snadno pak v nich vzniká společný, v mnoha směrech

jednotný a jaksi hromadný pocit pudové nenávisti k té, která svou lásku dává zadarmo a zaopatření za ni nežádá. Je to něco podobného, jako když dělníci pronásledují stávkokaze a obchodníci lacinějšího konkurenta. Diferenciace mužů podle povolání však také byla, jak víme, hlavní příčinou, že příbuzenská organizace společnosti přešla do organizace vrchnostenské a vznikl stát, v jehož zájmu byly „uspořádány“ manželské a rodinné poměry. Stát svojí autoritou a trestním zákoníkem podporoval rodinu jako svůj základ, což také nezůstalo bez vlivu na vývoj cudnosti a pohlavní žárlivosti. Stejně působila později církev, jak ještě uvidíme.

Můžeme však hovořit i o jistých příčinách psychologických.

Viděli jsme, že přírodní člověk pohlavní žárlivost neznal, ale měl sklony k žárlivosti vlastnické, kterou lze pozorovat i u vyšších zvířat. Když se mu žena za zády scházela s jinými, hrozilo mu, že ztratí užitečnou služku, že mu svedenou ženu odvede jiný, že ho podvedou. Tato vlastnická žárlivost podporovala samozřejmě rozvoj pohlavní žárlivosti vznikající v poměrech, kdy se už lidské myšlení zjemňovalo. V takových poměrech se začaly rodit i pocity fyzického hnusu, odporu k poháru, z něhož pil někdo jiný.

Zároveň se ale citový život člověka rozšiřoval o radost z estetické záliby, o radost z krásy.

Přírodní člověk znal tuto radost v nepatrné míře, rozeznával jen ženy, jejichž pohlavní vnady byly silně vyvinuty, kochal se v pestrých barvách, ale neměl smysl pro půvab linií, pohybů, barev a tvarů. Jen co však začal mít smysl pro krásu v rozvinutějším slova smyslu, vznikl předpoklad pro vznik osobní a romantické lásky se všemi jejími požadavky a vášněmi. Kromě toho udělal muž další psychický pokrok – ze stádového živočicha se vyvinul v osobnost, začal si pomalu uvědomovat svou individualitu; nebyl už jen všeobecnou pohlavní a plodící bytostí, která stejně vítá jakoukoliv zdravou a nikoliv vysloveně ošklivou spolubližní ženského pohlaví.

Začal si podle své individuality mezi ženami vybírat, a v tomto stadiu vývoje se už setkala láska s manželstvím: individuální, osobní láska se nedala sladit s manželstvím, které bylo především hospodářskou a rodinnou věcí a nikoliv věcí osobní volby a žádosti. Uvidíme, že v době patriarchální rodinné organizace se projevovaly začátky individuální lásky mimo manželství, jehož předmětem nebyla vlastní nevěsta, vlastní žena, ale žena jiného nebo hetéra či dokonce mladá bytost stejného pohlaví – chlapec.

Právě načrtnutý vývoj vysvětluje i vznik a vzrůst *pohlavního studu*. V prvním svazku tohoto díla jsme viděli, že stud mohl vzniknout jen ze zvyku krášlit si tělo nebo zahalovat jeho jednotlivé části z různých praktických i pověřivých důvodů. Když se tedy začala cenit cudnost, byl i stud uměle rozvíjen, aby ji podporoval. Člověka od dětství učili stydět se za určité části svého těla, především za ty, které souvisí s pohlavním životem, a nakonec přišel i stát se svými tresty, aby pohlavní stydlivost uzákonil. Zcela nesmyslně se potom stud zostřil, když se po pádu starověkého světa kultura přestěhovala na sever, kde podnebí nutilo zahalovat často i celé tělo.

I vznikající a rostoucí *smysl pro otcovství* si můžeme snadno vysvětlit výše uváděnými hospodářskými a sociálními jevy.

Už některé přírodní národy si cenili vlastních dětí i vlastní ženy, neboť pomáhaly při lovu a sbírání potravy, rozmnožovaly vlastníkovu moc. Otec na ně byl hrdý, i když vlastnictví mělo ještě stále větší váhu než otcovství. Avšak jen co muž zbohatl,

pomýšlel na to, aby zanechal svůj majetek dětem ze svého těla a ze své krve: plození legitimních dětí bylo hlavní úlohou manželství v rodinné epoše. Kromě toho se vzrůstající kulturou stoupaly i nároky na výchovu dětí, které se v primitivních přírodních poměrech vychovaly zcela mimovolně. Bylo pochopitelné, že toto břemeno chtěl vzít muž na sebe jen tehdy, pokud ho sám způsobil, a že si začal dávat pozor, aby ho nenesl za někoho jiného, kdo ho snad dokonce podvedl.

Ale tyto nové city spojené s láskou a pohlavním životem musely, jak jsme si řekli, těžce zápasit s původním stavem. Jen prvotní přirozené vlastnosti lásky, fyzické pudy, tj. Volnosnubný pohlavní pud, mateřský pud, vlastnickou žárlivost a snad ještě obranný ženský pud má člověk vrozené, a jen ty jsou zároveň dědičné z biologického hlediska. Jsou biologickým základem pohlavního života. Všechny ostatní vlastnosti lásky mají druhotný charakter, vznikly vývojem kultury, jsou to dobré nebo špatné kulturní vymoženosti, které tradice přenáší nebo rozšiřuje: pohlavní stud, smysl pro cudnost, pohlavní žárlivost, smysl pro plození a osobní nebo romantická láska.

Tyto dvě skupiny pohlavních vlastností, prvotní a druhotná, jsou částečně ve stálém rozporu. Druhotné, kulturní vlastnosti lásky podle všeobecného stupně vývoje společnosti sice zušlechťují přirozené pudy, ale často je i potlačují. Dosavadní vývoj civilizovaného lidstva představuje mimo jiné i zápas mezi přírodním člověkem a člověkem kulturním. A jak se v tomto vývoji jednoznačně hlásí o slovo vzpomínka na původní rovnost všech lidí, tak i lidská příroda v něm za každé příznivé situace vždy znovu proráží silnou kulturní skořápku a domáhá se svých práv.

Proto v celé rodinné epoše lidstva nalezneme početné detaily, epizody a vztahy, které nám připomínají lásku z primitivních dob, naléhavě v nás vyvolávají obraz lásky v její přirozené nahotě pod různými dobovými kostýmy.

S neznalostí studu v těsném sousedství přísné cudnosti se setkáváme až hluboko do středověku i dále do minulosti. V římských zahradách a na polích často stála socha boha Priapa se vztyčeným pohlavním údem jako symbol plodnosti a ochrana před zloději. Nevěsty musely při svatbě jezdit na pohlavním údu zvláštního božstva. Z bible víme, že Absolon veřejně souložil se ženami svého otce Davida na střeše jeho domu, aby lidu ukázal, že se ujal domácnosti svého otce. Podle Homéra královské dcery koupaly a natíraly mastmi cizí hosty. Ještě ve starém Řecku se v průvodech nosily velké falické obrazy jako symbol plodnosti. Lázeňský život v patnáctém století, o němž budeme později podrobněji hovořit, vynikal značnou neznalostí studu a společné koupele mužů se ženami, často dosti nevázané, přestaly, až když se objevil syfilis. Nedostatkem stydlivosti jsou pověstné vodní chrlíče, hlavice sloupů a jiné ozdoby gotických domů. Pro naivní středověký názor byly ještě charakterističtější tvary a názvy drobného pečiva, žemlí, preclíků apod., kterým po staletí dávali pekaři různé „neslušné“ podoby a také „neslušná“ jména, která denně zcela běžně vyslovovali všichni početní světské lidé i duchovní osoby, otcové rodin, matky i panny.

Jen postupně si lidé zvykali na cudnost, která se zprvu vztahovala všeobecně jen na ženu a nikoliv na muže, ba ani na ženu ne za každých okolností. Ještě Luther ve svém traktátu o manželském životě prohlásil, že žena, jejíž muž je impotentní, od něho může žádat, aby s jeho dovolením mohla žít v tajném manželství s jeho bratrem nebo nejbližším přítelem. Muž měl v rodinné epoše téměř stále k dispozici prostituci, kterou je třeba pokládat za podstatný příznak této doby. I ve středověku se „ženské domy“ pokládaly za nutné a samozřejmé zařízení pro městský život, a mimomanželský pohlavní

život v nich nebyl považován za nemravný. Nejen světské úřady, ale občas i biskupové a dokonce i sám papež v Římě si brali dávky z nevěstinců.

U jiných národů rodinné epochy to byly hetéry, které se těšily zvláštní úctě a jichž si mnozí vážili více než manželek. V Etiopii měly kurtizány vysoké postavení na královském dvoře, svěřovali jim dokonce vládu nad některým městem nebo některou provincií. Zákonné manželky byly hrdé na to, že měly početné kurtizány na svém dvoře, a žily s nimi ve velmi důvěrném vztahu⁸. Indické bajadéry se těšily mnohým výsadám, měly čestný titul *begum* (urozené dámy), a když Buddha přišel do Vésálí, ubytoval se u nejpřednější bajadéry, ačkoliv správa města mu tuto čest chtěla odeprít. V Japonsku se posuzoval styk s nevěstkami jako dočasné manželství; zpravidla se konaly i příslušné formality. V Aténách zdávaly několika hetérám královské pocity a stavěli jim sochy na veřejných místech.

V tomto ovzduší lásky vypovězené z manželských ložnic pomalu vznikala romantická láska, která se zmocňovala národů zprvu náhle a bouřlivě jako kouzlo, jež zachvátilo nejprve vyšší stavy, potom zaniklo, ale později se stalo normálním a všeobecným jevem milostného života.

U Helénů vyvolala vyšší milostné city záliba v krásném lidském těle. Protože však řecká paní žila v *gynaikaeionu* (obydlí žen) jako vězeň, neměla styky s muži, nebyla vzdělanější než služka a nemohla v muži vzbuzovat trvalejší milostné city, milostná žádost mužů se upínala spíše na hetéry, u nichž se nejednou spojovalo poměrně značné vzdělání s krásou, světáckostí a zálibou v umění, takže byly pro muže přitažlivější. Nedopustíme se však omylu, když milostným poměrům s hetérami přepeme charakter právě romantické lásky. I na nejlepších ležel stín prostituce, ani z nejlepších se nevytratilo antické pohrdání ženou. Právě kouzlo romantické lásky Řeky zachvátilo jako epidemie v podobě takzvané dórské homosexuální lásky, která vznikla při gymnastických cvičeních v *palestrách* (cvičiště, závodistiště, v Římě také součást lázní) a *gymnasionech* (pův. tělocvična, gymnázium v našem smyslu je už přenesený výraz). Rozšířila se tak všeobecně, že se stala samozřejmou a pokládala se za přirozenou, uznávali ji a pěstovali nejlepší básníci, filozofové a státníci. Přijala všechny povahové rysy normální heterosexuální romantické lásky: vášnivou oddanost, smyslné opojení, prudkou žárlivost, noční vystávání u dveří milované osoby, něžné mazlení, horoucí touhu po nepřítomném apod. a stala se závažnou sociálně-výchovnou institucí⁹.

S další vlnou romantické lásky se setkáme až po pádu starověku u germánských a románských národů, které vrcholnou rodinnou epochu prožívaly ve středověku. Bylo to období milostných rytířských služeb a na jeho zvláštní charakter už měla vliv církev. Zpočátku v písních trubadúrů, minstrelů i minesengrů, byla žena ideální bytostí, láska platonickou a plachým blouzněním. Světští i duchovní pání, císař i papež, jednoduchý rytíř i básník se začali kořit „paní Venuši“ jako své velitelce. Ale rytíř nesloužil své nevěstě, muž sužující se láskou neprokazoval rytířské služby své manželce, neboť téměř vždy šlo o lásku ke vdané paní.

Zde se láska a manželství už docela rozešly a celé toto blouznění vyvolával dráždivý půvab zakázaného ovoce. Pod tlakem církve se tato erotická vlna nemohla volně vybořit, nestala se hybnou silou zdravého úsilí o životní radost, ale kalila ji bezuzdnost a hrubost, až se nakonec zvrhla do nepřirozeného milostného šílenství, které mělo svůj protipól v pokrytecké lenosti a klášterním smilství. V šestnáctém století tato erotická horečka skončila, během reformace se církev a stát znovu chopily uzdy a znovu zavedly svůj pořádek.

Je příznačné, že ve vyvinuté rodinné epoše se milostná vášeň i romantická láska objevovaly jako cizí, epizodický jev, nebo ve formě poblouzněné lásky, nepodobné lásce současnosti. Počátky romantické lásky u Římanů brzy zanikly v přívalu dravé smyslnosti a hýřivosti, v Řecku skončily homosexuální epidemií, v Indii a v evropském středověku znamenaly jen krátkou epizodu, rovněž epidemickou, a ni v Číně a Japonsku nedosáhly nikdy takové výše, která charakterizuje naši dobu.

Příčinou bylo především to, že v rodinné éře nebylo manželství osobní věcí snoubenců, ale věcí rodiny; o volbě manžela rozhodovali rodiče, zejména otec, který si všeobecně vybíral nejbohatšího nápadníka pro svou dceru. Otec také vybíral nevěstu pro syna, nejednou se jí stávala žena, kterou syn do té doby vůbec neznal. V Řecku se vdovy vdávaly zpravidla podle testamentárního nařízení zesnulého manžela, přičemž se vůbec nebral ohled na jejich vlastní přání. Také v Číně viděl ženich svou nevěstu, kterou mu otec koupil, většinou až v den zasnoubení.

Ruský historik Karamzin popisuje svatbu takto: „Už stojí u oltáře vedle mladíka (jehož jí vybrala její matka za manžela, i když ho dcera ani neviděla), už skončil posvátný obřad, ale stále ještě nespátřila svého muže, toho, který se nyní stane vládcem její vůle – ó, sláva tobě, matko a tobě, ctnostná dcero, která jsi vychovávána ve starých slovanských mravech!“ Jak ironicky zní tato řeč našemu dnešnímu sluchu! Ani u starých Germánů nebylo manželství spojením dvou milenců, ale institucí povinností a práv nejen manželů, ale i jejich příbuzných. Svatba jako taková byla poutem, které spojovalo dvě navzájem do sebe vklíněná tělesa. Šlo především o hospodářskou záležitost, pozemský majetek se zasnuboval s pozemským majetkem, jako se u panovnických rodin koruna zasnubuje s korunou a u sedláků pole s polem.

Ale romantická láska se normálně vyvíjí jen tam, kde si pohlaví mohou vybírat podle své chuti, neboť jejím obdobím je doba před svatbou. Po svatbě se prý láska mění na jiné city, podle teorie na city nebouřlivé, ale trvalé, nazývané manželskou láskou, nicméně ve skutečnosti velmi často zaniká úplně. Individuální láska se proto mohla zcela rozvinout jen v moderní době, kdy rodina podlehla natolik rozkladu, že milostná volba se stala osobní záležitostí a rodinné zájmy přestaly být pro milostný život směrodatné.

Řekli jsme si, že prvotní přirozené a vrozené vlastnosti lásky jsou částečně ve stálém rozporu s druhotnými vlastnostmi lásky, získanými v kulturním vývoji, že lidská příroda stále zápasí s umělou kulturní skořápkou, kterou vždy znovu a znovu proráží. To způsobuje náhlé zvraty v pohlavních vztazích. S takovým prudkým podlehnutím přírodě se setkáváme v renesanci, v „galantní době“, za direktoria, v Prusku za Friedricha Wilhelma II. apod. O slovo se zde hlásí primitivní láska a mnoho podrobností připomíná primitivní pohlavní vztahy.

Při slavnostech, tancích, v lázních, na přástkách, v nevěstincích, u mysterií apod. Proráží kulturním nánosem původní živočišný pud, vládne nějaký čas u sedláků, rytířů, měšťanů i mnichů. Samozřejmě, že k výstřednostem vede tam, kde hospodářský blahobyt umožňuje větší volnost – ve vládnoucích třídách. Na dvoře papeže Alexandra VI. se konal hromadný pohlavní akt krásných kurtizán a urostlých sluhů, který byl veřejným divadlem pro celou dvorní společnost. Dokonce zde nechybí ani neznalost pohlavní žárливosti. Je téměř neuvěřitelné, že by tak prudká vášeň mohla vyrůstat jen z kulturních konvencí a jen v určitém kulturním prostředí. A přece je to pravda. Byly doby, kdy z kulturního prostředí tato vášeň téměř zmizela. Za starého režimu ve Francii byla podle šlechtického mravního zákoníku paní

jednoho zároveň i paní druhých a nikdo se necítil být uražen, když jeho žena měla důvěrný milostný poměr s jiným. I ženy uměly svým pohlavním žádostem povolit všechny konvenční uzdy. Ruská carevna Kateřina II. měla komornou, která se nazývala *éprouveuse* (zkoušečka): carevna jí dávala vyzkoušet oblíbence, kteří se měli stát jejími milenci.

Ale „hlas přírody“, odporující všem zákonům, trestům a náboženským příkazům, se neuplatňuje jen takovými náhlými výbuchy: svůdně a naléhavě se ozývá i pod povrchem společenského života, v pohlavním mimomanželském životě, v prostituci, v pohlavních nenormálních stycích apod. Pohlavní morálka v každé době byla doposud morálkou, proti níž se nejvíce hřešilo, i když lépe řečeno – právě proto, že to byla vždy jen morálka určité doby a třídy, určitého prostředí, byla to vždy morálka přechodná a více jak z poloviny nepřírozená.

Nyní si podrobněji všimněme postavení ženy a sňubních poměrů u jednotlivých starověkých národů.

II. ŽENA, MANŽELSTVÍ A LÁSKA U STARÝCH SEMITŮ

Semitské národy se rozdělují na východní a západní. Východní Semité, tedy Babyloňané (obyvatelé starověké Babylonie, pronikli do Mezopotámie, tj. na území mezi Eufratem a Tigridem, ze Sýrie), byli smíšeným národem s nesemitskými Sumery (starověký národ pův. v Íránu, který osídlil Sumer v jižní Mezopotámii), západní Semité se dělili na tři velké skupiny: Araby, Aramejce (semitské kmeny pův. mezi Palestinou a Eufratem, asimilovány Araby) a Kananejce (semitský kmen pův. v Palestině, asimilován Izraelity, tj. Židy). Ke Kananejcům patřili zejména Fénicičané (Foiničané, obyvatelé starověké Foinikie, dnes izraelské a libanonské území), Kananejci v užším slova smyslu a Hebrejci (starší pojmenování izraelských Židů, které je ponecháváno i dále).

Jádro bylo zřejmě arabské – z něho vyšli v předhistorické a raně historické době ostatní skupiny. Východní Semité se už 3000 let př. Kr. usadili v Babylonii a mísili se zde se Sumery (viz níže), kteří v nejstarší době zřejmě bydleli v opevněných městech, zatímco Semité kočovali se stany, až se nakonec začali spojovat (vytvářet *conubium*, tj. snubní právo, tedy i sňatky) s městským obyvatelstvem. Potom se Kananejci přelili jako první západosemitská vlna po přední Asii ve dvou sledech: nejprve Fénicičané a kananejské palestinské kmeny, potom Hebrejci. Z hebrejských, aramejských, kananejských a roztroušených indoevropských kmenů, jakož i ze zbytků chetitské říše potom vznikli Izraelité, kteří spojení Jahvovým kultem přijali kananejskou řeč.

Druhou vlnou, která 2000 let př. Kr. zaplavila Přední Asii, byli zřejmě Aramejci jako druhá západosemitská skupina. Zdá se, že z nich pochází přeslavný babylonský král Chamurabi (1728 – 1686 př. Kr.), jenž je tvůrcem slavného zákoníku, který prý získal od boha Slunce. Podle tohoto zákoníku byl zpracován mosaický zákon (tj. mojžišovský, Mojžišovi připisovaný), přičemž se zároveň pověst o jeho přímém božském původu přenesla na Jahva (Jahve, Jehova, pův. bůh pouště některých hebrejských kmenů, pak jediný Bůh židovského náboženství). Později přišli Aramejci do Mezopotámie, kde se usadili okolo Charánu (také Charrán, Harrán, severozáp. Mezopotámie; jejich část asi v roce 1000 př. Kr. Překročila Eufrat a v Sýrii po zániku Chetitů (také Hethitů, indoevropské kmeny v Malé Asii a v Sýrii, postupně asimilované) založila vlastní říši s hlavním městem Damaškem. Sami tedy zůstali jen Arabové, rozdělení na severní a jižní kmen. Jižní kmen se honosil velmi starou kulturou, založenou v dnešním Jemenu. V době po Mohamedovi vznikla třetí západosemitská (arabská) vlna stěhování. Původním domovem semitských kmenů byla zřejmě východní Arábie (viz výše, výraz je ponecháván, i když dnes nejde o geograf. termín). Vlastní semitskou kulturu je tedy třeba hledat u Arabů, a proto začneme jimi.

Snubní formy u Arabů nám skýtají pohled velmi pozoruhodný. Arabští obyvatelé poloostrova pojmenovaného podle nich se od nejstarších dob dělili na kočovné chovatele dobytka, *beduíny*, a usedlé rolníky – *hádasy* (hádsové, hádesi), kteří obchodovali i ve městech. Pokud odhlédneme od islámu, byla beduínská kultura před 3000 lety téměř stejná jako dnes. Mezi jižními a východními Araby je více hádese než mezi Araby na severu. Na jihu vznikly dokonce státy: nejméně 700

let př. Kr. zde vznikla Sábská říše (Sába, stát arabského kmenového svazu Sábejců) která vystřídala Minojskou říši (Minojci, jihoarabský kmen, jejich říše byla na území dnešního Jemenu), trvající alespoň 500 až 600 let. Jihoarabský vývoj zastavil asi v roce 500 Kr. severoarabský vliv, který dal podnět ke vzniku bohaté poezie a nakonec vytvořil i korán. Dodejme, že Mohamed se může právě tak málo pokládat za původce islámu jako Ježíš v Nazaretu za autora křesťanství, vždyť už předtím – ve druhém století po Kr. jihoarabský rozkvět potlačili Římané, kterým se podařilo odejmout Arabům zprostředkující obchod do Indie cestou po vnitrozemí a provádět jej po moři.

Když ponecháme nyní stranou vliv babylonského zákonodárství, mohly se u Arabů udržet starosemitské snubní poměry v nejčistší formě. Všimněme si nejprve pozůstatků prastarého skupinového spojení.

Podle klasického podání u Minojců (viz výše) existovalo a opíralo se o hospodářská družstva (*raht* – u cizojazyčných výrazů je v celém svazku převážně dochováván autorův přepis, i když v jiných pramenech je někdy odlišný) a svazy spojené povinností krevní msty (*hajg*). Když si představíme nejjednodušší formu, že kmen má dva rody, byly ženy rodu A manželkami mužů rodu B a naopak. Přitom všichni muži rodu A i B a všechny ženy rodu A i B byly pokrevně příbuzné (*am*), zatímco sňatkem nastával poměr *hám*. Tato snubní forma sama nevyhnutelně vedla k mnohomužství, tj. ke spojení jedné ženy s několika muži, hlavně tehdy, když byl v některém rodu nadbytek žen. Skutečně i u Arabů nalezneme polyandrii v různých formách. Například se dozvídáme¹⁰, že několik mužů tvořilo svazek a měli jednu ženu; když porodila, museli všichni předstoupit, aby se mohl označit otec. Strabon (64 př. Kr. – 19 po Kr., řecký historik a zeměpisec antického světa) nazývá oblast, kde se projevovala taková forma snoubení, Arabia Felix (Šťastná Arábie, dnešní Jemen, označení trvalo do středověku). Tyto svazky se utvářely na základě společných majetkových zájmů, právo na soulož měl jen člen svazku, kdo k němu nepatřil, byl chápán jako cizoložník. Muž, který k ženě vstoupil, zanechal před jejím vchodem svou hůl na znamení, že je obsazeno.

Tato forma jasně vyplývá ze starého skupinového snoubení, ale v prisuzování dítěte je už třeba vidět krok k patriarchálnímu manželskému typu. Také se dozvídáme o podobném větším družstvu, kde po otci narozeného dítěte pátral zvláštní „špeh“. O polyandrických poměrech svědčí i slovo *kanna*, což původně znamená synovu nebo bratrovu ženu. Ale stejně svou vlastní ženu nazývá básník Jahdar, a hebrejsky *kalla* znamená jak neteř, tak i manželku. Kanna byl proto název pro rodovou ženu v poměru ke druhým ženám, neboť pouze v tomto případě se s ní mohl stýkat otec, bratr i syn.

Složitější milostný život, který přesahuje původní pravidlo, podle něhož láska je jen pohlavní styk, a uvažuje už o jakémsi výběru, vzniká u zámožných tříd jako kulturní důsledek vyspělejších hospodářských forem. Je samozřejmé, že neznáme přesný vývoj snubních forem v arabském světě ani jejich kontinuitu, můžeme si ho jen domýšlet podle všeobecných závěrů, které jsme už získali a jimiž jsme se podrobně zabývali v prvním svazku tohoto díla. Volné manželské formy, které se daly dobře pozorovat právě u předislámských Arabů, předpokládají dlouhý vývoj od původního skupinového snoubení a mateřskoprávního zřízení. I polyandrie, o níž jsme zde právě hovořili, je už jen zbytkem původní volnosnubnosti. Právě u Arabů je *nikáh* (manželství) nesmírně širokým pojmem a hranice mezi snubním milostným poměrem a manželstvím je velmi mlhavá, což se nám přestane zdát

podivné, když zjistíme, jak dlouho se u nich udržely prastaré formy vedle forem novějších a jak tradičně u nich byly zakořeněny mateřskoprávní představy a smysl pro pohlavní svobodu ženy. Prostituce proto byla u Arabů vzácná.

Indka, manželka Abú Súfjána, Mohamedovi odpověděla, když ji upozorňoval na předpisy proti prostituci: „Svobodná žena se nekurví“. Čímž řekla hlubokou pravdu, neboť zjednodušeně chtěla vyjádřit, že svobodná žena smí mít pohlavní styky podle vlastní libovůle. Volný pohlavní život ženy byl u starých Arabů v jejich mateřskoprávní tradici do té doby přirozenou věcí, dokud u nich nevznikla představa o potřebě manželské věrnosti. Ta se vytváří tehdy, když zavládne systém, v němž se takové věci, jako je manželská věrnost, kupují. Volný pohlavní život ženy (*ziná*), jak jej známe u Arabů, nebyl polyandrií v užším slova smyslu, ale zbytkem volnosnubného života ženy z matriarchálních dob. Její děti nebyly „nemanželské“, za svobodné mateřství ji ani netrestali, ani jí ho nevyčítali. S přibývajícím smyslem pro hlubší milostný život a zřejmě i z hospodářských důvodů se později z tohoto volného pohlavního styku vyvinuly dvě snubní formy: *sadıqa* a *mut'a*.

Také Mohamed ještě tato „svobodná manželství“ dovoloval. „Když se muž a žena shodnou, nechť jejich soužití trvá tři noci. Pokud by v něm rádi pokračovali, povoluje se jim to; pokud však dají přednost jinému, mohou svůj poměr přerušit.“ *Mut'a* se opírala jen o dohodu muže a ženy, často trvala velmi krátce, někdy však déle, jinak byla neomezena. Žena za svůj souhlas obdržela dar, po určitou dobu muže nesměla propustit, jinak však na to měla právo. Hásim, Mohamedův předek, prý na svých cestách vstupoval do několika „manželství“. Když se loučil, nechal ženě zálohu, kterou mu později měly přinést dítě, náhodně narozené z jeho styků. To byla právě snubní forma *mut'a*, jež se zcela lišila od prostituce.

Vyšší formou bylo manželství *sadıqa*, které se zpravidla opíralo o milostný poměr. Milenec se nazýval *chalíl*, *chadín*, *chidan* (přítel) a milenka *chalílachulla* nebo *sadıqa*. Tato jména se však používala i u jednoduchých milostných poměrů, hlavně s vdanými ženami, které na ně do jisté míry měly právo, pokud se jejich manžel zdržoval mimo tábor. Jméno *sadıqa* vzniklo ze *sadíq*, což je dar, který žena dostává, přičemž zůstává zcela nezávislou a rodí děti svému kmenu. Zde je tedy mateřskoprávní původ instituce zcela zřejmý. Nejčastěji se tento poměr vyskytoval u středního stavu, potom u básníků, mladíků a lupičů (které Arabové neposuzovali tak přísně jako u nás). *Sadıqa* bydlela doma a zde přijímala svého milence.

Mateřskoprávní poměry se u Arabů zachovaly ve velmi čisté formě a kdysi byly jistě mnohem rozšířenější než v době krátce před Mohamedem. Slovo znamenající matku zde zároveň označuje lid i kmen, slovo znamenající břicho, které se zde vztahuje i na spodní část těla, znamená pohlaví i kmen, slovo znamenající řadra znamená také příbuzenstvo, neboť příbuzenstvo podle mléka bylo též příbuzenstvem podle dělohy. Matčina sestra byla dítěti bližší než otec a nevěstin bratr hrál při sňatku velmi důležitou roli. Arabská žena nezmění svůj kmen, když se vdá. Pokládali ji také za schopnou vlády.

Mateřskoprávní manželskou formou byla *beena*. Žena měla úplnou svobodu, ale od muže často žádala, aby neměl jiné ženy, a měla právo se dát rozvést. Tak se také dozvídáme, že jistá žena složila svůj stan a od muže odešla, neboť přestoupil na islám. Salmá z Medíny (v Saúdské Arábii) porodila Hásimovi z Mekky (také v Saúdské Arábii) syna, který zůstal v matčině kmenu. Sňatek byl velmi jednoduchý, ženich řekl *chitb* (uchazeč) a žena, pokud souhlasila, odpověděla *nikh* (vdávám se)

a tím vše skončilo. V patriarchální muslimské době se však proti tomuto druhu manželství velmi brojilo, a proto postupně přešlo do manželství mut'a.

Islám se z politicko-patriarchálních důvodů snažil všechny manželské a pro ženu volnější formy potlačit svou otcovsko-právní formou *ba'al*. B'al, ba'al znamená pán, vlastník a v tomto manželství se žena stala úplným vlastnictvím muže, šla za ním a plodila děti jeho kmene. Všechna práva ženy přešla na muže, a proto se nazývala *bé'ulah* – podmaněná žena. Toto manželství se podobalo egyptskému hem-tu, o němž si ještě povíme, jenže u Arabů se poměry vyvíjely stále více v mužův prospěch. Dokonce mohl svou ženu poslat souložit s jiným nebo ji půjčit hostu, aby získal silné potomstvo. Takové případy známe už od přírodních národů. Jsou důsledkem toho, že neznaly pohlavní žárlivost. Pokud se však dělají na příkaz a případně proti vůli ženy, jsou znkem ženina otroctví, které je možné jen v patriarchálních poměrech. Zde si bezděky připomeňme, že i dnes konzervativní lidé vynášejí patriarchální mravy jako vzor počestnosti a pořádku!

Patriarchální manželská forma vznikla – jak už víme – z manželství získaného loupeží, stejně tomu bylo u Arabů. V lehčích rvačkách mohli ukořistit jen velbloudy, ale v těžších bojích loupili i ženy. Kvůli nim zřejmě zprvu podnikali přímé loupežné výpravy k druhým kmenům, neboť jiným způsobem ženy pro jejich nedostatek nemohli získat. Proto se žena z cizího kmene nazývá *nazí'a*, což je ženský rod od slova *nazí*, což je „syn zajatého muže“. Ale muž, který ženu získal loupeží, při níž se vystavoval velkému nebezpečí, pokud ji neodevzdal náčelníkovi, si ji nechal pro sebe jako svůj majetek. A tento uloupený majetek se stal zdrojem každého dalšího zotročení.

Tento původ patriarchálního manželství ještě připomínal velmi pozdní svatební zvyk: když nevěstu přivedli k ženichovi, klekla si a ženich ji k sobě přitáhl za vlasy. Dělá se to prý dodnes. Ještě výraznějším zbytkem starého manželství získaného loupeží je beduínský šavlový *tanec*. V jednom německém deníku před lety vyprávěl pisatel, který se v Palestině nedaleko Jericha zúčastnil beduínské svatby, při níž tancovali šavlový tanec, asi toto: „Mladíci přicházejí na námuvy, panna dělá drahoty a vzdorovitě je odmítá. Tehdy se uchýlí k násilí, utvoří řetěz, zahradí jí cestu a tlačí ji do kouta, z něhož nemůže uniknout. Napadená se přesvědčivě brání silou, pozoruhodnou v této divoké hře. Není to vysoká osoba, která zde tančí v dlouhém modrém rouchu s kapucí, ustavičně jí padající z hlavy, takže si ji znovu a znovu natahuje nenapodobitelně krásnými a energickými pohyby, jako by znázorňovala zastírání závojem. A kdykoliv ruce dopřeje oddechu, aby se bránila proti tomu či onomu, zdá se, jako by útočníka odrážela jen silou své vůle. Avšak marně, nyní ji konečně zatlačili do kouta, v němž stojí, krčíc se a chvějíc v kolenou, obklíčena řetězem tanečníků. Najednou vyskočí, vytrhne jednomu z nich křivou šavli, kterou měl za pasem, a nyní se ona sama stává útočnicí. Jako blesk hrotem zbraně ohrožuje hned toho, hned onoho, náhle u jejich řady zuřivě a rychle švihá mečem okolo hlavy, sklánějíc se hned sem, hned tam. Čím zuřivěji si počíná, tím úchvatnější jsou její pohyby; dlouhé, nařasené rukávy, které visí z jejího roucha až na zem, prudce poletují v měnícím se víru jako ptáci ve větru – je to nenapodobitelné, všechno se rodí se situace a je pravé! Dívka získává stále více pudy a nakonec donutí útočníky utéci, což znamená, že je zatlačí do protilehlého kouta. A nyní, v poslední chvíli se z jejich úst vydere první a jediný výkřik, výkřik nevýslovného triumfu. A když naposledy zdvihne svůj meč do výšky, aby jím zasáhla nejdivočejšího chlapce, s jiskřicím zrakem ho chvíli podrží ve vzduchu, jako by se chtěla pokochat jeho smrtelnou

úzkostí, a potom meč odletí velkým obloukem a dívka se s jásotem vrhne mladíkovi na prsa... Ještě dlouho jsme zůstali na této svatební slavnosti. Když jsme se potom pozdě v noci vrátili do svého tábora, slyšeli jsme ještě v dálce výstřely z pušek a viděli radostné ohně, zapálené pro tuto svatbu..."

Loupežné manželství postupně vystřídal manželství koupí, tj. koupí nevěsty, přičemž samozřejmě podřízená úloha ženy nezmizela. Zatímco se manželství získané loupeží uskutečňovalo spíše exogamicky, to znamená se ženami cizích kmenů, manželství koupí je zpravidla endogamické, se ženami vlastního kmene. Příslušníci stejného rodu mají nejprve právo se vzít, přičemž ženich musí svou nevěstu odkoupit od jejího poručníka (*váliho*), pokud jím není sám. Bylo to poměrně výnosné, takže chudší lidé velmi vychvalovali přednosti svých dcer nebo sester, dokonce jistý druh žen posílali roznášet tuto chválu. Později, když manželství koupí získalo i úplnou morální převahu, uzavíralo se i exogamně, s cizími ženami, byť uloupenými, ale na jejich děti se někdy dívali zvysoka: *nazí* 'uvrátili jejím příbuzným a až tehdy došlo k řádnému zasnoubení, nebo se manželství získané loupeží změnilo na manželství koupí tak, že *váli*mu za ženu zaplatili.

Kupní cena (*mahr*) byla značná, většinou 50 až 100 velbloudů a v této záležitosti neznali žertů.

Například otec básníka as-Simmy si chtěl nechat jednoho velblouda z padesáti, na nichž se s tchánem dohodl, ale nastávající tchán se nedal, prohlásil je za největší ničemníky, jaké kdy poznal, a přerušil s nimi veškeré styky. Ve výjimečných případech se kupní cena mohla nahradit nějakým bojovým činem nebo službou. Kromě kupní ceny, kterou poručník dostal, dostávala i žena nějaký dar. Námluvy se vždy konaly v bydlíšti nevěsty, někdy nevěstu žádali o její souhlas - islám to vyžadoval. Podstatou zasnoubení (*tazvík*, *tamlík*, *imlák*) bylo odevzdání nevěsty z moci *váliho* do moci ženicha. Nevěstu potom pěkně oblékli, navoněli a nalíčili. Také ženich se parfémoval. Potom ji přivedli k ženichovi (nevěsta = *hádí*, tzn. Vyprovázená) a nato si navzájem dávali snoubenci hádanky. Nejdůležitějším obřadem bylo přehození pláště a postavení stanu. Ženichův příbuzný přes nevěstu přehodil mužský plášť (*abba*), zahalil do něj její hlavu a zvolal: „Nikdo tě nesmí přikrývat, než...!“ (následovalo ženichovo jméno). To byl symbol přijetí. Potom nad ní postavili stan, což byl druhý, stejně významný symbol. Slovo ženit se arabsky zní: *baná 'alaihá*, což znamená „staví stan nad svojí ženou“. V tomto stanu původně žila žena se svými dětmi. Byl to její majetek a slovo ženit se z matriarchální doby zní *dakhala*, což je „vešel k ní“. Později však ženu přiváděli do mužova stanu. Svatba se slavila v manželském příbytku, aby do něho mladá žena „nepřišla jako zajatá v boji“. Slavnost bývala honosná, vždyť se konala na počest ženy, která stála mnoho majetku.

Arabská láska (*vadd*, *vudd*) byla samozřejmě především láskou fyzickou a začala se jako všude vyvíjet ve volném pohlavním styku a nikoliv v manželství. Někdy dokonce muž velmi obtížně dostal za ženu děvče, s nímž měl milostný poměr, protože v tom příbuzní viděli porušení svých práv. Neradi dávali dceru zamilovanému muži a děvčata se styděla za veřejný milostný styk. Protože se vdávala velmi brzy, už ve dvanácti letech, ani takový milostný poměr před manželství mít nemohla. Proto milostný život kvetl hlavně u vdaných žen.

Arabská milostná poezie je pravou poezií pouště, jinak často velmi něžnou. Neopěvuje manželství, dokonce má pro manžela zbožňované jen výsměch. Manžel byl vůbec pro arabskou ženu čímsi méněcenným, proti čemuž se za jeho života

brzy spolčila se svým bratrem a ani po smrti jí nestál za to, aby jej oplakávala. V milostných arabských písních, které mají rozhodující vliv na básnické formy evropských minesengrů, kteří je poznali od španělských Arabů (Maurů), je milenka palmou, gazelou a antilopou. Pokud má jméno, je to většinou pseudonym. Pokud ji popisují, vždy jde o její tělesné půvaby a nikoliv o povahové rysy. Vyskytuje se hlavně v dojemných náladách loučení nebo ve vzpomínkách na vzdálenou. Scény rozchodu začínají křikem havranů a potom se žena pomalu vzdaluje na velbloudích nosítkách. Jezdec vpředu zpívá jednotvárný a melancholický nápěv, v jeho taktu kráčejí velbloudi, nosítka se kolébají jako čluny a pomalu se ztrácejí v dále. Milenec pláče: „Méš s popraskanými stehy, patřící líné ženě, z něhož pacholek napájí dobytek dřive, než ho dal zašít, neteče tak jako ty, moje oko, slzami ráno i večer, když si pomyslím, kde nyní je, a když vidím, kde bydlela předtím.“ Lásku projevuje arabský básník těmito prostými a lapidárními slovy: „A já ji miluji a ona miluje mne a její velbloud miluje mého velblouda.“ Arabská žena už v předislámské době chodila zahalena, ale pokud chtěla nějakého muže okouzlit, spouštěla závoj (*giná*). Podobně jako Egyptanka si barvila obočí tmavomodrým antimonovým preparátem (*kohl*), aby básník mohl opěvovat její antilopí oko. Rty si barvila indigen, aby lépe vynikly její běloskvoucí zuby. Zjev arabské ženy byl velmi smyslný; zvláště oblíbený byl široký zadek s útlými boky. „Plnost nader a stehen nedovoluje něžnému rouchu přilehnout k tělu, přilehnout k zádu; když jí večerní vánek věje vstříc, vzbuzuje trýzeň v žárlivých a údiv v závistivých očích.“

Na místě by jistě bylo mluvit i o snubních zvycích u *Aramejců*, ale o nich mnoho údajů nemáme. Víme, že jako druhá západosemitská skupina v druhém tisíciletí př. Kr. Vnikli do Přední Ásie, založili několik menších státních celků a v Sýrii později založili vlastní knížectví, že v sedmém století př. Kr. založili chaldejskou říši, avšak kolem 7. století po Kr. splynuli s Araby. Ženy se u nich mohly stát královnami a zřejmě byly velmi svobodné, ne-li rovnoprávné. Později u nich i tato úroveň poklesla; o mužích mám dochovány zprávy, že si velmi potrpěli na bohaté nevěsty.

Babyloňané (semitští obyvatelé starověké Babylonie) umožňují pohled podrobnější, neboť je známe už lépe.

Sama Babylonie představuje postupný řetěz velkého míšení a početných konubií (konubum, psáno i konubium, z lat. conubium: sňatek, ale i snubní právo v širším smyslu, tj. Právní i zvykové normy soužití muže a ženy, v tomto významu i dále). 3000 let př. Kr. Vládli v Mezopotámii (viz výše) takzvaní městští králové (*patesové*), kteří se opírali o svatostánek svého města, například Nippuru, Uru, Eridu, Larsy, Akkadu, Sipparu apod. Nejmocnější městský král byl pravděpodobně i hlavním panovníkem. Zprvu to byli ovšem hlavně Sumerové (starověký národ, který osídlil tato území v pol. 4. tisíciletí př. Kr., zakládal některé městské státy uvedené výše). Už ve 2. tisíciletí př. Kr. Však pronikali do Babylonie východní Semité ze Sýrie a docházelo ke splývání. Okolo roku 2400 se Sargonovi I., akkadskému městskému panovníkovi (Akkadové, podle dosud neobjeveného města Akkad, Semité), podařilo získat převahu a založit říši sahající až ke Středozemnímu moři – první známou světovou říši v dějinách, která se však velmi brzy rozpadla. Jejím hlavním dědicem byl sumerský městský stát Lagaš (Girsu), v němž se velmi rozvinulo umění a uchovaly obsáhlé klínopisné parátky. V letech 2111 – 2003 př. Kr. dosáhl největšího rozkvětu sumerský městský stát Ur, který byl též střediskem kultury a sumerské říše. Čistě semitství se udrželo v Babelu (Babylonu, hl. městě Babylonie). Okolo 23.

stol. př. Kr. ovládla na čas jižní část Sumeru (Sumer sahál přibližně od dnešního Bagdádu k Perskému zálivu) nová dynastie elamského původu (Elamité, Elamci, podle Elamu v jihozáp. Persii, Íránu).

Slavný Chammurabi, o němž už byla řeč, panovník semitského původu, dobyl zpět Larsu (původně sumerské, na dvě stě let Elamity obsazené město u ústí Eufratu), sjednotil sumerská města a stal se jediným vládcem tzv. starobabylonské říše (datované 1894 – 1594 př. Kr.), dobyl také Asýrii. Vládl i západní oblasti až po Palestinu a tím zcela zvítězil semitský živel, s nímž Sumerové od počátku 2. tisíciletí př. Kr. splynuli.

Nové národy ze severu a východu, které se převalily přes Přední Asii a založily silnou mitannskou (Mittani, mezi horními toky Eufratu a Tigridu, v letech 1550 – 1350 př. Kr. stát indoevropského kmene mittanských Churitů) a chetitskou říši (v 18. – 13. stol. př. Kr., stát indoevropských Chetitů, viz výše), na mnoho nezměnily, neboť byly semitskými živly stále vyvažovány. Asyřané (jazykově blízcí Akkarům, semitským kmenům žijícím už od třetího tisíciletí př. Kr. V Mezopotámii, Asýrie, řecký název města Aššur v sev. Mezopotámii) na čas Babylonii ovládli a v letech 689 a 648 Babylon zpusťovali. Ve 12. stol. Před naším letopočtem pronikli z Arábie do jižní Babylonie semitští Chaldejci, o několik století později se jejich panovník Nabopalassar (625–605 př. Kr.), spojil s médskou říší (Médové, na území od řeky Tigris po Íránskou poušť), v roce 607 dobyl hlavní asyrské město Ninive a v Babylonu vytvořil tzv. říši novobabylonskou. Ta však zanedlouho podlehla Peršanům a od r. 538 se Babylon stal součástí Persie (nynějšího Íránu).

Historici Semity často charakterizují jako lidi s velmi střízlivým úsudkem, pronikavým postřehem, s praktickým a vypočítavým rozumem, kteří drží na uzdě fantazii a neradi v myšlenkách zabíhají do dalekých končin. Takoví byli prý staří Arabové i Féniciáné, Hebrejci i Asyřané. Nejvíce se to však vztahuje na Babyloňany. Proto se asi nic nedozvíme o jejich milostném životě, neboť na vyšším stupni u nich zřejmě vůbec neexistoval. Manželství zde však mělo svou pravou podobu jako hospodářská instituce, jako obchod uzavíraný na základě smlouvy o věnu a podobných věcech.

Přesto nalezneme u Babyloňanů i stopy volnější manželské formy. V pozdějším období se podle zachovaných smluv jeví sice jako určité najímání děvčete, ale to jsou alespoň u semitských obyvatelů Babylonie už jen určité dozvuky podobné formy, jakou u Arabů představovala manželství *mut'a* a *sadiqa*. Dívka nebo žena dostávaly jakousi náhradu, *nudunnú*, se svými dětmi však bydlely ve vlastním obydlí, kde všechny živil muž. Kromě toho *nudunnú* dostávaly i pravidelné manželky.

Viděli jsme, že babylonská kultura vznikala stálými semitskými vlivy na Sumery a naopak, musí mít tedy několik stupňů. Sumerské přežitky nelze ani podceňovat ani přeceňovat, z hlediska vývoje snubních forem však neznamenají nic pozoruhodného. Takzvané sumerské zákony, o nichž však není jisté, zda pocházejí z doby předsemitské, mají zcela patriarchální charakter: žena podle nich nemá velkou cenu a je téměř bezprávní osobností. Jistý pokrok znamenalo slavné zákonodárství krále Chammurabiho, které Morgan ve svých vykopávkách v období od prosince 1901 do ledna 1902 objevil na akropolí v Susi vtesané do velkého dioritového bloku. Chammurabi se hlavně snažil zmírnit téměř neomezenou moc muže ve prospěch ženy, vždyť to byl zřejmě aramejský Arab, pocházel tedy z kmene jistě protknuvého mateřskoprávní tradicí. Přísný rodinný život však trval i nadále.

V článku 156 se například píše: „Pokud někdo zasnoubí svému synu děvče, které syn nezná, a potomby spal v jejím lůně, nechť jí zaplatí půl miny ve zlatě a vrátí jí vše, co si přinesla z otcovského domu. Potom si může vzít muže svého srdce.“

Vzdor tomu i v Babylonii nalezneme početné stopy mateřskoprávních poměrů, když v sumerském právu například čteme: „Když se manželka odloučí od svého manžela a řekne mu: „Nejsi můj muž“, nechť je hozena do řeky, ale pokud to udělá muž, zaplatí jen půl miny ve stříbře...“ Později uvidíme, že význam ženy vzrůstá jako důsledek semitských vlivů. Bu'iti si kupuje dům a její muž je přitom jako svědek: Ina-Esagila-Ramat půjčuje peníze na úrok (z doby Nebukadnezara II., Nabonassara, podle bible Nabuchodonosora, babylonského panovníka 604 – 562 př. Kr.), Hibta prodává svůj dům, jiná žena ručí za půjčku nebo svědčí před soudem (v době Dareia I., perského krále, 522 – 486 př. Kr.), je žalobkyní, pracuje v obchodě, průmyslu, zemědělství apod.

V záznamu z doby Nebukadnezara II. se dokonce říká: „Já a můj muž děláme nákup a prodej za peníze z mého věna...“ Žena je jmenována jako první. Asyrsko-babylonské smlouvy i smlouvy z Filopatorovy doby svědčí o tom, že žena byla s mužem na stejné úrovni, byla mu rovnocenným partnerem. Ženy nastupovaly i na trůn, například asyrská princezna na trůn babylonský a naopak, v 9. století př. Kr. babylonská princezna Sammuramat na trůn asyrský. Její jméno nám zachovali Řekové v pověsti o Semiramis, v níž historická královna splývá s bohyní Ištar. V Súsách (Súsy, také Súzy, hl. město starověk. Elamu) přecházela panovnická hodnost z jedné dynastie na další sestrou předcházejícího krále a nového panovníka označovali za syna předchůdcovy sestry. Přitom súske obyvatelstvo bylo částečně indoevropského původu.

Babylonské manželství mělo své rysy, vyplývající z tamějšího života i tradice. Pro staré mateřskoprávní poměry je důležitá ta okolnost, že manželka zůstávala bydlet v domě svých rodičů; když se s ní některý muž (samozřejmě kromě manžela) vyspal, stihla ho smrt, zatímco ženě se nic nestalo. Pokud zůstala doma, mohl i její ženich nebo manžel bydlet v jejím domě (v jejím kmenu) a v této rodině se zúčastňovat i kultu předků. Ženiny bratři byli, jak se zdá, jakýmsi jejími poručníky, když se provdala. Žena, která stála společensky výše, neklesá event. sňatkem na nižší stupeň; pokud šlo o stav, děti následovaly matku.

Je pravda, že patriarchální poměry se v Babylonii projevovaly zcela jasně a všeobecně. Babyloňané potřebovali pracovní síly, které získávali hlavně v ženách a jejich prostřednictvím. Zpočátku se zde jistě praktikovaly únosy. Z Babylonie o nich zprávy nemáme, zato od Asyřanů ano. Synachrib unesl do Ninive (asyrské vladařské sídlo blízko dnešního Mosulu, místo nálezu Aššurbanova paláce a jeho knihovny, mj. Eposu o Gilgamešovi) kromě jiných i arabskou princeznu Tabún, Assarhaddon na žádost arabského krále Chazáila alespoň vrátil obrazy bohů, které současně ukradl a Tabúnu, kterou vychovali v jeho paláci, udělal arabskou královnou.

Otcovská moc byla u Babyloňanů velmi vyvinutá. Otec dojednával námluvy za syna, dokonce přijímal nevěstino věno a mohl i úspěšně odmítnout schválení synovy volby. Nabu-ahe-bullit se oženil s děvčetem Tablutu bez vědomí svého otce, za pomoci jejího bratra, královského důstojníka. Otec to předal soudu, manželství bylo prohlášeno za neplatné, tabulky rozbili a Tablutu, kdyby se nepodvolila, se měla stát služkou.

Zvláště příznačné byly babylonské trhy na nevěsty, které popsal Herodotos a které do jisté míry existovaly i u Hebrejců a Arabů. Herodotos říká asi toto:

„Pokud jde o jejich zvyky, podle mého názoru je nejmoudřejší ten, který – jak mi vyprávěli – měli i Enetčané v Ilýrii (Ilýrie, hist. území v dnešní Albánii a Jugoslávii, Enetčané, Ilyrové, ve starověku jeden z tzv. mořských národů): v každé vesnici jednou za rok shromáždili všechna dospělá děvčata do jednoho houfu, okolo něhož stál zástup mužů. Potom vyvolávač přikázal jedné po druhé povstat a dal ji do dražby. Nejprve tu nejkrásnější; jen co byla získána za mnoho peněz, vyvolal jinou, která zase byla nejkrásnější po ní. Bohatí Babyloňané, kteří se zde chtěli oženit, se předbíhali, aby dostali nejhezčí dívky; muži z lidu, kterým nešlo o krásu, dostali ošklivé a ještě k tomu peníze. Když vyvolávač prodal všechna hezká děvčata, musela povstat ta ošklivá... zde vyvolal dívku a ptal se, kdo by si ji vzal a chtěl nejméně – přiklí ji tomu, kdo si ji tedy chtěl vzít za co možná nejmenší sumu. Peníze však pocházely od hezkých děvčat, a tak krásy pomohly ošklivým k mužům. Nikdo nesměl vdát dceru za toho, za koho by chtěl... A lidé z jiných vesnic směli přijít a koupit.“

Manželství koupí trvalo i nadále. Svatební smlouvy z dob Nebukadnezara II. zní: „Dagil-ilanu, syn Zambubuův, řekl Hammě, dceři Nergaliddiny, syna Babutuova, toto: „Dej, Latubasinni, svou dceru, aby byla mojí ženou.“ Hama to zaslechla a dala mu svou dceru Latubasinni za manželku a Dagil-ilani dal Hammě z radosti za Latubasinnino srdce svého otroka Ana-eli-bel-amura, jehož koupil za půl miny ve stříbře a jednu a půl miny ve stříbře. Když si Dagil-ilani vezme jinou ženu, dá jednu miny ve stříbře Latubasinně a ta bude moci odejít, kam bude chtít.“ (Byla nemanželská). Také z asyrské doby existuje taková kupní smlouva mezi otcem a bratrem jako prodávajícími a ženichem a jeho matkou jako kupujícími ženu.

Kupovaly se i vedlejší ženy a služky, jak dokazuje smlouva z dob Chammurabiho (viz výše): „Šamaš-nur, dceru Ibi-šana, koupili Bunene-abí a Belišuna (jeho žena) od jejího otce Ibi-šana pro Bunene-abiho za ženu (asat), pro Belišunu za služku (amat)...“ Tato *asat-amat* tedy byla žena bez manželských povinností, nebylo třeba vůči ní zachovávat ani manželskou věrnost, alespoň podle zákona.

Vyhraněný patriarchát samozřejmě vedl k mnohoženství, a to v takové formě, že jedna žena byla hlavní ženou a druhé ženy vedlejšími; velcí páni měli harém. Nejvelkolepější byly harémy asyrských králů, hlavně Sinacheriba a Aššurbanipala, kteří si přiváželi nejkrásnější ženy jako válečnou kořist a zavírali je do nádherných paláců. Aššurbanipal (řecky Sardanapal, asyrský panovník přibl. 668 – 630 př. Kr., porazil Babyloňany a Elamce) dal zvláště zaznamenat, že si do svých komnat nechal přivést jako holdovací dary dceru tyrského krále (Tyros, foinické středisko ve vých. Středomoří, pozd. Kartágo) s dcerami jeho bratrů, dceru arvadského krále, tobalského krále i mnohých jiných, čímž tímto svým tchánům milostivě odpustil. Měl vůbec rád ženy, nechyběly mu ani galantní hudebnice na asyrském dvoře a Aššurbanipal se dal dokonce na reliéfu zobrazit se svojí hlavní ženou, snad jako jediný z těchto panovníků.

U méně bohatých hlavní manželka (*rabitu*), aby lépe ovládala vedlejší ženu a do jisté míry bezpochyby i manžela, mu sama do manželství přiváděla vedlejší ženu-služku. V jedné smlouvě například čteme: „Arat-Šamaš si vzal Taram-Sagilu spolu s Iltani, dcerou Sin-abuše, za ženy a manželky.“ Nebo: „Iltani, sestru Taram-Sagily (tak se jmenovala po svatbě), si vzal za manželku od jejího otce Šamaš-šata Arat-Šamaš, syn Ki-ennamův. Její sestra, Iltani, jí bude (rozuměj Taram-Sagilu) česat,

starat se o její blaho a do Mardukova chrámu (Marduk, v době rozkvětu Babylonu hlavní bůh, později nazývaný Baal) nosit její stoličku. Všechny děti, které se už narodily a které ještě porodí, jsou dětmi jich obou. Když poví své sestře Iltani: „Nejsi moje sestra“, půjde z domu, a když Iltani řekne Taram-Sagile: „Nejsi moje sestra“, dostane znamení a prodají ji za peníze. Když řekne Arat-Šamaš svým ženám: „Nejste moje ženy“, zaplatí jednu miny ve stříbře. Když však řeknou obě svému muži Arat-Šamašovi: „Nejsi náš muž“, zardousí je a hodí do řeky.“ Obě ženy tedy měly vůči muži rovnoprávné postavení, ale asat-amat měla vůči paní domu služební postavení.

Podle Chamurabiho zákoníku, který se snažil počet vedlejších žen co nejvíce omezit, neměl si muž už brát další vedlejší ženu, když mu asat-amat porodila děti. Za prvního syna zpravidla uznávali nejstaršího syna. „Šachira se svojí ženou Belisanou si vzal Azatu (jako vedlejší ženu), která mu porodila pět dětí. Z těchto pěti dětí, které Azatu porodila Šachirovi, uznal Šachira za syna svého nejstaršího syna jménem Jaman. Azatu a její bratři nebudou moci vést spory se Šachirem.“

Později se postavení vedlejší ženy zhoršilo i v tom směru, že vedlejší žena byla vedle hlavní ženy méněcenná i pokud šlo o manželův majetek. Zdá se, že tyto vedlejší ženy byly velmi často adoptované, propuštěné z otroctví. Oba akty – propouštění i sňubní – se v početných dokumentech vyskytují současně.

Pokud jde o věno, je třeba u babylonských sňatků rozlišovat:

1. *tirhata* – původně kupní cena, kterou muž platil za ženu, později peníz, který zaplatil muž nebo jeho rodina nevěstinu otci na znamení zasnoubení, a potom se stal věnem;

2. *serikta* – peníz, který otec posílá s dcerou, tedy vlastní věno;

3. *nudunnú* – dar, který muž dává ženě.

Tirhata se platila ve všech manželstvích čistě patriarchálního charakteru a zůstala otci dívky, i když si ji ženich po zasnoubení nevzal; otec ji však musel vrátit, pokud dceru odmítl po zasnoubení vdát. Výška věna byla závislá na majetkových poměrech rodiny a věnem se stávaly peníze, pozemky, domácí nářadí a otroci. Za zvláště vysoké věno se pokládalo 24 min; otrok stál často jednu až jednu a půl miny. Věno platili rodiče nebo bratři najednou nebo ve splátkách a rozhodně šlo o právní závazek. Muž ho ženě zabezpečoval například pozemky, ale užíval je on. Sňatku předcházelo zasnoubení spojené s námluvami, při němž se zřejmě vyplácela tirhata i věno a psaly se smlouvy. Nudunnú dostávala žena až po svatbě. Novomanželé byli upozorněni na následky nevěry a rozluky. Smlouvy potom *dipsar* napsal na tabulky. Tak se hlavní žena stala zákonnou manželkou.

Až do svatby muže nazývali *ha'ira* (vyvolený), ženu *kallat*. Toto slovo má tentýž kmen jako arabská kanna a hebrejská kalla, což znamená nevěstu i manželku, a je to pojem z doby polyandrického snoubení, kdy otec, bratr a syn měli jednu ženu. Tak tomu zřejmě bylo i v Babylonii. Proto se o ženu ucházel otec, často dostával věno, a proto Chamurabiho zákoník v několika člancích otci zakazuje spát s neterí. Přitom rozlišuje, zda syn už spal se svojí nevěstou či nikoliv. Pokud se tak už stalo, je třeba tchána utopit, pokud ne, musí tchán děvčeti vyplátit půl miny ve zlatě a děvče se může podle své vůle vdát. Ještě v dobách Chamurabiho (viz výše) zde byly silně zakořeněny sňubní obyčeje polyandrického charakteru.

Kult předků, tento první zdroj náboženských pověr, byl v nejstarších dobách Babylonie velmi rozvinutý, což v patriarchálních poměrech jen upevňovalo přísný názor na manželčinu nevěru: šlo přece o čisté potomky a pravé dědice rodu. Cizoložství tedy patřilo k nejtěžším zločinům a ženu za to zpravidla krutě potrestali.

Ve smlouvě z dob Nebukadnezara II. čteme: „Když Banat-Esagila bude přistižena s jiným mužem, nechť je zabita železnou dýkou.“ Většinou se používal trest uškrcením nebo utopením. Podle Chammurabiho zákoníku čekal oba viníky trest utopením, ale manžel své ženě mohl dát milost, zatímco „svůdce“ mohl dostat milost jen od krále. Podle téhož zákoníku byl za zhanobení snoubenky potrestán jen muž; pokud se narodilo dítě, hanba se tohoto dítěte netýkala.

Vzdor tomu se zdá, že alespoň na konci babylonské říše nebyla manželská věrnost příliš posvátná. Quintus Curtius popsal babylonské ženy z dob Alexandra Velikého takto: „Není nic zkaženějšího než tento lid a nic rafinovanějšího v umění smilstva a smyslnosti; otcové i matky trpí, aby se jejich dcery za peníze propůjčovaly jejich hostům a manželé nejsou méně shovívaví ke svým manželkám. Babyloňané se oddávali především prostopášnosti a neřestem z ní vyplývajícím. Na začátku svých orgií vypadaly ženy skromně, ale potom kus po kus odkládaly šaty, až na nepatrný zbytek, až nakonec a už zcela bez hanby zůstaly zcela nahé. Nebyla to však veřejná děvčata, která se takto oddávala. Vůbec ne. Byly to ženy z nejvznešenějších rodů a jejich dcery.“ Toto svědectví však není příliš věrohodné, je v něm zřejmě mnoho nepochopení pro kořeny cizích zvyků a mravů.

Rozvodové zákony, alespoň pokud jde o Chammurabiho zákoník, měly i přes jistou toleranci k ženě zcela patriarchální charakter.

Muž se se ženou mohl kdykoliv rozvést. Pokud chtěl někdo zavrhnout vedlejší ženu, která mu porodila děti, nebo manželku, která mu děti darovala, měl své ženě vrátit věno a dát jí příslušnou část užítku z pole, zahrady a domu, aby mohla děti vychovávat. Když své děti vychovala, mělo jí ze všeho, co budou dostávat, patřit vše do výšky synova podílu. Mohla se vdát za muže svého srdce. Když někdo odvrhl ženu, která mu děti neprodila, měl jí dát hodnotu tirháty a vrátit věno, které si přinesla z otcova domu. Když za ni tirhátu nezaplatil, měl jí muž dát jednu min u ve stříbře jako propouštěcí dar.

Ale nepořádná žena, kterou postavili před soud, nedostala nic; pokud ji muž nechtěl propustit, mohl si vzít jinou ženu a z dosavadní si udělat služku. V jiném článku Chammurabiho zákoníku čteme: „Když se žena s mužem hádá a říká: „neobcuješ se mnou“, nechť předloží důkazy, že se jí ubližuje; pokud je bez viny a není chyba u ní, když se její manžel toulá a zanedbává ji, potom nemá mít tato žena viny; nechť vezme své věno a vrátí se do otcovského domu. Ale je-li muž bez viny, to když se žena toulá a zanedbává svého muže, nechť je hozena do vody.“ Rozvodový list byl zcela stručný, například: „Šamaš-rabi odvrhl Naram-tu. Své věno si odnáší a náhradu dostala. Když si nyní Naram-tu vezme jiný muž, nemůže proti tomu Šamaš-rabi ničeho namítat.“

Babylonské snubní a manželské poměry se tedy pod semitskými vlivy zlepšovaly ve prospěch ženy. Ale nikdy se nepovznuly na takovou úroveň, jakou známe ze starého Egypta.

Babylonská náboženská prostituce postavení ženy v této říši výrazně dokresluje.

V prvním svazku tohoto díla jsme se už zmínili o tzv. náboženské prostituci a řekli jsme, že oběť panenství, která se u ní vyskytuje, znamená vykoupení se z původní volnosnubnosti, milé přírodnímu božstvu a tedy i posvátné. Z takového náboženského hlediska se na pohlavní akt dívali zejména Semité a za klasickou půdu „náboženské prostituce“ v kulturní oblasti starého světa se odedávna pokládal Babylon, odkud se tento zvyk rozšířil do Přední Asie a po celé

západní kulturní oblasti. Udržel se zde po celá staletí a vyskytoval se ještě v době Konstantina Velikého (Konstantin I. Veliký, Flavius Valerius, přibl. 275 – 337 po Kr.).

Nejobširnější zprávu máme od Herodota, který píše: „Každá žena této země si musí jednou v životě sednout před Afroditin chrám a dát se pomilovat cizincem. Mnohé, které nechtějí mít nic společného s ostatními, protože jsou namyšlené na své peníze, jdou ke svatyni v zakrytém voze a s sebou mají početné služebnictvo. Většina jich však dělá toto: v posvátném Afroditině háji sedí množství žen, které mají okolo hlavy věnec z provazů, neboť jedny přicházejí a druhé odcházejí. A mezi těmito ženami všemi směry vedou ulice jako podle šňůry. Po nich přecházejí cizinci a některou z nich si vybírají. Pokud si některá žena sedne, nesmí se vrátit domů dříve, dokud ji některý cizinec nehodí do klína peníze a nepomiluje ji vedle svatyně. Když peníz hodí, musí říci: „Ve jménu bohyně Mylity“, neboť u Asyřanů nazývají Afroditu Mylitou. Ať je peníz jakýkoliv, nesmí ho žena odmítnout. Je to zakázáno, neboť jsou to posvátné peníze. A s prvním, který ji peníze hodí, musí jít, a nikoho nesmí odmítnout. Když se už dala pomilovat a tím se zsvětila bohyni, vrátí se domů, a kdyby ji několikrát nabízeli, už to neudělá. Ty, co jsou hezké a ztepilé, se domů vrací rychle, ošklivé zde však bývají dlouho, dokud neudělají zadost zákonu, některé si zde pobudou i tři až čtyři roky. Také na některých místech na Kypru se podobný zvyk zachovává.“ Zde jasně vyniká původní princip této „náboženské prostituce“, jako obět usmiřující božstvo za porušení božstva příjemné volnosnubnosti.

Z této zprávy, kterou lze podle dnešních etnologických vědomostí pokládat za velmi pravdivou, vysvítá úzká spjatost „náboženské prostituce“ s prastarým principem pohlavní volnosnubnosti. Mylita (psáno i Mylitta, Militta, babylonská bohyně plodnosti, řecká Afrodita, Afrodite, byla chápána spíše jako bohyně lásky a smyslnosti) představuje princip přírodního života v jeho plné síle, neokleštěné žádným lidským pravidlem. Manželské pouto je proti její povaze. Představuje hmotné *ius naturale* (přírozené právo), žádá od každého děvčete svého lidu, aby se volně oddávalo každému muži, který vyzývá k souloži. Peněžní dar je Mylitina mzda a patří do chrámového pokladu, provaz okolo hlavy znamená povinnou oběť cudnosti. Tato „prostituce“ je tedy věcí kultu, povinností, kterou náboženství ukládá. Pokud se dále hovoří, že bohyně se spokojí s jediným oddáním ženy a zato jí odpustí, když se její následující manželství vyznačuje přísnou cudností, z toho jasně vyplývá myšlenka vykoupení se pro *matrimonium* (manželství), odporující Mylitině povaze¹¹.

Herodotovu zprávu potvrzuje i „Jeremiášův dopis“ v apokryfní „Knize Baruchově“, kde je zmínka o ženách opásaných provazy a sedících vedle cest: pálí vonné obětní dary a oddávají se každému cizinci, který je vyzve k souloži, což se pokládá za velkou čest a sousedka, kterou cizinec nevyzve, je vystavena posměchu. Starověký geograf Strabon (viz výše) našel stejné poměry v Babylonii čtyři sta let po Herodotovi: dějištěm „náboženské prostituce“ bylo rozsáhlé místo okolo Mylitina chrámu, pokryté chýšemi, háji, rybníky a zahradami, posvátná půda, na níž se ženy oddávají.

Z této čistě náboženské jednorázové prostituce, kterou samozřejmě nemůžeme pokládat za skutečnou prostituci, se potom vyvinula prostituce skutečná a trvalá jako důsledek chrámové spekulace.

Pěstovaly ji chrámová děvčata ve službách bohyně Ištar (Foiničané ji nazývali Astarté, semitská bohyně plodnosti její kult byl rozšířen i do Sýrie a Malé Asie),

kteřa nazývali posvěcenými nebo kněžkami, vydržoval je chrám a nemohly se tak snadno vdát. Podle Chammurabiho zákoníku byly jejich děti, jak se zdá, vychovávány v královském paláci. I o Sargonovi I. (viz výše) se dozvídáme, že byl takovým dítětem. O sobě říká: „Šarru-kin, silný král, král akkadský jsem. Moje matka byla kněžka, svého otce jsem neznal, ale bratr mého otce bydlel v horách. V mém městě Azupirani, které stálo na břehu Eufratu, mě počala matka, která mne tajně porodila; položila mne do třtinové schránky, smolou uzavřela má dvířka a pustila po proudu, který se nade mnou nezavřel...“ Podobný písemný projev po sobě zanechal kněžský lagašský král (Lagaš, Girsu, srov. Výše) Gudea asi v roce 2500: „Matku jsem neměl, mojí matkou byla vodní hlubina. Otce jsem neměl, mým otcem byla vodní hlubina.“ Tato chrámová děvčata se pak stala pravzorem pro matku-pannu, z níž se později vyvinulo mysterium, božské tajemství.

Podle Pausaniasova popisu Řecka se „náboženská prostituce“ rozšířila z Babylonu na západ, svého rozkvětu se dočkala na Kypru, v Askalonu (také psáno Aškalon, v Palestině mezi Gazou a Jaffou, dnes v troskách), na Kythere (Kythera, Cythera, řecký ostrov jižně od Peloponésu) a v Aténách. Šířili ji prý hlavně Féniciáné.

Féniciáné (dnes častěji Foiniciáné, srov. Výše) byli národem míšenů, který vznikl z dalšího konubia s cizími kmeny, nebyli tedy národem čistě semitským, i když jsou k Semitům počítáni. Patřili k první vlně kananejských kmenů (viz též výše), která se v roce 2600 př. Kr. Přelila z Arábie do země Eufratu, do Sýrie a Palestiny. Féniciáné se usadili na mořském pobřeží, kde už nalezli určitou kulturu a opevněná města a mohli se tedy z prostých beduinů vyvinout v národ schopný zámořské kolonizační činnosti.

U Féniciánů byla zvlášť vypěstována představa, že žena může nabídnout božstvu lepší dar, než je mzda, kterou dostane, když se oddá. A raná náboženská představa, že božstvu patří první zisk ze všeho, co děkuje za svůj vznik jeho přízni, vedla zřejmě rychle k názoru, že děvče, které dospívá v ženu, je v jistém smyslu tabu. Nesmí přejít do vlastnictví muže patřícího k té samé rodové pospolitosti, dokud se nevykoupi z vrchnostenských práv božstva. Pro tuto obět je nejpřiměřenější muž z cizího kmene. Avšak peníz, kladený do klína panny nebo kněžky, vzbudil u nich brzy chuť na další peníze. Z jednorázového obětování panenství bohu vznikla, jak jsme viděli, trvalá chrámová prostituce na delší období nebo i na celý život, podporovaná chantivostí kněží. Jednorázovou obět přinášely všechny ženy, ale pro trvalou chrámovou prostituci se nutně musela utvořit zvláštní kasta děvčat (hierodulek, kněžek), které potom tuto obět přinášely za ostatní ženy a které božstvo zvláště milovalo, takže byly využívány i jako orodovnice v době nebezpečí. Na druhé straně u děvčat vznikl zvyk vydělávat si chrámovou prostitucí na věno.

Tato prostituce, Féniciány rozšířená po všech zemích okolo Středozemního moře, byla mimořádně proslavená na Kypru, kde prý díky ní rozkvetl obchod s děvčaty. Podle Justina (2. stol. Po Kr.) prý tato kyperská děvčata chodívala večer na pobřeží, oddávala se za peníze cizincům a tak si vydělávala na věno. Fénická královská dcera Elisa nebo Dido, zakladatelka Kartága, prý z Kypru odvedla osmdesát milovnic, které potom ve svatyni Sicca Venerea (jihozápadně od Kartága) pěstovaly obřadnou prostituci. Takovéto svatyně se semitsky nazývaly *sukkoth benat*, tj. dívčí chaty. Ženám se tím nijak neubíralo na cti, naopak, když bohyni horlivě sloužily a ušetřily si hodně peněz, vdaly se lépe a snadněji než jiné. Přitom však u Féniciánů neměla ani manželka podřízené postavení, i když zde manželství mělo patriarchální

charakter, neboť děti dostávaly jméno podle otce. Určitá svoboda pro ženy vyplývala i z toho, že Féničané se při svém námořnickém povolání často a dlouho zdržovali mimo domov.

Ponechme nyní stranou kananejské kmeny, jejichž sexuální poměry se velmi podobaly arabským poměrům; i u nich byla rozšířena chrámová prostituce a v hojně míře se vyskytovalo pohození dětí ženského pohlaví. Při vykopávkách byly objeveny mrtvolky takových dětí, jednoduše udušených hlinou, které nebyly staré více než týden. Zato si musíme podrobněji všimnout postavení ženy a sňubních poměrů ve třech důležitých skupinách, o nichž jsme od mládí slyšeli a o nichž podává velmi zkreslený a často zcela falešný historický obraz bible, hlavně Starý zákon.

Hebrejci, Izraelité a Židé jsou totiž tři historicky odlišné semitské stupně, i když na sebe plynule navazují.

Žádný současný pramen uváděný v bibli, není starší než osm set let př. Kr., což je doba poměrně nepatrná pro tyto velmi staré kulturní národy. Celé hebrejské období, stejně jako začátek a rozkvět Izraelitů, spadá do časů před tímto datem. Vlastní izraelitství je tzv. doba soudců, která existovala okolo roku 1200 př. Kr., náběh k ní zřejmě představuje Mojžíš. Mojžíš je sice zřejmě historická osobnost, ale žil kolem roku 1300 př. Kr. a nebyl autorem pěti starozákonných knih pojmenovaných podle něj (tj. Pentateuchu, Knih Mojžíšových). Legenda o něm vznikla až 500 let př. Kr. a vypůjčili si pro ni různé části starých životopisů.

Hebrejci (hebrejsky Ibrím) představovali více kananejských kmenů z druhého období stěhování, proniklých aramejskými a jinými živly, na které si zachovali nejednu vzpomínku. Tak například v polomytickém vyprávění o Abrahámovi (hlavně ve 14. kapitole Knihy Genesis) jde zřejmě o rodového knížete aramejských hord, které ohrožovaly spojení mezi Palestinou a Babylonem. Hebrejcem nebyl a do bible se dostal jen proto, že aramejské kmeny se velmi rychle smířily s kananejskými kmeny. Ani Jakubův (Jáakobův) kmen nepatřil ke druhé kananejské vrstvě. Podle jedné pověsti úspěšně bojoval bůh jeho kmene s Jahvem (Jehovou, viz výše), který je ztělesněn jako příšerný a vražedný noční démon, utíkající před jitřenkou. V textech o Abrahámovi a Jakubovi je zmínka o silných kmenech a kmenových útvarech, jakými Izraelité nikdy nebyli, pouze snad v době Davida a Šalomouna – jejich pouhé kmenové trosky se připojily k hebrejským hordám. Jáakobův a Josefův kmen žily v Palestině už tehdy, kdy zde Hebrejci ještě nebyli. Na karnackých pylonech (Karnak ve stř. Egyptě, u Luxoru) z dob, vládl Thutmose III. (srov. níže) jsou už jmenováni jako kananejská města – Ja'kob-el, Jašup-el. Jašupův (Josefův) kmen byl asi součástí těch, kteří táhli s Hiksi (dnes psáno Hyksósové, starověké semitské kmeny pův. z Asie) a s nimi byli vyhnáni z Egypta: zde mají původ egyptské vzpomínky ve Starém zákoně, které zřejmě nejsou pouhou bájí. Mojžíš u toho samozřejmě nebyl, neboť nežil před rokem 1300 př. Kr., zatímco k vyhnání z Egypta došlo už za A'ahmese (také psáno Ahmós, dnes správněji Ahmose I., Nehpehtiré, egyptský panovník 1575 – 1550 př. Kr.).

Egyptská říše v době, kdy vládl Thutmose III. (Mencheperre, 1490 – 1436 př. Kr.) sahala až k Eufratu, ale už Thutmose IV. (Manchepruré, 1413 – 1405 př. Kr.) musel čelit národu přicházejícímu z maloasijských hor, později nazývanému chetitský. Chetitě (viz výše) začali zatlačovat Aramejce a Kananejce ze severní Sýrie na jih, a už po několika letech se dozvídáme, že syrské a palestinské vazalské kmeny žádaly

o pomoc egyptského krále proti vpádu Chapirů (Chabirů), kteří zřejmě patřili ke kananejským kmenům. Sídliili vedle Aramejců na Hebronu a odtud bojovali proti Palestině. K nim jistě patřily kmeny, které se později vyskytují mezi Hebrejci spolu s edónskými a moábskými (podle místních názvů Edo, říše na území dnešní Nigérie, nyní Bebin, Moáb, území mezi Mrtvým mořem a Syrskou pouští, Moábci, aramejské kmeny příbuzné s Izraelity). Potom se usadili i v Palestině, kde už sídlily kananejské kmeny z prvního stěhování spolu s Feničany.

Od počátku jde tedy o smíšený lid aramejsko-kananejský a tyto severní kmeny se stejnou hospodářskou základnou, jazykem i náboženským kultem, zřejmě představují už okolo roku 1277 př. Kr. Izraelity (tj. kmeny semitských obyvatel starověké Palestiny, jejichž sjednocením později vznikl židovský národ).

Některé jiné kananejské kmeny Rúben, Simeon, Levi, Juda (tyto kmeny jsou však už pokládány za izraelské, např. největší z nich, Juda, ovládal území již. Palestiny) tábořily převážně na Sinajském poloostrově spolu s Kenity (Kenité, také Kainité, jméno udánlivě odvozeno od bibl. Kaina, izraelský kmen) a přijaly i jejich boha větru a bouřky (resp. boha pouště) Jahva (Jehovu, viz výše). Jejich zákonodárcem byl Mojžiš, ale jeho zákon sotva přesahoval deset příkázání. Tak se kočovné kmeny pomalu usazovaly a vstoupily do konubia s usedlými kmeny a národy, což se neobešlo bez vzájemných střetnutí. Tyto boje vyplňují tzv. dobu Soudců: kočovné kmeny v nich sice zvítězily zbraněmi, ale podle všeobecného sociologického zákona nakonec podlehly kulturně vyspělejším.

Kolem r. 1000 př. Kr. se pak vítězné izraelské kmeny spojují do jednotného státu (Judsko-izraelské království s králi Saulem a Davidem).

Jahvův kult sice zřízením království utrpěl, ale vynahradil si to tím, že za izraelského krále dosadili Davida, jahvistického knížete kmene Juda. Ale později se David nemohl opírat už jen o jahvismus; Jahvovi kněží rychle pocítili, že jejich náboženský kult ohrožuje kananejský Baal (Baal, také Bál, Běl, syrsko-kananejský bůh polí, stád a hromy, uctíváný v Palestině) a jiní bohové. Původně divoký Jahve se pomalu stával kulturnějším bohem ve srovnání s „pohanským“ Baalem. Tehdy vznikali fanatičtí Jahvovi vyznavači, kteří v hrubém šatu s Jahvovým znamením na čele, s tancem a běsněním přejížděli po zemi a propagovali své náboženství. Tak začala doba proroků.

Jahvovi proroci byli sice také napodobeninou baalského kultu, ale převyšovali je zánocností. Živili se žebráním a byli tedy nezávislí, jejich bojový fanatismus vyvrcholil v době Eliáše (prorok v 10. stol. př. Kr.) a Elisea (Eliseus, Alíša, prorok v 9. stol. př. Kr.). „Velmi jsem horoval pro Hospodina, boha zástupů,“ řekl Eliáš sám o sobě. Byli odpůrci království, protože stálo v cestě teokratické státní formě, kterou si přáli.

Králové neměli důvod být horlivými Jahvovými stoupenci, když bylo palestinské obyvatelstvo natolik smíšené. Proto Eliáš připravoval krvavou likvidaci královské rodiny, která měla určité zásluhy; nenáviděl zejména královnu Jezabel (Jesabel, Isebel manželka izraelského krále Ahába), jejíž jméno znělo zřejmě jinak a která byla velmi podnikavá. Později proroci proti království bojovali spíše jen intrikami a spisy mystického obsahu, ale nakonec se jim přece jen podařilo zabezpečit Jahvově kultu převahu za cenu, že tím Izrael a Judsko (k rozdělení jednoho království na dva celky dochází po smrti krále Šalomouna (psáno i Šalamoun, hebr. Šelóm po r. 935 př. Kr.) přivedli k sociálnímu a kulturnímu zániku. Po vyhnání se znovu objevili jako vášniví teokraté, znemožňující jakýkoliv zdravý vývoj židovství. Zpátečnická teokracie to musela nevyhnutelně prohrát v boji s reálnou a kulturní římskou mocí.

Je třeba se ještě zmínit o důležitém dvojitém smíšení Izraelitů. Vědci, kteří zkoumali původ plavovlasých Židů, zjistili, že už v polovině druhého tisíciletí se na egyptských nástěnných malbách vyskytuje mezi Amority (Amorité, Amorejci, západosemitské kmeny, do Palestiny pronikli koncem 3. tisíciletí př. Kr.) v severní Palestině a Sýrii plavovlasý a modrooký lid se světlou pletí. Byli to Indoevropané; Filištinští (Filištinové, Pelištejci, nesemitští obyvatelé Středomoří, do Palestiny se dostali kolem r. 1200 př. Kr.) byli také indoevropského původu. Nápadné bylo i to, že dnešní Židé mají krátkou lebku, ale Semité naopak dlouhou. Také původ těchto krátkých lebek je třeba hledat v dávných dobách, neboť velmi krátké lebky měly praobyvatelé Malé Asie, příbuzní Arménům, k nimž patřili i Chetitové. Víme, že Izraelité s oběma národy tu a tam udržovali konúbia a některé kmeny s nimi žily snad ještě v užším spojení.

Vědecky lze tedy tento svérázný svět semitského původu rozdělit takto:

1. *Hebrejci* – až do doby soudců, tj. do vypuknutí bojů mezi Jahvem a Baalem, byla to doba bezpodmínečného konúbia s ostatními kmeny;

2. *Izraelité* – kteří se sjednocují z Hebrejců jako přívrženci Jahvovi, bylo to období bojů, které z Jahva vytvářelo jediného boha (Boha Hospodína) a doba podmínečného konúbia;

3. *Židé po vyhnanství* – období opevňování a uzavírání měst, přechod Jahvova kultu na mnohé národy alarodiotského (armenoidního) původu. To bylo období absolutně zakázaného konúbia.

Jak je vidět, k biblickým spisům, které jsou ve své dnešní podobě už z období po vyhnanství, je třeba přistupovat velmi opatrně. V této podobě jsou dílem zredigovaným teokratickou společností, hlavně Ezrem a Nehemiem (Ezra, Ezdráš, kněz za Artaxerxta II., 5.–4. stol. př. Kr., v Judsku vytvářel teokratický systém, autor Knihy Ezdrášovy ve Starém zákoně, Nehim, Nehemáš, kněz za Artarta I., 5. stol. př. Kr., autor Knihy Nehemášovy ve Starém zákoně). Tato teokratická společnost všechny zvyky vykládala v duchu svého učení a všechno, co se jí nelíbilo v životě minulých dob, představovala jako ohavnost. Bible nám poskytuje významné prameny, které však nejsou směrodatné, pokud jde o to, co se někdy považovalo za dobré či nedobré, za mravné nebo nemravné. Některé biblické prameny jsou velmi mladé, byly napsány v 9. až 5. století před příchodem křesťanství.

Milostný život se u Hebrejců, čistě smyslný, projevoval už poněkud výrazněji než jen ve stycích vyplývajících z konúbia s různými kmeny, které bylo nejdůležitějším činitelem v dějinách hebrejského manželství. Izraelité, jak jsme viděli, byli právě tak málo národem jako Hebrejci. Šlo pouze o více či méně soudržné kmenové útvary jako u Arabů, tedy i u Izraelitů přicházelo manželství hlavně v podobě arabské snubní formy sadiqa založené na silně matriarchálním principu. Hebrejci neměli pevné území, žili mezi jinými kmeny, a tak často přecházeli do domu i kmene svého tchána. Velká část těchto kananejských kmenů později splynula s Izraelity a Židy.

Pro konúgium hebrejského období máme doklady v bibli v Knize Soudců (3, 5–6): „Bydleli tedy synové Izraelští uprostřed Kananejských, Hetejských, Amorejských, Ferezejských, Hevejských a Jebuzejských. A brali sobě dcery jejich za manželky a dcery své dávali synům jejich.“ O Gedeonovi se dočítáme v Knize Soudců (8, 30–32; 9, 1): „Měl pak Gedeon sedmdesáte synů, kteří posli z beder jeho, neboť měl žen mnoho. Ženina také jeho, kterou měl v Sichemu, mu porodila syna, kterému dal

jméno Abimelech. A když umřel Gedeon, ... odešel Abimelech... do Sichemu k bratrům své matky." Z čehož vyplývá, že muž chodil k ženě a syn z tohoto svazku patřil matčinu kmenu.

Podobně i Samson chodil do Tarnaty za svojí první vyvolenou Filištínkou – za Dalilou. K první souloži mělo dojít v domě tchána, svatba měla trvat sedm dní. (Kniha Soudců, kap. 14. a 16.). U Izraelitek však vidíme i cizí muže. Například chetitský Uriáš byl zasnouben s Izraelitkou Bethsabou a bydlel v jejím domě; asi v té samé době byl tyrský kovotepec mužem ženy z pokolení Neftalíмова, tj. kmene Neftalí. (I. Kniha Královská, 7, 14). Podrobnější stopy byly z biblických pramenů odstraněny, překrouceny nebo zastřeny. Dozvídáme se také, že 24 000 izraelských mužů žilo v konúbiu, nebo že po vyvraždění Madiánů ukořistili 32 000 panen, „které dosud nepoznaly soulož“. (IV. Kniha Mojžíšova, 31). Ale toto fanatické překroucení vedlo ještě dále: podle talmudského vyprávění prý souložil Zambri, kníže kmene Simeonů, za jeden den čtyři sta čtyřiaadvacetkrát s Cosbi, dcerou madiánského náčelníka Sura.

Podle manželské formy tedy zůstávala žena ve svém kmenu, k němuž patřily i její děti, zatímco muž ji buď navštěvoval nebo se k nim také připojil. Pokud muž vstoupil do ženina kmene, stal se vůči němu *gárem*, jakýmsi povoláním ochráncem. Potom musel – stejně jako u Arabů – bojovat za mateřský kmen. To vysvětluje i z vyprávění o Chetitovi Uriášovi. Tyto poměry však nebyla příznivá pro slabší kmény jahvistů; ohrožovaly jejich svébytnost, neboť vedle Kananejců a jiných byly v rozhodně menšině. Proto jahvisté proti konúbiu vystupovali. Jahvističtí kněží, pozdější proroci a zastánci teokracie, zuřivě bojovali proti konúbiu, které jediné mohlo z Hebrejců učinit silný a kultivovaný národ.

Při těchto bojích se postupně měnily dosavadní snubní formy, které se ničím nelišily od snubních forem arabských beduinů, na manželství specificky izraelské a později židovské, když teokraticko-jahvistický směr všude podporoval patriarchální formy, tak jako se Mohamed později se vši energií zasazoval za manželství *ba'al*, i když nemohl zcela potlačit manželství *sadiqa*.

Nakonec vidíme (V. Kniha Mojžíšova, 7, 1-4), že je zakázáno snoubení s Chetity, Gergezi, Amorejci, Kananejci, Ferezeji, Heveji a Jebuzeji, tedy právě s těmi kmény, s nimiž žili v konúbiu ještě v době soudců. „Nikoli nespřízníš se s nimi; dcery své nedáš synu jejich a dcery jejich nevezmeš synu svému. Neboť by odvedla syna tvého od následování mne a sloužili by bohům cizím... Ani se s nimi nedáš ženitbou či vdáním do rodiny; své dcery nedáš jeho synovi ani jeho dcery nevezmeš svému synovi. Jinak by odvrátil tvého syna, takže by mě nenásledoval.“ Tento zákaz platil také pro ty kmény, které nemohly být přijímány do izraelské obce, totiž pro Amónity, Moabity, Egyptany, Edomity a zřejmě i Amalekity (v celém odstavci jde o různé semitské kmény nevyznávající Jehovu, významnější z nich viz výše).

Toto poblouzení později vedlo k čistému kastovníctví.

Nejprve kněžkám ve městě zakázali stýkat se s jejich muži, dokud bylo město obléháno a dokud alespoň mládenci či děvčata nedosvědčili, že se jich nepřítel nedotkl. Svědectví vlastního muže nestačilo. Po návratu z babylonského vyhnanství bylo obyvatelstvo rozděleno podle domnělé čistoty krve na deset tříd, z nichž se jen určité skupiny směly vzájemně oddávat. Podle toho i rabínské právo určilo čtyři stupně trestnosti za nedovolený pohlavní styk, čímž dosáhlo rekordu v tom směru, že Židé měli zakázáno konúbium se všemi, kdo Židé nebyli („s pohany“).

Zde už izraelské zákony označovaly volnější manželskou formu (podle talmudu *nedan*, což je totéž jako babylonské *nudunnú*) za smilstvo a kurvení a přísně ji trestaly. Co však původně platilo pro styky s těmi, kdo nebyli Izraelity, bylo později přeneseno na vlastní dcery, a z vysoce hodnoceného panenství se vytvořila nejlepší hráz proti nedovoleným mimomanželským stykům, neboť i nad manželstvím se držel dozor. „Nebude nevěstka žádná z dcer izraelských, ani nebude nečistý smilník ze synů izraelských.“ (V. Kniha Mojžíšova, 23, 17) „A kdyby někdo svedl pannu, která ještě nebyla zasnoubena, a ležel by s ní, dá jejímu otci padesát stříbrných a bude mu ženou, protože ji ponížil, a nebude ji moci poslat pryč po všechny dny své.“ (V. Kniha Mojžíšova, 22, 28-29)

Podle rabínského práva kdo řeči svede děvče, které je pohlavně dospělé (ve 12. letech), zaplatí 1. *kenas* – pokutu určenou zákonem, 2. *bošeth* za způsobenou hanbu, 3. *Pegam* za sníženou osobní hodnotu svedené, 4. *zaar* – bolestné, když se na ní dopustil násilí.

Knižecí dcera, která se dopustila „smilstva“, byla podle izraelského práva upálena; podle rabínského práva byla i se svým svůdcem ukamenována, pokud už byla zasnoubena; falešný udavač byl však uškrcen a muž, jehož přistihli u milenky, dostal čtyřicet ran. Tak se z panenství vytvořil ideál neprovdané ženy a patriarchální myšlenka zároveň dostala významnou oporu. Kdo zjistil, že jeho novomanželka není panna, mohl ji dovést před dveře domu jejího otce a obyvatelé města ji měli ukamenovat, srov. V. Kniha Mojžíšova 22, 20-21.

Starší doba hebrejská si panenství ještě necenila tolik jako jiné národy. Iot, aby zachránil své hosty, Sodomanům (tj. mužům ze Sodomy, podle bible staropalestinské město) nabídl své dcery: „Aj, mám tu dvě dcery, které dosud nepoznaly muže, vyvedu je nyní k vám a čiňte s nimi, jak se vám líbí. Jen těm mužům nedělejte nic, neboť vešli pod stín střechy mé.“ (I. Kniha Mojžíšova 19, 8) U Rebeky se později jako zvláštní přednost zdůrazňovalo, že „děvče bylo velmi krásného vzezření, panna, kterou ještě nepoznal žádný muž...“ (I. Kniha Mojžíšova 24, 16) Ještě na začátku prorocké doby (přibližně 800 let př. Kr.) se ženy těšily svobodě, která se najednou stala předmětem útoku fanatických jahvistů. Ámos brojil proti tomu, aby se ženy oddávaly pijanství a beze studu od mužů žádaly prostředky, jimiž by ukojily své vášně.

Snubní forma *nedan* sama svědčí o předcházejících *mateřskoprávních poměrech*, které existovaly ještě u Hebrejců a jejichž přežitky se zachovaly až do židovské doby. Tyto stopy jsou podobné arabským, jenže v biblických spisech jsou často překrouceny. Jsou to především pozůstatky snubních styků mezi sourozenci. Slovo *šesed* znamená lásku a něžnost, ale později „smilstvo se sestrou“. Manželství mezi polosourozenci bylo manželství Abraháma se Sárrou. I mezi Amnonem a Tamar byl zřejmě původně takový poměr. Že žena zůstávala doma ve svém kmenu, o tom jsme se už zmínili. Levita z Efrainu si vzal ženu z Judova Betlehema a také nějaký čas zůstal v domě jejího otce (srov. Kniha Soudců, 19. kap.). Abrahánův služebník, jehož poslali pro Rebeku, se ptá, co má dělat, kdyby s ním tato žena nechtěla odejít do jejich země (I. Kniha Mojžíšova 24, 5) a tak při námluvách příbuzní zavolali Rebeku a řekli jí: „Chceš jít s tímto mužem? I řekla: Půjdu.“ (tamtéž, 24, 58)

Tento zvyk byl natolik zakořeněný, že přešel i do rabínského práva. Palestina se zde rozděluje na tři oblasti: Judsko (Judea), Zajordánsko a Galil (Galilea). Žena není povinná se svým mužem přejít z jedné oblasti do druhé, nemusí s ním ani jít z většího a příjemnějšího místa do místa menšího nebo naopak.

Setkáváme se zde zřejmě i se *ženským stanem*. Už u Arabů mohla žena ochránit cizince, který se uchýlil do jejího domu. Tak utekl Sisara, vojevůdce kananejského krále Jabina po své porážce do ženského stanu Jaheliny, kde ho však žena zákeřně zavraždila. Izák uvedl Rebeku do stanu své matky Sára. Původně bylo při svatbě zřejmě nejdůležitější postavení stanu, neboť „vešel“ znamená „oženil se“. Ze stanu nakonec vznikl éres (arabsky arš), zakryté snubní lůžko, které dosud existuje jako *chuppa*, snubní baldachýn, a dokonce přešlo i do křesťanských obřadů jako *velamen coeleste*. Důležité je i pojmenování. Rebeka říká: „Já jsem dcera Betuela, syna Milky, jehož porodila Náchorovi.“ (I. Kniha Mojžíšova 24, 24)

Lea dávala jméno svým synům (tamtéž, 29, 32–35), stejně tak Ráchel a obě pojmenovaly i syny svých dcer Bilhy a Zilfy (tamtéž, 30, 6–13).

Později platily mateřskoprávní zásady jen tehdy, šlo-li o nevolnou matku. Přechem k patriarchálnímu právu potom bylo otcovo výkupní právo. Tak Jakub (Jákob, psáno i Jakob – odchylky v prepisech platí i dále u řady biblických jmen, a to i v některých případech, kde nejsou uváděny, protože nemohou vést k omylu) adoptoval své vnuky, protože jinak by byli připadli mateřskému rodu. I když se zdá, že stopy mateřskoprávních národů v Izraeli jsou slabší než u národů jiných, nesmíme zapomínat, že ti, co hlásali patriarchální názory, naše prameny měnili a upravovali.

U Hebrejců bylo původně velmi rozšířené mnohomužství, alespoň ve formě prastarého pokrevního bratrství, podobného arabskému *hajg*. Už jsme upozornili na slovo *kalla*, které zároveň znamená neteř i manželku. Tak se nazývá žena, která tehdy patřila k takovému pokrevnímu bratrství. Muž k němu patřící se nazýval *goel*. Tento pokrevní svazek byl vázán krevní mstou (*goel haddam*); patřili k němu všichni příbuzní, hlavně však bratři a jejich synové, kteří měli společné ženy. Matka sice nesouložila s vlastním synem, ale pohlavní styk otce s dcerou se dovoľoval, protože skutečný otec nebyl většinou znám.

Později, kdy už zákon nedovoloval krevní mstu a polyandrii, měl *goel* tyto povinnosti:

1. „Jestliže by zchudl bratr tvůj, takže by prodal něco ze statku svého, tedy přijde příbuzný jeho, nejbližší jeho, a vyplatí prodanou věc od bratra svého.“ (III. Kniha Mojžíšova, 25, 25)

2. „Jestliže by... bratr tvůj zchudl, takže by se prodal..., může být zase vyplacen. Někdo z bratrů jeho vyplatí ho. Buďto strýc jeho nebo syn strýce jeho vyplatí ho, nebo někdo z jeho přátel krevních, z rodiny jeho.“ (tamtéž, 25, 47–49) Pokud zemřel bratr bezdětný, byl *goel* povinen vzít si jeho ženu za manželku, aby mu zplodil potomstvo. Byl to tzv. *levirát* (srov. i několikrát dále v tomto díle), nyní jediný živý pozůstatek prastarého zvyku, že žena současně patřila otci, bratru i synovi atd.; zákon tento přežitek připouštěl, ale s tou výhradou, že bratr nebo jiný nejbližší příbuzný si vezme vdovu za tím účelem, aby zemřelému zplodil potomky.

Zaznamenám je jen jediný případ, kdy potomky plodil otec s dcerami. Když totiž byla vypálena Sodoma, řekla prý prvorozená Lotova dcera mladší sestře: „Náš otec je už starý a není žádného muže na zemi, který by vešel k nám podle obyčeje vsí země. Pojd', dejme pítí otci našemu vína, a spěme s ním, abychom zachovaly semeno z otce svého. A tak daly pítí otci svému vína té noci, a vstala prvorozená a ležela s ním, a on nevěděl, ani kdy lehla, ani kdy vstala. Nazejtří ... Vstala ta mladší a spala s ním... A tak počaly obě dcery Lotovy z otce svého. I porodila prvorozená syna a nazvala ho jménem Moáb; on je otcem Moabských až do dnešního dne.“

I mladší také porodila syna a dala mu jméno Ammon, on je otcem amonitských až do dnešního dne." (I. Kniha Mojžíšova, 19, 31-39)

Ve skutečnosti šlo o Lotovu snahu zachovat rod a až později se to překroutilo v tom smyslu, že jen jeho dcery pojaly tento úmysl a za tím účelem svého otce opily. Ostatně, toto vyprávění o Sodomě a Gomoře, jako i čtáctá kapitola I. Knihy Mojžíšovy patří k nejstarším vzpomínkám nacházejícím se v bibli.

Doklady o poměru ženy se synem jsou bohatší. Takové styky sahaly až do izraelitského období alespoň natolik, že ženy muže přecházely na jeho dědice. „I vešel Absalom k ženám svého otce před očima všeho Izraele.“ (II. Kniha Samuelova, 16, 22)

Absalom (také psáno Absolón, Absolon, třetí syn krále Davida) se zde stýká s vedlejšími ženami svého otce, ale je mu to vytýkáno jako zločin, protože David ještě žije. Podle I. Knihy Královské (2. kap.) Adoniáš, Šalomounův bratr, požádal Bat-Šebu, Šalomounovu matku, aby mu od Šalomouna vymohla Abizagu Sunamitskou, vedlejší ženu jeho otce. Šalomoun ho však dal zabít, protože v tom viděl i nárok na ostatní dědictví. Proti takovým poměrům (podobným jako u Arabů) nejprve vystupovali proroci: „...syn i jeho otec chodí k téže dívce, aby poskvňili jméno mé svátosti...“ (Ámos, 2, 7) a takové ženy nazývali nevěstkami. V I. Knize Mojžíšově (35, 22) čteme: „...šel Rúben a spal s Bilhou (Ráchelinou služkou), ženou otce svého...“ Tato věcná poznámka v jahvisticko-židovské literatuře vyvolala záplavu mravokárných řečí. „Kniha jubileí“ tuto záležitost vykresluje jako důsledek bujných smyslných choutek a příčinu vidí v tom, že Rúben viděl Bilhu se koupat. V „Závěti dvanácti patriarchů“ se celá záležitost ještě více rozmazává, dělá se z ní otázka nahoty a zdůrazňuje se její nebezpečí. Izraelitské zákonodárství potom proti takovému počínání vydalo celý paragraf: „A kdo by obcoval s ženou otce svého, hanbu otce svého odkryl. Smrtí umřou oba dva, krev jejich bude na ně.“ (III. Kniha Mojžíšova, 20, 11)

O poměrech neteře s jejím manželem i jeho otcem máme také doklady. Například Juda měl syny s Tamár, vdovou po svých dvou synech. Při pozdějším „zpracování“ se záležitost překroutila tak, jako by Juda Tamár vůbec nebyl poznal a pokládal ji za nevěstku, i když se přiznává, že se k němu uchýlila kvůli potomstvu (srov. I. Kniha Mojžíšova, 38). Podle izraelitského zákona oba potrestali smrtí. V pokrevním bratrství, o němž byla řeč, se však stávalo i to, že jeho člen se pohlavně stýkal současně se ženou i jejími dcerami; izraelitský zákon trestal všechny tři upálením.

Levirát a mnohoženství u Izraelitů poukazují k postupnému vývoji konubia od hebrejských kmenů.

Nejvýznamnějším pozůstatkem starých polyandrických poměrů v pokrevním bratrství byl *levirát*. Juda dává Tamár postupně oběma nejstarším synům a nakonec s ní sám souloží, aby svému prvorozenému zplodil potomky, neboť si to žádal kult mrtvých. V pozdější formě se levirát zachovával podle zásady, že po smrti bezdětného muže si má vdovu vzít nejbližší goel, tedy většinou bratr. „Když by bratři spolu bydleli a zemřel by jeden z nich, nemaje syna, nevďa se ven žena toho mrtvého za cizího muže, bratr jeho vejde k ní a vezme ji sobě za manželku a právem švagrovství přižení se k ní. Prvorozený pak, kterého by porodila, nazván bude jménem bratra jeho mrtvého, aby nebylo vyhlazeno jméno jeho z Izraele. Nechtěl-li by pak muž ten pojmout příbuzné své, tedy přijde příbuzná jeho k bráně před starší a řekne: Nechce příbuzný můj vzbuditi bratru svému jméno v Izraeli a nechce podle

práva švagrovského pojmouti mne. Tedy povolají ho starší města jeho a budou mluvit s ním. A stoje, řekl-li by: Nechci ji pojmouti, přistoupí příbuzná jeho k němu před staršími, zuje střevíc z nohy jeho a plivne mu do tváře a odpoví řkouc: Tak se má stát muž tomu, který by nechtěl vzdělati dům bratra svého. I bude nazváno jméno jeho v Izraeli: Dům bosého." (V. Kniha Mojžíšova, 25, 5-10)

Tento akt se nazývá *chaliza*. Vdovu potom prohlásili za svobodnou a mohla se vdát za jiného muže. Pokud zemřelý měl několik žen, stačilo, když si bratr vzal jednu. Podle rabínského práva plivala žena jen na zem. Když si žena vázána levirátem vzala někoho jiného než příslušného goela, dostala čtyřicet ran. Později se uplatňovala snaha leviráta zcela odstranit. Dnes zbyla chaliza jen jako pouhá formalita.

Klasickým příkladem uskutečňování levirátu je Kniha Rút (také psáno Rut) ve 3. a 4. kap.: Bóz (psáno i Boaz) je Rútiným goelem. Rút se chová podle pokynů své tchyně: „Když pak pojedl Bóz a napil se a rozveselilo se srdce jeho, šel spát vedle stohu; přišla i ona tiše a pozdvihnuvše pláště u nohou jeho, položila se. A když bylo o půlnoci, ulekl se muž ten a vzbopil se, a aj, žena leží u nohou jeho. I řekl: Kdo jsi? A ona odpověděla: Já jsem Rút, služebnice tvá. Vztáhni křídlo pláště svého na služebnici svou, neboť příbuzný jsi. A on řekl: Požehnána jsi ty od Hospodina, dcero má. Větší jsi nyní pobožnosti dokázala nežli prve, že jsi nehledala mládenců bohatých aneb chudých... A také jest to pravé, že jsem já příbuzný tvůj, ale jestiť příbuzný bližší než já... Pakliže nebude chtíti práva užítí k tobě tedy já právem příbuznosti pojmu tebe... Tedy Bóz (ráno druhého dne) vešel do brány, posadil se tam. A aj, příbuzný ten, o němž on mluvil, šel tudy. I řekl jemu: Pojď sem a poseď tuto. Kterýž zastaviv se, sedl. Auchýlil se a sedl si. A vzav Bóz deset mužů ze starších města toho, řekl: Posadte se tuto. I posadili se. Tedy řekl příbuznému tomu: Díl pole, které bylo našeho bratra Elimelecha, prodala Noemi (psáno i Naama) kteráž se navrátila z krajiny moabské... Ujmi pole to před přísedícími těmito a staršími lidu mého. Jestliže chceš koupiti, kup; pakli nekoupíš, oznam mi. Neboť vím, že kromě tebe není žádného, kdo by měl právo koupiti je, a já jsem po tobě. Tedy on řekl: Já koupím. I řekl Bóz: Když ujmeš pole to od Noemi, tedy i Rút Moabskou, manželku mrtvého, sobě pojmeš, abys vzbudil jméno mrtvého v dědictví jeho. Odpověděl příbuzný ten: Nemohuť koupiti, abych snad nezahladil dědictví svého. Užij si ty práva příbuznosti mé, neboť já ho nemohu užítí... A zul obuv svou. Tedy řekl Bóz starším těm a všemu lidu: Vy svědkové jste... A tak Bóz pojal sobě Rút a byla manželkou jeho."

Také *patriarchální poměry* jsou známe z velmi dávných dob. Mužská hlava rodiny měla jen jednoho dědice, který se pokládal za syna. O zasnoubení dědice rozhodoval otec. I ženatý syn zůstával pod otcovou vládou stejně jako manželka. Žena byla jen na to, aby rodila a pracovala, za což dostávala oděv a stravu. Zákony velmi energicky chránily tuto otcovskou moc. Vzpurného syna, který ani po potrestání neposlouchal, mohli přivést k bráně před starší města, kteří ho dali ukamenovat. Rabínský zákon to potom početnými klauzulemi omezil, takže se trest prakticky nevykonával.

Patriarchální charakter mělo i manželství vysloužené; služba nahrazovala kupování ženy za peníze. Přesvědčivý příklad nacházíme ve vyprávění o Jákobovi: „I miloval Jákob Ráchel (psáno i Rahel). Řekl tedy: Buduť sloužit sedm let za Ráchel, dceru tvoji mladší. A Lában (psáno i Laban) odpověděl: Lépeť jest, abych ji tobě dal, nežli bych ji dal muži jinému, zůstaniž se mnou. Tak Jákob sloužil za Ráchel

sedm let; a bylo před očima jeho jako něco málo dnů, protože laskav byl na ni. Potom řekl Jákob Lábanovi: Dejž mi ženu mou, neboť vyplnění jsou dnové moji, abych vešel k ní. Tehdy sezval Lában všechny muže místa toho a učinil hody. U večer pak vzav Ieu (psáno i Lía), doceru svou, uvedl ji k němu a on vešel k ní... A když bylo ráno, poznal, že jest Lea. I řekl Lábanovi: Cos mi to učinil? Zdaliž jsem za Ráchel nesloužil u tebe? Proč jsi mne tedy oklamal? Odpověděl Lában: Nebývá toho v kraji našem, aby vdávána byla mladší dříve než prvorozená. Vyplň týden u této, domeť potom i tuto za službu, kterou sloužiti u mne budeš ještě sedm let jiných. I udělal tak Jákob a vyplnil týden její. Potom dal mu Ráchel, doceru svou, za manželku... Tedy vešel také k Ráchel, a miloval ji více než Ieu; i sloužil u něho ještě sedm let jiných." (I. Kniha Mojžíšova, 29, 18-30)

Hebrejské manželství, stejně jako izraelské a židovské, bylo v podstatě *polygynické* (mnohoženské). V dávných dobách se ženy v souloži zřejmě střídaly, neboť Ráchel ustoupila na jednu noc Líe (Lía, psáno i Lea, tedy Lee): „Vyšel pak Rúben v čas žně pšeničné žne pšeničné a našel pěkná jablíčka na poli a donesl je k Lee, své matce. I řekla Ráchel Líe: Dej mi, prosím, těch jablíček syna svého. Odpověděla jí: Málo se ti snad zdá, že sis vzala muže mého, chceš také užívatí jablíček syna mého? I řekla Ráchel: Necht' tedy spí s tebou této noci za jablíčka syna tvého. Když pak navracel se Jákob večer z pole, vyšla Lea proti němu a řekla: ke mně vejdeš, neboť ze mzdy najala jsem si tě za jablíčka syna svého. I spal s ní té noci." (I. Kniha Mojžíšova, 30, 14-16)

V nejstarších dobách se často vyskytuje hlavně dvojženství. Dvě ženy měli Lamach, Ezau, Jákob, Elkana atd. Samotnému Jahvovi ještě v prorocké době připisovali dvě ženy. „Synu člověčí, dvě ženy, doery jedné matere byly. Ty smilnily v Egyptě, v mladosti své smilnily; tam jsou mačkány prsy jejich... Jména pak jejich: větší, větší Aholah (psáno i Ahola, sestry pak její Abolbah (psáno i Aholiba). Ty bylyť jsou mě a rozplodily syny a doery." (Prorocství Ezechiela proroka, 23, 2-4.)

O Gedeonovi mluví Kniha Soudců (8, 30): „Měl pak Gedeon sedmdesáte synů, kteří posli z beder jeho, neboť měl žen mnoho." Mojžíš polygynii zredukoval na čtyři ženy, ale počet souložnic nechal neomezený.

Vzdor tomu například v Davidově době polygynie velmi kvetla. Sám David měl sedm žen mnoho žen vedlejších, k nimž potom přibyly ještě Bethsaba a Abigail. V 5. století př. Kr. začala polygynie ustupovat a v roce 393 po Kr. Theodosiův zákon (Theodosius I. Veliký, 347 – 395, řím. císař) zakázal Židům snoubit se podle jejich zvyků, což mohlo být namířeno pouze proti polygynii. Zákaz však asi neměl velký vliv, neboť polygynii definitivně odstranila až synoda za rabína Gersona, která se konala v roce 1060 ve Wormsu i když se zákaz musel znovu v roce 1340 zopakovat, protože mnohé země jej nevzaly na vědomí.

Pro vedlejší ženy ve starší době platilo zřejmě totéž, co v Babylonii. Manželka – bez ohledu na to, zda byla plodná nebo ne, mohla podle své libosti dát manželovi za souložnici i služku, aby rozmnožila své potomstvo, protože děti těchto služek se pokládaly za děti jejich velitelky, i když zcela stejná práva neměly. Neplochná Ráchel přivedla Jákobovi Bilhu a plodná Lía Silpu. Izraelské zákonodárství se snažilo jejich práva co nejvíce rozšířit, protože souložnice nemělo rádo, ale přitom je nemohlo odstranit. Kromě služek-souložnic však existovaly i skutečné vedlejší ženy, jak vidíme u Davida. Rozdíl mezi hlavní ženou (*gebírah*) a vedlejší ženou (*pilegeš*) není dosud zcela jasný. Zdá se být jisté, že s vedlejší ženou se nekonala obřadná svatba a nedával se jí svatební dar. O Saulovi se dozvídáme, že měl jednu manželku

- Achinoam - Achiamasovu dceru a jednu další ženu, Rizpu - Ajovu dceru. V rabínském právu znamenaly pilegeš ženy, které si muži brali bez formalit, bez manželské smlouvy a sňatku.

Harém většího rozsahu se v Izraeli mohl vyskytnout až v době jeho největšího rozkvětu - v době starého království. Pokud to zprávy nezveličují, byl harém v tomto období značně rozsáhlý.

Saul ještě neměl nic, ale David měl už početný harém, v němž měly ženy a dcery vlastní domy. Obrovský byl harém krále Šalomouna, neboť v něm bylo 700 „královen“, tj. řádných manželek, a 300 vedlejších žen. Podle Písne psní zde však bylo jen „šedesát královen, osmdesát souložnic a mladíc bezpočtu.“ Hlavní královnou byla egyptská královská dcera. Před nástupem na trůn byl Šalomoun ženatý s Ammónitou Naamou (Ammónité, semitský kmen vých. od Jordánu v 2.-1. tisíciletí př. Kr., splynuli s Araby).

Šalomounovými manželkami byly vůbec většinou dcery cizích kmenů a národů. Bylo to v době, kdy izraelská říše dosáhla největšího rozmachu, který brzy znemožnila fanatická horlivost jahvistické strany. Je pochopitelné, že mezi těmito početnými ženami nevládla právě největší jednotka. „Moli pocházejí ze šatů a od žen zloba,“ praví kdesi Šalomoun a v harémovém patriarchálním hospodářství se ani nic jiného očekávat nedá. Za vlády dalších králů počet harémových žen klesal: Roboam (Rehábeam, syn Šalomounův a král Judské říše v letech 933 - 917 př. Kr.) měl jen 18 hlavních žen a 60 žen vedlejších, které mu porodily 28 synů a 60 dcer, Abia (Abiáš, hebr. Abijjáhu, syn Roboama, judský král v letech 958-955) měl 14 žen, které mu daly 22 synů a 16 dcer.

Manželství se u Hebrejců uzavíralo prostřednictvím únosu, koupí a smlouvou. O exogamním *unášení* žen čteme ve IV. Knize Mojžíšově (31, 9): „I zajali synové Izraele ženy Madianské (tj. midjanské, Midján, území u Rudého moře) a děti jejich.“ Je pozoruhodné, jak se Benjamité (psáno i Beniamité, kmen Izraelitů, potomci Benjaminova, syna Jákobova, obývali území severozáp. od Mrtvého moře), znovu dali na únosy žen ze sousedních kmenů, když jim sousedé pro nějakou krvavou roztržku odřekli konúbium: nejprve unesli jabešské ženy (jabešské, také jabeské, kmene z území Galád, Gaalad, hornatý kraj východně od Jordánu), potom tanečnice na slavnosti v Sílo (Šíloáhu, pozd. Ajn Siluán, blízko Jeruzaléma).

Dodatečně byla snaha vykreslit věci tak, jako by to okolní izraelské kmeny Benjaminům dovolily, jak čteme v Knize Soudců, kap. 21: „Nadto každý z mužů izraelských přísahou se zavázali v Masfě (Masfa, sev. od Jeruzaléma), řkouce: Žádný z nás nedá dcery své Benjaminským za manželku... Neboť se byli velice zapřísáhli proti tomu, kdož by nepřišel k Hospodinu do Masfy, řkouce: Bez milosti ať umře! A litující Benjaminova, bratra svého, řekli: Ach, teď vyhlazeno jest jedno pokolení z Izraele. Jak tedy učiníme s těmi zbylými, aby ženy měly, poněvadž jsme se přísahou zavázali skrze Hospodina, že jim nedáme dcer svých za manželky? Řekli tedy: Jestliť kdo z pokolení Izraelských, jenž nepřišel k Hospodinu do Masfy? A aj... nebylo žádného z obyvatelů Jábés-Galád. Protož poslalo tam shromáždění dvanácte tisíc mužů nejsilnějších a přikázali jim, řkouce: Jděte a pobijte obyvatele Jábés-Galád ostrostí meče, ženy i děti. Toto pak učiníte: Všecky mužského pohlaví a každou ženu, kteráž muže zarmodíte. Nalezli tedy mezi obyvateli Jábés-Galád čtyři sta děveček panen, kteréž nepoznaly muže, a přivedli je... Tedy poslalo všechno to shromáždění a mluvili k synům Benjamin, kteří byli ve skalách Remmon, a povolali jich v pokoji. Protož navrátili se Benjamínští toho času. I dali jim ženy, které živé

zachovali z Jábés-Galád, ale ani tak se jim nedostávalo jich...Řekli tedy starší shromáždění toto: Jak učiníme s těmi pozůstalými, aby měli ženy?... Dědictví Benjaminovo pozůstalým náleží, aby nezahynulo pokolení Izraele... Potom řekli: Ať, slavnost Hospodinova bývá v Silo (viz výše) každého roku. Příkladali tedy synům Benjaminovým řkouce: Jděte a skryjte se ve vinicích. A šetřte, a ať, když vyjdou doery Silo plesati v houfech tedy vyskočíte z vinic a pochyťte sobě každý manželku svou z doer Silo a odejdete do země Benjamin... Tedy učinili tak synové Benjamin a přivedli sobě manželky podle počtu svého z těch plesajících, které uchvátili."

Izraelský zákon tento zvyk zcela nedokázal potlačit a tak vznikl zákon kompromisní: „Když bys vytáhl na vojnu proti nepřítelům svým a dal by je Hospodin, Bůh tvůj, v ruce tvé a zajal bys z nich mnohé, uzříš-li mezi zajatými ženu krásného obličejce a zamiluješ si ji, tak abys ji sobě vzal za manželku. Uvedeš ji do domu svého, i oholí sobě hlavu a obřeže nehty své; a složíc roucho své ze sebe, ve kterémž jest jata, a plakati bude otce svého i matky své po celý měsíc, a potom vejdeš k ní, a budeš její manžel, a ona manželka tvá... Pakliť by se nelíbila, propustíš ji svobodnou, ale nikoli neprodáváš ji za peníze, ani nekupuj ji, poněvadž jsi ji ponížil." (V. Kniha Mojžíšova, 21, 10-14)

Manželství únosem se velmi rychle změnilo na *manželství koupí*.

Už v hebrejské době koupil Abrahám pro svého syna Izáka Rebeku za náramky a náušnice v ceně dvanácti zlatých šekelů (146,6 g zlata). Znali i trhy na nevěsty jako Arabové a Babyloňané. Až do roku 70 př. Kr. tancovaly na 15. abu a v Den smíření (září-říjen) panny ve vinicích, aby se ukázaly mužům. Podle talmudu se dělily na tři skupiny:

1. krásná děvčata, která se nabízela se slovy: Obratťe svůj zrak na krásu, neboť jen krása dělá ženu hodnou lásky;
2. vznešená děvčata, která říkala: Obratťe svůj zrak k rodině, abyste dítkám zabezpečili vznešený původ;
3. ošklivá děvčata, jejichž slova zněla: Dělejte svou koupí jako zbožné dílo, pokud jste ochotni ozdobit nás šperky.

Manželství koupí se potom rychle změnilo na *manželství smluvní*. Kupní cena se mohla nahradit službou a také, jak se zdá i vynikajícím výkonem, jak naznačuje I. Kniha Samuelova (18, 25-28): „I řekl Saul: Taktó roete Davidovi: Není žádostiv král věna, toliko sto obřízek od Filištínských, aby byla pomsta nad nepřáteli královými... Když vstav David odešel, on i muži jeho, a zbil z Filištínských dvě stě mužů, jejichž předkožky přinesl David a úplna je dal králi, aby byl zetěm královým. I dal mu Saul Mikol, dceru svou, za manželku."

Izraelitské sňatkové zvyky v širším slova smyslu, takže do nich i konec manželství, rozchod, nabyly postupně značně ustálené podoby.

Námůvy začínaly tím, že se nevěstinu otci zaplatil peníz, *mohar*, jako pozůstatek bývalé kupní ceny, představující téměř totéž, co babylonské *tihráty*. Zaplacením tohoto penízu se stávala žena mužovým vlastnictvím. Později patřil mohar nevěstě. Ráchel a Lea hovořily o svém otci: „Zdaliž nejsme počteny před ním za cizí? Neboť prodals nás, ano i peníze naše dočista utratil." (I. Kniha Mojžíšova, 31, 15) Bohatí otcové zcela podléhali moharu. Nevěstinu příbuzní dostávali jakýsi dar (*migdanoth*); například Rebečin bratr a matka dostali drahé koření. Také nevěsta měla dostat dar od muže.

Později, v rabínské době, dostávala *nedan*, *nudunjah*, což bylo totéž jako babylonské *nudunnú*. Nedan zůstalo vlastnictvím ženy. V manželské smlouvě

se manžel zavazuje zaplatit své ženě za její panenství kromě dobrovolných darů i 200 zucimů. Žena, která dostala peníz uvedený ve smlouvě, se podle rabínského práva pokládala za zasnoubenou. Pokud šlo o pannu, bylo to nejméně 200, šlo-li o vdovu, nejméně 100 denárů; byla to jakási náhrada za mohar. Nevěstin otec dceři dával také dar, věno (*kaleb*). „I řekl Kálef: Kdo by dobyl Kariatsefer (Karjat Séfer, také Kirjat-sefer, také Karjat- Sanná, jinak Dábir, město v Judsku, Judei), a vzal je, dám jemu Achsu, dceru svou za manželku. Tedy dobyl ho Otoniel, syn Ceneze, bratra Kálefova mladšího, i dal jemu Achsu, dceru svou za manželku. Stalo se pak, že když přišla k němu, ponukla ho, aby prosil otce jejího za pole; i sesedla z osla. A řekl jí Kálef: Cožť jest? A ona odpověděla: Dej mi dar, poněvadž jsi mi dal zemi suchou, dej mi tedy i studnice vod. I Kálef dal jí studnice v horních i dolních končinách.“ (Kniha Soudců, 1, 12-15)

Všechny tyto dary se postupně staly vlastnictvím ženy a tvořily její přínos, v němž rabínské právo rozlišovalo *nichse melog*, o kterém rozhodovala žena bez mužovy zodpovědnosti a *nichse zon barsel*, o němž rozhodoval muž s povinností náhrady.

Sňatek (qiddušim) se uzavíral jako u všech východních národů velmi brzy: děvče se vdávalo ve dvanácti, chlapec se ženil ve třinácti letech; osmáctiletá mládež se už považovala za velmi starou pro manželství. Na námluvy chodil otec, ženich nebo jeho zástupce. Eleazar se ucházel o Rebeku pro Izáka u jejího otce a bratrů a přinesl dary pro nevěstu a příbuzné. Slib (*šitre-erusin*) se dával i písemně a obsahoval vše, na čem se domluvili - věno i ostatní záležitosti. Vlastní zasnoubení se konalo až požehnáním pod *gubbou*, po čemž následoval vlastní sňatek.

Pokud se sňatek neuskutečnil ihned, zůstala nevěsta (*orasa*) v domě rodičů, živil ji však muž, což snad bylo pozůstatkem manželské formy nedan. Na svatebních obřadech se projevovaly stopy po manželství únosem.

Ženich nebo tchán nejprve uspořádali velkou hostinu. „I šel otec jeho k ženě té, (Filištínské do Tannaty) a učinil tam Samson hody, nebo tak činívali mládenci,“ vypráví Kniha Soudců o Samsonově ženitbě. „Tedy Lában svolal všechny muže místa toho a učinil hody,“ čteme o Jákobově služebném manželství. Následující noc ženich se svými přáteli táhl k nevěstinu domu. Byl svatebně oblečen („...pláštěm spravedlnosti přioděl mne jako ženicha, který se strojí ozdobně...“ Prorocství Izaiáše proroka, 61, 10), měl na hlavě svatební korunu („...kterouž ho korunovala matka jeho v den oddávání jeho a v den veselí srdce jeho...“ Píseň písní, 3, 11). Ženichovi přátelé předvedli svatební tanec, pozdravování průvodem děvčat s hořícími pochodněmi. Za všeobecného jásotu přivedli zahalenou nevěstu, otec ji držel za ruku a ženichovi ji odevzdal se slovy: „Vezmi ji podle zákona Mojžíšova,“ a nato ženich napsal svatební smlouvu. Potom svatební pár doprovodili do nevěstina stanu. V pozdějším období očekávala nevěsta svého budoucího manžela vyzdobena a slavnostně opásána pod *gubbou*, snubním baldachýnem - pozůstatkem starého stanu. Zde jí přečetli žehnací formulky nařízené talmudem. Pod *gubbou* jí potom muž navlékl prsten se slovy: „Buď mi zasvěcena podle ustanovení Mojžíšova a Izraele.“ Nakonec se přečetla *kelúbá* - svatební smlouva.

V nejstarší době ke svatebním obřadům patřila zřejmě i *obřízka*, kterou mladého muže přijímali do náboženské obce mužů, což mělo patrně smysl jen do té doby, dokud chodili nazí a obřezaný úd byl viditelný. U mnohých Semitů dodnes postříkují práh krví a nevěsta jej musí překročit, což je snad vzpomínka na tento obřad.

Manželská práva se získávala trojím způsobem:

1. odevzdáním penízu se slovy: „Staniž se tím mojí ženou.“. Později se peníz nahradil prstenem;
2. sepsáním smlouvy, která musela být za tímto účelem sestavena;
3. uskutečněním soulože, původně před dvěma svědky, se slovy: „Staniž se skrze tuto soulož mojí manželkou.“ Tato forma byla později sice prohlášena za platnou, ale přitom nemravnou, byla zrušena a toho, kdo se proti tomuto zákazu provinil, tělesně potrestali.

Základní podmínkou každého sňatku však byla i nadále manželská soulož, při níž žena musela dobrovolně spolupůsobit, jinak mohl být sňatek zrušen. Když se nevěsta prohřešila proti věmosti, bylo to totéž, jako by se dopustila cizoložství, protože muž nabyt na ženu práva už zasnoubením. Nevěstu hosté doprovázeli do ložnice a v izraelské době se zjišťovalo její panenství. „Když by pojal někdo ženu a vešel by k ní a potom... dal by příčinu k řečům o ní, mluvě: Ženu tuto a vzal vešel k ní, nenalezl jsem ji pannou: Tedy otec děvečky a matka její vezmouce, přinesou znamení panenství děvečky ke starším města svého k bráně... Tedy starší města jmu muže toho a trestati ho budou... že vnesl zlou pověst proti panně Izraelské. I bude ji mít za manželku, kteréž nebude moci propustiti po všechny dny své... Jináč, byla-li by pravá žaloba ta, a nebylo by nalezeno panenství při děvečce, tedy vyvedou děvečku ke dveřím otce jejího a uházejí ji lidé města toho kamením a umře, nebo dopustila se nešlechtnosti v Izraeli, smilnivši v domě otce svého. (V. Kniha Mojžíšova, 22, 13–22)

Jak čteme o Rút, která Bózovi řekla, když se probudil: „Vztáhni křídlo pláště svého na služebnici svou...“, čteme i u Ezechiela (16, 8): „Protož jda mimo tě a vida tě, an čas tvůj čas milování tebe, vztáhl jsem plášť svůj na tě a přikryl jsem nahotu tvou, a přísahou uvázav se tobě, vešel jsem v smlouvu s tebou... a tak jsi má učiněna.“ Zde jde zřejmě o prastarý zvyk přehození mužova pláště přes ženu, většinou semitskou (ale nejen semitskou), který jistě znali i Hebrejci a Izraelité a který byl aktem symbolizujícím přijetí ženy mužem. Také u Egyptanů se žena nazývala „oblečenou“ i když zde děvčata chodila nahá. Toto oblečení ženy – rozprostření pláště na ženu, bylo vnějším znamením jejího přechodu do mužova vlastnictví.

Manželka se u Izraelitů, tj. u jahvistického směru, netěšila velké vážnosti; mezi příbuznými, po nichž mají křezí dovoleno truchlit, manželka chybí. Pokud šlo o milostný mimomanželský život, byly izraelské zákony vyslovené patriarchální: všemi prostředky se snažily dosáhnout čistého potomstva a jahvisté ve své pochybné snaze odříznout Izrael od celého světa je v tom velmi účinně podporovali. Při cizoložství s manželkou trestali smrtí oba viníky. „Muž pak, který by se cizoložství dopustil se ženou něčí, že zcizoložil se ženou bližního svého, smrtí zemře cizoložník ten i cizoložnice.“ (III. Kniha Mojžíšova, 20, 10) „Kdyby kdo postižen byl, že obýval se ženou manželkou cizí, tedy umřou oba dva, muž, který s tou ženou, i žena také...“ (V. Kniha Mojžíšova, 22, 23) Jak jsme řekli, za cizoložství se pokládal i styk nevěsty s jiným mužem, zde se však rozlišovalo: „Byla-li by děvečka panna zasnoubená muži a nalezna ji někdo v městě, obýval by s ní, vyvedete oba k bráně města toho a uházíte je kamením a umřou, děvečku, protože nekřičela, jsouc v městě, a muž, protože ponížil ženy bližního svého... Pakli na poli nalezl by muž zasnoubenou a násilí jí učině, obýval by s ní, smrtí umře muž ten sám... Na poli zajisté nalezl ji, křičela děvečka zasnoubená a žádný tu nebyl, aby ji vysvobodil.“ (V. Kniha Mojžíšova, 22, 23–27) Cizoložství s vedlejší ženou mohl muž odčinit očistnou obětí.

V souvislosti s nevěrou Izraelité znali i „boží soud“.

O něm se dočítáme ve IV. Knize Mojžíšově (5, 2-28) toto: „Kdyby od některého muže uchýlila se žena a dopustila se přestupku proti němu, takže by obýval někdo jiný s ní... a svědka by nebylo proti ní, ona nebyla by postižena, pohnul-li by se duch muže horlivostí velikou, takže by horlil proti ženě své, kterážby poskvrněna byla, aneb... kteráž by poskvrněna nebyla: Tedy přivede muž ženu svou ke knězi a přinese oběť její při ní, desátý díl efi, mouky ječné... I bude ji kněz obětovati a postaví ji před Hospodinem, a nabere vody svaté do nádoby hliněné, a vezma prachu, kterýž je na zemi v příbytku, dá do té vody. Potom postaví kněz ženu tu před Hospodinem a dá jí do ruky oběť... V ruce pak kněze bude voda hořká, zlořečená. I zaklínati bude ji kněz a řekne k ní: Jestliže neobcoval s tebou žádný a jestliže jsi se neuchýlila k nečistotě od muže svého, budiž čista od vody té hořké, zlořečené. Pakli jsi se uchýlila od muže svého a nečistá jsi, a obcoval-li někdo jiný s tebou kromě manžela tvého... Dejž tebe Hospodin v zlořečení a v prokletí uprostřed lidu tvého... Vejdíš voda zlořečená tato do života tvého, aby oteklo břicho tvé a lůno tvé shnilo. I odpoví žena ta: Amen, amen. Napíše pak všecko zlořečení toto na tabulku a smyje to vodou hořkou. I dá ženě, aby pila vodu hořkou a zlořečenou... Potom vezme kněz z ruky ženy oběť... a bude ji obětovat na oltáři... A když jí dá pít tu vodu, stane se, jestliže nečistá byla a dopustila se přestupku proti muži svému, že...odme se břicho její, a vyhni je lůno její, a bude žena ta v zlořečení uprostřed lidu svého. Pakli není poskvrněna žena ta, ale čistá jest, tedy bez viny bude a roditi bude děti.“ Pokud do deseti měsíců neotěhotněla, bylo její lůno shnilé a ukamenovali ji. Podle rabínského práva to byl prostředek na obnovení manželského společenství, protože „nečistá“ se muži zakazovala. Muž však musel ženu napřed varovat před dvěma svědky a stejně tak dva svědci měli potvrdit, že vzdor tomu se s jiným mužem odebrala na osamocené místo a zůstala tam s ním po určitý čas.

Rozchod byl poměrně snadný. Stačila bezvýznamná námitka proti ženě a nejhorší bylo, že žena přitom mohla ztratit své věno atd. Věno žena ztrácela už tehdy, pokud šla veřejně do lázní, pokud hrála s neženatým mužem, když vyšla ven s nepokrytou hlavou nebo šla přist mimo dům. Pokud odepřela manželskou povinnost, ztrácela polovinu, pokud ji odmítala i nadále, ztrácela celé věno. Když se dopustila cizoložství, musel ji muž zavrhnout pod trestem zbičování.

O propouštěcím lístku čteme v V. Knize Mojžíšově (24. kap.): „Pojal-li by muž ženu a byl by manželem jejím, přihodilo by se pak, že by nenašla milosti před očima jeho pro nějakou mrzkost, kterouž by našel na ní, i napsal by jí lístek zapuzení a dal v ruku její a vyhnal by ji z domu svého; a vyšedši z domu jeho, odešla by a vdala se za jiného muže, a ten také muž v nenávisti máje ji a vyhnal ji z domu svého, aneb umřel by muž její poslední, kterýž vzal ji sobě za manželku: Nebude moci manžel její první, kterýž ji vyhnal, zase ji vzít k sobě za manželku, když již poskvrněna jest...“

I tyto názory svědčí o nízké hodnotě ženy v patriarchálním zřízení. Žena se nemohla domáhat rozvodu. Zachoval se jediný příklad, a to je rozvodový list, který poslala Salome, Herodova dcera (také Salomé, známá z bible tím, že si od otce vyžádala hlavu sv. Jana Křtitele, otec Herodes Antipas, také Héródés Antipa, vládce galilejský, 4 př. Kr. – 40 po Kr.) svému manželovi Costobarovi. Ale o tom už římský spisovatel hovoří v tom smyslu, že to odporovalo mozaickému zákonu (tj. mojžíšovskému, srov. výše). V židovském právu může žena navrhnout rozvod, když muž naproti výstraze neplní nebo nemůže plnit manželské povinnosti. Někteří rabíni

jsou však toho názoru, že na to už stačí manželova výrazka, zápach z úst nebo nosu či polyp.

Můžeme tedy říci, že Hebrejci zůstali zcela v rámci semitské skupiny národů a že i u nich s nepatrnými změnami platily snubní formy kočovníků a beduinů. Izraelité a tím spíše Židé, se uchylovali stále více doprava zatlačeni do nepříznivých hospodářských a sociálních poměrů.

Milostný život Izraelitů, který se u Hebrejců původně ničím nelišil od milostného života arabských beduinů, později vznikl pouze při stycích, k nimž dávalo podnět konúbium s různými kmeny, hlavně kananejskými a fénickými, a kde převládala volnější snubní forma. Jediná skutečná báseň, která se zachovala z tohoto semitského a polosemitského světa – Píseň písní – je významným dokladem pro snubní formu nedan. Izraelští jahvisté a později proroci a židovští teokraté, kteří vypověděli konúbium boj, samozřejmě pronásledovali „pohanský“ způsob milostného života. Celé dějiny starého Izraele, od obsazení Kanaánu až po babylonské vyhnání, jsou ustavičným bojem klerikálního patriarchálního Boha, neodpovídajícího celkovému charakteru těchto zemí, s neodolatelnými půvaby přírodního náboženství, s jeho kultem zdravé smyslnosti, k němuž se Hospodinův lid stále znovu vracel. Také v izraelských hrobech se našly tzv. Astarty, sošky souložnic pro mrtvé.

Prostituce byla zřejmě velmi rozšířena i vzdor tomu, že izraelské zákony a talmud byly proti ní. V I. Knize Mojžíšově (kap. 38), kde se vypráví o Tamarině úskoku, je vykreslen nejstarší způsob nevěstek, sedících na rozcestí „u studánky“, na cestě karavan, jako tomu bylo v Babylonu. „Kteroužto uzřev Juda, za to měl, že jest nevěstka... Protož uchýliv se k ní z cesty, řekl: Dopust', medle, ať vejdu k tobě. I řekla: Co mi dáš, jestliže vejdeš ke mně? Odpověděl: Pošlu ti kozla ze stáda. Dí ona: Kdybys něco zastavil, dokavád nepošleš. I řekl: Co mám dáti v zástavu? Odpověděla mu: Pečetní prsten svůj a halži a hůl, kterou máš v ruce. I dal jí a vešel k ní...”

Takové místo „u studánky“ bylo buď místem odpočinku, kde se dalo počítat se zákazníky-cizinci, nebo šlo o posvátnou vodu, u níž děvče pracovalo jako kněžka ve službách božích. Nevěstky chodily po městech i s hudbou a zpěvem. „Vezmi harfu, obcházej město, ó nevěstko v zapomenutí daná; hrej dobře, zpívej dlouho, abys v paměť uvedena byla!“ (Proroctví Izaiáše proroka, 23, 16)

Ale jahvisté brojili horlivě proti „chrámové“ a jiné prostituci nikoliv z morálních důvodů, ale proto, aby prosazovali svůj monoteismus, vyplývající z patriarchálních názorů a posilující jejich pozici proti kultu Ašerah (Astarty, Ištar, srov. Výše) a Baala, tedy proti těm, kteří měli matriarchální, přírodní a svobodnější názory. „Nebude nevěstka žádná z dcer Izraelských, ani nečistý smilník ze synů Izraelských. Nepřineseš mzdy smilnice a platu psa do domu Hospodina, Boha svého, z jakéhokoli slibu, neboť obě chavností jest...” (V. Kniha Mojžíšova, 23, 17-18) Toto je jasné namířeno i proti homosexuální prostituci.

Král Josiáš (jinak Jóšijjá či Jošijah, judský král 640-608 př. Kr.) z uvedených důvodů přikázal nejvyššímu knězi Helkiášovi (také Hilkiah, Chilkiah) a ostatním kněžím, aby „vymetali z Hospodinova chrámu všechny nádoby, kteréž udělány byly Baalovi a háji a všemu vojsku nebeskému... a domky také sodomářů hanebných zkazil, které byly při domě Hospodinově, v nichž ženy tkaly kortiny k háji.“ (II. Kniha Královská, 23, 4, 7) Sodomáři jsou tu míněni chlapečtí prostitutí, hájem

pohanský háj Astarty (Ištary, viz výše). A prorok Oseáš (Hosea) horlil: „Na vrších obětují a na pahrbcích kádí pod dubím a topolím a jilmovím, nebo jest příhodný stín jejich; protož smilní dcery a nevěsty vaše cizoloží. Neshledával-liž bych na doerách vašich, že smilní, a na nevěstách vašich, že cizoloží, že tyto s nevěstkami se o oddělují a s ženkami obětují?“ (Prorocství Oseáše proroka, 4, 13, 14)

V pozdějším období pěstovaly „chrámovou prostituci“ hlavně cizinky. Bible nazývá prostitutku *nochrija*, tj. cizinka: „Prozřetelnost vysvobozuje tě od ženy postranní, cizí, kteráž řeči svými lahodí.“ (Kniha Přísloví, 2, 16). V Knize Přísloví jinde čteme (5, 20; 23, 27): „Nebo proč bys kochal se, synu můj, v cizí a objímal život postranní? ...Neboť nevěstka jáma hluboká a studnice těsná žena cizí.“ Nevěstka byla také nazývána i *zona*, tj. ta, která se lepí na muže, nebo *naphkath bara*, tj. Potulující se venku.

Ve II. Knize Královské (17, 30) čteme, že „muži babylonští zajisté vyrobili Sukkot Benot.“ Sukkot benot či sukkót benót, také sukkót-benát byly dívčí chatrče či stany, podle babylonských mravů zřízené v chrámovém obvodu Jeruzaléma, s Astartinými obrazy, kde se izraelská děvčata oddávala na počest bohyně. Podle IV. Knihy Mojžišovy (kap. 25) prý sváděly i moábské (viz výše) ženy Izraelity k náboženské prostituci: „...počal lid smilniti s doerami moábskými, kteréž pozvaly lid k obětím bohům svým, i jedl lid a klaněli se bohům jejich. I připojil se lid izraelský k Baalovi...“

Talmudská legenda to vykresluje ještě přesněji: V Midjánu (viz výše) byly stánky s pekařskými výrobky, před nimiž stála stařena a žádala skutečnou cenu; uvnitř však děvče nabízelo zboží laciněji. Pokud k ní vstoupil muž, nabídl mu pohár vína *amoni*, které dráždí tělo ke smilstvu; když se napil a dožadoval se její osoby, vytáhla ze záhradří obraz modly a vyzvala ho, aby se jí klaněl, jestliže ji chce dostat. I Šalomoun trpěl „chrámovou prostitucí“ na počest Astarty, Molocha (bůh Slunce, uctíváný hlavně u Foiničanů) a Milkoma (hlavní božstvo Ammonitů, srov. Výše), vždyť – jak víme – byli Izraelité v říši menšinou a I. Kniha Královská (2, 4) hovoří o tom, že prý cizí ženy naklonily jeho srdce, aby šel za jinými bohy.

Skutečná bordelová prostituce se však rozvinula u Židů až pod vlivem helénské a římské prostituce.

III ŽENA, LÁSKA A MANŽELSTVÍ U STARÝCH EGYPTANŮ

V Egyptě, této poloostrově vklíněné do africko-asijské pouště, obklopené pouští a mořem, s její skvělou polohou mezi Evropou, Východem a dvěma moři, žil 4000 let př. Kr. svérázný, kulturně vyspělý národ, o jehož původu a příslušnosti k některé skupině národů je mezi vědci dosud mnoho sporů. Podle jazyka to byl národ semitský, ale podle archeologického a anatomického výzkumu byl zkrížen se severoafrickými Hamity (Hamité, příbuzní Semitům, patří k nim např. i Gallové a Berbeři, dnes jsou Egyptané pokládáni za Hamity) a s pravými Afričany a Semity. Byl to tedy zřejmě národ smíšený, nesporně díky konúbiu, tj. snubním stykům mezi domácími a přistěhovalými kmeny. Lze to poznat i z toho, že se na Egyptaních projevil značné rozdíly, pokud šlo o světlou či tmavou barvu pleti. V nejstarších známých projevech egyptské kultury lze nalézt jasné stopy starobabylonského vlivu.

Podle pověsti prý spojil král Meni (Menej, udánlivý sjednotitel Horního a Dolního Egypta) různé ponílské státy do egyptské říše, jejímž hlavním městem byl Memfis. Historickým výzkumem se zjistilo, že šlo pravděpodobně o Narmera, který vládl kolem roku 3300 př. Kr. (podle jiných údajů kolem 3100 př. Kr.). Potom v Egyptě až do doby Alexandra Velikého vládlo 513 králů z 31 různých dynastií, kteří zpočátku mezi sebou vedli mnohé války a narušovali jednotu říše.

Proslavila se XII. dynastie (thébská), za níž se egyptská říše (tzv. Střední říše, 1991–1786 př. Kr.) rozšířila na jih a obohatila mnohými překrásnými chrámy a paláci. V tzv. Přechodném období (1786–1580) došlo za XIII. a XIV. dynastie k novým nepokojům a ke vpádu kočovných jihoafrických kmenů Hyksosů (Hyksové, Hyksosové, srov. Výše), kteří v období XV. a XVII. dynastie vládli většině země; pouze v Thébách (tj. Dolní Egypt) se udržely domácí dynastie. Nová říše se utvořila v r. 1580 a král Ahmose I. (Népehtiré, asi 1575–1550 př. Kr., viz výše), zakladatel XVIII. Dynastie, vypudil Hyksosy a z Egypta vybudoval největší světovou velkoříši, které dopomohl k největší slávě a moci.

Posledním velkým egyptským králem byl panovník z XX. dynastie (dynastie Ramessovců), a to Ramesse III. (1215–1183 př. Kr., dříve psáno i Ramses), který se však opíral o žoldnéře, takže jeho moc mohli podlomit jeho kněžští odpůrci, kteří nakonec zvítězili. Za XXIV. dynastie se egyptská říše rozpadla asi na dvacet malých knížectví. V roce 760 př. Kr. si Egypt podmanil etiopský král a v roce 664 se dostal do područí Asyřanů. Až král Psamték I. říši v roce 653 obnovil, když vypudil Asyřany. Byl zakladatelem XXVI. dynastie a podporoval řeckou kolonizaci, ale stará sláva Egypta se už nevrátila.

Psamtéka III. Porazil v roce 525 př. Kr. Perský velkokrál. Několik králů XXIX. a XXX. dynastie si přechodně vydobylo určitou samostatnost, ale poslední říše byla znovu řecká. V roce 332 př. Kr. do Egypta vtrhl Alexandr Veliký (založil Alexandrii) a na tisíc let ho připoutal k říši okolo Středozemního moře. Po jeho smrti se stal egyptským králem makedonský nýmistržitel Ptolemaios I. (r. 306 př. Kr.). Za jeho vlády se Alexandrie stala slavným střediskem světové učenosti a světového obchodu a dosáhla největšího kulturního a hospodářského rozkvětu. Za Ptolemaia IV. Však nastal úpadek a ptolemaiovská vláda se udržovala jen díky podpoře Římanů. Kleopatra, poslední vladařka z rodu Ptolemaiovců, se spojila s triumvirátem

římského Antonia (Marka Antonia, 82–31 př. Kr.), ale když Octavianus v bitvě u Actie (v r. př. 30 Kr.) zvítězil, sama se usmrtila. Tak se stal Egypt první římskou provincií a zůstal jí sednaset let.

Za římské a byzantské vlády bylo sice jeho hmotné postavení na dobré úrovni, i když v byzantském období velmi trpěl útlakem chamtivých úředníků, ale jeho kultura zcela zanikla v mezinárodní kultuře helénské. Na začátku středověku byla většina egyptského obyvatelstva křesťanská a hlásila se k monofyzické sektě, kterou dodnes vyznávají Koptové. Později, když už byzantská moc nebyla dostatečnou ochranou před perským vpádem, přidal se Egypt k arabskému vůdci Amrovi (celým jménem Amr ibn al-Ās, asi 594–644 po Kr., dobyl Palestinu, Egypt obsadil v letech 639–642) a zanedlouho se stal muslimsko-arabskou zemí.

I když staří Egyptané rádi výtvarně znázorňovali každou maličkost ze svého života, nezanechali nám mnoho dokladů o svém sexuálním a manželském životě. Ale i z toho mála, co od nich v tomto směru máme, jasně vyplývá, že už v nejstarším období zde měla žena od dívčích let neobyčejně samostatné postavení, natolik emancipované, že se tomu Řekové později posmívali. Na starých egyptských památkách je zajímavé, že nás nikde neseznamují s počátky egyptského vývoje. Politický i soukromý život Egyptanů vidíme v jejich nejstarších památkách už hotový, jako Pallas Athénu, která vyskočila z Diovy hlavy. I postavení ženy v těchto raných dobách dokazuje, že mu musel předcházet dlouhý vývoj, o němž neexistuje žádný doklad.

Postavení starověké Egyptanky se také před námi ukazuje jako už hotové, rozhodně už ve čtvrtém tisíciletí před naším letopočtem měla ve společnosti přednostní místo.

Egyptanka především velmi dbala o svůj zevnějšek. Nedospělá děvčata chodila nahá, nosila však různé ozdoby, hlavně pás okolo boků. Dospělá žena měla mít co nejsvětější pleť a tuhé tmavočerné vlasy, které jí lenovaly tvář, byly zapletené do malých copánků. Zastrkovala si do nich květy a z malé nádobky do nich stékal vonný olej. Oblečení, většinou z přiléhavého, průhledného a velmi jemného plátna, nezahalovalo její prsa ani ramena a nohy. Bohaté zlaté šperky, hlavně náušnice a náramky, zkrášlovaly její podmanivý vzhled. S oblibou se líčila. Řasy a obočí si barvila směsí uhelného prachu a antimonu, někdy i na zeleno, aby zvýraznila lesk očí. Rty si barvila na červenou. Už na hliněné figurce z období před I. dynastií, tedy z nejstarších dob, se vyskytuje toto nalíčení.

Kosmetika se vůbec v Egyptě stala velmi rychle skutečnou vědou a její důležitou součástí bylo i parférování, a to celého těla, hlavně však ženských genitálií.

Podle jedné staroegyptské povídky se před souloží přináší tolik voňavek jako na královskou slavnost. Na obětní stéle, která se nachází v Leidenském muzeu, se uvádí více jak sto způsobů parférování. Herodotos (starořecký historik, asi 485–425 př. Kr.) píše, že jak u Babyloňanů, Arabů a Židů, tak i u Egyptanů se museli muži i ženy po souloží vykoupat; pokud to neučinili, nesměli se dotknout žádné nádoby. Dokonce už tehdy byla u egyptských žen známa depilace. Tento orientální zvyk se tam dosud udržuje u nevěstek.

Ženská mládež vyrůstala velmi volně, cvičila a žertovala s mužskou mládeží a panenství nezachovávala. Při hostinách a slavnostech pily dámy stejně hojně jako tanečnice, přičemž to nikoho nepohoršovalo. A protože tehdy měla egyptská žena velkou volnost, nekvetla zde láska jen v mimomanželských stycích, ale často

i v manželství. Egyptanka se nezahalovala, seděla s mužem u stolu, hodovala, a nikdo ji nezazlival, když takto posilněna – zvracela. Nebylo snad zábavy, již by se žena nemohla zúčastnit. Sama a volně chodila po ulicích a Ramesse III. se honosil tím, že za jeho vlády může ženská noha kamkoliv vstoupit bez toho, aby ji někdo směl obtěžovat.

Ženy ve starém Egyptě obchodovaly mimo dům, pěstovaly dokonce podomní obchod, zatímco muž obchodoval doma. Nejvíce to udivovalo Řeky, neboť u nich byla manželka jen první otrokyní v domácnosti, zatímco egyptská dáma byla samostatná.

Šlo jistě o důsledek matriarchálních poměrů, které v předhistorické době určité i zde existovaly a jejichž stopy nalezneme v celých egyptských dějinách.

Nejzřetelněji se projevují ve společenském a právním postavení ženy.

Měla důležitou pozici před soudem, existovala manželská forma, v níž se žena stávala *nebt-t-pa*, tj. Vlastnicí domu a domácnosti, matka často určovala původ a jméno dítěte. Proto musela ptolemaiovská doba zavést dvojí pojmenování, podle otce i podle matky, protože mateřskoprávní názory byly tehdejšími Řekům nepochopitelné. Egyptanka samostatně podepisovala manželskou smlouvu, stejně tak se i dědické právo vztahovalo na matku, což mělo velký význam hlavně u panovnických rodin. Pokud se princezna vdala za muže z lidu, jejich děti pocházely z knížecí krve a příslušník nově založené dynastie, i když měl politickou moc zcela ve svých rukou, se musel bezpodmínečně oženit s princeznou z předcházející nebo svržené dynastie, aby se tak prostřednictvím této ženy stal legitimním.

Tak se Sethi I., syna Ramesse I. (XIX. dynastie okolo roku 1350 př. Kr.) zasnoubil s princeznou z XVIII. dynastie, a Haremheba (XVIII. dynastie okolo roku 1370 př. Kr.) uznali jen pro jeho sňatek s princeznou Mutnecemtou, která byla asi sestrou manželky Amenhotepa IV.

Dějiny XVIII. dynastie, které současně znamenají období skvělého rozmachu egyptské říše, jsou pro tyto mateřskoprávní názory také velmi poučné. Po zakladateli Nové říše a vítězi nad Hyksy, Ahmósovi I., nastoupil jeho syn Amenhotep I. (Džeserkaré, panovníkem kolem 1550–1528 př. Kr.), a po něm přišel jeho syn Thutmóse I. jen jako manžel své poloviční sestry, která jako dcera hlavní Amenhotepovy ženy byla dědičkou. Z tohoto manželství se narodila dcera Hatšepsovet a synové Thutmóse II. a Thutmóse III. I když ještě Thutmóse I. žil a byl významným vladařem, musel se po smrti své manželky, díky níž byla jeho vláda zákonná, zřici trůnu ve prospěch své dědičné dcery Hatšepsovety. Thutmóse II. zemřel mladý, po něm vládla Hatšepsovet bez ohledu na Thutmóse III. Thutmóse I. Však neustále popichoval svého syna Thutmóse III. Proti své vládnoucí dceři. Byl to natolik rozhořčený boj, že Thutmóse III., který byl velkým dobyvatelem a přivedl egyptská vojska až k Eufratu, dal po smrti své sestry a manželky, když se konečně mohl ujmout vlády, odstranit ze všech památníků všechna jména Hatšepsovet a jejich přívrženců. Ženy zde měly tak velkou moc, že je králové nazývali „božími manželkami“ či „božími matkami“ a některým dokonce prokazovali božské pocty.

Ze Staré říše toho mnoho o ženě a jejím postavení v manželství nevíme. Různé výroky, výstrahy a dobré rady všelijakých mudrců, které můžeme vyčíst ze zachovaných papyrů, patří většinou k onomu druhu všeobecných frází, které ve všech obdobích velmi ochotně přednášejí moralizující teoretici a ideologové a na které se v praktickém životě vůbec nedbá.

„Pokud chceš, aby ve tvém domě bylo často družno, vystříhej se v něm příliš se přibližovat k ženám,“ čteme na jednom papýru. „Pokud je muž šikovný, brzy se ožení, laskavě se stará o svou manželku, opatruje ji a šatí, neboť její rolí je být krásná pro svého majitele. Ale otáčet se po ženách v cizích domech přináší jen zkázu: Kdo svou ženu řádně opatruje, šatí, v úctě chová a obdarovává, má v ní příjemný majetek; kdo ženy jiných svádí, velmi se popálit přitom může,“ – hlásí Ptahhotep za doby V. dynastie, moudrý starý pán, plný rezignace, jak se zdá, už nedobrovolně, který dále nazývá ženu dokonce jádrem všech neřestí. Ale nikdo nedá na jeho řeči.

Samozřejmě, že postavení svobodné ženy nebylo ve Staré říši vždy tak jasné a úplné jako později. Například ženy sedláků byly vydány napospas královským a kněžským úředníkům. Celkově lze říci, že i zde o postavení ženy rozhodovaly okamžiky, jejichž důsledky jsme už poznali a ještě poznáme v tomto díle. Nejsvobodnější byla žena z dvorních kruhů, byla hrdinkou románů a milostných písní. Žena středních stavů, tj. žena učence, úředníka, občana, žila ve střídějším ovzduší a v pozadí milenky a manželky vynikala jako matka. Žena z lidu zůstávala ve společenském přítmí, bezvýznamná pro pokrok. Vzdor tomu, jak ještě uvidíme, v Egyptě neexistovaly přísné stavovské hranice, hlavně pokud šlo o sňatek.

Pohlavní život ve starém Egyptě byl velmi výrazný a do určité míry připomínal dobu rytířskou. Kvetla zde milostná poezie, byly oblíbeny styky s vdanými ženami, obě pohlaví se společně koupala, přičemž docházelo k milostné zábavě. Prostituce nebyla příliš rozšířena, protože postavení ženy bylo svobodné, nemanželské děti měly stejná práva jako v manželství a nad předcházejícím životem nevěsty se nikdo zvlášť nepozastavoval.

Volná láska tedy byla ve starém Egyptě i vhodnou půdou pro vznik něžné milostné poezie. V rukopisu z r. 1400 př. Kr., uloženém v Londýně, například čteme zpěv, v němž muž prosí Ptaha, pána pravdy: „Dej mi dnes v noci v besídce mou sestru (milenu).“ Chce být jejím dveřníkem, prát její šátek na hlavě, být její sluzkou, která by ji oblékala, jejím prstenem, jejím věncem z květů; a její ústa jsou mu růžovým poupátkem, její ňadra plná vůní. A ona mu odpovídá: „Může být něco krásnějšího než tato chvíle, kdy jsem s tebou a tys rozbušil mé srdce? Cožpak nejsou tvé dotyky a tvá objetí, kdykoliv navštívíš můj dům, vždy tím, co nám způsobuje potěšení? Když hledáš, jak by ses dotkl mých stehů a bradavek na prsou, neodstrčím tě. Odcházíš snad proto, že bys myslel na jídlo? Jsi snad takovým otrokem svého žaludku, jsi snad otrokem své žízně? Odejdeš, aby ses oblékl (protože noc je studená)? Jsem majitelkou plátna (ložního prádla), odejdeš hladový nebo žíznivý? Raději přijmeš můj prs, který se pro tebe bude nalévat. Překrásný je den našeho objetí. Myslím, že statisíce a miliony jsou jen jeho zlonkem...“ V jiné básni, asi z roku 1200 př. Kr. žena říká: „Ukáži ti své půvaby v košili z nejjemnějšího královského plátna, která je skropena olejem a ověčena myrtou. do vody vstoupím s tebou a vynoříš se s červenou rybou uto, která se způsobně přivine k mým prsům. Pojd', jen se podívej!“

Egyptanka byla aktivní především v milostných vztazích. O těchto věcech hovořila častěji než muž. Egyptan v tom viděl zvláštní půvab, když ho žena sváděla, běhala za ním a vábila ho k sobě vínem a jinými omamnými prostředky. Ve starém Egyptě to byla žena, která chodila za mužem na noční schůzky.

Egyptané, jako všechny jižní národy, rychle pohlavně dospívali a do manželství tedy vstupovali mladí. Děvče bylo dospělé už ve dvanácti letech, chlapec v patnácti.

Brzké sňatky byly oblíbené a doporučovaly se: „Sežeň si ženu, dokud jsi ještě mladý, aby ti darovala syna podle obrazu tvého. Je správné, když ti ho porodí, dokud jsi ještě mlád,“ čteme na jednom papyru. Kult předků vyžadoval, aby se člověk co nejdříve postaral o potomky a v případě rychlé smrti tak učinil alespoň tuto nejdůležitější věc.

Kromě přežitků mateřskoprávních zřízení se už v raném období na Nilu vyvinula i mužská mnohosnubnost patriarchálního charakteru; ani později nebyla polygynie zakázána, vždyť dokonce mrtvému dávali do hrobu podoby souložnic, aby se na onom světě měl čím potěšit.

Ale silná mateřskoprávní tradice, svobodné postavení ženy a volné názory na sexuální život vedly jednak k tomu, že vzrůstala individualizace ženy, že se ženy stále více stávaly uvědomělými a sebevědomými společenskými elementy, a jednak ke zjemnění milostného života i v manželství, takže patriarchální polygynie pomalu ustupovala. Ještě ve Střední říši se hojně vyskytovala mezi středním stavem, ale v Nové říši byla stále více vzácnější. Další ženy zde už byly přímo ženami vedlejšími nebo otrokyněmi a jejich postavení nebylo nejpříjemnější: často byly i bity. Královskému domu sloužila polygynie podle orientálních mravů k navazování výhodných politických styků.

Egyptské harémy si vytvářeli vznešení a bohatí, a to skutečně harémy (‘ypt) často pozoruhodné. Král měl „královské ženy a souložnice“. Byly to jednak Egyptanky a potom mimořádně oblíbené Syřanky. Mezi horním Eufратem a Tigridem byla například malá mitanská země (Mitanni, kolem 1550–1350 př. Kr.), protknutá indoevropskými živly. Její králové Artatam, Šutarna a Tušratta soustavně posílali své dcery do harému egyptského krále za bohatou odměnu ve zlatě. Tušratta například napsal: „Nimuriovi (tj. Nebmaarému, jméno Amenhotepa III.) velkému králi, králi egyptskému, mému bratrovi, mému švagrovi, který mne miluje a jehož i já miluji: Tušratta, velký král, tvůj tchán, král mitanský, který tě miluje, je tvým bratrem. Mně se daří dobře, kéž je tomu tak i u tebe! Necht se ti velmi, velmi dobře daří, i tvému domu, mé sestře a tvým ostatním ženám, tvým synům, tvému válečnému vozu, tvým koním, tvým slavným mužům, tvé zemi a všemu, co je tvé. Když už tví otcové s mými byli ve velkém přátelství, tys ho ještě více zvelebil. Tedy nyní, kdy oba toto přátelství pěstujeme, udělal jsi ho ještě desetkrát hlubším než s mým otcem. Tešub a Amón (božstva, egyptský Amón byl bohem plodnosti a síly), když nařídí, aby tak bylo na věky, tedy tomu tak je! Piši toto svému bratrovi, aby mi bratr můj prokázal ještě více lásky než mému otci. Tak tedy zlato žádám od svého bratra a smím toto zlato žádat ze dvou příčin: především za vůz a za druhé, za věno. Necht mi tedy můj bratr pošle náramné množství zlata, které počtu nemá, více než mému otci. Neboť v zemi mého bratra je tolik zlata jako pozemského prachu. Bohové necht to zařídí, aby nyní, kdy je tolik zlata v zemi mého bratra, dal desetkrát více zlata než jindy. Požadované zlato jistě nebude trápit srdce mého bratra, když však ani můj bratr nezraní srdce moje. Tedy, můj bratře, pošli zlata bez počtu, v míře náramné! Vždyť já ti chci dát všechny dary, o něž můj bratr požádá. Neboť tato země je zemí mého bratra a tento můj dům jeho domem!“ Nebmaaré však zemřel a jeho syn Naphuria (tj. Neferchepururé, Amenhotep IV.) poslal králi místo zlatých soch sochy ze dřeva, které mu připravil otec. To samozřejmě velmi Tušratta rozzlobilo, což potom žaloval své sestře, královské vdově.

Ženy v harému měly asi rozdílné postavení – alespoň se rozdělovaly podle názvu, například *hn' ywt* (tj. uzavřená) nebo *hmmst* (družka) a snad i *msdat* (soupeřka). Velký harém samozřejmě vyžadoval velký správní aparát, mnohé úředníky. Eunuchy ve starém Egyptě zřejmě neznali; mnozí harémoví úředníci byli ženatí. Zdá se však, že harém byl uzavřen i pro nejbližší ženské příbuzenstvo žen, které se v něm nacházely. Podle krále se řídili i ostatní mocní a bohatí lidé v říši. Polygynických vztahů se nedržely jen veličiny Nové říše, ale tento stav existoval ve všech třídách obyvatelstva, které bylo dost bohaté, aby si tento luxus mohlo dopřát. Ještě v roce 40 př. Kr. se jistý velekněz vychloubal krásou svých souložnic.

Harémy se zřizovaly velmi rychle. Sethi I. (vládl kolem r. 1210–1298 př. Kr.) zřídil svému synovi Ramessovi II. harém z žen, patřících k domu, když chlapec dorostl mezi harémovým služebnictvem, tj. když měl jedenáct let, a Ramesse II. jistě svůj harém nezanedbával, neboť po sobě zanechal více než dvě stě dětí.

V Tell-el-Amárná (psáno i Amárná, Amarna, za Amenhotepa IV. hlavní město egyptské říše, tehdy Achetaton) vynesly vykopávky z roku 1891 na světlo světa královský harém, který je nejzachovalejším pozůstatkem tohoto „slunečního města“. Přimo přiléhá ke zdem královského paláce, místnosti jsou zařízeny okolo prostorného dvora. Jsou vyloženy polévánými cihlami a vyzdobeny květinovými ornamenty, hlavně z bodláků, papyrů a chryzantém. Stejně nádherné byly i podlahy. Ložnic zde bylo mnoho a zdá se, že v takovém harému bylo někdy velmi rušno, ale nikoliv díky milostné rozkoši, nýbrž z hádek a malých vzpour. Už ze Staré říše se zachovala zmínka o harémové roztržce. Z turínského papyru se dokonce dozvídáme, že několik harémových důstojníků a úředníků přišlo o nos a uši za trest, že harémové ženy utekly, a když je pochytili, postižení muži se s nimi pobavili dle své vůle.

Zmínili jsme se už o Syřankách, které byly oblíbené jako manželky. O těchto manželstvích s cizinkami hovoří dopisy asijských králů. Pyšní Egyptané si sice brali asijské knížecí dcery, ale vlastní dcery cizím králům dávat nechtěli. Tak Amenhotep III. (Nebmaaré, 1403–136 př. Kr.) napsal babylonskému králi, že se nikdy žádná královská dcera nevdala z Egypta, ale Babyloňan mu velmi jasně a konkrétně odepsal: „Proč? Ty jsi přece král a můžeš dělat, co se ti zachce. A když ji dáš, kdo proti tomu může něco namítat? Napsal jsem: Pošli alespoň nějakou krásnou ženu. Kdo řekne, že by to nebyla královská dcera? Pokud však ani toto neučiníš, zřejmě nepočítáš s naším bratrstvím a přátelstvím.“ Potom si Babyloňan znovu stěžuje, že jeho dceru, kterou jeho otec dal kdysi za ženu Amenhotepovi III., neviděl už ani jeden babylonský vyslanec (protože se zřejmě stala nižší, vedlejší ženou). Sice mu ukázali ženu v královském rouchu, ale tu nikdo nepoznal. „Kdoví, zda ta, kterou viděli můj poslové, nebyla nějaká žebrácká dcera?“ Amenhotep III. však úder odráží a sám si stěžuje, že babylonský král posílal jen vyslance, kteří neměli přístup k jeho otci a byli zlomyslní: „Pošli některého, který zná tvoji sestru.“ Nedo víme se však, co se stalo s babylonskou princeznou. Nejpravděpodobnější je, že jako vedlejší žena zapadla v harému, protože Amenhotep III. velmi miloval svou manželku a i svou tchyni měl za ženu.

Řekli jsme, že třídí a stavovské rozdíly nebyly ve starém Egyptě pro uzavírání manželství příliš směrodatné. Vůbec bylo málo překážek pro manželství. Nezakazovalo se ani manželství se sestrou, ba pokládalo se dokonce za nejvznešenější egyptské manželství: vždyť i Usirew (psáno i Usirev, Osiris, bůh Slunce a rostlinstva, později podsvětí) se oženil se svojí sestrou Ešet (psáno i Isis,

bohyně mateřství). Přehled rodokmenů několika egyptských rodin z pozdějšího období podává důkaz, podle něhož se manželství mezi sourozenci vyskytovala častěji než jina. Nelze říci, zda taková manželství byla ve starší nebo pozdější egyptské době značně rozšířena, ale v královských rodinách se stále vyskytovala. Slovo sestra (*sen-t*) ve starém Egyptě postupně nabylo dokonce významu milenky, neboť je bezpečně prokázáno, že nejde vždy o sestru, pokud padne toto slovo mezi milenci, uvidíme, že tímto slovem se označovala i určitá manželská forma.

O starších manželských formách na Nilu si můžeme udělat jasnější představu jen tehdy, když se pokusíme z nejmladšího období starého Egypta vyvinout závěry pro starou dobu, neboť z této nejmladší staroegyptské doby, z období panství řeckých Ptolemaiovců a římských císařů nad Egyptem, se nám zachoval velmi přesný úřední materiál o tomto druhu egyptského manželství. V tomto období se rozlišovalo manželství úplné a manželství méněcenné.

Egyptské manželství úplné se opíralo o dokonalou manželskou smlouvu, která určovala hlavně věno a slib manželského soužití. Věno v pravém slova smyslu byl majetek, který žena přenechávala muži na úhradu manželských výdajů a na užívání. Po skončení manželství se věno stalo znovu jejím vlastnictvím. Pokud jde o závazek manželského soužití, měli spolu žít snoubenci bez hagy, muž podle svých sil ženě poskytovat zaopatření, oděv a co ženě patří; žena se za to má bezúhonně chovat. Tyto manželské smlouvy jsou sestaveny v přímé řeči a začínají soudním potvrzením; jsou v nich popsány smluvní osoby, včetně ženina zástupce. Pro případ rozvodu se ženě zabezpečovalo věno generální hypotékou na mužově majetku, které propadlo, pokud muž nechtěl plnit své povinnosti. Tím se žena stávala mužovou právoplatnou družkou.

Méněcenné manželství bylo jakousi formou manželství na zkoušku, aby se zjistila ženina plodnost; závazky zde nebyly trvalé. To však byl jen pozdější důsledek instituce, která měla původně zcela jiný smysl. I v tomto případě byla sestavena smluvní listina, v níž však chybělo především určení věna. Muž v ní uvedl dar, který byl pro ženu odškodněním jednou pro vždy. Zde se nesjednávalo manželské soužití předpokládající rovnoprávnost manželů, ale jednoduché soužití: muž si bral ženu, aby s ním žila, a za to jí poskytl náhradu. Z Justinianova kodexu (řím. císař Justinian, 483–565 po Kr., dal sepsat dva soubory římských právních norem, „Corpus iuris civilis“ a „Codex Justinianus“) z roku 529 př. Kr. Vyplyvá, že děti z těchto manželství neměly stejná práva jako děti z úplného manželství. Tato manželská forma se tedy podobala římskému konkubinátu, o němž si povíme později. Mohla se doplňovat a často se i doplňovala na úplné manželství.

Manželská smlouva ze 3. století před vznikem křesťanství, tedy z rané ptolemaiovské doby, obsahuje toto:

1. činím tě svojí manželkou,
2. dávám ti svůj kupní peníz,
3. ročně dostaneš alimentární peníz,
4. tvůj a můj nejstarší syn je pánem všech věcí, které mám a kterých v budoucnu nabudu,
5. Pokud tě zavrhnou jako manželku, protože pojmu nenávisť vůči tobě a jinou ženu vyhledávat budu, dám ti deset *děmenů* bez toho, že bych o tom s tebou ještě písemně nebo ústně vyjednával.

V pozdější ptolemaiovské době se už dojednávalo, že žena má muže poslouchat a muž má zachovávat manželskou věrnost, což se samozřejmě týkalo i ženy. V období křesťanství se manželská věrnost zdůrazňovala ještě více.

Jaký charakter měly asi tyto manželské formy ve starších údobích, ve vlastní egyptské době?

Zde je především pozoruhodné, že slovo *sen-t* znamenalo nejen skutečnou sestru, ale i milenkou a svým způsobem manželku, že tedy pod tento pojem spadaly všechny případy od prostého důvěrného milostného vztahu až k volnější manželské formě. Kdo si chtěl vzít *sen-t*, musel platit jakési výkupné, nabídnout jí soužití a nejstaršího syna uznat za dědice, šlo tedy v podstatě o totéž jako při agračickém (tj. Písemně nestvrzeném) manželství z ptolemaiovské doby. Tento vztah se předtím pokládal za manželství na zkoušku, dnes ho však můžeme nejlépe porovnávat s konkubinátem. Byl zřejmě běžný v nižších společenských třídách a vyvíjel se asi v době, kdy patriarchální polygynie ustupovala jednosnubným poměrům. K tomu snad ani nebylo potřeba, aby oba manželé bydleli pod jednou střechou.

„Úplnou“ manželkou byla *hem-t* – právoplatná manželka, teoreticky vůbec nezavrhnutelná, která měla podíl na manželově majetku a stejná práva jako on. Podle smlouvy jí měl manžel věnovat „jitřní dar“ (*spa, spe*), určit, kolik jí ročně bude dávat na živobytí jako minimum v penězích nebo v obilí, ustanovit její děti dědici, přičemž si mohla klást i různé majetkové podmínky, převážně tu, že jí bude vráceno věno v případě rozvodu nebo když bude sama žádat o rozloučení manželství. Před zavržením jí ochránil jakýsi konvenční trest, který zabezpečoval celý manželův majetek. Tyto manželské formy i když ne nejstarší, měly vysloveně patriarchální charakter.

Pro zajímavost ještě uvedeme svatební oznámení Amenhotepa III. Podle některých skarabeí: „Žije Hór, silný býk, vskutku korunovaný. Pán obou diadémů, který dává stálost zákonem, který zde ochraňuje všechny země. Zlatý Hór, velký silou, vítěz nad Asiaty, král Horního i Dolního Egypta, pán obou zemí. Ré, pán pravdy a Slunce, Amenhotep, slunce, pán thébský, životodárce a velká královská manželka Tiji, žije. Jméno jejího otce je Juua, jméno její matky je Tuaa. Je manželkou silného krále, jehož jižní hranice sahá až ke Karoi a jeho severní hranice sahá až k Neharinu.“

Ve starém Egyptě existovala i manželská forma vysloveně mateřskoprávní povahy. Co z ní známe, jsou jen pozůstatky z mateřskoprávního období, později se manželská matriarchální forma snad dojednávala i v úplném patriarchálním manželství, pokud žena měla svůj osobní majetek, když například byla následnou dědičkou. V období Ptolemaiovců zanikla, splýnula s jinými manželskými formami, protože Řekové ji nedokázali pochopit.

V tomto manželství se žena nazývala *nebt-t-pa*. Dostala do vlastnictví dům a celou domácnost a sem tam jí muž odevzdal i všechnen majetek a pro sebe si zabezpečil jen výživu a dobré zacházení.

Nápis na jedné náhrobní desce zní: „Pravověrný obětní dar Usírewovi, představenému Setmati, velkému bohu, pánu Obidovi, aby povolil krásný pohřeb v posvátném podsvětí, dobré jméno na širé zemi, přívrženci velkého boha, Abuovi, a paní domu, Achthabě.“ A tato deska je ozdobena obrazem, na němž vedle manželky stojí nebeská Neftys (bohyně, Usírew, viz výše, v předchozím citátu Hór, bůh spojovaný se vznikem království, Ré, bůh Slunce), která výjimečně v levici drží žezlo

mužského božstva a na hlavě má kromě toho své symbolické jméno *nebt-hut*, paní domu, aby bylo jasné, že Achthabu byla skutečnou velitelkou v Abuově domě. Je zobrazena po manželově pravé straně a stejně tak i její mumie leží na pravé straně.

I v mnichovské egyptské sbírce je významná skupina osob. U jednoho manželského páru sedí žena vpravo a má dokonce červenou mužskou plet', zatímco muž se žlutobílou ženskou pletí je vlevo. Také v manželských smlouvách se vyskytuje tato mateřskoprávní forma, například ve smlouvě z prosince 493 až ledna 492 př. Kr., kde čteme: „Učinils mne svojí ženou a dals mi desetinu debenu jako můj kupní peníz. Pokud tě opustím jako manžela, dám ti desetinu debenu k této desetině debenu, kterou jsi mi dal jako svůj kupní peníz. Mně patří a odstoupím je, i veškerý majetek, který jsme spolu nabyli, bez jediného slova.“

Charakteristické pro lidštější názory ve starém Egyptě je, že i egyptští otroci mohli mít zákonem uznanou rodinu a že i manželství svobodného muže s otrokyní bylo právoplatné. Pokud měla otrokyně potomky, prodali ji i s nimi, pán si zde totiž nedělal nárok na děti své otrokyně, které se narodily v jeho domě, jak tomu jinde.

Egyptská svatba, jíž předcházelo zasnoubení, byla zřejmě dost skromná a trvala jen jeden den. Podle jedné pověsti přinášejí nevěstu do ženichova domu jako „překvapení“ a s ní svatební dar (*spe*) ve zlatě a stříbře. Ženich s ní oslavil tento den, přijal věno a manželství bylo uzavřeno. Nejdůležitější věcí bylo sepsání smlouvy, které se činilo za přítomnosti většího počtu lidí. Mezi zachovanými papýry jsou i pozvánky k tomuto aktu.

Cizoložství se teoreticky velmi přísně trestalo.

Náboženské texty pokládají za velký hřích, pokud se někdo proviní na manželce jiného. A když patriarchát potlačil mateřskoprávní poměry a muž si začal ženu monopolizovat, šířili náladu proti cizoložství různé zázračné povídky. Například jedna stará pověst vypráví o knězi z dob III. dynastie, jak se pomstil nevěrné ženě. Udělal si z vosku malého krokodýla a hodil ho po cizoložníkovi, odcházejícímu od své milenky, který se chtěl vykoupat v jezeře. Krokodýl vyrostl do běžné velikosti skutečného zvířete, cizoložníka spolkl a zůstal s ním na dně jezera. Až po sedmi dnech přišel kněz s králem a zavolal ho. Panovník rozhodl, že muž má zůstat v krokodýloví a ženu mají upálit na hranici.

Víme však, že většina milostných staroegyptských písní byla adresována vdaným ženám a že i ženy si často stěžovaly na nevěru mužů. „Zlatem a šperky se plýtvá na krku otrokyň,“ říká se v jednom papýru.

Rozluka úplného manželství nebyla snadná, protože nebyla právě nejvýhodnější pro muže, zatímco žena, i když byla vinna, neměla co ztratit. V rozvodových listinách se nehovoří o důvodech rozluky. Zdá se tedy, že se neuváděly. Pokud muž manželku zavrhl, musel jí vrátit věno, kromě toho většinou dostávala ještě odškodné, zabezpečené mužovým majetkem. To často mužům způsobovalo problémy, protože odškodné byli nuceni zaplatit v krátké lhůtě. Když žena od svého muže odešla dobrovolně, musel jí také vrátit věno, ale v takovém případě na to dostal třicet dní. Rozluka se sen-t byla samozřejmě jednodušší a zřejmě k ní docházelo velmi často. Podle jednoho papýru se stalo, že muž se už nabažil ženy, s níž žil dvacet let, a když si našel jinou, řekl jí: „Zavrhují tě, neboť šilháš.“

„Nejsou ženy hebrejské jako ženy egyptské, neboť ony jsou silnějšího přirození. Dříve než přijde bába k nim, ony rodí,“ čteme ve II. Knize Mojžíšově. Egyptské

ženy tedy byly v historické době zřejmě dosti křehké bytosti, o čemž nakonec svědčí i jejich štíhlost na starých malbách.

Zvláštní úlohu měly ve starém Egyptě tanečnice a číšnice (*hnmt*). Ve vinárnách a pivnicích bavily mladé muže hudbou a tancem, laskaly se s nimi a ověnčovaly je. Takové staroegyptské zábavní místnosti byly zařízeny velmi elegantně a heslem jejich žen bylo: „Oslavuj veselý den, pij, až se opiješ, a bav se se mnou. Nepustím tě, dokud se nenapiješ.“ Tanečnice byly najímány i na slavnosti, kde předváděly velmi smyslné tance, podobné tzv. břišnímu tanci. Přitom se celá společnost včetně žen opíjela stejně jako tančící děvčata a nikoho to nepohoršovalo.

Takzvaná náboženská prostituce byla rozšířena i v Egyptě. U Amónova (viz výše) chrámu byly takové panny ve zvláštní klauzuře, měly svou představenou a zřejmě tvořily celá sdružení. V Thébách podle Strabona nejkrásnější a nejvznešenější pannu ještě předtím, než pohlavně dospěla, zasvěcovali Amónovi jako kněžku a konala zde milostnou službu, dokud se u ní neprojevil známky zralosti. Potom zařídili smuteční slavnost a děvče vdali. Skutečnou prostituci pěstovaly vedle tanečnic a číšnic i odvržené a opuštěné manželky, které se potulovaly po kraji a každému se prodávaly.

IV. ŽENA, MANŽELSTVÍ A LÁSKA VE STARÉ PERSII

Stará Persie (nynější Írán), obývaná árijskými kmeny, které se tam přistěhovaly asi v první polovině 2. tisíciletí př. Kr., se nám v historické době jeví jako vysloveně teokratická říše, tedy úpadkový stát. Všude, kde vládli nebo vládou kněží, snaží se zemi oddílnout od ostatního světa a tím omezují i kulturní život.

Tak tomu bylo v Nové egyptské říši i u Izraelců, uvidíme to i u Indů a Číňanů, mohli jsme to pozorovat v současném Španělsku a tak tomu bylo i v Persii. Kněží se snaží i ze snubního vztahu udělat věc náboženského obchodu a charakteru. Proto se ani milostný život Peršanů, stejně jako Indů, nevyvíjel zvláště pozoruhodně, i když jsou oba tyto árijské národy sexuálně velmi živé.

Náboženství avesta¹² (tj. přesněji pársismus, zoroastrismus, náboženství podle Avesty, sbírky perských svatých písem z 1. tisíciletí př. Kr., obsahující hlavně myšlenky Zarathuštry, jinak Zoroastera, reformátora staroíránského nábož.) vyznávala jen nepatrná skupina v severozápadním Íránu, odkud se je pozvolna rozšiřovalo. Aby co nejvíce omezili cizí vlivy na rodiny svých věřících, jeho vyznavači a hlavně kněží ze všech sil podporovali patriarchální endogamii a snažili se dosáhnout co největšího počtu dětí, aby rostl počet přívrženců jejich učení. Ale protože jsou kněží vždy a všude přemrštují své snahy, dosahují většinou jen zdánlivé výsledky. A tak mělo celé státní perské zřízení velké problémy se sexuální a ženskou otázkou.

Snubní formy ve staré Persii nám připomínají, že manželství i tady bylo hospodářskou institucí a že milostný život existoval většinou jen mimo ně. A láska v manželství je jistě ještě vzácnější než v dobách, kdy jak manželství, tak i milostný život mimo ně se projevuje v živelných formách.

O lásce v perském manželství se nedochovalo mnoho dokladů. Jak píše Herodotos, Mahcista (Masistes, v závorkách řecké přepisy jmen) odmítl splnit rozkaz svého bratra Chšažaršího (král Xerxes, 486–465), aby propustil svou ženu, protože ji miloval a měl s ní syny a dcery. Podobně podle Plutarcha (Plutarchos, 50–120 po Kr., řecký filozof a historik) i Artachšasa I. (dříve psáno Artachšáthra, král Artaxerxes II. viz níže) prosil svou matku Parušjati se slzami v očích, aby jeho otci Dárajaváhušovi (Dareios, viz níže) zabránila zabít jeho manželku Stateiru a odloučit ji od něho. Ale celkově bylo manželství obchodní záležitostí a Vidévdát (část svatého písma Avesty, viz níže) pokládá za osobní zásluhu Mazdova (Ahura Mazda, nejvyšší božstvo staroíránského nábož.) ctitele, když svou dospělou dceru prodal *sám*; dosáhl tím dokonce odpuštění některých hříchů.

Jinak bylo o Peršanech vždy známo, že neobyčejně holdují pohlavní lásce, kterou velmi velebili. Podle novoperské legendy prý vzniklo básnictví a rýmování z rozhovorů dvou milenců: milostný dialog sasánovského knížete Bahráma V. (také Behrám, 420–438 po Kr., Sasánovci, dynastie vládnoucí v Persii 224–651 po Kr.) s jeho milenkou Dilárám se prý mimovolně přizpůsoboval rytmu a rýmu. V „Knize kouzelnických hádanek“ vdaná žena, které hrozili smrtí, pokud neřekne pravdu, tvrdí, že žena se více zajímá o krásné šaty a manželské radosti vůbec, než o svého muže zvláště.

Vzdor velmi přísným náboženským předpisům byl tedy pohlavní styk poměrně volný. Nemanželské porody nebyly žádnou zvláštností a vyhánění plodu bylo také velmi rozšířeno. Avesta (sbírka staroiránských textů Zarathuštrova nábož., 1. tisíciletí př. Kr., viz výše a srov. v poznámkách) proti tomu rozhodně, ale zřejmě marně bojovala, a to ve své části nazvané Vidévdát: „Pokud má někdo poměr s děvčetem, které je nebo není pod poručenictvím, které je nebo není zasnoubeno, a přivede je do jiného stavu, nemá si děvče z hanby před lidmi uměle vyvolávat měsíčky pitím vody nebo rostlinnými prostředky. Pokud to děvče dělá, dopouští se smrtelného hříchu. Pokud má někdo poměr s děvčetem... a přivede jej do jiného stavu, nemá děvče z hanby před lidmi poškozovat plod života svého. Pokud tak učiní, uvádí oba rodiče, sebe i otce do hříchu, škodu činí oběma rodičům a oba musí být za ublížení poškozeného potrestáni, neboť se vědomě dopustili viny. Pokud má někdo poměr s děvčetem... a přivede jej do jiného stavu, a to děvče řekne: Tento muž zplodil to dítě, a muž na to řekne: Hleď nalézt stařenu a zeptej se jí na radu, a když děvče nalezne stařenu a optá se jí na radu a stařena jí přinese prostředek z konopí... nebo nějaký jiný bylinný plod vyhánějící plod a řekne: Tímto zabij to dítě, a když potom děvče usmrtí plod života svého, potom stejné viní jsou muž, děvče i stařena.“

Mimomanželský poměr se netrestal, ale děvče, které z něho mělo dítě, bylo v hanbě. Vyhánění plodu se přísně trestalo, protože se tím znemožňoval přírůstek věřících. Avesta dokonce hlásala, že otec má vzít děvče k sobě a tak dlouho se o ně starat, než porodí. Tento volný pohlavní styk byl rozšířený i mezi pokrevními příbuznými.

Kněžky Peršané původně neměly. Objevily se až později v západním Íránu s bohyní Anáhitou (Anaitis), která se stala božstvem plodnosti; předtím byla bohyní vody. Její kult pěstovaly pouze kněžky, které sice měly za povinnost vést „čistý“ život, ale nesmírná bohatství v různých chrámech dokazují, že tomu bylo naopak. Kromě těchto chrámových děvčat se vyskytovaly loutnařky, tanečnice a jiná veřejná děvčata, většinou prostitutky. Avesta na ně shlížela velmi nepřátelsky. Bůh Hauma, ochranný duch manželství, byl jejich hlavním nepřitelem.

Peršané měli velmi rádi bohaté hostiny zpříjemňované zpěvačkami a tanečnicemi; také při lovu a plavbách po řece rádi vyhledávali podobnou společnost. Římský historik Aelianus (Aelianus Claudius, 2. stol. Po Kr.) drasticky popsal volné mravy Peršanů při hostinách s veřejnými děvčaty. Zvláště o Bahrámovi V. (viz výše) se dozvídáme, že si k sobě pozval zpěvačky, *jahiky*, které byly nazývány i *hvandrakara* (tj. ochotné, způsobující potěšení) nebo *jatumaiti* (tj. okouzlující), které náboženství podle Avesty, v její části Vidévdát, zatracovalo. Většinou to asi byly také cizí otrokyně, a proto se s nimi styk zakazoval ještě o to přísněji: mohly podlomit věřící v jejich víře, pokazit jejich krev, a to velice odporovalo netolerantním zarathuštrovcům. „Co tě trýzní největšími muky, Ahuro-Mazdo, co ti způsobuje největší bolest? Ženský démon smilstva, jehož sémě mísí zbožné i bezbožné, modloslužebníky i ty, co jimi nejsou, hříšníky i čisté.“

Ve skutečnosti to však nebyly morální důvody, jichž v Avestě nalezneme stejně málo jako ve Starém zákoně, ale důvody velmi materiální, kněžské zájmy, jimiž se zarathuštrovská teokracie (tj. kněží pársismu, zoroastrismu, srov. Výše) řídila stejně jako teokracie izraelská. „Proti tělu svůdné milovnice, vzbuzující smilstvo, oddávající se, jejíž mysl je nestálá jako mrak hnaný bouřkou, tas v zájmu ohrožených zbožných svou zbraň, ó zlatý, Haumo!“

Z tohoto kněžského hlediska byly pro věřící samozřejmě ještě nebezpečnější manželky z cizích kmenů, hlavně pokud muž přecházel do ženiny oblasti. V tomto směru šlo o mateřskoprávní snubní formu na způsob arabské *sadiqy* nebo izraelské *nedan*. Taková žena se nazývala *parika* nebo *peri* a později ji popisovali jako nadpozemskou sílu, vábící k sobě muže. Něco podobného byla i *džani*.

Šlo o ženy z jiných kmenů, které nepřijaly náboženství Avesty a s nimiž se příslušníci iránských národů často snoubili, přecházejíc do ženina kmene podle mateřskoprávní zásady. Před rozšířením náboženství Avesty byla tato snubní forma velmi běžná. Muž se u ní nazýval *jatu*. Dokonce se dozvídáme i jméno jednoho národa, s nímž se toto mateřskoprávní konubium uzavíralo. Kersaspa (Sam) „byl sveden“ parikou z Gandhary (území v nynějším Afganistanu, město Gabhára, později Kábul), sídliště Gadhárců (indoevropského kmene), chovatelů ovcí, kteří Avestu nepřijali. Proto také „svaté písmo perské“ označuje Kábul za hlavní jádro *jatuských* (od *jatu*, viz výše) hříchů. Je to kněžská praxe podobná těm, jaké nalezneme i v bibli.

Tato snubní forma měla velký ohlas i později, jak o tom svědčí „Šáhnáme“ básníka Firdausiho (dříve psáno i Firdúsi, také Abulkásim Mánšúr, asi 935–1020) i když tato báseň není z perské předmuslimské doby. Firdausi však svůj epos napsal v 60 000 dvojverších na základě staroperské Knihy králů (Chvatáj namek, novější část Avesty) a v podstatě zpracoval jen starý materiál, nehledě na to, že sám byl Peršan a přívrženec staré víry. V této básni se dočítáme o Zálovi a Rúdábě:

Zál, syn Sama, perského knížete sabulského za šacha Minučéhra, zamiloval se na cestách, jak slyšet, do krásné Rúdáby, dcery Mihrába, kábulského krále: „Noc ještě viděla stát zadumaného Zála, a to kvůli jedné, kterou nikdy neviděl.“ Naproti tomu Zál nepřijme Mihrábovo pozvání, aby bydlel v jeho domě, neboť by ho za to velmi káral a soužil by se Sam i šach Minučéhr, kdyby se dozvěděli, že dny a noci tráví u vína v domě modloslužebníkově. I Zálův průvod hledí chladně a pyšně na Mihrába jako na nepřitele čisté víry, jímž opovrhuje. Ale král v přítomnosti své manželky a dcery chválí Zálovy ctnosti i jeho krásu a zde i Rúdábě, když to slyší, „zrudnou líce jako granátový květ, jasné v ní zahoří a zaplápolá láska k Zálovi, takže se pokoj a mír vytratí z její duše a rozum nezmůže ničeho, protože ji vášně ujařmila.“ Jde se poradit se svými přítelkyněmi, ty se však velmi rozčilují a dělají jí trpké výčitky. Nakonec se ale podřídí své veliteli a slíbí jí pomoc. Běží do Zálova tábora a jednomu ze služebníků prozradí Rúdábino přání. Služebník zavolá samotného Zála. Po delším vysvětlování mu dají tuto radu: „Jdi, ó kníže, co nejdříve před palác a lovecké lano hod' na střechu, aby se na jejím okraji pevně zachytilo – potom už kořist neunikne; můžeš ji pozorovat, jak dlouho budeš chtít a vzpomeň si na náš, kteří jsme ti připravili takové štěstí.“ po návratu děvčat pošle k Rúdábě večer k Zálovi poselkyni se zprávou, že jeho žádost vyslyšela, aby neváhal shlédnout světlo své luny. Když nastala noc, Zál přišel a klíč byl vytažen ze zámecké brány. Růžolící kráska na něj čeká na střeše, podobná koruně cedru, ozářené úplňkem. Zál ji prosí o radu, jak by se k ní dostal nahoru. Rúdába si rozpustí vlasy černé jako noc, vonnými vlnami zaplavující její boky a jako had vedle hada je spustí ze střechy až na zem, vyzývajíc Zála, aby se po nich vyšplhal. Zál to však odmítne a nahoru hodí lovecké lano. Potom milence přísahá věrnost, třeba by Sam a Minučéhr cokoliv řekli. A když se rozednívá, ještě naposledy se obejmou se zarosenýma očima a prosí slunce, aby ještě alespoň

chvíli, chvíličku počkalo... Po dlouhém boji a velkém toužení jim šach nakonec povolí zasnoubení, když astrologové předpovědí dobrý výsledek.

Podobná je i pověst o Šáhpúrovi, Ardašírovu synovi (Šáhpúr I., zemřel 274, perský král, jeho otec Ardašír I., asi 180–241, perský král z dyn. Sasánovců). Jsou to jasné dozvuky nenávisti, která pronásledovala snubní poměr s parikou, hlavně když podle mateřskoprávní zásady odcházel muž za ženou do jejího domova.

U starých Peršanů nalezneme i jiné stopy mateřskoprávních poměrů. Patří sem například zásada „dědičné doery“, podle níž vznikaly další dvě snubní formy, jakýsi druh levirátu, s nímž se ještě seznámíme.

Podle Avesty je velmi pravděpodobné, že předtím si ženy mohly svobodně zvolit muže a svobodně dávaly svou ruku. I tato snubní forma později dostala svůj název a kněží se velmi snažili, aby se manželství bez rodičovského souhlasu pokládalo za to nejhorší. Pozůstatkem mateřskoprávního smýšlení je i oprávnění vládnout prostřednictvím ženy předcházející dynastie. Ardašír I., se oženil s dcerou Arsakovce (perská dynastie vládnoucí před Sasánovci) Ardevána jen proto, aby mohl vládnout, a z téhož důvodu zasnoubil svého syna Šáhpúra s dcerou vlastního odpůrce. Podobných případů bylo zaznamenáno více a všechny poukazují k mateřskoprávní tradici.

Postavení perské ženy ukazuje, že nebyla přímo zotročena; v domácnosti byla velmi svobodná. Byla *mano-pathni* (paní domu), stejně jako její manžel byl *mano-paiti* (pán domu). Bylo jí podřízeno vše v domě, především výchova dětí. Také podle náboženství byli muž a žena rovnocenní: Avesta dává na onom světě muži i ženě stejnou možnost vstoupit do ráje, dokonce mrtvému vychází v ústřety *daena* (jakási personifikace náboženství) v podobě krásné dívky. Podle Vispratu (část Avesty) paní domu také zvou na obětování, stejně i muže. Jak se zdá, ženám byla přístupná i tzv. mužská povolání. O Rauchšně (Roxaně), Tiritauhmově sestře za Dareia (Dareios II., porečtené per. jméno Dárajaváhuš či Dárávajauš, 425–404 př. Kr. Perský král), víme, že byla neobyčejně krásná, uměla střílet a vrhat oštěpem. Čiňan Čang-tien, který v letech 128–127 př. Kr. cestoval po Přední Asii, vypráví, že ženy jsou zde ve velké úctě a muž dělá ženě vše po vůli. Zvláště si vážili ženy jako matky; když vstoupila, musel syn vstát, a až s jejím dovolením si mohl znovu sednout; dokonce král seděl za stolem pod královnou-matkou, která měla stále největší vliv.

Ale pod vlivem kněží se tento přirozený vztah mezi mužem a ženou hluboce narušil. Z fanatické snahy udržet kmenovou čistotu před nevěřícími vznikla myšlenka odříznout ženu co možná nejvíce od vnějšího světa. Po této stránce byla muži zcela podřízena, byla zavřená v domě, na vycházkách musela používat uzavřené vody a dokonce ani v domácnosti se nesměla objevovat před cizinci.

Když se Dárajaváhuš Kodomannos (Dareios III., 336–330 př. Kr.) dozvěděl, že Alexandr Veliký zabil jeho manželku, jeho první otázkou bylo, zda přitom nepřišla o svou „čest“. Fraates zabil své vedlejší ženy, aby se nestaly kořistí vítězného Tiridata III. (oba králové v Parthii, jejíž centrum bylo v nynějším sev. Íránu, parthská říše trvala 250 př. Kr. – 224 po Kr.) Takto se vyložené patriarchální názory, podporované hmotnými zájmy teokracie, samozřejmě stupňovaly do žárливosti, o níž hovoří i Plutarchos (viz výše) a Themistokles (aténský politik, 5. stol. př. Kr.). Postupně vznikala požadavek, aby si žena před manželstvím zachovávala panenství. Viděvdát (srov. výše, v Avestě), od nevěsty požaduje, aby byla neposkvrněna a do manželství přinášela nedotknuté panenství.

Manželství a jeho poslání bylo tedy u Peršanů zcela jasné. Už Herodotos (viz výše) říká, že za největší ctnost kromě statečnosti pokládali plození dětí. Podle Strabona (viz výše) vypisoval král odměny za nejpočetnější potomstvo. Zato však zmrzačené děti a někdy zřejmě i nadbytečné děti ženského pohlaví odhazovali. Vidédát mluví o ladem ležící zemi, která touží po obdělávání jako pěkně urostlé děvče, které bylo dlouho bezdětné, touží po dobrém muži. A dodává: „A skutečně ti řeknu, že ženatému dávám přednost před tím, který je v dětském věku, a bohatému na děti před bezdětným.“ V jednom náboženském traktátu čteme: „Předpis je tento: Pokud se muž neožení, nebude hoden smrti. Ale když se žena nevdá, spáchá smrtelný hřích, neboť žena jen stykem s mužem může dosáhnout potomstva a rodu z ní pocházejícího, ale muž může i bez ženy dosáhnout potomstva pro budoucí život, když odřikává-li Avestu, jak žádá Vidédát.“

Panna, která se nezasnoubí, je pro rodiče břemenem, je bezcenná a neváží si jí, podle Avesty propadá peklu, když do osmnácti let nemá muže. Jak je vidět, jde zde o opačný pól náboženského fanatismu v sexuálních otázkách ve srovnání s tím, který v křesťanství směřuje k nezdravému názoru, že dobrovolné panenství je zásluha.

Snaha, aby žena výlučně podléhala nejprve otci a potom manželovi a aby si muže vážila, vedla v Avestě dokonce k výroku, že žena má uctívat svého muže jako boha, každé ráno políbit jeho tělo a pomodlit se před ním. Svobodná to měla prokazovat svému otci. V praxi se však na tyto výhonky patriarchálního citění dbalo málo. Mnohem důležitější pro život však bylo, že syn i dcera k sňatku potřebovali otcův souhlas, někdy i souhlas obou rodičů. Syny prý otcova moc dokonce přímo zotročovala.

Peršané žili podle zákona polygynicky; samozřejmě, že jako všude, i u nich bylo mnoho žen přepychem bohatých. Herodotos a jiní starověcí klasičtí spisovatelé hovoří o jejich ženách a vedlejších ženách. Podle Strabona měl mít u Médů (viz výše) každý muž pět žen. Vedlejšími ženami byly hlavně otrokyně, děvčata zajatá ve válce, uloupená nebo darovaná. Vzdor tomu, že to byly především cizinky a na takováto spojení se hledělo zvysoka, přece několik takových cizinek dosáhlo velkého vlivu. Naopak ale také perské princezny byly dávány cizincům za manželky.

Perské harémy byly velmi rozšířené a velkolepé. V královském harému žilo až tři sta šedesát vedlejších žen, hlídaných eunuchy. Starý perský text o tom říká: „Divany jsou zde pěkně pokryté příkrývkami, lahodně navoněné, na nich polštáře krásně zhotovené, nohy zdobené zlatem. Vyparáděné manželky zde čekají, ležíce na divanech. Jsou bohatě okrášleny náramky, nosí čtyřhranné náušnice a drahokamy lemované zlatem. Děvčata zde sedí, na nohou mají náramky, okolo těla pás; mají útlé prsty a krásně urostlá těla. Jsou tak líbezná, že kdo je spatří, též po nich zatouží.“

Ale půvab žen v harému málokdy trvá déle než osm či deset let a také málokdy mají tichou klidnou povahu, jež by mohla muže okouzlit; kráska, která ještě nedávno zářila nebo žertovala a byla samý smích a snivý pohled, schne, vadne, oči jí slzí, stává se ženou v každém směru ošklivou. Krátké léto jejího rozkvětu začalo už v jedenácti nebo dvanácti letech a po dvacátém roce věku už skončilo. Každý rok přináší novou vrásku a bývalé světlo harému je zcela zatlačeno do stínu. I když taková žena dosud ohromuje romantickými milostnými historkami, které všichni dychtivě poslouchají, sama je už sotva takových citů schopna.

Tělesný půvab vzbuzuje prudkou prchavou vášní a možná, že čím je žena méně líbezná ve své mysli a ve svém srdci, tím svůdnější je v této chvíli. Ale pokud má pevněji zakotvit v našem srdci, pokud nám na ni mají zůstat vzpomínky, které patří k nejdražšímu osobnímu vlastnictví, potom musí mít vlastnosti srdce, které dokáží chvilkové vzplanutí změnit na city hluboké něžnosti. Proto v harému nic nezničí fyziologickou nechuť k bytostem kdysi rozkošným a pomilováníhodným, nyní však ošklivým a zlym. Jednu za druhou zahnuje jejich velitel svou přízní bez toho, že by se o některou předtím nebo potom více zajímal, zcela tak, jako když pod svým oknem lhotejně pozoruje, jak rozkvétá a opadáva růže. Lze se potom divit, že žárlivost v harémech způsobuje nejstrašnější věci? Právě ze staré Persie máme mnoho dokladů o tom, jak žárlivost, revnivost a soupeření vedly často ke spiknutí a vraždám, takové obrazy z královských a knížecích harémů nebyly vzácné.

Staroperské manželství a příbuzenské snubní formy u Íránců jsou zajímavější.

Strabon zjistil polyandrii u Médů a tvrdí, že ženy si pokládají za čest, pokud mají alespoň pět mužů. Ještě dnes odmítají dcery kočovníků nejvýhodnější sňatky, pokud by se jimi měly dostat do jiného města nebo k jinému kmenu. Tento zvyk může mít kořeny jen ve zřízení, podle něhož děvče nenásledovalo svého muže do jeho domova nebo kmene. Takové období je samozřejmě velmi vzdálené, ale ještě v historické době bydleli dospělí členové rodiny se svými ženami a dětmi u svého ploditele a rozmnožovali jeho rodinu. Byl představeným této skupiny, *dámpati*, tj. Pán domu, původně velitel, držitel moci (*dam* = dům). Z toho se vyvinulo slovo *mana* (rodina), kterým se označovalo vše, co patřilo k domu. V této rodině původně vládla pohlavní pospolitost. Jejimi přežitky jsou perský levirát (viz výše), *jogán-zan* a manželství mezi příbuznými.

Logán-zan znamená, že si dívka klade podmínku, aby její prvorozený syn nebyl synem jejího manžela, ale aby ho pokládali za potomka jejího otce nebo bratra, který zemřel bez mužských potomků. V takovém případě dívka dostala z manželova majetku synův podíl a pár byl oddán znovu, když prvorozený syn dosáhl patnácti let. Toto plození bylo původně asi povinností členů domácnosti, kterým děvče společně patřilo. Jiná snubní forma se v novějších časech, nazývá *satar-zan* a uváděná podmínka může být stanovena ve prospěch kterékoliv osoby.

Velmi svérázným snubním poměrem v Persii je však *příbuzenský sňatek*, který také určitě vznikl ze staré polyandrické pohlavní pospolitosti v rodině a právě u íránských národů se velmi rozšířil, protože zde šlo převážně o čistý původ. Ani u dnešních Íránců nejsou příbuzenské sňatky vzácností a nemají ani žádné špatné následky pro děti. Dnešní Pársové (Íránci, kteří nepřijali islám a udržují Zarathuštrovo náboženství, po dobytí Persie Araby v 8. stol. uprchli do Indie) je sice odmítají, stali se však také monogamními. Není pochyb o tom, že příbuzenský sňatek se považoval za zásluhu. Herodotos ho nazývá povinností krále, Filon (Filon Alexandrijský, asi 25 př. Kr. – 40 po Kr., židovský filozof píšící řecky) říká, že syn se po otcově smrti může oženit s matkou a jejich děti jsou prý mimořádně vydařené.

Rodokmen Achajmenovců (také Achaimenovci, první perská dynastie od 7. stol. př. Kr. do r. 330 př. Kr.) představuje u králů téměř úplnou stupnici příbuzenských sňatků, počínaje Dárajaváhušem I. (Dareios I., 522–486 př. Kr.), který si vzal si vzal vlastní neteř, také Artachšaca Ochos (Artaxerxes III., 359–338) se oženil s neteří. Dárajaváhuš II. (Dareios II., asi 410–344 př. Kr.) se oženil s vlastní sestrou, Artachšaca II. (Artaxerxes II., 405–359 př. Kr.) s oběma svými sestrami, Kobád (Kabades, 490–

531 po Kr.) také se svou sestrou. Syn Fraata IV. (Fraates IV., 37-2 př. Kr.) zabil svého otce a oženil se se svou matkou. Příklady v dějinách staré Persie bychom však v královském rodě našli víc.

V širokých lidových vrstvách bylo oblíbené hlavně manželství koupí. Vidévdát říká: „Když přijdou souvěrci s bratrem a přítelem a chtějí si pozemek nebo ženu sjednat nebo vyučení na své útraty mít, když chtějí pozemek získat, nechť se za pozemek počítá; pokud si chtějí ženu sjednat, nechť jim je dána do manželství.“ Zdá se však, že kupní cena dost rychle nabyla podobu daru, předepsaného do výše tisíc až dva tisíce stříbrných mincí a dvou zlatých dinárů.

Podle Herodota a Vidévdátu se děvčata vdávala v patnácti letech, chlapci se ženili ve dvaceti. To byl věk pohlavní zralosti.

Vlastnímu sňatku předcházelo už ve starých dobách zasnoubení, odevzdání děvčete; o ruku dívky bylo třeba požádat jejího otce nebo jeho zástupce; otcův souhlas se vyžadoval. Potom následoval vlastní sňatek. Později se rozeznával *šáh-zan*, sňatek se svobodným děvčetem, které se stávalo právoplatnou manželkou a *čákir-zan*, sňatek s vdovou.

Obřady byly zřejmě různé a není vyloučeno, že v nejstarších dobách musela manželka doprovázet svého zemřelého muže na onen svět. Slavnostně okrášlenou nevěstu přivedli z domu rodičů do manželova domu. Podle Strabona si na to s oblibou vybírali dny jarní rovnodennosti. Potom manžel vstoupil do svatební místnosti; předtím musel sníst jablko nebo velbloudí špek, ale jinak měl celý den půst. Staré obřady se do značné míry zachovaly u dnešních Pársů, kteří jsou potomky těch Peršanů, kteří po dobytí země Araby zůstali věrní starému náboženství a mravům (viz výše). Jsou to přímí potomci náboženské obce založené Zarathuštreem po jeho reformaci staroíránské víry. Dnes žijí hlavně v Indii, kde většinou velmi zbohatli, endogamicky se snoubí, žijí jen v monogamii, i když rozlučka je povolena. Přebírali sice mnoho indických zvyků, hlavně dětské sňatky, ale v novějším období u nich probíhá očistné hnutí.

Při uzavírání manželství se nejprve zjišťoval horoskop snoubenců a potom se vyměňovaly dary. Nevěstiny kamarádky přinesou ženichovi šaty a diamantový prsten. Při vlastním svatebním aktu si snoubenci sednou proti sobě na stoličky, ale mezi nimi drží kus sukna (*pardu*), takže se nemohou vidět. Pod tímto suknem se potom chytí za pravé ruce, potom okolo nich položí jiné sukno a oba jeho konce sváží dvojitém uzlem. Kněz okolo nich sedmkrát ovine silnou šňůru, jejíž konce sedmkrát zaplete okolo uzlu nad rukama snoubenců. Na kovové misce zapálí kadidlo a sukno, zastírající snoubence, rychle odstraní. Mají zmka rýže, kterými po sobě házejí za potlesku přítomných žen. Potom se posadí vedle sebe a dva kněží nad nimi odříkávají žehnačí formulky. Když od nich kněz obdrží souhlas, sepíše oddací list a slavnost končí hostinou.

Svatební zvyky Pársů usazených v Persii jsou ještě jednodušší.

V. ŽENA, MANŽELSTVÍ A LÁSKA VE STARÉ INDII

Nejstarší staroindické období se odráží ve védách - čtyřech posvátných svírkách náboženských textů Áriů, přistěhovaných do Indie (vznikly v rozmezí 1500-800 př. Kr.).

Rgvéda je z nich nejvýznamnější. Vypráví o pravěku, kdy árijské kmeny vnikly do Indie a zatlačily původní obyvatelstvo na jih, o starých bozích, ale i o rodinném životě atd., většinou v podobě písní. Velmi starodávná je Atharvavéda, sbírka starých magických formulí. Sámavéda obsahuje téměř výlučně verše z Rgvédy vybrané pro náboženské obřady, Jadžurvéda je dílem pozdějšího období a zachycuje bráhmanskou teoretickou soustavu v krátkých prozaických textech. Postupem času se k védám připojovaly komentáře a teologické spisy nazývané brahmany a sútry.

Védská i sútrická perioda představují z kulturně-historického hlediska uzavřené období, kterým vždy odpovídají určité snubní formy; sútrické období vyniká mohutným vzrůstem kněžské moci. Patří sem Dharmaśástra neboli Manuův „Zákoník“ (Manu, indický legendární praotec lidstva, jemuž se veršovaný Zákoník známý z opisů asi z 2. stol. n.l. Přiřítá) a Kámasútra (Umění milovat).

Vedle těchto dvou skupin se odráží zvláštní svět v epických básních, hlavně ve velkém indickém hrdinském zpěvu nazvaném Mahábhárata, který ve své pozdější podobě obsahuje sto tisíc dvojverší a jistě existoval už ve 4. stol. př. Kr. Jeho pozdější forma je blízká tzv. Puránám (posvátným sbírkám vyprávění o indických bozích, názorech na kosmos, o dějinách, králích, světcích atd., vznikající postupně od 1. stol. Po Kr.). Významným dílem je Rámájana, staroindický epos (o princí Rámovi a jeho ženě Sítě), jehož nejstarší podoba je ze 6. století př. Kr. (podle posledních výzkumů už z 8. stol. př. Kr.). Kromě epického básnictví existuje také básnictví lyrické a dramatické, které vydalo velmi jemné plody a jehož základním rysem je bujná erotika. Sútry vznikly v jižní Indii a jsou tedy obrazem tamějšího způsobu života.

Jako mezi pohádkovou květenou nalezneme nebezpečnou kobru v bujně džungli, jako se na požehnaných rovinách vyskytuje zimnice, tak se v povaze indických lidí skrývá vedle radosti z požitku i temná myšlenka odříkání. Tento dualismus dělá z Indů „podivíny mezi národy“. Hlavní příčinou tohoto jevu byla jejich izolovanost od světa. Když přešli vysokou stěnu Himálaje a usadili se v úrodné krajině pěti proudů, brzy zůstali sami za touto zdí a žili tak pohodlně, že po několik století neměli vůbec žádné dějiny. V příznivých životních podmínkách jen snili a filozofovali. Ze snění je nakrátko vyrušil i Alexandr Veliký, ale bylo to pozdě a marně. Druhou příčinou, vyplývající částečně z předcházející, byla moc kněžské kasty, která ovládala všechny ostatní lidi a uměla udržet opatřít i tedy, když se lidé proti ní bouřili. Kastovnictví bylo a je vůbec velkou brzdou celého vývoje Indů. I ten nejhlupejší bráhmanský synek zdědí hodnosti a privilegia, zatímco chudák ze šúdrů (indické hinduistické kasty tvořili od nejvyšší k nejnižší bráhmáni, kšatriové, vaišové, šúdrové), byť by byl géniem, zůstává po celý život opovrhovaným tvorem.

Staroindický pohled na pohlavní život však dával jedno právo každému: právo na smyslný požitek v nejširším smyslu. Je výlučným indickým jevem, že zbožný člověk se náhle probudí ze svého nesvětského rozjímání, ze svého splynutí s duchem a z kruté askeze, kdy se bláznivě trýznil, nehty si rozškrábal dlaně a vrhal se pod kola posvátného vozu, a zahoří frivolností a oddává se čtyřiašedesátí uměním lásky.

To je *kána*.

„Tělo potřebuje požitek stejně jako potravu, jídlo a slast jsou stejně důležité pro život...“ (Kámasútra). U Indů mají světské požitky, hlavně pohlavní láska, stejné oprávnění jako vědecké snažení, vydělávání peněz nebo pobožnost a náboženský život. Je na rozumném člověku, aby poznal míru, když se však u někoho roztočí kolo vášně, je to jeho soukromá věc, věc osobního vkusu. Základním rysem myšlení Indů je, že pohlavní věci nepokládají za neslušné a že se o nich běžně a co nejpodrobněji vyjadřují. Proto bylo v Indii tolik teoretiků lásky, jaké bychom jinde hledali marně.

Přírodní náhled na pohlavní věci se u Indů zachoval i v náboženských obřadech jako důsledek kdysi čistého přírodního kultu plodnosti.

Védský obětní rituál, jinak velmi slavnostní, obsahuje mnoho naivně a nestoudných momentů. Při slavnostní oběti *sóma*, která trvala několik dní, souložila jedna dvojice po dobu bohoslužby na obětišti. Při oběti koně musela hlavní králova manželka, jen co zvíře dokonalo, vložit si jeho úd do lůna, aby byla plodná. To samé dělala i u oběti člověka, ale za oponou.

Podobné věci se dělaly i u jiných obětí, když se kněží bavili s přítomnými ženami jako na satyrských hrách; po oběti následovala hra otázek a odpovědí necudného charakteru. Erotické obrazy a sochy, například velmi necudné opičí scény a nezvyklé postoje Venuše, se vyskytují na všech posvátných místech po celé Indii a jsou veřejně vystaveny pro muže i ženy, pro mladé i staré.

Jistý německý cestovatel¹⁴ vyprávěl, že v hlavním městě Nepálu je mnoho chrámů, jejichž výzdoba skandálními dřevorezbami by byla v jiných zemích neslýchaná a nikde by ji netrpěli. Na otázku, proč jsou takové nevhodné scény umístěné právě na vnějších chrámových stěnách, si prý učení Nepálci odporovali až příliš nápadně. Jedni je vysvětlovali jako obrazy Krišnových milostných dobrodružství (Krišna, také psáno Kršna, hinduistický bůh lásky, osmé vtělení boha Višny, což je jeden z hlavních bohů, jehož uctívání, višnuismus, je relativně samostatným proudem hinduismu), jiní je pokládali za jakési napomenutí, aby lidé před chrámem zanechali své světské a hříšné myšlenky, a další zase bezelstně řekli, že tyto dřevorezby jsou zde proto, neboť Nepálcům způsobují zvláštní potěšení a lákají dobré lidi do chrámu. Učenost těchto Nepálců byla asi stejného kalibru jako mravní rozhořčenost cestovatele velmi málo seznámeného s biologickou a etnologickou stránkou pohlavní otázky. Je také možné, že ho tyto učení lidé jednoduše vodili za nos, nebo si polovinu této historky vymyslel.

Erotickými obrazy bývají ozdobeny i posvátné vozy, na nichž vozí po ulicích bohů. Často se na nich vyskytuje masturbace jako projev plodícího pudu. Pohlavní volnost ve slovech i skutcích se zvláště silně projevuje hlavně při jarních a podzimních slavnostech. Za starých dob byly zřejmě volnosnubné orgie součástí bohoslužby. Důležitou roli při obřadech a pověrách měla a má v Indii nahota. V Dakkhinu (Dakkhin, Dáksín, území v Před. Indii), ale i jinde, se ženich svlékal donaha dříve, než začala svatba. Při slavnosti v Kamátace (Kamátaka, dnes indický

stát) chodily ženy nahé skládat slib do chrámu; nahý chodil i mnich, který na polích rozhazoval zbytky posvátných jídel, aby byla dobrá úroda. Neplodné ženy, které chtěly mít děti, vycházely nahé na slunce, obracely se k němu a prosily o pomoc.

Zvláštním způsobem prý usmířovaly indické ženy bohyni, která na bazar přinášela choleru. Shromáždily se okolo sedmé hodiny večer – někdy jich bylo dvě stě až tři sta – a každá přinesla mosaznou nádobu s cukrem, vodou, zvonky apod. Nejprve přinesly oběť a modlily se, potom odložily šaty, poslední spodní část oděvu si ovinuly okolo boků a začaly zuřivě tančit kruhový tanec. Ve středu kruhu tancovalo pět nebo šest zcela nahých žen. Necudnostmi a nahotou zaháněly i démony.

V Indii byl velmi rozšířený, a částečně je i dodnes, falický kult, tj. uctívání mužského pohlavního orgánu jako symbolu tajemné tvořivé prásily, ale i uctívání pohlavního orgánu ženského.

Symbol mužského údu se nazývá *lingam*, symbol ženského pohlaví *jóni*. Lingam měl prý dvanáct uznávaných a nejznámějších chrámů. V tomto počtu však nejsou zahrnuty mnohé další svatyně místního významu, které také navštěvovali poutníci v hojném počtu.

Lingapurána, posvátná kniha, pojednávající v 163 kapitolách o lingam, jeho vzniku a uctívání, popisuje legendárním, teologickým a mystickým způsobem v 74. kapitole jeho různé druhy. Na rozkaz boha zhotovil Višvakarman, umělec bohů, pro různé bohy různé lingamy z drahokamů, vzácných kovů a jiných materiálů podle povahy boha. V chrámech bývá z bílého nebo černého mramoru, někdy z jemně zabarveného alabastru, jinak bývá z kamene a jako amulet je z drahého kovu. Je to oblý sloup jako symbol tvořivé povahy boha Šivy (přeárijský bůh, jeden z hlavních bohů, jehož uctívání, šivaismus, tvoří poměrně samostatný proud hinduismu), kterého zde uctívají v jeho nejvznešenější formě jako Mahádévu (Mahádéva nebo Mahákála, Šivova jména v Rgvédě), tj. nejprve ničící, ale zároveň darem obnovy nadané božstvo. Na znamení této tvořivé síly, zároveň mužské i ženské, aktivní i pasivní, bývá lingam pro domácí potřebu i v nejmenším vyhotovení uprostřed druhého symbolu – jóni.

Indové uctívají jako lingam i přírodní útvary, například kameny, které voda patřičně zformovala. Hlavním sídlem tohoto kultu bylo Váranasí (dříve psáno Banáras, Benáres, město na Gange). Zde stojí známý chrám, kdysi dávno zbouraný mohamedány. Dnes je to nevelký, ale architektonicky velmi půvabný chrám, a i když jsou jiné poloprázdné, zde je vždy mnoho věřících. Různé sekty Šivových ctitelů nosí symbol lingam i na různých částech těla, v pouzdře na krku nebo v turbanu.

Francouzský cestovatel přinesl z Koromandelského pobřeží (Přední Indie, u Bengálského zálivu) velmi rozhořčenou zprávu o bohoslužbě, „která zde dosáhla nejvyššího stupně hanělosti“. Psal: „Kněží zde veřejně uctívají Priapa (tj. Přeneseně užito jméno římského boha plodnosti, jehož znakem byl také velký úd), jehož nazývají lingam, a nosí na krku neslušnou figurku stejného jména, která je symbolem tohoto nechutného boha. Podle zákona, který tito kněží lingam kněží zavedli, si nechávají všechna mladá děvčata lingamem vzít panenství a dělají to tak neslušně, že o tom umírněnost káže pomlčet.“

Tento falický kult měly velmi rády jak vdané indické ženy, tak i děvčata, která se začala teprve po mužích rozhlížet. Nemusíme podávat žádné složité vysvětlení tohoto kultu, aby nám po tom, co jsme si o této věci řekli už dříve, byl jasný jeho vznik z toho, jaký význam připisovaly přírodní národy úrodě a plodnosti, což

se přeneslo i na pohlavní akt, jen co poznali hlavní mechanismus plození, jinak velmi příjemný všem normálním lidem. Lingam využívali i v pověrách. Podle starého indického přísloví bude po smrti blažený ten člověk, který s modlitbou k Šivovi položil alespoň jeden kvítek na hlavu lingam.

Některé náboženské sekty zařadily volnosnubné slavnosti do svého kultu. Ženy jisté sekty šaktismu (šaktismus, hinduistický náboženský směr, vyznávající bohyni Šakti, psáno i Šaktí, jinak také Dėví, která je ženským ztělesněním tvořivé síly, jako Šiva mužským, v soustavě bohů je ostatně jeho manželkou) si při bohoslužbě odkládaly své šněrovací živůtky do zvláštní bedny, která byla pod dozorem kněze. Když slavnost skončila, vzal si každý věřící muž z bedny jeden živůtek a žena, jíž živůtek patřil, i když to byla jeho sestra, se stala jeho partnerkou v nastávající orgii.

Přívrženci tzv. „levé ruky“, bhaktské (od *bhakti*, odevzdávat se, vyjadřovat osobní náklonnost) sekty, uctívali Šakti na neveřejných schůzkách zvláštním obřadem. Šakti představovala žena, nejčastěji některá z věřících, která seděla nahá na jakémsi podstavci. Bohoslužba končila její souloží s některým spoluvěřícím. Potom se i ostatní oddali všeobecné orgii, u níž každý pár představoval Šivu a jeho ženu Šakti.

Oblíbeným příkladem pro davy, které náboženských a lidovým slavnostem dodávaly život, byla i Krišnova milostná dobrodružství s pastýřkami. V okolí Bombaje a v Bengálsku (nyní samostatný stát Bangladéš), hlavně na venkově, oslavovali Krišnu přívrženci jeho lásky velmi nevázanými nočními slavnostmi.

Mateřskoprávní vztahy na Indech nezanechaly hlubší stopy, i když předárijské indické obyvatelstvo poskytuje pro matriarchát nejvíce důkazů a dost výrazně se udrželo v Ásámu (nyní členský stát Indie, hl. město Dispur) u Khásiů (Khásiové, ind. národnost, dnes žijící hl. mezi řekami Brahmapurnou a Sumou). Žena je zde jedinou vlastnící majetku, děti patří jejímu rodu, zatímco příbuzenstvo s otcem neexistuje. Silný kult předků (Khásiové jsou animisté, tj. Vyznávají kult mrtvých) je stejně soustředěný na *many*, ženy. V Džábaí nežije otec vůbec v domácnosti a navštěvuje svou ženu jen v noci. V Khyrimě se spojuje s materiarchátem i jakási vláda ženy, protože arcikněžna je zároveň politickým náčelníkem.

Santalové (dnes častěji psáno Santálci, nejvýznamnější skupina spadající pod souhrnné označení Kólariové, Kólové či Mundové, což je řada kmenů pův. obyvatelstva Indie, žijících hlavně na severu) znají zasnubní formu *nirbolok*. Když totiž děvče nedostane muže normální cestou, vezme hrneček rýžového piva, vejde s ním do domu muže, který se jí líbí, a zůstane zde stát. Slušnost vyžaduje, aby ji nevyhnali násilím. Mužova matka se může pokusit ji vyštvat dýmem, když do ohně hodí červené koření, které způsobuje silné kouření. Když se děvče i přesto nepohne, musí ji rodina uznat za nevěstu. Podobnou zasnubní formu mají i sousední Mundové (Kólariové, Kólové, řada kmenů v sev. Indii, pozůstatky pův. obyvatel, viz výše). O Naimarech (Naimarové, Nairové, na pobřeží jihozápadní Přední Indie u Arabského moře) jsme hovořili už v předcházejícím svazku tohoto díla.

Víme, že všechny přírodní národy, žijící v normálních životních podmínkách, procházely určitou dobu matriarchátem, protože jen mateřství bylo zřejmou věcí a otec mohl nabýt významu až tehdy, když si přisvojil ženu a stal se pánem svých dětí. Indové však vstoupili do dějin jako kulturní národ, který má matriarchální období za sebou a vyvíjí se už v patriarchálním systému. Zbytek mateřskoprávních

vztahů zde nalezneme jen ve starší formě kupního manželství (*azura*), protože ženin majetek dědí v tomto případě její příbuzní a žena zde vůbec zůstává v úzkém styku se svojí rodinou.

Patriarchální systém se tedy u Indů projevil velmi brzy. Pán domu se stal absolutním pánem všech žen, které byly jeho vlastnictvím. Počet žen nebyl v Indii nikdy omezený. Dokud byla manželka sama, nazývala se *ékačariní* a další ženy jí byly podřízeny, pokud porodila syna. Upřednostňována byla žena ze stejné kasty. Když měla na místo první ékačariní nastoupit některá jiná žena, což znamenalo jakési zavržení, k němuž byly potřebné důvody, museli ji „znovu provdat“. Později začali kněží teoretizovat i o těchto otázkách a tak ustanovili, že bráhma může mít čtyři ženy, člen kasty bojovníků (tj. kšatriové) tři ženy, „muži z lidu“ (tj. Vaišové) dvě ženy a muž z nejnižší kasty (tj. šúdrové) jednu ženu.

Samozřejmě, že v praxi to záviselo na mužových hmotných prostředcích. Jak se zdá, jedna žena pocházela z mužovy kasty, ostatní z nižších kast. O polygamických vztazích Indů se dočítáme už v Rgvédě. Manuúv „Zákoník“ (viz výše) říká: „Jako se manželky k manželovi, žádostivě žádajícímu, blíží milostně, tak i k tobě, ó Mocný, písní pobožnosti.“

Polyandrie v současné Indii existuje jen u neárijských kmenů, ale s jistotou můžeme říci, že pochází z árijského období; je pro to mnoho důkazů a svědčí o tom mnohé obyčeje. Ve starých dobách podle některých pramenů prý prodávali nevěstu celé mužově rodině, nikoliv tedy jednomu muži. Manu prohlašuje, že všichni bratři mají být otci syna, kterého má jeden z několika bratrů. Je to tedy zřetelná stopa skupinového manželství, domáci pospolitosti, v níž žena nebo spíše ženy patřily všem mužským členům jedné skupiny. Až podle pozdějšího zákazu nesměly děvče dávat za manželku celému rodu.

Z Mahábháraty se dozvídáme, že královská dcera Draupadí se vdala za pět synů Pánduů (Pánduovci, synové Pánduovi, kteří v tomto eposu zápasí s Kuruovci), že Gótara si vzala sedm bratrů a dcera jednoho askety deset bratrů, kteří měli zároveň i jiné ženy. V Rgvédě čteme: „Nechť sem Púšan přivede krasavici, do níž budou muži sypat semeno, která pro nás žádostivě rozevře své nohy, a s níž budeme bujně souložit...“ A Atharvavéda (obě vědy srov. Výše) říká: „Jako úrodné pole přišla sem tato žena, jako duchem oživená. Zasejte do ní, muži, nyní semeno svoje. Nechť vám rodí děti, které jsou z mužova semena, v prsou svých nesouc mléko.“

Skupině zřejmě přiváděli nové ženy asi tak, jak se to dělá v jižní Indii, kde zasnuhují nezletilé chlapce s plnoletými děvčaty. Tato děvčata mají pohlavní styk a ostatními muži rodu, hlavně s tchánem, dokud chlapci nedospějí. Hlava skupiny měla právo „první noci“, právo na defloraci. U víceroch šúdrovských kmenů se ještě dnes stává, že otec zasnoubí nezletilého syna s děvčetem, s nímž žije do té doby, dokud syn nedospěje.

Z této staré skupinové pospolitosti žen jsou známé tyto jevy: pohlavní styk otce s dcerou, žena společná všem bratrům a manželství mezi sourozenci. Zřejmě zde působila i snaha udržet v rodě čistotu krev. *Fratrogamie* – pospolitost žen mezi bratry, se dodnes vyskytuje u Todů (Todové, drávidský kmen v již. Indii), kde se žena stává zároveň manželkou bratrů svého muže. U Santalů má nárok na ženu staršího bratra ještě mladší bratr, nikoliv však naopak a u Sikkimů v Himálaji (Sikkimové, ind. kmen, dnes Sikkim, členský stát Indie) může mít žena staršího bratra, jestliže chce, pohlavní styk s jeho mladšími mužskými sourozenci. Pokud její manžel zemře, zvolí

si z těchto mladších bratrů nového manžela a ostatní, kteří jsou mladší než její vyvolený, mají opět možnost s ní obcovat.

S rozvojem patriarchálního systému se později tyto styky zakazovaly a proti příbuzenským sňatkům vznikala nálada vůbec. Nejdůležitějším zbytkem polyandrie byl však indický levirát (viz výše), *nijoga*, později spjatý s tak těžkými podmínkami, že zanikl. Šlo o zplození syna manželovým bratrem ještě za manželova života, což se však mohlo stát jen tehdy, když žena nebyla těhotná. Což dokazuje, že tato *nijoga* byla důsledkem polyandrických vztahů a nikoliv jen čirou snahou zabezpečit otci dědice vykonávajícího kult předků. Kromě toho se vyvinula ze stejných důvodů i *putrikáputra* – děvče se vdávalo pod podmínkou, že chlapce, jehož porodí, budou považovat za syna jejího dědečka po přeslici. Původně šlo asi o blízkého příbuzného. Indické právo dnes uznává za legitimní jen dva syny ze třinácti: *aurasa* – legitimní syn a *dattaka* – adoptovaný syn. Nelegitimní synové byli například:

sahódha – syn, jehož nosila žena už před sňatkem,

kšétraja – syn z *nijogy*,

putrikáputra – syn dědičné dcery,

pauarnabhava – syn ženy podruhé zasnoubené,

kanina – syn neprovdané ženy

guhaja – tajný manželčin syn.

Také v indickém manželství je třeba rozeznávat hrdinské období starší a zdravější, končící v době napsání véd, v němž vládla kasta bojovníků, a mladší období, které v podstatě trvá dodnes a které lze jej nazvat obdobím kněžské kasty.

Pokud šlo o ženy cizích kmenů, ve starším období je získávali tak, že je unesli nebo koupili. Vedle toho existovaly ještě zvláštní milostné svazky se ženami vlastního kmene. V indické epické literatuře nalezneme mnoho příkladů krádeží žen a jejich ozvěnu v různých zvycích z pozdějšího období.

Při odchodu z rodného domu nevěsta musí plakat a tento pláč je skutečně ozvěnou z dob, kdy ženy získávali krádeží; musí se tvářit, jako by pro ni byl muž nejnenáviděnějším člověkem, jako by ho nepokládala za hodna pohledu; v jeho přítomnosti nemá ani jíst.

Manželství s ukradenou nebo unesenou ženou se nejdéle udržela na ostrově Bali. Kromě obvyklého manželství se souhlasem rodičů zde existoval *merengkat*, únos mladého děvčete nebo vdovy s jejím souhlasem a *melegandang*, krádež děvčete nebo vdovy proti její vůli. U první formy se obě strany na všem dopředu dohodly, vybraly si příznivý den, aby je nevěstini rodiče nepronásledovali, případně nezabili. Potom se skrývali u některého přítele do té doby, než hněv pokrevního příbuzenstva uhasl, zaplatili pokutu a manželství bylo uznáno. *Melegandang* nebyl tak snadný, neboť šlo o ženu, která se bránila, svého únosce ani neznala a byla právoplatně zasnoubena jinému. Zamilovaný mládenec se svými přáteli nebo příbuznými čekal v úkrytu, než žena vyšla ze svého domu, a potom ji násilím unesli do domu některého vesničana, který musel lupiče přijmout, ať ho znal či nikoliv. Celá záležitost se srovnala pokutou, která byla samozřejmě mnohem vyšší než v prvním případě, a žena se stala úplným vlastnictvím únosce. Dokud únosce nezaplatil pokutu, musel se mít na pozoru, aby nevyšel ze svého úkrytu, neboť ženini příbuzní měli právo ho zabít.

Velmi starého data je i kupování žen.

Starí Indové kupovali zřejmě i vdané ženy, neboť Manuův zákoník to zakazuje; pokládá to však jen za malé provinění. U neárijských Todů (viz výše) dodnes existuje *terersthi* – manžel zde prodává ženu jinému manželovi nebo skupina manželů jiné

skupině manželů, přičemž noví manželé platí *ter*, určitý počet buvolů, který určuje zvláštní komise.

Sebastian Münster, autor „Kosmografie“ (1544) tento pozoruhodný jev zaznamenal takto: „Najdeme také mnohé Indiány (rozuměj Indy), kteří mají tento zvyk: pokud některý nemůže pro svou chudobu dát dospělé dceři výbavu, vezme bubny a píšťaly a táhne se svými dcerami na trh, jako by táhl do boje, a když se k nim lidé sběhnou jako k nějakému veřejnému divadlu, zdvihne dcera své šaty vzadu až k ramenům, aby se na ni zezadu podívali, a potom je zdvihne i vpředu až nad prsa a také zpředu ukáže své tělo. Pokud je zde někdo, komu se líbí, vezme si ji za ženu, aby nekoupil zajíce v pytli.“ Šlo zde zřejmě o zvyk *sňatkových trhů*, které byly velmi mezi lidem rozšířeny.

Ještě pozoruhodnější bylo manželství *gandharva*, manželství z lásky. Tyto *gandharvy*, které později vystupují jako nižší božstva, představovaly asi původně lásky árijských hrdinů a jejich zasnubní forma mateřskoprávní povahy se podobala izraelitské nedan a perské parice. Později se za *gandharvu* označovalo takové manželství, do něhož vstupovaly obě strany dobrovolně se vzájemným souhlasem. Takové bylo například Šakjámuniho (Šakjá-sihnovo, tj. Buddhovo) manželství.

Když později, na sklonku hrdinského rytířského období, nabylo kněžství převahy a začal vnitřní rozklad Indie, snažilo se bráhmanství zcela ovládnout snubní vztahy. Podařilo se mu to do takové míry, že patriarchální manželské formy, které protěžovalo, se staly *dhamja*, tj. legitimní; v ostatních kastách však nebylo odlišné citění zcela potlačeno. Indové se žení a vdávají s příslušníky své kasty; muž se však může oženit v rámci své kasty se ženami svého nebo nižšího stupně, ale žena se může vdát jen za příslušníka svého stupně nebo stupně vyššího. Je to tzv. *hypergamie*, která v Indii existovala snad už v 5. nebo 4. stol. př. Kr.

Hlavní zásadou tohoto období bylo uvedení ženy do domácnosti, aby zplodila právoplatného syna. Už jsme řekli, že otec byl povinen dceru co nejdříve vdát. K přípravám patřila hlavně zkouška rodiny. Manu předepisoval, že je třeba chránit se před těmito rodinami, byť byly vážené a bohaté:

1. rodiny, která nekoná posvátné skutky,
2. rodiny, v níž nepřicházejí na svět chlapci,
3. rodiny, v níž nestudují vědy,
4. rodiny, jejichž členové jsou na těle velmi chlupatí,
5. rodiny, v nichž se vyskytují určité nemoci, například různé vyrážky, padoucnice apod.

Zvláště vítali, pokud bylo děvče ještě *nagniká*, tj. Pokud se u něho ještě neprojevovaly známky dospělosti. Navíc mělo být hezké, charakterní a zdravé. Nedoporučovalo se děvče s ryšavými vlasy. U muže se prověřovala především jeho potence a dokonce se žádalo, aby byla nedotknuta jeho cudnost. Považovalo se za hřích, když v rodině, kde bylo několik sourozenců, vstupoval do stavu manželského nejprve mladší sourozenec.

Běžným obřadem byla také zkouška nevěsty. Ženich děvčeti předložil několik hrad hlíny, do nichž vložil semena, prach z oltáře nebo kravskou mrvu, nebo je vzal z pole, hřbitova, pod ovocným stromem, z cesty, nevyschlého rybníku či mraveniště. Podle toho, kterou hroudu si nevěsta vybrala, usuzovali, zda budou šťastní nebo nešťastní, a nápadník se podle toho mohl rozhodnout. Praktický význam tento obřad však neměl.

Indický sňatek byl různý podle toho, o jakou šlo kastu. Samozřejmě, že v popředí byl sňatek bráhmanský, který spočíval v zásadě, že manželé mají společné náboženské zásluhy. Všechny jeho formy předpokládaly předchozí námluvy.

Nápadník se mohl o nevěstu ucházet sám jen ve výjimečných případech, a to tehdy, pokud byl chudý, ale oplýval jinými přednostmi. V tom případě si už v dětství mohli dívku přivábit. Děvčata měla být vždy nápadná a vyzdobena mnohými šperky. Původně chodila až do zasnub nahá, musela se držet stranou a mládenec byl aktivní jen potud, že poslal dohazovače (*vara*) do rodiny nevěsty napřed, aby připravili zasnoubení. „Několik přátel, pokud možno znalých věd (bráhmánů), má vyslat nápadník jako dohazovače.“ A protože to bylo výnosné zaměstnání, pamatovali kněží především na sebe. Uchazeči vstoupili do domu děvčete se slovy: „Pane, jsem zde,“ a ihned požádali o její ruku. Pokud byly obě strany spokojené, dotkly se nádoby s květinami. Za nejvhodnější dobu pro námluvy se pokládaly dny přibývajícího měsíce. Pokud uchazeče přijali příznivě, ukázali jim děvče a oznámili otcovo svolení k sňatku.

Tak skončily zasnuby (*vágdána*). Ženichovi rodiče měli potom na nevěstu přispívat a s vděkem se přijímalo, pokud ženich navštěvoval budoucího tchána s tchyní. Mezi snoubenci se však nedělo nic, dokonce se nesměli ani vidět. Děvče zavřeli do ženského oddělení, kde starší ženy bděly nad jejím pohlavním dospíváním. Některý z příbuzných s ní dělal různé ceremonie, které byly zbytky starých oplodňovacích kouzel. Manželství, hlavně manželství *vara*, bylo božskou institucí. „Na začátku si bohové lehli ke svým manželkám a těla se dotýkala těl.“

Ve starších dobách byl vztah mezi manželi jiný. Byli rovnocennými partnery a manželku muži přijímali se slovy: „Buď paní nad švagrem, buď paní nad švagrovou, buď paní nad mojí sestrou, buď paní nad mým bratrem!“ Jejich svobodný vztah se měl zakládat na vzájemné láskyplné úctě: „Jedno srdce, jednu mysl, den beze sporu vám sjednávám: milujte jeden druhého jako kráva právě narozené tele.“ „Manželko, manželovi říkej jen přívětivá slova, sladká jako med.“ A Mahábhárata říká: „Ani nejlepší lék lékaře není pro muže tak dobrý v žalu a strasti jako věrná žena milovaná.“ Kněžstvo však z indického manželství učinilo obyčejnou karikaturu a odstranilo z něj vše, co připomínalo doby ženiny svobody a volnější snubní formy.

Manželství s námluvami se kdysi uzavíralo třemi různými způsoby. Dnes existuje jen jeden způsob, *bráhma*, jediná ortodoxní manželská forma, která byla kdysi manželstvím vzdělců studujících vědy. Jeho základním principem bylo, že muže pozval kmotr, který kromě mnohých vědomostí měl mít i dobrou povahu, zatímco děvče muselo být co nejlépe oblečeno. Druhý, podobný způsob byl *pradžápatja*. U tohoto způsobu se děvče hezky obléklo, potom ji kmotr uctivě odevzdal muži, přičemž zdůrazňoval hlavně plnění posvátných povinností a zákonů. Tyto dvě formy lze pokládat za civilní akty, ale třetí forma, *daiva*, byla formou sakrální. U tohoto kněžského sňatku se děvče také pěkně vystrojilo a knězi ho odevzdali v době obětí jako část odměny za oběť. U těchto sňatkových forem – podle nejlepších kněžských názorů – se ze starých dob zachovaly zbytky zvyklostí, které se nepodařilo zcela odstranit, ale které už byly pokládány se za méněcenné, byly to různé obměny starého manželství uzavíraného koupí a *svajamvárou*, tj. Vlastní volbou děvčete.

Kupní manželství se v Indii vyvíjelo velmi zřetelně.

Nejdrsnějším způsobem se provádělo tak, že nápadník s otcem děvčete uzavřel obchod a vzal si děvče za ženu tím, že si ji koupil přímo za peníze (*manuša*).

Při jemnějším způsobu dal nápadník za nevěstu peníze podle svých prostředků a potom se s ní oženil (*asura*). Toto kupování děvčete za peníze nebo ještě starší výměna za sto krav a povoz se v pozdějším období nepokládalo za slušné, protože žena svobodného rodu se zde dostávala na úroveň otrokyně. Když už zákony nemohly odstranit platnost takového manželství, odepřely alespoň těmto manželkám možnost zúčastnit se oběti a stanovily, aby se kupní cena vrátila s dcerou v podobě výbavy. Tento fakt jen potvrzuje moderní názor, že věno vzniklo z kupní ceny. Dalším pokrokem byla zdánlivá kupní cena: ženich nabídl jeden nebo dva páry hovězího dobytka poručíkovi děvčete. Pokládalo se to za čestný dar, který už nemá nic společného s předmětem koupě. Tento druh sňatku, *arša*, se stal nejrozšířenějším mezi lidem a kněžům nezbyvalo nic jiného, než ho uznat vedle „nábožensky cennějších“ forem.

Svajamvára, vlastní volba děvčete, jako zbytek dřívější svobody ženy, byla už ve védském období podmiňována vícerymi okolnostmi. Atharvavéda (viz výše) hovoří: „Rychle se obrací k mužům panna, která nemá bratry.“ To znamená, že děvče si mohlo najít ženicha jen tehdy, když nemělo otce ani bratra. Později se mohla svajamvára uplatnit v případě, pokud knotr zanedbal svou povinnost vdát děvče před první menstruací. (Tato lhůta se v pozdějším období prodloužila). Šlo o dva druhy svajamváry: v prvním případě šlo o „výsadu vznešených kruhů“, kdy si domácí dcera mohla vybrat jednoho z chlapců, které pozvali z okolí, a svou volbu dát na jevo ověčením vyvoleného. Ve druhém případě šlo o vlastní volbu z nouze.

Také neknežské kasty měly své zvláštní formy sňatku, původně jako by dělané na míru. Šlechta, bojovnická kasta, se přidržovala sňatkové formy únosu děvčete (*rākšasa*). K nejvznešenější formě patřilo, pokud děvče unesli plačícím příbuzným ve vražedném boji, za praskání lebek. Ale už Mahábhárata označuje tento způsob za nedůstojný. Kromě něho si šlechta vynutila uznání manželské formy *gandharva*. Různí indiští právníci ji doporučovali všem kastám, neboť vychází ze vzájemné náklonnosti, a snad i tušili, že jde o jedinou formu schopnou vývoje. Kněží se snažili dosáhnout alespoň toho, aby se šlechta držela této formy v mezích své třídy. Podle Kámasútry si bere milenec děvče, které si získal vlastním přičiněním tak, že přinese oheň z bráhmánova domu, rozsype posvátnou trávu, obětuje podle předpisu a třikrát obejde oheň. Potom to oznámí svým rodičům. Sňatek uzavřený před ohněm už nelze zrušit. Potom s děvčetem pohlavně obcuje a tak dosáhne toho, že příbuzní jsou nuceni mu děvče dát za ženu. Tento způsob sňatku z lásky dokazuje, jak se kněží snažili přizpůsobovat svému schématu i tuto formu.

Indické kasty (*džáti*, tj. stav, nebo vama, tj. barva) se dělí sice na čtyři (viz výše), ale ty vytvářejí dvě hlavní skupiny: do první patří bráhmáni, kšatriové (šlechta) a vaišjové (lid), do druhé cizí, šúdrové, tj. utlačované kmeny, zbytky původního obyvatelstva. Čistý árijský živel se prý udržel jen u bráhmánů. Tyto dvě hlavní skupiny se dnes dělí na nespočetné množství kast.

Početně rozhodující kastou je tedy šúdra, k níž se přidružila velká část lidu vaišjů. Nemá nic společného s panskými manželskými formami. Kromě sňatků uzavíraných koupí existoval i jiný druh, ve kterém unesené děvče omámili nebo opojili, aby bylo povolné k pohlavnímu styku, potom ho deflorovali a ponechali si je za ženu (*paišáča*). Dělalí to hlavně při určitých slavnostech a je zde vidět souvislost s podobnými obyčejí přírodních národů.

Svatební zvyky byly a jsou v Indii velmi různorodé a významné i když neumíme všechny vysvětlit, jsou také dost spletité. Můžeme je rozdělit na skupinu právní

povahy a na skupinu povahy náboženské. Samozřejmě, že se zde můžeme zmínit pouze o jejich hlavních rysech.

Svatba začínala složitou přípravou nevěsty na ženichův příchod. Ženich v průvodu hezkých družiček, které si ho cestou rozmarně dobíraly, vešel do domu nevěsty. Zde ho slavnostně přijali, sedl si na otýpku trávy a předložili mu směs kyselého mléka, medu a másla. Při této příležitosti zabili krávu, pokud jí nedal milost. Bylo ženichovou povinností, aby nevěstu obdaroval. Mohly to být šaty, skříňka s masť, osten dikobraza třikrát rozštěpený, který si měla navléknout hned po porodu do vlasů, a zrcadlo. Příbuzní jí ovinuli okolo krku vlněnou nebo lněnou červenou nebo černou šňuru se třemi kuličkami. Potom následovalo to hlavní: odevzdání nevěsty ženichovi, což se dělalo se slovy: „Tuto... z rodu... odevzdávám tobě... z rodu..., abys z ní plodil děti a přinášel oběti.“ Potom se nevěsta na dvoře skrčila (v této poloze se Indové koupou), ženich jí položil na hlavu věnec z trávy darbha, přijel vůz s půlkruhovým otvorem jářma, určeného pro volskou šíji, které položili nevěstě na hlavu, přičemž jí dřevem přidržovali na hlavě zlatý peníz. Potom se nevěsta vykoukala, spíše byla polévána koupelovou vodou, kterou přinesli bráhmani. Po koupeli vstala, ženich ji zahalil do roucha a dal jí pás. Touto koupelí se nevěsta očišťovala od všeho špatného, co by v ní snad zůstalo. U páriů (tj. V nejnižší kastě šúdrů) vykoukala nevěstu ženichova sestra. Samozřejmě, že u všech aktů se odříkávaly náboženské a jiné formule.

Tím se manželství pokládalo za uzavřené a snoubenci ho mohli zrušit jen tehdy, když na sobě navzájem objevili nějakou chybu. Potom následovala *panigráhana*, spojení pravic. Ženich uchopil nevěstu za ruku se slovy: „Pro spásu a štěstí беру tě zde za ruku. Kéž se mnou zestárneš jako s mužem. Nyní sem přines blaženou, ó Pūšan, do níž lidé kladou semeno. Necht' žádostivě roztáhne boky, abychom se tam žádostivě ponořili. Bhágo, uchop zde tvou ruku, Savitare, uchop zde tvou ruku: ty jsi od této chvíle právem mojí paní a já jsem od této chvíle pán tvého domu.“ Pokud chtěl zplodit dítě, chytil ji za čtyři prsty, pokud chlapce, chytil ji jen za palec; pokud v tomto směru neměl žádné zvláštní přání, vzal ji za celou dlaň.

Toto odevzdání nevěsty ženichovi (*samprádika*) mělo občansko-právní charakter. Potom následovalo uzavření sňatku (*kučandika*), což znamenalo, že se žena odpoutala od svých dosavadních předků, uvedli ji do nového rodinného svazku, k domácímu krbu, s nímž je spojen kult mužových předků. Stalo se to tak, že snoubenci třikrát nebo čtyřikrát obešli obětní oheň, k němuž byli stále obráceni pravým bokem. Tento obřad, *parinajána*, byl pro Indů natolik důležitý, že se podle něho nazýval celý svatební obřad. Bráhman je přitom vedl a mezi jinými zařikáními též hovořil: „Děvo, pryč od svých předků.“ Obětní oheň hořel před domem nevěsty.

Z mnoha obřadů, obyčejů a zařikávání mají zvláštní význam ještě dva zvyky: *ašmarópana*, vystoupení na kámen, a *saptapada*, sedm kroků. První znamená, že bylo uzavřeno pevné přátelství a spojenectví pro boj s nepřáteli a protivníky, druhý znamená totéž, ale zároveň dává ženě zvláštní požehnání bohů. Tyto dva obřady dělají ze ženy mužovu družku v pravém slova smyslu a manželství se pokládá za nerozlučně spojené. Vystoupení na kámen se dělá třikrát. Když učitel (bráhman) postaví kámen na sever od obětního ohně, vyzve ženich nevěstu, aby povstala. Učiní tak slovy: „Pojď, ó šťastná!“ Potom jí pokyne, aby pravou nohou vystoupila na kámen, přičemž hovoří: „Pojď, vystup na kámen, buď pevná jako ten kámen, zašlápní nepřátele, zažeh protivníky.“ Sedm kroků v indických příslovích znamená, že se uzavřelo dobré přátelství.

Cestou domů se novomanželé ještě zastaví v bráhmánově domě, kde se podrobí dalším ceremoniálům. Nevěsta si sedla na načervenalou býčí kůži, hlavou obrácená na východ, a u obětního ohně musela mlčky setrvat, dokud se na obloze neobjevily hvězdy. Novomanžel přinesl šest obětí přepáleného másla a rozvázal pouto, jímž byla nevěsta svázána. Tak ji ještě znovu odpoutával od otcovského domu. Potom se šli podívat na Polárku a Večernici a mohl začít svatební průvod s různými zvyky a proslovy. Květy ozdobený vůz táhli dva bílí býci a přes cestu byly nataženy různé šňůry.

Když mladý pár přišel domů, začala třetí část svatebních obřadů, vlastní sňatek. Jak se zdá, kdysi se obřady konané v bráhmánově domě odbavovaly až zde. U vstupu do domu zahrnovali pár žehnacími formulemi, kterými nevěstě přáli hlavně plodnost (deset dětí). Podle prastarého zvyku, obvyklého při oplodňovacích kouzlech, posypali někde mladý pár zelenými stébly ječmene. Když přinesli svatební oheň, sedli si oba na červenou býčí kůži a manžel nevěstě posadil do lůna chlapce ze ženy, která rodila jen mužské potomky. Chlapec v ruce držel lotosové květy, které rozkvetly v bahně. Nyní už mohli novomanželé říci: konečně sami.

Zbývalo ještě několik obřadů, nejprve tři, případně až deset nocí zdrženlivosti, kdy museli zachovávat cudnost, spát na zemi a zříkat se kořeněných jídel. Po dobu těchto nocí mezi jejich lůžky ležela navoněná hůl, kterou zabalili do šatů nebo nití. O svatební noci přinášeli velkou smířovací oběť a před souloží manželce do nosních otvorů nasypali roztlučený kořen rostliny simhi.

Svatební místnost byla popsána takto: „Nyní ji nechá vstoupit se džbánem a zrcadlem s hlavou vztyčenou do krásné místnosti, která je zametena a natřena kravskou mrvou. Jsou v ní voňavky, květy, kadidlo, lampy a manželské lůžko, voní to ve všech koutech, jasně ozářených ghím (rozehřátým obětním máslem), knoty a loučemi.“ Zdá se, že na lůžko uléhali za přítomnosti kněze jako svědka. Za velmi nebezpečnou pokládali nevěstinu košili s deflorací krví; ráno ji dali knězi i s košilí ženicha. „Mnohověšná krev znamená kouzla – vešla do ní nákaza. Je palčivá, ostrá a plná odporu, navíc jedovatá. Není z ní užitku. Kněz, který zná zpěv súrja, si svatební košile zaslouží. Kdo je daruje moudrému knězi, zažene demony od svatebního lůžka.“ V dalších dnech bylo manželovou povinností, aby se svojí ženou souložil vždy hned po menstruaci, protože toto období pokládali za nejprůběžnější pro početí.

Po první souloži následovala *sthalipáka* – slavnostní příprava prvních pokrmů, a pátý den po svatbě stromová oběť, *napitakama*. Novomanželé si ostříhali nehty a vlasy, odebrali se k nejbližšímu stromu udumbara, jemuž přinesli oběť, a prosili o hojné potomstvo. Potom až po kolena vstoupili do vody, do nových šatů nacykali ryby, které pod stromem udumbara obětovali ptákům ibisům, a šaty zavěsili na strom. Tyto stromové oběti, které známe už z prvního svazku tohoto díla a které se vyskytovaly u Japonců, Slovanů, u středoaustralských kmenů, Mexičanů atd., jsou ozvěnou původní víry, že rostlinný duch oplodňuje ženu nebo že pták sedající na určité stromy je budoucím dítětem.

U bráhmanských sňatků se vyskytovaly i další obřady, z nichž byl nejzajímavější obřad sedmi světél. Sedm vdaných, slavnostně oblečených žen, mezi nimiž byla nevěstina matka, drželo pochodně z nití a bavlňených odpadků, matka měla kromě toho na hlavě plochou mísu s jedenadvaceti světélky. Sedmkrát obešly ženicha a všechny se snažily postavit světla v míse na jeho hlavu, přičemž vystřikovala voda. Jedna troubila na lasturu a ostatní volaly: „Ulu, ulu!“

Už jsme řekli, že u polopřirodních severních indických kmenů se zachovaly mnohé dávné obyčeje. Velmi pozoruhodné zde byly sňatky se stromy. Prostitutky, pokud nebyly zasnoubeny s bohem, se vdávaly za platany. Kudva-Kunbisové (severoindický kmen, pův. nehinduistický) vdávali dospělé děvče, které si nenašlo ženicha, za kytici květů. Když kytice zvadla, považovali děvče za vdovu a potom si snadno našla ženicha. Některé kmeny, například v Madurai (město u Bengálského zálivu, v Tamilnádu, který je nyní členským státem Indie) vdávaly děvčata místo stromu za dýku, bůžka nebo meč. Všechny árijské kasty vdávaly dívky ještě před pubertou za šíp, pokud jim nenašly vhodného manžela. Skutečný sňatek mohly uzavřít později. Podobné sňatky existovaly i s holí, lukem nebo se sluncem. Byla to vlastně manželství s božstvem, které představoval meč, luk, šíp a bůžek. Od něho též očekávaly děti, samozřejmě v období, kdy ještě nebyla známa souvislost mezi souloží a početím.

Nelze zde popsat nebo alespoň vypočítat všechny druhy indických sňatků a s nimi spojené zvyky; mnohé zbytky starých forem a obyčejů se u různých indických kmenů zachovaly dodnes. Kdybychom si chtěli všimnout všech ras, národů a kmenů, patřících k Indii v širším slova smyslu, jejich obyčeje by jistě obsáhly objemný svazek. Spíše jako kuriozitu uvedeme ještě zkušenost cestovatele.

U Tamilů (Tamilové, národ v již. Indii a na Srí Lance, většinou hinduisté) se německý cestovatel Graul (1854) setkal s tímto groteskním zvykem: Jen co si dívka najde ženicha, oznámí to náčelníkovi kasty nebo kmene. Potom se sejdou v domě vyvolené příbuzní obou stran, zde jim předloží jakousi svačinu z různých semen, která donesli hosté. Ženy sedí uvnitř na malých rohožkách, muži na verandě. Ženich i nevěsta musí sníst, kolik jen mohou a protože semena, z nichž tato hostina sestává, nadýmají, odehrává se nakonec scéna, kterou by nejlépe vystihli snad jen hudebníci. Pokud náhodou nenastane nebo nemá patřičnou razanci, je to zlé znamení pro budoucnost, takže příbuzní vstanou a řeknou: „Nemůžeme dát děvče tvému synovi.“ Když se stane všechno podle přání, dají ženichovi do ruky nějaký peníz a pošlou ho do světa za obchodem na čtyři až pět měsíců. Zde musí dokázat své obchodní mistrovství, jehož hodnota se posuzuje podle sumy, s jakou se vrátí domů, od níž se odpočítává původní kapitál a nezbytná útrata.

Cizoložství se v Indii podle litery zákona přísně trestalo. Cizoložníka měli upéci zaživa nebo potrestat ztrátou genitálie, cizoložnici dávali roztrhat psům.

V Nepálu (nyní samost. stát ve stř. Himálaji) ještě v roce 1851 cizoložníkům odřezávali jazyk, nos a uši, manželé měli právo na místě je zabít, pokud jim cizoložník neproklouzl mezi nohama. Byl to však ponižující ceremoniál a znamenal vyloučení z kasty. Žena takového muže mohla zachránit, pokud prohlásila, že má styky s větším počtem mužů. Rozvod nebyl v oblibě; často se vyskytovalo *zavržení ženy* (*ádhivedanika*), přičemž se manžel musel starat o ženu a podle oprávněnosti důvodů ho to stálo větší či menší část majetku. Důvodem k zavržení ženy kromě cizoložství mohla být i neplodnost, vyhnání plodu, trvalé rození děvčat, nedostatek manželské lásky, hašteřivost, pijanská, falešná nebo prostopášná povaha a nemoc.

Upalování vdov bylo nejznámějším a nejpopověstnějším zvykem indického manželského života. Nazývalo se *satí* (v angličtině *suttee*, tj. Výborná manželka). Nelze však o něm, jak víme z prvního svazku tohoto díla, hovořit jako o indické zvláštnosti.

Patřilo k dobrým mravům, aby i vdova šla na hranici, na níž spalovali mrtvolu jejího manžela. V období velkého vlivu kněží to bylo její povinností, stejně u pánových otroků, s nimiž spalovali i pánova jezdeckého koně. Ještě v letech 1815 až 1823 prý v Bengálsku (nyní stát Bangladéš, viz výše) upálili 5 453 vdov. Souviselo to s přesvědčením, že mrtví hrají na onom světě podřadnou úlohu, pokud je neobklopuje to, co měli na zemi. Později nahradili vdovy a všechno příslušenství mrtvého symboly nebo obrazy.

Anglická vláda, jinak vždy poměrně tolerantní k indickým zvykům, od roku 1827 velmi důrazně zakročila proti upalování vdov, a tento zvyk, který odporoval novodobé evropské etice, pokládala za vítanou příležitost k zákrokům, upevňujícím britský vliv. Upalování vdov původně zřejmě v této formě v Indii neexistovalo, protože ho neznají ani Íránci a Veddové (původní obyvatelé Srí Lanky), nemluví se o něm ve védách a nezmiňuje se o něm Manuúv „Zákoník“. Víme, že vdovy se mohly znovu provdat a pokud byly deflorovány, manželství s nimi se pokládalo za neslušné.

Mandeslo¹⁵ ve svém cestopise z roku 1668 popsal satí, které skutečně viděl. Jeho řádky jsou stručné a zajímavé, proto je zde citujeme: „Zvyk, ba náboženství mnohých indiánských pohanů (tj. Indů a sousedních národů) žádá, aby s mrtvým tělem muže spálili i jeho pozůstalou vdovu, což jsem 24. října zde poprvé s velkým údivem viděl u jisté Rassbutin, vznešené a krásné ženy ve věku asi dvaceti let. Protože jejího muže, důstojníka, zabili za Láhaurem (v nynějším Pákistánu) a neměla tedy jeho tělo, chtěla se upálit sama. O tuto smrt žádala u sultána nebo guvernéra města, který jí to zpočátku nechtěl dovolit, neboť tělo jejího muže nebylo na místě. Když jí to však povolili, s velkou radostí šla na hranici. Myslím, že požijí offion, tedy opium... a s potěšením jsou ochotny podstoupit to, čeho se příroda jinak děsí. Na začátku tohoto průvodu šlo mnoho hudebníků se dvěma druhy bubinků a píšťal, potom kráčelo mnoho žen a dívek, které před touto žijící mrtvolou hrály a tancovaly, za nimi kráčel houf mužů a žen s dětmi. Vdova byla oblečena do skvostných šatů, podle zdejšího způsobu byla ozdobena prsteny, náramky na ruku i ramenu, na kotnících i nohách. Když přišla k hranici, rozloučila se se všemi svými přáteli, rozdělila jim své nejkrásnější klenoty a šperky, z čehož nepředvídaným štěstím zbylo něco i na mne. Spolu s dvěma Angličany jsem stál na koni opodál a když z našich posunků vyrozuměla, že jí litujeme, strhla několik náramků z ramen a hodila je k nám; jeden jsem zachytil a nechal si ho na památku. Potom si sedla na náramně vysokou hranici, která byla sestavena hlavně z broskvového a meruňkového dřeva smíšeného se skořicí a santalem, hranice byla politá vonným olejem. Když na její rozkaz zapálili hranici, vylila si na hlavu a celé tělo z velkého džbánu krásně vonící olej, který zesílil plameny, jež se k ní přitáhly, takže bez jediného výkřiku nebo zoufalého posunku jako zasažena bleskem byla ihned usmrcena. Měla zde mnoho přátel, kteří na hranici lili celé džbány oleje, aby oheň co nejdříve všechno pohltit. Popel potom vysypali do vody. Zvyk, že se ženy nechaly spálit spolu s mužem, vznikl prý takto: Když Indiáni (použití výrazu viz výše) mívají více žen, stává se, že je muži nenavštěvují tak často, jak by si byly pro velkou chlípnost přály. Protože muž drží více s jednou než s druhou, rozhnevají se na něho a pomohou mu ze světa, takže za rok je čtyřikrát více mrtvých mužů než žen. Indický král proto vydal nařízení, podle něhož se počestné ženy mají nechat spálit s mrtvolou svého muže, aby tak ženy nepodporovaly smrt svých manželů, ale naopak, aby ji pomáhaly odvracet, jak je to jen možné. Pokud žena

nechce, nemusí se nechat upálit, nikdo ji k tomu nenutí, ale pokládají ji pak za poběhlíci a nesmí sedět v žádné početné společnosti. Naopak, je-li šikovná, má se stát tanečnicí. Angličané k tomu dodali, že v Indii je dost žen takového druhu, a proto neuškodí, když se trochu tohoto plevele spálí."

"Bystrý muž si zvolí děvče ze vznešeného rodu, byť by bylo ošklivé, nikdy však hezkou dceru hloupého muže: ožeň se do stejné rodiny." V tomto indickém pořekadle se skrývá moudrost těch, jimž jde hlavně o čistokrevného syna. Podle hinduismu má manželství tři cíle:

1. milostný požitek,
2. Plození synů,
3. splnění svaté povinnosti.

Druhý cíl je hlavní, ostatní jen okrasa. Narození dcery se pokládá téměř za neštěstí. Vědy o ni ani jednou nežádají: celá budoucnost domu je v synovi. Syn rozmnoží slávu rodiny. Kdo nemá syny, žije v jistém druhu chudoby. V Indii najdeme stopy po tom, že děvčata po narození pohodili.

Vědy říkají, že (mužské) potomstvo člověka je jeho nesmrtelností: „Ve svém potomstvu se znovu narodíš; smrtelné je trojí nesmrtelností." Člověk má tedy povinnost vůči synovi i vůči svým předkům a kdo zplodí syna, zachrání mnoho předků i budoucích generací. Tento druh víry v nesmrtelnost vyplývá z kultu předků a stal se všeobecnou árijskou ideologií, která dodnes straší i v hlavách mnohých civilizovaných a kultivovaných Evropanů. Takové primitivní pověry praobyvatelů Země - samozřejmě patřičně promísené a okořeněné všemožným filozofickým kořením - se objevují i u novodobých ideologů, jimž se pravá skutečnost zdá příliš jednoduchá.

Pokud však má otec vstát z mrtvých ve svém synovi, podle hinduistického hlediska, které kněžstvo velmi podporovalo a kterému věnovalo velkou pozornost, je zapotřebí, aby se v manželství zachovala „čistá krev", nikoliv však v eugenickém smyslu, ale podle kasty. „Pečlivě bděte nad plozením svého potomstva, jinak budou cizí sát na vaši půdě; na onom světě patří syn ploditeli; svojí nedbalostí udělá manžel vlastnictví potomstva marným." Když je tedy na onom světě pokrevní otec znám, syn z cizoložství ženy je pro manžela bezvýznamný.

Proto Indové, podobně jako Peršané a Číňané, úzkostlivě dbali, aby jiné muže drželi co nejdále od svých manželek. Toto stanovisko nalezneme už v Mauově „Zákoníku", kde se zdůrazňuje, že menstruace očišťuje ženu od nevěry, neboť dokazuje, že nevěra neměla zlé následky. Zároveň to však znamená, že požadavek cudnosti se zde neopírá o morální citění, ale o sociálně-náboženské důvody. Odtud vede přímá cesta k oceňování panenství. Jádrem těchto požadavků není tedy sám pohlavní styk, ale velká pravděpodobnost, že se jím zneuctí rod. Proto se považovalo za velký zločin, když otec svou dceru nevdal co nejdříve, neboť každou menstruaci se tak ztrácel potomek a tím se klamali předkové.

Rubem přísně požadovaného panenství je však *potrat*. Indka je horkokrevná, a proto už ve védském období sahala k tomuto prostředku. Později už patřil potrat k nejhorším zločinům. Nemanželského syna, který zůstal naživu, nazývali synem panny, *kanina*. Panenství samo o sobě, právě tak jako cudnost, se tedy nepovažovalo za zásluhu. Neprovdané děvče v otcovském domě byla strašná věc, starou pannou každý opovrhoval, dokonce ji vyhnali z kasty. Krátce řečeno - děvče bylo prostředkem k jistému účelu, pokud jej zmařilo, bylo bezcenné.

Indická prostituce je, jako všude, rubem přísné monogamie, stejně jako je rubem přísně požadovaného panenství potrat. Profesionální prostituce je v bráhmánství prastará věc. Předcházely jí „chrámové služebnice“, *dévadási* nebo *bajadéry* (podle balladeira, původního portugalského označení), které se oddávaly cizincům v chrámovém nádvoří, jako to činily jejich babylonské sestry. Jejich světskou obdobou jsou dnes indické pouliční a noční tanečnice, pro něž se během britské koloniální správy ustálilo označení *nautch-girls*, odvozené od anglického výrazu *nautch* pro indický tanec.

Pro slavnostní a chrámové tance vybírali a dodnes vybírají dívky z místního obyvatelstva, které jsou podle bráhmánů hodny toho, aby se staly chrámovými tanečnicemi. Když žádná Indka nesmí zůstat podle jejich mínění neprovdána, jsou všechny dévadási zaslíbeny bohu, za něhož bráhmáni vykonávají manželské povinnosti a starají se o živobytí posvátných tanečnic. Tyto tanečnice tvoří dvě skupiny: jednak jsou to ty, které jsou ve službách velkých bohů, hlavně Višny a Šivy (viz výše), mohou vyjít z chrámu jen se svolením velekněze, který je přijal a vysvětil. Mohou si však zvolit milence ze dvou hlavních kast. Druhou skupinu, podřadnější, tvoří bajadéry, které jsou určeny pro menší chrámy. Jsou volné, bydlí ve městě nebo na vesnici a chodí tancovat na chrámové slavnosti za plat.

„Ke každému významnějšímu chrámu je v Indii přidělen sbor *nautch-girls*. Získávají je pravidelně, dokud jsou ještě zcela mladé, a brzy je zasvěcují do tajemství tohoto řemesla. Učí se tanci, vokální i nástrojové hudbě, neboť jejich hlavní úlohou je zpívat posvátné hymny a tančit před bohem, když se konají velké slavnosti. Není to však jediná služba, která se od nich požaduje. Kromě toho, že jsou uznávanými milenkami kněží z chrámu, patří k jejich povinnosti vzdávat se v předsíních chrámu každému návštěvníkovi, a tak shromažďují fondy na ozdobu svatyní, k nimž patří. Protože to bývají ženy pozoruhodných tělesných půvabů, které ještě zdůrazňují svůdným oblečením, ozdobami, vzdělaností a opěvováním přírody, dostávají často velké peníze jako odměnu za poskytovanou přízeň a je známo, že těmto sirénám se platí padesát, sto i dvě stě rupií za noc. Nelze se tomu ani divit, neboť jsou mezi nimi snad nejkrásnější ženy na světě.“¹⁶

Svími bajadérami byl proslaven Surat (město v záp. Přední Indii, na řece Taptí, ve státě Gudžarát). Švýcarský spisovatel Sonnerat o nich napsal méně lichotivě, např. že chrámoví bráhmáni je oberoou o nevinný pel panenství a nakonec se z nich stanou poběhlíce. Podle pověsti vlnadné tanečnice vychovávali i v Lakhnau (Lakhnau, město v severových. Indii, blízko nepálských hranic). V jeho školách se učily úsměvům, polohám a manipulacím s drapériemi. V moderní době se pokrytectví evropského původu snaží potlačit veřejné vystupování těchto tanečnic. Například v Madrásu (vých. Přední Indie, pobřeží Bengálského zálivu hl. město členského státu Tamilnád) založili Society for the Suppression of Nautch-parties (Společnost pro potlačení tanečních vystoupení).

Je směšné se domnívat, že mravy rádců a bohatých lidí nebo přírodní pudy zdravých davů se změní nebo „napraví“ potlačením veřejného vystupování tanečnic. S evropskými mravy táhne na východ jen přetvářka, evropský řád ničí půvab živelnosti a malebnost zvyků, ale mravnost, pro jakou horlí filistéři v kněžském rouchu nebo ideologové žabomyšího vzhledu, nebude ani zde, ani tam. Po této stránce může Evropa jen pokazit, co si východ ještě zachoval ze zdravého přírodního projevu.

Starší cestovatelé vyprávějí veselá a zajímavé historky o indických tanečnicích, i když se tváří jako nejzbožnější křesťané. Např. jistý Mandeslo uvádí tuto příhodu, která se mu stala v Ahmadábádu (město v záp. Přední Indii, stát Gudžarát): Hostinský, aby mu poskytl zábavu, zavolal podle domácího zvyku šest nejkrásnějších tanečnic, jaké se daly v Ahmadábádu najít, a ty mu zpívaly a tančily; s milostnými posunky předváděly různé veselé skoky a žerty. Hostinský mu nabídl, kdyby se v pokoji cítil příliš osamělý a nechtěl spát sám, že si může tu nejkrásnější vybrat na noc za společnici. Host to však s díky odmítl nejen proto, že nebyl zcela zdrav, ale hlavně ze svědomitosti, „aby se s pohankou tělesně nepošpinil.“ „Jinak jich bylo mezi nimi několik, které mohly snadno vzbudit v člověku chuť, i když neměly bílou tvář, ale byly mladé, měly dobré proporce a k Němcům a Angličanům se chovaly velmi pitulně.“

V Indii se zachovaly stopy nucené „náboženské prostituce“ až do současnosti.

Například u Santalů (viz výše, psáno i Santálců) se musela děvčata alespoň jednou v životě podrobit tomuto obyčeji. O takzvané „pohostinské prostituci“ vypráví Marco Polo z Cha-mi (na východ od pohoří Ťan-šan, jinak Tchien-šan, ve střední Asii, v délce asi 2500 km) že zde velmi přátelsky přijímají cizince, a když muži odejdou, ženy a děvčata jsou hostům k dispozici. Pokud host toto pohostinství přijme, prokazuje tím rodině velkou čest a dostane se jí božího požehnání. Už víme zcela jasně, že v tomto případě nejde vůbec o prostituci.

Hostitelova žena se starala o hosta i na jiných místech. Billitongští (Bilitonog, dnes Belitug, ostrov v Indonésii) Orang-Sekanové (Orang, Malajsijsci, druhý výraz označuje kmen, srov. v předchozím dílu), žijící na *prauwech* (lodích) mají zvyk, že když přijdou do města svých soukmenovců a jejich loď zde musí zůstat jednu nebo několik nocí, uspořádají pro místní vdané ženy slavnost *belontjong*: pozvou mladé ženy, které večer přijdou hezky oblečené a zůstanou s nimi až do rána. Na slavnosti jedí, zpívají za doprovodu bubnů, veselí se. Jejich manželé se za to na ně vůbec nehněvají. Na Timoru (srov. v 1. dílu) poskytovaly toto pohostinství jen těm lidem, s nimiž uzavřeli pokení přátelství.

Hetéry byly tu velmi rozšířené, protože pravá a řemeslná prostituce byla v bráhmanské Indii starým jevem, už ve védském období měly nevěstky velmi důležitou kulturně-historickou úlohu a *hetérství* bylo velmi rozšířeno.

V buddhistických povídkách džáta-kách vystupuje „městská kráska“ velmi často a zde se dozvídáme, že někdy žádá i tisíc zlatek za noc. Klasická indická literatura se přímo hemží potulnými ženami a dobře doplňuje Kámasútru. Dočítáme se ní, že městské krasavice vysedávaly ve svátečním šatě na březích posvátné řeky, do níž spěchali muži, aby se očistili od hříchů. Veřejné háje a zahrady, procesí a poutě a vůbec slavnosti jakéhokoliv druhu – to vše bylo vítanou příležitostí pro prostituční obchody. U posvátných vod se ulicemi procházely prodejné ženy v kožešinových šatech, v rukou držely voňavý věnec. Byly navoněné, orientálně vyzdobené a nešetřily milostnými pohledy ani slovy.

Vynikající kurtizány se těšily velké vážnosti u vznešených a známých lidí, občas se vydaly na milostné cesty a měly titul *ganika*.

Kámasútra rozeznává všechny druhy veřejných žen: obyčejnou nevěstku (*kumkadási*), obsluhovatelku (*paričárika*), tajnou nevěstku (*kulata*), veřejnou nevěstku (*svairiní*), tanečnici a herečku (*natí*), výtvarnici (*šilpakárika*), ženu, opuštěnou mužem (*prakáša-vinašta*), prodavačku své vlastní krásy (*rúpadžívika*) a nakonec uváděnou *ganiku* – kurtizánu. Kult hetér se v Indii podobal řeckému:

pečlivě je vychovávali a čím byla žačka vnímavější, tím vyhledávanou mistryní byla později.

Vedle „matky“ – nevyhnutelné kuplířky, potřebuje indická hetéra ochránce, ochotného přítele, který ji zprostředkovává milence, přebírá je jiným hetérám, čelí nehodám, pomáhá jí vzdělávat se a chrání ji před urážlivými způsoby hostů. O jeho důležitosti jsou přesvědčeni všichni spisovatelé. Každá koketa má myslet nejprve na to, aby si získala přítele, protože blahobyt hetér a „denních lotosů“ závisí především na něm. Přátelé jí dopomohou k bohatství, výhodám, prostředkům, k získání srdcí, charakteru, náklonnosti i odporu milovníků. Podle toho si i vybírá přátele. Vátsjájana (srov. níže) doporučuje: prodavače květů, voňavek, výčepní, holiče, astrology, odvážlivce, hrdiny, lidi zběhlé ve vědách a umění, učitele hetér, příživníky, vtipkaře a – strážníky a zaměstnance soudu!

Je pravda, že teorie připouští lásku jako pohnutku i pro hetéry. Rudrata se dokonce ironicky ptá, zda se domníváme, že volavky snědly jejich milostnou potřebu. Nevěstky se mohou zamilovat právě tak jako jiné ženy a nemusí to být rozmar, který vede veřejnou krásku k tomu, že propustí výnosného zákazníka pro špinavého chlapa a toho potom obšťastní svojí něžností. Protože jde ve většině případů o výdělek, má být prodavačka lásky „opatrná ve volbě a pátrat po živých kouzelných stromech,“ jak říká Vátsjájana (Rudjata, Vátsšarána, texty upanišád, tj. Poučení a vzdělání v životních pravidlech a v náboženství).

Takovými jsou: muži se samostatným příjmem, neodvislí, muži jsoucí v prvním květu mládí, bohatí, kteří si snadno vydělávají, cizoložníci, muži věřící ve své štěstí, chvastouni, nemohoucí, kteří chtějí platit za skutečné muže, soupeřiví, povahou štedří, u krále nebo některého dvořana vlivní, fatalisté, muži nehledící na majetek a peníze, kteří nedbají příkazy rodičů a představených, muži, pro své příbuzné důležití, muži, kteří vyrostli z pravomoci rodičů, štedří muži, na bohatství pyšní, bohatí jedináčkové, poustevníci, které trápí tajná žádostivost, členové řádu, chrabří muži a lékaři. Seznam lze doplnit ještě pijany, syny králů, sedláky, zpěváky, vůdci karavan, kteří právě přišli, učenci hrdými na své znalosti apod.

Hetéra se má vyhýbat souchotinářům, malomocným, žvanilům, mužům, kterým páchne z úst, těm, kteří milují své ženy, mužům, kteří hrubě mluví, bručounům, lakomcům, mužům s tvrdým srdcem, těm, kterých se zřekli rodiče, zlodějům, pokrytcům, čarodějům, mužům, kteří nehledí na svou čest, které si i nepřítel koupí a nestoudníkům.

Netřeba snad popisovat způsoby, které doporučují indiští eroticii hetérám, pokud chtějí mít úspěch. Všechny rady a pokyny Kámasútry a jiných děl jsou všeobecně známy i v naší době, pokud jde o to, jak „vytlouci“ co nejvíce peněz z příznivého poměru. „Nasyčený si nevšimne ovoce mangovníku, ani když dozrává na větvích nízko visících. Proto si pevně drž majetného, dokud se jeho peníze ještě nerozkutálely, jako knot lampy, který dává světlo a jehož konec stále navlhuje trochu oleje,“ říká Kšéméndrah (ind. básník z 11. stol. Po Kr.). A běda těm, kteří jsou nakonec „jako vyždímaný kus cukrové třtiny!“

Když nepomáhá nic z toho, čím jim hetéra dává najevo, že se nasytila jejich přízně, která je nyní z laciného kraje, vysvětlí jim to s posměchem služka: „Co dělá eunuch, který nezná štěstí požitku, v domě hetéry? Copak vstupuje na loď ten, který u sebe nemá peníze na plavbu? Co dělá hetéra s mužem, který je sice švarný, ale své jmění utratil a nemůže si už pomoci? Kdo považuje za užitečnou krávu, již vyschlo mléko a která se už nevyplácí? Nadarmo se namáhá vybrakovaný získávat

hlupáky milostnými řeční: či snad kojná, která ztratí mléko, nakrmí dítě polibky a mazlením?"

Kšéméndrah zaznamenává i tuto „Povídku o kurtizáně Vilásavatí“:

„Jednou přišel hrdý král Vikramasimha, přemožený silnými zeměpány, v doprovodu svého ministra Gunajašaci do Vidarbhy. Vstoupil do domu jedné hetéry a i když u sebe měl nepatrné jmění, přece si užil slavné kurtizány Vilásavatí, kterou navštěvovali jen bohatí muži. Když viděla, že král je mocnou osobností a tedy musí mít požitky odpovídající jeho hodnotě, dala mu svůj poklad ze zlata a různých drahokamů pro jeho potřebu. Zeměpán, který viděl její přirozenou náklonnost a obdivuhodnou obratnost, dojat její láskou, důvěrně řekl svému velkému ministrovi: „Je to podivuhodné, že ona, byť hetéra, rozhazuje kvůli mně své velké jmění jako trávu! Vždyť vášní hetér jsou jen peníze, kdo zde může pochybovat o její lásce?“ Ministr se mrzutě usmál, když zaslechl tuto pánovu řeč, a řekl mu: „Králi můj, kdo by věřil tomu, co hetéry chystají? Tyto hetéry, kterým chybí pravdomluvnost a dychtí jen po penězích, které poskytnou jen chvilku rozkoše a v ústech mají med, ty vnikají do srdcí těch, kteří nemají rozum. Naděje a hetéry přinášejí muži rozkoš jen při prvním setkání, postupně dozrávají v neúspěch a nakonec vydají ovoce neštěstí. Až do dnešního dne ani Harib (jedno z jmen boha Višnu), Hara (hinduistické božstvo) a ostatní nesmrtelní nepoznali podle povahy ty, které blud, klam a hluboké poblouznění plodí: totiž hetéry a malomyslné obrazy bytí!“ Když kníže vyslechl tato ministrova slova, dohodl se s ním a udělal se mrtvým, aby hetéru vyzkoušel. Když potom ministr položil bezduché tělo na hořící hranici, ihned přišla na jeho pohřebiště nastrojená Vilásavatí a když se chtěl vrhnout do plamenů jasného, mohutně sálajícího ohně, kníže ji oběma rukama objal a s potěšením řekl: „Žiji!“ Král byl přesvědčen, že její láska je pevná a pravá, a tak naplněn láskou a získaný ctnostmi hetéry velmi káral svého ministra. Potom vzal zeměpán od hetéry velké množství peněz, najal za ně obrovské vojsko s velkým počtem pěšáků, jezdců a slonů a když rozprášil panovníky světa zástupy najatého velkého vojska, vstoupil do své říše jako stín, který poskytuje rozkoš. Vilásavatí, kterou zeměpán postavil do čela svých harémových milenek, zářila něžností jako Šrí (také Lakšmí, bohyně štěstí), s kučerami ovívanými vějíři. Zde jednoho dne, složíc pokorně ruce, důvěrně řekla knížeti: „Pane, jako otrokyně jsem tě dlouho uctívala jako čarovný strom. Když jsem se stala jakousi příčinou tvého bohatství, veliteli, jistě mi milostivě splníš moji naději. Není neúčinné spojení s dobrými, kteří jsou dosažitelní, podobně jako poutnická místa jen jako výsledek zbožných skutků odnímají cizí prach a od přírody jsou bez poskvrny. Měla jsem mladého miláčka, laskavého a dražšího mi nad život i peníze, který řízením osudu leží ve vězení města Vidarbhy. Pro toto osvobození jsem ti sloužila jako nejmocnějšímu vládci země: dnes vykonej, co odpovídá tvé povaze, tvému rodu a tvé statečnosti!“ – Když kníže vyslechl tuto její řeč, dlouho klopal zrak v údivu nad tím, že ho takto oklamal, a myslel na ministrova slova. Potom se s tím však smířil, porazil ve Vidarbě panovníka země, osvobodil zloděje z vězení a spojil ho s hetérou.“

Už jsme řekli, že základním rysem myšlení v Indii bylo, že pohlavní věci nejsou neslušné a že o nich lze hovořit celkem klidně a co nejpodrobněji. Tak se stalo, že indická erotická literatura nemá konkurenci, pokud jde o smyslnost, a že je přirozené, když se zde hovoří o pohlavních věcech až s pedantskou důkladností.

Indičtí básníci myslí stále na džbány řader, jezera pupků, svahy boků, oblost zadků, sloní choboty stehen atd. Po této stránce jsou nejtypičtější různé učebnice lásky, hlavně Vátsjájanova (ind. básník, asi začátkem našeho letopočtu) Kámasútra, Amaru, Bhathari („Sloky o lásce“), (vše staroind. milostná poezie, zahmující i návody k sexuálním praktikám v průběhu prvních pěti set let a.l., ale i řada dalších. Převládá v nich odbornost, podobající se suché diagnóze zkušeného lékaře; všude jen přísný rozum, žádný erotický žert. Frivolnější charakter mají dvojsmyslné hádanky ve vědách, které ve formě otázek a odpovědí přednášeli, jak jsme se o tom už zmínili, kněží a ženy po vykonané oběti.

Podobného druhu je „Potěšení znalců“ (sanskrtský spis z roku 1524). Obsahuje 130 slok, které se mohou číst dvojím způsobem podle toho, jak rozdělíme slova nebo sloky. Slovní hříčka vypadá v překladu asi takto: Například devátá sloka: 1. Na písčném břehu Narmady konej na jednom místě kajicná cvičení s klidným srdcem, ó pevně odhodlaný! Které jiné dílo než toto, spojující s nejvyšším bohem, přináší na tomto světě spásu? 2. Jdouc za úplňku s neklidnou myslí za nevěstkou, užívám na jednom místě s blaženým srdcem rozkoše lásky. Které jiné dílo než toto, spojující člověka s cizí ženou, přináší na tomto světě spásu? Nebo čtyřicátá druhá sloka: 1. Kdo pár nohou Lotossoky (tj. Višny) uzavřel do svého srdce a v hodině smrti naň pomyslí, jako by neměl tento obšťastněný i poklady nebes cenit si jen jako trávy! V novodobé indické literatuře pokračují v tomto směru tzv. hinduistické sloky, známé pod názvem *mukri*. Jsou to čtyřverší: v prvních třech dáma cosi vypráví, ve čtvrtém se ptá posluchač, o co jde, a zároveň je zde odpověď, která mění smysl vysloveného. Například:

Měla jsem ho po celou noc na řadrech,
těšila jsem se všem jeho půvabům,
až do chvíle, kdy mi svítání ozářilo lůžko...

O kom hovoříte, o svém milenci?... Ne, o kytici růží.

Indický spisovatel té doby, Višvanátha Kavirádža, autor známého „Zrcadla skladby“, připomíná, aby básníci nepoužívali nešikovné výrazy, které narušují smysl. Například: „Kdo pyšně nadutý slídí po nechráněném místě a chce zasadit úder, padne rychleji, než povstane.“ To si lze prý snadno vysvětlit jinak, než se to myslelo, a proto je to chyba. Zato se však vědomý dvojsmysl dovoluje hlavně při popisování milostných styků a považuje se to za velmi taktní. Například: „Krásně se vyjímá v nepřátelském vojsku postupující korouhev hrdiny, která pronikla do davu a roztrhla ji chobotem svého slona.“

Staroindické období, v němž vznikla Kámasútra, bylo obdobím požitků. Prostý lid žil v nejhorších pověrách a bohaté panstvo ho pokládalo za dobytek. Zlatá mládež jezdila na koních do veřejných sadů s hetérami a služebnictvem už v dopoledních hodinách, bavila se zde kohoutími zápasy, hrami a divadlem, odpoledne se vracela ozdobená květy a ratolestmi stromů. Oblíbenou schůzkou světáků obou pohlaví byly též společné koupele. Nejvíce se holdovalo rozkoši a potom silným opojným nápojům, i když zákon stavěl opilce na úroveň vrahů bráhmánů, zlodějů a cizoložníků. Podle Kámasútry bylo povinností řádné manželky mít po ruce džbány s pálenkou. Odedávna bylo rozšířeným zvykem i žvýkání betelu, který prý zvyšuje pohlavní potenci.

Sociální postavení ženy středních a bohatých vrstev nebylo tedy špatné; za starých dob měly ženy mnohem více svobody než v současnosti.

Jinak Indku všeobecně chválí jako ztělesněné ženství se všemi ctnostmi a slabostmi: je plné něhy, oddanosti a dobrosrdečnosti. Také Indka z pracujících tříd,

i když není téměř nikdy hezká, ale zpravidla velmi upracovaná, zůstává vzdor tomu půvabná a obratná. Stará indická legenda o stvoření světa popisuje půvaby bezstarostné ženy takto: „Když Parabrahma, stvořitel světa, chtěl stvořit ženu, upozoroval, že u tvorby muže spotřeboval všechn materiál. Velmi ho to překvapilo a přemýšlel o náhradě. Sebral tedy milou měsíční oblohu, vlnité linie a vláčnost hadího těla, půvabné zákuty popínavé rostliny, lehké chvění stébel trávy, štihlou a ohebnou vrby, sametovou měkkost květiny, lehkost pírků, mírný pohled holubice, poletující a nezbednou hru slunečních paprsků, slzy z letícího mraku na obloze, nestálost větru, plachost zajíce, pyšnost páva, tvrdost diamantu, sladkost medu, krutost tygra, žár ohně a úlisnost kočky. Parabrahma to všechno smíchal a z toho vytvořil ženu, kterou dal muži za družku.“

Šedivá, učená a střízlivá je teorie lásky v Kámasútře: „Touha po příjemných požitcích pomocí pěti smyslů: sluchu, hmatu, zraku, chutě a vůně – pomocí ducha i duše – se nazývá *káma*. Největší slast pocítí muž i žena, když všechny jejich smysly splynou s předmětem jejich touhy.“ Vátsjájana (udánlivý autor Kámasútry, resp. První verze díla) a jeho komentátor Jaśódhara vidí tedy bez romanticko-sentimentálních výjevů jádro věci nikoliv v srdci, ale tam, kde skutečně je, totiž v pohlavních orgánech, a oba i důkladně vysvětlují, kdy jde v lásce o to pravé a správné, čím se lidská láska liší od té živočišné. Přitom lze přičíst indickým teoretikům lásky za zásluhu, že podstatu lásky nevidí jen v živočišném aktu soulože, ale rozhodně i v duševních citech, které lásku doprovázejí.

Láska se ve formě zvláštní náklonnosti může projevovat čtyřmi způsoby:

Především je to *náklonnost ze zvyku*, která vyplývá ze stálého, trvalého opakování určité činnosti, a tedy podle své povahy spočívá v pokračujícím zabývání se touto činností: je to láska k lovu, malbě, hudbě, tanci, zpěvu atd. Ve druhém případě jde o *náklonnost z náhlého zaujetí*, kdy naše fantazie zatouží po zvláštním polibku nebo objetí. Třetí je *náklonnost z důvěry*, pokud tedy máme k určité osobě důvěrné city, protože se velmi podobá předmětu naší staré lásky a není nám tedy cizí. Nakonec čtvrtý druh je *náklonnost z vnímání všemi smysly*, radost z požitků života. Pohlavní lásku dělí Kámasútra na dalších sedm druhů:

1. milování z náruživosti,
2. Probouzející milování,
3. umělé milování,
4. Přenesené milování,
5. eunušské milování,
6. milování přinášející zklamání,
7. úžasné milování.

Eunušské milování vysvětluje například takto: pokud obcuje muž se služkou nebo s nosičkou vody z nízké kasty jen proto, aby tak vybil svou náruživost, nazývá se to „eunušské milování“. V takovém případě se ženy nijak nedotýká, nemáží se s ní, ani ji nelíbá. Omilování přinášejícím zklamáním říká: „Spojení hetéry, která nemůže získat milence nebo koná z rozmaru, se sedlákem až k ukojení, to je milování přinášející zklamání a znamená obnažení se. Stejně je to i u spojení světáků s vesničankami, s pastýřkami nebo se ženami z pohraničních a málo civilizovaných oblastí.“

Rétorický spis Sarasvatikantjabharana (nazvaném podle Sarasvatí, bohyně poezie, dílo je mladší než Kámasútra) dělí pohlavní lásku takto: „Jedna láska je stálá,

druhá je příležitostná. Jedna je obyčejná, druhá neobyčejná. Jedna je tajná, druhá veřejná. Jiné jsou vumělkované a nevyumělkované, k dalším dvěma patří láska vrozená a jen probuzená, jiná vzniká v raném mládí, jiná zase z důvěry: je to dvanáct druhů lásky, které přinášejí bohatý zisk."

Jiné indické dílo rozeznává osmdesát druhů lásky: osm podle barev, osm podle minerálů, osm podle nebeských jevů, osm podle smyslu, osm podle čtyřnožců, osm podle ptáků, osm podle tělesných orgánů, osm podle chorobných jevů a šestnáct smíšených. O jaké podrobnosti v nich jde, uvidíme z některých příkladů: Pokud láska nebije příliš do očí, ale zároveň nezaniká, když už jednou pronikla srdcem, nazýváme ji indigovou náklonností. – Sluneční náklonnost vzbuzuje svým žárem neustálý neklid a má projevuje se pravidelně. – Náklonnost podle kamene je stálá ve své prudkosti, ale je nechutná, neboť jí chybí srdce. – Náklonnost podle uší se tak nezývá proto, neboť uši při ní mají zvláštní rozkoš. Lahodí jim, když slyší o přednostech – Náklonnost vycházející z očí se spokojí pouhým pohledem na postavu. – Náklonnost podle jazyka je chtivá požívat různé chutnající pokmy; o náklonnosti hmatové se hovoří tehdy, když se jí dostane objetí všech údů. – Náklonnost podle býka byla pojmenována podle síly a pýchy těla v době rané mladosti. – Náklonnost podle koně touží jen po souloži a ve své podobně je neotesaná a bídná. – Náklonnost podle papouška je uvnitř nemilosrdná a štěstí projevuje hlavně ústy. – Náklonnost podle hrdličky vyniká obsahem milostné rozkoše. – Náklonnost podle páva tančí opojena mocnými půvaby vlastního těla. – Náklonnost pojmenovaná podle zubů vychutnává jen žvýkání betelu. – Včelí náklonnost ochutnává jen ze zvědavosti a stále hledá něco nového atd.

V Indii je barvou lásky černá, neboť ji nosil bůh Višnu-Křišna, známý svými láskami. Ženy ji mají na třech místech těla – v hlavě, srdci a na ohanbí, a je u nich osmkrát silnější než u mužů, tedy: „Oheň nenasytíš vším dřevem, moře nenasytíš všemi řekami, boha smrti nenasytíš všemi tvory, krásnooké nenasytíš všemi muži."

Podle milostného afektu, který je nejdůležitější ze všech lidských afektů, se dělí milující na spojené a rozloučené.

Pokud jsou milenci spojení, jejich láska je veselá a dobrá: navzájem se líbají, setkávají se, kdykoliv se jim zachoe, holdují lásce, blaženě se procházejí v zahradách, zkrátka dělají všechny ty roztomilé hlouposti, které milencům právě přísluší. Pokud se však dosud nespojili nebo se po spojení rozloučili, jejich láska je smutná. Bolesti způsobené odloučením popisují indiští básníci v nespočetných obměnách, ať už jde o lásku právě probuzenou, o touhu, žárlivost nebo roztržku, o odloučení zaviněné cestováním, zákrokem mocné osoby nebo nakonec smrtí. Z neukojené touhy podle těchto básníků vzniká deset vzestupných milostných stádií. Pokud někdo uvidí ženu, která touží po pohlavním spojení, ihned se z lásky zamilují jeho oči. Když potom nedosáhne svého cíle, zůstává mu v srdci vzpomínka. Mysl se vrací k této vzpomínce a z toho vznikají úvahy, jak by bylo možné získat milenkou a jak se k ní chovat. Sprádání těchto úvah způsobuje nespavost a jejím důsledkem je hubnutí těla. Ale protože všechny jeho myšlenky se upírají na jedinou věc, odvrací se od ostatního smyslného světa; přitom ztrácí stud, takže není plachý ani před svými rodiči. Nakonec následuje pomatenost, mdlota a smrt. V jiné knize se píše: „V prvním stádiu vznikají starosti, ve druhém touha uvidět milovanou osobu, ve třetím dlouhé vzdechy, ve čtvrtém se objeví horečka, v pátém pálí tělo, v šestém nechutná jíst, v sedmém vzniká chvění, v osmém šílenství, v devátém je život v nebezpečí a v desátém vypouští člověk duši." Jak je vidět, od přírodního pojmu lásky je to už

daleko, i když i zde je to stále ještě jen věc smyslů; v plné síle se zde objevuje už soužení z lásky.

Důležitou kapitolou ve staré indické sexuologii je roztrídění žen a milovnic.

Jde především o tři druhy: děvče, znovu vdanou ženu a hetéru. Děvče je rovnoprávné s mužem a může mu tedy porodit rovnoprávné děti, nebo je z nižší kasty, slouží mu hlavně pro rozkoš a podle zákona ho nemůže obdařit ani při nejlepší vůli právoplatnými dětmi. Znovu vdaná žena (*punarghū*) je děvče nebo žena, která se znovu vdá, když jí zemřel manžel nebo když ho z jakéhokoliv důvodu opustí. Může být ještě panna nebo deflorovaná svým předcházejícím mužem. Pokud je panna, může mít stejný slavný sňatek jako nedotčené děvče a její děti jsou právoplatné. Sňatek s deflorovanou se nepokládá za „jemný“ i když se žena odloučila od svého předcházejícího manžela pro jeho slabost, šílenství nebo proto, že ho vyloučili z jeho kasty, že vstoupil do řehole, zmizel nebo zemřel. Na nižším stupni je *svairinī*, žena volné lásky, podle Jaśódhary (viz výše) *svatantra*, tj. taková, která si sama určuje předpisy a nezná mezí. „Žena, která ještě za manželova života z prostopášnosti jiného vyhledává, ať má či nemá děti, patří k prvnímu druhu *svairinī*. Žena, která po smrti svého manžela odmítá nápadníky-švagry a z prostopášnosti se s jiným stýká, patří k druhému druhu. Cizinka, kterou lze získat za peníze nebo taková, kterou trápí hlad a žízeň a blíží se k muži slovy: Jsem tvoje!, patří ke třetímu druhu. K poslednímu druhu *svairinī* patří žena, kterou podle domácích zvyků rodiče vdali a potom ji násilím zasnoubili s jiným.“ do třetí třídy milovnic patří prostitutky. Někteří spisovatelé rozdělují ženy ještě do dalších skupin takto: vdané cizoložnice, vdovy pod ochranou krále, ministra nebo příbuzného, žebravé mnišky, nedotčené dcery kurtizán nebo nedotčené služky, panny ze vznešeného rodu, které se staly dospělými a v domě rodičů čekají na sňatek a nakonec „eunušky“, ženy abnormálně sexuální, které lze zařadit mezi hetéry, „protože slouží jen rozkoši“.

Další dělení žen podle jejich větší či menší fyziologické dokonalosti je také známé, ale existuje zde velká rozmanitost názorů. Na ukázkou uvedeme jen jeden pramen, Ratirahasju (spisek přibl. z téže doby jako Sarasvatikantjabharana, srov. Výše), patřící k četným textům s erotickou tematikou, která ovšem byla pokládána za vědecký obor, i když vyjádřený v poetických obrazech:

„Něžná jako lotosové poupě, na jehož milostné vlhkosti tkví vůně kvetoucího lotosu a na jehož těle tkví těle nebeský pach, která má pohled jako vylekaná gazela a jejíž oči jsou v koutcích červené, jejíž prsa nelze docenit a krásou zahanbuje skvostné ovoce, jejíž nos se podobá kvetoucímu sezamu, pokládá za správné uctívat bráhmny, bohy a rodiče, má půvab lotosového listu, je žlutavá jako zlato, slunečník milostného boha má v podobě množství rozkvétajících lotosů, tiše a koketně kráčí jako královská labuť, něžná se svými záhyby na třikrát rozdělenými, má hlas labutě a krásné vlasy, je tichá, čistotná, zdráhavá a velmi stydlivá, má ráda bílý šat a květiny – taková je *padminī*. Má pěknou chůzi, není ani velká ani malá, má štíhlé tělo, objemná prsa a stejné ohanbí, lýtka jako havran, pootevřené rty, milostný mok jí voní medem, má krk se třemi záhyby, hlas jako křepelice, je znalkyní tance, zpěvu atd., má oblé, zduřené, uvnitř měkké, na milostný mok bohaté přirození, husté zarostlé, oči od přírody bystré, milující vnější milostný požitek, má ráda *čitrinī*, silně sladěnou stravu, a touží po zvláštностech. *Šankhinī* je něžná, má dlouhé tělo, prsty i život, má ráda červené šaty i červené květiny, je zlostné povahy, s pohyblivou hlavou, má dlouhý, hluboký a neobyčejně zarostlý stánek boha lásky a ostře

páchnoucí milostný mok. Při milování ho vylučuje jen tehdy, pokud byla zraněna nehty, neboť ho nemá nazbyt, má rozpálené údy, jí střídně, je trochu prchlivá s nestálou a nečistou myslí a má oslí hlas. *Hastinī* nemá hezkou chůzi. Má velmi hrubé nohy s křivými nehty, krátký a tlustý krk, červenohnědé vlasy, je krutá, samolibá, její tělo a milostný mok voní říjnou sloní štávou, jí dvojité porce ostrých a kyselých jídel, nezná stud, má silné rty a houpavou chůzi, při souloži ji lze jen těžko ukojit, ohanbí má slabě zarostlé, uvnitř neobyčejně široké, a koktá."

Tyto čtyři skupiny mají zřejmě reprezentovat čtyři druhy různého temperamentu.

Podle věku se rozdělují ženy takto: *Bala* je děvče do šestnácti let, které lze získat betelem, chutnými jídly, ovocem, květy, pohádkami, hrami a předměty připomínajícími milostný požitek. *Tarunī* je něžná mladá žena do třiceti let, kterou lze získat skvosty. *Praudha* je dospělá žena od třiceti do padesáti pěti let, vyžaduje neustálé milování a snaží se o milostnou rozkoš stejně ve tmě jako za jasného světla. *Vraddha* je starší dáma, která už neužívá lásky, neboť by si přitom zkracovala vlastní život. Jsou jí vlastní přívětivost, uctivost a jemná zábava.

Podle charakteru (*sattva*) rozdělují indiští erotici ženy takto: *Dévasattva* je podobná bohům, má vonné a čisté tělo, velmi veselou tvář, je bohatá, má vznešený původ a je krásná. *Narasattva* je podobná lidem, je přímá, obratná, pohostinná a pusty jí neublíží. *Nāgasattva* je podobná hadím démonům, mnoho vzdychá a zívá, ráda lenoší, neustále by spala a mnoho se rozčiluje. *Jaśasattva* je podobná génium, neostýchá se před úctyhodnými lidmi, touží po veřejných zahradách, hostincích apod., po milostné rozkoši a má sklony ke zlosti. *Gandharvasattva* podobně jako *gandharva* je panna, která nezná zlost, nosí lesklý nebeský šat, má ráda věnce, voňavky, kadidla apod., je šikovná ve zpěvu i hudbě a zná šedesát druhů umění. *Piśāśasattva*, dábelská, je nesmírně pyšná, jí velmi mnoho, její tělo hoří a požívá opojné nápoje, maso apod. *Kākasattva* je podobná havranovi, neustále koulí očima, bývá nemocná z přejídání a bezdůvodně se rozčiluje. Opičí povahu má žena s neklidným pohledem, je připravena k boji zuby nehty a je nestálá. Osloví se podobá žena, která je drzá a nepřívětivá a ráda obcuje se světáky.

Podle jiného díla je seznam ženských povah mnohem bohatší; nalezneme v něm nejen právě vyjmenované vlastnosti, ale i medvědí, sloní, gazelí, rybí, velbloudí, páví, kančí, psí, kozí i kravské povahy. Například: „Za gazelí se považuje žena, která má štíhlou postavu, vyhaslý pohled, ale tenké nohy, má ráda les, má velké neklidné oči, je pohyblivá, rychle chodí, má ráda voňavky, je stydlivá a chlupatá, ráda zpívá, je zlostná a nestálá.“ Nebo: „Kravskou povahu má žena, která ráda pije pálenku, nemá klenuté boky, ale tenké nohy, miluje radost, má strnulé ruce i nohy, je dobromyslná, užitečná lidem, prokazuje úctu rodičům a bohu, má dobrou povahu, je milá vůči ctihodným, je pevná a schopná snášet námahu.“

Nejpodrobněji a zcela schematicky roztrídili milující ženy indiští rétorici na tyto tři hlavní třídy: vlastní milenky – *svakīja*, milenky druhého muže – *parakīja* a hetéry – *sādhārānī*, milenky všech. Podle situace, v jaké se tyto ženy mohou ocitnout, rozeznávají dalších osm skupin, které se stále vyskytují v indické lyrice, což svědčí nejen o učenosti, ale i o pozorovací schopnosti:

1. *svādhīnapatika* je milující žena, které je muž oddán, neboť ho upoutává svou krásou a různými žerty při milování;

2. *Virahótkanthita* je žena toužebně očekávající svého muže, který nemůže přijít nikoliv vlastní vinou;

3. *Vásakasadžďžika* je žena připravená v ložnici v určenou hodinu, která se zdobí před očekávaným milostným aktem, hledí ke dveřím, žertuje a trpělivě všechno snáší;

4. *kalahántarita* je žena, která se právě rozešla s milým pro nějaký spor ze žárlivosti, odmítla ho i když k ní byl laskavý a nyní se hněvá, lituje svého činu, želí jej, má horečku atd.;

5. *Vipralabdha* je žena, které je ve svém očekávání zklamána, neboť její milenec nepřišel na domluvenou schůzku, čímž ji hluboce urazil;

6. *khandita* je oklamaná žena, jejíž milovaný přichází ráno ospalý se stopami jiného milostného požitku na tváři, i když na něho v noci čekala;

7. *abhisárika* – básníky opěvovaná – je žena přicházející navštívit svého milence. Je smělá, nezná nebezpečí, nedbá špatného počasí. Pokud je to vlastní milenkou, nemusí velmi hledět na své okolí, pokud je však parakija, potřebuje k tomu mnoho důmyslu, šikovnosti a rozhodnosti. „Slušná žena nedává vyniknout při milostné návštěvě svým skvostům, zahalí se do závoje a stáhne se do sebe. Hetéra naopak nosí pestré, lesklé šaty, při pohybu jí zvoní doroučky na nohách a tvář jí září z radosti. Pokud jde na milostnou schůzku slušná žena, řeč jí zadržává od opojení, oči má ze vzrušení rozšířeny a vchází dlouhými kroky.“ Je osm míst ke schůzkám žen, které spěchají potěšit se s muži: pole, zahrada, opuštěný chrám, byt kuplířky, les, karavanní serail, hřbitov a břeh řeky – všechno hlavně potmě;

8. *Próšitabhartika* – slaměná vdova, žena, jejíž manžel odcestoval. Je nemocná z utrpění lásky a pálí ji všechny chladné věci, její zvláštní odrůdou je *prosjaťpatika*, tj. žena, jejíž muž se stále jen chystá na cesty).

Kámasútra obšírně vysvětluje, jak se má taková žena z poslední uvedené skupiny chovat, oblékat a postit, aby celým svým zjevem dokázala, že touží jen po manželově návratu. V tomto duchu si všímaly slaměných vdov i indické zákoníky. Nakonec i tato skupina žen se dělí na nejlepší, střední a zlý druh. Pokud spočítáme a znásobíme podle potřeby počet těchto tříd, druhů a stupňů, odbočíme od málo významných kombinací, vyjde nám prý tři sta osmdesát čtyři různých typů milovnic¹⁷. Toto číslo jistě svědčí o pozorovacích schopnostech indických erotiků a rétoriků.

Indové poznali rozmary lásky velmi dávno, stejně jako všechny závažné i drobné okolnosti, které ztěžují dobytí ženy nebo vzbuzují nechuť k tomu, čeho se dá snadno dosáhnout i touhu po tom, co se zdá nedosažitelné. Kámasútra obšírně vyjmenovává okolnosti, které mohou odvrátit ženy od cizoložné lásky.

Je to především láska k vlastnímu muži, ohled na děti, pokročilý věk, tíseň v důsledku neštěstí, nemožnost nalézt příležitost být o samotě, hněv nad tím, že muž předkládá své návrhy neuctivě, nedostatek zájmu, protože muž brzy odejde a jeho myšlenky se zabývají jinými věcmi, mrzutost nad tím, že jasně neprojevuje své úmysly, ohled na jeho přátele, kterým se svěřil, obava, že to s námluvami nemyslí vážně, obava, že pokud je muž vysoce postavenou osobou, u „gazely“ obava, že je příliš temperamentní nebo nemohoucí, rozpačitost, když je muž světák a zkušený v umění a pokud k němu měla přátelský vztah, mrzutost, že nezná místo ani čas, nečestnost, pokud je kvůli ní poníženy, opovržení, protože nic nepozoruje i když ho povzbuzovala, u „slonice“ proto, že je „zajíc“ mdlého temperamentu, soucit, že by mohl mít kvůli ní nepříjemnosti, nechuť, protože u něho objevila neřest, strach, že by ji mohli odhalit a příbuzní zavrhnout, lhostejnost, protože je stařec, podezření, že by si ho mohl vybrat její manžel, aby ji vyzkoušel a až nakonec – ohled na dobré mravy.

A Kámasútra hned také doporučuje přiměřená protioopatření: pokud jde o ušlechtilé myšlenky, nechť muž stupňuje svou vášeň, pokud jde o neschopnost, je třeba upozornit na pomocné prostředky, kde se projevuje touha po úctě, nechť je odpovědí vřelý styk, proti ponížení je třeba bojovat upevňováním sebevědomí a zkušeností, proti pokoření uctivostí a proti obavám získáváním důvěry.

Indické „učebnice lásky“ jsou tedy velmi obšírné a znají všechny vnější i vnitřní podrobnosti. Jestliže jsou na jedné straně často až pedantní, na druhé straně to myslí tak vážně a upřímně, že se velmi liší od pokryteckých nebo pornografických evropských „příruček“.

Vátsjájana (viz výše) jmenuje i ženy, kterých je třeba se vyvarovat: malomocné, pomatené, upovídané, veřejně se nabízející, takové, jejichž mladost už pominula, příliš světlé, příliš tmavé, páchnoucí, příbuzné, přítelkyně, mnišky a ženy příbuzných, přátel, učitelů a králů. Ratirahasja (viz výše) a jiná díla rozšiřují tento počet ještě o děti, ryšavé ženy, ženy svěřené do ochrany, manželky nepřátel, začky, svérázné, neznámé, velké hřišnice, žlutooké služky, pomocnice a čarodějnice. Podle Manuova „Zákoníku“ se zakazovala soulož s pokrevními příbuznými, s děvčaty a ženami z nižší kasty, s manželkou přítele, syna a učitele.

Za velmi těžký zločin ve všech zákonících bráhmanského období se pokládalo cizoložství se ženou duchovního učitele: kněží tedy pamatovali na svou ochranu.

Vládnoucí třídy zase pamatovaly na svůj požitek.

Pro krále a vysoké úředníky neměl vlastně platit volný pohlavní život, neboť pokud vcházeli do cizího domu, byli příkladem obvyčejným lidem. Někdy se však i velcí páni ocitli v situaci, kdy museli občas žít s cizími ženami, ale pro to se vždy našla nějaká omluva. Například úředníci, kteří měli na starost venkovany a pěstování obilí, mohli jediným slovem získat ženy rolníků. Bylo mnoho příležitostí, když nevolníci pracovali ve skladech u skládání zboží, při výzdobě domů, na poli, když se odevzdávala bavlna, ovčí vlna, len, konopí a vůbec při různých stycích obchodníků s lidem. Dozorci nad stády patřily ženy pastýřů; mistr tkadlec měl vdovy, sirotky a žebravé mnišky, kteří pro něho předli. Městskému strážníkovi při noční pochůzce patřily potulné ženy, jejichž slabosti přece musel znát.

I panovník si nalezl cestičky, aby pomocí harémových žen a otrokyň vyhověl svým milostným choutkám. Pokud bylo třeba, vždy se našel způsob, aby nová vyvolená přišla na návštěvu k některé harémové dámě. Když si potom spolu popovídaly a popily, přišla králova otrokyně, která si také našla způsob, jak vyvolenou přesvědčit o panovnickově náklonnosti a výhodách z toho plynoucích. Tyto výhody uměli využít i muži, kteří toužili po lepším životě nebo se chtěli zbavit ministerského útlaku, kteří toužili po místě mezi dvořany nebo po nějaké pomstě příbuzným, nebo tací, kteří sledovali výzvědné či jiné cíle. Samozřejmě, že bylo na nich, aby našli způsob, jak by panovnickově přízni naklonili své ženy.

Nakonec, když nestačila rafinovanost harémových žen a otrokyň, ani ochota ziskuchtivých manželů, použila se hrubá lest a násilí. V některých zemích patřilo k domácím zvykům, že dávali ženy do harémů. Obyvatelé Ándhry (nyní členský stát Indie Andhapréš, u Koloromandelského pobřeží Bengálského zálivu) posílali vdané dcery desátý den po svatbě do harému s přiměřeným darem, odkud je propustili po použití. Jinde navštěvovaly ministerské ženy harémové dámy krále, aby mu v noci byly po vůli nebo hezké ženy přicházely jako přítelkyně na návštěvu k harémovým dámám; návštěva trvala čtrnáct dní až měsíc.

Obyvatelé nejzápadnější části země dávali své půvabné ženy jako dárek z lásky ministrům a králům nebo chodily ženy houfně i jednotlivě na královský dvůr, aby se bavily se králem.

Pro milostný život v harému uvádí Kámasútra velmi důstojná a obřadná pravidla. Například zde čteme: „Muž vícero žen nechť se všemi zachází stejně. Nesmí být lhostejný, avšak ani příliš přísný i jejich chybám, ale ať netrpí lži. Nemá nikdy prozradit jedné ženě, jak se při milování chová druhá, jak se vyznává v uměních lásky, ani její tělesné chyby. Nechť nikdy ženě nedovolí, aby jmenovala své sokyně, a pokud některá začne druhou pomlouvat, nechť jí hned vyčte, že ona má tu samou chybu. Ať obšťastňuje své ženy: jednu tím, že tajně vzbuzuje její důvěru, druhou projevem úcty a třetí lichotkou, všechny nechť vodí do zahrad a často je obdarovává dary, ctí si jejich rodin, svěčuje jim tajemství a užívá požitku lásky.“

Naproti tomu se zdá, že *harémové ženy* nebyly příliš spokojené se svým údělem a vyhledávaly útěchu u jiných mužů, v sebeukájení či vzájemném ukájení. Vátsjájana říká, že žádostivost žen se nikdy neukojí, pokud se jich několik musí dělit o jednoho muže. Proto převlékaly své přítelkyně nebo jejich otrokyně za muže, připevnily jim kukuřice, kořeny, ovoce, připomínající mužský pohlavní úd, a tak uspokojovaly svou žádost. Pomáhaly si i různými přístroji, které jsme už poznali u přírodních národů. Živé muže zastupovaly v harému často i mužské sochy, na nichž vynikal znak mužství. Nakonec se do harému tajně dostávali i muži oblečení za ženy. Vátsjájana dává podrobné rady světákům, jak to mají udělat.

V různých oblastech vládly různé zvyky. V nejzápadnější části země nehlídali královský harém příliš pečlivě, a proto si sem ženy často přiváděly urostlé muže. Jinde dělali ženám milostnou službu kšatrijští (kšatrijové, druhá ind. kasta, viz výše) strážci. Někde souložily ženy se syny, kteří mohli do harému kdykoliv přijít a odejít, výjimkou byla jen vlastní matka. Jinde souložily i s příslušníky rodiny a s příbuznými, kteří přišli na návštěvu, ne však s jinými muži. V Gandháru (oblast nyní v Pákistánu a v Afganistanu, kdysi středisko staroind. umění) obšťastňovaly bráhmany, jejich přátele, sluhy, otroky a strážce. V Himávati (na Himálaji) odvážní muži podpláceli strážce a společně vnikali do harému. V jiných oblastech bráhmani navštěvovali harémové dámy s královým vědomím pod záminkou, že jim přinášejí květinové dary. Návštěvy se konaly za závěsem a docházelo při nich k milostnému styku. Na východě země pro sebe schovávalo několik žen jednoho mládence.

Velmi známým jevem v indické literatuře a důležitým činitelem v milostném životě Indů byla *dútí*, poselkyně, zkrátka kuplířka, která i v nejzoufalejších případech uměla dopomoci lásce k úspěchu. Indické romány a povídky jsou plné jejich vydařených akcí. Podle Kámasútry existuje osm hlavních kategorií kuplířek:

1. Poselkyně s plnou zodpovědností, která koná podle vlastního uvážení, když vidí vzájemnou náklonnost muže i ženy;

2. Poselkyně, která přebírá jen část úlohy. Má úspěšně završit začaté milostné dobrodružství, když se už muž pokoušel získat si ženu, ale zatím bez většího úspěchu;

3. listonoška, která přináší jen vzkazy;

4. svou vlastní poselkyni je žena, která se zdánlivě věnuje zájmům jiné, jen aby sama získala milence;

5. Prostoduchá poselkyně, zamilovaná, která si získá důvěru naivní manželky milovaného, učí ji umění lásky, čímž prozrazuje muži svou povahu;

6. muž použije svou prostoduchou manželku, aby získala důvěru jiné, po níž touží a přikáže jí, aby před jinou vychvalovala jeho schopnosti a šikovnost. Taková žena je poselkyní vlastního muže;

7. nemá poselkyně, mladá nezkušená otrokyně, která nevědomky přenáší vzkazy;

8. povětrná poselkyně, která přináší jiné dvojsmyslné vzkazy, vztahující se případně i na dávnější událost, v každém případě však neznámou ostatním.

Milostná kouzla nastupovala tam, kde nepomohla ani ta nejvýřečnější poselkyně. I když Vátsjájana moudře radí, že krása, dobré vlastnosti, mladost a štědrost jsou nejlepšími prostředky, jak získat ženu, přece hned podává množství receptů a rad k získání lásky, která nechce vzniknout přirozenou cestou. Tato kouzla jsou v Indii velmi stará a kouzelné formule pocházejí z posvátných véd.

Jejich obsah prozrazuje například toto zařikání: „Do hliněné figurky v podobě, osoby, jejíž náklonnost chce muž získat, střelí lukem s konopnou tětivou do srdce šíp z černého dřeva ala, jehož hrot tvoří tmavé sovím perím.“ Předtím musí vyslovit předepsanou „píseň“. Odporné jsou hlavně různé prášky, masti, nápoje a amulety. Kámasútra například doporučuje: „Nos v pravé ruce pozlacené oko páva nebo hyeny, protože očaruje.“ I když tento recept není příliš odporný, pokračovat až k těm skutečně odporným nemíníme, neboť to už patří spíše do dějin pověr. Tento odstavec však zakončíme osvědčenou metodou, kterou používaly orang-belenské (Orang, viz výše) ženy na Malakoe (Malakka, dnes malajský stát v Malajském souostroví a také přístavní město v něm), srov. V 1. dílu), aby zamezily cizoložství svých mužů. Na tenkou hůlku upevnily kousek bavlny a po souložení si ji zavedly do pochvy, aby nasákla spermatem. Potom bavlnu usušily a pečlivě uschovaly. Dokud byla suchá, nemohl se muž pohlavně stykat s jinou ženou. Pokud byl muž ženě už lhostejný, zahodila bavlnu, a jen co ta zvlhla, vrátila se muži opět schopnost stykat se s jinými ženami.

V různých indických krajích jsou známé pestré záliby a zvláštnosti žen při milování. Ženy z vnitrozemí jižně od Himálaje nebo mezi řekou Gangem (také Gangou, Gang, ústí v Bengálském zálivu) a Džammúem (Džammú, hl. město členských států Indie Džammú a Kašmír) byly při milování velmi jemné, ale nenáviděly polibky, stopy po nehtech a zubech. Jinde měly ženy sklon k jiným zvláštnostem; např. zvláště příjemné jim byly údery dlaní, uspokojit je mohla jen dlouhá soulož, jejíž následkem se snažily vyhnout, nebo dávaly přednost polibkám a objetím a jemným dotykům zubů a nehtů, zranění odsuzovaly, ale bylo možné je získat i údery. Ženy z Paňdžábu (území v Pákistánu a Indii, zasahující do obou států jako hraniční oblast, část členských států Indie) měly ohnivý temperament, smysl pro lesbickou lásku a rozkoš, při níž byla všestranně činná ústa. V jiných dílčích lokalitách (jejichž jmény nechceme toto vydání zatěžovat, i výše) toužily po bolestných úderech a rády používaly umělé prostředky místo mužského údu. Milostné noci byly prý pravými často nocemi hrůzy. Ženy z Maháráštry (Maháráštra, nyní členský stát Indie, na záp. země) holdovaly všem čtyřiašedesáti druhům změni, milovaly neslušné věci a v posteli se chovaly zuřivě. Měly též rády umělé údy. Ženy z drávidských krajů (viz výše) naproti tomu vyžadovali velkou námahu rukama, než se rozhnily, ale zato jim stačil jediný akt. Pravou pokladnicí lásky byly prý ženy z Gandháru (viz výše) i některé další, protože i ve staré Indii byly známé nejen všechny pohlavní zvrácenosti, ale i všechny obměny normální lásky, jejíž první příklady jsme našli už u přírodních národů.

Milostné techniky v Indii byly bohaté, neboť bez podjatosti a stejně důkladně a pedantně se Indové zabývali i *pohlavní fyziologií*. Z řady důvodů však nemůžeme sledovat jejich metodu podrobněji, proto uvedeme jen několik zajímavostí, typických v pohlavní sféře.

Jen co začali indiští teoretici lásky odborně pozorovat své genitálie, ihned je začali třídit, hlavně podle rozměrů, které se jim zdály pro ars amandi velmi důležité. Podle těchto rozměrů dělili muže například na zajíce, býky a hřebce, podrobněji na zajíce, gazely, býky a hřebce, ještě podrobněji na gazely, kozly, býky, hřebce a osly. Samozřejmě, že popisy jsou v Indii velmi důkladné. A když má fyziologie lásky v pohlavním životě Indů velký význam, vedlo toto třídění přirozeně k tomu, že hledali prostředky pomáhající, kde nebyla příroda tak štědrá.

Takové prostředky mohou být povahy „lékařské“, tj. Podobné, jaké známe z inzerátů pro dámy, které chtějí mít „plné poprsí“, nebo to mohou být prostředky mechanické, s nimiž jsme se už částečně setkali od přírodních národů. Tyto prostředky jsou však účelnější a zajímavější a podle Vátsjájany „muž použije umělé prostředky tehdy, pokud není schopen uspokojit ženu ohnivě povahy.“ Šlo zde zejména o „prsteny“, „páry prstenů“, celé „nárámky“, jakési pancíře s uzlovými okraji ze zlata, stříbra, mědi, železa, slonoviny, buvolího rohu, ze dřeva, cínu a olova. Perforace žaludu, známá už u přírodních národů, hlavně u Dajaků na Borneu, se podle Vátsjájany vyskytovala hlavně u dakhinských mužů (tj. u mužů v oblasti Dakhin, také psáno Dáksin, Dekánská plošina, ve stř. Přední Indii).

Podobně jako muži se i ženy dělily z hlediska rozměrů na gazely, kobyly a slonice, podrobněji na gazely, kozy, kobyly, slonice a velbloudice.

Pohlavní pud vysvětlovat Jašódhara (viz výše) tak, že v pohlavním ústrojí ženy žijí červíci, kteří vznikají z krve a podle velikosti způsobují dráždění. Uspokojit toto dráždění znamená ukojit ženu. Podle toho roztrídil Jašódhara vnitřní část ženského pohlavního ústrojí a toto dělení převzali i mladší spisovatelé. Podle Jašódhara první pohlavní ústrojí ženy je měkké jako lotosové prašníky, druhé je pokryté uzlíky, třetí má mnoho záhybů a čtvrté, to nejhorší, je jako jazyk krávy. Mimochodem – staří Indové neměli příliš jasnou představu o anatomické stavbě pohlavních orgánů. Znali však „obydlí (nebo i vězení) boha lásky“, „lávku pro cestu boha lásky“ a „slunečník boha lásky“ (clitoris). Správná vulva má být jako hřbet želvy, rameno slona, lotosový kalich a leknín, ne příliš velká a holá. Všeobecně se doporučovala a také v praxi se uplatňovala depilace (*lámašatana*), která je dnes rozšířena hlavně u veřejných děvčat. Pozdější teoretici lásky věnovali velkou pozornost i dalším prostředkům tělesné kultury, jako mytí, tření a různému okuřování.

Indové si byli vědomi nemalého významu správné techniky lásky, a proto o těchto věcech hovoří upřímně, důkladně a systematicky. V tomto duchu dnes pokračují lékaři a spisovatelé – i když spíš směrem k odborníkům než k širokým lidovým vrstvám, které by potřebovaly radu – a hovoří tak, jak je třeba, pokud se má poskytnout poučení užitečné a nikoliv pokrytecké či obchodní, doprovázené patřičnou dávkou moralizování.

Zdánlivě nepatrné otázce včasného, ne však předčasného odchodu spermatu, které má velký význam nejen pro dokonalost milostného požitku, vyžadujícího případné prodlužování, ale nepřímo pro celý milostný poměr a tím častěji i pro tzv. manželské štěstí, věnovali indiští teoretici mimořádnou pozornost. Například jeden

z nich o tom říká: „Pokud unikne mok lásky příliš rychle, nejsou milenci uspokojení; aby se slavnost lásky podařila, řekneme si zde, jak zadržet sperma...”

Teorii soulože i její praktické stránce věnovala příslušná indická literatura nejvíce pozornosti, vždyť indiští teoretici rozlišují sedm set dvacet devět různých milostných spojení z hlediska velikosti genitálií, temperamentu a příchodu orgasmu. S obdivuhodnou precizností vypracovali pravý kalendář lásky, který je zároveň nejbáblivějším dílem indické erotické fantazie.

Starší Indové si totiž uměli dokonale hrát „na těle lotosové s vodami vodopádu řeky lásky“. Znali téměř tři sta padesát „Venušinych postojů“. I když už víme, že i přírodní národy nejčastěji „hřešily proti šestému přikázání“ a že tedy rafinovanost v milování nelze pokládat za důsledek zvrhlosti civilizace a kultury, přece jen se u starých indických teoretiků setkáváme až s rafinovaností až překultivovanou. Bylo povinností muže, aby se ženou zacházel jemně a milenkou řádně ukájel jakýmkoliv způsobem. Vátsjájana považuje některé polohy, například *more bestiarum*, soulož s několika ženami, nebo tzv. *Pedikaci* (*coitus per anum*, tj. Vpravení údu do řitního otvoru ženy), oblíbenou na jihu, za „divné“, protože vzbuzují smích a člověk se u nich nechová lidsky. Víme však, že *more bestiarum* (zvířecí poloha, tj. soulož zezadu) je nepochybně původní lidská a dodnes velmi rozšířená nejen u přírodních národů.

V inventáři indických teoretiků a u Indů vůbec byla velmi oblíbená soulož *viparita* (obrácená) nebo *purušajita* (mužským způsobem), při nichž žena převzala úlohu muže. Tento způsob doporučuje Vátsjájana tehdy, když se muž unavil, ale ještě nenasytil, a muži prý poskytuje příležitost, aby poznal pravou povahu ženy, když ji nad sebou vidí v milostném okamžiku. Nedovoluje se však ženě, pokud je právě po menstruaci, protože by mohla počít a porodit hermafrodita, dále šestinedělce, aby nekrvácela, žádné „gazele“, pokud je jejím partnerem „býk“ nebo „hřebec“, neboť by mu mohla ublížit, těhotné ženě, aby nepotratila, a nakonec žádné ženě velké a silné, jelikož je toho neschopna.

Dobrým, i když velmi akademickým příkladem toho, s jakou naivní důkladností a rafinovaností se blíží indická erotika ke svému předmětu, může být citát z *Kámasútry*: „Muž, který před vlastní slavností lásky musí být zvláště něžný a dbát na to, zda je jeho partnerkou nedotčené děvče nebo svairiní, souloží deseti způsoby, pokud se však naruživost uklidní, odejdou milenci trochu stydlivě a nepozorujícíce jeden druhého, jako by se neznali, po jednom do koupele. Potom si zase sednou na předešlá místa a vezmou si trochu betelu. Muž nejprve natře údy milované ženy čistým santalovým olejem nebo jinou voňavkou, obejmě ji levou rukou, podá jí svůj kalich s nápojem, nebo se oba osvěží vodou. Potom si mohou pochutnávat na sladkostech nebo jiných pamlscích, podle chuti a nálady vypít i čerstvé ovocné šťávy, masový vývar, polévku, rýžovou kaši, opékané maso nebo sorbety, mangovou šťávu, citronovou šťávu s cukrem, tak jak to bývá zvykem v té které oblasti či dle chuti. Milenec nechť pozorně nabízí milované a přitom nechť sám vždy ochutná, zda jsou jídla a nápoje sladká, lahodná a čistá. Pokud spolu vyjdou na střechu, sednou si a obdivují měsíční svit. Přitom muž baví ženu vhodnými příhodami. Pokud žena muži položí hlavu do klína a tak hledí na měsíc, nechť jí její milý vypráví o hvězdách a ukáže jí Večernici, Severku a Velký vůz.“ Také Gautama (Siddhártha Gautama, vlastní jméno Buddha) doporučuje koupel po souloži. Višnu ji předepisuje příslušníkům všech kast. Soulož ve vodě byla však zakázána.

Když víme, že nenormální projevy pohlavního pudu a života nebyly u přírodních národů žádnou zvláštností, lze předpokládat, že se s nimi setkáme i v pohlavním životě Indů. Odpradáva zde byly všeobecně rozšířeny, ale není naším úkolem hovořit o nich. Pozoruhodnější je, že v Indii byla odedávna vyvinuta hlavně *sadistická* stránka pohlavní lásky, ale v mírnější formě, při níž jsou v činnosti hlavně nehty a zuby. Jizvy po nehtech a stopy po zubech způsobené zarýváním nehtů a kousáním na určité části těla tam pokládaly vždy za něco zvláště krásného a dráždivého, velebily je básníci i odborníci. Kámasútra obsímě a pedantně popisuje jednotlivé druhy této záliby, jejich pravidla a účinky, a dodává: „Když se náruživých milenců zmocní prudká žádost, škrábou se a kousou navzájem.“ A jinde je po výpočtu pravidel vysloveno mínění, že při nejvyšší rozkoši není rozdílu mezi místy dovolenými a nedovolenými.

K osmi druhům škrábání z lásky, od obyčejného štípnutí až k „paví noze“, „zaječímú skoku“ a „lotosovému listu“, k osmi druhům kousnutí patří i osm druhů úderů, z nichž například „klín“, „nůžky“, „jehla“ a „kleště“ nebyly nevinnou milostnou hrou, ale už perverzní. Také Vátsjájana připomíná případy, které skončily smrtí. Například čólský král (Čólové, jihoind. královský rod, v 10.-11. stol. vytvořili Čólskou říši zahmuující i jihových. Asii, vládli jihoindickému národu Tamilů) zabil při souloži „klímem“ královnu Malajavatí a vojevůdce Naradéva, který měl jednu nohu chromou, vypíchl špatně namířenou „jehlou“ oko mladé tanečnice. Zdá se tedy, že tyto sadistické choutky byly skutečnými erotickými mukami.

Velmi podrobně se v Kámasútře hovoří o pohlavním aktu, při němž hrají hlavní roli ústa a který Indové nazvali *aparištaka*. Kámasútra cituje názory jednotlivých kmenů pro a proti a nechává „otázku nerozřešenou“. Nakonec však říká: „Tělo je čisté, když teče mléko, pes je čistý, když uchopí zvěř, pták je čistý, když zobe ovoce a ústa jsou čistá, když milostná rozkoš spojuje těla.“¹⁷

Jak jsme už řekli, v mnohých indických zemích podle zvyku deflorovali děvčata před svatbou. Dělal to kněz, nebo si přitom pomáhali sochou boha. S tímto zvykem, který se někde zachoval až do současnosti a který měl kořeny v náboženských představách a v domněnce, že deflorací krev je nebezpečná, souvisela víra v *jedovaná děvčata a ženy* (*višakanja a višanjana*). Domnívali se, že když žena používá určitý jed, může se tak nakazit, že styk s ní, ba už pouhý dotyk, dech a pohled ubíjí muže, který s ní přijde do styku.

V této víře vychovávali velmi hezká děvčata, kmili je od dětství jedem, aby je potom poslali jako dar některému nepřátelskému vojevůdci a jejich objetím zničili jeho i předky. Tak například bylinu el-bis, která roste jen v Indii a je smrtelně jedovatá, položili novorozeněti pod kolébku, potom ji kladli pod polštář, později mezi šaty a nakonec mu ji dávali v malých dávkách s mlékem, takže dospělé děvče ji mohlo jíst už bez nebezpečí. Tento jed nebyl nic jiného než *aconitum ferox* – nejprudší z alkaloidů, v sanskrtu nazývaný viša.

VI. ŽENA, MANŽELSTVÍ A LÁSKA VE STARÉ ČÍNĚ A JAPONSKU

Kultura Číny, v jejíchž hranicích bydlí více než pětina lidstva, trvá téměř nepřetržitě asi pět tisíc let a dějiny této země jsou nejen bohaté, ale stále nověji poznávány. Proto jenom nejdůležitější data:

Území bylo osídleno asi 500 000 let př. Kr., přibl. od r. 2000 př. Kr. Vládla legendární dynastie Sia, což bylo asi na začátku bronzové doby, tu nahradila kolem r. 1766 př. Kr. dynastie Šang (Tchang), kterou r. 1100 př. Kr. Vystřídala dynastie Čou (Wu Wang). V 6. až 3. stol. př. Kr. došlo k rozvoji čínské filozofie, propojené s náboženskými systémy, taoismu (za jehož zakladatele je pokládán Lao-C', žijící v 6.-5. stol), a konfucianismu (Konfucius, Kchung Čchiou, Kchung-fu-C', 552-479, a jeho nástupce Mencius, Meng' c 372-289). Konec 3. stol. př. Kr., za dynastie Čchig, došlo k sjednocení Číny, byla mj. Postavena proslulá Čínská zeď. Ve 2. - 6. stol. Po Kr. Vládlo v Číně postupně šest dynastií docházelo k postupnému šíření buddhismu, na konci této doby dynastie Suej zemi opět sjednotila. Peking se stal hl. městem za dynastie Ming, vládoucí ve 14. stol., v 15. stol. Vzrostl čínský vliv v Asii rozruchem obchodních styků, ale zároveň se tu objevují první Evropané (r. 1517) Portugalci a Čína se uzavírá do izolace. V roce 1644 nastupuje mandžuvská dynastie (Mandžové, Mongolové ze sev. Číny) Čching, vládoucí až do r. 1912, kdy byla vyhlášena Čínská republika (Kuomintang), trvající do r. 1945, přičemž celé tyto dějiny byly poznamenány povstáními a válkami, z nichž proslulé se staly např. tzv. opiové války z minulého stol.

Postavení ženy v Číně bylo kdysi velmi nesvobodné a utlačované. Číňané nechtěli rozumět tomu, že tak působilo i v novějších dobách, ale byla to pravda. Čínské děvče vyrůstalo jen v domácnosti a netěšilo se zvláštní úctě. Pokud se mělo vdát, nikdo se ho neptal na souhlas, uvidělo svého ženicha až po svatbě, dokonce se často napřed nedozvědělo ani jeho jméno. V rodině nesmělo společně jíst ani s manželem ani se synem, muselo oba obsluhovat a samo se najíst někde v koutku. Manžel ho směl bit. V jižní Číně byly tyto poměry o něco lepší a děvčata se učila alespoň psát. Když žena jako manželka neměla děti a byla první ženou, nepostavili jí rodové tabulky na domácí oltář, ale položili je do komory; když byla druhou ženou, nesměla v manželově domě ani zemřít. Nepříliš důstojný ceremoniál musela podstoupit už při svatbě: vystavili ji jako hezké zboží v saloně za oknem s hořícími světly, kam měl každý přístup a kde se musela nechat obdivovat.

Čeng-ťi-tung, autor knihy Čína a Číňané, obhajovacího spisu proti Evropanům, který zajímavě kritizuje i když se nevyvaroval dějepisným omylům a pro svou tendenčnost není vždy spolehlivý, napsal o čínských ženách toto: „Naše tradice nám dovolují udělat ženu šťastnou, neboť u nás mužské pohlaví představuje Slunce a ženské Měsíc. Slunce svítí, Měsíc je ozařován. Slunce svítí oslepujícím jasně, Měsíc mu děkuje za svůj блedý odlesk.“ Časté sebevraždy děvčat před svatbou byly důkazem toho, že čínské ženy se ve funkci блedé ženy necítily příliš šťastné.

Takové názory na ženu panovaly v Číně od doby, kdy Konfucius uskutečnil svou reformu, pro Čínu velmi zhoubnou. Nařizoval asi toto: „Muž a žena mají bydlet ve dvou oddělených částech domu, nemají mít vůbec nic společného; muž nemá hovořit o vnitřních věcech, žena o věcech vnějších. Když si muž a žena

navzájem odpovídají, mají se jeden druhému poklonit. Taková pravidla však mohla platit jen pro vládnoucí a bohaté třídy, prosté městské a vesnické ženy jistě vždy pracovaly v domácnosti a na poli spolu s mužem. Konfucius však výslovně žádal, aby byla žena podřízená muži a neměla nad ničím moc.

Děvče bývalo v rodině tak málo vítané, že ho po narození často zabili, hlavně v chudých rodinách, jejichž dcery se mohly stát jen otrokyněmi. Ve futienské provincii (Fu-tien, dnes jedno ze správních celků Číny, hl. město Fu-čou), která je hustě obydlena, prý dodnes není v nižších třídách rodiny, která by se už nebyla zbavila jednoho či vícero kojenců ženského pohlaví.

V takovém postavení ženy v rodině je zřejmé, že láska mezi manžely mohla být pouhou bílou vránou. Čeng říká: „U nás – jako všude – je sňatek věcí šťastné náhody, a to tím spíše, že manželé se poznají až po zasnoubení,“ zde měl samozřejmě dodat „ne jako všude“. Kromě toho rodiče vybírají nevěstu výhradně podle svých stavovských zřetelů a předsudků. Ani Číňané a Mandžouvé (viz výše) neuzavírají mezi sebou manželství. „Pokud si chceš namluvit ženu, musíš o ni prosit rodiče,“ říká čínské přísloví. Za takových poměrů vznikl v Číně, ale i u Řeků mimomanželský milostný život s nevolnými děvčaty, otrokyněmi, hetérami.

Čínská veřejná děvčata a květinové čluny nás jistě zaujmou. Veřejné dívky byly často z „dobrých rodin“, odkud je při nějaké příležitosti ukradli, nebo z chudých rodin, odkud je vykoupili. Musela se podrobit velmi pečlivé výchově: od šesti nebo sedmi let posluhovala svým starším družkám a přítelkyním, od deseti do jedenácti se učila zpívat, hrát, malovat, psát, číst, od třinácti do patnácti let vystupovala mimo dům za peníze a později byla v domech. Tato jejich kariéra se v podstatě velmi podobala kariéře řeckých hetér.

Když se děvče nepodařilo prodat za větší sumu nějakému milenci, stalo se obyvatelkou „modrého domu“ (čching-lou, neboť má modré žaluzie) nebo květinového člunu (chua-tching) jako *čchang-ti*. Nazývali ji i *chua-nü*, květinové děvče, neboť s sebou stále nosilo květiny.

Čeng popisuje život na *květinovém člunu* velmi názorně, přičemž nevyvrací jezuitsky oči: „Je to oblíbená zábava čínské mládeže. Uspořádají si posezení na vodě, hlavně večer ve společnosti žen, které přijdou na pozvání. Tyto ženy nejsou vdané, jsou hudebnicemi, a proto je zvou. Když se má uspořádat posezení, jsou na palubě k dispozici pozvánky, kde muž vyplní jen své jméno, jméno umělkyně a dobu schůzky... Na lodích nalezneme vše, co si jen může labužník přát, i společnost žen, jejichž zvonivé hlasy s melodickými tóny nástrojů oživují večerní svěžest u šálku lahodně vonícího čaje. Pozvánky platí jen na hodinu. Dobu je však možné prodloužit, pokud žena není angažována jinde, ale honorář se potom pochopitelně musí zdvojnásobit. Tyto ženy v naší společnosti neposuzují podle jejich mravů, po této stránce si mohou dělat, co chtějí, je to jejich věc. Verše skládají ty, které mají i básnický talent, a některé z nich jsou dosti vzdělány, aby na poetickou galantnost učenců mohly odpovídat... Hudebnice často dostávají pozvání i do rodin... Na požádání přijímají umělkyně návštěvy i ve svém domě; muž je požádá, aby se u nich směl najíst... Stejně tak je lze pozvat do divadla a v Šanghaji v vchodu do divadel lze často vidět stovky překrásně nastrojených a navoněných nosítek, která čekají na konec představení, aby posloužila pozvaným dámám... Zpočátku sem vedlo hosty jen přání vyslechnout hudbu, ale tato hudba je tolik svůdná!... Román pokračuje a stojí na východě právě tak jako na západě neobyčejné množství peněz.

Nakonec taková věc není nikdy dost drahá, neboť jen zábavy, které nás ničí, mají skutečný půvab..."

Knochenhauer¹⁸ popsal (1908) tuto zábavu jako očitý svědek: „Jsou známé nebo se alespoň často ukazují pěkné květinové čluny v Kantonu (čínský název Kuang-Čou, na Perlové řece u ústí do Jihočínského moře. Jsou to plovoucí hostince a nevěstince, večer slavnostně osvětlené různými lampióny. Kotví na řece v řadě jeden vedle druhého a odleskem tisíce světél na hladině poskytují skutečně pohádkový pohled. Dolní poschodí těchto vysokých plavidel jsou pro lid, to jsou nevěstince nejnižšího druhu a panuje v nich neobyčejně živá nenucenost. Pokojíky pro páry nejsou větší než lůžkový prostor v železničních spacích vozech, ale nahore v salonu se baví elegantní svět, kantonská zlatá mládež hoduje u hudby. Vnitřní zařízení je velmi přepychové, s bohatými řezbami jednak pozlacenými, jednak krásně lakovanými, a s nádhernými hedvábnými látkami. A všechno je ozářeno světlem z více než tuctu velkých a jasně hořících petrolejových lamp. Cizinec by takový květinový člun měl rozhodně navštívit. Restaurační salony jsou zařízení i pro evropské hosty. Byl jsem tam s několika evropskými dámami a pány z hongkongské společnosti. Seděli jsme na zadní volné palubě, odkud jsme měli kouzelný výhled na řeku oživenou stovkami plavidel, na početné slavnostně osvětlené květinové čluny a na milionový Kanton (Kuan-Čou, viz výše, ponecháváme dále i nás běžné jméno Kanton) s jeho pagodami a chrámy. Zadní paluba totiž nemá střechu, salon je otevřený směrem na ní, a tak jsme viděli přímo dovnitř. Za okrouhlým stolem sedělo několik vznešených Číňanů, horlivě zaměstnaných jídlem. Za každým z nich seděla na stejné stoličce zpěvačka a za ní zase její služka. Ale pokrmům a nápojům holdovala jen mužská honorace, něžná ženská část se směla pouze koukat a měla povinnost po chvíli ječivým zpěvem doprovázeným pisklavým jednostrunným nástrojem obveselovat společnost. Avšak celá společnost byla neobyčejně veselá. Číňan je nejlepším společníkem na světě, je milý a zábavný, vždy připravený žertovat a vtipkovat."

Také moderní německý básník Max Dauthendey¹⁹ popsal volnosnubné čínské večery na základě vlastních zkušeností: "...A krajinou oparu nyní poletují ohně světlých stínů a v mlze se rýsují bárky, které se vynořují se svými červenými zasklivenými domečky, se zelenými a bělavými skly ve dveřích. Cítíš aroma čaje a voňavek a jako z barevné obrázkové knihy vstupují oslavované a velebené kantonské květinové čluny a vrhají bělavé a ruměné stíny. Kolovrátkové zpěvy a hudba nejeden rychlý pohled na bílé naličené skupiny děvčat padají jako létavice do mého temného člunu. Skleněné růže okrouhlých dveří byly otevřeny a uvnitř seděly nevěstky vyhlášených jmen, které sem přišly se svými přáteli na večeři. Mihotaly se zde bělavé hedvábné látky a červené hedvábné kalhoty jako měď. Ověšen skleněnými lampami a zlatými ozdobami tu stál člun vedle člunu, skleněná barevná stěna vedle stěny se zrcadlily na noční řece... Vešel jsem do úzké uličky, ne širší než dva lokty. Číňané se odtud s úšklebkem a tiše vykrádali jako kočky či potkani. Byla zde dlouhá řada osvětlených oken, zcela u země a uvnitř seděla půvabná děvčata hustě natlačená jako stádo jehňat na pastvě, všechny v blankytném hedvábí, ověšené šperky a postříkány voňavkami, s napudrovanou tváří a bílými rukama. Seděly v řadách u holých stěn jako maličci, blankytní andílci bez křídel. Smály se a vyprávěly, dávaly znamení a čekaly, zda je někdo nevezme do čajovny, aby nosily pokrmu a rýžové víno, přednášely verše, legendy o čínských hrdinech a o nejstarších dějinách země. Přitom hrají i na loutnu a chovají se graciózně, stále křehké jako porcelán... ze všech

přízemních oken zaznívá smích děvčat a všude je příjemná tlačenička jako na přeplněném trhu pod lampami a světly, všude stejně čekají nalíčené tváře s černými pěšinkami ve vlasech. A několik děvčat podobných blankytným hvězdám, napůl ještě dětí, sedí v sále čajovny. Podává se čaj a mandle. Z pestrého houfu si nejeden posadí děvče na kolena, šálkem čaje se ještě jednou pozdraví, než zdvihnou nápoj k ústům. Nejstarší mezi mladičkými děvčaty drží v ruce bílý hedvábný kapesník. Zpívá s vášnivými posunky a okolo něj leží loutnařky na hedvábných poduškách na zemi. Je opojena jako náměsíčná, hluboko ponořena do své vášnivé písně, opěvuje skutky a lásky velkých hrdinů... A lomí bílými ručkama. A její třešňově červené rty opěvují každou mrtvou lásku z tisíciletých pověstí. Usmívají se od drdůlku až po paty a v tenkém hedvábí, v němž se navzájem elektricky dotýkají, se cítí ještě více obnažené než my, když se svlékneme donaha..."

Všechny tyto rozmanité popisy života na květinových člunech samozřejmě zachycují jen povrch věci a jistě i všelicos idealizují. Je však pravděpodobné, že od Konfuciových dob Číňané neznali jiný milostný život, neboť všechna milostná poezie tohoto období hovoří jen o nevěstkách. Naproti tomu se zdá, že i v Číně předtím existoval milostný život volnější, neboť ze staršího období se zachovaly procítěné milostné písně jemných forem.

Kromě hetér se v čínské prostituci vyskytují kočovné zpěvačky (*čang-čich-ti*), které dnes své řemeslo dělají pod vedením jakéhosi impresária (*čang-pan-ti*), obvykle zpuštělého pasáka, jenž od chudých rodičů kupuje hezká dvanácti až třináctiletá děvčata, nechá je vyučit zpěvu a hudbě a stará se, aby se elegantně a vkusně oblékala. Děvčata dostanou jen stravu a šaty, jsou vlastnictvím impresária, chovají se velmi slušně, ale jsou kdykoliv k dispozici každému kupci lásky. Nesporně představují úpadkovou formu staré instituce. Vedle nich se herečky (*nü-si*) pokládají za poměrně slušný živel a propůjčují se zpravidla jen jako souložnice.

V této souvislosti můžeme ještě dodat, že v Číně není známa takzvaná „náboženská prostituce“, která se vyskytovala u Japonců. Čínské náboženství nezná božstva smyslnosti a pohlavní božstva, jako byla Venuše nebo Astarta (Ištar, viz výše), a čínské náboženské myšlení o mužském a ženském principu (*jín* a *jang*) nikdy nevedlo ke kultu, který by se podobal indickému kultu *lingam-jóni*. Není však vyloučeno, že otázka sakrální prostituce se zde pro velké obtíže dosud neprozkoumala. Je velmi pravděpodobné, že dnešní Číňané vznikli smíšením nejrozumnějších živlů nám zcela neznámých; přírodní náboženství těchto živlů zanikla bez stopy už v předhistorických dobách stejně jako tyto živly samy. Někteří starší cestovatelé pokládali ženské buddhistické kláštery, rozšířené hlavně v jižní Číně, za sídla prostituce. Bonzka s ostříhanými vlasy není zcela uzavřena v klášterní budově a často se objevuje na ulici.

Čínské manželství, alespoň s hlavní ženou, bylo patriarchální a nemělo nic společného s milostným životem. Čeng ho výstižně definoval takto: „Manželství v Číně se pokládá výhradně za rodinnou instituci, jeho jediným účelem je zvětšit rodinu.“ *Liki*, kniha zvyků, jedna z pěti čínských posvátných knih, definuje manželství jemnějšími slovy, ale ve stejném smyslu: „Manželství je spojení zástupců dvou rodových jmen v přátelství a lásce, aby se pokračovalo v potomstvu předcházejícím způsobem a zplodili se ti, kteří mají přinášet oběti nebesům.“

Protože tuto oběť, právě tak jako u Indů, může přinášet jedině syn, je čínské manželství kromě hospodářské instituce výplodem kultu předků, spojením muže a ženy pro zplození syna. Proto když syn nezanechal potomky, hodnotilo se to jako skutek nanejvýše odporující synovským povinnostem. Nevyhnutelným požadavkem bylo udržet dokonalou čistotu rodu. Cizoložství se velmi přísně trestalo a alespoň od hlavní ženy se vyžadovalo panenství. Svobodný stav nepodléhal trestu. Překážkou manželství byla nedospělost, nemoc, tělesná chyba nebo – společenská nerovnost, například poměr úředníka s herečkou, tanečnicí, zpěvačkou. Stejně bylo zakázáno každé manželství mezi pokrevními příbuznými všech stupňů a manželství mezi lidmi se stejným jménem.

Tento předpis byl o to podivnější a nesmyslnější, že v Číně, která má stovky milionů obyvatel (za autorova života), je jen asi 400 rodových jmen. Jde zde tedy o zřetelné exogamní manželství, které možná vzniklo na základě starého totemismu. Rozdílnost náboženství nebyla překážkou pro vznik manželství.

Z tohoto zakořeněného kultu předků vznikl velmi podivný zvyk, *manželství duchů*.

Zasnubovali totiž duchy všech zemřelých dětí mužského pohlaví s duchy zemřelých děvčat. Zprostředkovatel sňatku předložil rodičům zemřelého ducha asi za šest nebo sedm let po jeho smrti seznam děvčat zemřelých ve stejné době. Šťastnou noc si vybrali za svatební. Papírovou podobu ženicha v úplném svatebním kroji posadili v jeho otcovském domě na stoličku a jen co nastala noc, poslali jeho rodiče do domu nevěsty papírová svatební nosítka, do nichž si sedl „duch děvčete“. do nosítek položili tabulku předků děvčete – podle čínské víry má člověk dvě duše; jedna zůstává v domě u tabulky předků – a papírovou podobu nevěsty, někdy její šaty, které nosila. Svatební průvod s hudbou přinesl tuto podobu nevěsty do domu zemřelého ženicha, kde tabulku předků děvčata postavila na domácí oltář. Tak její duch vstoupil mezi předky jejího muže. Papírovou postavu posadili vedle papírového ženicha, před pár postavili stůl s jídlem a poté kněží vykonali svatební obřad. Potom papírový pár s mnohými papírovými stuhami, nosítky, napodobeninami peněz, šaty apod. spálili.

Mateřskoprávní poměry byly kdysi v Číně jistě velmi vyvinuty. Jejich nejvýznačnější stopou je významné postavení tchyně, což je zbytek jejího někdejšího panství v rodinném společenství. Při svatebních obřadech jsou vždy v popředí příbuzní z matčiny strany, zatímco příbuzní z otcovy strany se musí spokojit s posledními místy. Patriarchát však velmi brzy převládl. Rodina (*tia*), vybudovaná na otcovské moci, se stala základním pojmem čínského života. Čínskou patrii potestas (otcovládu) jsme už popsali v první kapitole tohoto svazku. I proto je v Číně vzácná polyandrie, zatímco mnohoženství je časté. Přísný trest, který se stíhá uzavření sňatku s vdovou po bratrovi – muže zardousí – má jistě původ v tom, že někdy byla rozšířena levirátní manželství (leviráť, srov. Výše) a nedala se tak snadno odstranit. Podle některých cestovatelů leviráť dosud existuje v některých čínských oblastech.

Mnohoženství, polygynie, je naproti tomu někdejšímu čínskému manželství vlastní; mezi hlavní ženou a vedlejšími ženami byl však dost výrazný rozdíl. Čím dále na sever, tím více se čínské manželství podobalo monogamii. Mezi jižní a severní Čínou je vůbec značný zeměpisný, hospodářský i kulturní rozdíl. Severní Číňan je jakýmsi kulturním rolníkem z roviny, je racionálnější, pomalejší; jižní Číňan z drsnější přírody je pohyblivější, citovější, temperamentnější.

Hlavní žena (*ti-š*) měla nadvládu a děti vedlejších žen se pokládaly za její děti. V novověku si bere muž vedlejší ženu většinou jen tehdy, když je hlavní žena bezdětná. Také rychlé stárnutí Čiňanky, která kojí své děti pět až šest let, polygiii podporovalo. Když si muž přál vedlejší ženu, dal mu zprostředkovatel sňatků adresu rodiny, která měla otrokyně na prodej a šel s ním na ně do takové rodiny podívat.

Očitý svědek popsal takovou novověkou obhlídku (1864) takto: „Nadějný kupec si prohlédl pýřící se dívku zcela zblízka. Musela obnažit ruce až k ramenům, nohy až po kolena; aby ukázala, že není chromá, přikázal jí přejít přes celou místnost a nahlas musela vyslovit několik vět, aby dokázala, že nemá řečovou chybu. Stručně: prohlédl si ubohé stvoření jako obchodník s dobytkem vola, přičemž ho poznámky jeho dvou průvodců o zevnějšku otrokyně jednak povzbuzovaly, jednak ochlazovaly. Na dlážce stála červeně nalakovaná krabička se sladkými koláčky, kterou uchazeč děvčeti daroval. Uváděný muž tento „obchod“ neuzavřel. Když se však podaří některému pánovi prodat otrokyni za druhou nebo třetí ženu, obyčejně jí dá den před svatbou malou výbavu: letní oblečení, zimní šaty, pár vyšíváných střevíčků, přikrývku na postel, záclony do ložnice, noční stolek, slunečník a kufřík.

Počet vedlejších žen nebyl omezen. Zpravidla si je brali z chudých rodin a nižších vrstev, neboť „lepší“ rodiny nedávaly své dcery za vedlejší ženy a manželským děvčatům se to vůbec nedovolovalo. Velmi často si brali jako vedlejší ženy děvčata ze světa tanečnic, zpěvaček a prostitutek a v tomto případě k tomu byla hlavní pohnutkou skutečná láska.

Nejlepší čínské milostné básně popisují takováto „nerovná“ manželství mocných tohoto světa s uhlazenými krasavicemi, ale osud těchto žen v tomto milostném poměru nebýval záviděníhodný. Čiňan z těchto kruhů totiž nezná obětavou lásku; když se má rozhodnout mezi konvenční nevyhnutelností a svou láskou, vždy obětuje lásku a potom nařiká cituplnými a poetickými větami. O císaři Ming-Noangovi (z dynastie Ming, která vládla 1368-1644), jehož čarokrásná milenkka se zalíbila mocnému závistivému sousedovi, se v čínské poezii dočítáme, že mu prý potom nezbylo nic jiného, než ji zabít, aby se vyhnul válce. Podobně císař Čchao Kuang-jin (zakladatel dynastie Sung, která vládla 960-1279), si prý mír vykoupil svou milenkou Chan, kterou shodil ze zdi a na kusy rozsekal. Císař Jüan-ti (48-33 př. Kr.) si vykoupil odchod Siung-nuů (Hunů) tím, že jim nabídl nejkrásnější dámu svého harému, Čcha-c', kterou neskonale miloval.

Není pochybností o tom, že Čiňané kdysi znali i únosy žen. Nalezneme o tom stopy v různých ústních podáních, která se pak stala náměty divadelních dramat. Později tyto loupežné rytíře nazývali „przniteli děvčat“ nebo „lupiči žen“. Únos ženy se před určeným časem přísně trestal, stejně přísně potrestali i toho, kdo ženu nebo dceru svobodného pána nutil k manželství. Patriarchální čínské manželství se v podstatě zakládá na koupi a Čína měla jistě období, kdy se manželství uzavíralo výlučně koupí. I když menstruaci Čiňanka dostává jako naše ženy mezi třináctým a patnáctým rokem, velmi často vdávají čínská děvčata už čtrnáctiletá a mladíky žení v šestnácti. Čeng dodává: „Marně bychom hledali příčinu tohoto mravu v klimatických podmínkách. Je právě důsledkem našeho rodinného zřízení a kultu předků.“

Čínské svatební obřady byly velkolepé a Čiňané se jimi velmi pyšlili.

Mandžouvé jako vládoucí třída udávali tón, i když všechny podrobnosti převzali od Čiňanů. Víme už, že popud k sňatku vycházel od ženichových rodičů. Vyslali

zprostředkovatele, aby našel vhodnou družku pro jejich syna. Někdy požádali o radu i příbuzné. Když některá zpráva o děvčeti a její rodině vyhovovala, začalo zasňobování výměnou „osobních dopisů“, malých či velkých genealogických legitimací. Na malé legitimaci byla zaznamenána pouze korouhev, k níž patřil syn, jeho úřednická hodnost, jeho rodné jméno, příjmení a věk. Na velké legitimaci bylo kromě toho ještě jméno otce, dědečka a pradědečka, avšak i jejich úřední hodnosti.

Ženichovi rodiče poslali jeho „osobní dopis“ rodičům děvčete a ti jim to oplatili. Příznačné je, že na „osobním listu děvčete“ nebylo ani její jméno. Zato zde však bylo uvedeno jméno jejího otce nebo jméno dědečka a pradědečka. Potom se rodina děvčete snažila zjistit, zda mladík nekouří opium, nepije, nebo zda není hazardní hráč či zhýralec. Nato určili den, kdy ženicha (i když mu neřekli, o co jde), představí rodičům děvčete. Přitom ho podrobili skutečné zkoušce a všichni nevěstini příbuzní měli právo se ho na cokoliv zeptat. Při této příležitosti se vyměňovaly i rodné listy páru a podle nich potom astrolog sestavil horoskop. Když podle horoskopu hrozila manželství bezdětnost, nemoc či chudoba, většinou se sňatek neuzavřel.

Potom přišel rozhodný okamžik. Děvče představili matce, babičce a nejstarší ženichově tchyni, rozhodnutí záleželo na povolení ženichovy matky. Pokud souhlasila, nevěstiným rodičům se oznámilo, že manželství je dohodnutá záležitost, ale snoubenci dosud jeden o druhém nic nevěděli. Teprve nyní, ale opět bez vědomí snoubenců, stanovili rodiče ženicha den, kdy se měly poslat „malé zasnubní kusy“, které dával strýc a ženichovi bratři. Byla to dvě malá žezla, zlatá a stříbrná, v hedvábném pytlíčku, potom pár zlatých a pár stříbrných prstenů, ale velké zasnubní dary dávali ženichovi rodiče. Nebylo to nic jiného než pozůstatek původní kupní ceny. Tyto velké dary byly: dvě velká žezla, dva páry jakýchsi svatebních korun z umělých květů, dva zlaté a dva stříbrné náramky, pár zlatých a pár stříbrných prstenů.

Zasnoubení se slavilo v ženichově domě při hudě a jiné zábavě.

Mezi pozvanými byly čestné dámy, kterým svěřili odevzdání svatebních darů; především k nim patřila ženichova matka. Vezly se na kárách tažených mulami, doprovázené služebnictvem až k nevěstinu domu, kde je nevěstin otec mlčky přijal. Uvnitř dvora domu je pozdravila nevěstina matka a čestná dáma. Zatím sluhové dary donesly do bytu a hosté si sedli k šálku čaje. Nevěsta už seděla na *kchangu* – vyvýšené dlážce ve velkém výklenku, v červeném rouchu, bohatě vystrojená, s podloženými nohama. Čestné dámy jí kladly dary, hlavně žezla do klína a dávaly jí různé rady a ponaučení, z nichž vyplývalo: „Chovej se vždy podle přání své tchyně.“ Také nevěstin otec na chvíli vešel do místnosti, aby ho představili čestným dámám. Dámy se potom vrátily do domu ženichovým rodičů, kde u čaje a dýmky tabáku – neboť Číňanky neustále kouří – vyprávěly, co zažily.

Mezitím se vystrojila hostina, při níž se konečně objevil ženich. Měl na sobě předepsaný oblek a musel vkleče nabídnout čestným dámám pohár vína, který nalila matka. Bylo to spojeno s mnohými konvenčními poklonami, které musel ženich od této chvíle až do svatby několikrát odříkat. V tento den se poklonil i před tabulkami předků. Tím skončilo zasnoubení. Od této chvíle mohly obě strany podat případnou žalobu, kdyby se manželství neuskutečnilo. Když se zasnoubení zrušilo smrtí jednoho ze snoubenců, dohodou nebo manželskou překážkou, ponechávala si strana, která se neprovinila, zasnubní dary.

Svatba se měla konat ještě v tom roce, kdy se odevzdaly zasnubní dary. „Žádny kněz, žádný veřejný úředník není na svatbě přítomen. Není při ní církevní požehnáni

ani jiný náboženský akt," pyšně hovoří Čeng. A Reitzenstein se domnívá, že po této stránce předběhlo čínsko-mandžuské manželství téměř všechny národy světa.

Tuto jeho přednost však nebudeme pokládat za tak velkou, když si uvědomíme, že manželství v mandžuském vydání jako výhradně rodinná záležitost a je jen důsledkem významového vzrůstu patriarchální rodiny nad organizací sociálního svazku: už víme, že čím silnější a svéprávnější je rodina, tím slabší jsou svazky sociální. Čína vzdor starému kolektivistickému duchu v rodových a stavovských institucích a tajných politických spolcích nemá ve skutečnosti zdravou sociální organizaci. Zde jako všude jinde zanikla ve své přirozené podobě s mateřskoprávními poměry a může se od základu znovu obnovit jen vybudováním skutečné demokracie.

Svatba se čínsky jmenuje *hun-jin*.

Měsíc a den určil geomant (geomantie - mystické věštění z obrazců), svatební dary se musely odeslat nejméně dvacet dní předem a byly to: svatební šaty pro nevěstu (zelené vatované kalhoty, dlouhá a krátká červená sukně a červený límeček), potom ložní prádlo a šperky. K tomu patřily ještě dva páry vepřů, beranů, hus, kachen a čtyři sudy vína. Tyto věci nesli na stole v koších. Dary na stoly připevnili červenými hedvábnými stuhami. V nevěstině domě bylo připravené nářadí pro svatební průvod a visely zde jakési plakáty s nápisem *Si*, tj. štěstí, a stejný nápis měli i sluhové na zádech a hrudích. Zprostředkovatelé sňatku potom nevěstinu otci odevzdali seznam darů a tím jejich role skončila.

Nato se v obou domech rozproudila horlivá činnost. Rozeslalo se množství pozvánek, bránu domu zdobil nápis *Si*, příbuzní a přátelé posílali dary. Ženich zůstal zcela stranou, zatímco si jeho matka vybírala čestnou dámu, matku mnoha dětí, aby se postarala o přivezení nevěsty. Nyní najali nosítka, nosiče atd. do nevěstina domu poslali červený svatební závoj, malé sedlo, luk a tři malé šípy. Sedlo bylo zřejmě zbytkem původního mandžuského kočovného života. Ze závoje napřed odstranili zlé duchy vykouřením. V dřevěné váze bylo pět druhů obilí, zlaté a stříbrné žezlo a stříbrné náramky. Několik mužů přineslo věno sestávající ze zasnubních darů a darů nevěstinih rodičů, kterým zůstala jen zvířata a sudy vína. Zatímco ženichova matka chystala svatební lůžko (*pu-pu-kaj*), před domem se řadil svatební průvod z nosičů světél a nosítek a malý chlapec položil čtyři jablka do koutů kchangu jako symbol manželského souladu. Tato jablka původně představovala oplodňovací kouzla. V mnohých národech byla rozšířená pověra, že žena se může oplodnit tím, že sní jablko, a v Přední Asii, stejně jako i u Řeků bylo jablko zasvěceno Astartě a Afroditě.

Na znamení gongu před domem zazněla hudba. Oponu před svatební místností zatáhli a položili tam dva kusy dřevěného uhlí svázaného červenou šňůrkou na ochranu před zlými duchy. Nyní se odebral ženich do tchánova domu, aby se nevěstiným rodičům poklonil za věno. Potom z domu ženichova otce vyšla druhá část svatebního průvodu s nevěstinými červenými nosítky; nosiči světél měli při svatbách nejvyšších tříd oblečení ze zelených kabátů s červenými puntíky, při svatbách ostatních tříd černé kabáty. Hlas trubky oznamoval blížící se průvod a čestná dáma hned zahálila nevěstu závojem.

Průvod však našel bránu zavřenou a vstup si proto musel vykoupit penězi a balíčky čajového listí, na což za branou čekal zástup dětí; podávali jim je škvírou v bráně. Byly to zřejmě jakési zbytky někdejšího únosu žen. Když svatebčané vcházeli, vyhazovali drobné peníze do vzduchu, aby zahnali zlé duchy. Nakonec

do ženichova domu donesli misky s hůlkami na jídlo a čestné dámy přinesly do nevěstina domu krabici s „koláčky potomstva“, zabalenou do šátku z červeného hedvábí. Potom odnesl otec doeru do nosítek a matka s doerou přitom musely plakat. Nosítka zavřeli tak, že nevěstu nemohl nikdo uvidět. Domovní dveře ženichova domu byly při příchodu nevěsty také zavřeny, až po krátké chvíli mohla nevěsta vejít; nosítka přitom přenesli přes kotlík žhavého uhlí, aby zahnali zlé myšlenky. Potom je s nevěstou vnesli do hlavní místnosti. Zde byl ženich, jeho matka, obě čestné dámy, jeden příbuzný a dva chlapci.

Nyní na dlažbu položili sedlo, na které si ženich sedl a z meruňkového luku vystřelil tři vrbové šípy – to byl snad pozůstatek někdejší zkoušky zdatnosti spojené s kouzly proti zlým duchům. Nevěstě podali dřevěnou vázu a jablka: do jednoho se musela zakousnout pod závojem, přičemž opustila nosítka. Po červeném koberci, který chlapci rozprostřeli, ji vedli ke kchangu, kde musela překročit sedlo. Pak ji ozdobili květinami, na nichž visely dvě panenky v podobě chlapců, zelená a červená, s melounem, symbolem plodnosti v ruce. Nato přistoupil ženich a sedl si vedle nevěsty. Dvě čestné dámy přinesly dva poháry vína, spojené červenou stuhou. V jednom poháru bylo bílé víno, *čín-čín*, ve druhém červené, *jin-čín*. Snoubenci se střídavě napili z obou pohárů, čímž bylo manželství uzavřeno. Zatím ve vodě napařili „koláče potomstva“ a ještě nevykynuté po malých kouscích podávali novomanželům. Přitom z domu vyslali heslo: „Hojnost dětí!“ Hned zazněla hudba a následovala modlitba k nebi i zemi, přičemž se spalovaly obětní papíry.

Nevěsta nyní zůstala sama ve svatební místnosti, vyzula si stěvičky a zastrčila je za pás kalhot; ženich se šel znovu poklonit čestným dámám. U Mandžuů uspořádali společnou hostinu, podávalo se beraní stehno s rýží. Čestné dámy daly nejprve ženichovi do úst trochu žluté rýže, a potom nevěstě trochu bílé rýže; tento ceremoniál se mandžusky nazývá *akabumbi*, tj. být spojeni, a kdysi býval vrcholem svatby. Potom většina hostů odešla, ostatní dostali ještě večeři „řezance dlouhého života“.

Také sexuální *naplnění manželství* v první noci vyžadovalo mnoho příprav.

Nejprve ve svatební místnosti rozsvítili svíčky, hořela zde i „lampa dlouhého života“, jejíž knot byl z červené bavlněné šňůry, jakou mívají děti zapletenou do copů. Nevěstě a ženichovi dali několik řezanců a ženich opustil místnost. Okolo desáté hodiny večer podala čestná dáma nevěstě nočník: tuto možnost měla nevěsta poprvé za celý namáhavý den; ve svatební den ráno dostávala proto utišující prostředek z plodů jistého druhu salisburie. Nato zatahli záclony kchangu, nevěstu vysvlékli, nechali jí pouze punčochy, kalhoty a pás, v jehož kapse měla bílý šátek.

Když nevěsta vystoupila na svatební postel, zavolali ženicha. Nejprve se musel konvenčně zdráhat, potom vešel, až mu strýc z matčiny strany vysvětlil manželské povinnosti. Ženich vzal nevěstě z vlasů květiny, nesměl jí však vysvléci nohavice a punčochy. Květiny se v novém domě pokládají za symbol panenství; původně byly zbytkem oplodňovacího sňatku s rostlinou. Když nevěsta odložila květiny, vzal ženich bílý šátek z kapsy jejího pásu a rozprostřel jej pod nevěstu, aby se ně něm mohla objevit *si-chung*, tj. šťastná červeně. Kdyby se nevyskytla, hosté by to pokládáno za neštěstí a hanbu, celá sláva by hned skončila a hosté by se co nejrychleji rozešli. Když novomanželčina matka nemohla uspokojivě vysvětlit, proč se krev neobjevila, měl muž právo ženu vrátit nebo si vzít druhou hlavní ženu. Mohlo se to však i mlčky přejít. Pokud na šátku byly stopy krve, ještě v noci pro ni poslali rodiče mladé ženy a odložili ji do rodinného archivu.

Ráno po svatbě blahopřál novomanžel svým rodičům a jeho otec až nyní poprvé uviděl mladou ženu.

Novomanželce upravili účes pro vdané, přičemž jí vlasy nad čelem vytrhali kleštěmi, což se nazývalo *kchaj-lien*, tj. otevřít tvář. Potom se mladý pár společně najedl a přijímal blahopřání přítomných. Přátelé a kamarádi přitom často dělali dvojsmyslné vtipy. Například ženichovi, když se podávalo kuře, říkali: *ni čch' t' pa*, jez kuře, neboť *t' pa* znamená i ženské genitálie. Po jídle obětovali domácímu bůžkovi, uctili tabulky předků a mladá žena se nyní teoreticky stala paní domácnosti.

Svatba vlastně končila až *dozvuky*, při nichž bylo hlavní věcí *čch-tiou* – pití vína. K tomu opět pozvali všechny dámy, které se zúčastnily svatby, a zatímco měl ženich povinnost jim stále dělat poklony, mladou ženu poučovaly o jejích povinnostech. Když čestné dámy odešly, podarovala nová manželka ostatní, kteří ještě zůstali, malými dárečky. Sváteční šaty pak odložili a nastala vláda tchyně a ostatních příslušnic domu na ubohou mladou ženou. Už s nimi nesměla obědvat, pouze je obsluhovat. Někdy to trvalo měsíc, většinou však celý rok. Třetí den ráno si svátečně oblečený pár sedl na *kchang* a mnohodětná žena jim do klína vysypala obsah dřevěné vázy, což byla opět oplodňovací kouzla. Šestý den vstala novomanželka před svítáním a šla navštívit své rodiče. Zde ji čekali všichni obyvatelé domu a matka jí podala jablko, do kterého se musela zakousnout. Po několika hodinách přišel i manžel na obřadnou hostinu, po níž zase odešel, zatímco mladá žena zůstala až do odpoledne. Po návratu se musela obřadně poklonit tchyni a její průvodce dostal pohár vína. Sedmý den jí tchyně odvedla k rodinným hrobům a představila ji mrtvým. Potom měla ještě povinnost postupně navštívit svatební hosty.

Císařská svatba byla samozřejmě mnohem slavnostnější. Císař si vybíral z korouhevních (tj. V našem smyslu šlechtických) vdavekchtivých dívek, které měly do té doby zákaz se provdat. Sešly se v paláci, kde si císař osobně volil. Děvčata před ním defilovala a eunuch mu podával tabulky s jejich jmény; když se některé děvče panovníkovi zalíbilo, tabulku hodili do připraveného koše. Rodiny si podle všeho této cti příliš necenily, neboť často prohlásily, že děvče je nemocné. Císařské dcery vdávali za mongolské prince s tichou podmínkou, že zůstanou bezdětné.

Čínské obyvatelstvo na severu mělo v oblibě sňatky do matčina rodu; byl to zřejmý zbytek mateřského práva.

Jižní Číňané měli kromě zprostředkovatele sňatků i *lao-man*, stařenu, která se starala o nevěstino svatební oblečení. Nevěsta byla naličena. *Lao-man* přinesla se svatebním oblečením do nevěstina domu i trochu vlasů z ženichova drdolu. Pozdravila nevěstu s *paj-paj*, tj. Přitiskla si obě ruce na prsa. Děvče si hned obléklo svatební šaty a šlo se poklonit rodičům. Druhý den jí udělala „otevření tváře“ a přitom udělala ze ženichových vlasů malý uzel, který upevnila nevěstě na hlavu, současně i jí odstříhla trochu vlasů a schovala si je zavinuté do červeného papírku. Potom nevěstu posadili na stoličku, přes kterou bylo zavěšeno červené sukno. *Lao-man* šla zatím k ženichovi, dala mu nevěstinu loknu, aby si ji zastrčil do drdolu. Toto „spojení manželů vlasy“ zakončovalo zasnoubení.

Také svatba byla jednodušší. *Lao-man* se vrátila k nevěstě, zahalila ji do krepového papíru a pozvala do nosítek. U ženicha vedl slavnost pořadatel, tzv. *can-li-kuan*, který odříkal blahopřání ve verších, když nevěsta vystupovala z nosítek; nato ji vyzval ženichův otec se slovy: „Prosím nevěstu, aby opustila drahocenná nosítka.“ Také tchyně a ženich vyslovili tuto žádost. Po ní se objevil starý příbuzný s holí ozdobenou dračí hlavou a třikrát se dotkl nevěstina čela.

Představoval boha dlouhého života a nevěstě měl poskytnout štěstí, bohatství a dlouhý život. Tato hůl původně zřejmě sloužila k oplodňovacím kouzlům.

Potom pár předstoupil před jakýsi oltář, postavený uprostřed dvora, s vázou, kadidelnicí a dvěma svícný. Na pravé straně byla červená svíčka se zelenou stuhou, na levé zelená svíčka s červenou stuhou. Vlevo stál chlapec, vpravo děvče, uprostřed oltáře obraz nebe a země. Když se pár pomodlil, vzal chlapec svícen s červenou svíčkou a děvče se zelenou, ženichův pořadatel dal ženichovi do levé ruky červenou stuhu a lao-man nevěstě do pravé ruky zelenou stuhu. Pak oba, vedení dětmi, šli do svatební místnosti. Zde sňal ženich nevěstě závoj, navzájem si připili v přítomnosti lao-mana, nejprve jedna panna a jedna vdova jako představitelky cudnosti, po nich ostatní osoby, které do místnosti vešly. Večer jedli novomanželé společně na kchangu, přičemž se všichni přítomní předstihovali v dvojsmyslných a erotických vtipcích. Mohli přitom vyplnit i nevěstiny bedny. Druhý den ráno rozdělovala nevěsta různé dárky a lupiči jí zato vraceli uloupené věci.

Na Tchaj-wanu, Chaj-nanu (psáno i Hai-nan, ostrov Jihočínském moři) v kuangtungské a kuangsuské provincii, stejně tak v kuejčouských horách a nížinách (dnes správní oblasti Číny: Kuang-tung, středisko Kanton, Kuang-su, středisko Lan-čou, Kuej-čou, středisko Kuej-jang)) žijí zbytky praobyvatel Číny a původních obyvatel, které Číňané nepokládají za rovnocenné.

Titó lidé většinou neznají zprostředkovatele sňatků. Každý mladý muž si zde může volně vybrat ženu, a to hlavně v průběhu „výročních trhů“ na chrámových dvorech. Jde za děvčetem, pokusí se o rozhovor a případně se hned zasnoubí. Potom se u nevěstiniých rodičů vyhotoví listiny a uspořádá se šestidenní slavnost. První dítě dostanou jako dar mužovi rodiče, druhé ženiny rodiče. Existuje přitom zvyk služebního manželství, neboť manžel musí sedm až deset roků žít u tchána a tchyně nevěsty a až potom se může vrátit do otcovského domu. Manželka dostává věno v hotových penězích.

V Číně přísně trestají *cizoložství*, které se dá stejně jako v Indii vysvětlit kulturními předkdy. Čeng říká: „U nás má muž právo sám zabít ženu, když ji přistihne in flagranti. To je odpověď na otázku rozluky.“ V dramatu Perla mořských vod (Chaj-čchao-ču), která se odehrává v polovině 6. stol. př. Kr., navázal kníže Čchi intimní milostný poměr s půvabnou a koketní Tchang-ťiang, manželkou svého poddaného Čuej-ču. Tento poměr skončil tím, že manžel, když se na vlastní oči přesvědčil o jejich vině, probodl svou ženu i knížete. Je zřejmé, že zde jde i o patriarchální vlastnické cítění.

Rozluka však v Číně existuje. Musí se dokonce uskutečnit, když se objeví překážka manželství nebo bylo spácháno *cizoložství*. Může nastat, když si oba manželé přejí rozloučit manželství, nebo když žena opustí dům bez vědomí svého manžela, když ho bije nebo když manželská smlouva obsahuje falešné údaje. Manžel má právo na rozluku, pokud je žena neplodná, smyslná, není dostatečně oddána rodičům jako dcera, mnoho mluví, krade, je žárlivá nebo nevyлéčitelně nemocná. K rozluce nemá dojít, pokud žena nemá příbuzné, k nimž by se mohla uchýlit.

Nepokládá se za slušné, aby se vdova, *kua-fu*, znovu vdala, ale není to ani zakázáno. Na počest vdov, které odmítly všechny návrhy a zachovaly věrnost svému prvnímu muži, dal císař dokonce postavit slavobránu. Ale vdova může s jiným bezdětným mužem uzavřít na několik let smlouvu, aby mu porodila syna, a není nutné ji proto vyloučit z rodiny zemřelého manžela. Podle nepatrných stop se zdá, že i v Číně kdysi vdovy usmrcovali.

Znetvořování nohou žen je jednou čínskou zvláštností, u níž bychom se měli zastavit a která je svou výstředností skutečnou čínskou specialitou, nehledě na indiánské Kučiny (Kučinové, nejsevernější větev Athabasků, viz v 1. díle) formě bezpochyby převzali od Číňanů: jde o pověstné *znetvoření nohou*, aby byly co nejmenší. Číňanky mají od přírody malé nohy: projevuje se zde tedy zvláště markantní nám už známá kulturní tendence, že se rasové charakteristické znaky uměle zdůrazňují. Ale v tomto případě jde současně a jasně o starověký rys ženina zotročení, neboť tento mrav mohl zevšednět jen v dobách a kastách, které pokládaly ženu za domácí nebo erotickou panenku.

Ťien-lien, zlatý leknín, jak nazývají Číňané znetvořenou nohu svých družek, pokládaly ženy majetných vrstev po tisíciletí za zvláštní okrasu svého pohlaví. Jen děvčata z chudých poměrů se tomu nepodrobovala, neboť při práci potřebovala normálně chodit. Cena nevěsty se posuzovala podle velikosti nohy. Matky chlácholily svá děvčátka, mučená zmrzačováním: „Jak jsi hloupá, že si nechceš dát svazovat nožky a chceš je mít velké. Později nebudeš hezká a nevdáš se!“ Je nutno dodat, že v některých čínských oblastech se zvyk znetvořených nohou nevyskytuje. Číňané na Sundských ostrovech (Sundy, srov. V 1. díle) ho také neznají a ani Mandžouvé jej nepřevzali. V jiných oblastech, například v Si-anu a Lan-čou (Si-an, Lau Čou, města záp. a již. od Severočínské hornatiny, ve stř. Číně), stahováním nutí nohu zhubnout až ke kolenu a „efekt“ se zvyšuje ještě tím, že uprostřed lýtky se ponechává volný pruh asi pale široký, který na noze vyniká jako starý podvazek.

U nemajetných dělá operaci matka, u bohatých žena, kterou k tomu účelu rodina vydržuje. V raném dětství chodí děvčata stejně jako chlapci ve velkých pantoflích, potom dívky v zámožných rodinách jako čtyřleté a v ostatních jako šestileté či sedmileté podrobují příslušné manipulaci, která je však velmi bolestivá. Tento rozdíl vyplývá zřejmě z toho, že ve vznešených rodinách počítají s tím, že děvče vůbec nebude muset chodit, zatímco nemajetné vrstvy chtějí, aby se děvče spíše naučilo normálně používat své nohy, než je začnou zavazovat.

Severní, méně elegantní způsob se provádí tak, že nohu nejprve masírují, potom prsty kromě palce, který zůstane v normální poloze, násilím ohnou a stále silněji stahují k chodidlu pevným obvazem, pět centimetrů širokým. Obvaz denně obnovují, nohu vždy napřed umyjí a natrou lihem, aby se zabránilo svědění. Jiný „lepší“ tvar vzniká tak, že po ohnutí prstů podloží pod nohu kovový válec, potom co nejsilněji nohu stáhnou obvazem sahajícím až pod koleno, aby svalům znemožnili působit proti žádoucímu tvaru. Takto znetvořená noha se později obuje do bot se silně vypuklou podrážkou. Obvazy zůstanou na noze celý den a noc, i když se nožky dítěte zapálí a dítě trpí velkými bolestmi. Už v prvních týdnech musí v obvazech chodit, aby to nezapomnělo. V jižní Číně mají dokonce třetí způsob, při němž nenechávají palec volný, ale ohýbají jej na nárt nohy a pevně k němu přivazují. Nehledě na muka, která musí takto zmrzačené děti vytrpět, zpravidla nemá tato operace vážné následky; někteří cestovatelé však přece zjistili případy, kdy nohy zhnisaly ke kotníkům a jsou známy i smrtelné následky.

Znetvoření má tyto účinky: v první řadě se nožka stane neobyčejně malou, měří od špičky palce po patu sedm osm centimetrů, a tuto malost na pohled ještě zvýrazňuje botka na vysokém podpatku. Celá noha se vlastně zkracuje, dole je tenká, zakrnělá. Okolí pánve se potom zdá silnější. Za druhé se chůze na takto zmrzačených nohách podobá spíše kymáčení na chůdách než normální chůzi, kterou nemoderní

Číňané pokládali u ženy za hrubou. Celá váha těla balancuje na břišku palce a na špičce nohy. Čínské dámy se při chůzi opíraly o hole nebo o služebné, aby nespadly. A protože je taková chůze i bolestivá, namáhavá a unavující, velmi často se nechávaly nosit svými otrokyněmi. Jak konstatoval Virchow, doma se taková dáma, když ji nikdo nevidí, pohybuje i po čtyřech.

Původ a smysl tohoto zvyku není zcela jasný. Podle starých pověstí prý vznikl asi v roce 1100 př. Kr., když čínská císařovna, vyhlášená svými výstředními mravy a deformovaná křivými nohama, nutila ženy, aby ji napodobovaly.

Historické zprávy uvádějí vládu císaře Jang-tiho v r. 695 Kr. a císaře Li-Jua 661-675 Kr., jakož i císaře Čen-Ho-Džuna, který žil okolo roku 580 Kr. a byl velmi smyslný. Chtěl prý, (podle čínských mravů), zvýšit nejpikantnější půvab ženy. Za Konfuciových dob tento zvyk však jistě ještě existoval. Je také pozoruhodné, že Marco Polo, který byl ve 13. století na skvělém čínské císařském dvoře, se o něm nezmiňuje.

Někteří kulturní historici se domnívají, že jeho původ je třeba hledat v žárlivosti mužů, kteří chtěli ženám omezit pohyblivost a tím i nevěru. Tato spekulace je však málo pravděpodobná. Mnohem přijatelnější je domněnka cestovatele von den Steinena, který tuto čínskou módu porovnává s jinými podobnými módami, jako jsou například dlouhé pěstěné nehty: pokládají je za znak vznešenosti, neboť jejich nositel dokazuje, že je dost bohatý, aby nemusel pracovat. Ale módu zakrslých nohou je třeba v každém případě chápat i v souvislosti s erotickými motivy. Z neznámých příčin - snad to všechno zavinila přirozená malost čínské ženské nožky - se ženská noha v Číně stala nejsilnějším erotickým fetišem mužů a současně se především v ní lokalizoval ženský stud.

Havelock Ellis o tom říká: „Pro čínského manžela je noha jeho ženy zajímavější než její tvář. Číňanka se stydí obnažit svou nohu tak jako Evropanka svá prsa; noha je určena jen pro manželovy oči a podívat se na ulici ženě na nohy je vrcholně neslušné, je to projevem nedostatku jemnocitu. Čínský nožní fetišismus je spojen se zvykem stahovat nohy obvazem. Zdá se, že tento mrav vyplývá z toho, že Číňanky mají od přírody velmi malou nohu a je tedy jedním z příkladů všeobecné snahy zdůrazňovat rasové odlišnosti z „krasocitných důvodů“, i kdyby to bylo znetvořováním. Ale věc má i hlubší kořeny. Krása je jedním z výrazů pohlavní přitažlivosti a vynaložené úsilí, aby malé nožky Číňanek vypadaly ještě menší, je měřidlem pohlavní dráždivosti, která se v nich skrývá. Tento zvyk vznikl na základě pohlavního půvabu nohy a tento půvab se ještě stupňoval tak jako úzký pas, který je podle Stratze charakteristickou předností Evropanky a průměrnému Evropanovi se zdá ještě půvabnějším, když je stažen sněrovačkou, i když korzet znetvořuje.“

Číňané mají velmi rádi pornografické obrázky, na nichž se většinou setkáváme s mužským partnerem, který smyslně líbá ženskou nožku. Když vezme obyvatel nebeské říše do rukou ženskou nohu, hlavně pokud je malá, dosáhne tím stejného efektu, jako když Evropan cítí chvění mladých svěžích řader. Když se Číňanů na tuto věc někdo zeptá, svorně odpovídají: „Ach, malá nožka! Vy, Evropané, nemůžete pochopit, jak obdivuhodná a půvabná je tato věc!“ V Číně používají zkušené ženy jako nejjistější dráždidlo mužské vášně nožky tam, kde se u nás používají ruce nebo i různá afrodisiaka (drogy, povzbuzující pohlavní pud). Čínští křesťané se často u zpovědi vyznávají z toho, že při pohledu na ženské nohy „měli hříšné myšlenky“. A nakonec mnozí Číňané v říši opia, kteří už nejsou schopni způsobit si přímé pohlavní požitky, nacházejí radost a útěchu alespoň v tom, že pohledem a dotykem

se koří malým a koketným střevíčkům. Někde se v pátém měsíci slavívala *liang-čchuo-chuej*, tj. slavnost předvádění noh, při níž svátečně oblečené ženy chodily po ulici a muži obdivovali a posuzovali tvar a velikost jejich noh.

Stratz vypráví: „11. dubna 1892 večer opustil velký americký říční parník za husté mlhy Hongkong. Druhý den ráno v pět hodin spustila loď kotvu před Kantonem, milionovým městem. V ranní mlze se zdvíhaly podivné, zobákovité střechy, převyšované pagodami a strážními věžemi, hustě natlačené na nízkých pahorcích pobřeží v pestrých barvách, a na vodě se houpalo další město lodí, džunek a dřevěných skříní připomínajících archu nebožtíka Noema, pospojovaných provazy, deskami, mosty a lávkami. Na vratkém člunu s červenou střechou přede mnou bylo otevřené okénko, z něhož se vysunula nahá ruka a za ní ospalá tvář děvčete s vlasy ovinutými černým šátkem. Mhulo si šikmá očka a zívalo, přičemž ukázalo dvě řady nádherných zubů. Opírajíc se o ruce, nadzvedlo se a jako žlutavá figurka ze slonoviny se z tmavých, zvětralých desek vynořil její nahý horní trup. Bylo to ještě zcela mladé stvoření; ústa mělo malá a červená a pod ohnutým nosíkem zářila jako třešně. Dolní část těla vězela v širokých černých kalhotách, které jí sahaly až do poloviny lýtek, z nich vykukovaly dvě podivuhodně malé, pěkně modelované nohy. To bylo poprvé a naposledy, kdy jsem z čistokrevné Číňanky viděl víc než tvář, ruce a nohy, a protože si nemohu myslet, že toto chudé malé rybářské děvče bylo vzácnou výjimkou, mám snad právo vyvodit závěr, že mezi čínskými ženami a děvčaty je jistě nejedna bytost tak pěkně urostlá. Největší čínský půvab, obdivuhodně formovanou nohu, lze najít jen u nižších tříd, neboť jak je známo, děvčatům z vyšších kruhů ji od mládí deformují...“

Mezi pracujícími třídami čínského lidu se zvyk zmrzačených nohou nikdy nemohl ujmout, neboť potřebovaly zdravou chůzi. Ubohé šourání čínských dam zůstává známkou ženina zotročení, staví se proti němu i moderní emancipační hnutí, je to symbol nezdravé třídy a mrtvé tradice. Odstranil ji pád císařství, který osvobodil nejen ženu a lásku, ale i miliony čínských kuliů.

Japonsko známe ze skutečně spolehlivých historických zpráv až od 5. století po Kr.; ostatní jsou jen pověsti. Japonské dějiny tedy nejsou příliš staré, ale jsou velmi zajímavé a úzce souvisí se sociálními poměry země.

Kdysi ji obývali Ainové (také Ainu, doložení nejstarší obyv. Japonska, srov. V 1. díle), kteří zatlačili trpasličí prabývatele „*Kororopokuguru*“. Ainu potom vytlačili na Hokkaidó (nejsevernější z velkých jap. ostrovů) přistěhovalci, kteří dnes tvoří japonský lid. Byl to hlavně kmen Jamato (kmenový svaz doložený už ve 3. stol, dnes má centrum kolem města Nara, sev. od Ósaky). Ten je jádrem japonského národa. Jiné kmeny přistály na jižním ostrově Kjúšú a jejich náčelník, který později dostal jméno Džimmu Tennó (asi 660–585 př. Kr., legendární zakladatel císařského rodu i šintoismu, japonského náboženství), je asi první skutečnou osobností. Bojovali proti Koreji a s touto zemí se sblížili, takže asi ve 3. nebo 4. století podlehli silnému vlivu čínské kultury a do Japonska pronikal buddhismus, soupeřící s domácím šintoismem. *Mikádo* (císař) dostal čínský titul *tennó* a postavil se do čela byrokratického státu podle čínského vzoru. Také zákoník ze začátku 8. století, *Taihó*, zpracovali podle čínské předlohy. Vedle panovníka vládla dvorní šlechta, *kuge*. V ní vynikala hlavně rodina Fudžiwarovců, která dodávala i vedlejší ženy císařovu dvoru. Vzestup státu nazývaného Jamato ve 4. stol., následovala dvě významná období: Nara (710–784) a Heian (794–1192, hl. město Kjóto na ostr. Honšú) při nichž

docházelo k soupeření různých rodů a územní šlechty o moc v zemi. V těchto bojích hráli významnou roli *šóguni*, spojující moc vojenskou a vladařskou. Šógun Jorimoto se dal prohlásit za dědičného šóguna a vytvořil faktickou vládu vedle císaře, který se stal pouze nominálním panovníkem, čímž připravil o skutečnou moc císařský rod Fudžiwara (vládoucí od 9. stol.). Následovala řada šógunátů, např. rodu Ašikaga (1336–1573) či Tokugawa (1603–1867). V této době vznikla moc mečové šlechty, *buke*; vystupovali vedle dvorní šlechty jako územní páni, *daimjó*. Tak se Japonsko stalo ryze feudálním státem. V tomto období začaly i styky Japonska s Evropou (Portugalci), šógunát rodiny Tokugawů zanikl až v roce 1868. Šógunskou vládu (*bakufu*) tvořila hlavně severní šlechta, opírající se o rytířský stav samurajů. Všechny tyto kasty, jejichž jména nalezneme v japonské literatuře a umění, byly privilegovány a měly právo nosit zbraň, čímž se lišily od lidu, k němuž patřili rolníci, kupci a řemeslníci.

V 19. století se styky s Evropou a hlavně Amerikou dále rozšiřovaly a prohlubovaly a současně se mezi samuraji rozšířilo hnutí pro obnovení mikádovy (tj. císařovy) moci. Několik smluv s evropskými mocnostmi a hlavně změna na trůnu (v lednu 1867), kdy se stal mikádem Macuhito (1852–1912), udělaly z tohoto panovníka skutečného japonského vladaře, takže se 9. listopadu 1867 poslední šógun Hitocubaši dobrovolně vzdal své moci ve prospěch mikáda. V roce 1868 začala nová japonská éra, období Meidži (celkové osvícenství v Japonsku, posun od starého feudalismu k novým životním poměrům, s hlubokým respektováním císaře, ale v rozměrech konstituční monarchie), období neobyčejného rozkvětu, který trochu zabrzdlilo až tragické zemětřesení v roce 1923, kde také nastává nové období Šówa s císařem Hirohito (nar. 1901).

Postavení japonské ženy v tomto svérázném sociálním a politickém vývoji by možná bylo velmi svobodné, kdyby se zde neuplatnily čínské brzdicí vlivy, hlavně vlivy Konfuciova, ale hlavně pak Buddhova učení. Japonská žena měla totiž značné svobodné a vážené postavení především v nejranějším období a potom v heianském období (podle Heiana tedy Kjóta, tehdejšího slavného města), kdy kvetla milostná poezie, a pak opět v novém období Meidži, odděleném od heianské periody staletími občanských válek, a tokugawským obdobím (Edo, 1603–1867), kdy se silně uplatnily čínské vlivy.

V heianském období dostávaly ženy stejné vzdělání jako muži, kteří ostatně byli dost zženštělí a oddávali se smyslným požitkům. Milostný život byl velmi intenzivní. Falešná západní morálka, podle níž se už opičí i moderní Japonsko, sice toto období nazývá „nemravným“, ale právě ono svou svobodou v pohlavních věcech umožnilo Japonsku další skvělý vývoj, neboť zdravé jádro nenarušovaly rozkladné moralistické názory. Byla to velmi impulzivní doba, v jaké pochopitelně není nouze ani o výstřelky, ale jejich škodlivost vyvažuje prospěšnost všeobecného rozmachu. Na císařském dvoře si vybírali souložnice z prvních rodin země, hlavně z rodu Fudžiwarů, obklopovali se duchaplnými dvorními dámami, často velmi učenými, a tak se stal dvůr těžištěm života opírajícího se o přirozený vztah ke světu a o jeho estetické chápání. Ženy a muži si vyměňovali milostné veršičky podepsané vymyšlenými jmény, což také připomínalo období evropské rytířské galantnosti.

„Ale jaký obrat nastal v poměrně krátkém období! Během rozkvětu heianského období udávaly tón veselé dvorní dámy jako nositelky literatury v bujném a prostopášném okolí, v krásných palácích a zahradách císařského města – nyní

melancholičtí mniši a poustevníci, žijící v lese a na poli.“²⁰ To byl důsledek obnoveného čínského vlivu a vpádu buddhistického ducha do milostného života.

Japonsko by bylo zpuštěno jako Čína, nebýt období hrdinských občanských válek a bojů proti Mongolům, které zemi zachránilo od převahy kněžského vlivu. Tím, že upřednostňovalo muže jako bojovníka, však ženě nevrátilo její někdejší svobodu a vážnost: také japonská žena se stala obětí buddhisticko-čínského přízraku.

Pomalou se začalo uznávat pouze mužské následnictví, i když v předchozím období vládlo devět císařoven. Podle Konfuciova učení nyní obě pohlaví oddělili, alespoň od šesti let, a to tak důkladně, že více jak sedmiletý chlapec nesměl už s děvčetem ani sedět v místnosti. Ženě podle čínského vzoru uložili *sanjó*, tj. trojici nejsvětějších povinností: poslušnost vůči otci, muži a nejstaršímu synovi, přičemž byla současně podřízena absolutní moci tchyně, zdroji nejrozmanitějších třeňic. Ale přitom ji neučili tomu, aby často navštěvovala chrám, a nezřídka ji varovali před kněží.

Výchově děvčat věnovali poměrně velkou péči. I když japonská *musume* dostala poměrně slušné vzdělání, stala se japonská rodina pod čínským vlivem přece jen institucí, jejímž hlavním cílem bylo plodit mužské potomky. Mírné a jemné formy japonského života nedovolovaly, aby se zde ženino poddanství zvrhlo na úplné ponížení. I Japonci však věřili a dosud mnozí věří, že předkové na onom světě jsou odsouzeni k věčnému hladu a žízni, když jim nikdo, totiž legitimní syn, nepřináší oběti. Proto také zde hluboce zakořenily patriarchální názory a proto také v Japonsku neexistuje staromládenectví.

Milostný život v Japonsku byl tak vyvinutý, že jej nemohly potlačit ani čínské názory na manželský život a snoubence. Způsobily však, že mimomanželská láska nabyla velké převahy. Japonská poezie s oblibou hovoří o radostech a žalech lásky, naivní a přirozené pohlavní lásky bez zvláštního blouznění a předuchovnělosti. Ve starších dobách vyhledávali i sňatek z lásky. V „Románu o princí Gendžiovi“, slavném románu dvorní dámy Murasaki Šikibu (975–103) z heianského období, v hezké kapitole „Kritika v deštivé noci“, v níž si mladí lidé povídají o ženských povahách, čteme: „Konečně jsem objevil, jak těžké je nalézt ženu, o níž by se dalo říci: to je ta pravá, ta dokonalá! Je velmi mnoho těch, které jsou snesitelné, mají trochu citu, šikovně zacházejí se štětcem a umí dát přiměřenou duchaplnou odpověď. Ale jak zřídka mezi nimi člověk nalezne ženu, o níž by mohl říci, že chce jen tu a žádou jinou!... Kdo zná ženy jen z doslechu, ani netuší, jaké nedostatky mají, a věří tomu, co se o nich říká; potom, když je blíže pozná, bude jistě více či méně zklamán.“

To je něco trochu jiného než v čínském manželství.

Ještě ze starších dob máme doklady o tom, že při uzavírání manželství se láska nepokládala za vedlejší věc. Když císař Odžin (202–310) zpozoroval, že jeho syn nesmírně zamiloval do mimořádně hezkého děvčete, které si dal on sám přivést, aby si z něho učinil vedlejší ženu, rozhodl se, že mu ji přenechá, a pozval je oba společně do ženských komnat paláce. Princ prý pozdravil děvče takto: „Ó, děvče z Kowady, z nejvzdálenějších končin, jako o vzdáleném hromu slyšel jsem o tobě poprvé – nyní si však ležíme v náručí. Ó, děvče z Kowady, z nejvzdálenějších končin, jak tě miluji, když tak bez odporu ležiš u mne.“ Medori, mladá manželka knížete Hajabusawaka s ním šla do vyhnanství, když ho pronásledoval císař Nintoka (313–399). Když vystupovali na vrch Kusahaši v provincii Jamagato (na ostr. Honšú, asi

300 km severně od Tokia), kniže zpíval: „Je sice velmi strmý schodovitý vrch Kusahaši, ale když na něj vystupuji s milenkou, nezdá se mi tak strmý.“

Císař Kwazan, který na trůn nastoupil v roce 985 a zemřel v roce 1009, se stal náboženským fanatikem ze žalu nad ztrátou své milované manželky Kokiden, zemřelé krátce po porodu, a šel do kláštera. Podobně smutné končí pověst o děvčeti, které mělo dva nápadníky: nevědělo, kterého si má vybrat, a proto se utopilo v řece. Umínalo si, že si vezme toho, který ji bude více milovat. Ale nejen zevnějškem, ale i láskou si byli rovni. Rodiče děvčeti řekli: „Je to příliš smutné, že měsíce a roky plynou tak nevhodným způsobem, a je utrpení vidět, jak marně ti lidé nařikají a vzdychají. Pokud si vezmeš jednoho, uhasne láska druhého.“ Děvče řeklo: „I já si to myslím. Ale stejná láska obou zraňuje mé srdce.“ Oba muži, kteří dívčinu chtěli zachránit, se utopili spolu s ní.

Milostný život byl velmi volný a pohlavní styky se ani netajily. Sei Šónagon (okolo roku 1000), slavná japonská spisovatelka, vypravuje, že dvorní dámy přijímají v noci milence a že sama císařovna tyto návštěvy podporuje, dokonce i o sobě vypráví podobné příhody. Ve své knize „Makura no sóši“ říká: „Pokud jde o vztah muže a ženy – vnější etika zpočátku oddaluje jednoho od druhého. Ale milostný poměr mezi nimi náhle překlene všechny dálky.“ V jedné milostné písni ubezpečuje milenkou svého chlapce o své lásce asi takto:

Mně přísně zakázala matka –
óh, milý můj, vždyť mi věštba praví,
že třesničkou se stanu a ty budeš slavík,
v náručí tvém nesmím sladce spát.
Tebe ve snách neumím odehnat –
mysl, která krouží jako jestřáb dravý,
jako na rybníku voda, co se plaví
na lotosový list a musí stát.
Jako rybník v Curugé je moje láska
jako voda rybníku je průhledná
a jasně čistá až k srdci dnu.
Jako rybník v Curugé je moje láska
a opustím jen její v hlubinu,
když v náručí si tě sladce přivinu.

Už v nejstarších dobách zpíval císař Džimmu něžně a prostě jako pravý minesengr: „V dusné chatrči na pláni zarostlé třtinou, rozprostřeli jsme vrstvy rohoží ze sitiny a dřímali jsme ve dvojici.“ ve třinácté „Povídce z Ise“ se o mladém muži říká, jak trávil noc u vesnické krasavice, která se mu sama nabídla básní. Podle zvyku opustil její dům, když už kokrhání kohouta oznamovalo svítání. Ale kohout kokrhal příliš brzy a rozhněvané děvče si zaveršovalo: „Až zmizí noc, dám tě sežrat lišce, kohoute! Neboť před svítáním jsi kokrhal a mého miláčka zahnal!“

První stopy milostné poezie však vedou do velmi raného archaického období, v němž se milostné vztahy připisují bohům. Tak se bůh Jačihoko uchází o krásnou Nanakawahime a je také rozmrzelý na ptáky, neboť mu křikem překazí vytouženou milostnou noc. Přijde před obydlí své krásky a zpívá: „Nyní zde stojím, abych své námluvy ohlásil, nyní zde obcházím, abych své námluvy ohlásil, ani pás svého meče jsem nerozepsnul, ani šátek závoje jsem nerozvázal, dozadu vyřáším dřevěné dveře, zavřené pannou, před nimiž stojím a které chci lomcováním vyrazit. A tak, jak stojím, křičí už nuja, na hoře zelené volá už bažant, pták planiny, kokrhá kohout,

pták dvora. Ach, jaká škoda, že ptáci tak křičí! Ach, ti ptáci! Kéž bych je mohl umlčet bitím.“ A Nunakawahime mu uvnitř odpovídá: „Když se slunce skryje za zelenou horu, v noci černé jako havran, vyjdu. Jako ranní slunce přijdeš sem, úsměv a zář a ruce tvé bílé jako provazy z kůry taku necht se něžně dotknou mých řader, měkkých jako topící se sněh. Apletené, laskající, choeme své ruce skvostrné, krásné své ruce, hlavám svým dát za podušku a stejně u stehna chceme potom spát.“

Volný milostný poměr byl často požehnán potomstvem. Například dcera Fudžiuary Nomotojasy se v roce 954 zamilovala do Fudžiuary Nokaneie, pozdějšího ministra. Jejich známost se neomezila jen na poetickou korespondenci, tehdy tolik oblíbenou, ale měli spolu i intimní styk, z něhož mu po roce porodila syna. Matka i o něm psala podrobný deník. Výstižný obraz tehdejší nenucené, veselé Japonky nám poskytuje báseň, která česky zní asi takto:

Líbezná děvča Támara ze Suje,
má řadra bujná, má i útlé boky,
jako tílko včely, něžné písňe sloky,
a to její líčko krásu vyzařuje,
takže se člověku naráz zastavuje,
či obrací k ní své plaché kroky,
když řadra bujná a ty útlé boky
na prahu stanou, zrak je poceluje.
Jak blázni chlapi se k ní ženou.
Pospíchá soused, opouštěje ženu,
aby jí klíč svůj vtiskl do dlaní.
Vždyť krasavice Támara ze Suje
ta... s kdekým se pomiluje
a rozkošnický tráví své dny.²¹

Po období volných milostných vztahů mohl vliv čínského zotročení ženy a buddhistických asketických snah vyvolat pouze hetérství a nakonec i prostituci jako rub patriarchálního manželství. Japonské prostitutky si zachovaly alespoň určité jemné rysy, o nichž bude řeč později.

Japonské morální pojmy byly jiné než západní morální předsudky, které dnešní Japonsko v hojně míře převzalo. Společné nocování osob různého pohlaví i cizích v jedné místnosti, se nepokládalo za nic neslušného, ženy, muži a děti se koupali společně, ženy a děvčata se koupala na ulici před domem zcela nahá v sudech s dešťovou vodou.

Staré veřejné japonské lázně popisuje cestovatel ze začátku druhé poloviny 19. století takto: „Ve veřejných lázních se používá teplá voda poměrně ekonomicky. Každému hostu ji dají jen v menší nádobě, ten si sedne na dlažbu vyloženou kameny, umyje se a potom zbytek obsahu nádoby vylije na sebe a voda odtéká kanálkem uprostřed dlažby. Nakonec se ještě opláchne ve velké kádi naplněné studenou vodou, která se používá společně. V této kádi se vystřídají početní koupající v té samé vodě jeden po druhém, stejně jak jedna koupelna slouží všem, takže je zde možné vidět v nejpodivnější směsi staré i mladé, děvčata i děti. Ani přítomnost cizinců tyto naháče nevyvedla z míry, nanejvýš vyvolala trochu vulgární vtípy Japonců, jak se mi alespoň zdálo, když ten či onen ženský host při takové návštěvě vhupl do společné kádě, nebo sedě náhle napodobil posunek medicejské Venuše.“

Jedna cestovatelka, kterou zpočátku velmi pobouřila tato „nestydatá“ nahota, po delší době řekla známému antropologii Baelzovi: „Bojím se, že jsem těm lidem

ubližila. Nyní vím, že žena může být nahá a přitom se chovat jako dáma." Nahota se nepokládala za nic neslušného ani neestetického, jak uvidíme později. Až neustálé návštěvy Evropanů s přihlouplým úsměvem poučily Japonce o „nepřístupnosti“ nahoty. Za letních veder všeobecně chodili obnažení alespoň částečně. Právě proto se tak přirozeně dívali i na pohlavní věci.

Falický kult a autoerotika byly velmi rozšířené, zejména falický kult. I děti, kterým nikdo nevyprávěl hloupé pohádky o tom, jak vzniká člověk, prodávaly falické symboly. V roce 1896 vyšla v Jokohamě malá ilustrovaná brožurka o falickém kultu, v níž autor říká, že ještě dlouho po restauraci (restauraci, tj. Vrácením moci císaři, je nazýván počátek období Meidža, viz výše), tedy po roce 1868, sem tam na trzích při chrámových slavnostech *macuri* prodávali faly, naplněné cukříky, často až stopu dlouhé. Prodávači přitom vyvolávali, že je to pro štěstí (*Engi no joi no!*). Podobnými symboly zdobili i tzv. *maidama*, tenkou haluz, ověšenou koláčky, hračkami, maskami apod., kterou prodávali na trzích při novoročních a chrámových slavnostech.

Dr. Takahaši uvádí, že při slavnosti boha Ebisy (10. ledna) prodávali ozdobné jehlice do vlasů, na nichž byl malý hliněný a pozlacený falus, který při pohybech hlavy vymršťoval špirálové pero. Komu se podařilo v tlačenici ukrást takovou jehlu děvčeti, tomu přináší štěstí, ale neštěstí, pokud ji člověk ztratil.

Také na jiné pohlavní věci se dívali bez moralizujících předsudků. Velkého mistrovství japonské ženy dosáhly v oboru autoerotiky. Jak zaznamenal Havelock Ellis, používaly dvě duté kuličky, velké jako holubí vejce, zhotovené z velmi tenkého mosazného plechu, jedna byla prázdná, druhá, tzv. *mužiček*, obsahovala ještě jednu menší těžkou kovovou kuličku nebo rtuť, někdy i kovové jazýčky, které se při pohybu chvěly. Když se obě kuličky držely v ruce, neustále se pohybovaly. Prázdná kulička se nejprve zavedla do pochvy nebo boků, protože i samotné břišní pohyby uváděly kovovou kuličku či rtuť do pohybu, a tím způsobovaná vibrace vyvolávala pocit neustálého dráždění, obdobného úderům slabého elektrického indukčního aparátu. Tyto kuličky se nazývaly *rinnotama* a zadržovaly se v děloze papírovými tampony. Ženy se přitom rády houpaly ve visutých rohožích nebo houpacích křeslech, neboť u nich jemné pohyby kuliček vyvolávaly téměř nejvyšší stupeň pohlavní rozkoše. Jedině antropologicko-etnologická výzkumná metoda může správně posoudit tyto jevy.

Mateřskoprávní poměry v Japonsku kdysi nepochybně existovaly, vzdor tomu, že japonští vědci, pravděpodobně ze strachu o prestiž mužského pohlaví, dávnou minulost matriarchátu popírají. Především zde ale nacházíme stopy zvyku známého u Arabů a Hebrejců – že žena zůstávala ve svém obydlí a muž ji jen navštěvoval.

Citovaná ukázka milostného rozhovoru mezi bohem Jačihoko a Nunakawahime je toho jasným důkazem. Muž přichází jako nápadník k volné, samostatné ženě a nestará se ani o rodiče, ani o jiné poručníky. I tam, kde se už uzavíral pevný sňubní poměr, muži své ženy jen navštěvovali v jejich domově a děti zůstávaly u své matky. Tato sňubní forma se nazývala *jobai* (z *jobavari*, tj. nahlas volat, domáhat se vstupu). Ani císař Džimmu neměl všechny své ženy u sebe, nejedna z nich bydlela u svých rodičů. Japonští odborníci přiznávají, že ve starých dobách měly ženy velmi vážené postavení, nežily společně se svými manžely a dokonce měly často v domě hlavní slovo. V nejstarších dobách nezařizoval dům muž, ale nevěsta nebo její rodiče, a

protože bylo tehdy mnohoženství běžnou věcí, měl muž několik domů se ženami, u nichž střídavě bydlel. V této době pro manželku vznikl i název *šinso*, původně znamenající novostavbu. V některých rybářských vesnicích chodila děvčata za krásných měsíčních nocí na lov ženichů.

Tyto čistě mateřskoprávní poměry potom vytvořily samostatnou snubní formu, *mukoiri*. Muž zcela přecházel do nevěstina rodu buď právním aktem adopce, čímž se stal mukojóši (*muko* – ženich, *jóši* – adopce), nebo tím, že si vzal nevěstu, která byla košu, tj. hlavou rodiny; mohla si samostatně vybrat ženicha do domu, čímž se i on stal košu.

Mnohamužství, polyandrie se nedá u Japonců prokázat, ale pravděpodobně existovala ve spojitosti s původní domácí pospolitostí, která snad nechyběla v žádném národě.

Japonci, jak se zdá, se přistěhovali v malých pokrevních skupinách *koudži*, které se spojovaly do větších svazů, *óudži*. Rybářský a plavecký národ určoval velikost *koudži* podle počtu osob, které se vešly do jednoho člunu a každá taková skupina uctívala jednoho společného předka. *Koudži* se potom rozčlenilo na několik *ko*, tedy domů, které však nebyly totožné s jednotlivou rodinou, ale zahrnovaly všechny, kteří v domě bydleli, tedy i bratra a švagry s jejich potomstvem. V čele *ko* byl *kaó*, pán domu.

Analogicky můžeme s jistotou předpokládat, že v *koudži* byly původně ženy společné, a tak ko, vlastně *kaó*, dalo podnět k patriarchálnímu systému, který čínský vliv jen zevšeobecnil. Zbytkem této staré pospolitosti jsou *příbuzenské sňatky* a sňatky mezi sourozenci, které v Japonsku byly velmi rozšířeny. Císařovou povinností bylo, aby si první manželku vybral z kruhu svých pokrevních příbuzných. Ve starých časech bylo samozřejmé, že muž si bral za ženu svou mladší sestru, a proto se tedy manželka jmenovala *imo*, tj. mladší sestra. Ještě v heianském období se vyskytoval milostný poměr s nevlastními sestrami; o princí Gendži to vypráví Murasaki Šikibu (o ní viz výše). Z prastarého rodinného společenství tedy v Japonsku za mateřskoprávního uspořádání v nejstarším období vznikla snubní forma *jobai*, endogamie (tj. manželství uvnitř úzké pospolitosti, srov. V 1. díle), která se sice později, když patriarchální názory nabyly převahy, omezila, ale nikdy se nezměnila v takovou exogamii (tj. manželství s partnerem z jiné pospolitosti, přičemž endogamie byla zakázána či přinejmenším nežádoucí), jaká existovala v Číně.

Manželství *mukoiri* (exogamní) se vznikalo tam, kde otec rodiny neměl dost prostředků na to, aby všechny manželské svazky svých synů mohl zařadit ke své rodinné pospolitosti. Proto se staral, aby se syn uchytil v jiném domě. Pokud byl bohatý, přistavoval ke svému hlavnímu domu (*honke*) vedlejší domy (*bunke*) pro zeté a hlavně nevěsty.

Mnohoženství původně velký rozdíl mezi ženami nedělalo. Přijímali je do domu ženichova otce a nazývali se *jame*; sňatek se uzavíral bez formalit souloží a stejně tak byl bez formalit rozlučitelný.

Později se začala rozeznávat hlavní žena (*konami*) od dalších žen (*uwanari*) a tento rozdíl se pomalu uzákonil, hlavně v první polovině 7. století po Kr. bylo stanoveno, že mikádo (císař, viz výše) má povoleno dvanáct žen, *damjó* (vyšší šlechtic) osm, obyčejný samuraj dvě vedlejší ženy, což samozřejmě platilo jen na papíře, neboť v Japonsku jako všude jinde počet žen závisel na finančních prostředcích muže. Protože Japonky dlouho kojí své děti, byly jim souložnice vítány.

Práva vedlejších žen se však stále omezovala a zákon původně stanovil, že mezi hlavní a vedlejší ženou má být takový rozdíl jako mezi paní a služkou; ale ještě podle zákona z roku 1871 se cizoložství vedlejší ženy trestalo. Dnes se už vedlejší žena veřejně neuznává, a proto ji trestní zákoník nezná; zámožní muži mají svou vedlejší ženu v samostatném bytě.

Ve starších dobách, což je z rybářského národa přirozené, se žena získávala i *únosem*, pokud se tak nestalo přímou dohodou a okamžitou souloží. Na jednom jižním ostrově u Nagasaki se prý sňatek dosud nazývá *tanui no mosume wo nusumu*, tj. bližnímu ukrást doeru. Tuto formu si volili ti, kteří byli příliš chudí a nemohli vystrojit svatbu, nebo když rodiče ani nevěsta nedali souhlas. V tom případě si však musel loupežník děvče získat, jinak se mohlo vrátit domů. Jinde se nevěsta vydává na cestu s průvodcem za výstřelů z pušek. V dalším kraji si dva tři přátelé mládence, který touží po některém děvčeti, ováží okolo hlavy modrobílý šátek, a při vhodné příležitosti přivedou vybrané děvče násilím do přítelova domu, kde se ještě ten den uskuteční sňatek. Ženy se kradly i na trzích, dělali to ti muži, kteří byli příliš chudí, aby mohli zaplatit za nevěstu.

Uzavírání sňatků na velkých trzích nebylo zřejmě nic jiného, než skryté *kupování žen*. Už z doby císaře Odžina (srov. Výše) je zaznamenána zpráva o jakémsi vykřičeném trhu, kde byly pěvecké a taneční zábavy. V určitých obdobích se zde scházeli k výběru děvčat. Je téměř jisté, že se přitom děvčata kupovala buď za peníze nebo výměnou. Takové trhy se konaly v Jamagatu (viz výše) a mnoha dalších městech.

Když se v osvicenské éře Meidži začaly místo čínských vlivů uplatňovat americké a evropské, také domácí zasnubní zvyky silně postihlo příliš rychlé napodobování západních mravů. Staré obřady jsou však dost podrobně zaznamenány v různých sbírkách.

Japonské *zasnubní a svatební zvyky*, které zřejmě brzy zcela zmizí, jak se Japonsko přibližuje ve svých způsobech Americe a Evropě. Vznikly pod čínským vlivem, měly však tu přednost, že se snoubenci mohli vidět alespoň na začátku celého ceremoniálu a že mohli do jisté míry o věci sami rozhodovat, neboť žena měla o něco samostatnější postavení.

Dodejme, že manželství bylo v Japonsku čistě soukromým aktem, alespoň v nižších třídách. Vyšší šlechta potřebovala povolení vlády. Mužské pohlaví se předtím mohlo zasnubovat v šestnácti letech, ženy ve třinácti; od roku 1898 pro muže stanovili hranici sedmácti let a pro ženy patnácti.

I když zde obě pohlaví žila jako v Číně odděleně, také Japonci používali zprostředkovatele (*nakódo*), dobrého známého nebo dobrou známou, manželský pár, který už měl dítě a s novomanželi se úzce spřátelil, pokud jeho služby vedly k zasnoubení.

U vznešených sňatků měli hlavního a vedlejšího zprostředkovatele. Jeho hlavní úlohou bylo dohodnout setkání (*miai*). Uskutečnilo se tak, že namlouvač šel se zprostředkovatelem na návštěvu do domu děvčete, které mu podalo šálek čaje, nebo se mladík a děvče setkali v zahradě zprostředkovatele. Nesměli však spolu hovořit. Nejrozumnější byl třetí způsob, kdy se mladí lidé setkali v divadelní lóži, kterou pro ně najali, a mohli se zde celý den vidět a vyprávět si, neboť v japonských divadlech se hraje celý den a diváci v lóžích jedí a pijí.

To byly oficiální formy. Na vesnici znali i jiné, volnější způsoby; pár se mohl například setkat za krásné měsíční noci na verandě otcovského domu a hovořit

spolu. Originální forma se vyskytovala na ostrově Hačidžó. Zde nápadníkovi přidělili na několik týdnů koutek v nevěstině domě. Večer si vždy musel přinést na zádech lůžko, ale nesměl se s děvčetem sblížit ani se zúčastnit oběda. Když se takto mladí lidé poznali, bylo povolení rodičů nevyhnutelnou podmínkou; zprostředkovatel tuto záležitost s nimi napřed dohodl.

Pakliže se toto všechno ke všeobecné spokojenosti odehrálo, měl zprostředkovatel další úkol: dohodnout den manželského zasnoubení a den výměny darů. Tím začalo zasnoubení, které se po výměně darů už nesmělo zrušit. První dary poslal ženich a obě strany se snažily, aby vzájemné dary měly přibližně stejnou hodnotu. Muž dával především *obidži*, látku na pás, v bohatých rodinách ještě dva balíky hedvábného krepu, *čirimenu*; nevěsta dávala látku na kalhoty *hakama*, případně dva balíky bílého hedvábí. Mimořádnou důležitost připisovali balení těchto darů; bylo natolik složité, že ho dělali speciálně vyškolení lidé. Hrubý papír, který se k tomu používal, se musel vždy skládat zleva doprava. Tyto balíčky se převazovaly zlatostříbrnou nebo červenobílou mašlí, která se musela sepnout uzlem, neboť volné konce by znamenaly vrácení. Pod tuto mašli zastrčili červený a bílý papír – *noši*, pro štěstí.

Každý balíček položili na samostatný podstavec z bílého dřeva a přiložili seznam těchto předmětů, i když všechny nebyly mezi dárky. Od ženicha: látka na pás a červeno-bílý hedvábný krep (dva podstavce), ryba surume (jeden podstavec), bílý len širaga (jeden podstavec), mořská tráva kombu (jeden podstavec), *suihiro*, bílý složený vějíř (tři podstavce), sušená ryba kacuabuši (jeden podstavec) a vlněný vatovaný šátek (jeden podstavec). Nevěsta dávala podobné dary. Většina jich byla pro stěsní, ale původně to jistě byly obětní dary, aby bylo manželství plodné. Tyto seznamy sednkrát přeložili a opatřili nápisem *mokuroku* (seznam).

K nim přikládali spis o příbuzenstvu, *šinzokušo*, ve kterém se uvádělo jméno, adresa a povolání rodičů, jakož i ostatních blízkých příbuzných. Vzdálenější příbuzné tehdy, pokud se něčím proslavili. Všechno položili na nosítka a poslali rodině, která vydala přijímací potvrzení. Dříve dostávala nevěsta v tento den k prostředek k začernění zubů, což byl zvyk vdaných žen. V některých oblastech se vyměňovaly i jiné dary; na vesnici hlavně sud rýžového saké. V Kawasaki rozdávali všem dětem panenky z pálené hlíny – *hinamorai*, přijímání panenek bylo původně znamením oplodňovací oběti.

Ve starých časech se konaly zasnuby v době, kdy kvetly třešně. Ženich a nevěsta v ruce nesli rozkvetlou třešňovou větvíčku, navzájem si ji vyměnili před domácím oltářem, potom ji na něj položili. Tím se zasnoubili. V novějších dobách se pokládal měsíc kvetoucích třešní za nemravný a nevhodný, neboť prý nepřinášel děti. Sakury totiž kvetou naplano. Není pochyb o tom, že i zde se původně sňatek uzavíral se stromem, při němž měl ženu oplodnit rostlinný duch.

Svatba začínala hostinou, uspořádanou v obou domech pro příbuzné. Jejich povinností bylo přinést svatební dary, které měly současně význam dobrých předpovědí. Rodičům nevěsty připadla nutnost postarat se o výbavu. Byla často tak objemná, že pro ni museli vyrobit zvláštní truhlu, *kuru*, do výbavy patřila v první řadě pohovka, psací stůl, kuchyňské nádobí, dvě lůžka, a hlavně mnoho šatstva. Tyto věci, jakož i malý „peníz na jehly“, zůstaly soukromým vlastnictvím ženy, které si odnesla, pokud došlo k rozluce. Výbavu odnesli na nosítkách do ženichova domu. Nevěstiny svatební šaty byly bílé, neboť bílá barva je barvou smutku a tím se děvčeti naznačovalo, že vystupuje ze svého rodu. Spodní oděv však měla světle

červený. V den svatby musela nevěsta vstávat velmi brzy, neboť její toaleta vyžadovala na velkou péči. Po vykoupaní jí tvář, ruce a ramena silně napudrovali a rty nabarvili na červeno. Poprvé jí vlasy učesali jako paní, okolo čela ovinuli červenou mašli, vyholili obočí, neboť vdané ženy měly obočí jen namalované.

Ve zprostředkovatelském domě se nyní shromáždily kamarádky a služky, které se chtěly zúčastnit svatebního průvodu. Když matka vysvětlila nevěsta význam manželství, dcera se rozloučila a v nosítkách ji vynesli z domu, obrácenou zády, jako při pohřbu. Při svatebním průvodu se uplatňovaly mnohé drobné zvyky. Někde například děti zastavovaly svatební průvod slaměným lanem a nevěsta si musela průchod vykoupit. Ve Fukušimě se nevěstiny přítelkyně oblékaly do slaměných plášťů za žebračky a plazíce se přednášely jí svá blahopřání. Původně asi představovaly lesní duchy, kteří měli oplodňovat. V Gifu na ostrově Honšú házeli do zasunovacích dvířek kamínky a na malém ostrově Ōšimo (na jihu Japonska) se domácí služebnictvo pomalovalo černou tuší, přičemž neušetřili ani nevěstu, pokud ji chytili; to všechno byly zbytky oplodňovacích kouzel.

Když přišli do ženichova domu, ženich podal nevěstě misku s vodou, nevěsta vodu vypila a misku rozbila. Dnes se traduje domněnka, že to znamenalo vzdát se panenství; jelikož však v raných dobách nemělo panenství takový význam a rozbití nádoby u mnohých národů znamenalo úmrtní obřad, šlo zde možná o symbol nevěstina vystoupení z jejího rodu. Mezitím v ženichově domě vyzdobili svatební místnost. Na tzv. *tokonomě*, čestném rodinném pódiu, rozprostřeli bílé hedvábí, uprostřed udělali „horu štěstí“ a postavili postavce s obětním vínem, ptákem a kaprem. Nad to zavěsili *kakemono*, závěsný obraz představující manželský pár, který žil sto let v míru. Býval i plastický a tehdy ho postavili vedle jeřába a želvy pod zakrslou japonskou borovicí, což byly také symboly dlouhého života. Svatební místnost, nevěstinu oblékárnu a přijímací místnost hosté vyzdobili květinami a větvíčkami. Zprostředkovatel ihned odvedl nevěstu do oblékárny. Potom do svatební místnosti přivedli nejprve ženich a za ním nevěstu, kde si spolu snoubenci sedli na *tokonomu*. Nevěsta byla zahalena závojem. Obřad předtím sestával z prostého aktu *sansankudo*, tj. trojnásobné výměny misek.

Sansankudo vypadalo takto: Byly přítomny dvě služby nebo chlapec a děvče, mladší patnácti let, aby pomáhali při nalévání saké. Misky se vyměňovaly trojím způsobem: *šin*, *so* a *džio*. Lišily se téměř jen délkou obřadu, podle toho, kolik různých symbolických jídel snoubenci servírovali mezi výměnou číší. Misky, které se při obřadu používaly, musely být masivní, hliněné. Stály na vinném podstavci, jedna na druhé, nejvýše položená byla nejmenší. Na dvou vinných konvích byli přivázáni dva červeno-bílí motýli a její ucho bylo zabaleno do červeno-bílého papíru. U delších forem obřadu na konvice přivázali stříbrné motýly, malý jalovec i s kořeny a unělé květy. Po skončení obřadu stříbrné papírové motýly zarěnili za zlaté, kteří měli mužské a ženské jméno. Když služka naplnila horní misku, nevěsta z ní třikrát upila malými doušky, sama ji dolila a podala ženichovi, aby se napil stejným způsobem. Stejně se postupovalo u ostatních misek.

Při různých variacích tohoto obřadu bylo nejdůležitější, aby ženich a nevěsta třikrát vyprázdnili všechny misky. Byla to zřejmě oplodňovací kouzla. Všechny národy pokládají motýla za skřítkového živočicha, možná nevěsta původně spolkla živého motýla (tj. jednu duši), který ji měl oplodnit jako například Číňanka jablko. U tohoto ceremoniálu podávali jídla pro štěstí: šťastné lastury, mořskou travu, polévku z lastur, nasolené švestky. Ani dnes na japonské svatební hostině nesmí

chybět polévka z lastur. Tím se sňatek pokládal za uzavřený a navenek se ještě naznačil výměnou barev, *ironaoši*. Nevěsta odložila bílé roucho a oblékla si pestré šaty, přičemž dávala přednost světle modré a světle zelené barvě. Ten den se vůbec několikrát převlékala. Mezitím přijímala blahopřání příbuzných. Manželství se uskutečnilo v ten samý večer; když si ženich s nevěstou lehli na lůžko, přinesla jim žena zprostředkovala ještě misku *saké*, kterou museli vypít.

Sňatek měl poměrně rozsáhlé dozvuky. Především vystrojili hostinu pro hosty, která je dnes součástí svatby. Také svatební cesta pod vlivem Evropy znovu přicházela do módy, ale za starých dob existovala, zmizela pouze ve středověku. Třetí, pátý a devátý den šla novomanželka na návštěvu ke svým rodičům. U první návštěvy měla důvěrný rozhovor se svou matkou. Když ji nový domov zklamal, často se ze své původní rodiny už k muži nevrátila. Zanedlouho pak i novomanžel navštívil její rodiče, přičemž musel přinést dárky pro rodiče a příbuzné. Také tento zvyk se spojoval s hostinou. Nakonec se uspořádal velký oběd, na který novomanželé do své domácnosti pozvali všechny svatební hosty. Když se jim nechtělo, mohli za čtrnáct dní po svatbě poslat všem, kteří jim věnovali svatební dary, tradiční pokrm, určitou sušenou rybu s rýžovým chlebem nebo slavnostní jídlo z červených bobů a rýže. Rýžový chléb měl podobu třech jeřábích vajec různých velikostí. Položili je do lakované skříňky, přikryté *fukusou* – bílým hedvábným šátkem, na němž je vyšíty jeřáb s mládaty a borovice – jde opět o oplodňovací oběť. Když tchyně s nevěstou navštívily všechny příbuzné a přátele a vyplatili odměnu zprostředkovateli, svatební období skončilo.

Všeobecný názor dnes zakazuje manželství se strýcem nebo tetou, s bratrancem či sestřenicí, bratrem nebo sestrou. Jak jsme viděli, ve starých časech neznali toto omezení, které je důsledkem vlivu čínské exogamie. Ze stejného důvodu se podle trestního zákona z roku 1871 pokládá za *krvesmilstvo* pohlavní styk s vedlejší ženou otce či dědečka, s otcovou sestrou či ženinou sestrou, s vedlejší ženou syna nebo vnuka matčiny sestry, s bratrovou a synovcovou ženou, s neteří, nevlastní dcerou a nevlastní sestrou.

Cizoložství bylo a je mužovi dovoleno, ale u ženy se pokládá za pošpinění rodu a trestá se. Podle starého i nového práva může manžel trestat cizoložství dokonce zabitím obou viníků, pokud jsou přistiženi in flagranti. Muž se může domáhat *rozluky*, pokud žena neposlouchá tchyni a tchána, pokud je do padesáti let bezdětná apod. Když se nemá kam uchýlit, rozluka se nemůže uskutečnit. Manželka rozluku může žádat tehdy, opustí-li ji manžel, a sice po třech letech bezdětného manželství a po pěti, mají-li spolu děti. Manželství se musí rozloučit, pokud žena urazila mužovy rodiče nebo se pokusila urazit muže, nebo když se příbuzný dopustil násilností. Nepokládalo se a ani se nepokládá za hezké, pokud se znovu provdává vdova.

Nevolnické postavení průměrné japonské ženy od patriarchálních dob ostře odsoudil v jednom anglickém časopise i domácí spisovatel Nakomi Tamura: V Japonsku se z deseti žen devět vdává nikoliv s radostí, ale se strachem. Sňatky z lásky neexistují, když se tu a tam objeví po svatbě vřelá náklonnost mezi mužem a ženou, je to jen náhoda. Oženit se z lásky je opovržlivé, hlavní věc je udržet „čistou krev“. Synovou povinností je, aby se jako osmnáctiletý oženil a převzal otcovo povolání nebo řemeslo. Otec, který má jen jednu dceru, vynaloží mnoho úsilí, aby ji provdal; v takovém případě se muž ubytuje v domě svého tchána, aby se zachovalo jméno ženiny rodiny. Japonské matky musí svým dcerám vštěpovat, že jsou nižší bytosti než chlapci.

Chlapec oslovuje sestru jménem, ale děvče ho musí oslovovat: pan bratr - *oni i san*. Při obědě matka a sestra obsluhují otce a syna a samy jedí odděleně. Od deseti let žijí obě pohlaví zvlášť. Japonka není méně hovorná než evropská nebo kterákoliv jiná žena, ale v přítomnosti mužů je plachá a mlčí. V prvních dnech po svatbě žena hovoří se svým mužem jen velmi málo a na jeho otázky odpovídá jen ,ano` nebo ,ne`. Pátý den udělá nějakou ruční práci, aby tchyni ukázala, co umí. Osmý den navštíví své rodiče a zdrží se u nich několik dní. Stává se, že se od nich už nechce vrátit ke svému muži; jejím největším neštěstím bývá tchyně.

A tak se opět ke slovu dostane přítel-zprostředkovatel, aby se snažil o smíření nebo rozluku. Asi 25 % manželství se rozloučí, ale o to více si ženy váží jako matky. Protože dítě v rodině je to nejdůležitější, je největším přáním japonské manželky, aby se stala matkou, neboť potom se citelně znění její postavení v rodině a manžel i tchyně s ní zacházejí laskavě. Když dosáhne padesáti let, je konečně svobodná a *ginkjosama*, úctyhodná dáma na odpočinku. Váží si jí, stane se vše, co si přeje, může chodit do chrámů a divadel.

V novověku konstatovali zajímavou podrobnost: Když je Japonka oblečena po evropském způsobu, dává jí Japonec přednost, když je oblečená po způsobu japonském, musí chodit za svým velitelem.

VII. MANŽELSTVÍ A PROSTITUCE V ŘECKO-ŘÍMSKÉ CIVILIZACI

Prísne a nucené monogamické manželství a mužova neobyčejná pohlavní volnost tvořily základ pohlavního života v antickém klasickém světě a představovaly takový nesoulad, jaký snad v dějinách manželství a lásky jinde nenajdeme. Tento nesoulad měl za následek obrovský rozmach prostituce. Hrdinské období řeckého národa ještě neznalo světskou prostituci jako složku společenského života, neboť zde existovalo mnohoženství se ženami poměrně svobodnými, ale i v Solonově (Solon, 7.-6. stol. př. Kr., aténský zákonodárce, srov. V 1. díle) období se objevuje rozsáhlá prostituce jako přirozená protiváha přísného dodržování patriarchální monogamie.

Viděli jsme, jak v rodinné epoše manželka ztrácela význam jako pracovní síla a zůstávala jen rodičkou legitimních dětí a hlavní hospodyní. I v historickém období bylo nezřetelnějším účelem řeckého manželství, aby manželka rodila krásné a zdravé legitimní potomky a vedla domácnost. Vzájemná láska mezi manželi byla celkem neobvyklým jevem. Aelianus se divil, že Pausanias něžně miluje svou manželku. Nevěsta měla být především zdravá a vůbec tělesně schopná родit, což se bezpochyby napřed vyzkoušelo.

Řecká žena a řecké manželství je téma jistě rozsáhlé, podstatu však nalézáme u Xenofonta (Xenofontes, 575–480 př. Kr., Sokratův žák, řecký básník a filozof), vyjadřujícího tento názor na aténské manželství: „Zdá se mi totiž, že bohové velmi moudře spojili pár, který nazýváme mužem a ženou, aby se stal pro společnost co nejužitečnější. V první řadě je totiž povinností každého páru společně souložit k rozmnožování rodu, aby různé druhy živých bytostí nevymřely, čímž se potom alespoň každému člověku zabezpečí opora ve stáří a navíc člověk nežije jako zvíře pod širým nebem, ale naopak, potřebuje přístřeší. Lidé však, když chtějí dostat zásoby pod střechu, také potřebují někoho, kdo by jim dělal práce venku, neboť obdělávání úhoru, setí, pastva, to všechno jsou venkovní práce, které nám zabezpečují živobytí. A když jsou zásoby pod střechou, zase potřebujeme někoho, kdo se postará o věci, které se venku dělat nedají. K tomu patří péče o novorozeňátka, příprava pokrmů z plodin, jakož i zhotovování oděvů z vlny. Jelikož však práce v domě i práce mimo dům vyžadují činnost a dozor, bohové podle toho upravili, jak se mi zdá, i naši povahu – povahu ženy pro věci a starosti v domě, mužovu pro věci a starosti mimo dům, neboť mužské tělo i ducha stvořili tak, aby lépe snášel zimu i horko, cestu i výpravy, a tímto svěřili věci mimo dům; ženě však dali bohové méně sil, a tak jí podle všeho svěřili věci v domě. Věděli, že žena byla stvořena k tomu, aby se starala o děti, ty tedy svěřily jí. Proto jí dali i více lásky k nim než k mužům. Protože dále bohové určili ženě opatrovat to, co se do domu přineslo, a viděli, že je pro tento účel vhodná bázlivá duše, dali ženě větší díl bázlivosti než mužům. Také věděli, že i ochrana je potřebná, když je v ohrožení ten, který obstarává věci venku, a proto muži dali větší díl mužnosti... A to schvalují i naše instituce, když spojují muže se ženou, jak je božstvo stvořilo pro společnou péči o děti. I oni je určují ke společnému započatí domácnosti a potvrzují jako chvalyhodné a krásné, k čemuž bohové přirozeným zřízením učinili každou část více schopnou. Vždyť pro ženu je čestnější, když zůstává doma, než když se zdržuje venku; pro muže je však potupnější, když zůstává doma, než když obstarává věci venku.“

Ale i pro tyto velmi úzce vymezené povinnosti měla řecká žena, která se často vdávala ve věku třinácti až patnácti let, velmi nedostatečné vzdělání. Právě Xenofontes ve svých dalších úvahách hovoří o tom, že manželka nerozumí ani povinnostem, které má a které podrobně popsal, že v nejlepším případě umí ušít vlněné šaty, neboť ji před svatbou ničemu jinému nenaučili, jen aby střídně jedla a pila a co nejméně mluvila a ptala se. Je tak jednoduchá, že si v ničem nevěří a se svým manželem se také neodvážá hovořit. Podle Xenofonta mnohé antické ženy právě pro tuto svou celkovou nevědomost a podrobenost vůbec neuměly vést domácnost a vychovávat děti.

Platon měl stejný názor.

Z klícky mateřského harému tyto ženy přecházely do klícky manželova harému, kde žily v přísně uzavřené skupině. Řecké manželství bylo konvenční v nejhorsím slova smyslu, bylo to nevyhnutelné zlo ze starověkých a finančních důvodů. Sňatek z osobní náklonnosti byl velmi zřídka, neboť panny žily v domácnosti zcela izolované od okolního světa. Manželka tedy žila v úplném poddanství, všechny mužovy zájmy mimo dům jí byly cizí, nesměla chodit ani do divadel.

Později si žen vážili ještě méně, neboť se staly namyšlené, vulgární a rozmarné. Manželství se stále více vyhýbalo, nenáviděly ho a opovrhovaly jím. „Divá zvěř“, „zrádné moře“, „vichřice“ – taková pojmenování pokládali básníci Menander či Filemon (Menanderos, 342–292 př. Kr., dramatik, psal hlavně komedie, stejně i Filemon, 3. stol. př. Kr.) za vhodná k vyvolání přirozené představy o ženách. Před tuhým a pevným manželským poutem se dávala přednost chvilkové rozkoši s vyděračskou nevěstkou. Chudí lidé se manželství vyhýbali, aby si nezhoršili své postavení, a lidé ze středních vrstev, pokud nechtěli klesnout do nižší společenské vrstvy, se ho stranili ještě častěji než úplní chudáci, neboť se jen s náhrou udrželi nad hladinou. Všeobecným následkem toho bylo, že při uzavírání manželství šlo v první řadě o věno. Muž, který se neptal po věnu, byl pozoruhodnou vzácností. Už si nemohl koupit ženu za několik volů jako za Homérových dob: vnadidlo pro muže byly kopy drachem, a tak se muž stával závislým na nevzdělané ženě. Mnohé narážky na tyto poměry ve veselohrách potvrzují i řečníci a nápisy.

Vzdor tomu nebyla žena ve Spartě jen věčnou pradenou, zúčastňovala se s mužem bohoslužebných úkonů, podílela se na správě domácnosti a na výchově dětí, o čemž v Aténách rozhodoval výlučně muž. Spartská žena měla volnější postavení, proto zde ani nevznikla pozoruhodnější prostituce. Také účel manželství byl ve Spartě jiný, čistě fyzicko-politický, děti se plodily ze státních důvodů a pod dozorem státu, neplodná manželství byla chybou a dokonce se objevovaly dočasné odluky manželů v zájmu plodění dětí.

Římská žena a římské manželství, jak jsme už viděli, se od řeckého lišily větší svobodou římské matrony, která se také těšila větší úctě. Cornelius Nepos (říms. historik, 1. stol. př. Kr.) v předmluvě ke svým životopisům porovnává řecké mravy s římskými a říká: „Který Říman se stydí přivést svou manželku na hostinu nebo cí domáci paní neobývá nejkrásnější části domu a vyhýbá se stykům?“ Římské ženy měly vždy dovoleno navštěvovat divadla a jiná veřejná místa. Jinak samozřejmě i zde bylo hlavním účelem manželství plodit děti.

U Gellia (Aulus Gellius, 2 stol. Po. Kr., říms. spisovatel) čteme: „Podle zpráv tento Carvilius prý neobyčejně miloval svou ženu, od které odešel a pro jejíž mravopodělost si ji vážil a ctil, ale udával, že posvátný strach před přísahou pro

něj znamená více než jeho něžná náklonnost k lásce, neboť (jak se to dělalo u všech sňatků), musel před soudci mravů složit přísahu, že si bere ženu jen proto, aby dosáhl potomstva.“

Římská děvčata se vzdávala velmi brzy, ve věku dvanácti až čtrnácti let, a známost snoubenců před sňatkem byla velmi vzácná. Mezi Římany se prostituce všeobecně rozšířila od 3. stol. př. Kr., především pod vlivem řeckých poměrů. Ale jak v Římě, tak i v Řecku podporovaly vývoj prostituce hlavně přísné názory a přísné tresty za cizoložství. Nakonec od Solonových dob (viz výše) i v Řecku a v Římě prostituci plánovitě podporovali v přesvědčení, že se tím chrání manželství. Stejný pojem nezákonné a trestuhodné soulože chápaly tyto národy mnohem více než u nás. Trestalo se nejen vlastní cizoložství, tj. Pohlavní styk s vdanou ženou, ale i svedení neprovdané sestry nebo dcery. Pro oba případy měli Řekové společný název *moicheia*, zatímco Římané cizoložství nazývali *adulterium* a pohlavní styk se slušnými neprovdanými ženami nebo vdovami *stuprum*. (Dnes však v latinské právní terminologii znamená *stuprum* pohlavní znásilnění). Překvapující rozdíl mezi přísným názorem řecko-římského zákonodárství na mimomanželský pohlavní styk s provdanými i svobodnými občankami a velkorysým názorem na styk s prostitutkami je jasným dokladem antické třídní morálky a antická světská prostituce se nám jeví jako nevyhnutelný rub manželství, které spolu se státem chránilo „pohlavní čest“ žen vládnoucí třídy.

Cizoložství a prostituce byly tedy v antice nutným doprovodným jevem postavení ženy a manželských poměrů.

Všechny řecké zákony u cizoložství, svedení matky, sestry, dcery ba i souložnice dovoľovaly pomstu. Muže, který byl při tom chyten, mohli beztrestně zabít. Stát však zavedl trest smrti za cizoložství jen na Tenedu (Tenedos, ostrov v Egejském moři). Podle Seleukových zákonů (Seleukos I. Nikator, 355–281 př. Kr., makedonský vojevůdce, založil helénistickou říši Seleukovců) cizoložníkovi vypíchli oči, jinak státní moc trestala tento druh provinění větším či menším odhnutím cti, např. někde hnali cizoložníka na oslovi okolo města, na Krétě ho ověnčili vlnou, byl všemi opovrhován, ztratil všechna občanská práva a zaplatil 50 staterů do veřejné pokladny. Jinde odsuzovali cizoložníka a cizoložnici na doživotní ztrátu cti, cizoložníka kromě toho tři dny honili po městě v poutech, zatímco cizoložnici vystavovali jedenáct dní v tržnici na pranýři v lehkém spodním oděvu. V Aténách kromě peněžitého trestu a ztráty cti ukládali i tělesné tresty.

Také v Římě měl manžel právo zabít ženu, pokud ji přistihl při cizoložství, a cizoložníkovi se mohl pomstít, jak se mu chtělo: smrtí, vykastrováním, zmračením nosu. Mohl to učinit i otec cizoložnice. Zákon však stanovil, že když chce manžel nebo otec pomstít cizoložství smrtí, musí zabít oba viníky. Nedovolený pohlavní styk s neprovdanými ženami se trestal peněžitou pokutou nebo vyhnanstvím. V r. 18 př. Kr. Vydal císař Augustus (Augustus Gaius Octavianus, 63 př. Kr.–14 po Kr.) známý zákon „*Lex Julia de adulteriis*“, který stanovil tresty za cizoložství i pohlavní styk s neprovdanými nebo ovdovělými ženami: konfiskaci majetku, tělesné tresty, vyhnanství. Jako pomstu připouštěl tento zákon pouze zabití obou viníků. Později byl ještě zpřísněn zavedením státního trestu smrti (srov. níže). Justinián I. (482–565 po Kr., byzantský císař) potvrdil trest smrti pro cizoložníka a pro cizoložnou ženu nařídil doživotní vězení v klášteře, když si ji manžel do dvou let nevezme zpět.

Takové přísné zákonodárství samozřejmě vedlo k rozmachu prostituce. Ze strachu před následky mimomanželského pohlavního styku se svobodnými občankami byl styk s prostitutkami tím vítanější a bezpečnější, neboť tehdy ještě neznali nebezpečí pohlavní nákazy. Antisthenes (450–365 př. Kr., aténský filozof) jistému obžalovanému cizoložníkovi řekl: „Nešťastníku, jakému velkému nebezpečí by ses byl vyhnul za jediný obolus!“ Obolus byl obvyklý poplatek za jednu návštěvu u nevěstky. Podobně Xenarchos káral mladé muže, že se vystavují velkému nebezpečí stykem se svobodnými ženami, místo aby v bezpečí užívali Venušiny radosti v nevěstincích. Také přísný Cato (Marcus Porcius, 234–149 př. Kr., řím. Politik a spisovatel) chválil mládence, kterého viděl vycházet z nevěstince, že svůj pohlavní pud ukájí takovým nevinným způsobem a nepáše zločin, tj. cizoložství nebo svedení.

V Plautovi (Plautus, 251–184 př. Kr., řím. básník a autor komedií) čteme: „Tento dům je kuplířským domem. Tak je to lepší, nikdo ti nebude zazlívát a bránit, aby sis za své peníze koupil, co je veřejné na prodej. Veřejnou cestu má každý volnou. Když nehleďš chodíček přes zarostlý plot, když se vystříháš manželek, vdov, panen a chlapců svobodných rodičů, miluj, když si to velmi přeješ.“ Horatius (také Horácius, 65–8 př. Kr., řím. básník) v jedné své satíře popisuje rozdíl mezi bezpečností toho, který je hnán nezkroutným pudem a uspokojí se s první ženou, jež ho při svitu lampy přijme nahý a odevzdá se mu jako kobyla hřebci, přičemž se muž nestará, zda si bohatší a krásnější člověk na stejném místě neulehčil, a trapnou situací toho, kdo zbaven odznaku svého stavu stojí před soudci a s vnitřním rozechvěním očekává svůj osud.

Antický svět o to snadněji a přirozeněji pěstoval oficiální styk s hetérami, protože zde romantická individuální láska dosud nekvetla a výjimečnou milostnou vášň pokládali za něco chorobného. Antický člověk měl z pohlavního hlediska vůbec blíže k přírodnímu člověku než k duchovně rafinované osobnosti dneška. Jeho zdatnosti a důstojnosti, řecké *kalokagathii* a římskému *virtu* (*kalokagathia*, soulad duševních a tělesných sil, *virtus*, mužnost), se přičila spíše příliš duchovní forma milostné vášně než nejprudší výbušnost pudové smyslnosti.

Řekové vždy pokládali velmi silnou a bouřlivou sílu lásky za ponižující zlo, za „*patos*“ nikoliv hrdinsky aktivní, ale čistě pasivní, který máte jasnou vůli, rozumu z ruky vyráží komidlo řízení, a když člověka strhne do propasti vášnivého zmatku, nepovznáší ho k zániku jako hrdinské zločiny tragických bohatýrů, ale žalostně ho sráží na zem a ničí. Starší řecká epická a tragická poezie si proto nikdy nevybírala za námět básně lásku. Milostné scény nenajdeme ani u Homéra, Hesioda, Aischyla. Až poměr mezi Jaimonem a Islenou v Sofoklově *Antigoně* lze pokládat za popis individuální milostné vášně (Hesiodor, kolem 700 př. Kr., Aischylos, 245–456 př. Kr., Sofokles, 496–406 př. Kr., řečtí básníci a dramatici). Pokud se však tato „*nemoc*“ vyskytovala, mravy a zákony ji potlačovaly, když šlo o manželku, obracela se tedy jen na hetéry a chlapce.

Také v platonské lásce byla hlavním základem smyslnost, ale v období rozkvětu řecko-římského světa to byla smyslnost zcela naivní, harmonická, prýštící z lidské přirozenosti, která se vyznačovala i přirozeným chápáním lidské nahoty a projevovala velký smysl pro krásu lidského těla. Osudný rozdíl mezi tělem a duší, který v období křesťanství způsobil tolik zla, antický svět tehdy ještě neznal, pohlavní věci byly mimo dobro a zlo, nezátížené „hříchem“.

I když se už barbarští sousedé Helady vcelku styděli za svou nahotu, Řekové bez rozpaků odkládali své šaty, když měli zápasit nebo závodit v běhu. Ve Spartě

i mladá děvčata cvičila téměř nahá. Olympijské, pytické a nemejské lidové slavnosti (v prvním příp. sportovní, v dalších nábož.) představovaly velké divadlo a velký triumf nahého těla před zraky a za chvály všeho lidu. Dokonalé tělo vášnivě obdivovali, nemohlo se tedy ze studu zakrývat; bylo čímsi božským. Jako se dnes staví pomníky velkým myslitelům a básníkům, tehdy je stavěli krásným ženám a mužům.

A protože nahá tělesná krása vyniká na postavách mladých mužů ještě více než na dívčích, byl tento kult nahoty další příčinou neobyčejného rozšíření lásky k chlapcům. Smysl pro krásu a obdiv se nevyhýbal ani tělesným pohlavním znakům, které Řekové pozorně pěstovali a vůbec se za ně nestyděli. Posuzovali je se samozřejmostí, kterou nacházíme i v Knize Jobově, kde se tak nadneseně hovoří o hrochovi: „Žily ohanbí jeho jsou spleteny jako větve.“ Jihoevropské podnebí dodávalo pohlavnímu životu antické společnosti prudkou, až horoucí smyslnost, ale fyzická pohlavní rozkoš každého druhu byla něčím velmi přirozeným, což se ani nepodceňovalo, ani nepřeceňovalo, ale vyrůstalo a harmonicky kvetlo s celým životem. Nenasytná touha po pohlavní rozkoši, tedy pohlavní hyperestézie, jak to nazývali lékaři či satyriasi, byla velmi rozšířenou nemocí mnohých mužů a žen.

Antická smyslnost se však – jak jsme už řekli – vyhýbala rodinnému krbu, a první projevy individuální lásky se mohly vyskytnout jen u vyšších druhů prostituce nebo ve styku s chlapci a mladíky. Z manželství lásku absolutně vyloučili jednak proto, že manželka měla nesvobodné a nedůstojné postavení, i když její třídní pohlavní čest chránily velmi přísné zákony (ve skutečnosti chránící pouze mužovo vlastnictví), a jednak proto, že chybělo milostné dorozumění mezi snoubenci a manželé, o jejichž volbě rozhodovali rodiče, se poznali až při sňatku.

A tak příklad Menandrova (viz výše) poměru k hetěře Glyceře nebo Perikla (Perikles, 500–429 př. Kr., aténský politik) k Aspasií jsou historicky známé příklady antických milostných vztahů, v nichž se už setkáváme s radostmi i žaly individuální lásky, hlavně s pohlavní žárlivostí. I takovým způsobem se projevovala individuální milostná náklonnost v antické společnosti, a to hlavně v poměru mužů k chlapcům a mladíkům a žen k jiným ženám, z čehož se později vyvinula homosexuální prostituce.

Ženská homosexualita se sice ve starověku vyskytovala řidčeji než homosexualita mužská, vzdor tomu však byla dobře známa a běžná. Podle Plutarcha (viz výše) lásku mezi stejným pohlavím ve Spartě natolik schvalovali, že i početné ženy měly pohlavní styky s děvčaty. Platon ve svém „Symposionu“ říká: „Takové ženy jsou však jen jejich zbytkem, málo si všímají mužů, mnohem více se obracejí k ženám a ženy milující se se ženami jsou stejného druhu.“

Za nejstarší sídlo ženské homosexuální lásky se kromě Sparty pokládal ostrov Lesbos. V „Pátém Luciánově rozhovoru“ (psáno i Lukianově, viz dále, u „Rozhovorů“ je ponecháván podle autora počestěný tvar; celek nese název „Rozhovory hetér“, také přel. jako „Listy hetér“) čteme: „Říká se, že se ženy na Lesbos odmítají dát obejmout muži, ale samy používají ženy jako muže.“ Tribadismus (ženská homosexualita) zde snad poněkud souvisel se soutěžími krásy, které se na Lesbu a Tenedu (Lesbos, Tenedos, ostrovy v Egejském moři) pro ženy pořádaly. Dalším střediskem byl údajně i bujný Milétos (město na pobřeží Malé Asie), kde podle Aristofana (Aristofanes, 445–388, řecký dramatik, autor komedií) vyráběli umělé mužské pohlavní údy – *olisbos* – pro homosexuální styky žen. Tyto

ženy si utvořily jakýsi tajný spolek, kam neměli přístup ti, kteří nebyli zasvěceni do věci. O homosexuálních ženách v Římě se zmiňuje už Plautus, Horatius a Seneca (viz výše), zatímco Martial a Juvenal (Martialis, 38-101 po Kr., Iuvenalis, 60-140 po Kr., římsí básníci, autoři satir, dále bude používán podle autora převážně počestěný tvar jejich jmen) nás poučují o tom, jak velice byl tribadismus v době císařství rozšířen v Římě, organizován v tajných klubech, při orgiích a slavnostech. Také homosexuální ženy měly samozřejmě k dispozici ženskou homosexuální prostituci.

Otroctví jako přinucení k pohlavnímu styku s naším tématem souvisí dosti významně, takže pominout je nemůžeme.

Válkami, únosy a kupováním lidí, obchodem s otroky a častým pohozením dětí se do něj dostávalo tisíce chlapců a děvčat, takže ve městech jejich počet zpravidla několikanásobně převyšoval počet svobodných občanů. Řecko prý mělo kromě čtyř až pěti milionů svobodných občanů patnáct milionů otroků, přičemž téměř všichni byli neřeckého původu. V Atice bylo čtyřikrát více otroků než svobodných lidí, tj. asi 400 000, v Korintu 460 000, v Aiginu 470 000 (vše řecké lokality). Menší část z nich pracovala v domácnostech a soukromých službách, většina v zemědělství, dílnách, továrnách, dolech a na lodích.

Takoví lidé jako Platon či Aristoteles je pokládali za podřadný druh lidí, hluboko stojících pod svobodnými občany, a za koncentraci zla a neřestí. Páni mohli s otroky zacházet podle své vůle, pouze zabít je nesměli bez soudního rozsudku.

U Římanů měli otroci ještě horší osud. Vlastníci prodávali většinu svých mužských a ženských otroků k prostituci nebo je pohlavně zneužívali z úsporných důvodů. Jistý rétor káral tento mrav ostrými slovy: „Je to hanebný a podlý výdělek, když ve válce zajaté ženy či chlapci, nebo i koupená individua se takovým způsobem vystavují ve špinavých, všude viditelných krčmách, na trhu a tam, kde chodí vznešení, v blízkosti sídel vrchnosti a bohoslužebných budov, uprostřed toho, co je lidem nadevše svaté. Ani na barbarech a Helénech, kteří byli předtím poměrně svobodní a dnes žijí v bídné porobě, by neměli páchat takové hanebné násilí, neboť s nimi mnohem hůře a špinavěji obchodují než pastýři koní a oslů, neboť je drží násilím a donucením pohromadě jako kusy dobytka, který neví, co je hanba, ale navíc obstarávají chlípným a zvráceným nemravům spojení s lidmi, kteří se brání, kteří mají stud, aby jim umožnili zbytečný a neplodný styk... Je třeba se postarat o to, aby se na zločinné zneužívání, páchané s těly opovržených a porobených lidí, nehledělo tak klidně a lhostejně.“

Ti, kteří žili ve starověkých nevěstincích, byli převážně nesvobodní a bezprávní lidé. Také většina svobodných nevěstek otročila pro kuplíře nebo vlastníka, který je pronajímal. Kuplíř skupoval chlapce a děvčata unesená ve válce. Novověkým výzkumem se zjistilo, že v těchto dobách bylo velmi rozšířeno pohození dětí, hlavně ženského pohlaví. V dopise muže, který v době údajného Kristova narození podnikl cestu z Alexandrie do Oxyrhynchusu (tj. V helénisovaném Egyptě), čteme část, adresovanou jeho manželce: „Prosím a napomínám tě, dej pozor na dítě. Pokud brzy dostanu nějakou pochoutku, pošlu ti ji nahoru (po Nilu). Když ve jménu božím slehneš, dítě si ponechej, pokud to bude chlapec, pokud to však bude děvče, pohod' ho.“ I takové nalezenky vychovávali a prodávali za účelem prostituce. Zcela volné nevěstky tvořily nepatrnou menšinu a objevily se až za císařství.

Zajímavé je, že vlastníci děvčat koupených jako prostitutky je museli často po úhradě kupní ceny vrátit, když se ukázalo, že děvčata patří do stavu svobodných občanů. Mnohým prostituujícím otrokům a otrokyním se po určité době podařilo dosáhnout poměrné svobody, potom však sami vydržovali otroky k prostituci. Například vyhlášená hetéra Pýtioniké byla otrokyní flétnistky Bacchidy a ta zase otrokyní hetéry Sinopé, takže byla nejen trojnásobnou otrokyní, ale i trojnásobnou nevěstkou. Soustavné hromadné dodávky otroků do řeckých měst, do měst císařské světové říše tvořily nevyčerpatelný zdroj antické prostituce, která byla asi mnohem rozšířenější než moderní prostituce, neboť počet otroků většinou více než čtyřnásobně převyšoval počet svobodného obyvatelstva.

Antická řecko-římská civilizace byla zejména ve městech neobyčejně vyvinutá a na život měla podobný vliv jako moderní městská civilizace naší doby.

Také antický svět měl svá milionová města – průmyslová, obchodní a univerzitní, velké i malé vojenské posádky, rafinovaný velkoměstský život, přelidnění, pauperismus a bytovou nouzi, zkrátka všechny jevy, které podporují rozvoj intenzivního sexuálního života. Ale ani bohatší venkovská města nežila příliš střídě, neboť byla stále hojně zásobována otroky, což vládnoucí třídě umožňovalo rozmarný život, který se při náboženských a lidových slavnostech většinou ještě stupňoval. Určitou představu o této stránce antické civilizace si můžeme udělat z pohledu velkoměst a důležitých venkovských měst.

Na prvním místě stál pochopitelně Řím – výkvet všech římských provincií s nesmírným, neustále se měnícím shlukem lidstva, které sem proudilo ze všech zemí, s ohlušujícím a opájejícím ruchem skutečného světového centra, s velkolepými, nádhernými a nespočetnými parky a veřejnými budovami o velké rozloze. Ve 4. stol. Po Kr. zde napočítali 1790 paláců a 46 602 nájemních domů. V období císařství měl Řím milion až jeden a půl milionu obyvatel.

Po Římu byla bezpochyby největším městem „zlatá“ Alexandrie – hlavní město Egypta, které svou rozlohou ještě Řím překonávalo a mělo více než milion obyvatel, z toho bylo podle Diodora (viz výše) 300 000 svobodných občanů. Bylo to největší tržiště antického světa, největší tovární město, město hojnosti, bohatství a náchery, v němž prý nikdo nezahálel; jeden byl sklářem, druhý měl továrnu na papír, třetí byl tkalcem a všichni měli jediného boha, peníze. Za vlády Augusta (Augustus Gaius Octavianus, srov. Výše) odtud do Říma dopravili obelisk i s podstavcem, který nyní stojí u Porto del Popolo: připlula s ním obrovská nákladní loď, která kromě toho vezla 200 námoníků, 1200 cestujících, 400 000 měřic (34 000 hl) pšenice a náklad plátna, skla, papír a černé koření.

Syrakusy (nyní ital. Siracusa, na Sicílii) – byly považovány za největší řecké město, s největšími přístavy, které také měly více než milion obyvatel.

Kartágo (poblíž dneš. Tunisu) – fénické velkoměsto na severním pobřeží Afriky, mělo podle Strabona (řecký zeměpisec a historik, viz zde několikrát výše) už na začátku třetí punské války v polovině 2. stol. př. Kr. 700 000 obyvatel. Když je po zboření Římany znovu vybudovali, příliš nezaostávalo za Alexandrií, a to ani v počtu obyvatelstva ani bohatstvím a spolu s Římem bylo nejbujnějším západním městem.

Gádes (tj. dnes Cádiz, přístavní město v již. Španělsku) – druhé fénické velkoměsto a bohaté obchodní středisko, se počtem obyvatelstva řadilo asi na třetí místo mezi antickými velkoměsty a proslavilo se krásnými děvčaty, rozkošnickými mravy, ženami hrajícími na kastaněty a písněmi, které znali elegantní Římané.

Antiochia (také Anitochea, dnes Antakya v jihových. Turecku) – hlavní město Sýrie za Seleukovců (viz výše) s výbornou polohou, bylo prý nejbezudnější. Syrská flétnistka *ambubaia* znamenala pro Římana za Augustových dob asi to, co pro požitkářského Pařížana koketa.

Seleukeia (také psáno Seleucia, na Tigridu, město zaniklo) – se 60 000, později se 400 000 obyvateli, v době svého rozkvětu byla velkoměstem, nástupkyní starého Babylonu a předchůdkyní Bagdadu.

Hlavní město Atiky, Athény – Za Periklových (viz výše) dob měly prý asi 600 000 obyvatel, po sto letech už jen 210 000 svobodných lidí se 140 000 otroky.

Korint – největší obchodní město řecké pevniny, mělo prý 460 000 otroků, samozřejmě i s otroky loďními a zámořskými. Korint byl střediskem takzvané chrámové prostituce, k níž se později přidala světská prostituce a v Heladě ho pokládali za vysoké učiliště hetér.

Byzanc (Konstantinopol, Cařihrad, Istanbul, tj. tehdy východořímská říše) – byla nejživějším, kvetoucím, bohatým a velmi zalidněným městem už předtím, než ji Konstantin Veliký prohlásil za nové hlavní město říše (330 Kr.). Po zemětřesení za vlády mladšího Teodosia (413 Kr.), při němž se zbořila největší část hradeb, se město nejvíce rozšířilo a počet domů prý tak vzrostl, že volné místo bylo vzácností a výhled na modravé nebe téměř nemožný. Obyvatelstvo bylo odedávna proslavené svou bujností; za císařství zde bylo středisko kuplířství a prostituce.

Mezi další antická velkoměsta, která v době svého rozkvětu měla více než 100 000 obyvatel, se řadila: Akragas (Agrigentum) – obchodní město na jižním pobřeží Sicílie známé svou zženštilostí, Massalie (dnešní Marseille) – galské obchodní město s velmi navštěvovanou vysokou školou a známou homosexuální prostitucí, Patavium (dnešní Padova) – tovární velkoměsto s velkovýrobou oděvů, Capua – rozmarné kampanské hlavní město (tj. V kraji Campania, dnes stejnojmenné měst asi 4 km od trosek, k nimž vedla v antice silnice z Říma), Tarentum (Taranto v Itálii) – jedno z největších obchodních měst velkého Řecka, také známé pohlavní výstředností, trácká (Trákové, indoevropské kmeny na území dneš. Bulharska) Phiplippolis (Plovdiv), Efes v Lýdii (Lýdie, kdysi hist. území obývané Lýdy, nyní v Turecku) – náboženské středisko a jedno z nejskvělejších íónských obchodních měst, kde se pěstoval kult Afrodity, Smyrna (Izmir, v Turecku u Egejského moře) – s mramorovou nádhrou, Milet (Milétos, pobřeží Malé Asie) – největší íónské město (Íónové, pův. obyvatelé Atiky, viz výše) s mnoha přístavy, vlnářským průmyslem, s výrobou koberců a nejrozvinutější výrobou pomůcek k pohlavnímu ukájení.

Rhodos (na stejnojmenném ostrově v Egejském moři, také psáno Rodos) – se slévárenským průmyslem a vysokou školou, Tyros (ve vých. Středozeří) – největší a nejstarší fénické město se sklářským a bavlnářským průmyslem; podle Strabona se v něm nepříjemně žilo kvůli mnohým továrnám. Domy měly šest až sedm poschodí a už v biblických dobách se proslavilo svým rozmarným životem (viz skvělý popis v Proroctví Ezechiela proroka, kap. 27), později bylo nejznámějším starověkým trhem na otroky, především střediskem obchodu s děvčaty.

Dále Jeruzalém – který měl v roce 70 po Kr. 600 000 obyvatel, Tarsus (Turecko, již. Anatólie) – se známou vysokou školou, velkým počtem továrenského obyvatelstva, hlavně tkalců, krásná Nicomedeia (i Nicomedia, v někdejší Bitýnii, také Bithinii, severozáp. Malé Asie) – pro množství veřejných a soukromých budov jako by část „věčného města“, Nicaea (Nice), druhé hlavní město bitýnijské provincie,

Pergamon (dnes Bergama, Turecko) se známou knihovnou, nádhernými veřejnými budovami a s důležitou výrobou pergamenu, mastí a pohárů.

Z významnějších venkovských měst je třeba uvést Mediolanum (Milán) s vysokou školou, námořní město Neapolis (dnes Neapol v Itálii), Sybaris (na pobřeží Tarentského zálivu, město zaniklo) – známé pohlavním hýřením, Kroton (dnes Crotone v Itálii), Pompeje – kde se v novověku při vykopávkách objevil, jak známo, nejen celý antický *lupanar* (nevěstinec) a mnoho krčem a šenků, ale ze zachovalých nápisů a nástěnných maleb je možné si udělat správnou představu o venkovské prostituci obou pohlaví, Puteoli (Pozzuoli v Itálii) – obchodní město s amfiteátre pro 25 000 diváků, Ravenn (italská Ravenna) – s přístavem pro císařské válečné loďstvo s 250 loděmi, Arelate (Arles ve Francii, stejně jako čtyři následující města), Tolos (Toulouse), Burdigal (Bordeaux), Lugdunum (Lyon) – galská obchodní a posádková města, Lutetia Parisiorum (Paříž), které se začalo rozrůstat až kolem roku 508 po Kr., kdy se stalo sídlem frankých králů, Londinium (Londýn), Augusta Trevirorum (Trevír), Mogontiacum (Mohuč), Colonia Agrippina (Kolín nad Rýnem), Augusta Vindelicorum (Augsburk), Vindobona (Víděň) Salonu (Split).

K těmto obchodním a posádkovým městům, většinou v rozkvětu, je nutné ještě připočítat další, v nichž byl velmi čilý řemeslnický, průmyslový a obchodní život a velmi vyvinutý obchod s otroky. Téměř 500 měst bylo v této nesmírně bohaté provincii římského státu: Sardes (Sardy), Alabanda, Abamea, Caesarea, Sinop (většinou v Malé Asii), Palmýra (v Syrské poušti, město bylo zničeno) patřily k nejvýznamnějším a ve všech kvetla prostituce.

Strabon říká, že v Alabandě žije mnoho rozkošníků, holdujících obžerství, kteří si vydržují mnohé citeristky. Nakonec na ostrově Lesbos (viz výše) byla města Mytiléné, známé elegantními kurtizánami, a Methymna, vyhlášené bujným životem. Beroea (Stará Zagora) v Makedonii měla chlapecký nevěstinec, který popsal Lucian (Lukianos, 120–180 po Kr., řecký řečník a prozaik).

Dále je třeba uvést Berytus (dnes Bejrút v Libanonu), přístavní město se skvělými divadly, lázněmi a vysokou školou, Naukratis, velmi starou řeckou kolonií v Dolním Egyptě, a dávne středisko chrámové a světské prostituce, na ostrově Helespontu, Abydos, se ženami velmi zkušenými ve Venušiných postojích a s chrámem Afrodity-nevěstky, a také Samos (ostrov v Egejském moři), kde Polykrates (zemř. 522, panovník na ostr. Samu), zřídil „lauru“, nejstarší pasáž, ulici se střechou, kde se prodávaly lehké ženy, hezcí muži a různé pamlsky, což později napodobili i v Alexandrii.

Malý ostrov Keos (řecký ostr. nejbližší Aténám) byl prý velmi známý tím, že se v jeho městech nevyskytovaly nevěstky a flétnistky. Co jiného by to znamenalo než svědectví, že prostituce byla všeobecně rozšířena i v nejmenších městech v celém římském impériu. Nejvíce však kvetla tam, kde po ní byla největší poptávka, tedy v těch městech, do nichž proudili svobodní a cestující muži, tj. V přístavních, obchodních, posádkových a vysokoškolských městech, jichž bylo ve středověku téměř tolik jako dnes.

Cicero (Marcus Tullius, 106–43 př. Kr., řím. spisovatel a řečník) píše: „Do námořních měst snadno proniká zkaženost nebo alespoň neutěšená změna mravů: obyvatele si osvojují nové způsoby řeči a cizí zvyky, čímž se jejich řeč i obyčej mění... Také z moře se do těchto měst dostávají mnohá zhoubná dráždiva bujnosti, která přicházejí buď jako uloupený statek nebo jako předměty dovozu; nakonec už půvabná plocha (na mořském břehu) láká mnohými způsoby k požitkům, svádějícím k zahálení a marnotratnosti.“ V řeckých přístavních městech se prostituce

vyvinula zřejmě nejdříve, stačí uvést Korint a Atény, a když potom v helénské a římské světě vzrůstaly mezinárodní styky, které se šířily až do nejvzdálenějších provincií, rozrůstala se lokální prostituce, která se rozšířila na kočovnou. Kočovní nevěstky se styly typickým starověkým jevem. Většinu nevěstinců však zásobovali cizozemskými otrokyněmi a také lepší hetéry své povolání rády pěstovaly mimo své rodiště.

Internacionalismus, který se v Římě vyvinul už sto let před naším letopočtem a za doby císařství dosáhl vrcholu, byl poměrně velkolepý. Už v Alexandrii Dion Chrysostomos (také Cocceianus, 40–120 po Kr., řecký filozof) řekl: „Nevidím u vás jen Helény nebo Římány či lidi z blízké Sýrie, Libye a Sicílie nebo lidi z daleké Etiopie a Arábie, ale i Baktry, Skýty, Peršany a některé Indy.“ Především Korint byl místem, přes které přecházeli všichni lidé a kam nejdříve proudil kvas východu i západu. Přísloví „Ne každému prospěje cesta do Korintu“ se rozumělo tak, že každý nemá dost peněz v měšci na všechny svody a úklady rojů prostitutek. Ale města, která byla ve skutečnosti obsažena v samotném Římě, se vůbec nedala spočítat, neboť se zde usadilo obyvatelstvo celých provincií.

Řím neobývali jeho občané, ale kvas zeměkoule.

„Který národ je natolik vzdálený, který národ tolik barbarský, ó císaři, že by nebyl poslal obdivovatele do tvého Říma?“ – ptal se Martialis (viz výše) a popisoval nesmírné hemžení národa ve „věčném městě“, které se stále více stávalo pestrou a chaotickou směsí nejrůznějších živlů neustále míšených a křížených.

Římská prostituce se velmi rozmáhala a měly na ni silný vliv starověké vojenské poměry, jaké dnes už neexistují.

Vedly se stále válečné výpravy a pochody legií, spojené se zakládáním táborů a vojenských kolonií, hlavně za vlády Alexandra Velikého a ještě více za císařství. Zatímco u Homéra ještě čteme, že ženy zajaté ve válce dávali bojovníkům za souložnice, od 5. století doprovázely řecká vojska už houfy řemeslných nevěstek. Souviselo to s vývojem žoldnéřstva, z něhož se zrodil divoký typ vojenského dobrodruha, nevázaného s domovem, který uměl bohatství rychle získat, ale i rychle utratit. Tito žoldnéři, kteří převážně v Korintu vyhledávali pohlavní rozkoše, se bez nich samozřejmě nechtěli obejít ani ve válce, a proto si s sebou jednak vodili vlastní tanečnice, lehká děvčata i hezké chlapce a jednak je vždy doprovázely velké houfy prostitutek.

„U vojska bylo mnoho povětrnic,“ říká Xenofontes (viz výše) o žoldnéřské armádě. Byl to všeobecný zvyk a při útocích mysleli vojáci na záchranu nejen svou, ale i neopomenutelných nevěstek.

V římském období přistoupil další činitel, který silně prostituci u vojska, v posádkách a v táborech podpořil. Vojáci měli totiž zakázáno se ženit. Šlo pravděpodobně o to, že římské manželství se nesmělo uzavírat s cizinkou, ale příslušníci legie zdržující se v cizích zemích neměli pro svou potřebu jiné ženy a byli proto nuceni volně žít s cizinkami nebo svou vášeň ukájet v prostituci, což se stávalo zejména při dlouhém pobytu. Často se tvořily celé kolonie vojáků žijících v konkubinátu a jejich nelegitimních rodin.

Už v roce 171 př. Kr. například založili španělskou vojenskou kolonii. Římská vojska zde měli se Španělkami, s nimiž se nemohli právoplatně oženit, čtyři tisíce dětí. Pro toto potomstvo si vyžádali od vlády osadu v jedné vesnici a také ji dostali. Tyto vojenské kolonie se staly kořeny, z nichž vyrostl kmen románských národů.

Vzrůst prostituce mezi vojskem potvrzuje například Scipio (Publius Cornelius, 236–184, řím. Vojevůdce), který dal před Numantií (tehdy město v sev. Španělsku) zahnat 2000 nevěstek, aby v armádě udržel disciplínu. Zástupy těchto žen se však usídlily hlavně v táborech: z chatrčí, baráků, krčem, ve kterých markytáni, ženy, děvčata, kupci a trhovci nabízeli své zboží, se pomalu vyvinuly větší obce. Kromě toho prostituci trvale podporovaly velké vojenské posádky. Její důležitost snadno pochopíme, když si uvědomíme, že jen v Británii bylo 30 000 římských legionářů; celé legie se často přemísťovaly z jedné země do druhé, jako například druhá legie, která 34 let tábořila v Egyptě a pak ji přesunuli do Mohuče. O životě v dobytém městě Tacitus (55–120 po Kr., řím. historik) vypráví: „Celé město poskytovalo divoký a strašný pohled; tu rvačky a údery, tam lázně a krčmy; krev a hromady mrtvol a hned vedle ženy a podobné věci; všechny myslitelné choutky mírových dob, všechny myslitelné zločiny nejhoršího dobývání.“ Severus Alexander (zemř. 235 po Kr., řím. císař) napsal galskému místodržiteli: „Tvoji vojáci se potulují sem a tam, tribuni se koupou za jasného dne, stravovna jim je jídelnou, nevěstince ložnicí, tancují, opíjí se, zpívají a při hostinách jsou střídni, pokud se předtím nestřídně napili.“ Vojáci a nevěstky představovali dva nerozlučné živly; bojovníci, kteří se vraceli z války a nesli si bohatou kořist, měli hetéry a lehké ženy pochopitelně nejraději.

Nakonec i starověké vysoké školství mělo značný vliv na rozvoj tehdejší prostituce. Každá provincie, každá země z kultivovanějších částí říše měla své studentské sídlo, hojně se navštěvovaly univerzity v Cremoně, Mediolaně, galském Augustoduně, Kartágu, epirské Apollonii, Massilii, Rhodosu, Tarsu, Antiochii, Smyrně, Římě, Alexandii, Korintu, Aténách, Cařihradě (místa většinou viz výše). do Atén se hrnula vědychtivá mládež v takovém množství, že čistota domácí řeči tímto přívalem z polobarbarských a barbarských zemí prý velmi utrpěla.

O studentech v Tarsu, Alexandrii a v jiných městech Strabon říká: „Zdejší (tarské) obyvatelstvo projevuje takový zájem o filozofii a všechny ostatní vědy, že překonává Atény, Alexandrii a jiná města, kde jsou učební ústavy a filozofické školy. Rozdíl je v tom, že jsou zde všichni studující domácího původu, neboť cizinci se sem dostanou jen velmi těžko a ani domácí nezůstávají zde, ale chodí se zdokonalovat do ciziny, a když jsou vzdělaní, rádi zůstávají v cizině a jen málokterí se vrací. V jiných městech, s výjimkou Alexandrie, je tomu naopak. Přicházejí tam mnozí cizinci a rádi v nich zůstávají, ale z domácích jen málokterí odcházejí studovat filozofii a často ji ani ve městě nestudují. V Alexandrii se děje oboje, neboť zde přijímají mnohého cizince a mnohé domácí posílají do ciziny, i když jsou zde všechny druhy škol pro vědy.“

Také vysoká škola ve Smyrně byla v oblibě a za Augusta mnozí římscí studenti jezdili místo do Atén do Massilie. Nejvíce však studenti navštěvovali Řím. Uznávání lékařů, právníků, pedagogů a filozofů zde měli okolo sebe studentské zástupy ze všech zemí obrovské říše. Studovalo se zde většinou právo. Mravy těchto mladých zástupů byly velmi volné; učitel někdy ani nemohl dostat honorář za své přednášky, neboť mladíci v pitkách, hrách a u nevěstek prohrýřili peníze, které dostali od svých otců za studia.

Zlaté časy měly lehké ženy a hlavně kuplíři při velkých světských a náboženských slavnostech a hrách, poutích, soudních projednáváních, výročních trzích, divadelních a cirkusových představeních, kde se sešly velké davy lidí. Kuplíři si svými lehkými ženami proto takové akce vyhledávali. Současník říká, že při dnech velkých soudních jednání v hlavním městě Frýgie, v Kelaina (Apameia, záp. Malá Asie) proudí

do města nekonečný proud lidí, soudci vedou spor, řečníci, úředníci, pomocníci, sluhové kuplíři, náhončí, trhovci, hetéry a řemeslníci. Obchodníci přitom prodají své zboží za co nejvyšší sumu a jak se zdá, ve městě nezahálí nic, ani tažný dobytek ani domy a ženy.

Velkou roli hrály hetéry a nevěstky při afrodisiích (tj. slavnostech na počest bohyně lásky Afrodity), která například v Korintu hrály výhradně ony, zatímco svobodné ženy měly afrodisie vlastní. V Aténách se afrodisie oslavovaly hostinami, které uspořádaly hetéry. Podobně působila prostituce u dionýsií (tj. slavnostech na počest boha plodnosti Dionysa), které znamenaly „mohutný výbuch jarní a mladistvé rozkoše, horské noční slavnosti děvčat mávajících pochodněmi, opojnou hudbu matoucích smysly, proudící víno a proudící krev, šílenou závrať všech rozbouraných smyslných vášní.“

Podobných velkých řeckých slavností bylo několik. Od 3. stol. př. Kr. se přý konalo mnoho velkých římských slavností. Hlavní roli měly nevěsty u starých floreálií, které popsal Ovidius (Publius Ovidius Naso, 43 př. Kr. – 18 po Kr., řím. básník). U saturnálií, slavností všeobecné radosti s „propitou nocí“ a rozpustilým vyhrožováním ve dne, si přišly nevěstky na své. Úplná pohlavní nevázanost se pěstovala u bakchanálií (tj. slavností boha vína Bakcha), které se však konaly tajně a veřejná prostituce se do nich nezapojovala. Ale v nevěstinci byly chrámy egyptsko-řecké bohyně Isis a samotný Řím jich měl osm. Stejně tak v chrámech Kybelé (v maloasijské mytologii Matka-bohyně, v řecké mytologii ztotožněna s bohyní Rheou) a v chrámech zasvěcených Ceres (bohyně obilí a polních prací, chápaná i jako bohyně úrody, tedy přeneseně plodnosti) byly prostitutky vždy k dispozici.

U jiných náboženských slavností se vyskytovala homosexuální prostituce. Divadelní představení v Řecku, jak už víme, mohly navštěvovat pouze nevěstky, ale i v Římě, kam chodily do divadla i matrony, využívaly nevěstky divadlo pro své obchody. Prostituci však podporovaly především cirkusové hry, na nichž se scházel nejen „celý Řím“, ale i houfy cizinců ze všech zemí, zblízka i zdaleka. Ovidius popisuje, jak římské ženy vášnivě navštěvují cirkus a divadlo, a tato místa doporučují jako nejvhodnější pro navazování styků s hetérami:

Nemíň slavnosti té, kde Adonis s Venuší slaven,
sobotního ni svátku, jež syrský slavívá Žid!
Nestraň se svatyň, kde memfiská Isis co kráva je ctěna,
mužům jež milenky dává, tobě jako Jovovi kdys...
Hlavně vycházel na lov, kde pne se divadel oblouk,
více žen se tu schází, než by sis mohl snad přát.
To, co milovat lze, s čím možno si pohrát, tu najdeš,
na jedno pomilování anebo na dlouhý čas.
Jako se mravenec vrací a s dlouhým hejnem zas běží,
pokrm neb vajíčka nese v ústech, jak jeho je zvyk,
nebo jako když včely v svých hájích a pastvinách vonných
z květu mateřídoušky létají na jiný svět,
takto se hrnou ke hrám v proud diváků vyšňožené ženy.
Počet jich zmátl mne často, kterou z nich vybrat si mám.
Chodí se dívat a jdou, aby samy viděny byly,
odtud si pohromu nosí pokaždé panenský stud.²²

Ale řemeslné prostitutky ani jejich ctitelé nemuseli čekat na tyto zvláštní příležitosti, neboť pestrý *velkoměstský pouliční život* jim neustále poskytoval výbornou příležitost.

Po nejrušnějších římských třídách okolo luxusních obchodů nebo pod arkádami Velkého cirkusu se jistě proměnávaly zástupy noblesních žen, a jinak tomu nebylo ani v jiných velkoměstech, „kde je dav přenáranný, když mír a pokoj se vrátily po porážce nepřítele a každý, kdo něco má, běhá za ženskými,“ jak říká Plautus. Ve velkoměstech impéria, hlavně v Antiochii, Alexandrii a Římě byl i hlučný noční život. Skupinky nočních tuláků a tulaček táhly z hostiny na hostinu, kde se v záři svítidel bavili především pohlavně. Nevěstince se nesměly otevírat před třetí či čtvrtou hodinou odpoledne, ale potom hostům sloužily až do pozdního rána.

Antický rozkošnický život dosáhl vysokého stupně. Velmi rychle se vyvinul na východě a maloasijská iónská města – Samos, Korint a jihoitalská i řecká města byla jeho bohatým zdrojem.

Svého vrcholu dosáhl v helénsko-římské Alexandrii, Antiochii (viz výše) a Římě, úzce souvisel s vývojem bohatství, a právě během vrcholného rozvoje starověkých středisek života nabyl výstřední formy, kterou známe z období císařství a vůbec z Říma. V Římě už asi v roce 100 př. Kr. chyběl svěží smyslový a myšlenkový život, kterým se pyšnilo období helénské rozkvěty. Vládla tu už zvrhlá maloasijská a alexandrijská civilizace, která všechno krásné a důležité snížila na obyčejnou dekoraci a požitek si vymýšlela s ubohou a odpornou pedantérií.

Avšak i řecké *pitky a hostiny* z nejlepších dob, kam ctnostné manželky a děvčata neměly přístup, byly příležitostmi ke styku s nevěstkami. Symposium doprovázela hudba flétníků, citeristek i erotické tance a kromě těchto prodejních děvčat se jich zpravidla zúčastňovaly i hetéry. Zvyk pořádat hostiny spojené s tancem sahá až do homérských dob. Už Odyssea hovoří o životě Fajáků:

„Stále též milujem kvas i strunovou hudbu i tanec,
často měněný šperk i teplou koupel a lůžko.“

Charakteristickým rysem veřejného děvčete v klasickém období bylo, že hodovalo a bavilo se s mladými muži. Ve „Třetím Luciánově rozhovoru“ vyčítá matka hetéry Filiuně, že se u jakési slavnostní hostiny opila, a současně se dozvídáme, že jiná hetéra si zvedla šaty až nad kotníky a tančila. V šestém rozhovoru doporučuje kuplířka Krobyla tuto metodu: „Nepotřebuješ k tomu nic jiného, jen se stýkat s mladými muži, hodovat s nimi a za peníze s nimi i spát.“ po hostinách byl tento zvyk obvyklý. Obyčejně si každý muž už přivedl své děvče; když si jich pro sebe pozval víc, pokládalo se to za zvláštní hyění. Sidonský král (Sidon, dnešní Saída v Libanonu) Strato (asi 360 př. Kr.) měl ve svých službách nejen zpěváka, který ho při hostině obveseloval, ale i velký počet neobyčejně krásných zpěvaček, milenek a tanečnic. Soupeřil prý v této době o úspěch hostin se salamiským králem (Salamis, ostrov v Saronském zálivu) Nikoklem na Kypru.

Takové hostiny za účasti početných hostů končily tajnými orgiemi s kurtizánami a nočními pohlavními výstřednostmi s krásnými chlapci. Pořádaly se i hostiny, jichž se zúčastňovali výhradně mužští prostituté. Když některý muž chodil na drahé hostiny, na které nepřispíval, nebo když ho při snídani vídali v hostinci s cizími muži, vzbuzovalo to už určité podezření.

Do Říma tento zvyk pronikl prostopášnými sympozii až na začátku 2. stol. př. Kr., což vyplývalo pravděpodobně z toho, že ctnostné římské manželky se mohly

bez problému zúčastňovat i hostin mužů jak ve vlastním, tak v cizím domě. Až později se změnila pitka (*commissatio*), která následovala po večeři (*coena*), v zábavu s opojnou hudbou, tanečnicemi, herci a veřejnými chlapci. Za císařství byla účast uhlazených děvčat u hostin už obvyklá, stejně tak účast chlapců zahalených do lehké průsvitné látky, kteří byli po jídle k dispozici hostům.

„Mnohé, dá se říci že vše se při takové hostině stává zdrojem mrzutosti: lež, více než cokoliv jiného tě uráží, když zkaženému mladíkovi, který se propůjčuje k hanebným službám, tanečnickovi nebo zhýralému chlapci z Alexandrie, který umí zpívat iónské záletnické písničky, prokazují mnohem větší úctu než tobě.“ Tolik rozmrzele hovoří Lukianos o římské hostině.

Byzantinci, kteří byli velkými pijany, navštěvovali krčmy i proto, že se zde mohli stýkat s lehkými ženami. Hlavně v okolí Alexandrie bylo velmi mnoho hostinců, kde se pronajímaly pokoje. Břehy asi tři míle dlouhého kanálu, který spojoval lázeňské město Kanobus s Alexandrií, bylo poseté přepychově zařízenými hostinci. Zachova se řecký nápis z takového letohrádku: „Tyto zdi vždy oživují hostiny, zaplňují se zástupy mladých mužů; nikoliv zvuk polnic, pouze zvuk flétny zde zaznívá, krev býků, nikoliv mužů do ruda zbarvuje zem, zdobí nás roucha, nikoliv zbraně a ověnčené chóry s číši v ruce oslavují nočními zpěvy velkého boha Anarchise.“ Eleusis (město ve stř. Řecku, v antice místo mysterií) mělo mnoho bytů pro cizince, zařízených velmi přepychově a ještě více bujný Kanobus (jinak psáno Kanobos, Kanopos, příst. město deltě Nilu, výletní místo pro Alexandrii) středisko výstředního rozkošnického života. Ve dne v noci se sem plavily z Alexandrie malé lodě, na nichž muži a ženy při hře fléten a tanci pořádali vrcholné orgie. Na těchto bárnách byly i *chambres séparées* se zamřížovanými okny, kde se pořádaly hostiny a pohlavní orgie. Zachovaly se obrazy takových scén na Nilu.

V pozdějším období holdovaly v takových restauracích vínu i ženy, a to převážně v Římě. Vyhlášený lékař v 1. stol. Po Kr., Soranos z Efesu (Efesos, řecké město v Malé Asii, dnes Efes v Turecku) říká ve své „Gynekologii“, že římské ženy často souloží opojeny vínem, také Galen (Galenos z Permu, 129–200, řecký lékař) brojí proti tehdejšímu častým souložím pod vlivem alkoholu.

Novověký šantán, *café chantant*, představovala ve starověku hudební škola, kde se veřejná děvčata učila hře na flétnu a citeru, aby v zájmu svých kuplířských pánů na sebe upoutávala pozornost. Tyto hudební školy s oblibou navštěvovali mladí muži, neboť se zde kromě hudby seznamovali i s děvčaty a dávali si s nimi schůzky. Platon v díle „Protagoras“ velmi ostře kárá ponižující styky mladých mužů s flétnistkami, tanečnicemi a loutnářkami, neboť podle jeho názoru muž duševně i mravně vzdělaný se má bavit vážnými rozhovory bez takových pozic a žertů i když velmi často hledí poháru až na dno.

Na Samu kvetla Polykratova laura, o níž jsme už slyšeli a kterou později napodobili i v Alexandrii. Polykrates se snažil ze Samu udělat středisko nejbujnějšího života a shromáždil sem ze všech zemí nejvybranější předměty smyslného požitku. Své dílo korunoval vybudováním laury, místa, kde se tyto smyslné požitky nejrafinovanějším způsobem spojovaly s prostitucí. Byla to typická pasáž (*laúra stégé*), kde veřejná děvčata a *kinédi* v krámech prodávali cizincům z celé Helady nejružnější pamlsky a v místnostech za obchůdky se zřejmě oddávali. Gastronomické požitky se zde spojovaly s požitky sexuálními.

Také antické lázně byly místy rozkoše. Lázně vůbec podporují volnější, nespoutanější společenský život. Člověk odložením oděvu do jisté míry odhazuje

i pouta všední konvenčnosti. Hlavně v zemích, kde je veřejná nahota přísně zakázána, a proto se zde jen těžko dá uvidět nahé lidské tělo, kde se kromě toho pěstuje přísný manželský život a stydlivá pohlavní morálka, probouzejí se v lázních více než jinde erotické představy, když zmizí poslední zahalení těla a zcela svobodně se dají pozorovat tělesné pohlavní znaky. V některých zemích se proto staly lázně střediskem volného pohlavního života a prostituce; založily tradici, která se udržela do hlubokého středověku a tu a tam i novověku.

V klasickém starověku rozkvetla i lázeňská prostituce, hlavně když na sklonku republiky zřizovali společné lázně, *balnea mixta*, pravděpodobně importované z Egypta, kde bylo společné koupání běžné už v nejstarších dobách. V Římě je zavedl Agrippa ve 32. roce př. Kr. a odtud se rozšířily po celé říši a zdokonalily i v řeckých zemích. Brzy do těchto lázní pouštěli i prostitutky, ba i obyčejná děvčata z ulice, čímž se některé lázně změnily na jakýsi druh nevěstinců a majitele lázní či správce bylo možné řadit mezi kuplíře.

V životopise císaře Heliogabaly (Elagabaly, tj. císaře Marca Aurelia Antonina, 218–222) vypráví, že si dal zavolat do jedné veřejné budovy všechna prodejná děvčata z cirkusu, divadla, stadionu, lázní a všech ostatních míst, aby k nim promluvil. Ammianus Marcellinus (332–391, řím. historik) velmi rozhořčeně psal o lázeňských mravech vznešených mladíků z období pozdního císařství. Uváděl, že když vejdou do lázeňských místností, každý doprovázen padesáti sluhy, vedou odporné řeči a jen co zjistí, že se objevila nějaká neznámá otrokářská banda nebo obyčejné děvče z venkovského města či nějaká stará darebnice, běží za ní, aby po nově přichozí zalíbeně pokukovali a říkali jí nejodpornější lichotky.

Společné lázně se všemi výstřednostmi se však udržely i přes mnohé císařské zákazy. Otroci i lázeňský personál často ženám dělali mužské prostitutky. V lázních kvetla i prostituce homosexuální. Spojovalo se to s natíráním těla olejem a masáží; činnost *masérů* a *masérek* už tehdy často sloužila jen jako plášť prostituce. Martial a Juvenal (viz výše) popsali rafinované manipulace profesionálních masérek u mužů a natěračů olejem u žen.

Také v módních *mořských lázních* římského vznešeného světa bujela prostituce jako dnes v Ostende či Monte Carlu. Nejelegantnější luxusní starověké lázně byly Baiae v Neapolském zálivu, nádherně položené, podle Martiala „zlatý břeh blažené bohyně lásky, milostivý dar pyšné přírody“. Seneca je odsoudil těmito slovy: „Staly se útlumkem neřesti: bujnosti si zde dovoluje téměř vše, ještě se stupňuje, jako by k tomuto městu patřila jakási nevázanost.“ Podobnou pověst měly i lázně v Kanobu, takže rozmarňý požitkářský život dokonce nazvali *kanobismem*.

Charakteristickým plodem tohoto požitkářského života vládnoucí třídy byli *ardelioni* z období císařství, antičtí snobi, dandyové a povaleči, kteří podle Galena (v jeho díla „*Methodus medendi*“) trávili život takto: „Ráno každý chodí na návštěvy, potom někteří z nich odcházejí na fórum na soudní projednávání, větší zástup za vozy s pantomimami, nemálo z nich si krátí čas milkováním, hrou v kostky, koupáním, pitkami a jinými tělesnými požitky, až nakonec se večer všichni znovu sejdou na hostinách, kde však není zábavou hudba a vážný rozhovor, ale hanebné hýření, které často trvá až do rána.“ V takovém prázdném životě potom pochopitelně bujely klepy hlavně o tom, kdo s kým má poměr. Zvláště ženy horlivě slídily po intimních podrobnostech, tajných neřestech a vдавkách za tu či onu milenkou, přičemž samozřejmě kvetlo i *pohlavní pokrytectví*.

Honbu za požitkem v období císařství logicky doprovázela i *honba za penězi* a mamónářství. Plinius (Plinius Mladší, 61–114, řím. spisovatel) trefně toto období

charakterizoval slovy: „Odkdy se stal majetek jedinou radostí, ztratili jsme okrasu života; co se předtím podle nejvyšší hodnoty nazývalo svobodnými uměními, kleslo na pravý opak, a nyní se dá proniknout kupředu jen otrockým duchem. Ať se to však projevuje jakkoliv rozdílně, v touze a naději zbohatnout jsou si všichni rovni. Tak propukla nespoutaná vášeň po životě, ale život sám ztratil svou hodnotu.“

I když nejdůležitější příčinou vzrůstající nabídky v antické prostituci byla silně vyvinutá instituce otroctví, nemalým podílem se o to zasloužily i jiné sociální příčiny, které prostituci i dnes udržují při životě a které shrnujeme pod pojem sociální otázky. Antický svět poznal sociální otázku velmi brzy, jak ukazuje Solonovo zákonodárství (viz výše), ale právě tak palčivou jako dnes se stala na sklonku období republiky i za císařství, když se sociální bída, přelichnění, bytová nouze atd. projevilily v plném rozsahu.

Kvetoucí obchod a průmysl se přičinily o vznik antického kapitalismu. K nejstarším obchodním a průmyslovým městům patřila Tyros, Milétos, Korint a Atény: rozrostla se už v 8. a 7. stol. př. Kr. Na začátku 6. století znamenalo Solonovo zákonodárství první pokus čelit nepříznivým důsledkům nahromaděného jmění a velkopozemkového hospodářství, překlenout propast mezi chudinou a boháči. Ve 4. a 3. stol. př. Kr. se v celé Heladě i Spartě s přibývajícím koncentrací kapitálu a pozemkového majetku zostřily třídní rozpory, čímž se ztrácel střední stav, narůstala chtivost. Vypukla velká třídní nenávisť. V Římě se objevila chudina a bída ve 3. stol. př. Kr., kdy se rychle vyvinulo bezohledné hospodářství, které pomocí nedoplatků na nájemném okrádalo sedláky o výnos půdy a vydávalo je tak na milost a nemilost zahálčivým majitelům pozemků. Kolem roku 50 př. Kr. tedy římskou společnost tvořili na jedné straně milionáři, na straně druhé žebráci.

Obyvatelstvo hromadně odcházelo do měst a vesnice pustly v důsledku velkopozemkového hospodářství a konkurence zámořského dovozu obilí. Za císařství vzrůst měst nepodpořilo účelné hospodaření, ale masové přistěhovalectví chudiny, otroků, vesničanů, dobrodruhů a žebráků, což potom vyvolávalo v antických velkoměstech přelichnění a bytovou nouzi. Toto hromadění lidí jednoho vedle druhého, jednoho nad druhým až do deseti poschodí mělo samozřejmě zhoubný vliv na pohlavní poměry, hlavně vzdělanostní a morální úroveň mas byla velmi nízká. V domech, kde byly zpravidla i krčmy a různé útulky kdejakých zločinců, se ve velké míře sklepni místnosti používaly jako proletářská obydlí, kam se uchýlovala i prostituce.

Chudoba v užším slova smyslu jako příčina prostituce hrála ve starověku roli jen u žen svobodného původu nebo propuštěných z otroctví, a potom možná u těch otroků obou pohlaví, které k prostituci nutili jejich zchudlí pání. Demosthenes poukazoval na nebezpečí, že se prostituce bude šířit mezi dcerami svobodných občanů, které pro nedostatek prostředků nebudou moci dostat výbavu. Ve „Třetím Luciánově rozhovoru“ matka dceru napomíná, aby se pevně držela svého milence, neboť jsou velmi chudé, a v šestém rozhovoru vysvětluje Krobyla své dceři Korinně, proč se musí stát hetérou: „Nevím zkrátka o jiném prostředku, jak se uživit. Zažila jsi přece, milá dcerko, jak skromně jsme musely ty dva roky po smrti otce žít... Když zemřel, nejprve jsem prodala kleště, kovadlinu a kladivo za dvě miny a z toho jsme žily, jak se dalo. Potom jsem se snažila předáním příze, tkaním a šitím vydělat si alespoň na kus chleba pro nás, milá dcerko, nebo do tebe jsem vložila celou svou naději.“

Děvčata svobodného původu, když je chudoba přinutila k prostituci, zpravidla odcházela do jiného města. Někdy to však byla jen relativní chudoba, která je přivedla k prostituci: město vábilo a slibovalo a z poctivé práce se mohlo jen skromně žít. Velmi výstižně takový případ popisuje Terentius (Publis Terentius Afer, 185–159 př. Kr., řím. dramatik) ve své „Dívce z Andru“:

Tři roky uplynuly, co jistá žena
sem do sousedství z Andru přišla žít
a kterou nouze i nedbalost příbuzných
dovedla k tomu; byla půvabná
a v rozpuku svých mladých let.
Zpočátku žila skromně, počestně
a vydělávala si na svůj chléb
předemím, tkaním, když však milenec
s penězi přichvátal, nejprve jeden,
po něm další – člověk se vždy
od práce raději kloní k rozkoši –
přijala nabídku a potom z toho
živnost si zařídila...

Nesmíme zapomínat, že ve starověku si práce všeobecně příliš nepovažovali, sociálně ji podceňovali a dokonce jí opovrhovali. Cicero (v díle „De Officiis“) dokonce každou podřadnou práci nazývá neslušnou a sprostou a tvrdí, že v dílně si člověk nemůže udržet svou vznešenost. Pouze „duševní“ práce byla důstojná člověku svobodného původu; fyzickou práci přenechávali otrokům. Děvčata a mládenci svobodného původu se v těchto dobách stávali kořistí prostituce pro svou chudobu pravděpodobně ještě více než dnes.

V takových sociálních a civilizačních podmínkách se vyvíjela antické manželství a antický milostný život. Lásky se téměř úplně přesunula k prostituci.

VIII. ROZKLAD STAROŘÍMSKÉ RODINY

Stejně kulturní síly, především přechod hospodářství na vyšší výrobní formy a jeho důsledky, které způsobily rozklad rodového zřízení, konaly své ničivé dílo i v kořenech rodiny.

Hospodářství starověkých národů přešlo nejprve do vyššího stádia - Asyřané, Babyloňané, Peršané, Fénicičané (Foiničané), Židé, Egypťané, Kartaginci, Řekové i Italici obývali území okolo Středozemního moře, jeho břehy a sousední země. Tyto národy nepocházely jen ze třech různých světadílů, ale i ze tří rozdílných ras - semitské, hamitské a indoevropské, a nebyly na stejném stupni vývoje. Produkty jejich zemí však byly natolik rozmanité, že jejich výměna nevyhnutelně značně podporovala rozvoj obchodu a dopravy. Tyto národy spojuje přirozená sjízdná cesta - moře, které jako obrovský otrok trpělivě a poslušně roznášelo všechna břemena všemi směry do určeného cíle. Mezinárodní styky, které se utvořily v těchto podmínkách a politicky vyvrcholily ve světové římské říši, přispěly k hospodářskému vývoji. Rozmáhající se obchod vedl k vynálezu peněz jako všeobecného měřítka hodnot všech statků. Naturální hospodářství se změnilo na *peněžní hospodářství*, vyspělé řemeslné období se posunulo do daného kapitalismu, neboť se peníze staly kapitálem.

Zpočátku lidé peníze ukládali do trvalých hodnot: stavěli si přepychové paláce, kupovali obrazy a sochařská díla, zlatou zbroj, stříbrné nádoby, drahocenné domácí nářadí a umělecká díla nejrozličnějších druhů, takže právě v prvním období peněžního hospodářství kvetlo umění tak štědře kropené bohatstvím, jako už nikdy potom. Další a neméně ideální způsob, jakým využívali nahromaděné bohatství, spočíval v kupování půdy. Vlastník půdy, který ji nechává obdělávat jiným, má majetek a přestože je tento majetek užíván, nezmenšuje se, ba dokonce přináší užitek, přičemž vlastník sám nemusí pracovat. Tak ve starověku i pozdější vznikl hlad boháčů po půdě, který vyhněl svobodné sedláky v houfech z jejich domovů a hospodářství. A nakonec třetí způsob, už zcela kapitalistický, byl ten, že peníze vkládali do obchodních podniků. Vypravili loď, nakoupili zboží, najali mužstvo nebo kapitál poskytli podnikateli, který obstaral vše včetně prodeje zboží. Tak z malého živnostenského obchodování vznikl kapitalistický velkoobchod. Je příznačné, že kapitalismus se poprvé projevil ve formě zahraničního obchodu.

I když námořní obchod přinášel velké zisky, byl současně nejistý vzhledem k nebezpečím hrozcím na moři, hlavně od námořních pirátů. A tak brzy přišli na to, že se získaného bohatství dá se ziskem a menším rizikem využít i doma. Vlastník kapitálu stavěl dílny, kupoval otroky, postavil se do čela dílovedoucích, takže s obchodem měl už společné jen to, že si plnil kapsy penězi.

Bylo tedy několik způsobů, jak se z bohatství dalo získat další bohatství bez práce a násilí. Směnný prostředek se stal výdělkovým prostředkem. Současně vzniká nová organizační hospodářská forma, která svou produktivitou několikrát násobně překonává formu řemeslnou, která se rozrostla tím, že kapitál oplodňoval práci. Nastala nová hospodářská epocha.

Hospodářský rozmach zvýšil zájem občanů o prosperující činnost, o získávání bohatství klidnou cestou bez válečných výpadů, o lichvu a obchodní podnikání.

Společností pronikl podnikatelský duch a naplnil ji nenasytnou touhou po zisku. Válečnictví ustoupilo do pozadí, ze surového bojovníka se stal vypočítavý obchodník, jehož jediným cílem bylo získat bohatství a který už nebyl ochoten riskovat život pro blaho státu. Tehdejší vojenskou šlechtu vystřídala třída podnikatelů. Svobodného sedláka-vojáka, který se předtím bil za „vlast“ zničila lichva a na jeho místo nastoupil žoldněř. Vojenský a loupeživý stát se změnil na stát obchodu a práce.

Lidé se velmi změnili.

Ve vojenském státu byla válka a loupeže, dobývání, potlačování a vykořisťování ozbrojenou mocí nejlepším povoláním svobodného muže. Dělal z něj však hrubého, násilnického a krutého člověka, lhostejného vůči citům bližního. Ale obchod a výroba se opírají o klidnou dohodu, o rozumné uvážení výhod a nevýhod, čímž se probouzí nejen vypočítavé sobectví, lstivé chytráctví a nenasytná ziskuchtivost, ale i vůle vžít se do citění jiného. Válečná drsnost se ztrácí, ale mravní citění se nezlepšuje. Bojovník byl udatným člověkem, vypočítavý kupec je jen vychytralý. Mravy se zjemňují, hrubost se opovrhuje a násilí je odsuzováno. Otec rodiny už nevydává dceru jako prodané zboží na milost a nemilost zeťovu hrubému despotismu; dává jí věno a po jeho smrti dcera dědí část otcova majetku. Tak se i žena pomalu stává v mezích tehdejších poměrů osobností. Vymaňuje se z otrockého postavení a po mužově boku je svobodná a samostatná.

Tohoto částečného osvobození žena dosáhla o to snadněji, že rodinu, mužovu suverénní říši, podnikatelské hospodářství těžce zasáhlo. Ve vyspělé rodinné epoše, jak víme, obstarávala největší část svých potřeb sama rodina, zbytek jí dodávali drobní řemeslníci. Když však vznikla hromadná výroba zboží, domácnost jí už nemohla konkurovat, nemohla tedy zůstat natolik uzavřená a ze všech stran přijímala laciné zboží z velkovýroby. Rodina tak ztratila důležité hospodářské funkce a protože předtím byla především hospodářskou skupinou, nyní byla zeslabena a rozložena, i když ještě ne do takové míry jako dnes. Současně stát, který se upevňoval ve svém systému, stále rozšiřoval pole své působnosti. Předtím pro něj existovala pouze hlava rodiny, *pater familias*, nyní se začal zajímat i o ostatní členy rodiny, o ženy, děti i otroky.

Rozklad rodiny v římských dějinách nám tento závažný sociologický okamžik, umožňuje pozorovat nejlépe.

Římská velkorodina se ve starověku zdála být mohutnou a pevnou, stmelovala ji železná vůle otce, jemuž byli vydáni na milost a nemilost nejen děti a otroci, ale i ženy. Už za císařství byla rodina v rozkladu, *pater familias* byl zbavován krok za krokem své moci, žena osvobozena a „*sui iuris*“.

Tento proces postupoval asi takto: původní římská rodina, která vznikala koupí žen, byla poručnickou rodinou, muž měl nad ženou *manus*, tj. Poručnictví, a žena přecházela z otcovy moci do moci manžela. Potom manželství prostřednictvím koupě zaniklo, nejdříve u patriciů, potom všeobecně, ale všechna manželství zůstala ještě poručnická. Později se objevila snaha obcházet manželovo poručnictví a jejím prvním výsledkem bylo manželství, jehož formou byl úzus. Uzavřelo se tedy se souhlasem a řádným sňatkem; poručnictví se s ním nespojovalo, ale bylo získáno až po ročním nepřetržitém držení ženy. Žena se takovému poručnictví mohla vyhnout tehdy, když každý rok použila tzv. *trinoktium*, tj. když tři noci v roce spala mimo manželův dům.

Když žena učinila tato bezpečnostní opatření, nemohla se dostat do manželovy moci a manželství zůstalo volné. V takovém „volném manželství“ měl muž nad ženou moc je potud, pokud to vyžadoval účel manželství a dovolovala to jednotná vůle rodiny, jinak zůstávala v otcově moci nebo po poručnictvím svých *agnátů* (pokračování příbuzných v mužské linii), kteří ji mohli dopomoci k rozvodu i proti manželově vůli. Majetek ženy zůstával jejím nebo otcovým vlastnictvím, kromě věna, které se při rozvodu nebo manželově smrti většinou vracelo.

„Volné manželství“ se vyskytovalo velmi brzy, ale stále bylo vzácným jevem, neboť poručnická manželství převládala. Postupně se „volná manželství“ stávala častějšími, ale přetrvával jak *manus* tak *úzus*, takže současně existovaly tři manželské formy, staré i nové. Nakonec „volné manželství“ potlačilo manželství poručnické a stalo se tak převládající manželskou formou. Také *úzus* zanikl, neboť žena zůstávala volná i bez *trinoktia*. Tak tomu bylo už za Ciceronových dob. Konečně se jedinou manželskou formou stalo „volné manželství“. Během jednoho století se římská žena postupně osvobodila z mužova poručnictví a dosáhla postavení, které jí později nezabezpečilo ani křesťanství.

Postup emancipace římských žen se jasně odráží v římském zákonodárství. Už v královském období prodej ženy zakázali a trestali jej smrtí. Právo zabít manželku přistiženou při cizoložství, vzal muži zákon a přenesl ho na veřejné soudy a ženina otec. Konstantin (viz výše) zrušil právo zabít dceru. Rozvod, o němž předtím mohl rozhodovat jediné muž a závisel především na něm, za Augusta (viz výše) upravili uzákoněním určité formy a srážkami z majetku, které postihly provinilcovu stranu.

„Lex Julia“ (jako závazná zákonná norma) zbavil ženy s několika dětmi poručnictví vedlejších příbuzných z otcovy strany. Císař Claudius (Tiberius Nero Germanicus, 10 př. Kr.-54 po Kr.) zcela odstranil rodové poručnictví *agnátů* a na začátku 3. stol. Kr. se už zřejmě nedalo vůbec hovořit o nějakém poručnictví nad ženami *sui juris*, které dosáhly pětadvaceti let života. Žena, která byla *sui juris* (svěprávná), nabyla úplné samostatnosti a její i mužovu státní individualitu přímo vázalo státní zřízení.

Mohla volně disponovat přineseným i zděděným majetkem po otci. Tím přešla celá část římského bohatství do neomezené dispozice žen, které se potom nejednou v pravém slova smyslu staly velitelkami svých manželů. To způsobilo úplný převrat v organizaci rodiny, která se už nezakládala na zásadě neomezeného mužova panství, ale na rovnoprávnosti ženy. Žena se podle zákona stala celkově nezávislá a zaujímala vysoce vážené společenské postavení.

Také děti se stále více osvobozovaly z otcovy moci.

Tak jako předtím stát odejmul rodu právo na krevní mstu, nyní postupně odnímal otci domácí justici, neboť zestátnil všechny soudní funkce. Čím více vzrůstala moc státu, tím více se omezovala otcovská moc. Otec už nemohl prodat ženatého syna, svobodného pouze třikrát; když otec bezdůvodně nebo protiprávně zabil syna, mohli ho postavit před veřejný soud a odsoudit. Za císařství otcovskou moc postupně zcela zrušili; zůstalo z ní jen to, co vyplývalo z otcova přirozeného poměru k dítěti.

Traján (císař Traianus, Marcus Ulpius, 53-117) se snažil, aby syn mohl odejít od otce, který ho týral, ale nedosáhl toho. Hadrián (císař Hadrianus, Publius Aelis, 138-117, Trajánův nástupce) potrestal otce jako otcovraha za zabití vlastního syna, neboť se dopustil zločinu nedůstojného otcovské moci. Alexandr (viz výše) stanovil, že otec, pokud chce použít násilí překračující běžné trestní právo, to má ohlásit

provinčnímu náčelníkovi a od Konstantinových dob se zabití syna vůbec pokládalo za *parricidium*, otcovraždu, resp. Vraždu mezi příbuznými. Právo prodat syna vyhlásil Caracalla (přezdívkou, tj. císař Marcus Aurelius Sever Antoninus, 198–217) za *res illicita et inhonesta* (věc nedovolenou a nečestnou) a Dioklecián (císař Diocletianus, Gaius Aurelius Valerius, 234–313) ho zrušil.

Pokud jde o vlastnické právo, Augustus (viz výše) určil, aby syn i před otcovou smrtí mohl vlastnit to, co získal v době vojenské služby a mohl to i poručit. Konstantin toto právo rozšířil i na majetek získaný občanským úřadem.

Stát se začal zajímat i o otroky a za císařství omezil právo nad touto nejnižší společenskou třídou, kterou za „zlatých časů“ republiky pokládali jediné za věc, a proto ji krutě utlačovali. Až do doby císaře Claudia se hojně vyskytoval zvyk, že nemocné nebo prací sedřené otroky jednoduše zabili nebo vyhodili na ulici, ještě častěji je dopravili na Tiberský ostrov, kde byl Aeskulapův (lat. Aesculapius, řec. Asklepio, bůh lékařství) chrám a ponechali je zde „boží péči“, aby se buď uzdravili, nebo zemřeli. Claudius nařídil, že vyhodit otroka znamená jeho úplné propuštění a že toho, který v takovém případě otroka raději usmrtí, než by jej propustil, potrestají jako vraha.

Hadrián vzal hlavě rodiny *jus vitae necisque* – právo nad životem a smrtí otroků a postoupil je soudcům. Antonius Pius (86–161 po Kr., řím. císař) určil stejný trest za neodůvodněné zabití otroka vlastního i cizího a když pán krutě se svým otrokem zacházel, musel ho prodat. Za Ulpianových dob (Ulpianus Dominitus, 170–220, řím. právník) uplatnili zásadu, že otroky žijící v *contuberniu* (manželsví otroků) nemají při prodeji oddělovat, Ulpianus prý dokonce řekl, že všichni lidé, otroci i svobodní, jsou si podle přirozeného práva rovni.

Když se moc státu upevnila a válečné zřízení se změnilo na průmyslové, které už dokázalo plnit sociální a hospodářské funkce, což v období přechodu od příbuzenské organizace k vrchnostenské připadlo rodině, odnímal tak stát moc hlavě rodiny krok za krokem. A protože pomalu otci odňal všechny soudcovské funkce, zničil současně nelidsky tvrdé mocenské poměry, ztělesněné v patriarchální velkorodině.

Rodina tím utrpěla těžký úder, ale kultura a morálka tak učinily poměrně velký krok kupředu, i přesto, že rozklad starořímské rodiny doprovázel úpadek mravů, výstřednosti všeho druhu, odpor k manželství a pokles počtu obyvatelstva.

Odpor k manželství se začal projevovat dosti nápadně. Na konci republiky a za císařství byly rozvody každodenním jevem. Seneca napsal: „Některá žena se snad ještě pyří nad rozlukou manželství, i když tolik známých a vznešených dam nepočítá roky podle konzulů, ale podle svých manželů, rozcházejí se, aby se vdaly, a vdávají se, aby se zase rozešly... Jak může cizoložství nést ještě nějaké znamení hanby, když jsme došli až tam, že ani jedna žena nemá muže, kterého by nebyla přivábila cizoložstvím. Cudnost se pokládá za důkaz ošklivosti. Žena, která neví, že manželství je nepřetržitě cizoložství, je hloupá a staromódní...“ I když je toto obvinění jistě přemrštěné, přesto je jasné, že „hojnost rozvodů z manželství učinila jakýsi legální druh prostituce, že se cizoložství stalo módou a věcí dobrého tónu, že lidé nechtěli mít děti nebo jen málo dětí a vyhánění plodu bylo obvyklé“. Caesar (Gaius Julius, 100–44 př. Kr., politik, vojevůdce, první císař) měl několik žen, byl ženat s Cossutií, Cornelií, Pompeií a Calpurnií, jsou známa i jména jeho několika milenek, byla to například Posthumie, Lellie, Tertulla, Mucia, Servilie a její dcera

Tertie, Enoa i Kleopatra, která s ním měla syna Caesariona. Příslovečná byla jeho dobrodružství s vdanými ženami. Jeho vojáci, kteří jej zbožňovali, ho nazývali *moechus calvus* (chladný cizoložník), také „manželem všech žen a manželkou všech mužů“. Příkladem ostatním byli především bohatí a vznešení lidé obou pohlaví. Juvenal (Juvenalis, viz výše) v šesté satíře hovoří o maloměšťačkách: „Podrobují se nebezpečnosti rození stejně, jako při své chudobě nesou námahu kojení: ale v pozlačené posteli ani jedna tak snadno neotěhotní.“

Odpor k manželství a bezdětnost tak vzrůstaly, že začal mít stát obavy. Už Caesar se snažil odměnami povzbuzovat chuť do manželství a Augustus (viz výše) vydal přísné zákony proti svobodnému stavu a bezdětnosti. Když se hlavně vojenská velitelé proti těmto zákonům bouřili, svolal je na fórum a přednesl k nim plamennou řeč: „Dopouštíte se vraždy, když nedáváte život těm, které máte zplodit; berete si na svědomí hřích, když spolu s vámi necháváte vymírat jména a hodnosti svých otců... a zrazujete vlast, neboť ji činíte pustou a neplodnou... Vy, kteří mezi své předky počítáte Quinta, Valéria, Júlia, chcete nechat vyhasnout i své rody a jména...? Říkáte, že když žijete bez ženy a dítěte, můžete se volně a bez překážek vydat na cesty kdy a kde chcete, a neuvědomujete si, že se přitom nelišíte od loupežníků a divé zvěře.“

Ale přísné zákony proti odporu k manželství a proti bezdětnosti byly marné. Mravy měly ještě větší sílu než zákony.

„Počet manželství a dětí vychovávaných v manželství se tím nezvýšil, nadále převládala *orbitas* (svobodný stav a bezdětnost) a zákonodárství mělo nejvýše ten následek, že »každou rodinu mohli zničit udavači.«” A *orbitas* trval i přesto, že svobodný stav a bezdětnost stíhaly tresty, že např. svobodní nemohli dědit a ženy, které už ve dvaceti letech nebyly matkami, trestali, zatímco na druhé straně otcům rodin poskytovali velké výhody, upřednostňovali je při propůjčování úřadu a vyhrazovali jim nejlepší místa u veřejných her.

Tento stav neexistoval pouze v Římě, ale téměř u všech starověkých národů a v jejich pozdějších dějinách, například v Řecku, Spartě i v Aténách. V roce 431 měly Atény 27 000 ozbrojených občanů. Tento počet se nezměnil ani v době krvavých válek, po nichž zůstal stejný. Ale už po jedné generaci bylo jen 20 000 Aténanů a tento počet se udržel až do roku 306 př. Kr.

Polybios (200–120 př. Kr., řecký historik) napsal: „Za mých dob (204–122 př. Kr.) trpělo celé Řecko bezdětností a nedostatkem lidí všeobecně, takže se města vyliďňovala a půda už nerodila, i když nás nepostihly války ani mory... Lidi přepadla pýcha, hrabivost a přepych, nechtěli se už spojit v manželství, neboť když do něj vstoupili, nechtěli vychovávat všechny své děti, nejvýše jedno nebo dvě, aby mohly být bohaté a aby jim umožnili vyrůst v blahobytu. Tak se nepozorovaně rychle rozšířilo zlo, neboť když měli lidé jen jedno nebo dvě děti, snadno o ně mohli přijít, a potom pochopitelně pustly domy, města se vyliďňovala a ochromovala.“

Odpor k manželství a velkému počtu dětí, jakož i skutečný úpadek římských mravů se často dává do příčinné souvislosti s rozkladem rodiny, s nímž se současně vyskytoval. Tento závěr vyvozovali i římscí spisovatelé a stal se o to všeobecnějším dogmatem, čím hrubším omylem je.

Rozklad římské říše byl do značné míry důsledkem jejího způsobu života a vlády v ní. Jako všechny starověké národy, tak i Řím byl válečným a loupežnickým státem, který se od loupeživé bandy lišil pouze stálostí, velikostí, organizovaností a

rafinovaností, s jakou prosazoval svůj systém. I když se válečný stát stále více měnil na stát průmyslový, nezměnila se povaha jeho systému, pouze jeho forma, neboť vládu násilí vystřídal vláda peněz. Cílem nekonečných a nepřetržitých válek byla výhradně loupež, vydírání, utlačování a vykořisťování. Nespočetnými vítězstvími si Římané podmanili pomalu téměř všechny tehdy známé národy a tak založili světovou říši, která se rozprostírala po Evropě, Africe i Asii. Provincie, tzn. Poražené oblasti, byly hanebným vyděračským systémem neustále vysávány.

Nejprve poraženým národům předepsali obrovské kontribuce, na jejichž základě do Říma plynulo vše, co mělo nějakou cenu, peníze i movitý majetek. Potom vyslali přetory, generální arendátory a další, aby v nešťastných zemích vydírali i nadále. Správní úředníci se domnívali, že válečné právo trvá i po vítězství. Když už vydrancování nemohli platit další daně, nabídli jim vítězové peníze na lichvářský úrok. A když se už ani tímto způsobem nedalo nic získat, použil Řím nejvýhodnější obchodní metodu: chytali domorodé obyvatele a prodávali je do otroctví.

Caesar nadělal dluhy, které by dnes dosahovaly téměř půl miliardy, neboť pořádal velkolepé lidové hry. Potom dostal úřad velekněze a úřad *prétora* (správce provincie), a jako *prétor* přišel do španělské provincie. Spravoval ji tak poctivě, že když se po roce vrátil do Říma, mohl zaplatit všechny dluhy. Přitom neudělal nic, co by bylo proti všeobecným zvyklostem. Když rytíře Verrese za obrovská vyděračství, která páchal jako *proprétor* (zástupce správce) sicilské provincie, na Ciceronův popud odsoudili, nejváženější Římané se postavili na jeho obranu. Poražené národy se podrobily tomuto útlaku a vykořisťování jen pod tlakem násilí; vzpoury, povstání, represálie, popravy neměly konce. Římané tak nenáviděli, že například Mithridata (VI., 132–63 př. Kr., král Parthie, říše v sev. Persii) když se zmocnil Malé Asie, všude vítali jako osvoboditele. Když ještě v Efesu vyzval města, aby ihned povraždila všechny přítomné Římané, tak ochotně splnili jeho rozkaz, takže počet obětí tohoto krvavého dne se udává na 150 000.

Formou válečných náhrad, kořistí, otroků, uloupených uměleckých pokladů atd. do Říma plynulo nesmírné bohatství tím více, čím se šířilo římské panství. Ale „římský lid“ ani po všech vítězných taženích a plenění tolika zemí nežil v blahobytu. Obrovské jmění se soustřeďovalo v poměrně nepatrném množství šlechtických rodin, lid živořil a hynul v bídě.

Na prvním místě byli patricijové, o nichž už víme, jakým způsobem získali veřejnou půdu do svého soukromého vlastnictví. Kromě toho se zabývali nejhorší lichvou a půjčovali peníze na neuvěřitelné úroky. Krutý zákon o dlužících, který vydala třída věřitelů na jejich ochranu, se staral o to, aby ani dlužník, ani jeho rodina a potomstvo se nemohli vymanit z kleští lichvářské šlechtické rodiny. Dlužník putoval do vazby věřitelova soukromého vězení a s příslušníky své rodiny se buď stal jeho otrokem, nebo musel na půdě, kterou předtím obdělával jako svobodný sedlák, nyní pracovat pro pána jako poddaný. Když si potom plebejci po staletých bojích dobyli politickou rovnoprávnost s patricijí, utvořili bohaté plebejské rodiny a s patricijí novou aristokratickou třídu.

Byli to *nobiles* (urození) a *equites* (doslova: jezdci, tj. V našem smyslu cosi jako rytíři), *optimati* (doslova: vyvolení, tj. šlechta), kteří měli díky svému bohatství v rukou veškerou moc. Starou patricijskou oligarchii vystřídalá nová plutokracie. Především *equites*, finančníci velkého formátu, resp. bankéři, tvořili novou kapitalistickou třídu. Půjčovali na vysoké úroky peníze porobeným knížatům a městům, povinným Římu odvádět *tribut* (dávky), pronajímali státní příjmy

v provinciích, dělali nejšpinavější obchody, které vynášely. Aby si zajistili moc a beztrestnost, utvořili dobře organizované společnosti, jejichž finanční moci se nedalo ubránit.

Nikoliv tedy římský lid, ale malá a mocná třída optimatů byla skutečným pánem světa, byla vlastníkem všeho bohatství, které vyždímala z poražených národů a vlastních soukmenovců. „K několika lidem se sbíhají všechny peníze všech národů,“ žaluje Cicero, který byl pouze placeným advokátem optimatů a jinak se projevoval v praxi než v teorii. Lucius Marcius Filippus odhadoval v roce 90 př. Kr. Počet bohatých rodin jen na dva tisíce. Plinius (viz výše) říká, že v polovině 1. stol. Po Kr. byla polovina africké provincie majetkem šesti vlastníků půdy, které dal Nero později jednoduše popraviti. Nebylo vzácností, že některé velké rodiny měly roční příjem více než dva miliony předválečných franků. Soukromý majetek zámožné třídy nesmyslně vzrůstal, takže například Craruss (přezdívkou rodu Liciniů, je pravděpod. míněn Lucius, 140–91 př. Kr., nebo Marcus, 1. stol. př. Kr.) chtěl za bohatého pokládat jen toho, kdo mohl na svůj náklad vydržovat vojsko.

Obrovská rodinná bohatství vedla k tomu, že se boháči zahrnovali nesmyslným přepychem. Je však pravda, že i vědy a umění kvetly jako v každém bohatém období, ale současně se projevila nevázaná rozmarnost, která se zvrhla v nelidské ničení.

Heliogabalus (viz výše, císař) dal na jednu hostinu obstarat šest set pětrosích mozků. Chovali ovčí stáda obarvená purpurem. Hortensius (míněn pravděpod. z celého rodu Hortensiů Quidus, který byl v letech 289–286 diktátorem Říma) své stromy poléval vínem. Apicius (současník Augustův a Tiberiův, oba viz výše, prosлавil se svými hostinami, ale podrobnosti se o něm nedochovaly) pohostil své hosty mísou ptáčků, která stála obrovskou sumu, neboť vybrali jen ty ptáky, kteří uměli zpívat a mluvit. Podle Horatia rodina Arriových jedla slavičí jazýčky. Kleopatra, Caligula (Gaius Casesar, 12–41, císař) a jiní potentáti ve víně rozpouštěli drahé perly, aby měli drahocennější nápoj.

Je pochopitelné, že takové bohatství celkově rozložilo rodinný život optimatů. Manželská pouta však neodmítali, ale nikoliv proto, že by jim šlo o vyšší milostný život nebo o úctu k osobnosti, ale z lenosti a ze záliby žít výstředně a bezuzdně; i když uzavírali manželství, mívali jen málo dětí, ne proto, aby je mohli lépe vychovat či ze sociální prozíravosti, ale proto, aby udrželi majetek pohromadě a nerušeně se mohli oddávat sobeckému a požitkářskému životu. Nejbohatší rodiny vymíraly; za Augustovy vlády už žilo jen padesát nejstarších patricijských rodů.

Velké bohatství plutokratů vedlo také k obrovské korupci; ani pořádný člověk neodolal jejich penězům. Tak vznikla všeobecná prodejnost – rytíři, senátoři, vysocí úředníci – všichni se dali koupit. Konzuly, které vyslali proti nepřátelům, se jimi dali podplatit. Také soudnictví bylo zkorumpováno. Finanční magnáti měli v rukou nejen policii a zákonodárství, ale i soudce. V Římě i v cizích zemích se rozšířil názor, že člověka oplývajícího penězi, i kdyby se jakkoliv provinil, římské soudy nemají nikdy odsoudit. Bohatství se stalo jednou mocí, která rozhodovala o všem, ale nebylo to bohatství získané normálním ziskem, ale spekulací, vydíráním, lichvou a především děděním velkých majetků. Bezmezná sobeckost, divoká ziskuchtivost se stala vášní, která ovládala vše a všechny. Plinius naříkal, „že znají už jen jediný cíl: stát se nejbohatšími, že všechny pocty, volba senátora, volba úředníků závisí na majetku, že ušlechtilější životní hodnoty jsou v rozkladu a také umění, z nichž se v Římě pěstuje jen jedno: ziskuchtivost.“

Život chudých se v takové společnosti stával utrpením. Čím více se všechno bohatství hromadilo v rukou několika rodin, tím chudší byly masy. Svobodné sedláky, z nichž se předtím tvořily skupiny vojáků, vyhnalo násilí a peníze plutokracie z půdy, obrovské latifundia obhospodařovala celá armáda spoutaných a označovaných otroků, a kde se předtím rozkládaly půvabné vesnice, byly nyní vidět pouze *ergastulae* – stáje pro otroky. I když byli Římané pány světa, většina občanů neměla ani píď půdy. „*Latifundia perdidere Italiam*,“ latifundia ničí Itálii, řekl Plinius. Oloupení a vydrancování žebraři se potulovali jako lupiči, hlavně moře se hemžila piráty, neboť rozmnožovali poválečný velkoměstský dav, který byl pro hlavní město neustálým nebezpečím a chtěl, aby ho živili rozdělováním obilí a bavili veřejnými hrami. Už za Caesara dostávalo od republiky bezplatně obilí 320 000 občanů, se ženami a dětmi tedy více než milion lidí. Tak zanikla třída žijící ze zemědělství a armáda se stala nástrojem v rukou nejmocnějších.

Tento vyvlastňovací proces, který zasáhl všechny ve prospěch nepočetné třídy, se pochopitelně neobešel bez bojů. Je tedy zřejmé, že mezi dvěma třídami ve státě, z nichž má jedna všechny výhody a výsady, zatímco druhá jen pravý opak, musí mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými vládnout nenávist a nepřátelství. Tak vypukla občanská válka mezi optimaty a lidem. Vyvlastnění třikrát zaútočili na hrad peněžních magnátů, nejprve za Gracchů (Tiberius Gracchus, 163-133 př. Kr., Gaius Gracchus, 154-121 př. Kr., řím. reformátoři, bratři), potom za Maria a nakonec za Ceasara. Ale boj utlačovaných byl marný, organizovaná peněžní moc byla příliš silná a po nekonečných bojích a krveproléváních zvítězila třetí strana – císařství. Císař s neomezenou mocí držel rozvrácenou společnost na uzdě. Republiku, tj. oligarchii, vystřídal císařství, které bylo sice mírnějším břemenem na bedrech lidu než republika, ale v podstatě ponechalo vykořisťovací systém beze změny.

A tak příslušníci chudiny, unavení bojem, nabyli přesvědčení, že tento svět není pro ně, ale pouze pro bohaté. Křesťanství jim za to nabídlo jinou říši po smrti, do níž se utlačovatelé a boháči dostanou tak těžko jako velbloud uchem jehly a kde se chudí budou těšit největším radostem, kterých se jim na tomto světě nedostalo. To bylo nové radostné poselství – evangelium, které spadlo jako jiskra do sudu střelného prachu. Chudásové, výlučně jen oni, masově přestupovali na nové náboženství, opovrhovali světskými radostmi a přestali se zúčastňovat politického a státního života.

Tím toto obrovské drama skončilo. Krvavé občanské války vyřešily sociální problém jen na onom světě, nikoliv však na zemi, kde se jeho řešení odsunulo do nedohledna. Nyní sice vládl mír, čtyři století trvající „*pax romana*“, císařství vypadalo navenek velké a skvělé, ale trpělo nevyhléditelnou vnitřní nemocí a osud Říma byl tak zpečetěn.

Vidíme tedy, že to *nebyl rozvrat rodiny, který vedl k zániku Říma a starověkých států, ale že příčinou jejich zániku byla koncentrace bohatství v několika rodinách*. Bohatí se zvrhli z hojnosti a rozmarnosti, lid zničila chudoba. Antická společnost se podobala nemocnému tělu, v němž krev proudí pouze do jednoho orgánu, který se nadbytkem výživy dusí a hnije, zatímco ostatní orgány jsou neprokrvené a odumírají. Když přišly barbarské germánské národy, plně zdravé síly a ve statisících zaplavily zem, římská říše se zhroutila jako kolos, jehož hliněné nohy se rozbily po několika úderech.

Rozklad rodiny sám o sobě vůbec nebyl úpadkovým jevem, ale naopak pokrokem. Nelze přece pokládat za úpadek to, že se žena a děti osvobodily od

nelidské moci hlavy rodiny, že se zmínil osud otroků, že se odstranil barbarský mocenský vztah a na jeho místo nastoupila tzv. Přirozená rodinná forma. Přitom však bujela rakovina společnosti, koncentrace majetků a toto zlo zničilo antické národy, nikoliv vývoj a pokrok, který římskou velkorodinu nahradil jemnějšími a lidštějšími formami.

Soukromý život římské ženy v době rozkladu starověké patriarchální rodiny nezůstával pochopitelně stranou.

Dívčí stav Římanky dlouho netrval. Jen co vyrostla z dětských střevíčků, zasnoubili ji a provdali. Jako dítě (ptáček, holubička, slečinka) v podstatě žila ve světě velmi podobném světu našich dětí. Usínala při ukolébavkách, obklopovaly ji pověry. Věšeli jí na krk koňský nebo kančí zub, aby její první zoubky snadno rostly, amulety, aby ji nikdo neuhranul nebo jí noční upír nevysával krev. Když šla matka okolo Venušina chrámu, zašeptala bohyni modlitbu a slib, aby její doerči dala krásu.

Dělali skutečně všechno pro to, aby měla pěknou postavu. Od nejútlejšího věku jí šněrovali pás, aby lépe vynikly boky. Nedělali to však vždy příliš citlivě. Ze strachu, aby se silnější děvče nepodobalo „pastýři“, z ní dělali „vosu“ a nutili postit se. Nedbalostí často způsobili, že i děvčeti, které příroda obdařila hezkou postavou, se zkřivila páteř nebo mělo jedno rameno vyšší než druhé.

Ani v Řecku či v Itálii nebylo pravidlem, aby matka kojila své dítě. Kojné a chůvy byly nejčastěji cizí otrokyně, jejichž mléko napřed vyzkoušeli. Slavný Soranos z Efesu, který byl lékařem v Římě za císařů Trajána a Hadriána (vše viz výše), doporučoval za kojné Řekyně, neboť jsou laskavé a starostlivé a dítě se u nich naučí nejkrásnější řeč. Římské chůvy prý svou nedbalostí zapříčiňují křivé nohy, u římských dětí tak časté.

Hraček měly malé dívky dost, květin, pestrých kamínek, barevných míčků a ořechů i panenek s pohyblivými údy. Nechyběly ani pohádky, které také začínaly slovy: „Byl jednou jeden král...“. Potom přišel čas učení. V první řadě se děvčata učila „ručním pracím“, hlavně předení a tkání, neboť si šaty zhotovovala sama. Tu a tam snad i vyšívat, i když to bylo především mužským řemeslem. Také ženy, které chtěly být raději milenkami než počestnými matronami, často zachovávaly tento zvyk, běžný hlavně u žen ze středních a nižších stavů. Básník Tibull (Albius Tibullus, zemř. asi 35 př. Kr.) si tišil bolest nad ztrátou Delie tím, že si představoval, jak jeho milenka pozdě večer poslouchá pohádky stařeny, zatímco služky okolo předoucí už dřímají a při jeho náhlém příchodu vyskočí a běží k němu bosá s rozpuštěnými vlasy. Ale později mravokárci hořekovali nad bohatými ženami, že jsou už natolik rozmarmé a líné, že se v domě nestarají ani o předení a tkání. Náhrdní nápisy, které chtějí vychválit mrtvou jako vzornou hospodyni, ji chválí především po této stránce.

Devčata získávala vědomosti jen čtením řeckých a římských básníků, včetně erotických. Číst a psát se začínala učit v šestém a sedmém roce. Bohaté děti se učily doma, chudobnější ve škole, obě pohlaví společně. Milostné styky mezi učitelem a žačkou byly právě tak málo vzácné jako mezi učitelem a žákem. Jistý učitel, propuštěnec Ciceronova přítele, ztratil místo, neboť byl podezříván z milostných styků s vlastní žačkou, dcerou svého patrona, zasnoubenou Agrippovi (Agrippa, Marcus Vipsanius, 63–12 př. Kr., řím. Politik a vojevůdce).

Při výchově děvčat se kladl velký důraz na vzdělání ve zpěvu, hudbě a tanci. U tance se rytmicky pohybovala hlavně horní část těla a ruce, což ženské chůzi dodávalo velkého půvabu. V italských lidových tancích se to zachovalo dodnes.

Pěkná chůze se pokládala za velkou přednost ženy. Nadanější děvčata skládala vlastní melodie na texty známých básníků. Při prosebných dnech, svátcích a slavných pohřbech zpívaly panny z vznešených rodin (i chlapci) slavnostní nebo smuteční chóry. Tato záliba se v antické společnosti udržela až do jejího zániku, neboť ještě Hieronymus (Jeroným, 348-420, kř. teolog, překladatel bible do latiny) nepamatoval křesťanské panny, aby neposlouchaly varhany a nedotýkaly se loutny, lyry a citery.

Plinius Mladší takto chválí jistou „dobře vychovanou“ dívku z bohaté rodiny, která zemřela krátce před svatbou: „Neměla ještě čtrnáct roků a už byla rozumná jako staří a důstojná jako paní, a přesto půvabná jako děvče a současně panensky cudná. Jak se držela otcovy šíje! Jak mile a zároveň mravně objímala nás, přátele jejího otce! Jak milovala své chůvy, vychovatele a učitele, každého podle jeho úřadu! Jak snaživě a vnímavě studovala! Jak zřídka a rozumně si hrála! S jakým odhodláním, trpělivostí a silou snášela svou poslední nemoc!“ Této rétorice chybí srdečnost stejně jako všem náhrobním nápisům podobného stylu. Je to akademicky prázdné vychvalování skutečných nebo přisuzovaných ctností, které se od manželek jako prvních služek vyžadovaly v pánově domě, ale i u jiných žen, o to příjemnějších, pokud je někdo nehledal ani nemiloval.

Jen co děvčeti minulo dvanáct let, stalo se plnoletým a způsobilým k sňatku. Manžel, jemuž dívku rodiče zasnoubili, ji dostal někdy i dříve, ale zákonná práva manželky mělo až po dvanáctém roce. Jako snoubenka mohla být dívka podle nařízení císaře Severy obžalována z cizoložství.

Devčata se většinou vdávala mezi třináctým a sedmnáctým rokem. Dvacetiletou ženu, která dosud nebyly matkou, měly stihnout tresty, jimiž – jak jsme už řekli – postihoval císař Augustus staropanenství, staromládenectví a bezdětnost. Dceřin souhlas k zasnoubení a sňatku byl sice podle zákona nevyhnutelný, ale současně se předpokládalo, že děvče žádné námítky nevysloví. Mohlo je mít pouze tehdy, když mu otec vybral ženicha podlého nebo nedůstojného dívčinu postavení.

Římská manželství vládnoucí třídy měla všechny vlastnosti *konvenční monogamie*. Ve skutečnosti se braly dvě rodiny, dvě „dobrá jména“, dva majetky a nikoliv dva lidé vzájemně si sympatičtí. Uváděný Plinius Mladší na požádání komisi dopisem jako vzorného ženicha doporučoval třicetiletého přítele, který je už prefektem. Je ze severoitalského města, kde si dosud váží starých dobrých mravů. Jeho otec patří mezi přední rytíře, příbuzenstvo má výbornou povahu, v rodině není nic, co by mohlo vzbudit nelibost. Doporučený muž je velmi energický a činný a přitom velmi skromný. Má ušlechtilou tvář se zdravým a svěžím ruměncem, pěknou postavu a senátorské způsoby. „Nevím, co bych dodal,“ říká Plinius jistě pokrytecky, „snad jen to, že otec má velký majetek, protože když si pomyslím, že vám navrhuji zetě, domnívám se, že bych o tom raději neměl hovořit; pokud však beru v úvahu naše mravy i státní zřízení, které tolik přihlíží k majetkovým poměrům, domnívám se, že se o tom musím zmínit. Neboť skutečně, pomýšlíme-li na potomstvo, a to na početné potomstvo, je třeba při volbě manžela přihlížet i k této věci.“

Přihlíželo se nejen „i k tomu“, ale především právě k tomu. Juvenal (viz výše) se ptal, zda už někdy pokládali za přijatelného zetě, který měl menší majetek než nevěsta. A přiřazení se do rytířské rodiny znamenalo současně mít nejlepší doporučení pro postup v kariéře.

Chlapce a děvčata často zasnubovali už v dětském věku; byla to tedy věc třetích osob. V latině neexistuje slovo „dvoření, namlouvání“. V Římě byly zřejmě i kanceláře na řemeslné zprostředkování sňatků. Zásnuby probíhaly velmi slavnostně a zvali na ně velkou společnost. Otázka věna byla nejdůležitější. Snář z římské doby říká, že sny o dětech sice vždy znamenají žal a starosti, protože bez toho se děti nedají vychovávat, ale horší je, když se zdá o dceři nebo synovi, protože to znamená ztrátu. Dcera totiž potřebuje věno; znamená to tedy to samé, jako když se zdá o věřiteli. Protože i dceřinu požadavku je třeba vyhovět, a když ji rodiče s velkými starostmi vychovali, odejde s věnem jako věřitel s půjčenými penězi.

Ale ani tehdy, když zasnoubení trvalo několik roků, se snoubenci zpravidla před sňatkem neznali, jedině když děvče dali manželovi předtím, než se stalo plnoletým. Ani Římané, ani Řekové neznali pojem nevěsty, ženy, která opouští dívčí stav a v jakémsi hnutí smyslů očekává sňatek. Děvče najednou přecházelo z dětského pokoje do manželství. Kromě jiných darů věnoval snoubenec své budoucí manželce železný (později zlatý) prsten bez kamínku jako slib věrnosti; je však příznačné, že on podobný prsten nedostal. S výbavou měly ženy velké starosti. Své panenky a jiné hračky panna věnovaly před sňatkem bohům, kteří ochraňovali její mládí.

Svatby se konaly s největší slávou.

Císař Augustus (viz výše) se snažil omezit přepych u svatebních hostin zákonem. Za starých dob vedli nevěstu do domu jejího manžela až po východu Večernice. Při svatebním průvodu, sledovaného mnohými zvědavci, hořely pochodně. Nevěstu při příchodu do jejího nového domu přenášeli přes práh, což byl pravděpodobně pozůstatek z dob, kdy se manželství uzavíralo únosem. Páry, které se chtěly vyhnout velkým výdajům a hlučným slavnostem a hostinám, se oddávaly ve venkovském sídle.

V císařském období měla mladá žena ve svém domě už velkou samostatnost. Staré římské rodinné právo, které poskytovalo pánovi domu neomezenou moc nad všemi příslušníky domácnosti, bylo už velmi otřeseno, a když dal zákon ženám vlastnické právo na majetek, který si přinesly do manželství, učinil tím důležitý krok k vnější emancipaci ženského pohlaví. U tzv. Volných manželství, která byla za císařství už pravidlem, přecházelo do manželova majetku jen věno, navíc ne celé, ostatní ženin majetek zůstal jejím vlastnictvím a podle práva z něj manžel nebral žádné požitky. Platnost darů se mezi mužem a ženou omezovala jen na určité případy. Nedotknutelnost ženina majetku usnadňovala stejně jako dnes podvodné machinace, když muž před vyhlášením insolvence dal své vlastnictví přepsat na svou ženu.

Bohaté ženy si vydržovaly spolehlivé propuštěnce jako správce domu a svěřovaly jim své drahokamy, zlaté přibory, vína a oblíbené otroky. Kromě toho měly i svého *prokurátora*, který se zpravidla vyznal v právnických záležitostech a současně byl jejich rádcem a důvěrníkem.

Vzdělaný propuštěnec M. Lepidus (r. 6 po Kr.) jménem Pudens byl prokurátorem své dcery Emilie Lepidy, která se vdala za Druse, adoptivního vnuka císaře Tiberia a v roce 36 po Kr. spáchala sebevraždu, aby se vyhnula odsouzení za cizoložný poměr se svým otrokem. Pudens se v jednom nápisě vychloubal, že bděl nad její mravností: dokud žil, byla věrnou manželkou císařského prince. Cicero se ve své řeči pro Caecinu posmíval Aebutiovi, který vedl obchody a procesy vdovy Caesiny, že ji natolik přesvědčil o své nepostradatelnosti, že bez něho neuměla nic pořádně vyřídit. Jeho úloha je prý známa z denního života: oddaný sluha žen, zastávce vdov,

obhájce věčně se vláčící po soudech, hloupý a naivní mezi muži, mezi ženami vzdělaný a pokrytecký. Ale prokurátor měl ještě intimnější úlohu.

Martial (viz výše) se zeptal jistého shovívavého manžela: „Kdo je ten kučeravý mužíček, který stále chodí s tvou ženou, neustále jí cosi šeptá do ucha a pravou rukou objímá její židli? Vyřizuje záležitosti tvé ženy? Je to tedy spolehlivý a přísný muž a z jeho tváře lze vyčíst, že je prokurátorem. Bystrostí ho nepřekoná ani Aufidius Chius (právník proslavený cizoložstvím). Opravdu vyřizuje záležitosti tvé ženy? Ó, jak jsi naivní, své vlastní věci vyřizuje.“ „Pěkný prokurátor“ byla oblíbená postava cizoložnických námětů v rétorických školách. Také Jeroným (Hieronymus, srov. Výše) napomínal své křesťanské přítelkyně, aby se příliš často neukazovaly v doprovodu „prokurátora s kučeravou kšticí“.

Bohatství učinilo ženy nezávislými, a když se navíc mohly pochlubit dlouhou řadou slavných předků, vládly samozřejmě i v domě nad svými muži. Martial se nechtěl oženit s bohatou ženou, aby se nestal ženou své ženy. Nezbednost rozmarných chlapců kvůli rozkoši pokládal za snesitelnější než milionové věno. Ani Juvenalovi (viz výše) se neprotivilo nic více, než bohatá žena. Zkrátka Římané právě tak jako později Řekové už věděli, co je to „být pod pantoflem“.

Bohaté římské ženy, aby se vyhnuly zákonu stíhajícím ty, které se do určité doby neprovdaly, a mohly přitom zároveň užívat plné svobody, naoko vstupovaly do manželství s chudými muži, kteří se k tomu za odměnu propůjčovali. Přesto ženy ze senátorského stavu, pokud nechtěly přijít o svůj vznešený stav, žily s muži (hlavně propuštěnci), které si podle zákona nesměly vzít, v konkubinátu. To samé samozřejmě dělali i senátoři s propuštěnými ženami. Ženy z ostatních stavů se vdávaly za své propuštěnce jen zřídka; častěji se stávalo, že pání si své někdejší otrokyně vzali za právoplatné manželky. Císař Augustus vydal zákon, že propuštěnkyně vdané za svého patrona se nesmí dát proti jeho vůli rozvést. Tento zákon ještě platí i v Justiniánově právu.

Stejně samostatná byla Římanka za císařství i ve společnosti.

Jak víme z předešlých kapitol, už za republiky měly Římanky volnější přístup do společnosti než Řekyně, pro které bylo největší pochvalou, když o nich muž hovořil v dobrém či zlém co nejméně a které jen výjimečně směly překročit práh svého domu. Stavovské poměry, hodnosti, tituly, výsady a vyznamenání římských žen se upravovaly stejně jako u mužů, ženy měly také jakýsi svůj senát – *conventus matronarum*.

Když se tedy dívka z vládnoucí třídy „dobře vdala“, přímo z dětského pokoje mateřského domu přešla do celého malého světa, představovaného jejím domovem novým, kde stovky rukou čekaly na její pokyn, kde její rozmar mohl rozhodovat o štěstí či neštěstí, ba o životě a smrti mnohých otroků a klientů. Mladíci i starší muži, učenci a bojovníci, zasloužili a urození se předháněli v touze o její přízeň. Mohla zde naplno ukázat svou ješitnost a koketnost, rozvíjet intriky, podporovat vášně, a sama byla velmi často křehkou oblíbenou pevností, přístupnou pokušení. „Nic není nebezpečnějšího“, říká Seneca, „než to, čeho si žádají nesčíslné touhy; jedna dráždí krásou, druhá duchem, třetí vtípem, čtvrtá štědrostí. A co je ze všech stran napadeno, jednou bude dobyto.“ Také ženská ctižádost zde měla dobré vyhlídky. Nejedna vznešená dáma se manželstvím dostala na císařský trůn.

Za takových okolností je pochopitelné, že se brzy začalo hořekovat nad nevázaností římských žen a tehdejší literatura se o nich vyjadřovala velmi nepříznivě. „Spíše bychom vysušili mořské proudy,“ říká Propertius (Sextus

Propertius, 50–15 př. Kr., řím. básník), „a lidskou rukou strhli hvězdy z nebe, než bychom zabránili našim ženám hřešit. Na Dálném východě nalezneme ženskou věrnost, vdovy se tam přímo vrhají na manželovu hranici, ale u nás jsou manželky věrolomné a ani jedna není Euadna nebo Penelopa.“ Ovidius (viz výše) říká: „Cudné jsou jen ty ženy, o které se nikdo neuchází, a příliš vesnický a římských mravů neznalý je muž, který se hněvá na nevěrnou ženu.“

Seneca Mladší (Lucius Annaeus, 4 př. Kr. – 65 př. Kr.) si stěžoval, „že ženy opovrhují mužem, který na sebe neupozorní mlčením s vdanou ženou a pokládá ho za milovníka lehkých děvčat. Došlo to tak daleko, že muže mají jen k tomu, aby vábily milence. Cudnost je důkazem ošklivosti. Kde najdeme tak zanedbanou ženu, že se musí spokojit se dvěma muži kromě vlastního manžela? Rozděluje svůj čas mezi milence a den jí pro všechny nestačí. Poměr pouze s jedním milencem nazývají manželstvím a žena, která to neví, je hloupá a staromódní.“ Martial si z toho dělá legraci: „Už dlouho se po celém světě ptám, zda jedna žena řekne ne: ani jedna neřekne ne, jako by říci ne bylo nedovolené nebo haněbné. Tedy ani jedna není cudná? Jsou jich tisíce. Co tedy dělají ty cudné? Neříkají ano, ale neříkají ani ne.“

Když se římská matrona stala hospodářsky nezávislou, povolovala uzdu volnosnubnému pudu, ve starověku ještě velmi živému, způsobem přímo či nepřímým určeným mravy a zákony svých dob. Usnadňoval jí to tehdejší řád – snadný rozvod, otroctví, vedly ji k tomu kulturní vlivy, divadlo, cirkus, styk s umělci, hostiny i veřejný život.

Velmi časté byly rozvody a také nové sňatky, neboť rozvést se nebyl problém, proto se do manželství vstupovalo poměrně lehkomyšlně. Císař Tiberius (viz výše) sesadil kvestora, který se oženil den před losováním kvestorských míst, aby měl přednost jako ženatý, a druhý den se dal rozvést. Spekulace mu nevyšla. Martial uvádí příklad, kdy se žena rozvedla s mužem v den, kdy nastoupil na pretorský úřad, neboť výdaje s ním spojené byly příliš velké. Podle Juvenala se ženy rozvádějí dříve, než uvadnou zelené ratolesti, kterými se zdobí domovní dveře před příchodem novomanželů a mívají tak osm mužů během pěti let. Jiný Martialův epigram říká:

Už sedmou ženu pochovááš, ó Philere, na vlastním statku.

Větší výnos statek asi jen sotva někomu dal.

Vládnoucí třídě jistě volné mravy ulehčovalo i otroctví. Když se mužův pohlavní styk s hetérou nebo otrokyní pokládal za zcela přirozenou věc, nedala si nezávislá a bohatá žena dlouho bránit ve styku s poddanými a mlčenlivými otroky. Když ženu přistihli, mohla říci: „Snad jsme se už dávno dohodli na tom, že ty si můžeš dělat, co chceš a že i já mohu činit dle své vůle!“ (Juvenal). Martial vypočítává sedm dětí jistě Marulliny, jejichž rysy příliš zřetelně naznačují, kteří otroci v domě jsou jejich otci: maurský kuchař, atlet s plochými nohama, koktavý pekař, něžný pánův oblíbenec, ušatec se šišatou hlavou, černý flétnista a rudovlasý správce. Otroctví však mělo na bohaté ženy ještě horší vliv: učilo je krutosti. Otrok podle starověkého názoru nebyl člověkem. Dokud císař Hadrián (viz výše) nezakázal svévolné zabíjení otroků, měli právo dát je ukřižovat bez udání důvodu. V amfiteátru se ženy učily tvrdosti o to lépe, že ve starověku byla ještě měkkost vzácností. Když měla velitelka špatnou náladu, dávala své otrokyně bičovat, ani se nevyunušila ze svého zaměstnání a trest končila krátkým: „Ven!“ Ovidius ženám domlouval:

Popřej klidu své kadeřnici! Rád nemám těch krásků,
v rukou jež jehlou i píchnu, nehty jež škrábou jí tvář.

Proklíná hlavu své paní kletbou i dotykem ruky,
roníc krvavé slzy do vlasů, na něž má zlost.

Tacitus viděl hlavní nebezpečí ohrožující nevinnost a mravnost žen v divadlech a na hostinách a za hlavní příčinu cudnosti germánských žen pokládal, že je neznaly. I když skutečné hlavní příčiny byly poněkud jiné, je nesporné, že římské ženy bez rozdílu stavu vášnivě milovaly hry a divadla. Nejenže se rády na cirkusové hry dívaly, neboť se zde davu lidu rozohňovaly až k zuřivosti, ale měly rády i hrubé dvojsmyslné mimy a pantomimické tance na jevišti. Frašky byly určeny davu, rafinované pantomimy pro vybrané obecnstvo, všechno však mělo za cíl dráždit smysly. Ale sledování představení tvořilo jen polovinu požitku, který z divadla měly; druhou polovinu jim poskytovala možnost se ukazovat. Předváděly se zde co nejpečlivěji oblečené, bohatě okrášlené, i když celou svou nádheru měly jen půjčenou.

V Římě se totiž dalo vypůjčit všechno – šaty, doprovod, nosítka, podušky, stará chůva i mladá plavovlasá komorná. Už v Apuleiově pohádce (Apuleius Lucius, 125–180 po Kr., řím. spisovatel a filozof, připomínány jsou jeho „Proněny“) si Venuše nechala Psyche (psáno i Psyché, mytologická královská dcera, jež se stala symbolem lidské duše) poslat pro vodičku krásy k Proserpině (římská bohyně podsvětí), aby se mohla postříkat na návštěvu divadla, uspořádaného bohy. Je zřejmé, že v divadle a cirkuse mohly i počestné ženy snadno navazovat styky s druhým pohlavím. Od Augustových dob seděly v divadle i amfiteátru v horních řadách, oddělené od mužů, ale v cirkuse se obecnstvo nerozdělovalo. V pestrém a vzrušeném davu unikalo pozornosti jakékoliv zahrávání se zakázaným ovocem.

Vdané římské dámy se však nezajímaly jen o hry a společnost, která je navštěvovala, ale i o personál a vystupující umělce, atlety, cirkusové závodníky, gladiátory, herce, zpěváky a hudebníky. Hlavně *gladiátoři* se těšili přízni žen i z těch nejvyšších stavů.

Podle Juvenala, když měla vznešená paní možnost nechat se unést gladiátorem, nebála se ani mořské nemoci a dokonce se vzdala i návštěvy divadla, což je prý to nejodbornější. Z náklonnosti k různým umělcům se římské ženy dopouštěly všelijakých pošetilostí. Podle Suetona (Gaius Suetonius Tranquillus, kolem 100 po Kr., řím. historik) údajně čekala za Augustových dob vdaná paní na herce Stefania v chlapeckých šatech s nakrátko ostříhanými vlasy. Ctitelky proslavených citeristů drazé platily za jejich nástroje, cenily si jich jako drahocenného majetku a něžně je líbaly. Jistá paní z velmi vznešené rodiny nechala vykonat slavnou oběť, aby se dozvěděla, zda známý citerista dostane při nejbližší soutěži věnec. Velké přízni žen a mužů se těšili i *pantomimičtí tanečníci*, většinou mladí a krásní muži. Hezkého Mnesteru, nejslavnějšího pantomima za císaře Claudia (viz výše), milovala i starší Poppaea, nejkrásnější žena těchto dob; z donucení se později stal i Messalininým (Messalina Claudia, popravena 43 po Kr., manželka císaře Claudia) milencem, za což zaplatil životem. Pantomim Paris vzbudil Domitiánovu žárlivost, takže ho dal Domitián (Domitianus, Titus Flavius, 81–99 po Kr., císař) veřejně probodnout na ulici; místo, kde zahynul, zasypaly jeho ctitelky květy a pokropily voňavkou. Později se tento Domitiánův čin dával do souvislosti s vášní jeho manželky k tomuto či jinému pantomimovi. Lékař Galenos zjistil vášň manželky jistého Justa k pantomimovi podobným způsobem jako kdysi Erasistratos (3. stol. př. Kr., lékař v Alexandrii) Antiochovu lásku ke Stratonice. Když nemohl v ženině tělesném stavu nalézt příčinu její chorobné nespavosti, usoudil, že porucha je v duši a náhlá změna

barvy její tváře, pohledu a tepu, když vyslovil jméno tanečníka, mu prozradila příčinu jejího neduhu.

Při *hostinách* byla samozřejmě ještě větší příležitost k navázání styků mezi manželkou a milencem než v cirkusu nebo divadle. Někdejší zvyk, že ženy při *hostinách* seděly, zatímco muži leželi, za Augusta už neplatil a ženy také ležely, což se ve starších časech pokládalo za neslušné. Krásná žena mohla dobře vidět a slyšet, jak se na ni žádostivě upírají smělé pohledy jejího obdivovatele, jak vzdychá, jak se rty dotýká v místě, kde ona pila, jak jí očima a prsty dává znamení, jak vínem kreslí něžné věci na stůl a vypráví milostné historky, v nichž jasně prozrazuje svou vášeň k ní. Zpěvy, divadelní scény, smyslné tance Syřanek a Andalusanek dráždily na *hostinách* více než alkohol.

Také na *ulici*, kde se ženy nechávaly nosit v různých nosítkách nebo se procházely po kolonádě, byly hojně obletovány podle jejich přání. Pochopitelně, že se k tomu přiměřeně vystrojily. Dodejme však, že nevázanost a luxus římských žen ještě předstihly ženy pozdějších dob. Stačí uvést, že například v Paříži v polovině 18. století zdobily pánské kočáry místo erbů drahocenné erotické obrazy a podle Rousseaua tuto módu zavedly dámy, jejichž kočáry se lišily od pánských kočárů pouze tím, že na nich byly obrazy odvážnější. Pokud jde o toalety, lze uvést zcela průsvitné šaty z dob francouzského direktoria: celá obdivovaná dámská toaleta i se zlatými šperky vážila jednu libru.

Římské ženy ve veřejném životě nebyly zanedbávány, ale udržovaly si velký vliv. Jak uvidíme, hlavní část tohoto vlivu měly v rukou hetéry. Také nejedna moudrá manželka byla hlavním rádcem svého muže.

Ženy často rozhodovaly o obsazování úřadů nebo jiných postů v Římě a v provinciích, ani zde nechyběla korupce. Pod volebními agitacemi na městských úřadech, napsaných na zdech pompejských domů, byly podepsány i ženy. Zvláště ctižádostivě si počínaly manželky provinčních místodržitelů, na které nezřídka docházely stížnosti, že jsou panovačné, nespoutané a nevládnou jen nad domy a soudy, ale i nad vojskem, a že jako harpyje shromažďují zlato.

Když uvážíme, že se římská žena vzdělávala jen čtením oblíbených spisovatelů a básníků, nebudeme se divit, že nejedna talentovaná žena se sama pokoušela psát, skládat verše, psát kritiky a filozofovat v mezích diletantismu běžného v „lepší společnosti“. Už tehdy se vyskytovaly typické „*modré punčochy*“, přemoudřelé ženy, které jen co zasedly za stůl, spustily nezadržitelný proud estetické rozpravy, takže se už nikdo nedostal ke slovu, oháněly se citáty ze zapomenutých knih, opravovaly řeč jiných. Filozofické knihy, hlavně spisy Aureliovy (Marcus Aurelius Antonius, 121-180, řím. císař, ale také významný filozof, představitel stoicismu), s oblibou četly i ženy jinak zahálčivé.

Nejedna bohatá Římanka si kromě ostatního služebnictva vydržovala i řeckého mudrce, rétora či filologa účtyhodného zevnějšku s dlouhou šedou bradou. Filozofické přednášky však poslouchaly jen při *hostině* nebo oblékání; pokud jim v tom okamžiku komorná přinesla milostný dopis, přečetly si ho, napsaly odpověď a potom dále poslouchaly přednášku o mravopověstnosti. Filozofa si s sebou braly i na cesty a stávalo se, že po dlouhém čekání v dešti ho nakonec strčily do posledního vozu k tanečníkovi nebo kuchaři. Lucián (viz výše) vypráví, že jistá bohatá a vznešená dáma svěřila při takové příležitosti svou oblíbenou fenku na starost starému, najatému stoikovi a fenka filozofovi vrhla do pláště štěňata.

Na ženy měla vliv také různá *náboženská hnutí*, která začala vznikat v 1. stol. Po Kr. a vyvrcholila ve 3. a 4. stol. Po Kr. Ožila stará řecko-římská víra v přírodní bohy, ale současně se žádostivě přijímaly různé cizí náboženské kulty, hlavně z Orientu. Mnohé ženy, který bohatství a stav dovoloval ukájet všechny choutky, nyní vášnivě lpěly na svém novém koníčku: pokud se předtím z mravní slabosti oddávaly rozmarům, nyní je ze stejného důvodu lákala askese.

Od putující tlupy žebravých knězů Velké Matky (Isis, srov. Výše) si nechaly namluvit, že z nezdravého listopadového vzduchu mají horečku a mohou se vykoupit darem sta vajec, pokud chtějí, aby nebezpečí zůstalo v šatech. Podle kněžského předpisu pospíchaly brzy ráno třikrát do Tiberu, po němž plavaly ledy, a potom se nedostatečně oblečené stejnou dobu plazily po kolenou, roztřesené chladem a strachem, nebo jezdily do Egypta pro nilskou vodu, když jim Isis ve snu přikázala, aby touto vodou kropily v chrámech. Isis, velkou bohyní s nesčíslným počtem jmen, Římanky v této době uctívaly nejvíce. Už v polovině 1. stol. bylo v Římě několik jejích chrámů, do nichž prosebnice hromadně putovaly v předepsaných lněných šatech, dvakrát denně zpívaly s rozpuštěnými vlasy chóry na její počest, dávaly se kropit nilskou vodou a dodržovaly různé posty.

Když se provinily proti kněžským předpisům, byl zde bůh Osiris (tj. Usirew, srov. Výše), u něhož kněží za dobrou odměnu orodovali a obět koláče nebo vykrmené husy bohy opět usmířila. Ale hojně navštěvované chrámy bohyně Isis, jejíž kult byl zaveden z výdělkově-erotických důvodů, sloužily především k nevázanému pohlavnímu životu a kněžky, kněží i chrámoví sluhové bohyně Isis měli pověst profesionálních kuplířů. V roce 19 po Kr. se v jednom chrámu stala věc, která vyvolala velký rozruch. Rytíř Decius Mundus dlouho marně pronásledoval jistou Paulinu, velmi ctnostnou a vznešenou paní. Byla však oddána kultu bohyně Isis, a proto rytíř chrámové kněze podplatil pěti tisíci denáry, aby jí namluvil, že se s ní chce bůh Anubis (psáno dnes častěji Anupew, někdy i Anupev, stroegypt. bůh) v noci setkat. Věc se prozradila a dozvěděl se o ní i císař Tiberius. Hlavního viníka vypověděl do vyhnanství, kněze dal ukřižovat, chrám zbořit a sochu bohyně hodit do řeky.

Ale nejen chrámy bohyně Isis, ale všechny chrámy a posvátné háje, do nichž chodily ženy, sloužily za místa, kde kvetly mimomanželské styky a prostitute. Křesťanští spisovatelé těchto dob hovoří – a nikoliv bezdůvodně, přesto s nadsázkou – že se v chrámech dělají dohody o cizoložství, mezi oltáři své řemeslo že zde pěstují kuplíři a všichni kuplířství provozují i chrámoví dozorcí a kněží, vonící kadidlem, a proto se tyto chrámy podobají nevěstincům. Staré bohy to neuráželo, nebyli v erotických záležitostech úzkostliví: sami měli v životě nejedno velmi delikátní milostné dobrodružství a na cudnost nedbali ani z hospodářských, rodinných či jiných důvodů.

Také *židovství*, které se tehdy rychle šířilo na západ, získalo mezi Římankami mnoho nových věřících a židovské *sabaty* pomáhaly ženám k lásce. Nakonec i *křesťanství* působilo především na ženská srdce a jeho první hlasatelé toho uměli využít. Zpočátku se pochopitelně ujal mezi ženami nižších vrstev, ale už za císaře Commoda (Marcus Aurelius Commodus, 161–192) na křesťanství přestupovaly celé vznešené římské rodiny, čímž samozřejmě nutily i církev dělat kompromisy. Přísný Tertullián (Tertullianus, Quintus Septimus, 160–222, řím. filozof a křesťanský církevní otec) uznal, že i vznešené křesťanky mají právo na přepychové šaty, jak to vyžaduje jejich rod a stav. Callistus (křesťanský biskup v letech 218–223) pannám a vdovám

senátorského stavu povolil konkubinát i s otroky, aby sňatkem s muži nižšího stavu neztratily svou hodnost a konkubinátu zřejmě dával přednost před manželstvím s nevěřícími.

Později v ostrém zápase mezi pohanstvím a křesťanstvím, který trval staletí, náboženské rozpory zpřetrhaly nejen manželství, ale i srdce. Útočné křesťanství pronikalo do rodin a stavělo se mezi příbuzné, otcům bralo ženy a děti vedlo k neposlušnosti. Jen málo žen bylo natolik tolerantních, aby uměly být pohankami mezi pohany a věřícími mezi věřícími, jak o tom hovoří jeden epigram. I když křesťané celou vinu svalovali na pohany, pohanský fanatismus byl ve skutečnosti vzácností. Jistý občan, který se apollonského orákula zeptal, kterému bohu má obětovat, aby odvrátil svou manželku od křesťanství, dostal tuto odpověď: „Spíše bys dokázal psát do vody a létat ve vzduchu, než změnit mysl své bezbožné poskvrněné manželky, neboť ješitností svého bludu se drží jen ze zatatosti a klamnými nářky opěvuje boha, který byl po svém odsouzení spravedlivými soudci potrestán zlou smrtí.“

Římské ženy velmi snadno podléhaly *starým i novým pověrám*. Vždy měly zálibu v čarodějích a čarodějkách. V prvním období císařství si od lidových čarodějnic nechávaly kuplířky pochybného řemesla, holdující vínu, míchat různé masti a kráslicí prostředky. Hlavně milostná kouzla se nedala vymýtiti ani z komnat žen nejvyšších stavů. Ve druhé polovině 2. stol. Po Kr. tyto čarodějnice vystřídali (alespoň ve vládnoucích třídách), čarodějníci východního typu, kteří na odív vystavovali svou zbožnost a svatost, dělali „zázraky“, tvářili se, jako by neměli lidské vášně, odmítali pozemské pokrmů a nápoje, nosili bílá lněná roucha, honosili se důstojností, měli přístup i do nejvznešenějších paláců – a úspěch u žen. Vzdor své svatosti velmi dbali o svůj zevnějšek. Lucián podobného světce popisuje takto: „Alexander z Abonuteichu byl krásný muž silné, důstojné postavy, bílé pleti, měl pěstěný vous, ohnivý a uhrančivý pohled, velmi jemný a současně zvukný hlas. Na vlasy si nasazoval dokonalou paruku, takže jeho hlavu lemovaly husté kučery. Nosil bílý i purpurový šat a bílý plášť a v ruce srp na znamení toho, že pochází z Persea. Všude se těšil přízni žen, dokonce s vědomím a na přání jejich manželů, kteří od něj zřejmě očekávali mimořádně podařené děti. Přízeň žen byla nejen cílem jeho snahy, ale současně i prostředkem k upevnění jeho postavení ve společnosti.“

Jak muži, tak i ženy těchto dob věřili předpovědím z hvězd a velmi uznávali astrologii. Juvenal říká, že římské ženy nepokládaly žádného astrologa za dost duchaplného, pokud nebyl alespoň jednou odsouzený; nejslavnější byli astrologové, kteří měli za sebou velký politický proces, byli dlouho vězněni v poutech nebo vypovězeni na pustý ostrov. Ženy se před každým významnějším krokem obracely na astrologický kalendář, znaly hodinu svého narození i všech důležitých událostí, neboť se podle toho dělaly astrologické výpočty a předpovídaly osudy.

Manželská láska, tato zvláštní směs náklonnosti, zvyku, obětavosti a smyslu pro povinnost, vzdor všemu nebyla už ani římským ženám zcela cizí, dokonce se zdá, že ve středních a nižších společenských vrstvách se už vyskytovala poměrně hojně.

Nezámožní, hmotně a duchovně neprivilegovaní lidé lépe snášejí toto nevyhnutelné jámo a po čase jsou i pod jeho tíhou spokojeni. Kromě toho ženy z rodinné epochy, které byly vychovávány k monogamickým ctnostem, si tyto svazky vzaly nejednou tak k srdci, že v nich dokázaly hrdinsky setrvat.

Plinius a Tacitus nám vyprávějí o Arrii, její dceři a vnučce, jako o hrdinkách manželské lásky. Arria starší (žena senátora Paeta, společně spáchali r. 42 sebevraždu dříve, než mohl být Paetus popraven, viz dále) se proslavila slovy, která řekla svému váhajícímu manželovi, když mu podávala dýku, kterou si předtím sama vrazila do prsou: „Paete, to nebolí!“ Když její manžel a syn leželi těžce nemocní a syn, jediná naděje rodičů zemřel, Arria ho pochovala a Paetus se o tom ani nedozvěděl. S předstíraným klidem odpovídala na jeho otázky, že se mu daří lépe, že spal a jedl. Když už cítila, že dlouho zadržované slzy brzy vytrysknou, odešla z místnosti nemocného a až potom si ulevila ve své bolesti. Vrátila se se suchýma očima a klidnou tváří. Paeta odsoudili pro účast na spiknutí legáta Scriboniana proti císaři Claudiovi v Ilýrii. Scriboniana zabili a Paeta přivezli v poutech do Říma. Arria namě prosila, aby s ním mohla jít na loď; chtěla u něho být jako otrokyně, kterou mužům jeho hodnosti neodmítali. Když toho nedosáhla, najala si člun a jela za ním. Scribonianově manželce, kterou Claudius vyslechl jako svědkyni, řekla: „Mám věřit tvým slovům, když žiješ, zatímco Scriboniana zabili ve tvém klíně?“ Její zeť ji zapřisahal, aby si nesahala na život, a mezi jiným jí řekl: „Snad bych nechtěla, aby tvá dcera zemřela se mnou, když bych musel zemřít já?“ Odpověděla: „Kdyby s tebou žila tak dlouho a tak svorně jako já s Paetem, tak ano.“ po této odpovědi ji příbuzní hlídali ještě více. Zjistila to a řekla: „Ničeho nedosáhnete; můžete způsobit, že budu mít těžkou smrt, ale nezabráníte mi, abych zemřela.“ S těmito slovy vyskočila ze židle a s takovou silou se vrhla hlavou na zeď, až omdlela. Když ji probrali k životu, pravila: „Řekla jsem vám, že si najdu cestu na onen svět, byť těžkou, když mi snadnou odepíráte.“

Arriina dcera Caecinia Arria chtěla podle příkladu své matky snášet osud se svým manželem Thraseem, jehož v roce 66 odsoudili na smrt, ale přemluvili ji, aby se nezabíjela a nebrala své dceři jedinou oporu. I její dcera Fannia dvakrát doprovázela svého manžela Helvidia Prisca do vyhnanství za vlády Nera a Vespasiána (Nero, Claudius Caesar, 37–68, císař; Vespasianus, Titus Flavius, 9–69, císařem po Nerově smrti). Když ho popravili, podstoupila kvůli němu tento trest potřeť. Herennius Senecio, Helvidiův přítel, popsal jeho život a dostal se před soud: otevřeně přiznala, že ho o to požádala, že mu dala zápisy svého muže a popřela spoluodpovědnost své matky; ani hrozbami z ní nic nedostali. Herennia popravili a Fannii po konfiskaci majetku vypověděli. Knihu, kvůli níž se vedl spor a kterou z rozhodnutí senátu zakázali a odsoudili ke zničení, vzala s sebou do vyhnanství a její matka šla s ní. Plinius říká, že byla právě tak působná jako statečná.

V dobách krutovlády, kdy ženy pykaly i za slzy vyroněné nad odsouzenými, manželky proskribovaných často projevíly věrnost, k níž byly vedeny od dětství. O synech se to však říci nedá: věrnost tehdy ještě pokládali za projev otrockého ducha, proto se na ni ve výchově chlapců nezaměřovali, zato ve výchově děvčat ano.

O římských ženách ze středních a nižších vrstev dějiny mnoho neříkají. Něco o nich víme, něco si ještě řekneme v kapitole o antických nevěstkách. Nápisy na hrobech žen, které se zachovaly v poměrně značné míře, jsou většinou konvenčního rázu, a proto se na ně nedá příliš spoléhat, když chválí ctnosti zemřelých stále stejnými slovy. Ale velmi dobře ukazují alespoň vlastnosti žen, kterých si patriarchální období cenilo především. Kámen z období římské republiky například říká: „Krátká, poutníku, je moje řeč, stůj a přečti si ji. Ošklivý kámen kryje krásnou ženu. Rodiče jí dali jméno Claudia; věrnou láskou milovala vlastního muže, dva syny porodila; jednoho zanechala na zemi, druhého vložila do lůna země.“

Měla jemnou řeč a graciézní chůzi, pečovala o dům a předla. Skončil jsem, odejdi.”
Jiný římský sarkofág má nápis:

Amymone zde leží, Marciova žena dobrá a krásná,
přadlena, hospodyně pilná a zbožná a ctná.

Trochu vroucnější nápisy jsou vzácné. Stejně tak nápisy natolik upřímné jako tento povzdech jakéhosi vdovce:

V den její smrti jsem bohu i lidem
projevil svůj vděk.

IX. ANTICKÉ NEVĚSTKY

Prostituce v klasickém starověku měla velmi široké rozvrstvení. Nešlo zde jen o rozdíl mezi prostitutkou, která žila společně s dalšími ve vykřičeném domě, a nevěstkou, která žila volně, ale existovaly i různé kategorie a rozdíly mezi nejposlednější poběhlíci z ulice a hetérou či „přítelkyní“ více méně vynikajícího ducha.

Ani hetéry netvořily jednotnou skupinu. Kromě toho se rozlišovaly nevěstky svobodného původu od nevěstek propuštěných a otrokyň, věnujících se prostituci. Nakonec zde byl rozdíl mezi veřejnými a tajnými nevěstkami. Po této stránce je tedy obraz antické prostituce velmi složitý a pestrý. Slovníkář Hesychios (v 5. stol. Po Kr., řecký gramatik, jehož „Slovník“ se zachoval neúplný) napočítal šedesát názvů pro ženské prostitutky a dokonce čtyřiasedmdesát názvů pro mužské prostitutky.

Řekové nejběžněji a nejčastěji nazývali nevěstku *porné*, což je asi naše „kurva“. To byl bezpochyby i nejstarší název. *Hetaira*, která se vyskytuje už v Homérově Iliadě, je ještě starší pojmenování, ale původně se používalo pro družku a přítelkyni v počestném smyslu. Až později, asi v 6. stol. př. Kr., začali tímto slovem Atéňané označovat volně se pohybující prostitutky ušlechtilějšího druhu. V pozdější antice rozdíl mezi hetérou a děvčetem z ulice téměř vymizel. Třetí nejběžnější název byl *demiurgos* – veřejné děvče. Jiné řecké názvy zněly: *paidiské*, *koriské* („děvčátko“), *laikas*, *polos* (mladé děvče), *lypta* (kurva, resp. vlčice), *machlos* (cundra), *pandasia* („štědrá“), *leqphoros* (pro každého), *ergásimoi* („pracující“) atd.

Římané používali tato pojmenování: *meretrix* (flundra), *scortum*, *scortillum* (kurva, kurvička), *lupa* (vlčice), *infamis femina* (nepoctivá), *famosa* (záletnice), *mulier quaestuaria*, *quaestuosa* (prodejná), *quaestuarid Mancipia* (otrokyně pro chlípnost), *publica* (veřejná), *puella* (mladice). To byly všeobecné názvy. Kromě nich měla každá kategorie zvláštní pojmenování, jimiž se rozlišovaly hlavně obyčejné poběhlíce od prostitutek, které hrály na hudební nástroje nebo zpívaly, od vzdělanějších hetér.

Solonovy *prostasai*, později nazývané *stetigis*, *state*, *kasaura*, *kasoris*, *kasalbas*, latinsky *casalides*, byly lehké ženy z nejpodřadnějších nevěstinců (*porneion*, *koeinion*, *oikema*), které stály před dveřmi jako ve výkladu. V Římě je nazývali *prosedae*, *prostibula*, *fornicariae*, *fornicatrioes*. Jejich zvláštní odrůdu tvořily *mlýnské poběhlíce* – otrokyně, které mlyly zrna na ručních mlýncích. Později měly pověst nevěstek a mlýny se pokládaly za nevěstince. Mlýnskou poběhlíci, *aletris*, pokládali za bujnou ženu, která si při mletí zpívá erotické písničky. Představovala nejnižší druh prostitutky, protože mlýnští otroci patřili vůbec mezi nejlacinější, bylo možné je koupit za půl miny, zatímco vzdělanější a zručnější otroci stáli třicet až sto min. Prostituce kvetla i v římských mlýnech a pekárnách. V Plautově „Poenule“ nevěstka Adelfasion své sestře Antaristilidě říká:

Snad se jen nechceš

hned přiknotit k těmto civilním děvkám,
k pekařským cundrám a mlýnským odpadkům,
do bahna, k sprostým otrokům, z nichž zavání
jejich dusný brloh či nočník nebo hnusný chlív,

kterých se nedotkne a nevezme je muž svobodný,
k těm kurvám za dva oboly pro otroky špinavé.

Ještě za prvního císařství mnohé mlýny a pekařství bezprostředně sousedily s nevěstinci; většinou k nim byly přistavěny a tento zvyk se udržel až do středověku. V Pompejích nad pekařským domem odkryli tabuli, kde byl reliéf s hrubým falickým symbolem a nápisem: Hic habitat Felicitas (Zde bydlí Felicitas).

Druhy nevěstek byly tedy velmi četné a řemeslo prostituce se rozkládala v řadě úrovní.

V antických městech žilo neobyčejně mnoho *pouličních* děvčat, i takových, která se přímo oddávala na ulici v tmavých koutech. Řecky se nazývala *dromas* (poběhlice), *chamaitype*, *chametairis* (oddávající se na zemi), latinsky: *scorta erratica*, *vaga puella* (bludička), *ambulatrix*, *pedena noctiluca*, *noctivigila*, *nocte vagatrix* (noční ptáče). Tento druh prostituce se opět dělil na mnoho zvláštních skupin, na děvčata z cest, přístavních trhů, mostů, u Římanů na děvčata za hřbitova, která se oddávala mezi pomníky, děvčata z lesů a luk, děvčata od vody apod.

K *hudební* a *bakchantské* prostituci se počítaly hlavně flétnistky (*auletrides*, *aulétriai*), které nechyběly na žádné hostině. Většinou měl každý host jednu pro sebe pro konečnou orgii, ale strhávaly se i malé rvačky pro tu či onu flétnistku. Flétnistka tvořila jakýsi spojovací článek mezi obyčejnou pouliční prostitucí a vypočítavými hetérami, které flétnistky všeobecně nenáviděly jako lacinější konkurentky. Ve „Dvanáctém Luciánově rozhovoru“ vyčítá Joessa Lysiovi, že se zneuctil objetím flétnistky Cymbalion. Mladí muži často flétnistky proti hetérám popichovali proto, že jim sahaly hluboko do kapsy. Mnohé hetéry, jako proslavená Megara, Bromiadia, Lamia mladší, Nemeas, Galatea a Potheina, byly předtím samy flétnistkami nebo se naučily hrát na flétnu, aby mohly auletridám konkurovat.

Kromě nich sem patřila děvčata, která hrála na různé strunové nástroje, na citeru, třírohou sambyke, psalterion a na bubínky. K této kategorii patřily i zpěvačky, tanečnice, jejich umění bylo často vysloveně erotické. V tomto směru vynikaly tesálské a gaditanské tanečnice, které na hostinách i po nich tancovaly nejednou úplně nahé. Mimořádné oblibě se těšil tzv. břišní tanec a jakýsi kankán. Také ženské čarodějnice velmi často vystupovaly nahé a měly pověst nevěstek. Z oblíbeného čarodějnictví se později vyvinulo divadelnictví.

Mezi tímto „přelétavým ptactvem“ měly významnou úlohu herečky a stávaly se jakýmsi ředitelkami (*archimimae*), jako například Claudia Hermioné, archimima sui temporis prima (první ve své době). V tragédiích hrály ženské role muži, ale v realistické hře vystupovaly i ženy a děvčata, většinou ve vedlejších rolích. Velmi dekoltované nebo nahé často tančily smyslné tance. Herci a herečky účinkovali i na hostinách a na soukromých posezeních a tvořily antický kabaret, který se už podobal modernímu kabaretu, ale byl převážně zaměřený na prostituci.

Nakonec lze do této kategorie zařadit i prostitutky – *květinářky*, které v hojném počtu stály na ulicích a náměstích a kromě květin, hlavně růží, prodávaly i svou lásku, a *ovocnářky* a *zelinářky*, které brzy ráno přicházely z venkova a nabízely své zboží většinou ve velmi pěkné úpravě; *modelky* sochařů a malířů – modelkami byly samozřejmě i slavné hetéry, jako Lais, Thedoté nebo Fryne a konečně *masérky* a *číšnice*. „Ženská obsluha“ v antice nechyběla právě tak jako dnes.

Vínárny, hostince a krčmy, řecká kapeleion, římská taverna, caupona, popina nebo ganeum se velmi nelišily od nevěstinců, v nichž se také pilo, neboť alkohol

se vždy pokládal za pohlavně povzbuzující prostředek. Mnohá řecká a latinská přísloví i nápisy nad krčmami upozorňovaly na opojné a pohlavně dráždivé vlastnosti alkoholických nápojů. Nevěstky velmi často holdovaly alkoholu. Podle nařízení císaře Alexandra Severa (viz výše) nesměli otrokyni prodanou s podmínkou, že ji nepoužijí k prostituci, umístit do hostince ani jako posluhovačku, neboť to znamenalo obcházení zákona. Se ženským personálem v tavernách se podle zákona nesmělo páchat cizoložství.

Až Konstantin (Konstantin I. Veliký, Flavius Valerius, viz výše) vyňal v roce 326 po Kr. z tohoto zákona hostinskou, pokud sama neobsluhovala hosty. Tyto hostinské byly často syrské nebo jiné východní prostitutky. do Říma a jeho okolí přicházely houfy děvčat, aby v zájezdních hostincích bavily pocestné. Samého císaře Nera, kdykoliv šel po Tiberu do Ostie nebo okolo bajské zátoky, musela děvčata stojící před hostinci pozvat na zastávku, kde pořádal bakchanálie.

V Gelliových „Atických nocích“ (Aulus Gellius, 2. stol. Po Kr., řím. spisovatel) se dočítáme o edilovi (tj. městském zásobovacím úředníkovi) Aulovi Hostiliovu Mancinovi, který obžaloval veřejné děvče Manilii, že po něm hodila kámen z okna a poranila ho. Ale Manilie se obhájila tím, že byl opilý a chtěl se k ní dostat násilím a že se jinak neuměla bránit. Tribuni potom rozhodli, že edila z takového místa zahnalá právem, neboť tam přišel dokonce s ověřenou hlavou, což bylo velmi neslušné. Jak je vidět, už tehdy chodili opilí lidé z hostinců rovnou do nevěstinců.

Hetéry se pokládaly za elitu řecké prostituce. Pokud jde o určitou část této kategorie, která zpočátku tvořila většinu, ale v pozdějším starověku už jen malou menšinu, je tento názor správný.

V Luciánových „Rozhovorech hetér“ už nenacházíme ženy vynikající vyšším vzděláním, ale jen ženy ochotné denně se prodávat jinému muži. Obdobím rozkvětu vyššího hetérství bylo 5. a 4. stol. př. Kr. Je pravděpodobné, že se zpočátku hetéry snažily vynikat nad ostatními nevěstkami jemnými způsoby, vyšším vzděláním, pravým přátelstvím a individuálním poměrem ke svým milencům. Ale všeobecně se dá říci, že nejedna hetéra vynikala krásou, jiná duchem a vtipem, ale jen málokterá skutečným vzděláním. Mnohé hetéry vynikajícího ducha vyšly z prostředí obyčejné prostituce a na stará kolena se k ní zase vrátily. Jakýsi řecký spisovatel o hetěře, která bydlela v sousedství, řekl, že má zlaté, ctností nakloněné srdce a je skutečnou přítelkyní, ale její ostatní skutky hanobí toto krásné jméno.

Hetéry se rozdělovaly na různé třídy. Menander (viz výše) rozlišoval hetéry zřítné od hetér dobrosrdečných a láskyplných. Formálně je třeba diferencovat hetéry-otrokyně jako zboží kuplířů a hetéry-propuštěnkyně nebo svobodného původu. Terentius (Publis Terentius Afer, také viz výše) poznal tři druhy hetér: první byly ty, které bydlely ve vlastních domech, kde přijímaly milence a zprostředkovávaly i jiné schůzky, potom hetéry vydržované jediným milencem a nakonec ty, které chodily do hostinců a domů na pozvání.

Hetérství jako instituce mělo původ v íonské Malé Asii a na sousedních ostrovech a lze je pozorovat už v první polovině 6. stol. př. Kr. Nejstarší hetérou, kterou známe jménem, byla podle Herodota *Rhodopis*, rodem Trákyňe. Žila na Samosu, kde byla otrokyní spolu s Ezopem, slavným bajkařem (Ezop, řec. Aisopos, podle tradice v 6. stol. př. Kr., propuštěný otrok) K jejímu povolání ji připravil kuplíř Xantos, který ji později dodal do Egypta. Bratr Sapfo (asi 627–568, slavná řecká básnířka), Charaxes z Mytiléné na ostrově Lesbos ji vykoupil za velké peníze. Potom se stala volnou

hetérou na Nauratisu (řec. ostrov v Egejském moři), kde byla proslavená škola hetér, a vydělávala zde mnoho peněz. Kromě tohoto místa lze za nejstarší střediska hetérství pokládat Milétos (také psáno Milet) a Korint (obě města viz výše). Hlavně v Milétu pěstovali nejen fyzicko-technickou, ale i psychologickou stránku pohlavního umění, a odtud se hetérství rozšířilo po celé Heladě.

Tento historický čin se spojuje se jménem Milétanky *Aspasie*, známé Periklovy přítelkyně, ženy skutečně krásné a velmi vzdělané. Představovala nejdokonalejší typ ušlechtilé antické hetéry a opěvovali ji antičtí i moderní básníci. Byla začkou Milétanky Thargelie, jež své hojné styky využívala i k politickým záměrům. *Aspasie*, kterou státníci a filozofové pokládali za ženu filozoficky a řečnický velmi vzdělanou, v Řecku hetérství rozšířila. Přivážela sem mnoho krásných děvčat, potom je ve svém aténském domě vzdělávala a zaplavovala jimi celou Heladu. Zdá se, že i ona měla politický vliv. Perikla prý přemluvila k válce proti Samosu a Aristofanes (viz výše) vypráví, že popud k peloponéské válce (431–413 př. Kr., mezi Aténami a ostat. řec. státy vedenými Spartou) vyšel z nevěstince, že „tato válka ničivě jako bouřka přehrměla nad lidem Helady pro tři děvčata“: opilí mladíci ukradli nevěstku Simaethu z Megary (Megara, také psáno Megary, antický městský stát ve stř. Řecku, v peloponéské válce na straně Sparty), přičemž Megarčané v „šileném bolu“ ukradli dvě děvčata z *Aspasiina* domu.

I „*Nikerete*, propuštěná otrokyně a kuchařova manželka, koupila sedm děvčat útlého věku; měla výjimečný talent u dětí předvídat vlastnosti a půvaby a stejně tak je uměla dobře vychovat a rozvíjet, neboť to pěstovala jako každé jiné umění a tímto řemeslem se živila.“ Střediskem hetérství byla i Megara; o jiných místech, po této stránce významných, jsme se už předtím zmínili. Hetéry chodily po celém řeckém kulturním světě a za císařství po všech provinciích říše. Plutarchos je proto nazývá „bytostmi bez domova“. Hetéry vynikající krásou i duchem měly mezinárodní pověst, která je předcházela na jejich cestách a přiváděla k nim cizince. Lidé si vyprávěli anekdoty z jejich života, rozhlašovali jejich vtipné výroky, dobré i zlé skutky, hovořili o jejich honorářích a poměrech s vladaři, státníky, řečníky a filozofy.

Antičtí spisovatelé se pokusili sestavit seznam proslavených hetér. Aristofanes z Byzance (Byzantský, 257–180 př. Kr., knihovník a jazykovědec) napočítal například 135 aténských hetér. Zařadil však mezi ně jen ty nejvýznamnější. Dr. Ivan Bloch²⁴ sestavil seznam 155 hetér současně s prameny, které téměř výlučně patřily do helénského světa; antických hetér je v tomto seznamu 94. Ostatní jsou z Korintu, Samosu, Alexandrie, Milétu a různých jiných míst a zemí, počínaje Syrakusy na západě a konče Sýrií na východě. Převaha aténských hetér se vysvětluje tím, že jménem je většina hetér známa ze středního a nového období antické komedie.

Z tohoto seznamu uvedeme několik hetérských osobností, o nichž prameny zaznamenávají zajímavosti typické pro starověké sexuální a milostné vztahy. Většina míst i jiných jmen, jež tu budou nyní připomenuta, byla uvedena už výše, z ostatních jsou blíže určena nejdůležitější.

Abrotonom z Trácie byla prý matkou aténské státníka Themistokla (žil v 5. stol. př. Kr.), který porazil Peršany v roce 480 př. Kr. u Salamis; podle jiných spisovatelů však jeho matkou byla karská (Kars v Anatólii, nyní Turecko) hetéra *Euterpe*.

Agathoklea ze Samosu hrála jako její matka na bubínky; spolu s bratrem ji prodali egyptskému králi Ptolemaiovi Filipatorovi (žil 244–204 př. Kr.), jehož jako milénka tak ovládala, že Strabon tohoto krále stručně nazývá *Agathoklein*.

Aglaïs z Alexandrie hrála na trubku, ale proslavila se jako jedlík: při jedné hostině prý snědla dvanáct liber masa a čtyři velké chleby a vypila velkou konev vína.

Anthis z Atén pro její bílou pleť, útlou postavu a velké oči, podobně jako jiné hetéry, nazývali sardelí.

Archeanassa z Kolofonu (antického města poblíž Efesu v Malé Asii) byla později v Aténách Platonovou milenkou. Napsal o ní tento epigram:

Milénka z Kolofonu je moje Archeanassa,
v jejích vráskách dosud Erosův skrývá se plamen.
Ach, vy nešťastníci, kteří kvete svěží mladost
předstíráte, jak vás pohlcuje planoucí žár.

Archedike z Naukratis byla podle Aeliana (Aelianus Claudius, 2. stol. Po Kr., řím. spisovatel) velmi krásná hetéra, vášnivě ji miloval jistý chudý mládenec, který nemohl uspokojovat její ztišné požadavky, a tím ani svou touhu po ní. Zažil však její objetí – ve snu, a to ho uzdravilo z jeho vášně. Tento motiv použil francouzský spisovatel Paul Louys v románu Afrodita.

Aténská *Archippe* byla milenkou starého Sofokla v posledních letech jeho života. Na otázku, co dělá, jí předchozí milenec odpověděl: „Sedí jako sova na jednom hrobě.“ Sofokles jí odkázal celý svůj majetek.

Aristagora z Korintu byla milenkou Demetria, vnuka Demetria Falernského (Demetrios Falerský, zemř. 283 př. Kr., politik, pověřený správou Atén), který s ní veřejně žil velmi rozmarným způsobem. Když ho předvolali před areopag (tj. aténský nejvyšší soud), aby ho napomenuli a přiměli k lepšímu životu, odpověděl: „Přesto žiji i nyní jak se patří na svobodného muže. Že mám za milenkou velmi krásnou ženu, tím nikomu neubližuji. Piji víno z Chia, dopřávám si zábavy, které mi dovoluje moje vlastnictví. Nežiji ani z darů ani z cizoložství jako někteří z vás.“ Nato uvedl některá jména. Když se o tom dozvěděl král Antigonos (z makedonské dynastie Antigonovců), vyznamenal ho. Demetrios dal pro Aristagoru postavit vysokou tribunu při eleuzínských mystériích (podle místa Eleuzín, Eleusin, na počest bohůň Demetria a Persefony, při těchto mystériích docházelo ke značné sexuální volnosti) a pohrozil zabitím každému, kdo by ji odstranil.

Bacchis ze Samosu je hrdinkou sentimentální historky, zaznamenané Athenaiem (Athenaios, 3. stol. Po Kr., řecký spisovatel) – Bacchis a milétská Plangon se staly soupeřkami pro mládence, jehož milenkou byla nejprve Bacchis, ale který se potom vášnivě zamiloval do Plangony. Bacchis jí ho velkomyslně přenechala, což Plangon tak dojalo, že se stala její oddanou přítelkyní a děvčata se potom o mládence podělila.

Belestiche z Argu (Argos, kdysi hl. město vých. části Peloponéského poloost., nazývané Ayrropolis) prý pocházela z prastarého rodu, podle Plutarcha však byla tato barbarka zakoupena na trhu a stala se milenkou Filadelfa (Ptolemaios II. Filadelfos, 309–285 př. Kr., egyptský král), který ji v Alexandrii postavil svatyni s nápisem: „Zasvěcena Afrodité Belestiche“.

Bromiadie – flétnistka, dostala od svého milence, fókiského (Fókis, ant. území ve stř. Řecku) tyрана jako dar mnoho posvěcených předmětů z delfských chrámových pokladů (Delfy, město ve stř. Řecku, v antice místo s Apollonovým chrámem a proslavenou věštinou), například zlatý věnec a stříbrný pohár. Když potom chtěla při slavnostech hrát na flétnu, rozhořčený lid jí v tom zabránil.

Charikleá z Efesu byla manželkou vznešeného úředníka, ale přitom nejzkušenější hetérou v milostném umění. Podle Luciána byla po vůli každému, i když nebyl příliš

štědrý. Jen co se na ni nějaký muž podíval, už mu naznačila cosi, co nepřipouštělo pochybnosti. Byla mistrýní, která překonala všechny hetéry v umění svádět muže, přemluvit velmi váhavého milence, připoutat právě lapeného a rozpalovat je všemi ženskými prostředky. Na této ženě bylo vše dokonalé. Zničila mnoho bohatých mladíků.

Galatea – flétnistka ze Syrakus, byla milenkou tyrana Dionysia (Dionysios I., 430–367, vládl v Syrakusách) měla však milostný poměr s básníkem Filoxenem (žil v 5.–4. stol. př. Kr. na ostr. Kythera, jižně pod Peloponésu, kterého za trest poslali na práce do kamenolomu, kde o tomto poměru napsal hru „Kyklop“).

Atická *Glycera* proslavená krásou a půvabem, byla nejprve milenkou makedonského místodržitele Harpala, který jí v Tarsu prokazoval královské pocty a nechal postavit pomník, za což mu prý pomáhala při politickém rokování s Aténami. Po jeho smrti v Aténách upoutala básníka Menandra (Menandros, 343–291 př. Kr., řec. autor komedií) a jejich horoucí milostný vztah v několika dopisech popsal Alkifron (2. stol. Po Kr., filozof a spisovatel). Jejich poměr získal světovou pověst. Když filozof Stilpo při jakési hostině Glycere vyčítal, že svádí mládež, odpověděla mu: „Stilpe, oba nás stejně zavrhují. O tobě říkají, že svým žákům vštěpuješ zbytečné a hašteřivé sofizmy a o mně, že jim vštěpuji erotické sofizmy. Nezáleží tedy na tom, zda žiji s filozofem nebo hetérou. Jednou se i tak zkaží.“

Atická *Gnathaena*, proslavená nestřídým jídlem, byla mistrýní štiplavých vtipů a obscénních slovních hříček. Difilos (kolem 300 př. Kr., autor asi stovky komedií, z nichž se dochovaly jen zlomky) byl jejím častým hostem. V komorách antických domů měli v zemi díry, kde chladili víno sněhem. Jednoho dne bylo Gnathaenino víno přechlazené a nic netušící Difilos vypil najednou plný pohár. Vykřikl: „Hledme, máš ty ale studenou díru!“ Ale Gnathaena ho ihned šlehla: „To je výsledek tvých komedií, které člověka tak zchladí.“

Atická *Gnathaenion*, velmi vtipné děvče, neteř Gnathaeny, stejná mistrýně vtipu a slovních hříček, se věnovala svému povolání v domě své tety a pro jejich společnou domácnost napsala „Kodex stolování. V době, kdy měla trvalý poměr s hercem Andronikem a zanechala svého řemesla, žil v Aténách umělecký zámečník, oblíbený dámami pro svou pěknou postavu a mužskou potenci. Andronikos byl na cestách a Gnathaenion přijala zámečníka, pravděpodobně nejen pro velkou sumu peněz, které jí nabídl. Zámečníkovi se prý velmi zalíbilo v její ložnici a vychloubal se svými úspěchy před kamarády v krčmě. Gnathaenion ho udánlivě pětkrát oblažila způsobem, který Římané nazývali *pendula Venus* (vznášející se Venuše) neboli „jako na koni“. Asklepiades (3.–2. stol. př. Kr., řecký lyrik) o jednom děvčeti říká:

A nahá často se vyšvihla na prudké běžce aniž
v divoké jízdě si zranila stehno o bok.

Nevěstky jako jezdkyň obětovaly Venuši bič, opratě i ostruhy. Andronikos se po návratu pochopitelně o všem dozvěděl a Gnathaenion zasypal výčitkami. Ne proto – a to je pro antické chápání velmi příznačné – že přijala zámečníka, ale pro způsob její milostné přízně, kterého u ní sám nedosáhl, i když si to často přál. Gnathaenion mu odpověděla: „Nechtěla jsem se dát obejmout mužem, který má celé tělo černé od sazí. Ale když tak pěkně prosil a daroval mi tolik peněz, nemohla jsem říci ne a vymyslela jsem si proto tuto pozici, při níž jsem přišla do styku jen s zcela malým kouskem jeho těla.“

Herpyllis ze Stogiry byla prý Aristotelovou milenkou po smrti jeho manželky; tento poměr trval až do filozofovy smrti a narodil se z něho syn Nikomachos.

Lais starší z Korintu se svojí sestrou se řadí spolu s Aspasií a Fryne mezi nejslavnější starověké hetéry, nesmírně obdivované a milované. Žila v době peloponéské války a byla přístupná jen několika mužům za obrovské honoráře, které tvrdě vymáhala. Mezi její milence patřil i filozof Aristippos (435–360 př. Kr., Sokratův žák, zakladatel hedonistické, hédonistické školy, srov. i několikrát níže), který po upozornění, že ho Lais asi nemiluje, odpověděl, že ani víno ani ryby ho nemilují a přece si na nich rád pochutná. Lais, jak se zdá, skončila jako kuplířka v obyčejném nevěstinci, ve stáří se dala na pití a klesla na nevěstku pro každého. Podle jedné zprávy prý zemřela při souloži, podle jiné se udusila olivovou kostkou. V Korintu měla pomník představující lvici trhající skopce: pravděpodobně symbol její hrabivosti.

Lais mladší, dceru hetéry Timandry, Alkibiadovy milenky, narozené na Sicílii, kterou s matkou jako zajatkyňi dopravili na Peloponés a potom jako sedmiletou koupili do Korintu. Zpočátku měla i ona přemrštěné požadavky; od Demosthena, který kvůli ní přijel do Korintu, například žádala 10 000 drachem. Později, když chtěla počtem milenců konkurovat Fryne (srov. níže), si už tolik nevybírala. Nakonec se však skutečně zamilovala do Hyppolocha z Thesálie (také psáno Thessaliá, sv. Řecka u Egejského moře, s horou Olymp), tajně unikla zástupu svých ctitelů a uchýlila se ke svému milenci, ale i tak se o ni musel dělit s jinými muži. Ale thesálské ženy, žárlivé na její krásu, ji vlákaly do Afroditina chrámu, kde ji kamenovaly a zmrazčily. Na Peneu ji postavili pomník. Pod jejím jménem později vyšly spisy o počtetí a prostedcích k vyhnání plodu a mnohé prostitutky se pojmenovaly podle tohoto obdivovaného vzoru milostného umění.

Atická hetéra *Lamia starší* byla zpočátku flétnistkou, stala se však velmi váženou pro svou duchaplnost a milou povahu. Poliorketes (Demetrios I., 336–283 př. Kr., syn a spoluvládce Antigona I.) ji ukořistil při jednom námořním vítězství, a i když už byla v odkvětu mládí, zamiloval se do ní tak vášnivě, že ji přímo zahmoval penězi a poctami. Od Atěňanů sehnal 250 talentů a dal je Lamii a její přítelkyni – na mýdlo. Pro Demetrioovu radost Atěňané a Thébcané postavili chrám Afroditě Lamii. Svým jménem směla vybírat i daně. V Sikionu (Sekyónu, u Korintského zálivu) postavila zničenou uměleckou galerii, Demetrioovi porodila dceru Filé. Staří spisovatelé o ní a Demetrioovi vyprávějí mnoho anekdot, zaznamenáváme jen tu nejucudnější: jednou Demetrios poslal vyslance k Lysimachovi (Lysimachos, zemř. 281 př. Kr., makedonský vojevůdce). Když vyslanci vyřídili politickou záležitost a vedli už pouhou společenskou konverzaci, spatřili na jeho rukou a nohách velké jizvy. Lysimachos jim vysvětlil, že ho kousl lev, s nímž musel zápasit. Vyslanci mu se smíchem odpověděli, že i jejich král Demetrios má na šiji stopy po zubech nebezpečné šelmy – Lamie.

Atická hetéra *Leaena starší*, Harmodiova milenka, přesto, že ji mučili, neprozradila Harmodia a Aristogeita (Harmodios a Aristogeitos se pokusili r. 514 př. Kr. o spiknutí proti synům aténské tyrana Peisistrata), za což jí Atěňané z vděčnosti postavili pomník představující lvici bez jazyka.

Atická *Leontion* byla filozoficky vzdělaná a literárně činná milenka filozofa Epikura (Epikuros, ze Samu, 341–270 př. Kr., matematik, filozof, zakl. epikurské, resp. hedonické školy) a některých jeho žáků. Jelikož vynikala duchem a vtípem, malíř Theodor ji zobrazil v zamyšlení. Napsala Epikurovu obranu proti Theofrastovi.

Syrská *Mysta* byla milenkou syrského krále Seleuka II. Při Mitridatově vítězství nad Seleukem ji vojáci zajali a prodali na Rhodos za otrokyni. Když se Rhodosané dozvěděli, kdo je, vrátili ji s poctami Seleukovi.

Atická *Nikostrake* (Nikostraté) s orlím nosem dostala přezdívku „skotodeine“, neboť potmě ukradla stříbrný pohár.

Atická *Fanostrate* (Fanostraté), dostala – jak říká Apollodoros (2. stol. př. Kr., připisuje se mu sbírka řec. bájí) přezdívku „phteirypyle“, neboť pravidelně stála ve dveřích a hledala si vši.

Farsalia – téšalská tanečnice, dostala od fókiského vůdce jako dar zlatý vavřínový věnec, který později věnovali delfské svatyni. Zabili ji věštcí na tržišti.

Atická *Fryne* (psána také Fryné, Phryne, Phryné) byla vedle Aspasie a Laisy nejznámější starověkou hetérou a vynikala svou krásou. Byla dcerou velmi chudých rodičů z městečka Thespios, pravým jménem se jmenovala Mnesarete a v dětství si prý vydělávala sbíráním kapar. Athenaios o ní říká: „Fryne měla krásné právě ty části těla, které se většinou neukazují“, a nebylo snadné ji uvidět nahou, neboť nosila přiléhavý chiton a nechodívala do veřejných lázní. Když se však na eleuzínské slavnosti (eleuzínská mysteria, viz výše) a Poseidonův (bůh vod) svátek shromáždil všechen řecký lid, odložila oděv před zraky všech, rozpustila si vlasy a nahá vstoupila do moře: to inspirovalo Apella k jeho Afrodité vystupující z moře. Také slavný sochař Praxiteles (4. stol. př. Kr., tvořil v Aténách, řada jeho významných děl se dochovala) patřil mezi její ctitele a vytvořil podle ní Afroditu Knidskou. Fryne se jednoho dne Praxitele zeptala, které své dílo pokládá za nejkrásnější. Když jí to nechtěl říci, vymyslela si lest: jednou, když s ním byla, vběhl do místnosti zděšený sluha s křikem, že ateliér hoří a že je téměř všechno zničeno. Vyděšený Praxiteles vyskočil a zvolal: „Všechno je ztraceno, pokud oheň zničil mého Satyra a Erota!“ Fryne ho hned uklidnila a s úsměvem mu řekla, aby byl v klidu, že si požár vymyslela, neboť se chtěla dozvědět, kterého svého díla si nejvíce cení. Potěšený Praxiteles jí dovolil, aby si jedno jeho dílo vybrala jako dar. Fryne si vybrala Erota, nenechala si ho však, ale věnovala ho Erotovu chrámu v rodném městě Thespiiai (záp. od Théb), které se tak na celá staletí stalo vyhledávaným poutním místem. I když nepochybujeme, že při takových věcech hrála svou nevyhnutelnou úlohu i osobní rozmarlost, vnitřní velikost těchto gest přece jen charakterizuje velikost doby. Thespiačané se Fryne za velkolepý dar odvděčili a Praxitele požádali, aby udělal Fryninu sochu zdobenou zlatem. Tato socha stála na podstavci z pentelského mramoru mezi sochou krále Archidama a Filipa v Delfách. Pomník pohoršil jen Krata (Krates, kolem r. 320 př. Kr., zastánce kynické, resp. nepřesně psáno cynické filozofie), který ho prohlásil za hanbu Řeka: i v antice byli mnozí filozofové pokrytci a blázni. Řekové Fryne pro její krásu pokládali za ztělesněnou zástupkyni bohyně krásy Afrodity; je známo, že v žalobě, kterou na ni podali, odhalil její milenc Hypereides před soudci její poprsí a Fryne proto osvobodili. „Soudců se zmocnil posvátný strach před božstvem, takže se neodvážili odsoudit Afroditinu prorokyni a kněžku.“ na rozdíl od jiných hetér nepoužívala Fryne líčidla, takže si až do stáří zachovala svěží tvář a mnoho milenců. Pouze jeden muž odolal jejím půvabům, i když za ním přišla v noci – platonik Xenokrates, o němž tehdy prohlásila, že není muž, ale pouze socha muže.

Pytionike (Pytioniké) byla hetérou v Aiginu, Korintu a v Aténách, odkud ji Harpalos povolal do Babylonu a zahrnul ji královskými dary a poctami. Porodila mu dceru a po její smrti jí postavili dva pomíky – v Babylonu a Atice: atický pomník stál 30 talentů, postavili jej na posvátné cestě do Eleusisu (Eléuzisu) a vynikal obrovskými rozměry.

Atická *Thais* – proslavená milenka Alexandra Velikého, doprovázela ho na jeho vítězném tažení do Persie. Podle Plutarcha se opilá Thais nabídla při hostině

uspořádané po dobytí Persepolisu (antické město v již. Persii, Íránu), že vlastnoručně podpálí královský palác, aby měla podíl na slávě, že „se slabé ženy v Alexandrově doprovodu pomstily za Řecko na Peršanech tvrději než slavní vůdci řeckého vojska a loďstva“. Tento návrh s jásotem přijali a realizovali. Po Alexandrově smrti se Thais vdala za krále Ptolemaia I. (Ptolemaios I., Soter, též psáno Sótér, 367–283, zakl. egypt. říše Ptolemaiovců), jemuž porodila dva syny a dceru. Byla neobyčejně krásná a elegantní. Opěvoval ji Menander, Lucian a další.

Atickou *Theoris* Demosthenes obvinil z travičství a čarodějnictví, ale vášnivě ji miloval Sofokles.

Tento malý výběr snad poskytuje dost jasný obraz o tom, jaký význam a vliv měly řecké hetéry, pokud krásou, milostnou obratností, duchem a vtípem uměly upoutat přední muže tehdejších dob.

Řecké hetérství už v době helénské období zakotvilo i v Římě. *Římské hetéry* a *noblesní ženy* nazývali i přítelkyněmi, *amicae*, *delicatae* nebo *pretiosae*. O jejich duševních přednostech však Římané málokdy hovořili, zato však často o tom, že *amica vincit uxorem* – přítelkyně vítězí nad manželkou.

Římskými hetérami byly téměř výhradně propuštěné otrokyně (*libertinae*) nebo nemanželské děti a cizinky. Všeobecně nebyly k dispozici každému, kdo mohl dobře zaplatit, byly vybíravé a chtěly, aby si je získávali dary a jemnou pozorností. Slavný Sulla, římský diktátor (Lucius Cornelius, 138–78 př. Kr.), jemuž řecké vzdělání nebylo cizí, se náruživě oddával sexuálnímu požitkům, pěstoval milostné styky hlavně se ženami a muži z divadla, byl nejspokojenější, když se denně stýkal s herečkami a loutnářkami, s nimiž hodoval a rozhazoval mnoho peněz, ale zase se naopak stával dědicem svých bohatých milenek. Sulla vůbec společensky pozdvihl dramatické umělkyně a hetéry, v čemž ho brzy začali napodobovat i jiní státníci. Jeho protivník Cicero miloval po jistou dobu propuštěnou otrokyni Volumnii, která vystupovala na jevišti pod jménem Cytheris. Byla i Antoniovou milenkou, jehož v nosítkách doprovázela na všech cestách spolu s celým houfem děvčat a citeristek. Všeobecný rozkvět římského hetérství nastal v augustovském období, kdy hetéry opěvoval Ovidius, Horatius i jiní. Horatius se sice posmíval milenci hetéry Origo, že jí daroval zděděný majetek, ale sám byl velkým přítelem hetér a opěvoval je po různými jmény. Propertius (50–15 př. Kr., řím. básník) zvěčnil hetéru Cynthii jako nejdokonalejší typ římského hetérství v době, když hrubá římská povaha jako poslední květ helénské kultury dostávala nádech řeckého půvabu. Cynthie byla nejen vynikající zpěvačkou, tanečnicí a hudebnicí, ale měla i estetické a literární vzdělání, sama psala verše. Ve druhé polovině 1. století po Kr. římskému hetérství už úplně chyběly tyto znaky. Polosvět, který Martial (tj. Vždy i výše Martialis) popsal v mnohých epigramech, nemá už takový půvab a neposkytuje nic mimořádně zajímavého.

Prostituce vdaných žen byla čistě římským jevem, jaký Řecko neznalo. Zmiňuje se o ní už Livius (Titus Livius, 59 př. Kr.–17 po Kr., řím. historik), v augustovském období (tj. když vládl císař Augustus, 63 př. Kr. – 14 po Kr., srov. Výše) se však stala typickou.

Horatius hovoří o ženě, která jde s manželovým vědomím s trhovcem nebo lodářem z Hispánie (Španělska) jen tehdy, když její hanbu vyváží zlatem. Juvenal (tj. Vždy Iuvenalis, viz i výše) odsuzuje manžela, který je kuplířem vlastní ženy, hledí do stropu, když má žena schůzku, a klidně dřímá u poháru, avšak jeho oko bdí, aby se mu ctitel odměnil a mohl ho ustanovit za svého dědice. Ausonius si posvětil na dvojitou prostituci: manželčinu a manželovu.

Dva nejznámější případy prostituce vdaných žen poskytl dvě ženy vznešeného stavu. Především bujná *Clodia*, manželka Metella Celera, která denně střídala milence a nakonec žila jako poběhlice s přezdívkou „quadrantaria“, neboť jí jednou jeden milenec vložil do dlaně místo stříbrné mince quadrans, malý měděný římský peníz. Proslavila se nejen hrabivostí, ale celým svým zjevem, ohnivou hrou očí, vulgárními řečmi. Možná byla onou krásnou vdanou ženou, kterou miloval a opěvoval Catullus pod nesmrtelným jménem Lesbia.

Druhou byla Valerie Messalina, manželka císaře Claudia (viz výše), typ rozené prostitutky, jak hrabivé, tak i smyslně nenasyté. Plinius Starší o ní napsal: „Ostatní zvířata se páří s mírou, ale člověk míru nezná. Messalina, manželka císaře Claudia, která pokládala za královskou čest vítězit v tomto oboru, si k závodu s milenci vybrala ty nejhorší z prodejných veřejných děvčat, která překonala, neboť za čtyřiaadvacet hodin souložila pětadvacetkrát!“ Cassius Dio (2.-3. stol. Po Kr., řím. historik) a Aurelius Victor (4. stol. Po Kr., řím. historik) tvrdí, že Messalina se v samostatné komnatě paláce sama oddávala a pobízela k tomu i jiné vznešené ženy v přítomnosti vlastních mužů. Nato upadala do stavu opojení, o čemž Tacitus napsal: „Poton Messalina oslavovala, nezbedná ve své bujnosti jako nikdy předtím, vinobraní uměle aranžované v domě, neboť podzim už pokročil. Lisy tiskly, sudy přetékal, ženy opásané kůžemi přitom tancovaly jako obětující nebo zuřící bakchantky; sama s rozpuštěnými vlasy, mávající thyremem, a vedle ní Silius ověnčený břečťanem, chodili na konturech, pohazovali hlavou a okolo nich zněl nevázaný chór.“ V takovém stavu všeobecného smyslového opojení u Messaliny propukaly chorobné prostituční choutky, které ji vedly i do nevěstinců. Když její manžel usnul, natáhla si na hlavu noční kapuci, černé vlasy si přikryla parukou z vlasů plavých a v doprovodu služky proklouzla do dusného nevěstince, kde měla rezervovaný pokojík a nad jejími dveřmi bylo napsáno její přijaté jméno ‚Lycisca‘. S nahými prsy, bohatě ověšenými zlatem, zde čekala na hosty a nabízela jim své lůno, ale i ruku ke mzdě. Odcházela smutná, když kuplíř zavíral, svůj pokojík opouštěla poslední, unavená, ale nenasycená všemi muži, které poznala. Asi tak její dobrodružství popsal Juvenal. Messalinin zjev, výjimečný a chorobný ve své výstřednosti, nebyl v normální a všední podobě vůbec neobvyklý. Naopak, vyskytoval se často. Filozof Seneca říká: „Chceš ženu tohoto přísného muže? Dodám ti ji. Chceš ženu onoho boháče? I s ní ti domluvím souložit.“

Místopis antické prostituce, usedlé i potulné, si starověká městská civilizace vytvořila zvláštní. Jeho vliv byl ve středověku zcela zřetelný a jeho podstatné rysy se často udržely dodnes.

Především byla většina nevěstinců na periférii města, u městských hradeb nebo i za nimi, hlavně pokud šlo o nevěstince nejnižšího druhu. Jiná a později větší část prostituce směřovala do velkých a rušných dopravních center, k hlavním dopravním a obchodním cestám, do sousedství promenád, divadel, cirkusů, lázní, stadionů, gymnasií. Kromě toho se podle svého náboženského původu nejednou přidržela i některých chrámů, například Venuše a Isis. Pouliční prostituce se šířila zcela bez zábran na hlavních třídách a ulicích, zatímco nevěstince byly zpravidla v úzkých vedlejších uličkách buď jednotlivě, jako například v Pompejích, nebo jeden vedle druhého, jako v Aténách, Samosu, Římě, čímž tomuto místu dodávaly ráz prostituční čtvrtě a často je za takovou čtvrt označovali. To platí hlavně o přístavních čtvrtích

obchodních velkoměst, například o Korintu a Alexandrii, kde poprvé pokládali za nevyhnutelné soustředit prostituci do veřejných domů.

Potulná prostituce ráda vyhledávala i místa, která svou polohou poskytovala příležitost k okamžité souloži, jako jsou mosty, klenby, arkády, hradby, místa se stromy a křovím, hřbitovy a tmavé kouty, neosvětlené uličky apod.

V Aténách byl nejstarší prostituční čtvrtí vnější a vnitřní *Kerameikos*, a to snad proto, že na jeho hranici stál Afroditin chrám a celý *Kerameikos* se původně rozprostíral před staršími městskými zdmi jako hrnčířská čtvrt'. Vnější *Kerameikos*, vlastní předměstí, se hlavně později stalo pravým centrem nevěstinců a oblíbeným místem pouliční prostituce. *Agora* (náměstí, tržiště) vnějšího *Kerameikonu* sloužila v pozdějším období jako burza nižších hetér: nápisy na zdech a hlavně na některých sloupech představovaly jakési noviny s časovými zprávami o nich. Přechod z vnějšího do vnitřního *Kerameikonu* tvořila promenáda, lemovaná sloupovím, která podle Livie byla téměř tisíc kroků široká a vedla ke gymnasionu Akademie, velmi hojně navštěvované mužskou mládeží. Stala se pravým aténským korzem a lehká děvčata sem chodila tak hojně, že tamější bránu pojmenovali „bránou veřejných děvčat“.

Kromě *Kerameikonu* zde byla *Phyx*, staré lidové shromáždíště proti areopagu, mohutný zděný půlkruh se schody, výklenky, stupni a mnohými kouty a chodbami, které sloužily potulné mužské a ženské prostituce. Možná zde stály i skutečné nevěstince. Třetím místem nevěstek byla přístavní čtvrt' *Pireus*, kde se prostituce velmi brzy rozmohla u Afroditina chrámu na mořském pobřeží, podporovaná obchodním a cizineckým ruchem. Solonovy státní bordely byly v *Pireu*. Jak se sem sbíhala vyfintěná veřejná děvčata při příjezdu lodí, popsal Plautus v komedii „*Epidicus*“.

Místopis prostituce v Římě zachytil podobné rozmístění jako v Aténách. Přesně rozlišovali prostituci u městských zdí a prostituci uvnitř města. Martial řadí poběhlíce u městských zdí mezi nejnižší prostitutky. Většina nevěstinců za městem se podle všeho nacházela na severovýchodě, u velkého pretoriánského tábora, aby vojáci nemuseli chodit za pohlavním stykem daleko. *Dioklecianovy lázně*, které zde postavili později, jistě přispěly k dalšímu vývoji prostituce na vnějších hradbách. Ale většinu předměstských prostitutek tvořily potulné, hřbitovní a přespolní nevěstky. Ve vnitřním městě patřila mezi nejstarší místa prostituce *Toskánská ulice*; tvořila část cesty spojující Fórum s Velkým cirkusem a byl na ní velmi čilý obchodní ruch. Také na druhé obchodní třídě, která ústila na *Sacra via*, se zřejmě pěstovala prostituce. Hlavním sídlem římské prostituce soustředěné do veřejných domů byla čtvrt' *Subura* mezi Fórem a východní částí města, středisko starořímského lidového života. Ovidius ve svém „*Umění milovat*“ uvádí další střediska prostituce: *Porticus*, sloupové síně se zahradami a vodotrysky, kde se setkával elegantní římský ženský svět, chrám bohyně *Isis* na *Marsově poli*, různé části Fóra, divadla, cirkus, arénu.

Sloupovím *Pompeiovým* krok za krokem ve stínu kráčeje,
když se slunce svou cestou octne v znamení lva.

Zajdi, kde *Oktavia* svou k synově přidala stavbu,
skvostné z mramoru dílo, cizí ježž dodal jí kraj.

Nestraň se sloupoví toho, v němž hojně obrazů starých,
po *Livii* má jméno, která je stavěla kdys..

Zajdi tam, kde sochy jsou doer, jichž rukou bratřanci padli,
otec kde *Danaus* stojí v nuce svíraje meč...

Nestraš se svatyň, kde memfiská Isis co kráva je ctěna,
mužům jež milenky dává jak Jovovi kdys...
Náměstí také - věřil bys tomu? - se k záletům hodí,
často vzplanula láska na hlučných náměstích těch.
Mramorový kde Venušin chrám, tam pod ním je nymfa,
která paprskem vody vysoko rozráží vzduch.
Často na místě tom je Amorem znalec práv zajat,
ten, kdo pomáhal jiným, sám sebe neuchrání!
Venuše pak se mu směje tam z chrámu, jenž v sousedství stojí:
dříve obhájce dobrý, teď by se hájit chtěl dát...
Hlavě vycházej na lov, kde pne se divadel oblouk,
více žen se tu schází, než by sis mohl snad přát.
To, co milovat lze, s čím možno si pohrát, tu najdeš,
na jedno milování anebo na dlouhý čas...
Ať mi nepropaseš ni závodu vybraných koní,
pro lid prostorný cirkus výhody přemnohé má.
Prsty v něm nepotřebuješ, bys řeči tajemné vedl,
abys znamení dostal, kývati nemusíš tu.
Vedle paní si sedni, v tom nikdo ti nebude bránit,
bokem přitul se k boku, pokud jen možno to je...

Cirkus Maximus mezi Palatinem a Aventinem odedávna patřil mezi střediska potulné i usedlé prostituce, neboť u něho byly možná nevěstince souvisící s Venušíným chrámem, který zde stál od roku 259 př. Kr. Kromě cirkusu navštěvovaly nevěstky často i gladiátorské zápasy v aréně. Za Ovidiových dob se tyto zápasy pořádaly na Fóru vysypaném pískem, později ve Flaviánově Amfiteátru, dnešním Koloseu.

Amor, Venušin syn, zde na písku zápasil často.
Kdo se na rány díval, do srdce zraněn byl sám.
Zatímco mluvil a po ruce sahal, ji o program prose,
zatímco sázel a ptal se, zápasník který má vrch,
zalkal poraněn náhle, šíp létavý ucítiv v srdci
a tak roli též dostal v gladiátorských těch hrách.

Za císařství, jak jsme se už zmínili, se střediska prostituce stávaly stále více lázně, jejichž počet několikanásobně převyšoval počet nevěstinců. Konstantinův popis římského okresu zaznamenal jen 45 nevěstinců, ale 856 lázní. K nejznámějším a nejvíce navštěvovaným patřily Agrippovy a Nerovy lázně na Marsově poli, Titovy a Trajánovy lázně nedaleko Kolosea, Caracallový lázně na Aventinu a nakonec Diokleciánovy na Quirínálu. Martial označuje Fortunátovy, Faustovy, Gryllovy a Lupovy lázně za velmi vykřičené nevěstince a bujné krčmy.

Antický nevěstinec byl podle svého vzniku veřejnou, státní budovou. Řecký státní nevěstinec za Solonových dob měl název „veřejný dům“ a společné pojmenování s chrámem, z něhož pravděpodobně vznikl.

To se udrželo pouze v 6. století př. Kr. Později se většina řeckých nevěstinců a všechny římské nevěstince staly soukromými podniky pod státním dozorem, platily státu daň, ale spravovali je jednotlivci mužského či ženského pohlaví jako soukromé vlastnictví nebo pronajatý podnik. Některé měly ráz bordelů nejnižšího druhu, jiné byly vkusnější a jejich jednotlivé pokoje se pronajímaly na hodiny a dny cizincům

jako dočasné příbytky k milostným kratochvílím, zcela podle způsobu „hostinských pokojů“ v určitých hotelích za našich dob. Jako „hostinské pokoje“ se používaly i soukromé příbytky, které si pronajímaly hlavně hetéry a půjčovaly si je ke schůzkám.

Řekové měli velmi mnoho názvů pro různé druhy těchto útulků tajné nebo prodejné lásky, rozlišovali podle jména veřejné a soukromé nevěstince, kuplířské a hostinské domy, krčnářské nevěstince, například název *paidiskeion* ještě přesněji označoval nevěstinec s mladými děvčaty. Obvyklý římský název byl *lupanar*, ale i zde měli mnoho názvů pro speciální druhy. O vnitřním zařízení řeckých nevěstinců mnoho nevíme: V menších bylo jedno děvče, ve větších několik, chodily zde nahé nebo zahalené do tenkých průsvitných šatů, často stávaly v řadě před dveřmi, nebo se podle slov Aristofana koukaly z oken „jako lasičky“. Hosté si je mohl podle chuti prohlédnout a vybrat si. Na rozdíl od příbytku hetér měly otevřeno celou noc a vchod zastíraly jen pestrým závěsem. Římské nevěstince byly většinou velmi primitivní, špinavé, těsné a tmavé, ale existovaly i lepší domy nebo elegantně zařízené pokoje v obyčejných nevěstincích. Kromě Juvenalova popisu zachycujícího Messalinina dobrodružství existuje i proslavený popis z Petroniova (*Gaius Petronius*, zemř. sebevraždou 66 po Kr., řím. spisovatel) „*Satirikonu*“:

Encolpius hledá svého přítele Ascyлта a jeho byt, přičemž zabloudí a ptá se okolodoucí stařeny na správnou cestu. „Vedla mne na odlehlé místo, potom odhrmla závěs a řekla: Bydlíš jistě zde. Když jsem na to odpověděl, že tento dům mi nepřipomíná hledaný dům, uviděl jsem několik mužů, jak se nehlučně propléтали mezi nápisy (nad pokojíky) a nahými děvčaty. Konečně, bohužel pozdě, jsem zjistil, že mne zavedla do nevěstince. Proklínal jsem úlisnou stařenu, zahalil jsem si tvář a rozběhl se přes *lupanar* na druhou stranu. Vtom mi najednou u východu (zadním vchodu) vběhl do cesty Ascyлтos, stejně unavený a šokovaný. Zřejmě ho sem zavedla stejná stařena. Jen co jsem ho se smíchem pozdravil, zeptal jsem se, co dělá na takovém špinavém místě. Rukama si setřel pot a řekl: Ach, kdybys věděl, co se mi stalo! Copak? zeptal jsem se ho. Ještě celý udýchaný spustil: Když jsem bloudil po celém městě a nemohl nalézt naše bydlíště, přistoupil ke mně jakýsi tatka a velmi zdvořile se mi nabídl jako průvodce. Tmavými a krivolakými uličkami mne dovedl sem, dal mi do ruky zlatý peníz a žádal ode mne nemravný úkon. Už stihl zaplatit poběhlíci za její pokoj, už na mne kladl ruku a kdybych nebyl silnější, byl bych musel na všechno přistoupit.“

Tyto doklady vhodně doplnily vykopávky pompejského nevěstince (1862). Stál ve středu města na nároží a vcházelo se do něj z obou stran. Měl přízemí a poschodí; v přízemí bylo okolo vestibulu několik pokojíků, každý s plochou dva metry čtvereční, se zděným lůžkem a s malbami a nápisy přiměřenými jejich účelu. Proti vchodu byl záchod a ve vestibulu budka pro klíčnici. V poschodí byl sál a několik lépe vybavených pokojíků, zvláštní vchod se schody, které vedly do boční ulice. Vnější galérie, přístupná ze sálu a pokojíků, vyčnívala do obou ulic. Dolní místnosti neměly jiný otvor kromě dveří z chodby, byla v nich proto tma a i ve dne byly osvětleny lampami.

Navenek se *lupanary* nelišily od jiných domů; až když do nich člověk vstoupil, uviděl, že trámy dveří jsou vyzdobeny vavřínem jako u svatebního domu a ozářené lampou, kterou bylo zdaleka vidět. Bylo v nich dusné a páchnoucí ovzduší. V pokojících měli milenci jen rohož ze slámy nebo rákosu na zemi či zděném lůžku. Proto děvčata a chlapci většinu nevěstinců dlouho neobývali, jen po dobu

stanovenou zákonem. Pouze elegantní nevěstince, kuplířské domy a příbytky hetér vyhovovaly a používaly se k trvalému bydlení. V obyčejných nevěstincích dostalo každé děvče na noc určitý pokojík, kde nad dveřmi mělo napsáno své jméno, většinou nepravé, nýbrž přijaté (*titulus*) při zápisu do seznamu nevěstek. Jiný nápis nad dveřmi oznamoval, zda je obsazeno nebo volno. Otázka, zda byly zvláštní chlapecké bordely nebo zda děvčata a chlapce zaměstnávali ve společných nevěstincích, není dosud úplně objasněna. Mnohé ženské nevěstince příležitosti jistě sloužily i k homosexuálním stykům. Cassius Dio vypráví o císaři Heliogabalovi (viz oba výše), že chodil do vykřičených veřejných domů, vyháněl odtud děvčata a potom zde se svými chlapci páchal výstřednosti.

V antických nevěstincích se samozřejmě v hojně míře vyskytovaly erotické a obscenní nápisy a obrazy s narážkami na sexuální úkony a osoby, které sem chodívaly. V uvedeném pompejském nevěstinci se zachovalo 136 takových nápisů. Obrazy a kresby zachycovaly hlavně různé milostné postoje, *figurae Veneris*. Nevěstince se otevíraly ve tři odpoledne – o deváté podle římského počítání času – proto byla děvčata nazývána *nonariae* (devítky). Tento čas stanovili proto, aby mládež nezanedbávala učení a nenavštěvovala nevěstince už před polednem. Mezi nevěstince je třeba počítat i ty hostince, které například za Aristofanových dob měly v prvním poschodí místnosti, kde se nevěstky oddávaly na rohožích. Někdy k tomu posloužily i zadní místnosti. Podobným podnikem bylo *thermopolium*, kde se podávala teplá jídla a nápoje a ve zvláštních místnostech, označených uvedeným závěsem, čekala prodejná děvčata.

V Pompejích objevili *thermopolium* na Via Secunda; má zadní ložnice a nad vchodem falický znak. Za císařství byly bordelovou zvláštností palácové nevěstince různých císařů, o jejichž vznik se pravděpodobně zasloužila Messalina. Takové dívčí a chlapecké nevěstince dal postavit Heliogabalus, Commodus (Marcus Aurelius Commodus, císařem 180–192 po Kr.) a Carinus (Marcus Aurelius Carinus, císařem 283–285 po Kr.). Soudě podle Pompejí, měly jednotlivé nevěstky v přízemí některých domů jakési „krámky“, *cellae meretriciae*, do nichž se vcházelo přímo z ulice a které neměly s ostatními částmi domu nic společného. Bohaté soukromé domy měly uzavřené místnosti s erotickými malbami, které domácí pání asi používali k pěstování prostitute obou pohlaví.

Početné byty hetér a domy schůzek se nelišily od lepších soukromých bytů a byly roztroušeny po celém městě jak u Řeků, tak i u Římanů. Byly v nich hezké pokoje a postele, koupelny a jídelny často vyzdobené erotickými uměleckými malbami. Hosté se snad v domě orientovali díky zvláště umístěnému svítidlu. Dekoltované hetéry lákaly z okna. Návštěvníci na sebe upozorňovali zaklepáním nebo zapískáním. Když měla hetéra obsazeno, byly dveře zamčeny. Lepší hetéry měly jednu nebo několik služek, často celý zástup, který vzrůstal podle toho, jak vzrůstala hetérina pověst.

Stejně primitivní kořeny prostitute měly vždy za následek, že se u prostitutek projevil *typické povahové rysy*, opakující se biologické účinky a psychické změny, což některé vědce vedlo k domněnce o vrozené prostituční povaze. Tuto domněnku je třeba zásadně vyvrátit, i když i ve starověku prostitute někdy souvisela s jistou tělesnou a duševní méněcenností. Celkově nemůžeme připustit, že by antické prostitutky byly dědičně zasaženy jistými sociálními vlastnostmi, už proto ne, že většina nevěstek vyšla z otroctví a k prostituci se dostávala jen shodou okolností. Kde však podstatnou příčinou byla sociální bída, kde vznikaly celé generace

prostitutek, tam se setkáváme se ženskými zjevy, které lze označit za rozené nevěstky. Jinak je i antická prostituce dokladem toho, že každé řemeslo rodí trvalý lidský typ s různými charakteristickými osobnostmi: typická zvláštnost nevěstky je tedy produktem jejího zaměstnání, nikoliv však jeho příčinou. *Typ nevěstky*, typ ženy, která nikoho nemiluje, ale lásku stále jen předstírá a myslí na to, jak nejrafinovaněji vynámit co nejvíce prostředků od svého zákazníka, tento typ je ve všech dobách stejný a staří básníci, hlavně spisovatelé antické a římské komedie, nám ho popsali neobyčejně plasticky. Aristofanes, Alexis, Menander, Plautus a Terentius zvětšili antickou prostituci skutečně klasickým způsobem. Zířnost, pobožnickářství, žravost, lhářství, žárlivost, závist, pověřivost, drzost, nestoudnost, fintivost apod. – tyto charakteristické znaky pravých nevěstek nalezneme i u antických prostitutek, jde o stejnou shodu mravů, zvyků a životních osudů.

Už vnější zjev antické prostitutky, její chůze, kosmetika, šaty a paráda prozrazovaly její povolání.

Tato umí hru boků, vzduch tunikou vlající chytá,
odměřeným svým krokem vznáší se pýchy jak zjev,
... Pružnější mnohem, nežli jak přípustno je.

Jiný spisovatel popisuje její chování na ulici, její purpurový šat, doprovod otrokyně a vyzývavý pohled za bílého dne, jak na dálku voní balzámem, jak okatě potřásá náramky, aby pěkně zvonily, jak špičkami prstů přidržuje dolní záhyby šatů a tímto milostným znamením láká mládence.

Umělé pěstování krásy, tj. zdůrazňování určitých tělesných půvabů a zakrývání nedostatků včetně vlastní kosmetiky se pokládalo za výsadu hetér, ale proniklo i do ostatního ženského světa.

Ve starověku se poprvé setkáváme se skutečností, že „tón v módě“ udávají prostitutky a až od nich je móda převzata počestnými ženami. Ve větších hetérských podnicích byla neustále vymyšlena nová móda v oblékání a krášlení vůbec. Toto řecké hetérské umění krášlit se přešlo i do Říma a Ovidius mu věnoval ne jeden verš. Velkou pozornost věnovaly hetéry ústům a zubům; znaly i falešné zuby. Vlasy si upravovaly velmi rafinovaně a s mnohými zvláštnostmi. Některé způsoby jejich úpravy se dodnes zachovaly v kruzích koketního ženského světa. Například si odedávna lehké ženy se zvláštní zálibou barví vlasy na blond mastí nebo tinkturou; s oblibou nosívaly i plavé paruky. Starší nevěstky si barvily prošedivělé vlasy na černo. Účesy často měnily.

Podlouhlý obličej máš-li, nos pěšinku v účesu prostém,
takto Laodemia mívala upraven vlas.

Obličej okrouhlý však chce uzel mít nad čelem mírný,
přítan vlas za uši sčesej, ať vidět je běl.

Jiná lадné své vlasy nech po obou ramenech splývat,
tak tě, Foebе, ty pěvný, s lyrou tvou možno je zřít.

Jiná zas sdrhni je vzadu, jak Diana ve zvyku mívá,
v krátké když suknici honí po lesích zvěř.

Těhle slušívá to, když vlasy volně jí vlají,

jiné ať obtočí hlavu pevně přilehlý vlas.

Této se líbí jej zdobit hřebínkem z arkadské želvy,
ta zas zvlněné vlasy nosí a ráda je má.

Jako je nemožné spočítat žaludy na větvích dubu

anebo na Hyble včely, na Alpách veškerou zvěř,
stejně nemožné je mi všechny ty účesy líčit,
neboť úpravu novou přináší každický den.

Chyby a nedostatky vlasů zakrývaly i přičesky a parukami. V Římě byly zvláštní obchody s vlasy, kde měli především blond, jimž ženy dávaly přednost. Přivázely je z Germánie nebo o ně připravili germánské zajatce. Pro depilaci a při ní používané prostředky měli Řekové a Římané zvláštní názvosloví. Chloupky odstraňovali horkou pryskyřicí, zvláštní náplastí nebo je vytrhávali kleštičkami. Nevěstky „hladké jako děti“ byly mimořádně oblíbené. Už v antice patřilo líčilo k nevyhnutelným zkrášlovacím prostředkům. O Fryne zaznamenali, že na jakési hostině hetér při hře rozkázala, aby všechny přítomné ponořily ruce do vody, potřely si jimi tvář a potom ji osušili rukavičkou; sama šla příkladem. Ukázalo se, že tváře ostatních hetér jsou pod vrstvou líčidla plné skvrn, zatímco Fryne vypadala jako předtím, neboť se nelíčila.

Běloba a křidový prášek, lakmusová a miniová červeň byly nejběžnějšími a pro pleť neškodlivějšími líčidly. Jako další nepostradatelný prostředek používaly voňavé masti, které často dostávaly v kelímcích od svých milenců. Na toaletním stolku antické světoběžnice bylo navrženo více kelímků, kosmetických a toaletních potřeb než na stolku dnešní módní ženy: pěstovala si obočí, uměle je spojujíc, podmalovávala si oči různými černými nebo i žlutými barvami, nosila „mušky“ apod.

Původně pokládala antika velkou *parádu* a pestré šaty za vhodné jen pro prodejné ženy, zatímco prosté občance nejlépe slušely jednoduché bílé šaty bez nápadné ozdoby. Už v sedmém století př. Kr. Seleukův zákon (viz výše) stanovil, že zlaté šperky a lemované šaty mohou nosit pouze nevěstky. Podobné zákony měli i v Syrakusách a v Aténách, kde podle Solonova zákonodárství směly nosit květované šaty jediné prostitutky. Ale vzdor těmto zákonům ženský svět velmi brzy přešel k volnější praxi, i když nápadná ozdoba a pestré šaty byly vždy odznakem prostituce.

„Ctnostné ženě,“ říká Lucián, „aby zdůraznila svou krásu, stačí jemný náhrdelník, lehký kroužek na prstě, perla v uchu nebo stuha, která volně spiná vlasy, a pro její krásu to znamená tolik, jako purpurový pruh pro šaty; ale nevěstky, hlavně ty, které mají méně hezkou postavu, nosí šaty celé purpurové a na krk si věší zlato. Domnívají se, že jejich rameno jasněji svítí, když se na něm blýskají zlaté očky, když se objeví se šperkem ze zářivého kovu.“ Známe i následující popis hetéry: „Tvář se jí leskla od líčila a vlasy si zřejmě zaplétala a nasazovala před zrcadlem. Na krku jí visely drahocenné řetězy, aby zvyšovaly její krásu. Byla ověšena i množstvím jiných cetek, náramků a náhrdelníků. Nezapomněla ani na ozdobu hlavy. Hned vrhla pohled na své šaty, z nichž volně vyzářovala její krásu, hned zase na své nohy, za chvíli pozorovala sama sebe a současně, zda si ji někdo všiml.“ Antické nevěstky rády nosily hlavně drahé purpurové a šafránové látky, za císařství měly k dispozici bohatý výběr i jiných barev.

Což mám o šatech říci? Já neradím k výšivkám zlatým

ani k vlněným látkám, z Tyru jež nabarvil nach.

Tolik když různých barev se dostane za cenu menší,
jaké šílenství je to jmení na sobě nést!

Je tu blankytná barva, již nebe bez mráček mívá
tehdy, když teploučký vítr nenese od jihu déšť.

Jiná se podobá mraku, v němž s beranem Frixus a Hella
úkladům Inoiným ulétli v daleký kraj.

Tahle mořským je podobna vlnám a jméno po nich má,
věřím, že jistě i nymfy strojí se v takový šat.

Je tu šafránová, již na šatech Jitřenka mívá
rosu kol dokola rosíc, Slunci když zapřahá vůz.

Z této hlásí se myrta, z té ametysty zas rudé,
tahle jestřáby kryje, ta zas jak růže je běl.

Zde je kaštanová, ó Amaryllido, mandlová také,
ba i takové látky, jež mají barvu jak vosk.

Omládlá země co vydává květů, když v teploučku jarním
z větví pupence raší, tuhý když prchá již mráz,
tolik, ba více šťáv vypije vlna, jen vybírej tedy.

Také v antice znali určité druhy triček, dekoltáže a vykasání, polozahalené a obnažení, jimiž uměli někdy drsně zdůraznit ženské vnady. V nevěstincích většinou nosila děvčata oděv z velmi tenké a průsvitné látky, někdy hedvábné, diafané chitonia, v němž vypadaly jako nahé. Dekoltáž za císařství a její obvyklý účinek vystihl Ovidius takto:

Spodek ramene svého a svršek paže nech holé,
aby, kdo nalevo sedí, mohl tam s údivem zřít.

Zvláště to sluší, když sněžnou plet máte. Já tohle když spatřím,
rámě celičké nahé polibky pokrýt mám chut'.

K nevyhnutelné a nejoblíbenější toaletě patřil pochopitelně i náhrdelník ze zlata nebo zlatých penízků či drahokamů, například smaragdů, a dále i barevné stuhy přes prsa, často pestré se zlatými nápisy, ve vedrech vějíře, náušnice a tarentské závoje.

Povaha prostitutek vyplývala z toho, že jejich většina měla velmi nízkou duševní a vůbec životní úroveň, takže se u nich mohly pod vlivem jejich řemesla snadno projevit především ty horší, *asociální rysy*.

Lhářství a pokrytectví nevěstek bylo ve starověku příslovečné. Horatius o „křivopřísežné nevěstce“ hovoří jako o všedním zjevu, Propertius popsal, jak kuplířky cvičí děvčata ve lži. Nevěstka musí projevovat lásku zákazníkovi, který je právě u ní, aby dráždila jeho vášeň a dostala vyšší mzdu. Vzdor tomu, že pohlavně je zpravidla lhostejná a necitlivá, musí předstírat vášeň a požitky přiměřenými pohyby a vzdechy.

Která je povahy chladné a lásku bez vášně vnímá,
předstírej lživými vzdechy vášnivě rozkoše stesk!

Nešťastná dívka je ta, jež v místě nic necítí onom,
jehož společně mají užiti žena i muž.

Jenom se stráž, co líčíš, by lež to nebyla zřejmá.

Víry ať dodají tomu pohyby tvé i zrak.

Ale podváděly i jinak: při hostinách, které platili zákazníci, falšovaly jídla i nápoje. Když kultivované antické hetéry projevovaly smělou nebo i drzost nevťiravou formou duchaplného vtipu, u obyčejných nevěstek se tyto vlastnosti zvrhly na hrubou a nepříjemnou výbojnost. Rády házely po mužích jablky; když je něco mimořádně pobouřilo, vylily na nepohodlného okolojdoucího nočník. Čteme např. o tom, jak poběhlíce Psenobastis vyběhla z domu a chytila starého Herakleita

tak prudce, že téměř spadl, po jeho protestu mu roztrhla plášť, až mu obnažila hrud', a naplivala mu do tváře, a když se prý dovolával svědků jejího hrubého výstupu, vřítla se do domu a z okna ho polila močí – nepřipomíná nám to pouliční scény běžné i dnes na periférii velkoměsta?

Řeč nevěstek se pochopitelně ani v antice nevyznačovala nevinností; když si uvědomíme, že ve starověku všeobecně neznali dnešní odpor k tomu nazývat věci pravým jménem, snadno pochopíme, že ani lepší hetéry se nevyhýbaly kynickým a oplzlým výrazům, čímž prý zvláště vynikaly Mania a Gnathaena. I když nevěstky do jisté míry spojuje jakási oechovní solidarita, velmi často se mezi sebou hádaly a hašteřily v ostrém soupeření, hlavně o toho či onoho milence. Glycera v dopise Baccidě žárlivost nazývá „takovou přirozeností v našem stavu“ a Thais označuje za „běžnou věc mezi hetérami“, že jedna druhé se snaží milence odloudit.

Všechny měly rády víno a byly pořádné pijanky. Některé byl pohár vína milejší než peníze nebo jiné dary. Velmi často propadly typickému alkoholismu, jako například známá Lais.

Obvyklým jevem v antické prostituci, stejně jako v dnešní, byla *naivní zbožnost nevěstek*. Zvláště vřele uctívaly Afroditu nebo Venuši, horlivě se zúčastňovaly afrodizií a jiných náboženských slavností, kde jako oběť kladly k nohám Venušiných soch zlaté mince, Venuši, Kupidovi a jiným symbolům obětovali věnce, kytice, masti a různé potřeby svého života a řemesla, například zrcadla, flétny apod. Bohaté hetéry dávaly chrámům ze svého zisku drahé dary, dokonce i drahocenné Afrodityny sochy. K této zbožnosti se však družila i *pověřivost*, zejména víra v milostná kouzla. V „Prvním Luciánově rozhovoru“ říká Glycera hetěře Thais o Gorgoně, která jí odlákala milence: „Myslíš, Thais, že se Arkančan chytil na její vlny? Snad nevíš, že její matka Chrysarion je čarodějnice, která zná některá téalská zaříkadla a umí přičarovat Měsíc na Zem? Dokonce se říká, že v noci létá. Dala tomu člověku něco k pití, aby se zbláznil.“ ve čtvrtém rozhovoru se Baccis zmiňuje o velmi šikovné čarodějnici ze Sýrie, „ženě ještě pevné, hrubého zevnějšku, která jednou Fania, když se na mne bezdůvodně hněval jako Charinus na tebe, opět se mnou smířila, a to po čtyřech měsících, kdy jsem se už vzdala všech nadějí: její silná čarodějnická zaklínadla ho okamžitě přivedla ke mně... Nežádala velké peníze, drachma a chléb jsou vše, co je třeba jí dát. Kromě toho musí mít po ruce trochu soli, sedm obolů, síru, pochodeň a pohár míchaného vína, které sama vypije. Je k tomu třeba i něco odmuže, nějaké šaty nebo boty nebo i několik jeho vlasů či něco podobného. Zavěsí to na zvonec, zakouří sírou, do ohně hodí trochu soli a vyslovuje přitom jeho a své jméno. Potom vezme ze záhradky kouzelné kolo a roztáčí ho, přičemž obratným jazykem mluví barbarskou formou, která příšerně zní. Alespoň tehdy to tak dělala a můj Fanius skutečně brzy přišel... Kromě toho mne poučila o velmi účinném prostředku, abych mu zošklivila Foebis: měla jsem dávat pozor na stopy jejích šlápějí a hned po nich šlapat svou pravou nohou na stopu její levé nohy a zahladit ji a potom naopak, a přitom říkat slova: na tebe šlapu a nad tebou jsem!“

Většina čarodějnic přicházela z Thesálie, jiné ze Sýrie a Frýgie (vše viz výše); byly převážně kuplířkami, používaly své čarodějnické umění u ostýchavých děvčat nebo milenců, připravovaly nápoje lásky a různými kouzly a zaklínadly se snažily povzbudit nebo odhánět lásku. Své hokuspokusy dělaly v noci na popravištích a hřbitovech. Horatius uvádí, že se za jeho dob proslavily čarodějnice Canidie, Sagona, Veja, staré kuplířky. Popisuje jejich přípravu k usmrcení chlapce, jehož morek a játra měly použít pro nápoj lásky pro starého záletného a nevěrného Varra.

Starověké prostitutky byly stejně typicky *neploché*, hlavně proto, že používaly umělé prostředky proti počětí. Artemidoros přirovnával nevěstinec ke hřbitovu; je prý místem smrti jako hřbitov, neboť zde příliš mnoho lidského semena přichází vniveč. Ve „Druhém Luciánově rozhovoru“ Martion nazývá výchovu dětí „nejnamáhavějším zaměstnáním hetér“; často se mu vyhýbaly jejich pohozením. Přesto některé i velmi zaměstnané hetéry porodily několik dětí, například Neaera měla dva syny a dceru.

Kromě popsaných vlastností, vypěstovaných jejich řemeslem, měly antické nevěstky i *dobré a ušlechtilé vlastnosti*. Terentius, Plautus, Lukianos (Lucián), Alkifron, Aristaenet nám zanechali jména nevěstek, které prý měly „zlatá srdce“. Demosthenes se zmiňuje o obětavé péči, s jakou Neaera a její dcera ošetřovaly nemocného dceřina manžela přesto, že si to vůbec nezasloužil pro svou povahu. Livius zaznamenal věrnou lásku nevěstky Fecenie k jistému mládenci.

Zdola nahoru, často se střídavým štěstím a nakonec zcela dole, to byla křivka *životního osudu* antické nevěstky. Jako otrokyně se nevěstkami stávaly většinou velmi brzy. Neaera se stala nevěstkou ještě jako dítě. Na druhé straně jsou však známy i případy, když se žena oddala prostituci velmi pozdě, například vdova, neboť se nemohla uživit jinou prací. V jednom epigramu se loučí vdova s tkalcovským stavem, zasvěceným Athéně, milujícím zpěv, ale poskytujícím jen hladovou práci, a i když začíná čtvrté desetiletí svého života, chce se stát hetérou. Vášel se prý neptá na roky. Nejedna hetéra, která své řemeslo začala v dětství, je pěstovala dvaet, třicet ba i padesát až šedesát let. V „Jedenáctém Luciánově rozhovoru“ má hetéra Filemation ještě jako pětáctýřicetiletá velký půvab pro muže. O jisté šedesátileté antické hetéře se říká:

Právě šedesát roků již dokončil Charitin život,
vlasů jejích vlny však černé posavad jsou,
posavad stojí jí také na prsou z mramoru koule
pevně tak nepodpírány stuhou, již obepjat je trup,
z kůže pak, zbavené vrásek a z každého jejího póru
steronásobně se řine ambrosiový pach.

Ale jiná stará poběhlice, i když si barvila vlasy, líčila se a vedla řeči jako mládice, působila strašným dojmem a byla „poskvrnou Afrodity“. Přestože některé hetéry, mezi něž patřila i Fryne a Lamia, muži obletovali i v pokročilém věku, většina klesla do bahna nejnižší prostituce nebo skončila jako kuplířky. Také slavná Iais, jak jsme už řekli, se stala nakonec kuplířkou a pijankou; ztloustla, což bylo také charakteristickým rysem stárnoucích nevěstek.

Tu a tam se některé hetéry vdaly, poměrně často za mocné a slavné muže. Charikles, bohatý mládenec, si vzal za manželku hetéru Milissarion, když mu porodila syny, neboť „pokládá za největší nespravedlnost, aby matku takového amorka i nadále nazývali jen milenkou“. Někteří milenci, když si hetéru nechtěli vzít za manželku, ji alespoň vykoupili z otroctví. Dělal se to i proto, že milenec se chtěl oženit a bylo mu nepříjemné vidět bývalou milenkou na tom samém místě u stejného řemesla. Tak milenci vykoupili Neaeru v Korintu, odkud potom odešla do Atén.

Příjmy prostitutek byly v antice většinou poměrně nepatrné, ale drahé hetéry si uměly vynutit a vylákat obrovské sumy. Stupnice odměn od velkých sum k několikahaléřovým mzdám měla obrovské rozpětí. Také jednotlivé nevěstky prošly touto stupnicí zdola nahoru často ve velmi krátkém období. Martialův epigram říká:

Galla dvacet tisíc kdys ode mne požadovala,
upřímně řečeno, drahou tenkrát se nezdála mně.
Minul však rok od té doby. – Dej deset tisíc! – mi řekla,
Zdálo se mi však, že chce nyní více než dřív.
Když potom za půl roku již dvě jen tisíců chtěla,
tisíc jsem nabídl já. Ona je odmítla však.
Dvě nebo tré kalend asi pak uplynulo nám zatím,
za čtyři zlatáky již jen sama se nabídla mně.
Ty jsem zas odpřel já jí. Pak sto jen sesterci chtěla,
leč teď i za to se zdála mně příliš drahou být již.
Jakýsi vedlejší příjem mi vynesl kvadrantů stero,
požádala mne o ně. Chlapci, řek' jsem, je dám.
Hlouběji zda bylo možno jí sestoupit ještě? I věru.
Galla se nabídla zdarma: odpřel jsem jí to.

Smlouvání o ceně na ulicích i v nevěstincích mělo stejně odporné formy jako dnes. Za vznešené hetéry samozřejmě vyjednávaly zprostředkovatelky, většinou některá služka. Obratnost, s jakou chytrácké hetéry uměly vymáhat od svých milenců co nejvíce peněz a cenných věcí, obratnost jednou něžná a opatrná, jindy bezohledná a brutální, sloužila také neustálému zdroji satiry a ironie antických básníků a spisovatelů, a to velmi brzy. Podle Herodota se Sapfo posmívala svému bratrovi Charaxovi, že pramřhal svůj majetek s hetérou Rhodopis. Později se hlavně korintské hetéry proslavily svými požadavky. Běžná osidla ziskuchtivých hetér názorně popsal Ovidius:

Žena, ač dobře se střežíš, přec okrade: najde již způsob,
aby, když milenec touží, vzala mu bohatství kus.
K paní, jež kupuje ráda, jde čilý podomní kramář,
co ty tu u ní tak sedíš, zboží své vykládá on.
Ona tě k prohlídce pozve, řkouc lichotně, dobrý žes znalec,
pak tě zlíbí a prosí, abys mu počinek dal.
Na léta prý se spokojíš s tím, tak přísahat bude,
že jest potřebná nyní, vhodná to koupě prý teď.
Peněz, jichž třeba, že nemáš, když předstírat budeš,
bude chtítí tvůj úpis, psáti že k zlosti své znáš.
Jindy jak v rodný svůj den tě hostí a vynáhá dary,
podle toho jak třeba a rodic se několikrát.
Co když v slzách a pláči své ztráty vylhané želí,
z náušnice že právě drahokam vypadl jí.
Často si půjčí něco, co nevrátí nikdy.
Mnohdy si vypůjčí něco; co dáno, to vracet již nechce.
Škodu na škodu míváš, za kterou nemáš ni vděk.
Abych vyličit mohl těch nevěstek bezbožné spády,
úst mi nestačí deset s deseti jazyky v nich.

Nejeden mladík propadl své vášni do takové míry, že stůj co stůj chtěl obstarat peníze, aby uspokojil svou milenku. Ve „Dvacátém Luciánově rozhovoru“ se hetéra Joessa ptá svého milence: „Nutila jsem tě snad někdy, abys otce podváděl a matku okrádal a tak mi mohl dávat dary i když všechny ostatní ženy mého druhu to dělají?“

Kolik se tedy platilo antickým nevěstkám? ve státním nevěstinci 1 obolus, tedy velmi málo (asi 25 hal. v autorově době) i když si uvědomíme, že skutečná hodnota

peněz byla tehdy vyšší než ve většině současných států. Uspokojily se tím i chudé hetéry. Běžnou mzdou obyčejných hetér však byla drachma (6 obolů); „Afroditino dílo lze obdržet za drachmu,“ říká někde Plutarchos. Lepší hetéry však dostávaly více. Lukianos uvádí hetéru, která si stěžovala, že její stálý milenc, směnámík, jí nikdy nedává víc než pět drachem, a proto dala přednost malíři, který jí dává deset drachem. Řecké hetéry dostávaly jako odměnu zlaté statéry, miny, ba i talenty (asi 5940 Kč v autorově době). Ale vyhlášené a vyhledávané hetéry měly velmi vysoké *taxy*.

V římských nevěstincích a u kuplířů se cena každého děvčete určovala zvláště, kromě toho se platil malý poplatek za pouliční pokojíky, všechno dopředu. Nápis objevený v Pompejích zaznamenávají některé ceny, za které se dala dostat ta či ona žena; jde o nepatrné sumy. Pouliční děvčata brala o něco více, než se platilo v nevěstincích. Lepší nevěstky dostávaly kromě peněz i dary, náhrdelníky, náušnice, střevičky, šaty, lahůdky, voňavé masti. Ani zde nechyběly výstřednosti. O 250 talentech – na mýdlo – jsme už psali. Římský císař Carinus (viz výše) daroval jistě nevěstce dva drahocenné sloní kly, z nichž si dala zhotovit postelový podstavec. V komediích a v erotických spisech je mnoho dokladů o nenasytnosti nevěstek a slepé naivitě milenců, kteří dávali za jednu noc rodinné statky, za lásku usedlosti, vesnice i zámky, vydírali provincie, aby uspokojili krásné upírky. Našli se však i tací, kteří se děvče snažili obrát o mzdu nebo si z ní dělali legraci. Na druhé straně však nejedna prostitutka, bez ohledu na jejího vydržovatele, měla skutečného milence, od něhož odměnu nežádala.

Když si uvědomíme, že většina prostitutek byly otrokyně, bezohledně vykořisťované, že i mnohé volné nevěstky používaly služby kuplířů, pochopíme, jak z antické prostituce hospodářsky mnohostranně těžili i její nepřímí účastníci.

Kuplíři a kuplířky (pornoboskos, leno, lena apod.) hráli velkou úlohu v antickém společenském životě a v komediích je představovali typické figurky se zvláštními tělesnými znaky. Kuplíř míval kudrnaté vlasy, rozšklebenou tvář, dlouhou bradu, srostlé obočí a pleš. Pokládali je za ztělesnění lži a rafinovanosti.

Plautus říká, že kuplířský cech se podobá hmyzu – i komáři a mouchy, vši a blechy jsou dobré jen na trápení a vyvolávání odporu, ale k ničemu jinému. Nevěstince a povzbuzující krčmy měl většinou pod dozorem mužský kuplíř; v lepších bordelech vedly obchod zpravidla ženy, zkušené v hetérském umění. Kromě těchto nevěstincových kuplířů existovaly zástupy pasáků mužského i ženského rodu, kteří své řemeslo pěstovali na promenádách, v chrámech, lázních, kadeřnictvích a mastičkářských obchodech. Kuplíři a nevěstky vyhledávali i stánky směnámíků, kde se podle Plauta celičský den váleli v houfech okolo jejich stolků. Funkci kuplířky často plnily příbuzné, nejednou i matky. Petronius nás seznamuje se starou kuplířkou, která ráda vodila svou dceru a svého syna k bezdětným starcům a rafinovaně je k této prostituci vychovávala. Kuplířským pronajímáním vlastních žen cizincům byli známi muži z Byzance.

Obchod s děvčaty a chlapci tvořil rozvětvený základ, o který se antické kuplířství organizačně opíralo. Vedli jej zvláštní *mercatores*; své oběti skutečně pokládali jen za zboží, *merx*.

Otrokyně a otroci, které obchodníci prodávali a pronajímali, sestávali jednak z válečných zajatců, jednak z lidí ukradených už v dětství a vychovaných k prostituci. Takový osud často postihl i pohozené děti. Obchod s lidmi tedy neměl problémy s obstaráváním „zboží“ a mohl se volně šířit po celé helénsko-římské říši hluboko do Asie a Afriky. Kuplíři byli stále na cestách a nalodovali svá děvčata jako pšenici nebo víno. Bylo to velmi výnosné podnikání. V Tyrsu kvetl obchod s děvčaty už ve třetím století př. Kr.; velmi mnoho syrských prostitutek, kterými se hemžil Řím, procházelo především z Tyrsu. Z Alexandrie se mohlo toto zboží dovážet ve velkém už proto, že egyptské starověké lodě mohly pojmut až tisíc lidí. Kartágo dodávalo zejména černé otroky, dopravované z vnitrozemí Afriky.

Prodej k prostitucím účelům se většinou soustřeďoval na tržišti, kde děvčata a chlapce bezohledně veřejně vystavovali a nabízeli ve špinavých, zdaleka viditelných stáncích. Větší trhy na otroky se pořádaly i při náboženských slavnostech a gymnastických hrách. Mercatus meretricus (obchodník s nevěstkami) měl spojení s Afroditinými nebo Venušinými chrámy. Chlapce k lásce nabízeli v Říme v tzv. Septách na Marsově poli.

Lepší „zboží“ chránili před zvědavými zraky v oddělených místnostech, přístupných jen vznešeným a bohatým kupcům. Otroky a otrokyně na prodej veřejně vystavovali zcela nahé na otáčivém podstavci (*catasta*) nebo na kamenné tabuli, aby si je kupci mohli prohlédnout a podrobně prozkoumat od hlavy po paty z hlediska krásy i zdraví. Obchod měl dvojí formu: buď šlo o definitivní prodej soukromníkovi nebo veřejnému či soukromému nevěstinci, nebo pronajímali prostitutku jen na kratší či delší dobu, případně ji jen půjčovali na několik dní či hodin. Při skutečném prodeji natrvalo stálo hudebně vzdělané děvče dvacet až třicet min. Jelikož šlo většinou o otrokyně, uskutečnil se prodej řádnou právní cestou na základě kupní smlouvy.

Dvě takové smlouvy spolu se třemi jinými se našly mezi elefantinskými papýry (Elefantina, ostrov na Nilu u Asuánu). Byly dobře zapečetěné v hrnci a netknuty od té doby, co je napsali v letech 284 a 283 př. Kr. Prstenové pečete na ně dávaly smluvní strany, „volné“ pečete hetéra a svědkové z elefantinské posádky. Právní formou se dají dobře listiny srovnat s výkupními listinami z otroctví. Především vlastník se po převzetí ceny zříká všech nároků na děvče, které se nazývá Elafion, má svou vlastní pečete (jemnou ženskou hlavu s melounovým účesem) a je pravděpodobně svéprávnou osobou. Syřanka Elafion tedy platí Arkádovi Antipatrovi „trofej“ ve výši 300 drachem za právní pomoci Arkáda Pantarka, který peníze skládá a tím se mlčky stává jejím vlastníkem. Po pěti měsících mu však Elafion platí 400 drachem za právní pomoci Diona, který se tedy stává jejím třetím vlastníkem, když se zdánlivě od předešlého vykoupila. Tím, že druhý vlastník Pantarkes dostává o 100 drachem více než první, se dává najevo, že Pantarkes měl děvče déle než Antipatros.

Z těchto listin lze tedy poznat přibližnou cenu nevěstky při prodeji na určitou dobu. Kuplíři a majitelé nevěstinců mu dávali přednost, neboť přitom více vydělávali než při definitivním prodeji. Z Demosthenovy řeči proti Neaeře se dozvídáme, že nájemní smlouvy mezi kuplíři a milenci a pronajímanými prostitutkami na určitou dobu byly obvyklou záležitostí. Neaera podle takové smlouvy patřila básníkovi Xenokleidovi a herci Hipparchovi, který to potvrdil i před soudem. Zvláštností těchto antických nájemních smluv bylo, že děvče si mohli najmout dva či několik mužů najednou, kteří si potom navzájem určili meze svých práv a povinností. Vždyť šlo o věc, o zboží.

Pokud se vyskytly neshody, určoval jednotlivá práva milenců skutečný smířovací soud. Zpravidla jej tvořily tři osoby, každá strana měla svého zástupce a společného soudce. Když Stefanos a Frynio vedli spor o Neaeru, smířovací soud rozhodl, že každý z nich ji má mít stejný počet dní v měsíci, když se nedohodnou jinak. Neaera měla být střídavě den u jednoho a den u druhého a stravu ji měl poskytovat vždy ten, u něhož právě byla. V jiném případě smířovací soud ve věci prostitutky Fano rozhodl, že Stefanos má Fano dát Epainetovi vždy, když je Epainetos v Aténách a chce s ní mít styk.

I ve středověku bylo mnoho „slušných lidí“, kteří měli hodnost i stav, ale nezdřáhali se obstarávat si větší příjem tím, že pronajímali pokoje nebo i celé domy kuplířům a prostitutkám k výkonu jejich řemesla. Používali k tomu otroky nebo propuštěnce, aby navenek zachovali dekorum.

Hospodářské vykořisťování koupených nebo uloupených děvčat prostitutací začalo velmi brzy, ale je třeba myslet na to, že jihoevropská děvčata brzy dospívala. Dětská prostituce byla ve starověku velmi rozšířená. Už v raném dětství otrokyně cvičili v hetérské lásce a v potřebách jejich řemesla, v hudbě, tanci, kosmetice. Podle Martiala se obchodovalo i s pannami a jejich cena byla vyšší. Panenství si už cenili a existovala jakási záliba v defloraci děvčat; kuplíři panny zkrášlovali zvláštním způsobem, výslovně na ně upozorňovali a žádali za ně vyšší ceny.

Ve starověkém světě už znali i *pasáctví*.

Latinsky se pasák nazýval *contubernalis*. Livius nás seznamuje s jistým Publiem Debutiem, jehož živila nevěstka Fecenie Hispala. Také Stefana, Neaeřina manžela, známého z Demosthenovy řeči, je třeba podle jeho skutků pokládat za pasáka. Neaera totiž, i když byla za něho provdána, dále pěstovala své řemeslo, ale tak, že žádala větší odměnu, neboť jako vdaná žena byla zdánlivě ve velkém nebezpečí, pokud bude přistižena při cizoložství. Stefanos potom vydíral její bohaté milence, vyhrožoval jim žalobou za cizoložství, nebo je nechával věznit tak dlouho, dokud nezaplatili pořádné výkupné. Také Neaeřiny dcery využíval k vydírání velkých obnosů.

Nevinnější typ představuje mladý Chaereas v „Sedmém Luciánově rozhovoru“, který pomalu prodává a propíjí šperky a dary milující Musarion, ale její vřelá láska k němu proto neochabuje. Aristenet zase popisuje, jak hetéra zcela okradla zamilovaného mládence a velmi obratně přitom použila svého pasáka, s nímž se dělila o kořist. Některé nevěstky se vdaly za pasáky, aby měly svého zákonem uznaného ochránce.

Zákazníci starověké prostituce byli velmi rozmanití. Nebyli jen z lépe situovaných vrstev obyvatelstva, ale při poměrně nízké mzdě nevěstek k nim z malé části patřili i dělníci a otroci. Mladí i staří, bohatí i chudí, vojáci i civilisté měli pravidelné styky s prostitutkami.

V jednom dopise nevěstce se psalo: „Přijímáš odměnu, i Danae přijala zlato, přijímáš věnce, to dokonce neodmítala ani panenská Artemis; vzdáváš se i sedlákům, nuže, Helena se dokonce vzdávala pastýřům. I cizincům poskytuješ požitek ze svých vnuď pro Apollona (který hrál na citeru). Nevylučuješ ani flétnisty, neboť jejich umění je pro Múzy posvátné, ani otroky, aby se alespoň s tebou mohli cítit svobodní. Ani za lovce a lesníky se nemusíš, krásko moje, stydět před Afroditou (která milovala lovce Adonise), ani za námořníky. Rychle sice zase odejdou, ale Jason, který se odvážil první na moře, není neváženým mužem. Ani za ty, co si za žold plní

vojenské služby; svlékní i tyto nezbedníky, neboť chudým to nesmíš odepřít. Jejich slova vyslyší bohové. Starce si važ pro jeho důstojnost, mladíka pouč, neboť je jen začátečník; cizince, když pospíchá, zadrž..."

Zákazníky antické prostituce byly všechny stavy a třídy počínaje císařem a konče otrokem: hlavy států, vojevůdci a státníci, filozofové, básníci, řečníci, herci, sochaři, malíři, důstojníci, vojáci, kupci, lodníci, rybáři, rolníci, hudebníci, lovci, otroci, dělníci, nezralí chlapi i chatrní starci, všichni se uchýlovali do náruče nevěstek. Pokud máme některé stavy zvláště zdůraznit, tak vojáci a kupci v tomto davu láskyplných a láskypotřebných hráli největší roli.

O filozofovi Aristippovi (viz výše), který miloval Lais starší spolu s Diogenem, se zachovaly tyto Hermesianaxovy verše. Hermesianax (kolem 300 př. Kr., řec. básník) sestavil i seznam proslavených milostných poměrů:

Muže z Cyrenajky též touha přes Ithmus vedla,
když uvnitř Aristipa Laidin prodejný vděk
rozpálil prudec: i nedbal na moudrost vážných hovorů,
jen na ní lpí, a z Ephyru nepohnul se víc.

Později cestoval Aristippos každý rok na Poseidonovu slavnost do Aiginy, aby se zde sešel s Lais. Stálo ho to mnoho peněz, zatímco Diogenes ji měl zadarmo. Když mu to jeden otrok vyčítal, Aristippos odpověděl: „Platím Lais, abych z ní měl rozkoš, a ne, abych ji bral jiným.“

O vojácích hovoří hetéra Kochnis v „Patnáctém Luciánově rozhovoru“: „Rány a soudní spory – to má člověk z pletek s vojáky! Když je posloucháš, jsou to samí důstojníci a velitelé, ale když mají člověku něco dát, řeknou: Nuže počkej, až bude výplata, až dostanu žold, potom ti dám všechno. Na šibenici s těmi chvástaly! Pokud jde o mne, jsem natolik chytrá, že už neuvěřím ani jednomu. Zato si však pochvaluji švarného rybáře, lodníka či sedláka z malých lodí, kteří mi mnoho hezkého nenapovídají, ale o to lépe zaplatí. Ale tito páni s vlajíci chocholy, kteří toho umí tolik napovídat o svých bitvách, ti, věř mi drahá Parthenis, jsou jen tací křiklouni.“ Přesto měly nevěstky lehkomyšlné vojáky velmi rády a vojáci je v nevěstincích často vyhledávali.

Také obchodníci se těšili mezi nevěstkami značné oblibě, neboť od nich mnoho čekaly. Lodníky a bankéře, syny bohatých kupců pokládaly za nejlepší zákazníky. I sedláci zapomínali na svou rovnováhu a lakomou opatrnost, když přišli do města se svými plodinami a potom s plnou kapsou chtěli využít příležitost. Některým nevěstkám věnovala zvláštní pozornost určitá kategorie obyvatelstva: v nevěstincích bylo například děvče pro obchodníky s obilím, jiné pro řezníky, jiné pro obchodníky s olejem, čtvrté pro velkoobchodníky a „lepší lidi atd. Stálí hosté měli vstupenky a předplatné terakotové nebo kostěné, později i olovené známky (*namismata lasciva*), jako poukázky pro bezplatnou návštěvu nevěstince. do domu lepší hetéry se většinou mohlo přijít jen po předcházejícím ohlášení, jinak byly dveře zavřené. Noční vyčkávání a vzdychání před prahem zavřených dveří bylo oblíbeným motivem mnohých básníků.

Hygiena antické prostituce odpovídala úrovni své doby. V současnosti se hlavní pozornost zdravotnických zařízení v prostituci obrací na pohlavní choroby, neboť prostituci je možné právem pokládat za jejich hlavní semeniště. Starověk to však nevěděl.

I když antičtí lékaři a laici poznali nakažlivost a přenosnost tuberkulózy, moru, očního zákalu, svrabu, lišeje, ba i malomocenství, nic nevěděli o nakažlivosti kapavky

a měkkého vředu, pohlavních nemocí, které tehdy existovaly. Vůbec neznali pojem pohlavních nemocí, nemocí získaných při pohlavním styku. Znali jen nemoci pohlavních částí těla. Věděli například, že lišej na tváři se může přenést líbáním, varovali před takovým nebezpečným dotykem, ale nikde nenajdete zákaz souložit, aby se zabránilo pohlavní nákaze. Zdravotnická opatření v antické prostituci, jinak poměrně rozsáhlá, tedy nevyplývala ze strachu před pohlavní nákazou, ale z estetického odporu ke špíně, z pudu čistoty, což souviselo se všeobecným odporem starověkého orientálního a řecko-římského světa k nečistotě a chorobným zvláštnostem, zejména pokud šlo o mužské a ženské genitálie.

Nehorší pohlavní nemoc – syfilis, tehdy ovšem neexistovala! I když gonorea (kapavka), která se ve starověku jistě vyskytovala, může být velmi vážnou nemocí – což se však ví jen krátce, neboť latentní gonoreu ženy objevil Noeggerath v roce 1872 a původce – gonokoka, Albert Neisser v roce 1879 – nebyla tolik nebezpečná, aby v antice prostituci ze zdravotního hlediska pokládali za nebezpečnou.

Bílý a kapavkový výtok však vzbuzovali odpor mužů i žen, ačkoliv se nepředpokládala možnost nákazy. Podobnou nechuť vzbuzovali i různé nepříjemné pachy při pohlavním styku. Hygiena prostituce směřovala hlavně proti těmto ošklivým vlastnostem, i když v první řadě měla zabránit zjevným nemocím. Už při nákupu ženských a mužských nevěstek kupci přísně pátrali po tělesných nedostacích a výnos edílů zakazoval chyby skrývat. Také v kupních smlouvách na trzích je důležitým bodem záruka jejich zdraví. Iampridius zaznamenal o císaři Commodovi (viz výše), že „pěstoval v paláci hru v kostky a shromáždil zde určitý počet krásných žen, které si prohlížel s pozorností obyčejného kupujícího nahé jako veřejné děvky v nevěstincích.“

Prostituci po zdravotnické stránce ve značné míře pomáhalo antické lázeňství, které, jak jsme viděli, bylo skvěle rozvinuté. Bylo všeobecným zvykem umývat se před souloží i po ní a hlavně v nevěstincích to dodržovali.

Mnohé nevěstince měly dostatek tekoucí vody a zařízení pro koupání; příslušní otroci, nosiči vody, po souloží podávali vodu na umytí a vyplachování. Nosili ji buď zvenku nebo z domu. Už z klasické mytologie se dozvídáme, že šlo o velmi starý zvyk. Evropa se koupala po souloží s Diem, Afrodita po souloží s Vulkánem. Časté umývání tvořilo podstatnou část života nevěstek: Z rozhovoru dvou hetér v Plautově „Poenuli“ se dovídáme, že od časného rána až do noci má každá plné ruce práce s umýváním, utíráním a pochopitelně i krášením, přičemž jí při koupání pomáhají dvě služky a dva otroci se unaví nošením vody; uměly by tím zaměstnat celý národ, celý jejich život je neustálé umývání a krášení a nikdy s tím nejsou hotovy. V Hippokratově (Hippokrates, 460-370 př. Kr., řec. lékař) spise „De sterilitate“ dokonce najdeme popis typického irigátoru. Kromě genitálií věnovali muži i ženy velkou péči i ústům, často si je vyplachovali, jednak proto, že ústa měla zvláštní úlohu při milování, jednak aby zamezili jakýmkoliv nepříjemným pachům z úst. Koupání, umývání a vyplachování následovalo hlavně po souloží, před ní plnilo hlavní zdravotnickou úlohu natírání těla mastmi a olejem, což Řekové a Římané pokládali za svou nevyhnutelnou denní potřebu. Natíráním mastmi se zabývaly ženy z povolání, stejně tak muži, známí i svou „osobní masérskou“ úlohou u bohatých dam. Podle Petronia a jiných spisovatelů se zdá, že z milenců při souloží přímo kapala mast – někdy ovšem i víno.

Ochranné prostředky na způsob dnešních prezervativů a pesarů neznali, ani pokud šlo o ochranu před početím. Za první zmínku o podobném prostředku,

který měl zamezit tělesnému ublížení při souloži, se pokládá jistá pasáž v pověsti o Prokridě a králi Minovi, kterou vypráví Antoninus Liberalis v „Metamorfózách“, napsaných asi v roce 150 po Kr., ale tato zpráva mytického rázu je dosud zcela ojedinělá a nelze z ní dělat další závěry. Zní takto: „Prokris z hanby opustila Cefala a uchýlila se k Minovi, krétskému králi. Když zjistila, že král nemůže mít děti, dala mu slib a poučila ho, jakým způsobem by mohl děti mít. Neboť Minos místo semena ze sebe vydával hady, škorpióny a ještěrky a všechny ženy, s nimiž souložil, zemřely. Pasife však byla dcera Heliova a nesmrtelná. Prokris tedy učinila toto: vsunula kozí měchýř do ženina přirození, do tohoto měchýře vyklopil Minos nejprve hady, nato vešel k Pasifě a souložil s ní.“ Potom měli děti.

Už z opatrnosti, kterou kupci projevovali při nákupu otrokyň a otroků k prostituci, je zřejmé, že antičtí lidé se všeobecně vyhýbali pohlavnímu styku s individui, která na sobě měla jasné známky nemoci. I když nevěděli o možnosti nákazy, vyhýbali se jim z odporu a ošklivosti. V „Jedenáctém Luciánově rozhovoru“ Charmides vypráví, že hetéra Filemation se přes jeho prosby nedala přemluvit, aby se svlékla. Hetéra Trifaena mu vysvětlila přirozenou příčinu Filemationiny neoblomnosti. Má prý po celém těle od krku až po kolena ošklivou vyrážku. Nosí i paruku, neboť je holohlavá. Toto odhalení v Charmidovi vzbudilo takový odpor, že prohlásil za nemožné, aby se s Filemationou dále stýkal.

X POMĚR ANTICKÉHO STÁTU A SPOLEČNOSTI K PROSTITUCI A POHLAVNÍ OTÁZKA VE STAROVĚKU

Antická prostituce byla ze společenského hlediska jen zvláštní odrůdou a formou *otroctví*, rekrutovala se především z třídy otroků a všechna zákonná opatření se snažila omezit na tuto třídu. Stanovisko antického státu k jeho prostituci určovalo zcela jeho stanovisko k otroctví. A protože se otroctví pokládalo za instituci velmi prospěšnou státu a obecnému blahu a soustavně se proto podporovalo, měl stát stejný vztah i k prostituci.

Uspořádání starověké prostituce v Řecku, která se spojuje se jménem velkého aténskému zákonodárci – Solona (viz výše), vznikla v roce 594 př. Kr., měla jistě už svou historii, která však zmizela v temné minulosti a můžeme si ji pouze domyslet na základě toho, co víme o prvotních kořenech prostituce. Ale plánovaná, soustavná organizace prostituce, její podrobné vybudování s mnohými zvláštnostmi, jsou dílem a ovocem zvláštní kultury antického starověku a jen z této kultury ji lze pochopit.

Podle Plutarcha vládla už před Solonem v Aténách velká pohlavní bezuzdnost hlavně u žen, která vedla i k rozsáhlé prostituci žen svobodných, protože nižší třídy měly velké dluhy u boháčů a musely často prodávat své děti. Poprvé se zde setkáváme s proletariátem, průmysl a obchod se zde povznesly na úroveň zemědělství, v Aténách už byly továrny a kvetl zde velkoobchod s otroky. Svobodní občané byli nuceni rozšiřovat pracovní amádu, nastával příliv cizinců a námořníků. Takové poměry podporovaly mimomanželský pohlavní styk, docházelo často k cizoložstvím a svádění děvčat svobodného rodu. Zejména tato okolnost přiměla Solona k sexuální reformě, která však byla jen částí jeho zákonodárného díla a směřovala především k tomu, aby se ochraňovalo manželství a zakazovalo cizoložství, a také k tomu, aby se mohla zcela ukájet mimomanželská pohlavní žádost. Solonova reforma vědomě spojovala manželství z donucení s prostitucí, legalizovala prostituci, aby zachránila manželství, a zanechala tak budoucímu pokolení názor, jehož ničemnost a škodlivost vyšla najevo až v nejnovějších dobách, a to jen pro nepodjaté a myslící jednotlivce.

Podle Plutarcha založil Solon své zákony, které upravovaly a ochraňovaly manželský život, na vysoké představě o tom, čím by manželství mělo být – ne námezdním poměrem či prodejným zbožím, ale milostným a něžným svazkem určeným k plození dětí. Stát neměl trpět manželství uzavřená bez lásky, neboť taková manželství nemohla dosáhnout svého cíle a splnit své povinnosti. Právo státu na úpravu manželského života bylo podle Solona takové, že dokonce vydal zákonné předpisy o tom, jak často je třeba plnit manželskou povinnost; každý manžel byl podle toho povinen nejméně třikrát měsíčně souložit se svojí manželkou. Vždyť podle řeckého názoru patřila výchova jednotlivce k mravnosti státu a jen ve státě a přes stát se mohl stát občan mravným. Jednotlivec neměl z hlediska státu mravní svobodu.

Stejný názor měl i Platon a Aristoteles, z čehož vznikla instituce *gynaekonaméní* (doslova: strážců žen), jakási mravnostní policie nad řádnými a ctihodnými lidmi, která existovala už v době, kdy Solon přišel se svým zákonodárstvím, a to nejen

v Aténách, ale i v mnohých jiných řeckých městech. Byly to úřady, které měly za úkol vykonávat mravnostní dozor nad mládeží a ženami a které byly pod hlavním dozorem areopagu – rady složené z bývalých archontů (vyšších úředníků), která později trestala svobodné občany, kteří se prohřešili proti dobrým mrávům.

Například v Syrakusách platila tato mravnostní pravidla: Ženy nesměly nosit zlaté šperky ani pestré nebo purpurem zdobené šaty, pokud nepatřily mezi veřejné ženy. Muži nemohli nosit vybraný a nápadný oblek, pokud nechtěli, aby je pokládali za cizoložníky nebo *kinédy*. Žena svobodného rodu se nesměla po západu slunce objevit na ulici, pokud nechtěla, aby ji považovali za cizoložnici, právě tak ve dne nesměla vycházet bez povolení gynaekonomenů a bez doprovodu sluzky.

Podle Plutarcha odstraňovala Solonova mravnostní policie všechny nepořádky a nepřístojnosti, které se děly při cestování žen v době smutku a na slavnostech. Například nařizovala, aby žena, která odchází z města, neměla s sebou více než tři děti, víc než za jeden obolus potravin a nápojů a koš nevětší než jeden loket, v noci nesměla cestovat jinak než s lampou umístěnou vpředu na voze. Demetrios Falernský (viz výše) se snažil koncem 4. století obnovit instituci mravnostní policie a úřad dynaekonomenů, jejichž autorita mezitím poklesla.

Solon zabezpečoval a upevňoval manželství zcela v duchu dvojí *pohlavní morálky*, která muži dovoluje vše a ženě vše zakazuje. Umožňoval každému, kdo přistihne u své manželky cizoložníka, aby jej zabil, avšak toho, kdo unese ženu svobodného rodu a znásilní ji, trestal pokutou sto drachem, samozřejmě že kromě žen, které se veřejně prodávají, čímž myslel nevěstky, které jdou bez odporu s každým, kdo jim zaplatí. Kromě toho nedovoloval nikomu prodat dceru nebo sestru, jen tehdy, pokud ji jako pannu přistihli při zakázaném styku s mužem. Solon tedy na jedné straně trestal ženino cizoložství a snažil se zamezit i svádění a mimomanželskému styku děvčat svobodného rodu, ale nemluvil už o cizoložství ženatých mužů a těm ponechával úplnou volnost, pokud šlo o ukájení jejich pohlavního pudu před manželstvím a v manželství.

Pohlavní požitek jednoduše pokládal za něco nevyhnutelného, považoval jej podle Plutarcha za „rozkošné Venušino dílo“, které miloval jako dílo Bakchovo (tj. Víno, jehož byl Bakchus bohem) a díla Múz (tj. umění), neboť lidem dodávají veselou mysl. Když se tento volný pohlavní styk, podle jeho názoru nutný, nedovoloval ženami svobodného rodu kvůli záchraně manželství, bylo nevyhnutelné dát mužům k tomuto účelu ženy nesvobodné. Určil tedy ženy veřejně prodávané, otrokyně, k prostitučnímu řemeslu. A protože Solon zrušil zákon, podle něhož se mohl svobodný občan stát otrokem pro dluhy, přišly pro prostituci v úvahu skutečně jen otrokyně, cizí ve městě nebo v zemi, které se dostaly do Atén jako válečná kořist nebo zboží otrokářů. Případy, kdy pro necudnost bylo prodáno děvče svobodného rodu, byly jistě výjimečné.

Důležité je, že v Solonově regulaci prostituce se poprvé objevuje prostituce jako *světská státní instituce*, která měla už jen zcela nepatrný vztah ke své původní náboženské povaze. Stát ji spravuje a má nad ní dozor, stát vybírá daň od jednotlivých nevěstek, i když prý Solon z této daně vystavěl chrám Afrodité Pandemoské. Vedle této státní světské prostituce se stala tzv. náboženská prostituce bezvýznamnou. Takto vznikly i podmínky pro rozšíření prostituce a pro její rozlišení a specializaci.

Zprávy o této první organizaci aténské prostituce jsou sice velmi neúplné, ale svědčí alespoň o tom, že Solon zřídil několik státních nevěstinců, pro které nakoupil

otrokyně, které zde byly veřejně vystavovány a za určitou sumu byly každému k dispozici bez toho, že by si ony mohly vybírat. Byly zde vystavovány nahé, aby si mohl každý zvolit podle chuti a věděl, na čem je. Část svých příjmů děvčata odváděla státu, Solon je tedy původcem daně z nevěstek, s níž se ještě několikrát setkáme. Vzor pro své státní nevěstince našel Solon v tzv. chrámové prostituci, samozřejmě že o mnoho starší.

Instituce gynaekonomenů se starala o to, aby se nesvobodné ženy, které nepatřily k vládoucí občanské třídě a podléhaly dani z nevěstek, přísně lišily od počestných žen. Vedle ní existovala ještě instituce astynomenů (*agoranomenů*, trhových dozorců), kterým kromě dozoru stavebního, trhového, uličního, patřil podle Aristotelovy aténské ústavy i dozor nad lidmi „nectnostnými“ a nad nevěstinci s pouliční prostitucí, ale i určování mzdy nevěstek. Dozorce podporovali nájemci daně z nevěstek (*pornoteloni*), jímž Rada pronajímala ročně tuto dávku a kteří vedli přesné seznamy osob obou pohlaví, podléhajících dani. Daň z nevěstek se vybírala téměř ve všech zemích řeckého kulturního světa. V Egyptě byla podle zachovaných dokumentů nejen ve městech, ale i na vesnicích. Za vesnici Dneh nabízel v roce 46 po Kr. nájemce 288 drachem ročního nájmu. Podle jiného dokumentu z roku 31 po Kr. Vyzývají nájemci nevěstku Senpsu, aby zaplatila daň, jinde platí Senpsenmohthis daň 9 obolů a nakonec ještě jinde potvrzuje nájemce nevěstce Thipsansotidě příjem jedné drachmy.

V Římě zavedl daň z nevěstek až císař Caligula. Suetonius (kolem 100 po Kr., řím. historik) o tom říká: „Dokonce i nosiči břemen museli ze svého denního výděлку dát osminu a děvčata ze svých úlovků odvádět tolik, kolik každá vydělala za jednu soulož.“ A v záhlaví zákona bylo ještě dodáno, že „i bývalé nevěstky a kuplíčky podléhají veřejné dávce, jakož i manželství“. Caligula rozmnožoval svůj soukromý příjem z nevěstinců, které otevřel ve vlastním paláci. Z císařské doby máme zprávy i o dani z nevěstek v Palmýře (psáno i Palmyra, město v Syrské poušti a taurském Chersonesu (Chersonesos, nyní na Krymu). V Palmýře byly nevěstky zdaněny zřejmě podle svého věku a tělesných vnaď. Normální mzdu za jednu soulož odváděly jako měsíční výdělkovou daň. V Chersonesu platili, jak se zdá, tuto daň sami majitelé veřejných domů. Za Alexandra Severa (viz výše) nebyla zdaněna jen veřejná děvčata, ale i majitelé veřejných domů a chlapci pro rozkoš. Nebyla to nová daň, neboť císař nařizoval, aby se už neplatila císařské pokladně, ale pokladně státní, a aby se používala na nutné opravy divadla, cirkusu, amfiteátru a stadionu. Existovala zřejmě až do roku 501 po Kr.

Solonovy zákona o prostituci byly přísně odděleny od zákonů proti smilstvu a cizoložství; tyto zákona se nemohly nikdy uplatnit ve styku s notorickými nevěstkami.

U Demosthena nalezneme dobrý příklad v jeho řeči proti Neaře o Epainetově žalobě proti Stefanosovi, který obžaloval Epaineta pro jeho styk s dcerou Neaerinou a dosáhl jeho uvěznění. Propustili ho až na kauci.

Demosthenes říká: „Jen co byl Epainetos propuštěn a opět sám sobě pánem, podal u *thesmothetů* (šest archontů, jímž patřil dozor nad zákony a jejich správným dodržováním) veřejnou žalobu proti Stefanosovi, neboť ho dal protiprávně uvěznit. Odvolával se přitom na zákon, který nařizuje, že pokud byl někdo neprávem uvězněn pro záletnictví, má podat u *thesmothetů* žalobu pro protiprávní uvěznění, aby žalobce, kdyby spor vyhrál proti tomu, do něj dal uvěznit, a ukázalo se, že se použilo úkladů, mohl být prohlášen za nevinného a osvobozen od břemen

jakékoliv zodpovědnosti. Když však občana uznali za vinného záletnictvím, je třeba ho vydat tomu, kdo spor vyhrál, a ten potom může před soudem podle své vůle nakládat se záletníkem, avšak nesmí použít údernou zbraň. Podle tohoto zákona ho tedy Epainetos obžaloval, přiznáváje sice, že měl styky s onou osobou, ale prohlásil, že není vinen ze záletnictví. Tato osoba totiž není Stefanosova dcera, ale Neaerina, a matka o tomto jejich důvěrném poměru věděla. Dal oběma ženám mnoho peněz a za své přítomnosti v Aténách si vydržoval celý dům. Zároveň uvedl zákon, který nedovoluje, aby byl někdo napadán pro smilstvo, pokud jde o takové osoby, které jsou v nevěstincích nebo je veřejně prodávají na trhu, přičemž Stefanosův dům za takový prohlásil a tvrdil, že se zde vykonává takovéto řemeslo a tito lidé si tím vydělávají."

Podle toho se tedy kuplířství trestalo jen tehdy, pokud šlo o osoby svobodného rodu, ale zašantročování notorických nevěstek bylo beztrestné. Solon pro takové kuplířství určil jen mírnou pokutu 20 drachem, později však kuplířství se svobodnými občankami trestal mnohem přísněji, většinou dokonce smrtí. Nařídil, aby kuplíře obžalovali, a když se jim věc dokázala, aby je popravili, protože svou nestydatost za mzdu nabízejí těm, kteří mají chuť hřešit, ale váhají a stydí se a poskytují jim příležitost k významné schůzce, aby se mohli vidět a hovořit spolu.

Jak víme, i Aspasia byla obžalována, že kuplířstvím obstarávala svobodné občanky Periklovi, a jen jeho slzy ji zachránily před smrtí (viz výše).

Tento Solonův zákon byl zaměřen stejným způsobem i proti mužské prostituci, kterou uváděl na prvním místě: nejprve proti svobodnému občanovi, který by se propůjčil k pasivní prostituci, potom proti kuplíři, který by neploletého, svěřeného do jeho ochrany pronajal ke smilstvu někomu třetímu, a nakonec proti tomu třetímu, ponechávajíc stranou neploletého. I to se často trestalo smrtí.

Úřední dohled nad římskou prostitucí prováděl státní úřad, který především velmi ostře zdůrazňoval zásadu *registrace a reglementace* a potom mravnostní policejní předpisy, pokud jde o pojmenování a oděv. V této věci zůstal směrodatným pro celá následující dvě období a byl vzorem především pro středověk.

V Římě vykonávali povinnosti *mravnostní policie* edilové (viz výše). Měli dozor nad krčmami, lázněmi a nevěstinci, kde se často objevovali při „raziích“, pravděpodobně aby hledali dosud nezaregistrované nevěstky a aby odstraňovali různé nedostatky. Přísné zjišťování všech osob vykonávajících řemeslnou prostituci mělo ten důvod, aby se mezi nimi a počestnými ženami stanovila přesná hranice. Všechny prostitutky ženského pohlaví – o mužích římské právo nehovoří – byly povinny hlásit se edilům; jakmile začaly vykonávat své řemeslo, dostaly koncesi – *licentia stupri*. Jejich jména se zapsala do *alba*, což byla typická registrace, která je v každém směru označovala za nevěstky a znemožňovala jejich stíhání za smilstvo. Proto si v době císařství nezřídka i ženy svobodného rodu takovou koncesi obstarávaly, aby mohly beztrestně ukájet své pohlavní choutky.

Z Tiberiových dob vypráví Tacitus: „V tom samém roce se čelilo přísným usnesením senátu proti ženskému hyření a nařídilo se, že žádná žena, jejíž dědeček, otec nebo muž byl římským rytířem, si nesmí vydělávat svým tělem. Neboť Vestilie, pocházející z prétorské rodiny, uvedla u edilů prodejnost svého smilství na veřejnost podle obvyklého mravu starých lidí, kteří se domnívali, že necudná žena je už dost potrestána tím, že se přizná ke své hanbě.“ Podobně hovořil i Suetonius: „Počestné

ženy se začaly veřejně hlásit za nevěstky, aby zbaveny předností a důstojností, unikly zákonným trestům." Později se pravomoc edilů omezovala.

Po zapsání následovala změna jména u ženy, která byla oficiálně prohlášena za nevěstku. Šlo pravděpodobně o *titulus*, který – jak víme – byl napsán nad jejím pokojíkem v nevěstinci. Římské prostitutky si dávaly například jména: Drunca, Berenice, Itonusia, Lais, Fortunata, Lycisca, Thais, Ieda, Philaenis apod. Bylo to stejné, jako když se z dnešní Mařenky stane Ima nebo Elsa.

Zákonný předpis nakonec vyžadoval i *změnu oděvu*. Nevěstky po zaregistrování a přejmenování ztrácely právo nosit ty části oděvu, kterými se vyznačovaly matrony. Byla to insita, tj. široce nabíraný lem štóly, který napůl zakrýval nohy, štóla a vittae, tj. stužka do vlasů. Měly nosit oděv, který se nazýval *toga meretricia*. Protože štóla byl obvyklý oděv matron, na němž se mimo dům nosila palla, nevěstka měla kratší tuniku bez insity a přes ni tógu, která měla u obyčejných děvčat tmavou barvu. Když byla matrona usvědčena z cizoložství, musela nosit stejnou tógu, ale bílou. Toto rozlišování v odívání se už za republiky dělalo tak přísně, že Cicero kdesi říká: „Obléci děvče do matronina oděvu znamená to samé, jako vnést chlípnost mezi ctnosti." Ovidius, opěvující ve svém „Umění milovat" opatrně jen prodejné ženy, říká doslova:

Zůstaňte stranou, vy do vlasů stuhy, žen ozdobo cudných,
lemovky dlouhé, vy také, chodidel kryjící půl!

Mimo Řím nosily nevěstky často dlouhý oděv, aby zatajily své řemeslo. Pokud se vdaly, dostaly právo nosit štólu matron. V pozdější císařské době zmizely rozdíly mezi oděvem počestných žen a prostitutek. Nejedna nevěstka se odvažela vyjít na ulici v oděvu mnišky, takže císaři Theodosius, Arcadius a Honorius považovali za nutné to zakázat.

Pohlavním zákonodárstvím se všeobecně zabýval Augustus, který se od egyptské války až do konce svého života snažil o nápravu mravů a vydal známé zákony o manželství, kterými omezoval prostituci alespoň nepřímým způsobem.

„Lex Julia de adulteriis" z roku 18 př. Kr. obsahuje také předpisy o prostituci a kuplířství; zákon se zaměřoval hlavně na muže, kteří prodávají své manželky. Vespasián (Vespasianus, Titus Flavius, viz výše) nařídil, aby se otrokyně, kterou koupí s tou podmínkou, že nebude prostituovaná a přece ji k prostituci nutí, stala svobodnou. Domitián (Domitianus, Titus Flavius, viz výše) veřejným děvčatům a vykřičeným ženám zakázal používat a odhal jim právo na legáty a dědictví; zavedl i jiné tresty za prostituci.

Tacitus nechtěl v Římě třeptět nevěstince, ale zákaz se nedal trvale uskutečňovat. Konstantin prohlásil zákonem za prostitutky číšnice v animujících krčmách, avšak vůbec ne krčmářky, takže na číšnice neplatily zákony proti cizoložství, ale na krčmářky ano.

Někteří císařové se snažili velmi důrazně potlačovat prostituci, a to stanovením přísných trestů za všechny druhy kuplířství, pokoušeli se odstranit všechny nevěstince, zakazovali řemeslné smilstvo v každé podobě, čímž samozřejmě neporušili souvislost antické prostituce s prostitucí středověkou a neodstranili truchlivé řemeslo, hluboce zakořeněné v hospodářských poměrech, které ho udržují a živí dodnes.

Podobně postupovalo i Justiniánovo zákonodárství (Justinián I., 482–565 po Kr., viz výše, dal vypracovat souborné zákoníky „Corpus iuris civilis", „Codex Justinianus"). Nejtěžší tresty měly postihnout kuplíře, kteří lstivě a násilně prostituovali dívky.

Vždyť v těch dobách se dělaly doslova lovy na chudá děvčata, přičemž kuplíři prohledávali celé město a blízký venkov, lákajíce je sliby, že jim poskytnou skvělý a snadný život. Potom je zavřeli do nevěstinců, kde jim dávali jen mizernou stravu a šaty, ale celý jejich výdělek si strčili do vlastní kapsy, nebo je připoutali k nevěstinoů kauci a dluhy, prostituovali desetileté děti a starším nevěstkám násilně bránili, pokud se chtěly vdát. Toto je samozřejmě obraz povědomý každému, kdo je jen trochu seznámen se životem v dnešních nevěstincích a s dnešním řemeslem obchodníků s děvčaty. Justinianova manželka, císařovna Theodora, ve své mládí představitelka nejrafinovanější prostituce, pravděpodobně syrského původu, dala umístit 500 nevěstek osvobozených nebo vykoupených ze zjištěných kuplířských rukou ve starém klášteře na asijské straně Bosporu, kde měly žít ve zbožném rozjímání. Většina však dala přednost smrti a vrhla se do moře. Taková byla první zkušenost s „ústavem pro padlá děvčata“; dnešní zkušenosti nejsou o nic lepší, protože všechny podobné ústavy pod pláštěm dobročinnosti znásilňují tělo i ducha svých chovaneček a vrhají je z jednoho otroctví do druhého, neméně odporného především svým pokrytectvím.

Takový byl v hrubých rysech poměr antického státu k prostituci; všimněme si ještě role, jakou měla prostituce ve veřejném, společenském antickém životě. Nebudeme zde samozřejmě hovořit o prostituci mužské a homosexuální.

Prostituce v antickém společenském životě byla právě tak jako i dnes často spojována s myšlenkou, že je nutná a účelná pro sociální regulaci pohlavního života. Měla významnou úlohu ve společnosti a ve státě, například za časů kvetoucího helénismu se zakořenila a rozrostla ve společnosti jako převládající činitel. Přitom však na druhé straně přece jen byla označena puncem hanby a nečestnosti, který měl pro nevěstky obou pohlaví velmi špatné právní a sociální důsledky. To byl výsledek dvojí morálky, která vládne dodnes, i když hluboký rozdíl mezi manželstvím a prostitucí, dvojitý útvar pohlavního života ostře vyhraněný na obou stranách, byl zvláštností antiky.

Pokud uvažujeme o společenské nepoctivosti antické prostituce, nesmíme zapomenout, že řecký a římský stát byli typickými otrokářskými státy, jejichž pojem sociální nepoctivosti měl mnohem širší smysl než v dnešním státě, který – alespoň na papíru – zaručuje individuální svobodu všem svým příslušníkům.

Základní představou antické společnosti bylo, že důstojný je pouze ten člověk, který žije z práce otroků a že člověk, který žije z práce svých rukou, je hloupý. Vše, co souviselo se skutečnou a výdělkovou činností, starověcí lidé pokládali za sociálně méněcenné; řemeslník, kupec, živnostník, ba i lékař, pokud bral za své úkony peníze, nepožíval vážnosti, neboť práci v antickém světě velmi nenáviděli. Zhotovovat obuv nebo prodávat nasolené ryby se považovalo za právě tak nečestné řemeslo, jako bylo kuplířství, a výdělková povolání měla před prostitucí jen tu přednost, že nebyla z právního hlediska nežádoucí; avšak tanečníků, herců a zápasníků si v Římě nevážili ani podle práva. Řeční a římscí otroci nebyli právními osobami; občanská čest a jakákoliv práva jim chyběla už jen proto, že byli otroky.

Protože prostituce i všechny její nepřímé formy, kuplířství, bordelářství a obchod s děvčaty, byly výdělkovým řemeslem a nevěstky se především rekrutovaly z třídy otroků, je třeba v těchto dvou vlastnostech spatřovat hlavní příčinu opovržení, kterou byla prostituce postižena a která trvá dodnes, i když už nepramení z antických příčin.

Bezectnost, řecky *atimie*, latinsky *infamia*, kterou doprovází ztráta občanských práv, byla antickým pojmem, přímo a úzce souvisejícím se všeobecným názorem na práci a otroctví.

Demosthenes ve své řeči proti Neaeře naznačil velmi ostře sociální a právní rozdíl mezi počestnou ženou svobodného rodu a prostitutkou. „Důstojnost a hodnost počestných a urozených žen by přešla na záletnice, kdyby jim povolili plodit děti s kýmkoliv se jim zachce, aktivně se zúčastňovat při posvěcování a obětích a na čestných právech ve státě.“ Podle Solonova zákona nemusely děti prostitutky žít s jeho otce, neboť „kdo při manželství postrádá blahobyt, dává najevo, že si bere ženu pro rozkoš a vůbec ne proto, aby plodil děti. V tom má už tedy svou odměnu a ztrácí právo stěžovat si na děti, protože on je na vině, že se jim dokonoe bude vytýkat jejich původ.“ Děti hetér byly vyloučeny z občanských práv a z dědičné postupnosti. Míra této třídní morálky se projevuje i v epigramu, který se rozhořčuje, že nevěstčin syn dostal cenu v pochodňovém běhu, přístupném jen legitimním mládencům:

Nemáte, Alexandrijci, již cti, když Ptolomaeův

klacek u jinochů v pochodních vítězem jest.

Ptolomaeův ten klacek! Ó město, město! Kde matky

hanebnost je a obchod veřejné špeluňky té?

Kdeže je nevěstinec a chlívěk: Množtež se, holky!

Množte se! Ověncený ten klacek povzbuzuj vás!

Římané posuzovali smilné řemeslo všeobecně přísněji než Řekové. Důsledky infamie byly v římském právu pro nevěstky tyto:

1. Zákaz oblékat se jako počestné matrony.

2. Ztráta způsobilosti svědčit před soudem.

3. Infamis femina (žena bez cti) mohla být bez okolků vypovězena z pronajatého bytu.

4. Nemohla žalovat pro nezaplacení mzdy za soulož, kterou poskytla.

5. Nemohla dostávat legáty nebo dědictví (podle Domitiánova nařízení) nebo měla alespoň poměrně menší nároky na dědictví.

6. Nemohla se vdát za senátora nebo vůbec za svobodného občana. Naproti tomu mohla volně disponovat se svým majetkem, dělat právoplatné testamenty a nemusela vracet dary, které jednou přijala.

Právní infamie nevěstek se samozřejmě odrážela i ve společenském životě, kde se na druhé straně prostituce pokládala za „nutné zlo“, za nejlepší ochranu před cizoložstvím a sváděním počestných žen; v antické společnosti se tak ve značné míře projevovalo pohlavní pokrytectví.

Návštěva nevěstinců se všeobecně považovala za hanbu, do lupanarů se nechodilo za bílého dne a veřejně a večer nebo v noci si zahalovali alespoň hlavu jakousi kapucí, aby nebyli poznáni. Za velmi neslušného byl pokládán ten, kdo navštěvoval nevěstince veřejně s nezahalenou hlavou.

Aelianus říká o Demetriovi (obě jména viz výše): „Demetrios, který vládl tolika národům, navštěvoval nevěstku Lamii ve své zbroji a s diadémem na čele. Bylo by pro něho dost nečestné, kdyby byl tuto osobu pozval do svého domu; byl však tak ochotný, že šel do domu jejího. Dal bych přednost flétnistovi Theodorovi před Demetriem, neboť když ho Lamia pozvala k sobě, nepřijal.“

Z tohoto hlediska je zajímavá i duchaplná polemika mezi zde už uvedenými filozofy Diogenem (kynikem) a Aristippem (kyrenaikem), když první vytýkal druhému, že žije s obyčejným děvčetem (Laisou).

Diogenes: „Nebo se jí zřekni, nebo se přiznej jako já k psi sektě.“

Aristippos: „Považuješ za neslušnost bydlet v domě, v němž bydleli i jiní?“

Diogenes: „Vůbec ne.“

Aristippos: „Nebo plout lodí, kterou už mnozí pluli?“

Diogenes: „Také ne.“

Aristippos: „Není tedy neslušností užívat ženy, které už mnozí užili.“

C. Gracchus (viz výše) řekl však ve své známé obhajovací řeči po návratu ze Sicílie: „Dva roky jsem byl v provincii. Když v té době do mého domu vstoupila některá nevěstka nebo když tam svedli některého otroka na můj podnět, pokládejte mne za nejhoršího a nejzvrhlejšího chlapa ze všech národů.“ Často otcové vydělali své syny pro styk s nevěstkami i když to byla věc právně sporná; otcům šlo samozřejmě všeobecně asi o jmění, které synkové rozhazovali u nevěstek. Neboť tehdy, jako i dnes je vládnoucí třída shovívavá vůči výstřednostem mládí, pokud jí není ohrožena její prestiž a majetek.

Jenže toto všeobecné opovržení, které prostituci a styk s ní navenek postihovalo, nemohlo jít příliš do hloubky, když se návštěva nevěstinců a styk s nevěstkami pokládal za nejúčinnější prostředek k zamezení nedovolených cizoložných styků. Ve skutečnosti se už ve starší, mravně přísné republikánské době styk mladých mužů s nevěstkami posuzoval blahosklonně a mírně. Lívius o poměru Publia Aebutia s nevěstkou říká, že ani trochu nepoškodil mládencův majetek a jeho dobrou pověst. Cato (Marcus Porcius, viz výše) chválil mládence, kterého viděl vycházet z nevěstince, protože je to lepší, než kdyby sváděl cizí manželky.

Avšak později, když ho znovu přistihl při návštěvě nevěstince, prý dodal: „Chválil jsem tě, chlapče, že sem někdy chodíš, ale ne za to, že zde žiješ.“ Cicero prohlásil: „Ostatně, pokud se někdo domnívá, že mládeži je zakázána láska s nevěstkami, nechci popírat, že má velmi přísné zásady. Ale není v rozporu jen s volnými mravy tohoto věku, nýbrž i se zvyky a ústupky předků. Neboť kdy se to nečinilo? Kdy se to káralo? Kdy to bylo nedovolené? Kdy nakonec nesměl člověk dělat to, co bylo dovoleno?“ Seneca vyslovil názor císařské doby: „Nedopustil se hříchu. Miluje nevěstku, to je obvyklá věc. Je to mládenec, polepší se a ožení.“ Dodejme, že právě tak dvojace se muselo k prostituci chovat i křesťanství. Otec Augustin, muž bezpochyby zbožný a přísný, nazýval prostituci na jedné straně morem lidstva, avšak na druhé velmi důrazně poukazoval na její nevyhnutelnost.

Vztah prostitutek k ostatním ženám, které nazýváme počestnými, nebyl poznamenán touto dvojakostí. Zde nebyly shovívavé ústupky možné. Pro řeckou paní byla nevěstka bez jakékoliv cti: hluboká propast, žárlivě střežená manželkami, čněla mezi nimi a prostitutkami. Dobře to vystihuje Demosthenova řeč proti Neaře: „Co by tak asi každý z vás řekl své manželce, matce nebo dceři, kdyby se vás ptaly, kde jste byli, a vy byste odpověděli, že jste soudili? Vždyť by se hned zeptaly: Koho? A vy byste odpověděli: Neaeru. Jistě? A v jakém sporu? V jaké záležitosti? Že se jako cizinka vdala protizákonně za Atéňana a svou záletnickou dceru zasnoubila Theogenovi, který byl tehdy archontem-králem, a ona vykonávala posvátné a tajemné oběti ve jménu státu, a Bakchovi se při obřadech nechala představovat jako manželka a mnoho podobného, a rozpovídali byste se o žalobě, která byla proti ní v této věci předložena, tak věrně a přesně, jak je to jen možné. Po těchto zprávách by se vás pak ženy zeptaly: Co jste učinili? Kdybyste řekli, my jsme ji osvobodili, zda rozumnější z těchto žen by se na vás nehněvaly, že jste této osobě právě tak jako jím přiznali účast na výhodách státu a na tom, co přísluší náboženství?“

V Platonově „Mercatoru“ si stěžuje matrona Dorippa, když se dozví, že v domě přebývá hetéra:

Žena tak nešťastná, jak já jsem, nežila
a žítí nebude, že muže takého
jsem vzala sobě. Ach, mě ubohé, toť muž,
kterému sebe jsem i s jméním svěřila,
deset talentů mu věnem přinesla!

Ted' abych na také se věci dívala.

Tak pohaněna být, je věru příliš zlé!

Jak vidět, hovoří trochu příliš o svém věnu, aby nebyly pochybnosti o pravé povaze manželství, do něhož vstoupila.

Právoplatná antická občanka, hlavně dědička, měla právo podat žalobu pro špatné zacházení, pokud muž příliš zanedbával rodinu, pěstoval styky s hetérami nebo s mládenci. Avšak všeobecně si ženy u mužů podobných přechodných styků nevšímaly.

U Plutarcha čteme: „Perští králové si u sebe nechávají své právoplatné manželky na hostinách a slavnostech; pokud však chtějí žertovat a opíjet se, pošlou je pryč a zavolají zpěvačky a souložnice. Činí tak zcela správně, když nepřipouštějí své právoplatné ženy ke svému hýření a svým pitkám. Když se tedy soukromník, který nemůže mírnit a ovládat své tělesné choutky, někdy zapomene s nevěstkou nebo služkou, jeho žena se nad tím nemá pohoršovat a hněvat, ale má si pomyslet, že ze studu před ní si na jiné vybořil svou opilost, chlípnost a svévoli.“ Byl to tedy zřejmě trvalý a ne přechodný poměr muže s nevěstkou nebo s chlapcem pro rozkoš, který mohl být důvodem pro soudní žalobu.

Nakonec, takové trvalé poměry asi nebyly nic vzácného, neboť početné zachovalé manželské smlouvy ustanovují v zájmu mladé manželky, že si manžel nesmí za jejího života vzít druhou nebo vedlejší ženu, mimomanželské souložnice nebo mládence pro rozkoš, přičemž zároveň žena na sebe bere podobný závazek. V manželské smlouvě mezi Apollonií a Filiskem z roku 92 př. Kr. se například říká: „Apollonie má však zůstat u Filiska, má ho poslouchat, jak se na ženu patří, a dělit se s ním o svůj majetek. Filiskos má dát Apollonii vše potřebné, šaty a vše ostatní, co patří vdané ženě, podle zámožnosti své domácnosti, ať je doma či na cestách. Filiskovi se též nesmí dovolit, aby si přivedl jinou ženu kromě Apollonie nebo souložnici či mládence pro rozkoš, nebo aby plodil děti s jinou ženou, pokud Apollonie žije, nebo aby žil v jiném domě než v tom, na které má i Apollonie vlastnické právo; také ji nesmí vykázat z domu nebo proti její cti hřešit, špatně s ní zacházet a něco z majetku ke škodě Apollonie zcizit. Právě tak nechť se Apollonii zakáže spát nebo trávit den mimo Filiskův dům bez jeho svolení nebo se odevzdat jinému muži, poškozovat společnou domácnost či hanbu dělat něčím, co je hanbou pro muže. Pokud se však Apollonie bude chtít z vlastní vůle odloučit od Filiska, má jí Filiskos vrátit věno.“

I když tehdy všeobecně platil názor, že se muž může s nevěstkami pohlavně vybijet, když ho k tomu svádějí svými půvaby, ale nemá se tak snižít, aby z nevěstky učinil družku svého života, přece nebylo – jak už víme – vzácností, že vynikající a svobodný občan si vzal hetéru za ženu ze skutečné lásky.

Později se takové sňatky zakazovaly a obvyklou formou vztahů se stal konkubinát. Jen mocní vladaři měli odvahu čelit společenské konvenci a brali si nevěstky za právoplatné manželky. O některých takových případech jsme se už

zmínili. Nejznámější je samozřejmě případ císařovny Theodory, o to pozoruhodnější, že patří do křesťanské doby. Theodora, Justiniánova manželka, byla dcerou strážce medvědů z Byzance a už jako dítě nevěstkou v divadelním hostinci, kde překonávala všechna děvčata v nestoudnosti a veřejně předváděla různé druhy pohlavní zvrácenosti. Jako Hekebolova milanka potom přišla do Afriky, rozešla se s ním a prostituci si vydělávala na zpáteční cestu. Hned nato se do ní zamiloval Justinián I. (viz výše) tak vášnivě, že přes protesty své tety císařovny Eufenie a výčitkám své pobožné matky Biglenisy si ji vzal za ženu, když jeho strýc Justinus zrušil příslušný paragraf manželského zákoníku.

Tato věc pochopitelně vzbudila velké pobouření. Theodora i jako císařovna byla prý „typ plebejské síly a smyslnosti“, neboť byla zasvěcena do všech tajů smilstva, měla ohnivý zrak a celá zářila, i když navenek předstírala mravnost a morálku; přes denní péči, kterou věnovala svému tělu, měla dost času, aby se významně uplatňovala ve státě a byla uznávanou spoluvladařkou.

Rozpor mezi právní a sociální „infamií“ nevěstek a jejich skutečným významem v antickém životě se projevuje i v roli, kterou měly ve *veřejném životě hetéry*, zatímco počestné, často i velmi omezené paní a dívky seděly doma v ústraní.

Skutečně veřejnou ženou byla jen hetéra, jen ona byla hybnou silou ve společnosti, jen ona měla přístup na sympozia, jen ona byla předmětem a podnětem ke konverzaci. Ozdobou počestné ženy bylo mlčení (Sofokles) a taková uzavřenost v lůně domácnosti, že se o ní všeobecně mlčelo podle přísloví, že nejlepší manželky jsou ty, o nichž se nejméně hovoří. Skutečnou družkou antického muže ve společnosti byla jen prostitutka.

Hetéra byla středem veřejné pozornosti, předmětem denních rozhovorů a klepů, předmětem přísloví, hrdinkou literatury a umění.

Hlavním sídlem denní řecké konverzace a pomlouvačné zábavy byla *lesché*, jakási antická kavárna, většinou sloupová síň, kde se scházela lepší městská společnost, aby si pohovořila o tom, co je nového. A hlavním předmětem těchto rozhovorů byly historky o hetérách. Herodotos mluví o hetéře Archidike, že byla opěvována, a byla tedy všeobecně známa, že však nebyla ve větší míře předmětem zábavy v hovornách, což znamená, že nebyla skutečné znalce. Herodotos tím naznačuje určité odstíny všeobecného zájmu. Alkifron (viz výše) o *Lais* říká, že hýbala celou Heladou a všude byla předmětem všeobecného zájmu, který se projevoval zábavou a rozhovory ve veřejných místnostech, u holiče i v divadlech, na soudních projednáváních a lidových shromážděních. Nápis na stěnách, o nichž se hovoří ve „Čtvrtém Luciánově rozhovoru“ nebo které se nám zachovaly v Pompejích, mnohá přísloví a lidové knihy a snáře potvrzují rozsah veřejného zájmu o hetéry.

Snáře a antická prostitute vytvářejí zvláště zajímavé spojení. Podle antického snáře znamenal sen o nevěstce samé štěstí, ale sen o jejím pokoji (například o nevěstinci) neštěstí. Artenidoros o tom říká asi toto: „Stýkat se s veřejnými děvčaty v nevěstinci znamená jakousi malou hanbu a jakési nepatrné výdaje, neboť člověk se stydí a kromě toho s tím má trápení, když se přiblíží k této bytosti. Přesto znamenají při každém podnikání něco dobrého, protože se nazývají obchodnicemi a odevzdávají se bez odporu. Dále je dobře, když člověk vstoupí do nevěstince a vyvázne odtud se zdravou kůží, a když nemůže odejít, je zle. Znáám člověka, kterému se zdálo, že vešel do nevěstince, ale nemohl odtud odejít a po několika dnech zemřel,

když se naplnila vidina v důsledku nějaké vnitřní souvislosti; protože nevěstinec se jako hřbitov nazývá společným místem a mnoho lidského semena zde přichází nazmar. Toto místo se tedy velmi podobá smrti velmi přirozeným způsobem. Avšak ženy nemají nic společného s místem svého pobytu, samy o sobě znamenají dobrou věc, místo vůbec ne. Přináší to tedy větší štěstí, když se nám ve snu zjeví okolo se potulující nevěstky. Dobrou věc znamenají dále i prodejné dívky, když je vidíš něco prodávat nebo brát odměnu za lásku, protože jsou užívané. Když se ti zdá, že užíváš neznámou ženu, znamená to pro tebe zvláštní šťastný úspěch v podnikání, když je krásná, milá, bohatá a hezky oblečená, ověšená zlatými náhrdelníky, a když se ti sama nabídne; pokud je to však stará, protivná a ošklivá poběhlice v hadrech, která dělá drahoty a nechce se odevzdat, znamená to opak toho, co předešlé. Neznámé ženy je třeba totiž pokládat za symboly obchodů, které podnikne ten, komu se o nich zdálo. Podle toho tedy, jak žena vypadá a jak se chová, se podaří obchod toho, kdo měl tento sen."

A na jiném místě: „Komusi se zdálo, že vidí svou ženu v purpurovém oblečení sedět před nevěstincem a nevyložili jsme mu sen podle oděvu nebo sezení či podle něčeho podobného, ale jen podle nevěstince. Ten člověk byl totiž celník. I jeho řemeslo bylo nepoctivé a nám přísluší řemeslo nebo zaměstnání snívajícího pokládat za jeho ženu."

Zdá se, že tento druh *snářské pověry* má hlubší kořeny. Nejen v antice, ale i v Německu, Anglii, Francii a kdekoliv jinde, a nejen ve starověku a středověku, ale i za našich dob se sen o nevěstce vysvětluje v příznivém slova smyslu, ale sen o stařeně nebo mnišce znamená neštěstí. Proč? Protože s představou nevěstky se odpradáva v hloubce lidské mysli spojuje představa volného pudového života, protože se v nevěstce jasně ozývá původní lidská volnostnubnost, vzpomínka na původní nespoutané milování a plození, se kterými se váže představa blahobytu a radosti, naproti tomu s představou osoby pohlavně nečinné nebo spojené s představou kněze, baby, mnišky, se vždy váže představa opačná, představa neplodnosti, neúspěchu a neštěstí. A velká role, kterou prostituce, podle jedné stránky antické morálky tak opovrhovaná, měla při jistých veřejných a náboženských slavnostech, souvisí zřejmě s touto prastarou představou, spojenou i s oploďňovacími kouzly a falickým kultem²⁴.

Slavnosti nevěstek. U Římanů zosobňovala prastará božstva plodnosti v podobě nevěstek jménem Lupa, Arca, Laurentia a Flora, na jejich počest se oslavovaly roční luperkálie, laurentinálie a floreálie, při kterých vystupovaly i nahé nevěstky jako představitelky původní pohlavní volnostnubnosti. Skutečnou slavností nevěstek byla Venušina a Afroditina slavnost, dále i Adonisova a jiné slavnosti s noční oslavou. Stejně tak dionýsie se konaly za přítomnosti hetér. Při těchto slavnostech, spojených tak či onak s kultem plodnosti, byly nevěstky přímo vítány. Z jiných slavností, hlavně z velkých mysterií, však byly vyloučeny, ale mocní a bohatí muži dokázali nejednou prosadit přímou i nepřímou účast vynikajících hetér i při nejvznešenějších slavnostech a mysteriích (srov. Výše).

Vztah prostituce k náboženským svatyním a citům, který někdy vyvrcholil zbožněním hetéry, byl velmi rozmanitý. Jak už víme, hetéry dostávaly od vládařů dary z chrámů a samy často dávaly chrámům velké dary. Thodopis dala například zhotovit za desetinu svého majetku mnoho železných rožňů na celé voly a věnovala je delfské svatyni, kde byly ještě za Herodotova života. Sochy hetér vynikajících

neobyčejnou krásou se stavěly do chrámů, vždyť Řekové krásu pokládali za cosi božského. Nejproslavenější byly sochy Fryne: jednu udělal Praxiteles pro chrám v jejím rodném městě Thespiiai (viz výše), druhá stála pozlacená v delfské svatyni. To byla cesta ke zbožštění některých hetér.

Už za Peisistratových dob mělo jakési veřejné děvče přechodně roli bohyně. Podle Aristotela vyhledal Megakles štíhlou a krásnou dívčinu z obce Paianskovoe, jak říká Herodotos, květinářku tráckého původu, jak se jiní domnívají. Oblékl ji do roucha bohyně a spolu s Peisistratem, který vedl vůz, na kterém po jeho boku stála žena, ji přivezl do Atén: publikum ji přijalo se zbožným obdivem. V helénské době potom došlo ke skutečné apoteóze hetér: jsou známy chrámy Afrodity Lamie, Afrodity Leainy, Afrodity Belestiche.

V helénské a císařské době měly hetéry hlavní roli i ve světském společenském životě na hostinách, v divadlech, při venkovských slavnostech a hrách.

V Alkifronových dopisech je popsána jakási slavnost v přírodě asi takto: jistá hetéra svým přítelkyním z povolání rozeslala pozvání na statek nedaleko města, který patřil jejímu milenci, světákovy, vůbec ne sedlákovy. Za radostného rozhovoru se veselý zástup děvčat vydává na cestu, okolojdoucí si je dobírají, ale děvčata mají vždy po ruce břitkou odpověď. Všechna jsou plna nevinné radosti z přírody. Trhají a hledají květy a už jsou na místě: za stálého žertování jim cesta tak uběhla, že si toho hetéry ani nevšimly. Potom vykonají oběť nejprve nymfám na improvizovaném oltáři před skálou, zarostlou myrtami, vavříny a platany a modlí se k nim, neméně i k Afroditě, aby jim milostivě uštěďřila milostnou kořist. Všechny najednou pocítí hlad. Melissa navrhuje, aby šly do domu a zasedly za stůl. Jiná volá: „Ne, pro nymfy a Pána! Podívej, jak je žádostivý, rád nás zde uvidí hodovat. Jen se dívej, jaké je zde pod myrtovým listím dokola orosené místo a jak hýří bujnými květy. Raději bych se natáhla do trávy než dovnitř na koberec a měkké polštáře. U Dia, taková hostina – uprostřed líbezné přírody pod širým nebem má větší cenu než ve městě!“ Utábořily se tedy v houfu na zemi, snědly bohatý oběd a daly kolovat poháry těžkého italského vína, až jsou všichni, muži i ženy opilí a všechna děvčata vstanou za tím samým účelem a muži jdou za nimi do křoví. Potom se pokračuje v hodování i alkoholických požitcích a slavnost končí zcela veřejnými erotickými orgiemi.

Veřejnost pohlavního života. Jak vidíme, antický pohlavní život se odehrával mnohem více než dnešní před očima široké veřejnosti. Jelikož starověcí lidé neznali dosud všeobecně hluboký dualismus, kterým křesťanství oslavilo své generace, a neudělali nepřeklenutelný rozdíl mezi jevy „tělesnými“ a „duševními“, oddávali se i hýření s jistou naivitou, která neměla dostatek porozumění pro „neřest“ a „hřích“, pojmy hluboce zakořeněné ve společnosti křesťanské.

Pudové výbuchy i smyslné vášně se posuzovaly daleko shovívavěji než psychická milostná blouznění, která se pokládala za nebezpečnější pro tělesnou zdatnost a lidskou důstojnost. Psychická muka lásky se zesměšňovala a zatracovala jako bláznovství. Pro volnosnubnost lidské povahy a živelný význam pohlavního pudu měla právě antika ještě tolik přirozeného porozumění, že ve smyslných projevech neviděla neřest, avšak pro individuální romantickou lásku v dnešním slova smyslu jí chybělo ještě mnoho z toho, co lidstvo získalo často ve svůj prospěch, častěji ke své škodě v křesťanském období. Proto mohl pohlavní činitel tak všeobecně a veřejně proniknout celým antickým životem, náboženstvím, mravy a zvyky, řečí, literaturou a uměním.

Nesmíme samozřejmě zapomenout, že starověk neznal dva činitele, mající významnou úlohu v dnešních diskuzích a reformních snahách se zřetelem na pohlavní život: neznal ani zvláštní *pohlavní místní nemoci*, které už existovaly, ani tehdy neexistující *syfilis*. Proto pohlavní život posuzoval mnohem nezaujatěji a prostěji: strach před nákazou mu nekazil bezprostřední radost z pohlavního požitku, který antický svět pokládal za právě tak přirozený a nutný jako jídlo a pití a pro který měl i dost volného času, alespoň pokud šlo o svobodné občany.

Sardanapalův (viz výše) náhrobní nápis zněl: „Pokud jsem vnímal slunce žár, jedl jsem, pil jsem, rozkoš z lásky měl.“ A císař Domitián se domníval, že časté opakování soulože je jakýsi druh tělocviku. To jsou snad extrémny, ale všeobecný starověký názor šel stejným směrem a zákonodárství s ním i počítalo.

Solon žádal, aby spolu manželé souložili třikrát měsíčně, protože jako státy po určité době obnovují své smlouvy, tak i manželství se tímto milostným aktem omlazuje po nedorozuměních, která se vždy v mezidobí nahromadí. Nutnost pohlavního styku pro tělesné uspokojení nebránil jen svěťácký Horatius, ale i mravně přísný Cato. Lékaři tento názor všeobecně schvalovali. Už hippokratikové (podle Hippokrata, srov. Výše) dokazovali tuto nutnost po pohlavním dozrání a škodlivost dlouhé zdrženlivosti. Stejnou domněnku alexandrijských lékařů vyslovuje Celsus (psáno i Kelzos, 2. stol. Po Kr., ant. filozof a lékař): „Ani soulož se nemá příliš často vykonávat, ale právě tak není třeba se jí příliš odříkat. Když se vykonává zřídka, povzbuzuje tělo; zeslabuje ho, když se vykonává často.“ Proti asketickým tendencím ideologického původu, které se později projevovaly, se obrací nejvýznamnější lékaři, jako efeský Rufus a potom (proti Epikurově názoru) Galén (Galenos, viz výše), souhlasící s tím, že pohlavní styk je přirozená věc a sama o sobě mravní; zavrhují se jen výstřednosti.

Mírné ukájení pohlavní pudu doporučovali starověcí lidé tím více, že ve volných požitcích lásky viděli preventivní prostředek proti nemírné milostné vášni, kterou pokládali za cosi chorobného. Muž roztoužený láskou, který měl láskou spoutanu všechnu svou vůli, byl politováníhodným člověkem. Aby se takové lásce vyhnul, neměl se zříkat požitků, které poskytuje Venuše. Ať jen bere dary, které dává, a ať se vystříhá nezdravého žalu. Vedle kladného hodnocení pohlavního styku před manželstvím a vedle manželství s děvčaty nesvobodné třídy a kromě toho, že si vůbec neuvědomovali nebezpečí pohlavní nákazy, styk s prostitutací podporoval tedy i starověký názor, že chrání před nebezpečnou milostnou vášní individuální povahy.

Asketické směry se přes tyto všeobecné názory v antickém životě objevily také a s nimi i protiprostituční tendence, které měly zpočátku zřejmě náboženský charakter a později se zdůvodňovaly filozoficky. Rozšířily se tak, že ve značné míře měly vliv na křesťanské učení, pokud nebylo nakloněno pohlavnosti.

Viděli jsme, že u nejrůznějších národů země byla pohlavní stránka života zasvěcená božstvu, že v tzv. chrámové prostituci, že se ve falických kultech a symbolech nábožensky zdůrazňovala a posvátnost pohlavních věcí byla živelnou myšlenkou lidstva. Ve světě byl později také rozšířen často i opačný názor – že pohlavní věci jsou nečisté, božstva nedůstojná, a že se proto kněží a kněžky mají zdržovat každé pohlavní činnosti a dodržovat doživotní cudnost. S ideou posvátné pohlavní abstinence se setkáváme u kulturních Indiánů, například u peruánských „slunečních panen“, v Persii, Indii, Galii apod.

Také u Řeků a Římanů se objevil požadavek úplné pohlavní abstinence pro některé kněze a kněžky. Řecké Dionýsovy kněžky například přísahaly: „Zachovám posvátné zvyky a jsem čistá, cudná a neposkrvněná ničím, co činí nečistým, ani dotykem mužů.“ U Římanů to byl sbor knězek šesti posvátných panen vestálek, který trval až do roku 400 po Kr. Taková asketická praxe se v antice omezovala samozřejmě pouze na určitá náboženská zařízení a u širokých vrstev obyvatelstva neměla ohlas. Přece však vznikly různé askezi nakloněné sekty, které byly v řeckém světě sice čímsi cizorodým, jakýmsi teologickým nebo filozofickým kacířstvím, ale současně byly zárodkem pozdějších dualistických představ, ostře rozlišujících tělo a ducha.

Už v řecké mytologii pozorujeme jistý rozdíl mezi čistým a nečistým, mezi životem smyslným a duchovním. Afrodita – bohyně lásky, byla nebeská, Uranie i všeobecně pozemská Pandemos a podle Sokrata (Sokrates, 469–399 př. Kr., řecký filozof žijící v Aténách) tělesná láska pocházela od Afrodity všeobecné a láska k duchu a ctnosti od Afrodity nebeské. Podobně Apollon – bůh světla, představoval čisté nazírání, ale přírodní bůh Dionýsos opojení životem. Na tyto náboženské představy potom navazovali někteří filozofové, pomalu stále více oddělovali duševní projevy od projevů tělesných, které vydávali za nižší, méněcenné, čímž se degradoval i pohlavní projev jako jev tělesný a tělesná funkce.

Tento vývoj začal už před Platónem (viz výše), ale Platóna je třeba pokládat za otce mnohých filozofických a mystických bludů, které až dodnes jednotlivce provokují k hlubokomyšlným úvahám a jsou oporou nezdramým snahám různých reakčních činitelů. Sokratovo a Platónovo myšlení o lásce a o jejích různých vyšších nebo nižších formách bylo podnětem pro bohatou antickou literaturu s touto tematikou. *Kýnická* filozofická škola, kterou založil Antisthenes (viz výše), měla velký vliv na starověké názory o pohlavním životě; vyšlo z ní mnoho mravokárců a kazatelů.

Podle Antisthena je láska chybou přírody. Kynici opovrhovali i ženami. Lásku chápali jako pouhou nevyhnutelnou potřebu, kterou je třeba fyzickým aktem co nejrychleji a nejlhostejněji ukojit, nejlépe s prostitutkou nebo onanií. Antisthenes si pochvaloval, jak je to pohodlné, když si vybírá ženy, kterých se už nikdo nechce dotknout. Diogenes onanoval veřejně a litoval, že se i hlad nedá tak jednoduše ukojit; stejně veřejně souložil s prostitutkami. Kynik Krates (viz výše) prý veřejně souložil se svojí manželkou Hipparchií a nazval to svou „psí svatbou“ (kynogamií). *Stoická* filozofická škola šla potom v této věci zcela po stopách kyniků, obhajujíc Diogenu nestoudnost, prostituci a pasáctví. Nepokládali za nic nečestného, pokud žil člověk z nevěstčina výdělku.

Myšlenku potlačení pohlavního momentu v životě do důsledku dovedli tzv. *novoplatonici*. Jejich jádrem byl útěk z hmotného světa, askeze a nepřátelství k přírodě; zdánlivý rozpor mezi hříšným tělem a čistou duší vyhnali na ostří nože. Hmota pro ně byla jen prazlo, s nímž duše v těle přichází do znečišťujícího spojení. Tělo je jen roucho, které máme odložit, abychom se mohli zúčastnit božského, jež se nesnáší s láskou k tělu a smyslnou rozkoší. Všechny smyslné vášně jsou tedy hanebné, smyslnost se musí zcela potlačit. Také novoplatonici požadovali úplnou askezi. Podle židovského filozofa Filona (asi 30–50 let př. Kr.) je hříšné vše, co souvisí s „masem“; už tento filozof rozvinul přísné učení o dědičném hříchu.

Podle těchto názorů se vyvinuly tři druhy *pohlavní abstinence*.

Novopythagorská škola propagovala požadavek, aby sexuální styk sloužil pouze k rozmnožování rodu a vůbec ne k rozkoši. Menšina židovské essejské sekty (esšejci, 2. stol. př. Kr. – 1. stol. Po Kr., žili v Palestině, ovlivnil rané křesťanství) měla stejný názor, uzavírajíc proti většině sňatky, ale jen se ženami, o nichž byla přesvědčena, že budou rodit děti. Jakmile otěhotněly, nesměl se jich muž už dotknout. Tři roky zkoušeli nevěsty, a když po trojnásobném očišťení vyzkoušeli jejich plodnost, oženili se s nimi. Bylo zde tedy, mimochodem řečeno, dovoleno manželství na zkoušku.

Římský císař Piscennius Niger podle svého životopisce Spartiana souložil, jen aby plodil děti, za což mu v Galii svědilo veřejné mínění oslavy jistých mysterií, na které se vybírali lidé hlavně z hlediska cudnosti. Dalším krokem k úplné abstinenci bylo manželství bez pohlavního styku. Citerista Amoi-beas byl prý tak cudný, že nikdy nesouložil se svojí velmi krásnou manželkou. Stejně konal i Diogenes. Taková manželství byla v císařské době tak rozšířená, že se pokládala za jednu z příčin vyliďňování říše. Nakonec zde byla úplná askeze s celibátem.

Tyto názory a jejich následky se neomezovaly jen na filozofické kruhy, ale později byly vůbec ve společnosti rozšířeny. Zmocnily se i určité části lékařů, jejichž hlavní představitel, Soranos z Efesu, ve své knize o ženských nemocích rozebíral velmi obšírně pohlavní abstinenci. V sedmé kapitole první knihy, která má název „Škodí trvalé panenství zdraví?“ píše:

„Na otázku, zda trvalé panenství škodí zdraví, odpovídají jedni kladně, druzí záporně. Jedni hovoří, že tělo trpí smyslnými pudy. Milující jsou často na pohled bledí, slabí a hubení, ale panenství nezná lásku a ani po ní netouží. Dále každé vyloučení semena škodí ženám...” lidé ve starověku věřili i v existenci ženského semena, za které pokládaly zřejmě výtoky z tzv. Barholinových žláz, „...právě tak jako mužům. Panenství je tedy zdraví prospěšné, neboť brání vylučování semena. Důkazem toho jsou i nerozumná zvířata. Kobyly, které nejsou připuštěny, běhají lépe; svině, kterým vyřízli dělohu, narostou větší, silnější a těžší, mají stejné tučné maso jako kanci. Tak je to zřejmě i u lidí, neboť z mužů právě ti, co zůstanou nevinnými, jsou silnější a větší než ostatní a po celý život se těší lepšímu zdraví. I pro ženské pohlaví je zdravější, když si udrží panenství, neboť početí a porody velmi ženskému tělu škodí a způsobují, že rychle vadne, kvůli čemuž lze právem panenský stav označit za zdravý, když chrání ženský rod před každou škodou. Vědci, kteří zastávají opačný názor, naproti tomu tvrdí, že touha po lásce je vlastní nejen paním, ale i pannám. U některých panen se tato touha projevuje jen souloží a nedá se ukojit odříkáním. Setrávání v panenském stavu neodstraňuje smyslný pud. Také se říká, že vyloučení semena samo o sobě škodlivé není ani u mužského ani u ženského pohlaví, ale škodí jen tehdy, je-li příliš časté. Při trvalém vylučování semena tělo trpí, ale odchod semena je prospěšný, pokud se děje v přestávkách, potud, že se tím odstraňuje pocit tíhy při pohybu a rozladění v hrdle. Mnozí se po koitu pohybují snadno a chodí hrději. Někteří tvrdí, že plýtvání semenem je škodlivé, neboť samo už způsobuje slabost a škodí; pokud se však koitus děje zřídka a v pravý čas, prospívá dokonce něčemu, totiž lehké menstruaci. Jako pohyb celého těla vyvolává pot a naopak klid ho mírní a zadržuje, a jako řečnické vypětí sil způsobuje ve zvýšené míře vylučování slin, právě tak způsobuje i častá námaha ženského přirození při milostném styku zároveň umdlenost celého těla. Tím se uvolní děloha a menstruace se může projevit bez těžkostí. Tak menstruuji mnohé ženy během dlouhé vdovství jen po kapkách a s problémy, ale když se znovu vdají, opět snadno. Vykastované svině však ztloustnou, ale to je proto, že nemají vnitřní

ústrojí, které vyvolává menstruaci. Pokud nemůže člověk, který vůbec nemá nohy, trpět podagrou, a když nemůže slepec šilhat, protože mu chybí zrak, právě tak zřejmě nohou ti, co nemají vůbec dělohu, pociťovat nějaké problémy, které děloha způsobuje. Panny ji však mají. Ale pokud se zcela zdržují pohlavního styku, jsou obavy, že u nich činnost dělohy přestane. Jestliže se na jedné straně tvrdí, že se bez souloží vyhneme nepříjemným stránkám porodu, hovoří se naproti tomu o tom, že nepříjemná stránka zdrženlivosti je přece mnohem větší, protože jsou menstruace je tím ztížena. Takové ženy jistě ztloustnou a jsou tělesně objemnější, neboť se pomalu hromadí látka, která se má při čištění vlastně spotřebovat. Tak se snaží oba názory dokázat svou správnost. Přece si však myslíme, že trvalé panenství je zdraví prospěšné, jak jsem to už obšírně vysvětlil ve svém díle o zdraví. Vždyť vidíme, že i mezi zvířecími samičkami jsou silnější ty, kterým se odepřel koitus, a že lépe nemocím odolávají ty ženy, které se ze zákonných nebo náboženských důvodů koitu zdržují a jsou nuceny zachovávat panenství. Že však u nich menstruace proběhne hůře a tím často vzniká tučné a ochablé tělo, důvodem čehož je lenost a tělesná nečinnost. Když je většina těchto žen hlídána mezi čtyřmi stěnami, chybějí jim tělesné cviky a z nich vyplývající příjemný stav, proti němuž však doléhají uváděné těžkosti.“ Ale Soranos končí diskuzi: „Trvalé panenství je tedy pro obě pohlaví sice zdravé, nicméně všeobecný zákon přírody, podle něhož mají obě pohlaví při plození potomstva spolupracovat, předpokládá pohlavní obcování.“

Pohlavní přetvářka a opovrhování ženami bylo důsledkem názoru, který pohlavní obcování označoval za nečisté a hříšné a který se v pozdějším starověku velmi se rozšířil.

Protože původně měly pohlavní jevy, jak jsme viděli, důležitou roli v antickém životě a v řeči Řeků a Římanů, vyjadřovali se o nich drsně, ale upřímně a poctivě. Až později se objevila přepjatá pruderie a přetvářka, která nejen nenazývala pohlavní věci jejich pravým jménem a v nejnevinnějších slovech a slovních hříčkách větvřila cosi nečistého, ale projevovala se na každém kroku i v životě a skutecích. Hlavně u Římanů se projevilo toto pokrytectví. Důkazem toho je známá Celsova poznámka (v díle „De medicina“, Celsus viz výše): „Nejprve nyní dojde na nemoci pohlavních částí, pro něž mají Řekové výrazy částečně slušnější, částečně i takové, které se časem zažily a které se vyskytují téměř všeobecně v lékařských spisech a v hovorové řeči, avšak jejichž pojmenování se nám zdá spíše neslušné a ani časté používání v rozhovoru neztratilo svou neslušnost, takže jejich vysvětlování je spojeno s problémy, pokud nechceme ublížit ani slušnosti, ani zásadám umění. Ale tato okolnost mne nemohla odvrátit od jejich popisu jednak proto, že uvažuji o všech věcech, které souvisí s otázkou zdraví, a potom i proto, že všeobecně a především je třeba vidět, jak je léčit, neboť je nikdo rád neukazuje druhému.“ To znamená, že pro Celsa byly i neoplnné, čistě lékařské názvy pohlavních částí neslušné. Tento lékař ostatně patřil mezi mravnostní nešiky, kteří byli už i ve starověku velmi rozšíření a jejichž řemeslo vydalo podivuhodné květy. Ve „slušné společnosti“ byla například zakázána určitá slova, protože se u starších spisovatelů vyskytovala v nějaké erotické souvislosti. Nepatřilo se například říkat ductare exercitum (vést vojsko) nebo patrare bella (vést války), neboť Plautus používal výraz ductare meretricem ve smyslu pohlavně se stýkat apod. Hledali v řeči a uměle připisovali slovům oplzlý smysl tam, kde nebyl. „Na vině zde nejsou,“ říká Quintilianus (Marcus Fabius, 1. stol. Po Kr., řím. právník a teoretik řečnictví) „spisovatelé, ale čtenáři. Ale

i tak je třeba se toho vystříhat, protože náš mrav už jednou pokazil početná slova, a je třeba se smířit s touto vítěznou neřestí."

Mravokárci a kazatelé, kteří vodu hlásali a víno pili, byli hlavně mnozí filozofové, kteří se podle Luciána „zahalují majestátním jménem ctnosti, zdvihají obočí a vlečou za sebou dlouhé vousy, afektovaně se procházejí, zastírajíce své ohavné mravy, před svými žáky chválí vytrvalost a umírněnost, ale pokud jsou sami, co o nich říci? Mnoho jedí, pohlavním výstřednostem se oddávají. Víme o nich mnohé špatnosti a ohavnosti, které provádějí v noci, oni, kteří přes den vypadají tak vážně a mužně a důležitě a kterých si nevědomé davy s úctou prohlížejí." V desátém rozhovoru popisuje Lucián kynika Aristaineta, nevrlého člověka s kozí bradkou, který hovoří ctnostně a především své mladé žáky varuje před stykem s nevěstkami, protože jako vášnivý pederast si chce nejkrásnější chlapce ponechat pro sebe.

Seneca o většině filozofů říká, že káží vlastní hanbu. Když je slyšíme rozhořčovat se proti smilstvu, máme si pomyslet, že sami sobě dělají vyznání. Alkifrin popisuje stoického filozofa, který ve dne vypadá slavnostně a přísně a mladým nadává, večer si však přehodí plášť před hlavu a vkrádá se z jednoho bordelu do druhého.

Jinde vykresluje hostinu filozofů, při níž stoici, peripatetici, epikurejci, pytagorejci i kynici jsou velmi žádostiví na rozkoše každodenního života. Epikurejec Zonokrates strhl do své náruče harfistku, toužebně na ni hledí vlhkýma přivřenýma očima a domnívá se, že to je naprostý pokoj těla a kondenzace povyražení. Jeden kynik chce dokonce předvádět se zpěvačkou Doridou kynogamii, protože příroda je princip plození. Juvenal ostře kárá pohlavní přetvářku římských homosexuálů. Naproti tomu historik zaznamenal slova císařovny Livie, která se náhodou setkala s nahými muži, které potom za to měli potrestat smrtí (pro urážku veličenstva a dobrých mravů). Nedopustila to a řekla: „Ctnostné ženy mohou takové muže pozorovat jen jako sochy."

Opovrhování ženou mělo ještě větší vliv než pohlavní přetvářka.

Je v podstatě ovocem řecké kultury, která už v homérické době zcela vyloučila ženu z věcí veřejných a její povahu pokládala za špatnou. Většina velkých mužů ženy odsuzovala a opovrhovala jimi.

Ale když kdosi nazval Euripida ženožroutem, Sofokles řekl: „Ano, ale jen v tragédiích je mizogyn (ženožrout), v posteli je filogyn (ženomil)." Když za Euripidových dob vzniklo jakési emancipační hnutí žen, jemuž se – jak je známo – posmívá Aristofanes v některých svých komediích, podnítil tento přechodný jev Platóna, aby změnil svůj názor na nedokonalost ženy. Ve svém „Státě" potom rozvinul teorii o přirozené rovnosti, pokud jde o vlohy obou pohlaví, a zastával se emancipace žen. Avšak Aristoteles (384–322, řecký filozof a estetik) proti němu velmi rozhodně vystoupil s názorem, že žena je vedle muže tvor celkově méněcenný a nejen kvantitativně, ale i kvalitativně rozdílný. Žena je jen látka, hmota, nedokonalá skutečnost vedle muže, který je forma nebo dokonalá skutečnost. V látce je však příčina celé nedokonalosti a škodlivosti, zato forma představuje hybnou a účelně účinnou sílu.

Podle Aristotela ženství není vedle muže nic svérázného, ale jen pochybené a zmrzačené mužství. Skutečná, opravdová způsobilá bytost je jen muž. V ženě je nanejvýš možnost takové způsobilosti, která se však nikdy neuskuteční. Tento scholastický způsob filozofie a mezipohlavního vztahu v moderní době znovu rozvedl a krajně vyostřil Weininger, chorobný duch ze světa úpadkové inteligence, což nemění nic na tom, že jde jen a jen o slova a pojmy, za kterými není skutečnost.

Ale právě tato scholastická forma pohlavní nenávisti měla později velký vliv na křesťanské středověké názory a dodnes lahodí zdánlivým myslitelům, jimž je originální nebo duchaplná hra se slovy a pojmy milejší než jednoduchá pravda.

Nejprve působily řecké názory literaturou a filozofií na pohelenštěné Římany, kterým bylo zpočátku opovrhování ženou cizí. Pronikly veřejným římským životem jako jed a vnikly pak i do nového křesťanského učení. Když Nietzsche řekl, že křesťanství dalo Erotovi vypít jed, ve skutečnosti byl opak pravdou, protože to byl řecký názor na lásku a ženu, který přijalo křesťanství a dodnes ho zachovává.

S mizogynií a zotročením ženy souvisí – jak jsme už řekli – antický názor na prostituci. Viděli jsme od Solonových dob až po Augustina státníky a politiky, básníky, myslitele, filozofy a teology, muže vážené i šlechtěné hájit nutnost prostituce, viděli jsme vladaře podporovat prostituci často proto, aby měly mužské vášně možnost vybouřit se. U Alkifrona píše hetéra Thais Euthydemoci: „Kdo se stýká s děvčetem, nesní o tom, jak by se stal tyranem, a nevyvolává nepokoje, ale už brzy ráno zdvíhá pohár, ve tři nebo ve čtyři je opilý a chová se pokojně.“ V klasickém starověku tedy bylo jen velmi málo citlivých lidí, které poctivě odsuzovali jakýkoliv druh prostituce. Za prvního přesvědčeného *abolicionistu*, který pochopil souvislost prostituce se zotročením ženy a neblahý vliv státní legalizace řemeslného smilstva na veřejný život, lze pokládat Diona Chrysostoma z Prusy (rétor z 1. stol. Po Kr.). V jakémsi svém díle říká²⁵:

„O kuplířství a nevěstkách nesmíme hovořit jako o lhostejných věcech, ale s úplnou určitostí a rozhodností musíme prohlásit, že nikdo, ať bohatý či chudý, nemá vykonávat toto řemeslo. Ne, takové řemeslo nemá dovolovat ani zákonem upravovat vladař nebo zákonodárce ani ve městech, při jejichž správě jde především o počestnost, ani ve městech druhé, třetí nebo čtvrté třídy, slovem v žádném městě, pokud má někdo tu moc, aby takovým věcem zabránil... Zde se jedná o to trochu se starat, aby se pokojně a lhostejně nepřihlíželo na zločinné zneužívání, které se činí s tělem opovržených a zotročených lidí, a to především z toho všeobecného důvodu, že božský tvůrce stvořil každou lidskou bytost, aby byla hodna úcty a stejného práva, a každá má smysl a pochopení pro to, co je mravně dobré a mravně zavrženíhodné; potom i proto, že lze těžko určit meze drзости, která se při přílišné shovívavosti rozšířila, meze, které by nepřekročila, kdyby ji zadržoval strach, neboť obvyklým vykonáváním na pohled nepatrného a dovoleného dosahuje ničím nezkratitelné moci a síly, takže už nic neponechá nedotčeno. Je třeba tedy především si všimnout toho, že toto smilstvo, vykonávané před celým světem příliš nestoudně a bez překážky s opovrženými bytostmi, není poslední příčinou tajných a skrytých hříchů se ženami a mládenci úctyhodných domů, protože je příliš snadné odvážit se takové věci, když je stud před celým světem pošlapán, místo toho, aby – jak se někteří domnívají – byli lidé uchráněni od takových přečinů a aby je před nimi zdržovali. Zde by mohl někdo příliš jednoduchým způsobem říci asi toto: Ó, moudří zákonodárci a vládci, kteří jste od začátku povolovali takové věci, jako byste byli našli zázračný výchovný prostředek pro svá města, dbejte přece, aby vám tyto veřejné a nezavřené domy neotevřely příbytky uzavřené a jejich nejvnitřnější komnaty a nestaly se příčinou, že ti, co se nyní veřejně dopouštějí výstředností s malými náklady, se s množstvím peněz a bohatými dary vrhnou na vznešené ženy svobodného rodu, nebudou už spokojeni s tím, co se dá snadno koupit a co je dovoleno, ale budou se snažit s nebezpečím a velkými náklady o zakázanou věc... Zda se zde často nevyhnutelně neděje cosi jako ve starých pověstech, nehledě

na hněv a rozhořčení otců, když lidé napodobují vychvalovaná milostná dobrodružství bohů, kde zlato bohatě prší přes střechy, neboť domy nejsou ani z kovu, ani z kamene; a když se sype stříbro ne řídce a ne jen na prsa panen, ale i na prsa matek, vychovatelek a správců, a když jiné krásné dary v hojnosti plynou, jednak tajně přes střechu, jednak přímo na samém lůžku...”

Protože však všeobecné starověké pojetí pohlavních styků mělo jednostranně patriarchální ráz, protože starověcí lidé nechápali význam pohlavnosti pro lidskou osobnost a rozdílný vývoj obou pohlaví, měli na mysli jen potomstvo a přehlíželi vše ostatní, projevovaly se zde všechny teoretické i praktické snahy jen v mezích tohoto antického systému pohlavní morálky, jehož nevyhnutelnou součástí byla prostituce. Přesto se přitom vyskytly některé plodné myšlenky a zdravá hlediska.

Myšlenka zespolečenštění žen. Jak jsme už řekli, ve starověké sexualitě byla hlavní věcí otázka plození s patriarchálně-hospodářským pozadím. Manželství bylo na této zásadě zcela vybudováno, byl to právní vztah, ve kterém se ztrácel každý individuální a mravní poměr. V některých řeckých státech dokonce vydali zákony proti trvalému mládenectví. Nejprísnější a nejbezhlednější z hlediska zdatného potomstva zasahoval stát do pohlavních poměrů jednotlivců ve Spartě a na Krétě.

Lykurgos (legendární spartský zákonodárce, tradice mu přisuzovala zavedení prvních zákonů ve Spartě, jeho skutečná existence nebyla dokázána), dbal prý o to, aby mezi důstojnými muži bylo společenství dětí a plození dětí. Staršímu muži, který měl mladou ženu, se tedy dovolovalo, aby své ženě mohl přivést mladého a švarného muže, který by se mu líbil a kterého by pokládal za statného, a za své uznat dítě, zplozené jimi z ušlechtilého semene. Naopak i řádný muž mohl, pokud si vážil ženy druhého pro její plodnost a ctnost, požádat jejího manžela o souhlas, aby s ní směl souložit a tak na úrodné půdě zasít a plodit dobré děti, které by byly s jinými dobrými dětmi spřízněny a sbratřeny.

Tak to zaznamenal Plutarchos: „Lykurgos se především domníval, že děti nepatří otcům, ale společně státu, a proto chtěl, aby občané plodili nejlepší muži a ne každý bez rozdílu. I v tomto směru by našel mnoho hloupého a nelogického v nařízeních jiných pozdějších zákonodárců, neboť k fenám a kobylám se připouštějí pouze nejlepší psi a hřebci a povolení vlastníkům se k tomu získává penězi a dobrým slovem, přesto ženy hlídají v uzavřených komnatách a vštěpují jim, že mají rodit jen děti od svých mužů, i když jsou bezduší, zestárlí nebo zločinci, jako by špatně zplozené děti nebyly především pro ty, kdo je má, trápením a naopak, děti dobře zplozené by nebyly pro radost a potěšení. Mezi Lykurgovými předpisy bylo nařízení o vhodné době sňatku pro zralé mládence a panny, potom zákaz jakéhokoliv věna i pro bohatá děvčata, aby si je brali za manželky jen pro jejich osobní přednosti; nakonec předpisy o hodině a počtu pohlavních styků.”

Je známo, že kontrast mezi starostlivým chovem domácích zvířat a neprozřetelným plozením dětí zdůraznil v nové době téměř stejnými slovy Charles Darwin.

Sokrates řekl: „Jaké větší neštěstí může postihnout člověka, který plodí děti, než když zplodí nepodařené děti. Proto skutečně nestačí, aby ti, kteří spolu děti plodí, byli dobří lidé, ale musí být i v rozkvětu mladých sil.” Právě tak Platon pro dosažení co nejušlechtilějšího a nejsilnějšího potomstva rozvinul ve svém „Státu” myšlenku zespolečenštění žen, která už ani tehdy nebyla zcela nová. Ono proslavené místo, vložené do Sokratových úst zní asi takto:

„...K předcházejícím návrhů se přidružuje, jak si myslím, tento zákon: Aby ženy všech těchto mužů byly pro všechny společné a žádná s nikým zvlášť nežila a aby i děti byly společné a ani jeden otec neznal své dítě jako ani dítě svého otce... Ty tedy, zákonodárče, jako jsi vybral muže, vybereš jim i ženy, a dáš jim jich podle možností co nejvíce sobě podobných; ale když budou mít společné obydlí a stravování a nikdo nebude pro sebe mít nic podobného zvlášť, budou samozřejmě spolu, a protože i na cvičištích a v ostatním vyučování budou spolu navzájem smíšení, domnívám se, že vrozená nutnost je požene k vzájemnému míšení... Je potřebné, aby nejlepší muži co nejčastěji souložili s nejlepšími ženami a nejhorší muži co nejméně s nejhoršími ženami a děti oněch je třeba vychovávat a děti těchto vůbec ne, pokud má být rod co nejdokonalejší. Potom bude potřebné předepsat jistě slavnosti, na kterých dáte dohromady nevěsty a ženichy a oběti a naši básníci budou muset skládat zpěvy, vhodné pro zasnoubení. Určit počet zasnoubení však přenecháváme vládcům, aby podle možnosti dostávali stejný počet mužů, protože oni mají mít na zřeteli války, nemoci a všechno podobné a aby obec nebyla podle možnosti ani příliš velká ani příliš malá... A těmto mladým mužům, kteří se ve válce nebo někde jinde ukáží zdatnými, je třeba kromě jiných vyznamenání a cen poskytnout i častější povolení souložit se ženami, aby i pod touto záminkou zplodili co nejvíce dětí. A jen co se narodí děti, převezmou je vždy k tomu určené úřady z mužů nebo žen nebo z obou, vždyť úřady jsou společné jak pro ženy, tak pro muže. Děti zdatných potom vezmou do určitého ústavu a odevzdají opatrovnícům, které bydlí odděleně v určité části města, avšak děti horších nebo - kdyby se z ostatních některé narodilo mrzákem - skryjí na tajném a neznámém místě, jak se patří. Tyto úřady se budou starat o potravu, přivádět do domu matky, které mají plná prsa, ale udělají opatření, aby ani jedna své dítě neviděla, a když jich nebude dost, přivedou jiné ženy, které mají mléko, a postarají se, aby kojily určitou dobu, naproti tomu noční bdění a jinou námahu přikáže chůvám a opatrovnícům... Ale pokračujeme v tom, o co nám jde. Řekli jsme přece, že děti mají pocházet od těch, co jsou v nejlepších letech. - Samozřejmě - Dáš mi tedy za pravdu, že pravý čas nejlepšího věku u ženy je dvacet a u muže třicet let? - V jakém smyslu? - zeptal se (Sokrata). - Od ženy od dvacátého do čtyřicátého, aby rodila pro společnost, u muže však tehdy, když má za sebou největší míru běhu až k pětapadesátému, aby plodil pro společnost. Alespoň - dodal - to je u obou vrchol tělesného a duševního vývoje. Když se tedy někdo, kdo je nad nebo pod tímto věkem, zúčastní plození pro společnost, označíme toto provinění za hříšné a nespravedlivé, protože státu dává dítě, které, pokud ho neobjevíme, přijde na svět zplozeno bez obětí a modliteb, které při každých zasnubách budou vykonávat kněžky a kněží i celá obec, aby vždy vzniklo z dobrého lepší a z užitečného ještě užitečnější potomstvo, přijde na svět jako plod temnoty a špatné nezdrženlivosti. Stejný zákon platí, když některý dosud plodící muž se dotkne některé ženy v zákonném věku bez toho, že by vrchnost připravila spojení, nebo o něm řekneme, že přinesl obci dítě bez manželství, zasnoubení a posvěcení. Ale když jsou ženy a muži mimo věk plození, ponecháme jim svobodu souložit, pokud si to přejí, ale muži nesmí souložit s dcerou a matkou a svými vnučkami a dcerami své babičky, na druhé straně ženy nesmí souložit se synem a otcem a s jejich potanky, a to jen tehdy, když jsme je vyzvali, aby se raději starali o to, aby plod, kdyby byl zplozen, neviděl světlo světa a pokud se tomu už nedá zabránit, aby se s ním naložilo tak, jako by pro něj nebylo potravy.“

Platona vedla k těmto jeho návrhům na zespolečenštění žen a dětí a komunálního manželství kromě eugenického zřetele ještě jiná hlediska.

Tím, že po zrušení rodiny by se mohli všichni přibližně souvěřící pokládat v novém státě navzájem za sourozence, nastoupil by rozsáhlý příbuzenský vztah místo skutečného, ale omezeného příbuzenstva. Docílila by se tak v nejvyšší míře organická jednota a vznikl by úzký společenský svazek. Platon se později v „Zákonech“ zřekl této myšlenky a doporučoval nejen poměrnou pohlavní zdrženlivost: „Člověk má síly smyslnosti pokud možno činit nečinnými a jejich každý přítok a všechnu potravu pro ně tělesnou námahou odvádět do jiných částí těla,“ ale navrhol i zákonná opatření, „aby se nikdo neodvážil kromě zákonitě manželky dotýkat se jiných osob dobrého a svobodného rodu a znesvěcovat své semeno milkováním s poběhlicemi a plozením nepravých plodů nebo nepřirozeným stykem s muži, které nelze oplodnit, anebo aby se alespoň vykořenilo prznění chlapců a k povznešení styku se ženami se uplatnil chvályhodný zákon, že každý, kdo souloží s některou ženou, kromě té, kterou si přivedl do svého domu, vyzývá bohy a při všech náboženských svatebních obřadech, ať si už tuto souložnici obstaral koupí nebo nějakým jiným způsobem, pokud nezůstane před celým světem utajená jako muž a žena, bude zbaven všech občanských vyznamenání a čestných práv a tak ve skutečnosti zůstane cizincem v našem státu.“

Přes tento návrat k přísné monogamii je pro Platona i v „Zákonech“ jediným účelem manželství potomstvo.

Povinností muže a ženy je myslet na to, aby státu zplodili co nejkrásnější a nejlepší děti. Proto i zde doporučuje státní dozor nad plozením dětí, úřední dozorkyni nad ploditeli, zákonnou povinnost plodit děti v rozkvětu sil, zákaz heterosexuálního styku v nezralém věku a každý homosexuální styk. Jako povzbuzující prostředek doporučuje pohlavní zdrženlivost společnou výchovou obou pohlaví a nenucený styk mládců s děvčaty v obleku ne příliš zahalujícím, který tedy nedráždí chlíplost, potom i účelnou životosprávu, zamezující překrmení a gymnastiku kvůli odčerpání přebytku sil.

S podobnými názory se setkáme i u jiných filozofů a filozofických škol. Ale zastavme se už jen u Aristotela, pro něhož byla *eugenika* stejně směřovatelná. Byl však proti zespolečenštění a bránil monogamii regulovanou státem.

Když se má zákonodárce od začátku snažit, aby těla jeho chovanců byla co nejdokonalejší, musí podle Aristotela především dohlížet na vstup do manželství a určovat, kdy a které osoby mají uzavřít manželský svazek. Spojení příliš mladých lidí poškozuje plození dětí, protože jsou děti potom nedokonalé a nízké postavy, stejně příliš mladistvé matky často umírají při porodu. Mužské tělo nedospívá, když člověk souloží, dokud ještě roste. Proto je přiměřené, aby se děvčata zasňovala v osmnácti, mladí muži asi ve třiceti sedmi letech, neboť v této době se setkají v rozkvětu tělesných sil a po čase oba najednou přestanou děti plodit. Protože i plod příliš starých osob je tělesně i duševně nedokonalý, je nutné po padesátce, asi v padesátém čtvrtém nebo padesátém pátém roce (u muže) s plozením dětí skončit. Jinak však kvůli zdraví nebo z podobných důvodů lze pokračovat v manželském styku. V době zákonného plození dětí nechť se mimomanželský pouliční styk trestá jako nectnostný.

Také antičtí lékaři, počínajíc Hippokratem, se zabývali otázkami eugeniky. Jím šlo však především o význam pohlavního styku pro individuum a jeho zdraví, neboť si od nich v tomto směru často mladí lidé žádali radu; i lékaři byli toho názoru,

že se do manželství nemá vůbec vstupovat pro rozkoš, ale proto, aby se dosáhlo potomstva a že muž má hledět spíše na to, zda žena, kterou si vybral, je schopna počít a zda má konstituci vhodnou k rození než k tomu, zda má staré předky a velký majetek.

Odkládání dětí. Z hlediska eugeniky je třeba posuzovat i některé zvláštní antické zvyklosti, které jsou nám často trochu divné, ale jinak je už známe od přírodních národů. Jde především o *pohození*, dokonce *usmrcování nevíтанých dětí*, potom o vědomou snahu omezovat počet dětí buď *vyháněním plodu* nebo zdrženlivostí a homosexuálním stykem.

Už v Lykurgově zákonodárství se tato snaha ostře uplatňuje. Plutarchos o tom píše, přičemž připomíná proslulé pohoří Taygetos (na jihu Peloponésu): „Nezáleželo jen na otci, zda chce vychovat narozené dítě, ale musel je přinést na určité místo, kde byli shromážděni nejstarší z cechů. Důkladně si ho prohlédli a pokud bylo silné a dobře urostlé, určili, aby se vychovalo, a poukázali mu jeden z devíti tisíc přidělů. Pokud však bylo slabé a špatně rostlé, nechali ho hned hodit do tzv. apothetai – hlubokých propastí pod Taygetem, protože se domnívali, že člověk, který už z matky má slabé a útlé tělo, musí být na obtíž sobě i státu. Z toho důvodu ženy též koupou děti po porodu ne ve vodě, ale ve víně, aby se vyzkoušel jejich zdravotní stav, neboť říkají, že epileptické nebo jinak nemocné děti ve víně omdlévají, ale zdravé nabudou ještě větší zdatnosti a síly.“

Ve starém Římě si počínali trochu mírněji: Romulus (jeden ze dvou mytologických zakladatelů) zalidnil své město i tím, že nařídil všechny pohozené děti mužského pohlaví vychovávat a ze ženského pohlaví všechny prvorozené, vůbec však nezabíjet žádné dítě před třetím rokem, pouze tehdy, přišlo-li by na svět jako mrzák nebo zmetek. I tehdy se však mělo pohodit jen poté, když se ukázalo pěti sousedům, kteří s tím souhlasili.

Filozofové neměli nic proti pohození nevíтанých dětí. Tak jako Platon ve svém „Státu“, i Aristoteles říká: „Pokud jde o pohození nebo zachování novorozenátek, má být pravidlem, že se nemá vychovávat přebytný počet, novorozenátko se nemá pohodit, neboť v tomto případě je plození dětí omezeno na určitý počet. Když však mají manželé dostat ještě jedno dítě nad tento počet, je třeba vyhnat plod, dokud ještě nezačal cítit a žít, protože na existenci pocitů a života záleží určení dovoleného a nedovoleného.“

Snahy omezující počet dětí, se objevily nejprve ze strachu před přelidněním, které skutečně ohrožovalo malé městské řecké státy. Především se ho bála vládnoucí třída, jejíž příjmy plynuly jen z pozemkového vlastnictví. Aristoteles říká o vztahu počtu dětí k majetku: „Uvolnění počtu dětí vede nutně k ochuzování občanů, ochuzování má za následek nepokoje a zločiny. Proto Korintan Feidon, jeden z nejstarších zákonodárců, byl toho názoru, že počet rodin a všeho lidu musí zůstat stejný, i když na začátku všichni nedostali stejné přídíly půdy.“

Pokud jde o vyhánění plodu, které bylo velmi rozšířené, jeho přípustnost se posuzovala různě, ale starověk na ně nemohl mít tak přísné názory, jaké má někdy ve svých zákonech a o něž se snaží moderní doba. Soranova lékařská domněnka byla tato: „Názory na používání abortivních (tj. Potratových) prostředků jsou různé. Jedni je zavrhuji, odvolávajíce se na Hippokratova slova, že nikdy nepředepíše vyhánějící prostředek, a potom dále uvádějí, že úkolem lékařského umění je udržovat a zachraňovat díla přírody. Jiní abortiva připouštějí s výhradami,

nikdy například v takových případech, kdy se smrt plodu požaduje, neboť jde o cizoložství nebo o starosti o rozkvět, ale naopak vždy, když při porodu hrozí nebezpečí, že je buď malá děloha a porod se nemůže uskutečnit nebo se v krčku dělohy vytvořily novotvary či trhliny nebo se vyskytla jiná porodní překážka. Podle toho se řídí i jejich názory na používání ochranných prostředků proti početí. V souladu s nimi pokládáme i my za bezpečnější bránit početí, než usmrctvat plod."

Přesto Platon nepokládal vyhánění plodu za cosi nedovoleného a Aristoteles ho přímo doporučoval jako prostředek proti přílišné plodnosti a nevídaným dětem. Římští stoici je zavrhovali z morálních důvodů. V Řecku se vyhánění plodu za určitých okolností trestalo.

Cicero v jedné své řeči uvádí podobnou aféru z Milétu: „Pamatuji si, že jistou ženu z Milétu za mého pobytu v Asii odsoudili na smrt, neboť se dala podplatit dědicem, aby si léky sama vyhnala plod: a to právem, protože zničila otcovu naději, památku jeho jména, podporu rodu, dědice domu a budoucího občana státu." Toto odůvodnění mělo, jak vidět, zcela patriarchální povahu.

Pro Římany nebylo nenarozené dítě ještě člověkem nebo dítětem, a proto se vyhánění plodu nepokládalo za vraždu, ale za pouhou nemravnost. Pokud se svobodné ženy zbavovaly plodu, nikdo si toho nevšímal.

Později však byly vydány přísné zákazy proti používání abortivních prostředků a okolo roku 200 Kr. se trestal už i umělý potrat vyhnanstvím nebo nucenou prací v dolech. nejrozšířenější bylo vyhánění plodu v helénské a císařské době. Systém jednoho nebo dvou dětí byl pravidlem. Ženy často umíraly po umělém potratu. Abortivní prostředky se prodávaly a při umělém potratu pomáhaly hlavně porodná báby a prostitutky. Vedle snahy omezovat počet dětí zde působil strach z porodního nebezpečí, z prozrazení cizoložství nebo obava, že pomine tělesná krása.

Umělá ochrana před početím byla samozřejmě ještě rozšířenější. Soranos o této věci říká: „V případech, kdy je užitečnější zabránit početí, je třeba vystříhat se koitu v době, kterou pokládáme za nejchoulostivější, totiž právě před menstruací a po ní." Doporučuje potom mechanické odstraňování semena jistými pohyby a vyplachováním. Také uzavření děložního krčku stahovacími látkami jako kamenec, běloba, šťáva z granátových jablek apod., stejně tak vkládání pesarů před koitem, ba i medikamenty s chemickým účinkem. Vnitřní prostředky proti početí nedoporučuje, protože velmi často škodí tělu; ale ještě horší názor má na příslušné amulety, které se tehdy používaly ve značné míře. Pokud jde o pohození nevídaných novorozenců, byl tento nejméně milosrdný prostředek zákonem všeobecně zcela lhostejný.

Konkubinát, (tj. spolužití muže a ženy bez sňatku) byl v antice pokusem o praktickou reformu pohlavního života²⁶, který hlavně u Římanů nabyl velkého významu jako snubní instituce zákonné povahy. Starověké péči o potomky se tato snubní instituce jevila jako zcela oprávněná.

Rozumnější zákonodárci začali chápat souvislost mezi přísnou formou manželství a prostitucí a cítili potřebu poskytnout určitým mimomanželským pohlavním stykům sociální a právní uznání. Zákonné uznání konkubinátu do jisté míry znamenalo přelom v pohlavní morálce a jakýsi pokrok. Protože však tato instituce zůstala osamocena uprostřed starého systému dvojí morálky, protože opovrhování ženou se individuální láskou a prací nezměnilo, neměla žádoucí výsledky a neodstranila závažnost a vliv prostituce.

Řecký a římský konkubinát jsou dva navzájem nesouvisící jevy.

V homérské době měla vedlejší žena, souložnice (*pallakis, pallaké*), běžně kupovaná jako válečný zajatec, poměrně vážené postavení. Její děti pokládali za děti domu, otcem uznané; i přes matčinu nesvobodu byly svobodné a manželské děti měly vůči nim přednost jen jako dědicové. Podobně tomu bylo ve starším atickém právu. Souložnice byla rovná manželce, byla zde na pložení dětí a mohla se dopustit cizoložství. Ve 4. Předkřesťanském století se však stává jen obyčejnou služkou a může být za náhradu propůjčena na delší čas jinému pánovi, tedy vlastně prostituovaná. Řecká souložnice byla vždy otrokyně, která byla u svého pána pravidelně s několika souložnicemi.

Starořímská *paelex* měla však opačné postavení. Byla vždy jediná a svobodná, ale nevztahovalo se na ni náboženské a civilní právo. Její děti patřily jejímu rodu, neměly otce. Pravý konkubinát se potom objevil pouze v posledním republikánském století. Zde *paelex* a *concubina* znamenaly mimomanželský poměr trvalé povahy se ženatým nebo svobodným. V této době to byl ještě poměr mimo zákon, jen rozsáhlé zákonodárství císaře Augusta se vědomě a směle postavilo k zásadnímu stanovisku, že si i mimomanželské pohlavní svazky zasluhují uznání z právního a morálního hlediska, samozřejmě však pouze podle svého významu pro pložení dětí.

Augustovy zákony neupravovaly jen manželskou kvalifikaci podle příbuzenstva a věku, určovaly i odměny a výsady pro ženaté a mnohodětné a tresty za staromládencectví, ale vydaly i zákaz manželství pro jisté třídy obyvatelstva, takže mnohá dosud platná manželství se stala neplatnými. Přesto byl konkubinát vyňat z řady nelegitimních svazků jako poměr zbavený opovržení, stal se zákonně uznávaný, ale snadněji než pravé zákonné manželství rozlučitelný. Vzdor tomu, že děti, které pocházely z takového svazku, byly bezprávné, sociální význam konkubinátu za císařství byl velký.

Ve všech kruzích římské společnosti, nahoře i dole, nalezneme konkubinát, mezi souložnicemi jsou dcery senátorů i vesničanky a pouliční děvčata, jejichž držitelé jsou obyčejní vojáci, propuštění otroci a muži všeho druhu až po provinčního místodržitele, dokonce i sám císař. Pokládalo se za samozřejmé, že muž žije v manželství či v konkubinátu. Konkubinát byl uznaný poměr, za který se nikdo nemusel na veřejnosti stydět. Římské náhrobní kameny dosud hlásají, že pod nimi leží kosti muže spolu s kostmi jeho konkubíny podle jeho závěti. Mezi mužem a jeho konkubínou býval vřelý vztah nejen smyslný, který byl ve skutečném manželství tak vzácný. Konkubinát svobodných se mohl kdykoliv změnit na pravé manželství. Otec mohl děti své konkubíny kdykoliv přijmout za vlastní.

Císař Konstantin se pod vlivem římských stoiků a křesťanských spisovatelů snažil konkubinát omezit, ale Justinián (oba viz výše) na něj hleděl opět rozumně a zvýšil jeho právní hodnotu. Souložnice nemá s mužem společnou důstojnost a jeho stav, ale má vymezené čestné místo se zřetelem na děti, které s ní žijí v mužově domě, kde se i narodily. Děti konkubíny jsou nejen uznané svým otcem, ale jejich skutečný otec je do jisté míry i jejich právním otcem. Konkubína a její děti mají omezené dědické právo a vždy právo na alimenty, konkubinát jako instituce má tedy už právní účinky.

Dodejme, že tato forma konkubinátu přetrvala celý středověk s větším či menším shovívavým souhlasem křesťanské církve a státu. Římský biskup Callistus už ve 3. století konkubinát církevně schválil. Na toledském koncilu v roce 400 povolili

konkubinát výslovně jako trvalý svazek monogamické povahy na rozdíl od letmých mimomanželských styků. Ani Augustin nebyl proti konkubinátu jako manželství, kterému jen chyběla forma. V 7. století ho biskup Isidor ze Sevilly prohlásil za přijatelný svazek pro křesťanství; podobně usuzoval národní mohučský koncil v roce 851. V západní Evropě nezakazovali konkubinát ani světské ani církevní úřady, zůstal svazkem rozšířeným a církví trpěným v celém středověku; souložnice se v listinách často nazývá *uxor concubina* – manželka souložnice. Teprve v 16. století vystoupila církevní i světská moc přísně proti konkubinátu, zarazila jeho vývoj a skoncovala s ním. V roce 1559 bavorským územím přecházela například zvláštní komise a vyháněla nebo zatýkala všechny souložnice duchovních osob. Tak nová doba potlačila zdravý antický zárodek lepšího pohlavního života a z antiky přebrala jen stínové stránky a důsledky její pohlavní morálky. Ale společnost se na přechodu k novým pořádkům a mravům vrátila nebo do jisté míry vrací až k tomuto druhu pohlavních svazků, podobných manželství, ale volnějším, s právními účinky, ale bez patriarchální násilnosti. Vážný boj proti prostituci může začít jen tímto způsobem.

Zopakujme nakonec, že nový výzkum zcela vyvrací starou všeobecně přijatou domněnku, že starověk zahynul na mravní zkaženosti a pohlavní bezuzdnosti. Seneca Mladší (Lucius Annaeus, 4 př. Kr. – 65 př. Kr., viz výše) napsal: „Na to si stěžovali naši předkové, na to si stěžujeme my a budou si na to stěžovat i naši potomci, že mravy upadají, vládne zkaženost a lidské vztahy se zhoršují. Ve skutečnosti však mravy trvají a potrvají jen s nepatrnými odchylkami na jednu či druhou stranu: jako voda, kterou stoupající příliv žene vpřed a odliv potom zastavuje na vzdálené části břehu... Neřesti nejsou vlastnostmi dob, ale lidí. Žádná doba nebyla bez viny.“

Starověk zahynul, jak už víme, na naturální hospodářství: z hospodářských příčin zahynuly antické státy. Nevyřešená agrární otázka způsobila především rozklad měst a zemí a tedy i říše. Města, která měla být ohniskem bouřlivého hospodářského života, vyhasla pro nedostatek živých sil z venkova a pro velké nároky celého organismu. Kromě toho byli nejlepší lidé hromadně ničeni občanskými válkami, panovnickou svévolí, úřednickou korupcí, žoldnéřstvím, askézí a pronásledováním pro víru. Na pohlavní zkaženost nemohla antika vlastně zahynout jen proto, že neznala nejhoršího nepřítele volného pohlavního života: syfilis, který by byl tehdy jistě velmi rádil, kdyby existoval, protože by ho nemohli odborně léčit.

XI. ŽENA A SNUBNÍ POMĚRY U KULTURNÍCH NÁRODŮ V JIŽNÍ AMERICE

Mexická oblast. Když v 16. století Španělé poprvé vstoupili do zemí mexických králů, užasli, neboť zde našli podivuhodnou kulturu, která mohla vydat nejen zajímavé, ale i závažné plody trvalého významu, kdyby jí dopřáli další vývoj. Byla však smetena a v hlubokých pralesích odpočívají tajemné zříceniny kdysi kvetoucích měst.

V Mexiku, ale i v Peru se spáchal jeden z nejodpornějších dobytelských křesťanských zločinů; španělští conquistadoři (psáno i conquistador, konkvistador, dobyvatelé Stř. a Již. Ameriky) byli loupežné živly zfanatizované hloupými a hrubými kněžími. Domnívali si, že mohou vše, protože přinášejí „lepší“ náboženství a kulturu, a proto vraždili, kradli a vypalovali. Nebylo jim svaté dané slovo, nedbali na lidské city. A tak byl například poslední inka – Atahualpa (1500–1533, panovník inké říše, zavražděný Španěly, inka: vládce říše, Inka: příslušník národa Inků), velmi krutý, neboť stál mnohem výše nad Pizarrem (Francisco Pizarro, 1471–1541), španělským dobyvatelem země (tj. inké říše, na území v nynějším Peru) a nad biskupem Vicentem de Valverdou, kteří vyvraždili tisíce Peruanců (resp. Inků).

Touto bezpříkladnou surovostí křesťanských dobytelských se podařilo z povrchu zemského smést prastaré, obrovské kulturní říše; vše, co se jen trochu dalo prodat, nemilosrdně ukradli a ukryli, téměř nikde se u Španělů neobjevil zájem o vědu a umění, a pokud nám zanechali zprávy o národech, které zničili, popsalí nám jejich mravy a zvyky jako ďáblovu dílo²⁷. Křesťanští kněží, kteří tyto bandity vedli a žehnali jejich zbráním, tak jako tolikrát předtím i potom, nepřispěli ani slovem tzv. Ježíšova učení, aby zmírnili osud pokořených, ale štváli jen ziskuchtivé škůdce proti „pohanům“.

Měli jsme v tomto díle a budeme mít ještě několikrát velmi objektivní důvod poukázat na zhoubný vliv kněžské kasty, vedené hrubými a panovačnými materiálními zájmy; křesťanská kněžská kasta se v jádru nelišila od kněžských kast jiných. Jen velké historické nedorozumění může s dobrým úmyslem vydávat křesťanství za vyšší náboženský projev: co v křesťanské epoše vzniklo dobrého a užitečného, to se vývojovými tendencemi prosadilo vedle křesťanského učení a proti němu. Jako všechna ostatní náboženství není ani křesťanství nic jiného než dílo kněžské spekulace s primitivními představami lidu a materiální situací doby. Ocitneme se vždy na scostí, pokud posuzujeme věci tak, že se dáme ovládat nějakou náboženskou ideologií: křesťanská ideologie nesmí být výjimkou.

Obyvatelé Mexika se dělí na dvě skupiny: na Mexičany a Nemexičany.

Mexičané (tj. Pův. obyvatelé nynějšího Mexika) tvořili dvě vrstvy, především starou vrstvu Toltéků nebo Hanuů (Toltékové, skup. indiánských kmenů ve stř. Mexiku, hl. Na Yucatanu a v nynější Guatemale). Jejich rozkvět začal asi začátkem našeho letopočtu a trval až do roku 600. V 7. století začala mladší toltécká doba, která trvala asi do roku 1235. Druhou vrstvou byli Nahuatlakové, k nimž později patřili i vládnoucí Aztékové (Nahuatlakové, leg. Předkové Toltéků, Aztékové, skup. indiánských kmenů, které sem přišly ve 12. stol. a vytvořili kult. Vyspělou aztéckou říši na území dnešního stř. a již. Mexika). Všechny tyto národy byly původně spřáteleny se Šošony (skup. ind. kmenů na jihu Sev. Ameriky).

Nemexičané se dělili na několik už předtím usedlých národů; byla to skupina Otomi z mexických hor, Mixtékové, Zapotékové, Mayové, Totonakové a Taraskové (vše ind. kmeny či kmenové skupiny ze středoamer. a mex. oblasti). S určitostí byli ve starých dobách zjištěni hlavně Olmékové (skup. ind. kmenů doložená už v 11. stol. Na pobřeží Mexického zálivu), jako obyvatelé tropických veracruzských pobřeží, starousedlí rolníci, později potoltéčtění. Z těchto končin pochází nádherný rukopis „Codex Borgia“, o němž si řekneme více. Nad starousedlými kmeny a zbytky národů se vlády ujaly dva významné kulturní národy: Mayové a Nahuové. Mayové vyšli ze svého střediska Yucatanu, zasahovali až do Guatemaly a Hondurasu a jejich nejsevernější části byli Huastékové (jsou dnes chápáni jako samost. kmen). Nahuové (Nahu, Nahuaci, pokládáni za předky, resp. Příbuzné Aztéků) byli tvoření několik blízce spřízněnými kmeny vlastních Mexičanů (tj. obyvatel Mexika před příchodem Španělů). Poměrně nesprávně se pro ně používá název Aztékové (viz výše, širší skupina je nazývána Aztéko-Tanové či Uto-Aztékové, do ní patří i Šošoni), sami Aztékové byli jen jedním kmenem obývajícím hlavně městské obvody, tento kmen později nabyl převahy nad ostatními.

V roce 1325 byl prohlášen za hlavní město říše sjednocující různé skupiny obyvatelstva Tenochtitlan, pozdější bylo na jeho troskách založeno město Mexiko. V 15. století mexickou (tj. aztéckou) říši upevnil král Yecoatl a za Montezumy II. (1466–1520, aztécký vládce, zabit při povstání Aztéků proti Španělům) se při příchodu Evropanů tato říše rozprostírala od Atlantického oceánu až k Tichému oceánu. Španělé Solis a Pinzon ji objevili v roce 1508, Juan de Grijalva do ní vtrhl v roce 1518 a do roku 1526 si ji Hernando Cortes (psáno i Cortez, 1485–1547 španělský conquistador) podmanil celou.

U všech národů obývajících kdysi nynější mexické území se daly zjistit zbytky rodového mateřskoprávního zřízení, které se zcela podobalo indiánskému rodovému řádu. Každý kmen byl rozdělen na dvacet rodin, dědil bratr a nikoliv syn. Podle rodin táhli do boje. Žena musela velmi pracovat, děvčata chodila po ulicích se sklopenýma očima a muž nesměl vstoupit do jejich místnosti. K sňatku muž potřeboval souhlas rodičů a svého vychovatele, děvče vybíralo příbuzenstvo. Láska tedy v manželství nerozhodovala, a proto měly volné milostné styky nádech prostituce. Forma pohlavního života mládeže nebyla vždy zdravá. Při *tepeilhuitlu* (tepeilhuitl, slavnost horského boha), u kmene Tlaluiků devítileté až desetileté chlapce a děvčata opili a vedli je k pohlavnímu styku. Měsíc listopad patřil „zamilovaným“, konala se zde slavnost *quecholli* na počest první božské dvojice, která se jmenovala Xochiquetzal a Xochitecatl (ve volném překladu „pán a paní našeho masa“, zároveň božstva plodení a lásky, původně žijící ve třináctém nebi; existují i jiné prepisy všech jmen aztécké mytologie) na níž obětovali bohům panny. Hlavně veřejné nevěstky šly přitom na smrt. Tato obětovaná děvčata umírala jako představitelky svých bohů, aby na onom světě dostala odměnu: to byl samozřejmě nezdravý výhonek kněžského učení, vymyšleného na podporu kněžské moci. Jinak byla slavnost určena k tomu, aby se mohly vybouřit pohlavní city.

Veřejná děvčata, *auianimé* nebo *maqui*, se asi podobala představitelce prostituce na obrázku z už zmíněného „Codexu Borgia“. Na něm je mladý muž (uprostřed), který jednu ženu (představitelku volné lásky) chytil za prs, avšak druhá žena (představitelka manželství) ho kvůli tomu odtahuje za pramen vlasů. Pod nimi je ještěrka, symbol plodnosti. Mužská mládež, hlavně bojovníci, žili původně společně s děvčaty, která chodila s mladými muži také do boje. V *teplochcallu* – mužském

domě, v němž byla mládež vychovávána i vojenským způsobem, bydlel každý mladík se dvěma nebo třemi děvčaty, s nimiž spal. Při jiné slavnosti tancovala veřejná děvčata s bojovníky a knížaty.

Ve vývoji staromexické kultury nelze očekávat zjevné stopy po původních snubních formách. O polyandrii těchto kmenů se nic nedozvídáme, do úvahy přichází jen levirát (viz výše), neboť bratr a nikoliv syn byl dědicem, který měl převzít i ženu. Pokud jde o manželství únosem, víme jen to, že jen to, že bůh Tezcatlipoca ukradl bohovi deště Tlalocovi Xochiquetzal a udělal z ní bohyni lásky, podle jiné verze aztéckých mýtů bohové Tezcatlipoca a Quetzalcoatl (psáno často i Quetzalcoatl, Quetzalkoatl, Opeřený had, také Kulkakan, Kulkacan) bohyni Xochiquetzal (pokládanou za Matku Země) „snesli z nebe“ – aztécká mytologie má řadu navzájem se prolínajících variant a užívá různých jmen božstev, vždy v ní však hraje významnou roli Quetzalcoatl, mytický stvořitel národa.

Aztécké svatební zvyky. Mládenec se ženil většinou ve dvaceti až dvaadvaceti letech, matrony z jeho rodiny obstarávaly obřadní námluvy. Zajímavé svatební ceremoniály známe velmi dobře ze zachovaných rukopisů. V jednom vidíme, jak příbuzný nese nevěstu v plachtě na zádech a průvod následují děvčata s pochodněmi. V domě si sednou snoubenci na rohožku a okolo nich jejich rodiče. V pase jsou šaty snoubenců společně svázány. V krbu hoří byliny, jimiž se pár okuruje. Po obřadu byla hostina a slavnost, novomanželé měli čtyřdenní půst i pokud šlo o pohlavní styk. Zatím dva staří chrámoví strážci upravovali postel ze dvou pomalovaných rohožek, pod které roztáhli kus tygří kůže, položili na ni několik per, zelený drahokam, do rohů zelené větvičky a trny k pouštění žilou. Druhý den ráno postel a jiné dary obětovali v chrámu bohům. Potom se novomanželé museli vykoupat, přičemž je kněz kropil vodou. Oblékli si nové šaty, mladá žena si kromě toho ozdobila hlavu bílým peřím, ruce a nohy červeným peřím, a manžel přinesl zápalnou oběť domácím bohům. Svatba končila rozdělením šatů mezi hosty a tancem s hudbou.

V jiném rukopisu je znázorněna svatba bohů podle starších svatebních obyčejů z kmene od Atlantického oceánu. Svatební průvod zde začíná postava s pochodní, za níž jde trubač na lasturu, muž s kadidelnicí a nosič květů. Muž s holí nese nevěstu na zádech a na čele má velkou pestrou stuhu s dlouhými konci. K nevěstě kráčí nádherně oblečená postava se dvěma velkými třapci. Uprostřed před chrámem sedí postava s křepelkou, hlavním obětním zvířetem, na druhé straně stojí postava s korouhví. V domě vidíme manželské obřady. Pár je přikryt společnou příkrývkou, žena má už dva prameny vlasů v podobě vyčnívajících rohů jako symbol vdaných. Dole zřejmě ten samý pár klečí v parní lázni na síťovině a dvě jiné postavy je polévají vodou.

Jinde šlo samozřejmě hlavně o oplodňovací kouzla. Staromexičané stejně jako i staří Germáni věřili v říši dětí, ráj, z něhož pocházejí. Je to třinácté nebe, kde Ayopechcatl – bohyně Země, žije jako manželka Omatecutliho, pána plození (srov. jiná jména výše). „Ze země dešťů a mlhy přicházím, Xochiquetzalo z Tamoanchanu,“ zpívá bohyně květů. Tuto pohádkovou zemi pokládali za pravlast lidí (Aztékové nazývali svou pravlast Aztlan, ovšem už nikoliv ve třináctém nebi, ale poté, když z něj byla Matka Země snesena dolů a vznikl jejich národ) a znázorňovali ji zlomeným stromem, z něhož teče krev. Její jméno znamená „dům sestoupení“, neboť děti jsou těmi sestupujícími.

A protože mnohé národy věří, že duše pocházejí ze stromů, znázorňuje krvácející strom celý ráj, který se nazývá i *tlacapillachiraloya*, tj. místo, kde vznikají lidské děti, nebo *xichitlacaca*, tj. místo, kde stojí květy. I zde jako u starých Germánů žijí duše zemřelých, zejména bojovníků, kteří tu setrvávají jako ozdobní ptáci, kolibříci, motýli a hlavně jako kajky quechol (*platalea ajaja* L.). Píseň boha kukuřice říká: „Narodil se bůh kukuřice v doně sestoupení, z místa, kde stojí květy. Narodil se bůh kukuřice z místa deště a mlhy, kde se dělají lidské děti, z místa, kde se loví drahokamy.“ V horkém Mexiku si představovali ráj jako deštivou zem, odkud přichází vlhá zárodující pole.

Také si představovali, že od *Omatecutliho*, pána plození, závisí bytí všech věcí a že jen na jeho rozkaz odtud přichází vliv a teplo, které v těle ženy plodí dítě. Jenže to už je pozdější názor v lidské snaze o proniknutí do tajemství plození. V dávnějších dobách měli věcnější představy. Matka boha *Uitzilopochtliho* otěhotněla jako panna kouli z peří, která sestoupila z nebe a kterou si zastrčila do břicha. Podobně se narodil bůh *Quetzalcouatl*, protože jeho matka, panna *Chimaeman*, spolkla zelený drahokam. Oba tyto předměty jsou tedy tajemnými oploďovacími předměty a proto se s nimi setkáváme i na svatebním loži. Na jiných obrázcích je znázorněn původ dětí ze země květů ještě výrazněji. Zde sedí první lidský pár a nad ním se vznáší bohyně lásky, z jejíhož lůna vyrůstá květ – dítě. Na dalším obrázku přichází dítě z nebe, vchází do bohyně pohlavní lásky a opět vychází z jejího lůna.

Ale protože člověk nerad čeká na to, co mu dají bohové, a snaží se je k tomu přemluvit, vznikla kouzla a náboženství.

U různých druhů národů existoval, jak víme, zvyk, že pannu před svatbou deflorovali kamenným nožem. Aztékové měli i tuto legendu: *Ciuateotl* (jiné jméno Matky Země), se často zjevovala s nůši na zádech, v níž bylo dítě. Postavila ji na trhu mezi ženy a potom zmizela. Když hledali dítě, našli v nůši místo něho kamenný nůž. Dítě a kamenný nůž se tedy mohou změnit jedno ve druhé a naopak. A tak na jednom obrázku vidíme lidský pár pod příkrývkou, mezi oběma osobami pazourek a nad jejich hlavou křesadlo. Pazourkový nůž je zasvěcen bohu kukuřice, který se jmenoval *Cinteotl Itztlacolihquie*, tj. zahnutý nůž z obsidiánu, a jako každý rostlinný bůh byl zároveň bohem plodnosti. Tak jde o pravěký zvyk: pazourkový nůž se kladl mezi snoubence, aby se přičarovalo oplodnění.

Častěji než pazourek se však vyskytuje řehťačka – *chicautzli*. Vzhledově je to obyčejná hůl, na níž je upevněn sáček naplněný kamínky nebo něčím podobným, protíná ho dřevěný hrot. Je to atribut mnohých bohů plodnosti a současně kouzelný nástroj, který se používal i k zároduňování polí. Řehťačka přitom odhání demony, kteří ruší oplodnění. Jako oploďovací kouzlo se v rukopisech na kresbách vyskytuje mezi prvním lidským párem znázorněným při kopulaci. Tento pár se nachází většinou před bohem *Tonacatecutlem*, pánem živobyť a plození. Při čtyřdenním půstu novomanželů, o němž jsme už hovořili, ležela zřejmě ve starých dobách tato řehťačka mezi nimi, později byla nahrazena peřím a zeleným drahokamem. Půst měl prosit bohy o pomoc a spolu se zdrženlivostí byl tedy v důsledku oploďovacího ceremoniálu věcí ležící mezi snoubenci, kterou u Židů, Germánů a Slovanů býval meč a tento předmět tedy nebyl symbolem zdrženlivosti z morálních důvodů.

Tygří kůže byla pravděpodobně zbytkem oploďovací oběti, která se vyskytovala i u Indů a Římanů. Při sňatcích bohů se obětovali lidé. Na jednom obrázku vidíme, jak se bůh *Macuailxochitl* zasobuje s bohyň *Tetoinnanou*. Sedí

na rohožce a pod nimi leží dva statí lidé, z jejichž hrdel prýští krev. Teteoimnan byla bohyně půdy a půda se všeobecně zúrodněla krví z usmrčených zajatců. Na obrázku vidíme ležet i zelené stonky na rohožce, stejné oploďňovací kouzlo jako u Slovanů.

Stejně tak má při oploďňování velkou roli dech. Reitzenstein se dokonce domnívá, že naše polibky jsou svým původem zbytky prastarého oploďňovacího kouzla, a pomysleme si, kolik „neviných“ chlapců a děvčat si tu a tam až dosud (v autorově době) myslí, že děvče může z takových polibků otěhotnět. Na dvou staromexických obrázcích se zachovalo znázornění takového oploďňovacího kouzla dechem, který proudí z úst do úst. Stejnou roli má i polévání vodou, sypaní těla moukou apod.

Cizoložství se trestalo smrtí obou provinilců, alespoň teoreticky, což je v teokratickém státě pochopitelné. Avšak v praxi se šli cizoložníci vyzpovídat ke kněžím bohyně Zeně – Tlacolteotl a z pokání museli jít na noc ke svatyním na křižovatkách a obětovat zde papírové šaty a obětní dary. Kromě toho si měli kající pustit krev z ucha.

Jak ke sňatku, tak k rozluce byl potřebný souhlas rodiny, která se v případě cizoložství měla nejprve pokusit o smíření. Pokud k němu nedošlo, mohli se rozloučení znovu zasnoubit. Věno zůstalo ženě, právě tak dcery; synové připadli otci. Pokud se rozešli manželé proti vůli rodiny, spálili jim vlasy na znak veřejné hanby.

Snubní zvyky Mixtéků a Zapotéků. Mixtékové a Zapotékové (viz výše) měli některé odlišné, velmi zajímavé zvyky. Při zasnoubení měli rozhodující slovo kněží. Všechny děti pojmenovali podle svých rodných dní, na které připadalo vždy jedno číslo z třináctidenních období kalendáře. Před sňatkem se tedy každý mládenec musel ptát vykladače kalendářních znamení, který podle čísel příslušejících dotyčným osobám zjistil, zda lze sňatek povolit. V kladném případě vzal tolik bobů, kolik činil součet čísel jejich jmen, a rozdělil je na polovinu. Pokud vyšlo liché číslo, prorokoval v manželství syna; podobně pokračoval až k dělení čísla pěti. Pokud potom nezůstal ani jeden bob, bylo to špatné znamení a k manželství nedošlo. Když byl sňatek dojedán, odstříhli ženichovi a nevěstě pramen vlasů, spojili jim ruce a svázali cípy jejich obleků; potom musel ženich krátký čas nosit nevěstu na zádech.

V Michuacanu (Michoacán, dnes členský stát Mexika, jižně u Tichého oceánu) byly zjevné zbytky mateřskoprávního zřízení – muž si bral často matku i dceru. Děvčata se neptala po jeho náklonnosti. V rodině nebyl sňatek možný, ale příbuzenské sňatky byly velmi oblíbené. Bratr si tedy nesměl vzít sestru, synovec strýcovu dceru, ale strýc si mohl vzít sestřinu dceru, muž svou švagrovou apod. Svatební obřady byly samý kněz. Pár se postil čtyři dny a manželství se uskutečnilo tím, že pár přikryli pokrývkou. Pokud se žena dopustila cizoložství, byla zabita, pokud to učinil muž, tchán mu jednoduše vzal ženu a zasnoubil ji jinému muži. Pokud páry podruhé oddané nežily ve shodě, uvěznili je. Pokud byla nutná rozluka, muselo se o ni čtyřikrát požádat u nejvyššího kněze.

Mayové. Tyto, pro nás dosud velmi záhadné kmeny, měly mnohem vyšší kulturu než ostatní pův. obyvatelé Mexika (Mayové, ind. národnost na Yucatanu, mayská říše trvala asi od r. 200 do 1541, kdy její zbytky rozvrátili Španělé, měla vyspělou kulturu s řadou středisek, např. Tikal, Copán či jinak Kopán, Palenque, Chichen

Itzá aj., hieroglyfické písmo, architekturu, pyramidu atd., uctívala jako Aztékové boha Quetzalcoatla). Vedle staveních památek je u Mayů pozoruhodné především velmi vyvinuté hieroglyfické písmo, kterému ještě stále jen nepatrně rozumíme, a velmi důkladný kalendář, lepší než ten, který přinášeli tehdejší Španělé. Měli zřejmě všeobecnou rodovou soustavu.

Za příbuznou se u nich pokládala jen ta skupina, která měla stejné, po otcích zděděné jméno. Mezi příbuznými po otci se sňatek nepovoloval, mezi příbuznými po matce ano. Syn si tedy mohl vzít vlastní sestru, pokud měla jiného otce. V podstatě existovala ještě stále polygamie, i když hlavní žena měla mnohem větší práva než ženy vedlejší. Dvojženství, tj. manželství se dvěma rovnoprávními ženami, se trestalo vyhoštěním z rodiny. Prostituce byla rozsáhlá: děvčata bydlela ve vlastních domech, kde je mohl navštěvovat každý muž. Huastékové, nejsevernější odnož Mayů, měli pověst pohlavně velmi živého národa. „Zbožňovali a uctívali Tlacolteotl (bohyni rozkoše) a nezpovídali se jí ze svého smilstva, protože ho nepokládali za hřích.“ Z velmi raného období se u Mayů zachovalo služební manželství: mládenec musel za ženu pět roků sloužit tchánovi, pokud se zdráhal, mohl mu ji odejmout. Pokud mu žena nerodila, mohl ji prodat. Manželství u Mayů mělo vůbec ráz kupního manželství i když zde kupní cena byla v mírnější formě darů. Pokládalo se za žádoucí, aby se mládenec oženil v dvaceti letech; námluvy nemohl učinit sám, ale děvče od jeho rodičů žádali jeho příbuzní. U kmene Chiapa mělo zasnoubení velmi veřejnou povahu a uskutečňovalo se za přítomnosti kazika (náčelníka), kněze a příbuzných, když se pár napřed vyzpovídal. Dostával mnoho darů, hlavně šatstvo, které pak dvě staré ženy odnesly na zádech domů. Cizoložství se trestalo smrtí, pokud se ženatý muž stýkal s vdanou ženou; avšak manžel mohl odpustit milenci své ženy; tehdy se milenci nestalo nic.

Kičé a jejich snubní zvyky. Zvláštní skupinu tvořilo obyvatelstvo staré Guatemaly, které nemělo o nic méně nižší kulturu než Mayové v Yucatanu. Byla to hlavně skupina Kičé (psáno i Quiche, jazykově příbuzné ind. kmeny, příbuzných yucatským Mayům, v předšpanělské éře vyspělý kult., národ, území Kičé v dnešní Guatemale bylo i součástí mayské říše). Také u nich trvala stará rodová soustava.

Každý kmen Kičé tvořilo 24 gentů po 4 fratriích. Každá gens (*chinamit*) měla určený přiděl půdy, kterou její příslušníci obdělávali. Byla to *nim ja*, tj. Velká rodina, její členové se navzájem nazývali bratry a sestrami, podle zásady skupinového manželství tedy nemohli mezi sebou navzájem uzavírat sňatky. Naproti tomu se zde vyvinuly patriarchální poměry, neboť žena vstupovala do mužova rodu, a to tak, že děti už nepokládaly dědečka a babičku z matčiny strany za své příbuzné, takže v tomto směru se už sňatky neomezovaly. Matčin syn se svojí sestrou tedy mohl vstoupit do právoplatného manželství, pokud sestra měla jiného otce, neboť pak patřila do jiného rodu. Z těchto poměrů, při značně vyvinutém smyslu pro pospolitost, zde byl přirozeným jevem i levirát. Polygamie se zde změnila ve prospěch monogamie tím, že vedlejší ženy byly na stupni otrokyň, pouhé souložnice. „Tito lidé pravidelně kupovali svoje ženy a dary, které přinášeli, byli jen cenou za ně.“ Milovat (*lo'koj*) znamenalo u nich totéž jako kupovat. Pokud otec mladého muže nebo mladého děvčete slíbil své dítě pro manželství, pokládalo se to za podvod, když nedodržel svůj slib. Mládencův otec měl oznámit snubní úmysl náčelníkovi rodu, který, když povoloval sňatek, pak vyjednával s náčelníkem rodu děvčete.

Ve Verapazu (dnes department Alta Verapaz v Guatemale, středisko Cobán, Kobán, viz výše u Mayů) poslal potom mladíkův otec třikrát posly do domu budoucího tchána, kteří přinášeli stále větší dary. Třetí poselství znamenalo závazný sňatek. U chudších lidí bylo jen jedno takové poselství, které nevěstě přineslo dary; nevěstu si přivedla tchyně, avšak u bohatých nesl nevěstu příbuzný do mužova domu na ramenou. Když přišli do nového domova, obětovali křepelky a kadidlo. Svatba začínala velkou slavností, při níž náčelník rodu spojil ruce páru, svázal polovinu jeho pláště a napomenul ho. V noci dvě ženy uložily pár na lůžko a poučily o manželských povinnostech. Zachovaly se střepiny, na nichž je zobrazena soulož; byly to asi nádoby pro svatební slavnost.

Existovaly zde také *sňatky dětí*, ale manžel dostal otrokyni za souložnici do té doby, dokud jeho manželka pohlavně nedospěla; děti zplozené s touto otrokyní se však nepokládaly za právoplatné. Cizoložství se posuzovalo podle společenského významu ženy. Pokud byly „svedené“ ženy nebo souložnice nejvyšších náčelníků, trestali je smrtí. Ve vznešených kruzích cizoložnici nejprve napomenuli a pokud se její „zločin“ opakoval, zavrhl ji a muž se mohl ihned znovu oženit. Ženu z lidu trestali jen tehdy, když cizoložila notoricky: prohlásili ji za otrokyni. Za svedenou se pokládala manželka, když ji svědkové přistihli při cizoložství nebo když mohl manžel milenci odejmout nějakou zástavu. Když svévolně opustila domácnost nebo se nechala unést, nejprve ji napomenuli a muž čekal většinou rok na její návrat, potom se mohl znovu oženit. Pokud žena odmítala manželské povinnosti, potrestali ji tím, že ji prohlásili za otrokyni.

Snubní zvyky Pipilů. Pipilové (dnes asimilovaný kmen středoam. indiánů) v nynějším Salvadoru patřili k Mayům (jejich území bylo součástí mayské říše) a měli zajímavá snubní exogamní zřízení.

Snubní zákazy měly znázorněny graficky. Namalovali dva stromy: jeden představoval přímé příbuzenstvo a měl sedm větví jako představitelk příbuzenských stupňů. Uvnitř tohoto příbuzenstva se směli ženit jen ti, kteří vynikali velkými bojovými činy a sice ve třetím příbuzenském stupni. Druhý strom představoval čtyři příbuzenské stupně, mezi nimiž byl sňatek zakázán a pohlavní styk v tomto vymezeném okruhu měl za následek smrt muže i ženy. Při svatbě vedli nevěstini rodiče ženicha a ženichovi příbuzní nevěstu k řece, aby se vykoupani. Potom je zahalili do bílých šatů a vedli do nevěstina domu, kde je nahé zavinuli do sepnutých šatů. Potom nevěstini příbuzní obdarovali ženicha a ženichovi příbuzní nevěstu. Při slavnostní hostině museli být přítomni kazik a kněz jako zástupci rodu, neboť jen tehdy byl sňatek platný.

Ve staré *Nikaragui* vládla, jak už víme, volnosnubnost před manželstvím: děvčata dostávala za svou přízeň kakaové boby. Dělo se to s vědomím rodičů. Existovaly zde i volnosnubné slavnosti, kterých se mohly zúčastnit i vdané ženy. Muž se ženil s jednou ženou jako v Guatemale, ale mohl mít vedlejší ženy jako souložnice. Setkáváme se zde i se služebním manželstvím. Neplodnou ženu mohl muž kdykoliv prodat. Zákaz sňatku se vztahoval pouze na první a druhý stupeň příbuzenstva. Ženichův otec se ucházel o nevěstu u jejího otce za svého syna. Rodičů děvčete se prý ptali, zda je ještě panna: pokud přisvědčili a ukázalo se, že to není pravda, novomanžel mohl propustit svou ženu; ale pokud odpověděli záporně, nebyla deflorace důvodem pro propuštění ženy. Na některých vesnicích si mohla děvčata vybrat své muže při určitých slavnostech, což byl asi zbytek mateřskoprávního řádu.

Kulturní jihoamerické národy. V Jižní Americe v podstatě existovaly dvě skupiny kulturních národů – Čibčové a peruánské kmeny. Čibčové (viz níže) obývali v dnešní Kolumbii, oblast řeky Magdalény, kde vojenskou zdatností založili říši, která, jak se zdá, se skládala ze dvou částí: z říše bogotské a hunsaské. V každé části vládl kromě vojenského náčelníka ještě, hlavní kouzelník. Zde vznikla pověst o Eldorádu, neboť se Španělům vyprávělo, že guatavitský kazik se každý rok posype zlatým prachem a potom se koupe v laguně. Dnešní Ecuador obývaly kmeny, které i přes svou vyspělou kulturu chodily nahé; jejich střediskem bylo Quito (dnes hl. město Ecuadoru, v Andách). Vlastní Peruánci se také dělili na různé kmeny, vyspělé a bohaté. Ze severních Kečuů (viz níže) vzešla dynastie inků, která asi ve 12. století našeho letopočtu začala svou dobytelskou činnost a založila dobrovskou říši, která tolik překvapila Španěly.

Čibčové a jejich pohlavní život. Čibčové (také Čibča, středoamer. a hlavně jihoamer. skupina řady kmenů, patřili k nim např. indiáni Rama, Guatuso, Quimbaya, Tairona) žili v totemových rodech, do boje táhli se zástavami a odznaky svých rodů, slavnostních průvodů se rody zúčastňovaly ve zvířecích maskách. Původně tedy byly tyto rody jistě mateřskoprávně organizovány.

V nám známé době mohla náčelníka, kterého nemohl vlastně nikdo trestat, za každý přestupek pokárat vlastní žena, hlavní žena mohla svému muži, když umírala, zakázat styk s jinou ženou pro nejbližších pět let, potomstvo se počítalo po přeslici. Cudnosti si necenili, děvče bez milenců bylo pokládáno za méněcenné, protože se zřejmě nikomu nelíbilo. I když dbali o to, aby se manželství vyhnulo cizoložným vztahům, měli i své volnosnubné slavnosti, na kterých muži a ženy tančili na počet božstva kolo, kterým se měli vyvolat duchové zemřelých, a každý muž mohl hned souložit se ženou, která mu první přišla pod ruku. Manželskou formou byla polygynie s hlavní ženou. Samozřejmě, hlavně kazikové měli více žen, Bogota jich měl prý dokonce tři sta.

Děvčata chodila nahá, dokud s nimi neobcovał kazik. Sňatky v rodu byly zakázány, stejně tak sňatky se sestrou a příbuznými po matce, ale se sestrou a příbuznými po otci to bylo povoleno. Ženy se kupovaly: mládenec vyjednával buď přímo s otcem děvčete nebo poslal zprostředkovatele, který nabídl určitou sumu. Pokud se otcí zdála příliš nízká, zvýšili ji o polovinu, což se případně ještě jednou mohlo opakovat, ale neslušelo se zvyšovat cenu ještě dále. Pokud se tedy na ceně dohodli, dostal mládenec děvče na několik dní na zkoušku a když mu nevyhovovala, mohl ji vrátit.

Jiný způsob byl ten, že rodičům děvčete poslali příkrývku, za níž, pokud ji přijali, následovala druhá se zvěřinou. Po několika dnech si potom nápadník sedl za svítání před dveře příbytku děvčete a upozornil na sebe určitým znamením. Několik otázek z té i oné strany, načež děvče vyšlo s hrníčkem čiče, napilo se z něho a zbytek podalo čekajícímu. Při svatbě si snoubenci položili ruce navzájem na ramena a kněz jim položil několik otázek. Ženě, zda miluje více boha kaziků než svého muže, zda si manžela váží více než děti, zda miluje manžela více než sebe, zda sama nebude jíst, kdyby její manžel umíral hladem a zda nepůjde do jeho postele, dokud ji nezavolá. Muže se ptal, zda chce děvče za ženu a až potom, když muž třikrát nebo čtyřikrát vyslovil souhlas, uzavřel kněz manželství.

Pokud jde o oplodňovací ceremoniály, víme jen tolik, že doery kazika v Guachetá se nechaly oplodnit sluncem. Za tím účelem vystoupily na vysoký vrch, zaujaly

vhodnou polohu ke slunci a po několika dnech porodila jedna smaragd, který si zastrčila do západří, kde se změnil na dítě. Cosi podobného bylo i v Peru u Inků (jinak Inkové viz níže). Zde, jak víme, existovaly *sluneční panny*, tj. děvčata zasvěcená slunci a žijící jako vestálky v budově podobné klášteru, které se za živa pochovaly, pokud se u nich objevily následky pohlavního styku a nemohly dokázat, že je oplodnilo slunce. Pokud se svobodný muž dopustil násilného smilstva na svobodné ženě, zabili ho; byl-li ženat, poslali dva svobodné muže spát s jeho ženou. I cizoložství se trestalo smrtí; používali dokonce tzv. boží soud na zjištění tohoto zločinu. Žena, kterou podezřívali z cizoložství, měla sníst velké množství papriky. Pokud se přiznala, dostala vodu, ale usmrtili ji; pokud však mučení vydržela, pokládali ji za nevinou a propustili ji.

Snubní zvyky a pohlavní život Inků. Inkové (také Inka, indiánský národ v Peru s vyspělou kulturou incké říše v 15. stol., jejími středisky bylo Cuzco či jinak Kuzko a Macchu Picchu, s monumentální architekturou, zlatými plastikami aj., říše zničena Španěly kolem r. 1532) trestali pohlavní styk mladých lidí, pokud jej zažaloval otec; o trestu rozhodoval *kuraka*, kmenový náčelník. Zato při všech velkých slavnostech vládla volnosnubnost, která byla na některých takových událostech dokonce hlavní věcí.

Pedro de Villagomez, arcibiskup v Limě (nyní hl. město Peru), vypráví, že ve starém Peru se koncem prosince, když dozrává paltajové ovoce, konala slavnost, která začínala pětidenním půstem (zakazujícím červené koření a soulož). Při slavnosti se však setkávali muži se ženami na určitém místě v ovocných sadech zcela nazí. Na dané znamení se potom začalo závodit v běhu ke vzdálenému kopci. Každý muž, který přitom doběhl některou ženu, s ní musel hned souložit. Tato slavnost trvala šest dní a šest nocí. Ale i jinak zde bylo dost příležitostí k volnosnubným stykům. Každá královská mumie měla například svůj úplný dvůr, který sloužil jen jí, a žilo se zde velmi vesele a bezuzdně. Vše se zde přece konalo na rozkaz mumie a nedalo se tedy proti tomu nic namítat. Proto se i vznešení muži a ženy rádi věnovali této službě.

Společnost trpěla i skutečné nevěstky (*pampajruna*), ale opovrhovala jimi. Postavení ženy zde nebylo ani dobré ani vážené, neboť mezi lidem zcela zvítězil patriarchát. Byly zde však zřejmě zbytky matriarchátu a rodové soustavy. Obec se starala mladému páru o obydlí, stavěla a zařizovala mu dům. Pro vládnoucího inku byla předepsaná přísná endogamie, čistě mateřskoprávní. Panovník (nebo následník) si musel vzít za hlavní ženu svou nejstarší sestru: ona jediná měla titul panovnice (*koja*). Jak velmi šlo vládnoucímu inkovi o čistotu rodu, je zřejmé z toho, že se svojí sestrou – manželkou přerušil hned jakýkoliv styk, jen co mu porodila syna a dceru, kteří se pak měli zasnoubit. Když bylo manželství s nejstarší sestrou bezdětné, vzal si za manželku druhou sestru podle věku, ale bývalá žena zůstala tak dlouho císařovnou, dokud mu druhá žena neporodila syna.

Různorodé zprávy máme o hromadných lidových svatbách. Podle jedné se snad konaly jednou do roka nebo jednou za dva roky a vedl je *kuraka*. „V určený den *kuraka* svolal všechny sňatkuschopné *Hatunruny* k sobě, rozdělil je na dvě řady, chlapce vpravo, děvčata vlevo a přikázal mladému muži, jehož zavolal, aby předstoupil a nařídil: Tuto si vezmeš! Potom přišel na řadu další pár a dělalo se to tak dlouho, dokud nebyli všichni zadáni.“ Z jiných pramenů se však dozvídáme, že se brala v úvahu vůle mladých lidí. Šlo snad tedy o hromadné sňatky už

dohodnutých milenců. Během vlády 10. inky, Jupankiho Pačakutiho, se uskutečnil velký hromadný sňatek. Tento velký panovník tehdy dosáhl pozoruhodného vítězství nad Čanky a sám zasnoubil velký počet dvojic, kde mládenci a děvčata náleželi k různým kmenům, neboť chtěl takto usnadnit sjednocení různých částí své říše.

Polygynie se vztahovala hlavně na vládnoucího inku; kromě své sestry-císařovny a hlavní ženy, mohl mít několik řádných manželek (*palla*) a jakési souložnice (*mamakuna*), kterých si lid velmi vážil. Právě tak v celé třídě vznešených byla polygynie dovolená, ale u chudého člověka trestali smrtí už za dvojženství. Samozřejmě, jen I. inka, Manko Kapak, polygynii zakázal, a to asi v letech 1150 až 1200. Inka měl většinou kromě císařovny čtyři až pět řádných manželek a asi 300 souložnic, takže není vůbec divu, že Jupanki Pačakutik zanechal 300 dětí. Peruánské manželství bylo v podstatě kupní manželství i když se vnější kupní forma rychle ztrácela. Kuraka dával za svou nastávající několik lam a stříbrné nádoby. (Jak v Egyptě, tak i v Peru bylo stříbro dražší než zlato, jehož byl nadbytek.) Chudší člověk to vyřídil několika džbány čiče. Někdy musel mladý manžel sloužit určitou dobu u tchána.

Mladý inka se ženil nejdříve ve dvaceti letech, muž z lidu asi v pětadvaceti. Zákonem určoval, že se nikdo nesmí ženit, pokud nemá alespoň dvacet let, ale do třiceti měl být každý ženatý. Děvčata se vdávala mezi patnáctým a osmáctým rokem. O svatbě mnoho nevíme. Po otcově souhlasu se pár několik dní postil, potom nevěsta z vody určitého pramene připravila čiču a při hostině, na které se sešly obě rodiny, jí podala ženichovi a potom, byla-li panna, jí ženich obul vlněný střevíc, nebyla-li panna, střevíc z určité trávy. Toto manželství bylo nerozlučitelné a jediné zákonné. Avšak tyto rozdíly se dělaly jen v době po dobytí země, tedy pod neblahým vlivem křesťanství. Podrobnosti o jiných sňatkových formách neznáme. Jakési věno dostávali od příbuzných – muž zbraně, žena kuchyňské nádoby a potřeby k předení. Cizoložnice byla ukamenována.

Mnoho se popisovalo o nenormálním pohlavním styku Inků. Prý obyčejně rádi vykonávali milostnou obět na zadním oltáři (tj. anální koitus, do konečníku ženy). Na staroperuánských vázách je tento druh sterilní kopulace znázorněn velmi šikovnou plastikou. Už víme, že tato „perveze“ nebyla nikdy zvlášť řídká a například u kulturních národů klasického starověku se pěstovala s velkou oblibou. Jako při všech podobných formách a pohlavních hrách, pokud nejsou chorobného původu, jejich přímým zdrojem je v podstatě sám pohlavní pud, soběstačný a toužící po změně.

Pokud jde o vznik tohoto způsobu soulože, případně o jeho rozsah, je jistě pozoruhodné Reitzensteinovo vysvětlení: upozorňuje, že na uváděných vázách leží u ženy dítě, čímž je kopulující žena charakterizována jako matka. Jelikož u mnohých národů není zvykem normální pohlavní styk s matkou, která kojí, aby v této době nedošlo k jejímu oplodnění, a protože žena Inků kojila 3 až 4 roky, obstarával si muž pohlavní ukojení s ní méně obvyklou cestou, pokud nemohl mít pohlavní styk mimo manželství.

Osud vdovy byl velmi smutný. Mravy vyžadovaly, aby zemřela s mužem, zejména u inků (tj. u panovníků, významový rozdíl Inka a inka viz výše). Nešťastnou obět opili a pochovali ji s mrtvým mužem. Mnohé vdovy se života zříkaly dobrovolně: vrhaly se ze skály, věšely na vlastních vlasech, braly jed nebo si rozpáraly břicho. Pokud požádala příbuzné o „laskavé zabití“, nesměli odmítnout tuto prosbu nešťastné ženy. To byl samozřejmě také jen výsledek patriarchálního zřízení.

XII. ŽENA A SNUBNÍ POMĚRY U STAROSLOVANSKÝCH KMENŮ

Slovanské kmeny přišly do styku se starověkým kulturním světem nejpozději a nejdéle ze všech evropských národů byly zahaleny předhistorickou mlhou. Dodnes existují značné neshody o jejich pravlasti, o údajích, kdy vstoupili do dějin, a o jejich příchodu na západ, do střední Evropy, neshody velmi zatížené nacionálně-politickými tendencemi a předsudky.

Podle nejnovějšího výzkumu lze za pravlast slovanských kmenů pokládat zakarpatské planiny, od střední Visly na západě až po Dněpr na východě, od Karpat na jihu až k dnešnímu Mogilěvu (Mogiljovská oblast v Rusku a Bělorusku) na severu, nebo dnešní Halič, Bukovinu a jižní Polsko s přilehlými jižními a západními končinami Ruska (v současnosti se pokládá za výchozí místo Slovanů, resp. Praslovanů, oblast mezi Vislou a Dněprem). Chudé a drsné slovanské kmeny zde žily značně izolované od tehdejšího kulturního světa a nepatrně se lišily od svých západních sousedů, germánských kmenů, s nimiž se blíže setkaly a smísily už asi za prvního pohybu germánských kmenů ze severu k dolnímu Dunaji, mezi polovinou 5. století a 3. století př. Kr.

Zdá se, že rozdrobené slovanské kmeny byly už ve své pravlasti jazykově diferencovány a v podstatě předurčeny k rozchodu ve třech skupinách: západní, která se rozčlenila na Čechy, Slováky, polabské Slovany, Lužické Srby a Poláky, východní, kterou tvoří Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, a jižní, k níž patří Slovinci, Srbové, Chorvati (Charváti), Makedonci, Černohorci a Bulhaři. Kdy začaly množící se slovanské kmeny postupovat do střední Evropy, nevíme (zřejmě do konce poloviny prvního tisíciletí po Kr.). Archeologové se domnívají, že to bylo už před rokem 500 př. Kr. (prvé hist. zprávy o Slovanech jsou z 1. stol. Po Kr.), samozřejmě, že od severovýchodu a severu. Slované by v tom případě sídlili v našich zemích nejprve pod nadvládou Keltů (Keltové, Galové, skupina indoevrop. kmenů, usídlená i na našem území a v celém prostoru severozáp. od Alp, nyní jejich potomci ve Skotsku, Walesu, Irsku, Bretani) a potom Germánů; historici mohou hovořit jen o příchodu Slovanů do našich zemí, o němž však nemůže být podle nich ani řeči před 6. stoletím po Kr.

Jde tedy o celé záhadné tisíciletí, možná právě nejdůležitější pro vývoj geneomických (rodových) slovanských vztahů. V 6. století po Kr. začínají vpády jižních a částečně východních Slovanů do východořímské říše a hned na to dobrovolně nebo z přinucení pokračují spolu s turkotatarskými Avary, kteří se dali v polovině 5. století do pohybu a už v roce 558 se setkali s římskou říší, nejprve přátelsky. Potom následovala krátká velmi krutá nadvláda Avarů nad Slovaný, z nichž byly některé kmeny dobrovolnými spojenci Avarů, protože měly společné zájmy. „Slovany pokládali za sluhy, museli se s nimi zúčastňovat jejich loupežných výprav a zde, při srážkách s nepřítelem, to byli právě Slované, které jako první posílali do boje. Avari zatím čekali v záloze, aby se po zahnání nepřítele nebo hned pustili do plenění, nebo když Slované začali ustupovat, náhlým zásahem změnili ústup na úspěch. V době klidu bylo postavení Slovanů ještě bídňější. Zuřiví utlačovatelé, kteří trávili zimu u porobených národů, se dopouštěli těch nejkrutějších násilností na slovanských ženách a dětech, „po nichž se váleli,“ jak drsnými slovy

vyjadřuje stejně drsnou pravdu náš kronikář. A za všechna tato příkoří...,“ zvláštní ironií v tomto největším ponížení je, že Slované přece jen v době této poroby stáli výše než obyčejní otroci „...museli ještě platit Avarům tribut.“²⁸ Nelze tedy pochybovat o tom, že kromě gemánské krve ve slovanských žilách proudí i mnoho turkotatarské krve.

„Není divu, že tato krutovláda musela vyvolat odpor, hlavně když vedle staré generace, překvapeně náhlým přepadem a vystrašené neslýchanou krutostí, dorůstalo a dorostlo nové pokolení, které slovanské matky vychovávaly k nenávisti vůči těm utlačovatelům, jejichž krev už také proudila v jeho žilách,“ říká profesor Novotný. Odboj proti avarskému panstvu začali středoevropští Slované asi po roce 620 a náhoda jim poslala dobrého vůdce. Byl to Sámó, francký kupec, který asi v letech 623–624 přišel s jinými kupci a ozbrojeným doprovodem na slovanské území, snad do Čech, za obchodem. Slované pod jeho vedením zvítězili a tento vítězný boj podnítil i chorvatské Slované, Slované v alpských zemích a nakonec i dácké Slované pod vedením bulharského knížete k svržnutí avarské moci, která utrpěla těžké ztráty i na jiných stranách. Sámó vybudoval větší slovanskou říši, avšak o její rozloze nevíme nic přesného. Vládl šťastně pětatřicet let, tedy asi do roku 658–659, a zoelel zdomácněl v novém prostředí. Podle Fredegara měl dvanáct slovanských žen, s nimiž zplodil dvaadvacet synů a patnáct doer.

Slované se tedy v dějinách objevují velmi pozdě, jednak se svými loupežnými vpády do říše římské a jednak jako poddaní Avarů a jako vítězi nad nimi.

Podle prvních zpráv, které od nich máme, pokládali Slované za jednoduchý lid, drsný, chudobný a svobodnamilovný, který ještě žije životem přírodních kmenů a rychle se množí. Starověká slovanská kultura se vyvinula u severních kmenů silněji jen koncem 9. století, když jednak přijali křesťanství a navázali živější styky s Byzancem, jednak v Rusku po příchodu Normanů, když se jejich styky rozšířily se skandinávskými Germány a rozkvetl obchod s Orientem; jižní Slované se kulturně povznesli nejdříve pod vlivem Byzance a Itálie. do dějin však Slované vstupují už rozkládající se s rodovou organizací a s *patriarchálním zřízením*. Jinak u nich najdeme v té či oné formě všechny typické obyčeje (nebo alespoň jejich stopy) spojené v předhistorickém období se životem ženy a pohlavním životem přírodních národů a protože jsme už poznali vznik těchto zvyků a značnou část jejich vývoje z přírodních poměrů až k civilizovaným starověkým poměrům, takže jsme zdomácněli jako u „pohanů“, dokonce jsme tu a tam mohli konstatovat i pokračování v těchto zvycích ve zkomolených formách, které se pokládají za křesťanské – nebudeme však podle způsobu mnohých domácích odborníků zapírat a ve velkém omlouvat nebo na cizí vlivy svalovat jevy, které jsme se naučili chápat podle jejich vzniku, podle jejich místa a období. Romantická představa o „holubičích“ Slovanech, kteří měli jen samé krásné vlastnosti pokojných rolníků, vyznačujících se nebojovností a vzorným manželským životem patří do starého haraburdí vlasteneckých legend.

Zabíjení novorozenců ženského pohlaví bylo obvyklým jevem u slovanských kmenů, ale i u kmenů, které je obklopovaly, například u Germánů a Litevců. Tento zvyk je doložen u baltských Slovanů, Pomořanů i Luticů (kmenový svaz polabských Slovanů, zahrnující Ratary, Dolence, Čezpěňany a Chyžany, odmítal důsledně křesťanství, kmeny zanikly, jejich území v 11.–12. stol. Připojeno k Braniborsku), kde matky škrtily kojence ženského pohlaví, když se jich narodilo více, aby se přý

lépe mohly starat o ostatní. I o balkánských Slovanech jistý pramen říká, že zabíjeli kojence o skály jako potkany.

Víme, že menší zájem o děti ženského pohlaví je všeobecným znakem patriarchálních poměrů: přímé příčiny zabíjení kojenců ženského rodu však bývají různé, především to bývá nouze o těžké živobytí. Slované ve své lesnaté a bažinaté pravlasti při rychlém množení nežili ve velkém blahobytu. Pouze později se u západních Slovanů staly dcery zbožím a „mnoho doer pro jejich otce znamenalo bohatství“. Nevelký počet mužů, kteří hynuli v loupežných výpravách a v bojích se sousedy, mohl způsobit, že nebylo možné doer se zbavit. Dítě a šestinedělka se pokládali určitou dobu za nečisté a očišťovali se umýváním. Slované poznali i *kuvade* (couvade, mužské šestinedělí, srov. V 1. díle).

Pohlavní dospělost, „když vyráží brada“ a „když lůno zarůstá“, „když prsa pučí a nalévají se,“ jak říkali Češi, doprovázely ceremoniály, o kterých sice nemáme staré zprávy, ale které si můžeme domyslet z různých pozdějších zvyklostí. Zřejmě sem patřilo i tzv. *ostřihání*, obřad, který spočíval v tom, že otec, příbuzný nebo vzácný host při rodinné slavnosti odstříhl chlapci a tu a tam i děvčeti trochu vlasů. V historické době se ostřihání činilo pravidelně ve věku více méně raném, ale je velmi pravděpodobné, že bylo původně obřadem spojeným s dospělostí a pouze později se konal ve stále mladším věku, jak jsme to už pozorovali i jinde. U Germánů bylo dvojí, ve 12. a v 15.-18. roce. Dospělá děvčata označovali zvláštním oblečením. Na Slovensku začínají na hlavě nosit věneček nebo ozdobný pásek, tzv. *Partu*, na Moravě tkanici, stužku. Divčí parta, *corona puellarum*, je u Čechů doložena kronikářem Kosmou (asi 1045-1125, děkan pražské kapituly, autor díla „Chronica Boemorum“). Ve Vladimířské gubernii to byla *lenta* v copu, v jiných ruských guberniích dospělá děvčata oblékali při zvláštních obřadech do *panevy*, jakéhosi kabátku, někde jim dávali pás, v jižním Rusku chodilo děvče v rubášce a když dospělo, dostalo jupku. V Černé Hoře košili, *překorebnajku*. O jiných odznacích dospělosti a s nimi spojených obřadech nevíme.

Mnohoženství a mnohamužství. Že byla i u Slovanů v nejstarších dobách značná „promiskuita“, polyandrie spojená s polygynií²⁹, připouští i profesor Niederle a opírá se přitom nejen o všeobecné sociologické zákony, ale i o zbytky volnosnubnosti u mládeže a při slavnostech, o slovanské svatební zvyky, „při nichž můžeme ještě vystopovat právo širší mužské organizace, například celého rodu, na vdávající se ženu“, i o historické analogie u slovanských sousedů a vzdálenějších národů. Na *polyandrii*, která se později vyskytuje u monogamie většinou tam, kde je získávání žen těžké a drahé a která se bezpochyby určitě nejprve vyskytovala u všech Slovanů, zná Niederle jen jeden doklad z Ruska, i když je o tom v ruském životě více důkazů. Církevní zákon knížete Jaroslava Vladimiroviče (1019-1054, kníže novgorotský, který se stal i knížetem kyjevským) zakazuje a trestá v čl. 20 bratrskou polyandrii: „Aže dva brata budut' so edinoju ženoju, jepiskopu 100 griven a žena v dom cerkovnij.“

Příbuzenské sňatky poskytují důkazů víc. Existují stopy po stycích syna s matkou a po leviráte. Podle Nestora (11.-12. stol., mnich, ruský kronikář, pravděpodobný autor díla „Pověst vremenných let“, v češtině přel. „Nestorův Letopis ruský“) prý nebyli muži ruských kmenů stydliví vůči svým ženským příbuzným. Uváděný

zákon knížete Jaroslava zakazuje hřešit se sestrou a snoubit se s příbuznými, podobné jsou i jiné ústavy ruských knížat a biskupů. Boleslav český nařídil v roce 992 rozloučit manželství mezi příbuznými; o českých příbuzenských sňatcích čteme v Brunově Životě sv. Vojtěcha a v Opatovickém homiliáři z konce 11. století.

Ruské *snochačestvo*, proti kterému také bojoval ústav knížete Jaroslava, bylo už pro nás známým zvykem u mnohých přírodních národů. Viděli jsme, že otec, který brzy oženil nedospělého syna, žil zatím manželsky s nevěstou. Je zjištěno, že podobné to bylo u Srbů a Bulharů. Dopis bamberského biskupa Otty (sv. Otto, psán i Otton, 1102–1139, účastnil se misie do Polska, kanonizován 1189) zakazoval (1124) příbuzenské sňatky pomořanským Slovanům až do 6. a 7. stupně. Tyto endogamní jevy byly jistě i u Slovanů přežitkem primitivního stavu, o čemž svědčí hlavně ruské *snochačestvo*; pokud je tu a tam podporovala kněžská snaha o čisté plemeno a jejich strach před konubiem s jinověrci, nemáme o tom doklady.

Manželství únosem i koupí, obě tyto primitivní patriarchální manželské formy existovaly na konci slovanského předkřesťanského období vedle sebe. Děvče s ostatními dětmi spadalo pod otcovu moc a mohlo přejít do vlastnictví jiného muže únosem nebo koupí, čímž otec novému muži přepustil svá dosavadní práva. Manželství únosem se potom na začátku křesťanské doby pokládalo za hrubou a pohanskou formu, která se zakazovala a trestala.

Tzv. „Kyjevský letopis“ ze 12. století vypráví o ruských kmenech, z nichž Drevljané, Radimiči, Viatiči a Severiáni (všechny patřily podle staršího dělení k tzv. jižní větvi vých. Slovanů, většinou kolem Dněpru, dnes je jejich rozlišování dávno setřeno) žili jako zvěř bez řádných sňatků, unášeli z jiných obcí děvčata, s nimiž se setkali u vody nebo mezi vesničany při večerních hrách a zábavách, ale kmen Polanů (na stř. Dněpru, střediskem Kyjev, stali se základem státní moci Kyjevské Rusi 10.–12.stol.) zčásti už pokřtěný měl řádné sňatky na základě smlouvy s rodiči. Dánská tradice vypráví, že dánský král Frotho, když kdysi porazil Rusy, nařídil jim, aby nadále uzavírali sňatky jen koupí, protože je pokládal za pevnější. Násilné únosy se však pomalu měnily na únosy domluvené.

Rozsáhlá literatura o této věci obsahuje doklady o únosu žen a o jeho stopách v tradici svatebních zvyků u Poláků (*porwanie*), Srbů (*otmica*), Bulharů (*zavlečane*, *devičnij rozboj*, *vlačene*, *vlakane*, *grabene mama*), Čechů i Slováků. Rusové to nazývali *pochiščenie*, *umyčka*, *uvoločenie*, *uvod*, *uvoz*. Homiliář pražského biskupa přikazoval: „Oznamte všem, aby si nikdo nebral ženu bez veřejné slaveného sňatku. Zabraňte všemi způsoby únosy.“ Později už česká nařízení trestají za únos podobně jako polské statuty a ruské ustavy (zákony). Na Balkáně se udržel únos ze starých dob hojně až do novověku.

Právě tak početné jsou doklady a stopy o *kupním manželství*. Nám už známý Ibráhím ibn Jacób (10. stol., židovský cestovatel pův. ze Španělska, popsal Prahu, Krakov, zemi pobaltských Slovanů aj.) vypráví o Měškovově polské říši (Měšek I., zemř. 992, zakl. Polského státu): „Když se tam někomu narodí dítě, ať je ženského nebo mužského pohlaví, kníže mu hned po narození dá nějaký peníz. Když dítě dospěje, když je mužského rodu, obstará mu ženu a otci děvčete zaplatí svatební dar. Pokud to bylo děvče, obstará jí muže a otci zase zaplatí výkupné. Tento svatební dar je u Slovanů velmi velký a jejich zvyky se přitom podobají berberským zvykům. A tak, pokud se někomu narodí dvě, tři dcery, jsou příčinou jeho obohacení; pokud se narodí dva synové, jsou příčinou chudoby“ Jiný pramen, arabský, dodává:

„Svatba se potom koná podle vůle knížete a ne podle jejich vůle. Za to kníže přebírá starost o jejich výbavu a výdaje spojené se svatbou leží na něm. Chová se jako starostlivý otec ke svým poddaným.“

Bylo by zbytečné zde uvádět další doklady o věci, zřejmě na kulturním stupni, na němž stáli staří Slované koncem předkřesťanského období. Původní indoevropský název pro kupní cenu *vedmno* je všeslovanské a prastaré věno (latinsky *venum*, indicky *vasnám*), které později změnilo svůj význam, když se z kupní ceny stalo dnešním věnem. Je zcela určitě odvozeno z kořene *vedh*, tj. Vést domov, z čehož vznikl i všeobecný název pro sňatek a mladou ženu. Staroindicky se mladá žena nazývala *vadhu*, starorusky *vodimaja*. Z téhož kořene odvozují někteří slovo nevěsta, jiní však vycházejí z filologického postupu, podle něhož slovo nevěsta znamenalo to, co neznámá, odněkud vzatá, ukradená. Dodejme ještě, že na vysloužení ženy nemají Slované staré doklady i když prý v nové době se tu a tam vyskytovalo na Balkáně.

Volnosnubné slavnosti. Zprávy o cudnosti a manželské věrnosti slovanských žen, které nalezneme u latinských a arabských pozorovatelů ze 6. až 11. století, musíme přijímat velmi obezřetně.

Jednoduchý slovanský život s patriarchální manželskou formou, drsný v práci i v boji, se pochopitelně zdál ctnostný těm cizím spisovatelům a kupcům, kteří poznali římskou a východní nestoudnost, a jak čteme v dopise sv. Bonifáce (675–754, zabit při křest. misii), že Slované (Winedi) velmi horlivě pěstují v manželství vzájemnou lásku a za chvályhodnou se pokládá ženě, která se umrtí vlastní rukou, když jí zemře manžel, vzpomene si na tendenci Tacitova díla, který chtěl chválou Germánů morálně působit na Římany; Bonifác tímto způsobem křesťany nabádal k manželské věrnosti.

U Slovanů a jiných barbarů ještě nebyla patriarchální manželská forma v takovém rozkladu jako v římské říši. „Žena, ať už uloupená nebo nabyta koupí, se stala majetkem nového muže, jemuž patřila ve všem, tedy i v pohlavním styku. Musela mu být věrná, protože patřila jen jemu, jen on jediný měl na ni právo. A proto jistě na doloženou věrnost působil především tento příkaz nutnosti a strach před těžkým trestem,“ hovoří správně profesor Niederle.

Horlivé napomínání kněží a církevní zákazy z prvních křesťanských století nás však poučují o tom, že volnosnubné slavnosti, hry (*plasanie, igriščo, glumy*) byly i u Slovanů hojné a nedaly se dlouho potlačit.

„Byly to různé bujné hry a zábavy odehrávající se při svatbách, pohřbech a nejvíce na přírodních slavnostech, hrách a obětích jako pozůstatek pohanských dob. Konaly se ve významných dnech roku, lid se jich houževnatě držel a vzdor všemu odporu církve se většinou zachovaly dodnes.“ K takovým přírodním slavnostem patřily například svátky rusalné, kupalné, Jarilův den, Kostromy, Kostrubonky, dny radnice, bylice, sobótky, svatojánská noc, kres, kresnice apod. (tj. staré pohanské svátky apod., mytologického původu, přežívající bez nábož. Vazeb i v křesťanství) a všechny silně prolínal nepochybný prastarý erotický živel. O jeho povaze a formách jsme už téměř vše řekli předtím při různých příležitostech (tj. např. V souvislosti se saturnáliemi, eleuzíniemi, dyonýsiemi, bakchanáliemi aj.) a nemusíme se o nich tedy více šířit.

„Sňatky nebyly v oblibě, zato hry mezi vesnicemi, kde spolu líhali, běhající na plesy; při plese poznávali, která žena nebo děvče touží po mládencích i z pohledu

jejích očí, z obnažování ramen, z dávání znamení prstem, vkládání prstenu na cizí ruce i z líbání. A když se tělo roztáhlo se srdcem, líhali spolu, jedni berouce za ženy, druhé haníce... A brali si potom po dvou i třech ženách, neboť tyto, nevědic odolávat, začaly si jedna přes druhou malovat líce na růžovo a bílo, jen aby mládenec zatoužil po jejich objetí," hovoří se ve starém ruském letopisu. Kromě děvčat a chlapců se těchto volnosnubných slavností zúčastňovaly i vdané ženy. Ruský etnolog Aničkov (Jevgenij Vasiljevič, 1866–1924, také historik a lit. historik) sesbíral mnohé písně, v nichž vdané ženy v době jarních chorovodů touží po ztracené svobodě. Mladou ženu to neodolatelně táhne k těmto hrám a zábavám, utíká z domu proti mužově vůli, trpí, pokud nemůže utéci a touha po těchto hrách ji přivádí k nevěře. Polská píseň při skákání přes oheň domlouvá:

Oj sobótka, sobótecka,
pójdzie do mnie dziewusecka,
a cyś godna, cy nie godna,
nie uciekajze od ognia.

Biskupské zákazy se stále obražejí proti „bludu“, smilstvu, které páchají svobodné i vdané ženy a ovšem i muži při těchto slavnostech a zábavách. Mužům vyčítají přelétání od ženy k ženě, pohlavní styk i se sestrami, ženám „pohanské smilstvo“ s cizími muži. Slovo sv. Jana Zlatoústého (asi 347–407, církevní otec, autor četných kázání) o *igrách* i o *plasanii* proklíná vešeré plesy, které člověka odvádějí od Boha, hlavně ženy, a velmi jasně a určitě se vyjadřuje o tom, co se přitom děje i s vdanými ženami: „Ženu při takovém plese nazývají ženou satana a ďáblovou milenkou... Žena na plese je ženou mnohých mužů... Manželovi je hanbou spojit se s takovou ženou. A muži? po pití začnou tance a po plese začnou smilnit s cizími ženami i se sestrami. A děvčata přitom ztrácejí své panenství. Potom všichni nosí oběti modlám...“

Ještě v roce 1505 si jistý monastýrský igumen (tj. Představený pravosl. kláštera) stěžuje, že neustály pohanské slavnosti a že hlavně v noci na Ivanův den, když se rozezvují bubny, píšťaly a strunové nástroje, začínají ďábelské hry s chorovody a tleskáním a tance, vyhazování hlavami i nohama, křik, ďábelské písně... A při nich smilnění se ženami a děvčaty. Dokonce až v 17. století se objevují mnohé stížnosti na erotický charakter plesů a slovanských her; běloruský doklad z roku 1651 připomíná ihřišča merzkija, na které chodí mnoho žen a děvčat, oddávající svou čest ďáblu. V některých ruských krajích na svatojánský večer skákala ještě v nové době děvčata a chlapci přes oheň vysvlečení donaha, apod.

F.S. Krauss, který se velmi zasloužil o moderní výzkum pohlavního života jižních Slovanů, popsal erotické jihoslovanské kolo, jak se tančilo ještě v nové době, hlavně při dožínkové slavnosti: „Jihoslovanské kolo lze podle vnějších projevů nazvat dokonce ctnostným, ale může se tančit i s divokou dráždivostí. Těžiště kola je v obsahu zpívaných písní, které mají většinou lascivní povahu. V kole ustává stydlivost a slušnost, neboť on i ona mají úplnou svobodu v řeči i zpěvu. Kolo je místo, kde lze všechno bez obalu přednést, bez toho, že to vzápětí naráželo na výčitky posluchačů. Kolo si dojednávají děvčata a nejprve tančí samy. Každé kolo má náčelnici, která zároveň předzpěvuje. Děvčata začnou kolo mírným zpěvem, potom zpívají rychleji a živěji, přičemž se s dopředu nakloněným horním trupem a k zemi sklopenýma očima kolébají v bocích. Ta, co umí nejlépe vrtět zadní částí, se pokládá za nejlepší tanečnici. Nejprve tančí zcela samy pro sebe a hovoří přitom o svých dívčích záležitostech. Také mladé ženy, které ještě nebyly matkami, se mohou

zúčastnit a vyprávět své zkušenosti v milostných věcech k užitku a potěšení svých svobodných kamarádek. Když se okolo děvčat utvořil kruh naslouchajících chlapců, začnou silněji vrtět zadky a zpívat vábivé písně. Brzy tu a tam některý mládenec roztrhne kolo u děvčete, které ho láká k lásce, a pevně se zavěsí, aby s nimi mohl tančit; začne pravidelné střídání písní děvčat a chlapců a když má každé děvče po boku svého milého, je smíšené kolo skončeno. Náčelnictví připadne většinou chlapci. Dokud se děvčata při tanci drží za ruce, chlapec objímá děvče okolo pasu a tancuje s bokena na jejím boku. Chlapec pohlavně silně vydrážděný úmyslně šlape milence po nohách, hryže ji do šíje nebo krku, roztrhne jí zuby náhrdelník a doráží na její ucho."

Skutečné pohlavní výstřednosti mladých lidí nejsou nekonečné, ale konají se hlavně na podzim po dokončeném sběru polních plodin. Zdá se, jako by se dospělá mládež chovala dvě, tři neděle v roce jako láskou posedlá. Celé noci dupou kolo až do vysílení a až do ochraptění zpívají písně stále „oplzlejší“. Ale nekončí to předejrou. „Jihoslovanské děvče od raného mládí ví, že je předurčeno pro mužův milostný požitek, chápe tuto věc přirozeně a pokládá za divné, když muž hned nevyužije vhodnou příležitost, která se mu naskytne, aby sobě a ženě připravil potěšení.“ Taková volnosnubnost se vyskytovala i při pohřebních slavnostech.

Dlouhá ozvěna původní pravěké volnosnubnosti je tedy zřejmá i na volnosnubných slovanských slavnostech, což ani nemůže být jinak.

Volnosnubnost mládeže. Velmi správně hovoří profesor Niederle³⁰: „Podle všeho byly u starých Slovanů poměry, které je třeba pokládat za zbytek původní a všeobecné společenské formy, během kterých tvořili muži v obci organizaci, která měla volné styky s děvčaty, dokud nevstoupili do skutečných individuálních sňatků, kterými se jednotlivé páry oddělily od ostatních. Ale i zde zůstaly pro ostatní z klanu určité nároky a práva, jejichž reminiscence se objevují ve společných orgiích při svatbě nebo jiných přežitcích, například při zastupování ženicha, v různých výplatách (například snad v ruské perejme, českém zalýkování), při společném pojídání karavaje, v povinném nucení nevěsty k tanci se všemi přítomnými muži, v líbání nevěsty všemi muži apod., někde i v dalším pohostinném půjčování žen. Tato volnost svobodných lidí může trvat a někde i trvá vedle řádných sňatků. Také u Slovanů na konci pohanské doby tento stav trval ještě do značné míry a pokud si jej uvědomíme, potom pochopíme pravou podstatu letopisných narážek na pohlavní život zvířecím, dobytčím způsobem, na connubia mixte et communia – narážek, které mnozí badatelé nechtěli tolik brát na vědomí.“

Ani Slované si původně *panenství* nevážili a děvče, které před svatbou nemělo milence, pokládali za méněcenné. Mas'údí (al Mas'údí, zemř. 956, arab. historik, jeho „Kniha zpráv světových“ má 30 svazků) říká o Slovanech (zřejmě ruských), že vdané ženy jsou sice věrné, ale děvčata, jen co se do někoho zamilují, jdou jednoduše za ním a ukájejí si svou lásku. A když se některý muž žení a zjistí, že jeho mladá žena je panna, zkrátka ji prý vyžene se slovy: „Kdybys bývala byla za něco stála, byli by tě muži milovali a ty by sis jistě byla vybrala někoho, kdo by tě připravil o panenství.“

Také u Slovanů existovala jistě ozdoba mužských domů a mládeneckých a dívčích organizací, jaké jsme poznali u přírodních národů zcela jiného původu. Na Ukrajině dodnes jsou nebo donedávna byly maloruské mládenecké a dívčí spolky, které se po práci scházely k večerní zábavě a nočnímu souložení, a nesmíme

pochopitelně zapomínat ani na „noci na zkoušku“. V Srbsku existovala družstva dospělých chlapců. V Bulharsku chlapecké a dívčí spolky nabývaly sice tu a tam ráz *pobratimstiev* a *posestrimstiev*, ale i zde bývají pouhou záminkou pro volnosnubný styk. V Rusku a na Balkáně se dosud udržela značná pohlavní svoboda pro svobodnou mládež při večerních zábavách, nehledě na návštěvy, které nazýváme zálety (*vohledy, freje, zaloty, oglady, ogl dziny, obzorini, ašikovanie*) a o jejich volnosnubné povaze si řekneme později.

Přísná ochrana panenství, která se dodržovala později, konstatování nevěstiny poctivosti v novodobém svatebním slovanském ceremoniálu, jsou důsledkem patriarchálních názorů, které církev – pochopitelně – ze všech sil podporovala. Množství církevních zákazů, nařízení a žalob se stále znovu obracelo i proti „smilstvu“ svobodných.

Mnohoženství u starých Slovanů bylo všeobecné a samozřejmě jako všude byla polygamie provázena nouzovou monogamií, která nabyla převahy v chudých poměrech. Jen podjatí nebo etnologicky a sociologicky neinformovaní historici to mohou popírat.

Nestor hovoří o Radimičech, Viatičech a Severiánech, kteří měli po dvou i třech ženách. Církevní a světská nařízení z 11. a 12. století i arabské zprávy z téže doby, tedy doklady celkově už velmi pozdní, dosvědčují, že polygamie byla ještě koncem „pohanské doby“ u Slovanů všedním zjevem, proti němuž musela církev neustále bojovat. Zákon knížete Jaroslava I. (viz výše v čl. 7 o církevních soudech) říká: „Aže muž oženitsja s inoju ženoju, se staroju ne rozpustivsja, muž jepiskopu v vině a molodu v dom cerkovnij, a so staroju žiti.“ A v čl. 13.: „Aže dve ženy kto vodit, jepiskopu 40 griven a kotoraja podlegla, ta poňati v dom cerkovnij a pervuju deržatu po zakonu.“ Vsevolodův zákon (kníže Vsevolod, syn Jaroslava I., zemř. 1093) připomíná jako nezákonnost třetí a čtvrtou ženu a třetí a čtvrtý sňatek pokládá za cizoložství, *preľubodejanie*.

Kyjevský metropolita Ioan (zastával svůj úřad v letech 1080–1089) poučuje duchovní o tom, jak postupovat proti těm, kteří ještě stále žijí nestoudně se dvěma ženami. Kazvíní (Abú Jahjá al-Ansári, zemř. 1304, arab. učenec) hovoří o Slovanech, že mají až dvacet i více žen. Bruno (Bruno z Querfurtu, 974–1009), životopisec sv. Vojtěcha, říká, že jeden hlavní český hřích, pro který Vojtěch odešel z biskupství, bylo mnohoženství. Otto, biskup bamberský (viz výše), zakázal pomořanským Slovanům (Pomořany, na sev. Polska) polygamií a nařídil, aby ti, co přijali Krista, pokud mají více žen, si z nich vybrali jednu, která se jim nejvíce líbí, a ostatní aby propustili. U Bulharů a Srbů tomu jistě nebylo jinak; u Srbů se udrželo dvojženství až do nové doby hlavně v těch případech, kdy byla první žena neplodná.

Harémy slovanských knížat připomíná Ibráhím ibn Jacób (viz výše): „Knižata své ženy drží zavřené a jsou na ně velmi žárliví. Často má muž dvacet i více žen.“ Také jiní arabští pozorovatelé hovoří o mnohých ženách, s nimiž prý veřejně obcují jako „hovada“.

Slavník, praotec známého slovanského rodu (Slavníkovců v Čechách, vyvražděných r. 995 Boleslavem II., zakladatel rodu hist. nedoložen) měl podle Bruna zástup žen (*feminarum turba*), a podle polské tradice kníže Měšek (viz výše) dříve, než si vzal českou ženu Doubravku (Přemyslovnu) a přijal křest, měl sedm žen. Pomořanský vévoda měl během návštěvy biskupa Otty několik žen a 24 souložnic.

Vladimír (Vladimir Svjatoslavič, zemř. 1025, kníže kyjevský, přijal a šířil křesťanství), který prý velmi miloval ženy, měl kromě řádných pěti žen i 300 souložnic ve svém sídle, 300 v Bělehradě a 200 v Berestovu a ještě si nechával přivádět vdané ženy nebo děvčata z lidu. Nosil prý zvláštní pás, který měl povzbuzovat a dráždit jeho vášeň. Jiný ruský kníže, „obklopený družinou 400 bohatýrů“, mělo podle arabské zprávy u sebe stále 40 souložnic, které s ním sedávaly za velkým hodovním stolem. „Občas kníže obcuje s některou z nich za přítomnosti své družiny.“ Každý bohatýr měl přitom i svou souložnici. Podle této zprávy i bohatí ruští kupci nestoudně souložili na veřejných trzích před očima jiných. O Sámových ženách jsme už slyšeli. A Niederle dodává: „Samozřejmě, že když zavládlo křesťanství, musela se i knížata spojit *pro forma* s jedinou manželkou, ale ve skutečnosti se vedlejších žen nezelekli.“

Vedlejší ženy, souložnice, nazývali v Rusku *nevenčalnaja žena*, *naložnica*, *posadnica*, v Polsku *naložnica*, slovensky *nalôžnica*, v Čechách *ženina*, *ženima*, na Balkáně zase *hotimica*, *hotnica*, *priložnica*, *povodnica*.

Falický kult znali i Slované. V traktátu „Slovo nekoego christolubca“³¹ horlí spisovatel proti různým „pohanským zvykům“ a hovoří o svatbách, které se uskutečňují s bubny, píšťalami a mnohými dábelskými záhadami, z nichž je nejhorší ta, že si satebčané vyrábějí figury lidského falu a popíjejíce s nimi vyvádějí různé oplzlosti. Na Ukrajině se kromě bujné perverze objevovala ještě i v nové době mezi maškarami figura ze slámy, „Němec“, opatřená velkým falem; satební písně obsahují mnohé narážky na soulož a býčí úd. Jakýsi falický kult existoval i na pobřeží Baltského moře a u Jarilových zábavách v Rusku.

Ruský historik Azbukin usuzuje, že Slované pozdvihli falus na stupeň kultu: v tom případě, samozřejmě, netvořili ve starověku výjimku. Profesor Niederle nepochybuje a má na to i důkazy, že se u Slovanů vyskytovaly už v pohanské době „stinné stránky pohlavního života“, za které pokládá i homosexuální styky, onanii (masturbaci) a tzv. sodomii. To je poněkud náboženský způsob nazírání na tyto domnělé „perverznosti“, s nímž nelze z hlediska antropologicko-etnologického souhlasit. U těchto tří projevů pohlavního pudu samozřejmě může jít tu a tam o výstřednosti, ale pak s nimiž má co do činění lékař a nikoliv moralista. Většinou jsou to zcela nevinné akty, zdůvodněné přírodou nebo nedostatkem příležitosti k normálnímu pohlavnímu styku.

Pokud Niederle zahrnuje například mezi „stinné stránky pohlavního života“, že je v Srbsku u svobodných chlapců rozšířena onanie, lze to u něho pokládat snad jen za důsledek toho, že etnologický materiál není dosud ani encyklopedicky sebrán ani etnoanalyticky zpracován: masturbace chlapců (i děvčat) je přece jev běžný, stále a všude všeobecný; počínaje už přírodními kmeny až po současnost, a nikoliv nějaká perverznost. Pouze ve výjimečných, většinou chorobných případech v ní lze spatřovat jistou odchylku. Niederle nepochybuje ani o tom, že „pederastrie“ byla u Slovanů řeckého nebo orientálního původu, ale přece víme, že se homosexuální styky vyskytovaly i u mnohých národů přírodních, hlavně v „mužských domech“, a že určité procento homosexuálů bylo v lidstvu vždy a všude. Pokud se tedy něco z toho odněkud přeneslo ke Slovanům, mohlo jít jen o určitou formu homosexuální lásky, resp. o určité praktiky. I tam, kde existují harémy, jsou homosexuální styky jejich přirozeným důsledkem.

Slovanské svatební obřady nám umožňují setkat se všemi hlavními akty v té či oné formě i vedlejšími obyčeji, které se pokládají za příznačné pro indoevropskou svatbu vůbec, ale vyskytují se nebo se vyskytovaly – jak brzy uvidíme – v primitivní formě, kultivované nebo zastřené také u jiných plemen, o jejichž snubních zvyklostech jsme už hovořili. Nezachoval se nám žádný popis svatby z předkřesťanské doby, ale podle toho, co už víme o primitivních sňatkových formách, snadno v pozdějších slovanských obyčejích rozeznáme zbytky a ozvěny původního ceremoniálu.

Slovanská svatba (všesl. *Veselie*, čes. *Veselka*; všesl. *svadba*, staroslov. *braki*, srbochorv. *brak*, pol. *ślub*; čes. *odávky*, *vdávky*, slovin. *zdavanije*, slovensky *sobáš*, u vých. a jižních Slovanů i *venčanie*) začínala námluvami, kupní dohodou a určením vhodné doby ke sňatku. Všude se to konalo pomocí zprostředkovatelů, pro něž existují názvy: *družba*, *bračka*, *svat*, *starosvat*, *starosta*, *kum*, *djever* atd. Zasnoubení se zpečetilo vložení nevěstiny ruky do ruky ženicha, *zaručínami*, *rukovínami*, *zárukami*, *obručením*, což jak víme, byl také důležitý akt ve svatebním indickém ceremoniálu, který se vyskytoval i u Římanů a Řeků; u přírodních národů jsme jej viděli například u některých Indiánů a Andamanů.

V Polsku se tento starý obřad, *zareczyny* (dívka je „juž zarekowana“) uskutečňoval tak, že ženich a nevěsta obešli třikrát dokola stůl, na němž byl položen chléb, a přes tento stůl si podali ruce. V Rusku prý *obručenje* uzavíralo svatební akt; nevěsta se nazývala *obučonnaja* žena. V Chorvatsku a Srbsku se nevěsta tu a tam nazývá *zaručnica*, ženich *zaručnik*. V Srbsku následují po druhých ohláškách *zaruki*, ve Slavonii (hist. název příbl. Pro území dnešního Chorvatska) *rukovna*, v Bulharsku *obručenje*. U spišských Slováků se svatba nazývá *rukoviny*, na Valašsku byl alespoň ten zvyk, že po námluvách držel ženich nevěstu za ruce a nepustil ji, ani když mu někdo podával ruce.

Při zasnoubení se i vyměňovaly prsteny. V Bosně znamenal prsten na ruce děvčete zasnoubené děvče vůbec a zasnoubení samo o sobě bylo nazýváno prsten nebo *prstenovaňje*. V Chorvatsku a Slavonii chodili „na prsten“, „na jabuki“. V Polsku se zasnuby někde nazývaly *zaručiny* i *pierścionky*, *pierścianky*.

Zahalování nevěsty, o němž víme ze svatebních zvyků přírodních národů, že mělo za účel oklamat domácí duchy, aby nespátřili, že je opouští člen rodu, se dosud vyskytuje u Bulharů, Bělorusů, Ukrajinců a Srbů; i v Čechách zahalovali nevěstu do plachty. Arabské prameny praví, že slovanské děvče se stalo hned ženou toho, kdo jí jako prostovlasé hodil při setkání šátek na hlavu. Proto i později muselo „padlé“ děvče chodit se zakrytou hlavou (šátkem) a někdy se v Polsku, na Moravě a Slovensku nazývalo *závitka*. Také v jižním Rusku odstříhli „padlému“ děvčeti vlasy a zakryli mu hlavu; nazývali ji pak *pokrytka*.

U Poláků se šátek nazývá *sloužící* na *zawianie*, *zawicie* nevěsty, *zawoj*, *zawojka*. Zahalování hlavy a tváře závojem nebo jiným rouchem, často rudým (rudá barva odpuzuje duchy) je samozřejmě jen ztrácející se svatební akt, který je třeba odlišovat od tzv. očepení, které je trvalé. Čepení nevěsty před koncem svatby nebo krátce po ní je zvyk rozšířený u všech Slovanů. Za starých dob nosilo svobodné děvče všeobecně dlouhé vlasy, případně rozpuštěné, nezakryté, sepnuté ozdobnou stužkou, ale vdaná žena už nesměla nosit dlouhé vlasy, ani rozpuštěné ani nezakryté, zakrývala si je zvláštní rouškou. Čepení se konalo zpravidla za zavřenými dveřmi u hořících svící a zastřených oknech, aby cizí lidé neviděli dovnitř.

Obcházení ohniště nebo stolu bylo zvykem u všech Slovanů. Většinou ho obešel ženich nebo družba třikrát s nevěstou, přičemž se nevěsta klaněla při hořící svíče nebo i líbala rohy ohniště či stolu. Takto se přijímala do kruhu manželova rodu a jeho předků. Na stole u hořících svíček byl položen chléb a svatební koláč. I nevěstu přenášeli přes práh nebo ho z opatrnosti přeskakovala, aby se nedotkla domácích duchů, kteří sídlili na tomto místě. Posadila se na kožešinu, obrácenou srstí nahoru, což mělo zvýšit její plodnost. V Rusku ji vedli na ovčí kůži; byla to asi kůže zvířete, které předtím obětovali bohům.

S obypáváním nevěsty a ženicha rostlinnými plody jako oplodňovacím kouzlem se také u Slovanů setkáváme v nejrůznějších variantách. Používalo se k tomu zmo, proso, hrách, mák, ořechy, semeno lnu, chmel, rýže, bob, listy atd.

V Čechách, na Moravě a na Slovensku nejčastěji používali pšenici a cukrovinky, na Balkáně kromě zrní fíky, rýži, drobné cukrovinky i drobné mince, což už bylo odvozeným zvykem, jistě doneseným z kulturního řecko-římského světa. V Bosně u Slovinců i na Slovensku tu a tam dostala nevěsta ošatku s obilím, které případně sama rozhazovala. Sem patří i obdarování novomanželů *jablky*. Jablka se dosud stále na srbochorvatských svatbách rozdávají a vůbec jsou při těchto slovanských obřadech hojně používána. Srbochorvatská nevěsta *si je skrývá za záňadří*, což je zbytkem typického oplodňovacího kouzla a prastarého názoru na původ dětí. Také v Srbsku nosila nevěsta v záňadří jablka, aby „byly hezké děti“. Ve Slavonii (viz výše), Dalmácii a Bosně se zasnoubení nazývaly *jabuka* podle toho, že se při něm darovala právě jablka. Na Slovensku nevěsta, dříve než vešla do postele, rozkrojila jablko a polovinu dala ženichovi. V Polsku se před nevěstu staví keřík ozdobený jablky. Podobný smysl měl svatební stromček, věnění nevěsty a svatební obětní koláč, který byl také v Řecku symbolem nevěstiny plodnosti.

Základní akty svatebního obřadu končily jako všude u kulturních národů slavnostním uložením nevěsty a ženicha na svatební lůžko; obřad se nazýval *ukládání, pokládání, uvedení nevěsty*, v Polsku *pokladziny, przeprowadziny*, u Huculů (Huculové, nár. skupina na Ukrajině) říkali *zavoditi u komoru*, Srbové a Chorvati *slagati*. Uvést ženu znamenalo obřadně se oženit; *vodimaja*, uvedená žena nakonec v Rusku znamenala legální manželku.

Jak dar ženich dostával novou svatební košili, například na Ukrajině, na Slovensku, na Hané, v Dalmácii, a svatebčané přinášeli jako dar kuřata, kohouta nebo slepici, která v mnoha oblastech musela být černá. To souviselo s usmířováním zlých duchů. Na Ukrajině sama nevěsta hodila do ohniště černou slípku. Svatby často končily zabíjením a stínáním kohoutů. *Postřižiny*, původně část obřadu spojeného s dospíváním děvčete, později přešly do svatebního obřadu. V Rusku stříhali vlasy i „padlým“ děvčatům. Zdá se však, že odstřižením vlasů nebo odseknutím copů se v patriarchální době projevovalo i poddanství ženy; dávalo se tím najevo, že žena přechází do mužovy moci. Stejným projevem poddanství bylo *zouvání ženicha* nevěstou. V Bosně očekával družba nevěstu se ženichovými střevíci, které musela políbit; nevěsta, *mlada*, musela vůbec vyzouvat a líbat střevíce i rodičům a starším hostům. V Dalmácii a Slavonii vysvlékala nevěsta ženicha před první nocí celého. V nové době si tuto službu novomanželé prokazovali navzájem, například tu a tam v Dalmácii, Chorvatsku a na Slovensku, kde však nevěsta musela napřed zouvat.

Nevěsta podle přírodního názoru patřila všem, než trvale přešla do vlastnictví jednoho. Některé zvyky, tradice a písně nám nedovolují pochybovat o tom, že také

u Slovanů to bylo ze začátku stejné. Celá svatební družina a později alespoň družba měli právo na soulož s nevěstou, než ji odevzdali ženichovi. Na Ukrajině, když ženicha slavnostně položili k nevěstě a nemohl z nějaké příčiny souložit, učinil za něho defloraci družba. Podobně tomu bylo i u Jihoslovanů. V Černé Hoře ještě v nové době s nevěstou spával nejprve družba, prý „počestně“, a tak tomu bylo i v Dalmácii a Polsku. V dalším vývoji z toho pro nevěstu zůstala jen povinnost tančit obřadní tanec se všemi mužskými svatebčany, nejprve s družbou, nebo povinnost vykoupit nevěstu nějakým způsobem od družiny.

Svatba končila jako všude bujarou zábavou, případně i maškarádou se zpěvy, chorovody a hudbou, která se nakonec změnila v erotickou orgii. S velkou rozpustilostí se dělo i uvádění nevěsty do postele. Tu a tam se na Ukrajině nebo v Srbsku udržel lascivní ráz svatby vůbec v mnohem větší míře než jinde, kde lze jen z písní a narážek usuzovat na pravou povahu těchto starých zvyků. V popisech novodobých etnologů, hlavně našich a po této stránce i maloměstských se zvykla připomínat z falešné pruderie jen bujnost a rozpustilost.

Právem říká profesor Niederle: „Mnohé popisy svateb (zejména u nás) se vyznačují bezcennou pruderií a tím, že se stále všimají jen bezvýznamných (například řeči převzaté z kazatelny a bible) a vůbec ne podstatných aktů svatebního obřadu.“

Očišťování nevěsty a ženicha se původně uskutečňovalo umytím v živé vodě nebo ve studni; později je oba postříkali vodou. V Rusku přecházela nevěsta i přes oheň. Z dalších detailů Niederle připomíná ještě kladení pečiva na hlavu novomanželů, jejich častování medem a solí, vykonáváním různých domácích prací při vstupu do nového příbytku, usazení nevěsty na díru nebo kámen, zametání dvora a domu, rozvazování uzlů, otvírání zámků aj.

U Slovanů se v prvních dnech vyskytovala pohlavní abstinence novomanželů, *nocí cudnosti*. Šlehání nebo bití nevěsty, na východě nahajkou (bičíkem), na jihu rukou, Niederle pokládá za zvyk převzatý od sousedních Turkotatarů; „šlehání prutem života“, zvyk kvůli plodnosti, však byl typický pro přírodní národy, bití nahajkou nebo rukou je tedy asi ohlasem starého zvyku, a lze dnes velmi těžko říci, zda domácího či převzatého.

Roční období, v nichž byly u Slovanů sňatky nejvíce oblíbené, nám opět připomínají domněnku, že i pralidé měli na začátku své období říje: pozdní podzim a brzké jaro. Polské děvče dodnes zpívá: „Nie moje to jeszce jesień przysła“, na Slovensku je známá píseň šohaje, v níž říká: „Dočakám se mladej ženy na jeseň, keď odpadne drobný lístok z čerešeň“, a běloruská píseň: „Ňa chodzi, kuma, vesnoj za muž, vesnoju chleba netuci, a chodzi, kuma, za muž voseňju, voseňju kuma, pirogou napekuc.“ U Srbů byl podzim pravidelným svatebním obdobím. Brzké jaro, náš masopust, byly druhým oblíbeným obdobím. Starý ruský název února byl *svadebnij* a v 15. století těmto dnům říkali okolo maslenicy svadby. Aničkov (viz výše) pokládá za podstatu jarních chorovodů to, že děvče chce za milým.

V době primitivní společnosti se ženy zároveň předváděly (hlavně v těchto ročních obdobích) jako nevěsty na vdavky; tedy i Slované měli *trhy na nevěsty*: zjistily se u uherských Rusů, v Podolí, na Ukrajině, a Balkáně a v Novgorodu.

Hlavní akty slovanského svatebního ceremoniálu byly v lidu tak zakořeněny, že lid dlouho církevní obřad nepokládal za dostatečný pro právoplatnost sňatku a nevěstu pokládal za svobodnou do té doby, dokud se neuskutečnil starý, tradiční domácí obřad. Biskupové západní a východní církve si až do 17. století stěžovali,

že lid zanedbává při svatbách církevní obřady v domnění, že jsou jen pro knížata a bojary, a sám koná svatby jen podle starého domácího zvyku.

Na jihu dal arcibiskup Sáva (asi 1152–1237, v Srbsku, po smrti prohl. za svatého) ještě okolo roku 1220 svolat vdaný a ženatý lid a udělil mu dodatečné církevní požehnání. V Bulharsku byla až do nejnovějších dob domácí svatba něco zcela jiného a důležitějšího než církevní věnčení.

Vdovy u Slovanů a jejich upalování. Není známo, jestli se mohly znovu provdat, pokud nešly na smrt s mužem. Právě tak nic určitého nevíme o tom, zda se mohlo v předkřesťanské době zrušit manželství, zda mohli ženu vyhnat a nahradit jinou.

Zřejmě se zde však slovanské mravy příliš nelišily od mravů jiných polokulturních národů, žijících primitivním patriarchálním životem, a sotva byly jemnější než mravy jiných barbarů, obklopujících Slovary. Je jisté alespoň to, že dobrovolná nebo nucená *smrt jedné z pozůstalých žen*, případně i smrt služební družiny, byla významnou částí mužova pohřbu. Máme o tom mnoho zpráv. Citujeme jen z arabských pramenů: „Pokud měl zesnulý tři ženy a pokud jedna z nich říká, že ho milovala, přinese k jeho mrtvole dva kůly, které kolmo zatluče do země; potom křížem přeloží třetí trám, uprostřed přiváže provaz, postaví se na lavici a konec provazu si ováže kolem síje. Když to udělá, vezmou jí zpod noh lávku a ona zůstane viset, dokud se nezadusí a nezahyne. Když vypustí duši, hodí ji do ohně, kde shoří.“ „Když zemře významný muž, vykopou pro něho hrob v podobě komnaty, položí tam mrtvého v kroji a zlatých obrúčích, dají mu mnoho jídla, džbány s nápoji a jiné cenné věci. Žena, kterou miloval, si živá sedne do komnaty. Potom zavřou dveře a ona tam umírá...“ Toto se psalo o Rusech. „Rusové jsou národ, který spaluje mrtvé a s bohatými i ženy pro jejich rozkoš.“ „Větší část slovanských kmenů jsou pohané, kteří spalují své mrtvé a klanějí se jim... Spalují své mrtvé s osly, zbraněmi i šperky. Když zemře muž, spaluje se s ním živá žena; když zemře žena, muže s ní nespalují. Když zemře někdo svobodný, ožení ho po smrti. Ženy touží po spálení proto, aby s nimi mohli jít do ráje. Tak to dělají i Indové, jak jsme už řekli. Ale u Indů je takový zvyk, že žena se jen tehdy spálí s mužem, když s tím sama souhlasí.“ „Slované spalují těla svých králů po jejich smrti a s nimi spalují jejich otroky obou pohlaví, jejich ženy a všechny osoby, které slouží těmto knížatům jako tajemník, vezír, oblíbenec a lékař.“

V jedné ruské bylině (tj. bohatýrském zpěvu) se uvádí hrdinův pohřeb spolu se ženou. Právě tak u Bulharů jako u Rusů ženu pochovávali za živa do mužovy hrobky.

Niederle je správně skeptický, pokud jde o domnělou dobrovolnost takové smrti: „Rodina, respektive společnost, se snažila dát mrtvému podle starých tradic k dalšímu užívání nejen oděv a výzbroj, ale také ženu s otroky, a to vše bylo postulátem animistické víry a tradice, která v některých rodech nabyla přímo zákonné platnosti. Jak například píše Maurikios, že ženy umíraly dobrovolně, což blíže vysvětluje Fadlán tím, že se jejich příbuzní ptali, která by chtěla zemřít, potom je i tato dobrovolnost jen zdánlivá a otázka více méně pouze formální, neboť z celého obřadu je vidět, že jedna žena musela jít... Žena nebo souložnice věděla, že jí nezbyvá nic jiného, proto šla ve většině případů „dobrovolně na smrt“. A že to bylo pro ženy více příkazem než znakem dobrovolné věrnosti a lásky, vidíme i z toho, že opačné případy, aby šel totiž muž z lásky za ženou... se vůbec nevyskytovaly.“

Z pramenů však vychází najevo, že to nebyla každá vdova, která musela muže

následovat: možná, že šlo jen o zvyk bohatých a významných rodin, jejich tradice si vyžadovala okázalejší ceremoniál i při pohřbech.

Sňatky mrtvých nám dnes připadají málo pochopitelné. Ale Mas'údí (viz výše) hovoří o ženění mrtvých.

Pokud totiž zemřel mládenec, obětovali mu děvče podobným způsobem, oženili ho takto dodatečně, obstarali mu pro onen svět ženu, kterou nedostal za živa. Niederle dodává: „Nepochybuji, že v určitých zvycích, podle kterých Slované dodnes uskutečňují pohřby mládců a panen, můžeme spatřovat dozvuky, i když samozřejmě pouze symbolické, uváděného obřadu z pohanských dob. S tím související tradice nacházíme ještě u haličských Rusínů a na Ukrajině, v poněkud méně Pomořansku, v Polsku, u Srbů a Bulharů na Balkáně, u nás na Valašsku a na Slovensku. Všude vidíme při podobném pohřbu atributy, které jsou jinak vlastní svatebnímu obřadu: kladení věnce nebo svatební stužky na hlavu děvčete, odívání děvčete do svatebních šatů, strojení družiček a mládců jako při svatbě, nošení stromku, zdobeného stužkami, dokonce i kladení svatebního koláče, karavaje, na hrob a podobně. Místy se v jižním Rusku podobný pohřeb nazývá *veselie*. V jedné huculské pohřební písni volá matka na mrtvou dceru: Proč sis dítě vybralo takovou svatbu? U Podolanů mládence, který nese věneček za rakví děvčete, pokládají její rodiče za zetě a sám se nazývá vdovcem a nepochybuji o tom, že družička, která jak v Haliči, tak i u nás kráčí za rakví, je reminiscencí ženy, která šla kdysi za pohanských dob skutečně za mrtvým do hrobu. Podle Marinova se u Bulharů při pohřbu děvčete nebo mládence slaví současně svatba s věnci a kyticemi a na hrob se staví stromček *oruglica*; u moravských Horňáků se alespoň hostina uspořádaná po mládenčově pohřbu nazývá svatba. Jinak se u nás jde alespoň do krčmy na tanec.“

Staroslovanský pohřeb s lidskou obětí. Arabský cestovatel popsal pohřeb z roku 922; jde zde o Rusy na střední Volze, ale podle ostatních arabských pramenů nelze pochybovat o tom, že v této době byli stejně pochovávaní i jiní východní Slované. Popisuje pohřeb, kterého se osobně zúčastnil:

„Řekli jsme, že se svými pohlaváry dělají při úmrtí věci, z nichž to nejmenší je upálení. Toužil jsem to vidět, když mi došla zvěst o smrti jejich váženého muže. Položili ho do hrobu a postavili nad ním střechu na deset dní, zatímco mu zatím vzali míru na šaty, které ušili. Když totiž zemře chudý muž z lidu, udělají pro něho malou loďku, položí ho do ní a spálí ji. Bohatému však vezmou jeho majetek a rozdělí ho na tři části. Třetina je pro jeho lidi, za třetinu mu ušijí šaty a za třetinu nakoupí víno, které pijí v den, když se jeho otrokyně sama usmrtí a spálí se svým pánem. Náruživě se odevzdávají vínu, pijí dnem i nocí, takže často umře někdo z nich s pohárem v ruce.“

A dále: „Když zemře jejich pohlavár, jeho lidé se ptají jeho otrokyní a sluhů: ‚Kdo z vás umře s ním?‘ Tu se někdo ozve: ‚Já.‘ A od chvíle, kdy to řekl, je to pro něj nevyhnutelné, takže od toho nesmí vůbec ustoupit a kdyby i chtěl, nejde to. Většinou to dělají otrokyně. Když tedy zemřel muž, o kterém jsem se už zmínil, zeptali se jeho otrokyní: ‚Která zemře s ním?‘ I řekla jedna z nich: ‚Já.‘ Hned ji odevzdali dvěma otrokyním, aby ji hlídaly, aby s ní všude chodily, takže jí často umývaly nohy vlastníma rukama. Začali se starat o nebožtíka, šit mu šaty a připravovat, co bylo pro něj potřebné, zatímco otrokyně den co den popíjela a prozpěvovala si,

veselá, jako by očekávala nějakou veselou zvěst. Když potom nadešel den, kdy měl být ona jeho otrokyně spálena, dostavil jsem se k řece, na níž byla jeho loďka, která už byla vytažena ven a pro ni vyrobeny čtyři sloupy z chalodžového a jiného dřeva a okolo ní udělaní jako by velcí lidé ze dřeva. Potom ji vytáhli, až se dostala na to dřevo. Chodili sem a tam a mluvili řečí, které jsem nerozuměl. On byl stále v hrobě, z něhož ho nevytáhli. Potom přinesli křeslo a položili ho na loď, pokryli matracemi a polštáři z brokátu. Potom přišla stařena, kterou nazývají anděl smrti, na křesle, které jsme uvedli, prostřela, neboť ona má na starosti šití pro něho a jeho úpravu a ona zabíjí i otrokyně. A viděl jsem, že je to silná zachmuřená babizna."

Vyprávění pokračuje: „Když potom přišli k jeho hrobu, odhrnuli zeminu ze dřeva a odstranili i dřevo, vyndali ho v zástěře, v níž zemřel. Viděl jsem, že už byl zčernalý od velké zimy. do hrobu s ním dali i víno, ovoce a tamburínu; to vše vybrali a hle, nic z toho se nezměnilo kromě jeho barvy. Oblékli ho do kalhot a punčoch, bot, blůzy a brokátového pláště se zlatými knoflíky, na hlavu mu položili vysokou čepici z brokátu, lemovanou kožešinou. Nesli ho, až ho vnesli do kopule, která byla nad lodkou, posadili na křeslo a podepřeli polštáři. Přinesli víno, ovoce, voňavky a položili je před něj; přinesli chléb, maso, cibuli a hodili to před něj. Přinesli psa, rozřezali ho na dvě poloviny a hodili do lodky. Potom přinesli všechny jeho zbraně a položili je po jeho boku; pak vzali dva osly a hnali je, až se zpotili; potom je rozsekali a hodili do lodky; potom přinesli kohouta a slípku, zabili je a vhodili je do ní. A otrokyně, kterou měli usmrtit, odcházela a přicházela, vstupujíc postupně do jejich chatrčí i obooval s ní jeho pán a řekl: Řekni svému pánovi, že jsem to udělal jen z lásky k tobě. Když potom nadešlo odpoledne pátečního dne, přivedli dívčinu k něčemu, co vypadalo jako trám dveří, i vložila své nohy do rukou muže, vylezla na ten trám a řekla něco, načež ji dali dolů. Potom ji vyložili podruhé a učinila stejně, jako předtím. Potom ji složili a vyložili potřetí a zase učinila stejně. Potom jí podali slípku, již odřezala hlavu a odhodila ji, oni potom vzali slípku a hodili ji do lodky. Zeptal jsem se tlumočníka na její chování a ten odpověděl: »poprvé řekla: zde vidím svého otce a svou matku; podruhé: zde vidím sedět všechno své mrtvé příbuzenstvo; potřetí řekla: zde vidím svého pána, sedícího v krásné zelené zahradě ve společnosti mužů a mládců a volá mne: pospěšte si se mnou k němu.“

A závěr: „Tehdy s ní přešli směrem k lodce, i sňala si oba dva náramky, které měla a podala je stařeně, kterou nazývali poslem smrti a dala jí ta, která ji měla zabít a sňala si i oba prsteny, které měla a dala je dvěma otrokyním, které ji obsluhovaly a byly to dcery té, která je známá jako posel smrti. Potom ji vysadili na loďku, kterou ještě nevsunuli pod klenbu. Tu přišli muži se štíty a dřevem a podali jí pohár vína; i zazpívala nad ním a vypila ho. Tehdy řekl tlumočník: Tím se loučí se svými družkami. Potom jí podali druhý pohár, i vzala ho a dlouho zpívala, dokud ji stařena pobízela, aby ho pila a vstoupila do kupole, v níž je její pán. Zde jsem viděl, jaká už byla pomatená a chtěla vstoupit do klenby, i vsunula hlavu mezi kupoli a loďku. Zde ji chytila baba za hlavu a vtáhla ji do kupole, kam s ní vstoupila. Muži začali tlouci dřevem na štít, aby nebylo slyšet její velký křik a nevydělali ostatní děvčata, které by pak nechtěly vyhledávat smrt se svými pány. Potom do kupole vstoupilo šest mužů a všichni s otrokyní oboovali. Potom ji položili po boku jejího mrtvého pána, dva ji chytili za nohy a ruce a baba zvaná posel smrti jí dala provaz na hrdlo z obou stran a dala ho dvěma mužům, aby zatahli. Sama přistoupila, s velkou dýkou se širokým hrotem, vrazila jí ho mezi žebra a vytáhla ji, zatím dívku oba muži rdousili provazem, dokud nezemřela. Potom přistoupil ten, co byl nejbliže k mrtvému, vzal

kus dřeva a zapálil ho na ohni. Potom šel nazpět ve směru jeho hlavy k loďce s tím jedním kusem dřeva v jedné ruce, druhou měl na jeho zadku a on byl nahý, aby zapálil dřevo navršené pod lodkou. Potom přišli lidé s tvrdým dřevem a ohnēm, každý měl kus dřeva, jehož horní část zapálil a házeli ho na to dřevo. Oheň pohlcoval nejprve palivo, potom lodku, kupoli, muže a děvče a vše, co tam bylo. Potom zadul silný a strašný vítr, takže plamen zmohutněl a jeho plameny se rozšířily. U mne stál muž z Rusů, slyšel jsem ho hovořit s tlumočníkem, který byl u něj. Ptal jsem se ho tedy, co mu říká a pověděl: Říká, že vy Arabové jste hloupí. Vezmete toho, do je vám z lidí nejmilejší a nejváženější a hodíte ho do země, aby ho žral hmyz a červi, ale my ho hned spálíme, takže v tu chvíli vstoupí do ráje. Potom se příšerně zasmál a řekl: Že ho měl jeho pán rád, poslal vítr, aby ho během hodiny strávil. Ani hodina neuplynula a loď, dřevo, mrtvý muž a děvče se proměnili v drobný prášek. Potom na místě lodky, když ji vytáhli z řeky, vystavěli cosi, co se podobalo okrouhlému pahorku a uprostřed vztyčili velkou chadangovou kládu a na ni napsali jméno muže a jméno ruského krále a potom se obrátili..."³³

Postavení slovanské ženy ve starověku se nelišilo od postavení ženy u jiných tehdejších „barbarů“. Jak jsme už řekli, objevili se Slované v dějinách s rodovou otcovskoprávní organizací; stopy po mateřském právu jsou nepatrné. Hospodářský a sociální vývoj Slovanů se téměř nelišil od hospodářského a sociálního vývoje germánských kmenů, o nichž prameny hovoří mnohem více. Sociální v rodech a kmelech začala i u Slovanů nám už všeobecně známým způsobem.

Profesor Novotný zcela správně vystihuje věc: „Náčelníci rodů a jejich rodiny mohli snadno a přirozeně zaujmout vyšší postavení odpovídající privilegiovanému postavení šlechty, jakého ostatní členové rodu, byť osobně svobodní, nedosáhli. Tím je už dán předpoklad pro rozvrstvení svobodného obyvatelstva na urozené a svobodné. Ale kromě toho se setkáváme velmi rychle i s třetí vrstvou, nesvobodnou – porobeným lidem, k jehož vývoji značně přispěly rozdíly tehdejšího primitivního hospodaření, ve kterém se ostře rýsují hlavně dva stupně: pohodlnější a výnosnější dobytkářství proti vysilujícímu a úmornému zemědělství. Zemědělské hospodářství se potom v daných momentech muselo omezovat na vypalování lesa, aby se získala půda, která se mohla obdělávat až po namáhavém kopání. Třída pastýřů se brzy povznese nad vrstvu zemědělců jak společensky, tak majetkově, neboť už tím, že mohla disponovat větším počtem pracovních sil, měla ulehčené získávání majetku.“

Prvním knížetem se stal první a největší velkostatkář.

„Přechod od vypalovacího hospodářství ke skutečnému obdělávání půdy, k racionálnímu obhospodařování polí, k němuž nutily přirozené poměry, usnadňoval především vznik osobního majetku. Při extenzivním vypalovacím hospodaření se hospodářské problémy úspěšně překonávaly jen větším počtem pracovníků; i to udržovaly rody v jednotě. Poměrně snadnější zemědělství mohl jednotlivec se svojí čeledí v určitých rozměrech udržovat a ovládat. Jako protiklad tehdejšího nedělitelného rodového majetku nyní vzniká osobní majetek jednotlivců a tím současně nový společenský stupeň svobodného lidu. Pro svobodný rolnický stav můžeme tedy používat název zeman. Avšak nyní název zeman nabývá trochu jiného významu, jeho nositel se povznáší. Zeman je nyní skutečným majitelem země, určité části půdy, která je jeho osobním (a samozřejmě dědičným) majetkem. Býval to zpravidla větší nebo menší majetek, někdy i celá vesnice nebo její část. Vedle něho se na nižším stupni nacházejí ti, co společně hospodáří na své zděděné půdě,

ve svých vesnicích, odkud i dědicové dostávají jméno (*heredes, dedicones*), osobně svobodní a na vlastní hroudě hospodařící sedláci, ale majetkově hůře situovaní a tedy i společensky níže postavení."

Ale od nejstarší historické doby u Slovanů najdeme (a tedy i u Čechů) i *otroctví*, a otroci jako v celém starověkém světě i zde tvořili zvláštní třídu nejen osobně nesvobodnou a bezprávní, ale byli téměř výlučným majetkem svého pána, s nímž nyní mohl volně disponovat.

Pozoruhodné jsou řecké zprávy, z 8. století, v nichž doslova čteme: „Kdysi měli (Slované) ještě něco jiného v oblibě. Neboť své zajatce nedrželi ve věčném otroctví, ale tuto věc spíše ponechávali na vůli zajatců, určíce jim jakousi lhůtu otročení, aby potom, když budou chtít, se za určitou náhradu vrátili ke svým, nebo pokud chtějí být u nich, aby zůstali jako svobodní lidé a jejich přátelé.“ Vzpomeňme si zde, co říká Engels o rodové irokézské organizaci: „Pro otroky ještě není místo, pro ujaňmování cizích kmenů většinou ještě ne. Když asi v roce 1651 Irokézové přemohli nepřátelské kmeny, nabídli jim, aby jako rovnoprávní členové vstoupili do jejich svazu; až když to poražení odmítli, vyhnali je ze svého území.“

Ize tedy pochybovat, že první slovanské otroky tvořil starší předhistorický lid, jehož území obsadili Slované při příchodu do svých historických sídel. Později pochopitelně i oni poznali podmaňovací choutky a výhody zotročování a od 9. století máme zprávy nejen o zajatcích, kteří se museli stát nevolníky na vítězově majetku, ale i o rozsáhlém obchodu s otroky.

Například při vpádu na Balkán Slované odvedli tisíce římských občanů do otroctví. Luticové (viz výše) prodávali zajaté pomořanské ženy za otrokyně. Boleslav přivedl z pomořanské války 8000 zajatých žen a dětí. V obchodě s otroky se od Slovanů kupovali jednak cizinci, jednak příslušníci sousedních slovanských kmenů, nebo naopak a v mnohem větší míře obchodovali cizinci na různých trzích se slovanskými otroky, které prodávali z domácích lidí a z válečných zajatců. Rozklad rodového zřízení byl tedy tak velký, že v Rusku rodiče dobrovolně, z bídy prodávali svoje děti; i arabské prameny svědčí o tom, že zchudlí Slované prodávají ženy, děti i příbytky.

Na evropském jihu a na východě bylo takové množství slovanských otroků, že jméno *Sclavus* změnilo v cizině svůj národní význam a stalo se názvem pro otroka. (Německy Sklave, anglicky slave, holandsky slaef, švédsky slaf, francouzsky esclave, španělsky sclavo, portugalsky escravo, italsky schiavo apod.). Slovanská děvčata vyváželi jako otrokyně a souložnice do celého světa a ke Slovanům zase přicházely cizí ženy, zejména uloupené na výpravách. V Rusku byly doby, kdy se mohla otrokyně dostat za kuní a malý otrok za veverčí kůži.

Z pomalé sociální diference však vyplývalo, že i postavení slovanské ženy bylo na začátku historické doby už *sociálně diferencováno*. Také ženy vládnoucí třídy se samozřejmě stávaly nevolným předmětem panských únosů a libovolně byly střídány.

Český Břetislav na začátku 11. století unesl Juditu, sestru Oty Bílého ze Svinibrodu, pozdějšího švábského vévody. Se svými průvodci se dostal nepozorovaně do kláštera a když šla v tento sváteční den Judita s družkami zvonit k večerní modlitbě, Břetislav ji uchvátil, roztal silný řetěz, jímž byla brána narychlo zavřená a šťastně utekl. Většinu jeho doprovodu však pobili nebo zmrazili. Boleslav Chrabrý (966–1025, syn Měška, od r. 1025 první polský král) vystřídal v letech 985–1018 asi čtyři hlavní ženy. První, doery meissenského hraběte, se zbavil velmi rychle,

i když s ní měl syna; druhou, dceru jakéhosi maďarského knížete, také rychle zapudil, přestože i s ní měl syna; potom měl ještě dvě manželky.

Ale na druhé straně už podle české Drahomíry a Ludmily můžeme usuzovat, že za jistých okolností nabývaly knížecí slovanské ženy značný vliv na politické a vladařské moci. Osud žen z ovládaných a otrockých tříd byl samozřejmě mnohem horší a jejich prostituce byla jistě rozsáhlá. Staroslovanský a všeslovanský název pro nevěstku je *kurva*. Filologové se neumí dohodnout, zda se toto slovo převzalo z germánského *horwa*, středoněmeckého *horr*, gótského (východogerm.) *hors*, středohornoněmeckého *huora*. Je však jisté, že Slované odevzdali své slovo Řekům, Albáncům, Rumunům a Maďarům. Nejstarší slovanský výraz pro koitus bylo všeslovanské *jebati*, sanskrtsky *yābhati*.

Cizoložství se přísně a krutě trestalo. Tak lze usuzovat alespoň podle zpráv z 10. století. Arabský pramen, který se domnívá, že cizoložství u slovanských žen nebývalo, přesto dodává, že když se někdo přece jen dopustí cizoložství s vdanou ženou, zabijí ho a nepřijmou od něj žádnou omluvu. A téměř současná zpráva o Polsku nasvědčuje tomu, že tam přistiženého cizoložníka přivedli na trh a potrestali ho na jeho genitáliích takovým způsobem, že pokud přežil trest, v nejlepším případě se takového skutku už nemohl nikdy dopustit.

Ženě, která cizoložila, odřezali velké pysky a kůži zavěsili na dvoře domu, v němž bydlela na postrach vstupujícím. Zabíjení nevěrné ženy existovalo i v Rusku. Z Čech máme zprávu z 10. století v jistém „Životě sv. Vojtěcha“ o vdané zence, která se v Praze zapomněla a kterou otec, muž i příbuzní chtěli hned podle „barbarského“ zvyku zabít. Hledala záchranu u sv. Vojtěcha, ale ani on ji nakonec nezachránil.

XIII. ŽENA A SNUBNÍ POMĚRY U GERMÁNSKÝCH KMENŮ

Také germánské a románské národy vzdor tomu, že na ně silně působil jednak vliv antiky, jednak křesťanství, musely postupně projít kulturními obdobími, které antické národy poznaly dříve.

Germáni, o nichž píše Caesar, žili v poměrech pozdní, rozkládající se příbuzenské doby, přežívali ve středověku rodinnou epochu a jen koncem 18. století se u nich objevily příznaky onoho rozkladu despotických patriarchálních mravů, jejichž dějištěm byl před dvěma tisíciletími antický svět. Zde nám zde zatím o ty primitivní germánské poměry, které předcházely středověk. V době, kdy Caesar a Tacitus vrhli na Germány historické světlo, byly germánské kmeny organizovány v otcovskoprávních rodech. Avšak podle jejich pověstí a jiných přežitků můžeme usuzovat, že germánské národy jako jejich ostatní árijští příbuzní přežili dobu mateřského práva.

Přechod mateřského práva na otcovské. Píseň o Nibelunzích (jihoněm. hrdinský epos, kolem 1200) je mytické znázornění přechodu mateřského práva na právo otcovské. Ve sporu mezi sourozeneckou a manželskou láskou neváhá Kriemhilda zničit své bratry, aby se pomstila za zavraždění svého manžela. Podle starého mateřského práva měla dát přednost bratrům před manželem, který nebyl její pokrevní příbuzný, ale podle otcovského práva byla její povinnost vůči manželovi větší než povinnost vůči bratrům. Podle staršího chápání byla tedy odsouzeníhodná, byla „teufelinne“, kterou Hildebrand spravedlivě odsoudil. Ale podle „Žalozpěvu“, jehož obsah vznikl později, je „čistá před bohem“, protože zachovala manželskou věnost. Je příznačné, že nejstarší verze básně vůbec nic neví o Kriemhildině pomstě.

Také v germánském bájesloví nacházíme tento obraz. Kmeny Igveonů, Istveonů, Herminonů (názvy nedoložených mytolog. kmenů) už nevěřily ve svůj původ z pramatky, ale viděli ho v kmenovém praotci. Kmenové pověsti už byly přizpůsobeny požadavkům otcovskoprávního zřízení, ale Matka Země se stále ještě pokládala za první a nejvznešenější pramatku lidu, stará mateřskoprávní představa stále ještě žila.

Podle Tacita se i starí Germáni domnívali, že v ženách tkví cosi posvátného a prorockého, neodmítali jejich rady, dbali na jejich výroky. Nakonec ženské postavy germánského bájesloví – Frigg, Freia, Nauna, Gerdha a Sidrun – jsou právě takovým důkazem toho, že u germánských národů měla určitá úcta vůči ženě staré a hluboké kořeny. Ale nejzřetelnějším důkazem bývalého mateřskoprávního řádu byl germánský *avunkulat*.

Nejstarší bratr mezi sourozenci poté, co dosáhl plnoletosti, se stal rozeným ochráncem všech sester; do té doby byl jako jeho matka po ochrannou mocí nejstaršího matčina bratra a nikoliv otce. Sestrini synové (synovci) si strýce z matčiny strany cenili stejně jako svého otce. Někteří toto příbuzenstvo mezi matčiny bratrem a synovcem pokládali za bližší a posvátnější a děti se nazývaly podle matky. V rané době Merovingů byly děti ještě z matčina stavu, ať už šlo o manželské nebo nemanželské děti. Ve starých německých zprávách nalezneme ještě místa, která svědčí o tom, že jen příbuzenstvo po přeslici se pokládalo za základ dědičného

práva. Slovo *gelichter*, které znamená „lidé stejného typu“ nebo druhu, původně znamenalo sourozence ze stejné matčiny strany a je odvozeno ze starohornoněmeckého *lehtar*, *gilehtar*, což znamená dělohu. Je to tedy etymologicky podobný případ jako u řeckého slova *adelphos*. Tyto příznaky svědčí o tom, že germánské národy v předhistorické době poznaly mateřské právo a jsou o to významnější, že se tyto národy živily dobytkářstvím, které, jak víme, není oporou mateřskoprávního zřízení.

Ještě starší poměry, *systém věkových tříd*, připomíná například široký význam slova „bratr“ na Islandu, a to ještě v předhistorické době a sourozenecké bájeslovné sňatky lze pokládat za ohlas z dob endogamního pospolitého života. Gemánská božstva *Njorder-Nethus* a *Fro-Frouwa* byly sourozeneckým i manželským párem a severská *sága* (*ságy*, islandská a norská prozaická vyprávění s mytologickými, historickými a rodovými náměty, z 12.-14.stol.) říká, že *Niord* si vzal za ženu vlastní sestru, neboť „to zákon v zemi *Vana* dovoloval“ (ve Skandinávii).

Manželství únosem bylo kdysi u starých Germánů velmi rozšířeno a pokládalo se za hrdinství. U starých Gótů (Gótové, výchogem. kmeny, pův. V již. Švédsku, srov. Výše) a Švédů znamenalo velký a slavný čin, když se nepříteli unesla nevěsta, manželka nebo dcera, a byla pojata za manželku. Neviděli nic nemravného v tom, když se dcera vdala za muže, který zabil jejího otce. Ve starých skaldských písních (skald, pěvec oslavných, většinou hrdinských písní v Norsku a na Islandu) se mnoho zpívá o bojích, spojených s únosem.

V nordických pověstech únos nahrazuje námluvy a sňatek a je pravou formou vstupu do manželství. Únos rušil zasnoubení, ba i skutečné manželství i podle práva. Vlastnické právo na ženu se v této době zakládalo na únosu nebo koupi, žena se pokládala za kořist nebo zboží. Mnohé svatební obyčeje, například v Solnohradsku, Švábsku, Meklenbursku jsou dodnes svědectvím o prastarém manželství únosem.

Rodové právo. V Caesarově a Tacitově době měli ještě Germáni, jak jsme už uváděli, rodové právo. Příslušníci rodu bydleli v domech, které tvořily vesnici, a tyto obce tvořily otcovskoprávní rody, které se jako římské genty domnívaly, že pocházejí ze společného praotce.

Příslušníci rodu bok po boku bojovali v bitvách, ručili všichni za jednoho a jeden za všechny. Rod obsahoval několik rodinných skupin, které žily pohromadě v jednom domě a byly patriarchálně spravovány. Souhm rodů tvořil politickou obec. Prastarý rodový komunismus se ještě do značné míry zachoval. Rody neznaly soukromé vlastnictví půdy, ale jen užívací právo: každoročně se všechna půda znovu dělila, a to losováním, a se změnou půdy souvisela i všeobecná změna obydlí. Kmenový náčelník Caesarovi vysvětlil, že hlavním účelem této dělby půdy je, aby nikdo neměl více než druhý a aby prostý člověk nebyl nespokojen; šlo tedy o hospodářskou rovnost příslušníků rodu. Tyto staré svazy trvaly ještě dlouho po rozkladu rodového zřízení v podobě spolumajitelů obcí.

Ale už za Tacitových dob v rodech nevládla úplná rovnost, některé rodiny byly bohatší, váženější, a dostávaly při dělbě větší kus půdy. To byly náčelnické rodiny, nejstarší šlechta. Diferenciace podle povolání ještě neexistovala, ale už byli svobodní a otroci. Nesvobodných však bylo ještě málo, prostí lidé je téměř neměli, jen sídla náčelníků si je více vydržovala. Staří Germáni pokládali válku, lov, chov dobytka a

stavbu domu za jediné zaměstnání, důstojné svobodného muže. Zemědělství bylo přenecháváno ženám, starcům a slabým. Rod si obstarával většinu svých potřeb, výměnným prostředkem byl dobytek; peníze používali jen ve styku s Římany.

Rodina. V době tzv. stěhování národů a po něm nastal i u Germánů převratný přechod z příbuzenské epochy do epochy rodinné.

Rodové zřízení se rozpadlo a na jeho místě vznikl vrchnostenský stát s vládou vojenskou třídou a ovládanou třídou sedláků. Bojovníci z povolání, kteří byli ze začátku nesvobodnými sluhou velkých pánů, se změnili na dědičnou vojenskou šlechtu, která se zmocnila obecné půdy, starého rodového vlastnictví a uvrhla původně svobodné sedláky do poddanství a dědičného nevolnictví. Stát, tj. mocenský aparát vládoucí šlechtické třídy, převzal politické funkce zaniklého rodu, ale jeho hospodářské funkce přešly na rodinu, která se stala všemohoucí v hospodářské a geneomické oblasti.

Aby mohla rodina tuto úlohu plnit, posílila se otroky a nevolníky a ve vládoucí třídě se stala dělným nebo panským dvorem (*fronhof, herrnhof*, latinsky *villa* jako protiklad *vicus*, vesnice), který nebyl ničím jiným než vrchnostenskou velkorodinou, charakteristickou pro patriarchální dobu. Jen otroky většinou vystřídali nevolníci připoutaní k půdě. Každý světský nebo duchovní pán (i kláštery) měl jeden nebo několik dělných dvorů, majetků, které se skládaly z panského domu, příslušných budov a pozemků, byly často tak velké jako celá vesnice a obdělávali je nevolníci, kteří byli povinni robotou a naturálními dárkami: potravinami, plátnem, pívem, sudy, kotlí, noži, obuví atd., takže dělný dvůr si sám vyráběl velkou většinu své spotřeby.

Tato přestavba společnosti na vrchnostenském základě se v podstatě dokončila ve franské době (tj. V době Franské říše, také psáno franské říše, od sklonku 5. stol. do 9. stol, zahrnující zhruba dnešní Německo, Rakousko, Francii kromě Bretaně, sev. a stř. Itálii). Ženě byla poseta dělnými dvory a vesnice byly vzácné. O rodinném životě těchto dob, jehož duch se odrážel v církevním křesťanském učení, budeme hovořit ve svazku o středověké ženě.

Pokud jde o postavení germánské ženy ve starověku, lze říci, že podle starogermánského práva byla patria potestas právě tak pevnou a tvrdou mocí jako podle starořímského práva. Tacitus ve své Germánii vypráví o postavení germánské ženy mnoho pěkného, ale jeho historické dílo je vzdor své velké hodnotě spisem tendenčním, který měl morálně působit na Římany a idealizovat poměry u polopřírodních severních národů.

Manželství koupí. U všech germánských národů, u Gótů (viz výše), Skandinávců, Sasů, Anglosasů (v hist. smyslu, tj. germ. kmenů, které se kolem 6. stol. Vylodili na britských ostr.) a hornoněmeckých kmenů, u Franků (kmeny na dolním Rýnu a částečně v nynější Francii, kde splynuli s nynějšími Francouzi), Burgundů (Burgundi, pův. Východogerm. kmen, ve 4. stol. Přešli na záp. germ. území), Langobardů (germ. kmen pův. V Polabí, pak v Podunají, v 6. stol. Přesídlil do sev. Itálie) kupoval muž ženu, která se stávala jeho vlastnictvím. Sňatek zde byl skutečnou koupí nevěsty.

V islanských a norských pramenech se manželská smlouva nazývá *brudkaup* (brautkauf), švédsky *brudköp*, a podobné názvy se vyskytují i v anglosaských zákonech; ještě ve starších středověkých listinách čteme o *kaufen der fraw*. Tehdejší

snubní prsten měl zcela jiný smysl než dnes. Kovové peníze se totiž s oblibou lily ve formě kroužků a navlékaly se na šňůry. Takový *reipus* (*reif*) u germánských národů původně znamenal kupní cenu, kterou muž navlékl nevěstě na prst. Nejstarší germánský snubní prsten tedy znamenal peníze, za které ženu kupovali. Snubní prsten byl původně symbolem kupního manželství, jako je nevěstin závoj symbolem ještě starší formy sňatku: manželství únosem.

Koupí muž získal na ženu všechna práva, která předtím vykonával otec svou otcovskou mocí.

Muž mohl ženy, ale i děti a otroky trestat, darovat a za jistých okolností i zabít; i germánská vdova se musela nechat upálit s mrtvým manželem. Starověká germánská žena nemohla být nikdy samostatná, *selbmünding*. Z otcovy moci přecházela do manželova područí a po manželově smrti případně do moci svého dospělého syna nebo mužova příbuzného. Mocenský a ochranný poměr otce k dětem se nazýval *mundium* od slova *munt*, ruka, což zcela odpovídá latinskému *manus*; toto *mundium* po sňatku přecházelo z otce na manžela. Muž zastupoval ženu před soudem, vymáhal její nároky, mstil se za urážky, které jí byly způsobeny, ochraňoval ji, byl jejím zástupcem, pokud měla rozhodovat o svém majetku, určoval její sídlo, zkrátka byl „ženiným správcem a mistrem“. Otec mohl svou ženu a děti za určitých okolností prodat. Staří Frízové (germ. kmen na pobřeží Severního moře) Římanům dávali své ženy a děti jako zboží za uložený tribut. To bylo dovoleno ještě ve středověku v dobách hladu. Nevím, kdy bylo zrušeno právo zabít nebo prodat ženu; v Anglii prý ještě v roce 1828 bylo u pospolitého lidu zvykem vodit ženu na trh k prodeji³⁴.

Všechny germánské kmeny cizoložství přísně trestaly, ale vůbec ne jako provinění proti manželství nebo mravnosti, ale jako zásah do manželova práva, protože manželka byla mužovým majetkem. Proto i podle starogermánského názoru mohla spáchat cizoložství jen žena a nikdy ne muž. Soudil ji poškozený manžel: cizoložníci vykazali z rodiny a nahou s ostříhanými vlasy vyhnali z vesnice. Cudnost byla v této době přísně vyžadována i před sňatkem.

Jen pomalu přinášel další vývoj mravů oslabení ženina poddanství. Právo zabít ženu se právně zredukovalo na jediný případ, v němž se nepochybně vždy uplatňovalo – na případ necudnosti; právo prodat ji do otroctví zaniklo, zůstalo jen právo prodat ji do manželství, zasnoubit ji. Také právo na výchovu v plné míře zůstalo hlavě rodiny. Potom už žena mohla mít majetek, ale nesměla jej sama spravovat: zcela patřil hlavě rodiny, která o něm rozhodovala a používala ho. Přesto to byl pokrok, neboť se žena stala právní osobou i když jen v mezích soukromého práva. V nejstarších časech existovala jen pro domácnost a vůbec ne pro stát; nyní nabyla přímý vztah k právnímu zřízení a právní ochraně.

Uzavírání manželství bylo už v germánském starověku věcí rozumu, při němž rozhodoval spíše ženin majetek a pověst jejího rodu než její krása. *Námluvy* se konaly u toho, kdo měl nad ženou *mundium*, tedy pokud nežil otec, u jeho nejstaršího syna. Námluvy vykonával zprostředkovatel, jehož většinou doprovázeli příbuzní a přátelé, protože se chtěl rod reprezentovat, aby se vzbudila důvěra a úspěch byl jistější. Když se zjistila ochota, začali domlouvat koupi. Šlo přitom o právo a ne o osobu. Žena byla vykupovaná z dosavadního *mundia* a *mundium* nyní získával ženich. Později byl symbolem tohoto aktu *střevíc*. Ženich donesl nevěstě střevíce, a jen co si je nevěsta obula, stala se jeho poddanou. Druh a výška kupní ceny

se určovala vzájemnou dohodou. Bez kupní ceny patřila žena jen svému rodnému rodu, její děti dědily jen v její rodině a nepokládaly se za pravé členy otcova rodu. Syn ženy, za kterou nebyla zaplácena kupní cena (*muntschatz*) a jejíž sňatek nebyl veřejný, se nazýval *hornungr*. Nevěstini příbuzní dostávali dary, které uvádí už Tacitus. Byl to dobytek, zkrocený divoký kůň, štít a meč. Tyto předměty se ještě i později uvádějí jako součást kupní ceny.

Když se tento obchod uskutečnil, byla nevěsta prodána. Později, když se z kupní ceny stal dar nevěstě nebo její rodině, objevilo se jako vzájemný dar a zároveň dar doprovázející nevěstu tzv. Věno, které zůstávalo vlastnictvím ženy. do věna dostávala peníze i majetek, původně jen movitý, protože podle starogermánských právních předpisů nesměla mít žena nemovitý majetek, protože s ním byla spojena práva a povinnosti člena skupiny; přesto už nordické pověsti vyprávějí poměrně často o nemovitém majetku jako věnu. Muž měl na celé věno jen užívací právo, rozhodovací právo podle zákona neměl.

Mnohoženství existovalo, kromě něj i *konkubinát*. Souložnice se nekupovaly ani nezasnubovaly, ale svazek vznikal bez formalit na základě vzájemné nebo jednostranné náklonnosti. Neposkytoval ženě hodnost a právo manželky ani dětem nároky na práva manželských potomků. Pod vlivem církve později z konkubinátu vzniklo morganatické (tj. nerovné, manželka a děti se při něm vylučují z práv muže) manželství.

Když byl pár zasnouben, utvořili svědkové a nejbližší příbuzní okolo něho kolo. Předtím se slavnost konala většinou v únoru, který byl i u Germánů měsícem říje. Zasnubující muž se ptal ženicha a potom i nevěsty, zda se navzájem chtějí, načež ženichovi odevzdal nad nevěstou mundium v podobě meče a prstenu. Ženich navlékl s jakýmsi proslovem svůj prsten na prst nevěstě a přijal její prsten. Následovalo objetí a polibek, čímž se uskutečnilo zasnoubení. Polibek před svědky byl veřejným důkazem toho, že jsou zasnoubeni. Neodůvodněné zrušení takto zpečetěného zasnoubení nebylo možné; někdy se taková věrolomnost trestala vypovězením.

Zasnoubení trvalo nejdéle rok, většinou po něm následovalo rychlé přivedení nevěsty, *brautlauf*. Slavnost se konala v ženichově domě. Nevěstin průvod do ženichova domu, uvedení do domu a pohoštění byly podstatnými momenty germánské svatby. Nevěstu ženichovi přivedli celou zahalenou v plátně, s klíči hospodyně za pasem. Dotkli se jí posvátným kladivem, symbolem života, kterým žehnali i mrtvé a tak bylo manželství posvěceno. Pár potom společně pil z jedné číše a začala pitka. Věnění nevěsty nebylo v germánském starověku zvykem; zavedla ho až církev, která tento obřad převzala z antických obyčejů.

Postavení starověké germánské ženy bylo ve skutečném životě snad o něco lepší, než u jiných „barbarů“.

XIV. STAROVĚKÁ ŽENA A MATEŘSTVÍ

Jak jsme viděli, také u starověkých národů se neplodnost ženy pokládala za neštěstí, pokud šlo o hlavní ženu, z níž měl vzejít čistokrevný dědic rodinného majetku a syn, jehož povinností bylo, aby za své předky vykonával „oběti pro nebesa“. Patriarchální manželství u starověkých národů mělo jen tento účel a smysl. Pokud hlavní nebo legální žena neporodila syna-dědice, mohla být odstavena nebo i zavržena. Proto se také u všech starověkých národů setkáváme s různými umělými prostředky, které měly napomoci domnělé nebo skutečné neplodnosti. Odvolávali se na pomoc bohů, používali různá kouzla i různé vnitřní a vnější medikamenty.

Prostředky pro plodnost a neplodnost. Starobabylonská bohyně Ištar (viz výše) byla ochránkyní „byliny rození“ a „vody života“. V jednom mýtu na ni volá žena, která má porodit. „Dej mi bylinu rození, ukaž mi bylinu rození! Vytrhni ze mne plod a udělej mi syna!“ ve starém Římě se neplodné ženy modlily k bohyni Juno Februalis (očisťující). Bohové sesílající neplodnost se usmířovali i na *luerkáliích*, při nichž kněží, luperci, obětovali kozy a s kousky jejich kůže běhali ulicemi, aby jimi bili ženy, které při této příležitosti okolo běhaly nahé. To bylo čistě oplodňovací kouzlo.

Na mramorovém antickém reliéfu, nalezeném v jedné římské vile, je zobrazen bůh Hermes v podobě hermy obvyklé v Atice; mladá žena, jejíž krásné tvary jen trochu zahaluje přehozené roucho, mu klade na hlavu věnec propletený stužkami. Pohlavní úd bohů byl dodatečně doplněn na základě zachované stopy po ochlupení. Původně byl zřejmě ve stavu erekce. Druhá žena se chystá zvednout si šaty a své lůno nastavit bohovu údu, z něhož vychází pozhánání. Hermes (bůh prostředník, posel bohů) představoval i symbol tvořivé síly přírody za deště. Původně byly tzv. hermy jen čtyřhranné pilíře u cest s vypracovanou hlavou a falem. Byly oblíbeny u pasteveckého lidu v Arkádii (kraj na Peloponésu) a odedávna se stavěly i v Aténách.

Ve starém Řecku byla bohyně plodnosti Demeter, současně byla bohyně ženského života a manželství. Na její počest se oslavovaly thesmoforie. V Aténách je oslavovaly jen ženy v říjnu a vzývaly při nich bohyni, aby je v manželství učinila plodnými tak, jak dává úrodu polím. Na tuto slavnost se připravovaly pohlavní zdrženlivostí. Po této přípravě přicházely manželky ze všech končin Atiky k moři, truchlily sedíce na zemi, potom uspořádaly tance a hry na mořském břehu a nakonec kráčely ve slavnostním průvodu do Atén, kde vykonaly další obřady. Poslední den slavnosti patřil Demeter kalligeneii, tj. Ploditelce krásy, úrody a dětí. Stopy této slavnosti se u aténských žen zachovaly až do nové doby.

Také Indové měli božstva, přístupná prosbám neplodných žen, které konaly často dlouhé, namáhavé a drahé poutě k určitým kapličkám. Sedm pagod mezi Mádásem a Nasulipatamem (viz výše) je ještě dosud oblíbeným útočištěm žen z jižní Indie, které zde prý velmi často dosáhnou splnění své touhy. Obřady a ceremoniály, které se přitom konaly, mají prý velmi falický a „obscénní“ ráz. O lingamickém (falickém) indickém kultu jsme už hovořili, také o jeho souvislosti s tvořivou povahou boha Šivy jako Manálinga (Velkého falu).

Číňané uctívali snad už v předbuddhistické době Kuan-jin, bohyni plodnosti, jejíž porcelánové sošky se podobají obrazům Madony.

Ženy ve starém Peru (tj. V říši Inků) balily určité kamínky do látky, omotaly ji vlněnými nitěmi, položily zavinuté vedle skalního balvanu a kladly k nim obětní dary; takový zabalený kámen se nazýval vasa.

Germánským bohem lásky a plodnosti byl Fro nebo Freyr (viz výše); jak se zdá, později mu byl zasvěcen svatojánský den, který vůbec souvisí s mnohými pověrami, pokud jde o lásku, bohatství a plodnost. Symbolem plodnosti byly ořechy a na řece Lechu dodnes říkají: „Pokud na svatého Jana prší, budou ořechy červivé a děvčata těhotná.“

Jiný druh nadpřirozené pomoci vyhledávali jižní Číňané. Pokud neměl některý manželský pár dlouho očekávané mužské potomstvo, vyhledali pro syna, který tehdy ještě nebyl zplozen, manželku, a za obvyklých obřadů ji přijali do domu zdánlivého tchána a tchyně. Zde pevně doufali, že žádoucí syn už na sebe nedá dlouho čekat, protože vidí, že ho už očekává půvabná manželka. Pokud se však vzdor všemu takový nezplozený manžel nenarodil, měla jeho nastávající zlý osud. Především tchyně, jejíž vážnost v domácnosti byla bezdětností ohrožena, ji trýznila do krve – protože kdyby to nebylo takové líné, neschopné a hnusné stvoření, už by se zde jistě objevil manžel, který dosud setrvává mezi malými duchy mužského rodu.

Jihoslované zachovávali starobylý obyčej, že neplodné ženy chodily k hrobu ženy, která zemřela během těhotenství. Volaly na ni jménem, sekaly trávu, rostoucí na jejím hrobě a znovu ji volaly, zapřísahajíce mrtvou, aby jim darovala plod svého života. Potom vzali trochu země z hrobu a nosili ji za opaskem u sebe.

U Jihoslovanů se udržel i zbytek staré víry v oplodnění „rostlinnou duší“. Nachází se například v červu (larvě), který sídlí ve stromě. Žena vezme dřevěnou misku plnou vody a postaví ji pod střechu, odkud se sype jemná červotočina. Její muž těžkým předmětem buší do trámů a vyklepává prášek. Když žena zachytí byť nejmenší množství červotočiny, vypije ji s vodou. Jiné Jihoslovanky hledají červa v prutech lísky a snědí ho. Také ženy z Bosny, které se chtěly zbavit neplodnosti, chodily hledat první neděli nové červíky v šípčích. Když našly tři, vylezly na vrbu, dívaly se do slunce a červíky snědly s trojím zaklínáním: „Slunce zašlo za hory a já budu v naději.“ Jiné hledaly v trusu neznámého hřebece celé zrna ječmene a zasadily ho. Když vyklíčilo, snědly tři zrna a potom prý měly dítě.

Ženy pracovatel čínské provincie Kuang-tung (v sev. Číně, dnes provincie Liaoning) vyzývali papírové *fa-kung-mo*, které představovalo květinového dědečka a babičku, duchy, kteří zadržují duše dětí v zahradě. Kněz obětoval kuřata a prasata těmto květinovým předkům, aby vzbudil jejich přízeň. Jen na tom, zda bude dětská duše propuštěna ze zahrady, záleželo, zda se dítě objeví. Obřad se nazýval *kao-fa* – uctívání květin.

Podobnou oplodňovací moc měla v Bosně sem tam i jiskra. Žena držela dřevěnou misku s vodou u ohniště, muž o sebe otloukal hořící polena, až létaly jiskry. Když jich několik spadlo do vody, žena ji vypila.

Za prostředek proti neplodnosti se ve starověku pokládalo i *koupání* ve studnách nebo lázních. V indické a čínské mytologii hrály velkou roli. Indická bohyně Párvátí otěhotněla ve vodě bez toho, aby měla styk s mužem; matka čínského Fo, Buddhova matka, Zarathuštrova matka a další děkovaly koupání za odnětí neplodnosti. Ve starém Řecku se doporučovala proti neplodnosti řeka Elatus v Arkádii, potom

thespijský pramen (posvátný pramen Hyppoknene, Hyppoknéne) na Helikonu (řec. Pohoří, nyní Zagara), stejně tak pramen na Hymetu (psáno i Hymett, pohoří jihových. od Atén), který byl nedaleko Afroditina chrámu a ženám pomáhal nejen k dětem, ale i ke snadným porodům.

Plinius totéž vypráví o lázních Sineussách a také nám známé Baiae (viz výše) Neapolském zálivu) měly podobnou pověst.

Podle německé pověsti měla Holda – dárkyně plodnosti a velkého počtu dětí – své sídlo ve vodě studánky, odkud pocházela i novorozenáta. Důležitý pramen Emže (řeka v severozáp. Německu, také dříve Ems, v antice Embasis) dostal ze stejného důvodu název *bubenguelle* – pramen chlapců. V Čechách si zachovaly podobnou pověst Karlovy Vary a Janské Lázně.

Starověcí lékaři převzali z přírodní medicíny mnohé prostředky, hlavně rostlinného původu, které měly jednak povahu milostných nápojů, jejichž účelem bylo dráždit pohlavní citlivost, a jednak působily domněle přímo, očišťující a posilující ženu, protože když se vkládaly do pochvy, změkčovaly a otevíraly „matku“.

Za takový prostředek pokládají například vykladači bible i *dudaim* („jablka“), která Rúben našel na poli v období žatvy pšenice a přinesl je Lei, své matce. Na Ráchelinu prosbu jí je dala Lea, za což jí Ráchel na nejbližší noc přenechala společného manžela. Přesto zůstala Ráchel celé roky neplodná a Lea zase rodila i bez „jablek“. Mnozí vkladači se domnívají, že *dudaim* byla mandragora.

Nemůžeme však vypočítávat všechny prostředky tohoto druhu, které starověcí lidé používali proti neplodnosti. Omezíme se tedy pouze na tři citáty z lékařských Hippokratových spisů: „Chceš-li, aby žena otěhotněla, musíš ji a její dělohu vyčistit, tj. musí se do dělohy vložit děložní čípek, připravený z jemně rozetřené sody, černého kmínu, česneku a fíku s medem, a žena se musí vykoupat v teplé vodě; když poté nalačno snědla kopr a zapila jej pravým vínem, je třeba rozdělat červenou sodu, kmín a pryskyřici s medem a vložit do kousku plátna jako děložní čípek. Když potom voda vyteče, přilož ženě černé změkčené poševní věnečky a porad' jí manželský styk. Když chceš, aby žena otěhotněla, očisti ji a její dělohu a vlož do ní opotřebovaný, pokud možno jemný a suchý plátěný hadřík a namoč jej do medu, udělej z něho děložní čípek, ponoř ho do fíkové šťávy, vlož ho, když se krček dělohy rozšíří a zastrč ho potom ještě hlouběji. Když už byla voda odstraněna, ať se žena vypláchne olejem a vínem, spí s mužem a chce-li mít manželský styk, nechť pije olej ve víně. Když je tedy všechno na pohled v dobrém stavu a žena má s mužem tělesně obcovat, musí být střízlivá, muž nezpitý, ve studené vodě vykoupáný a mírně nasycený. Když žena zpozoruje, že v sobě zadržela tok semene, nechť se už potom s mužem nestýká, ale chová se klidně. Může to zpozorovat, když muž řekne, že semeno ejakuloval a žena to podle své suchosti nezpozoruje. Když však děloha vydá mok semene nazpět do vnější části velkých pysků a žena zvlhne, nechť znovu tělesně obcuje, dokud nepočne.“

Pohlaví dítěte. Také starověcí lékaři a spisovatelé se snažili odpovědět na otázku, proč se jednou rodí chlapec a jindy děvče; nedivme se dojemné naivitě, s jakou se na věc dívali, o to méně, že tato otázka není dosud uspokojivě zodpovězena a vyvolává proto i u domnělých odborníků úvahy jak dobrodružné, tak šarlatánské.

Staroindičtí lékaři dávali pokyny k umění plodit podle vůle chlapce nebo děvčata. Když chce žena porodit chlapce, má se tři dny před menstruací vyhýbat

muži, držet zvláštní dietu a ležet na posteli se zvláštními rostlinami. Čtvrtý den se má za mysticko-náboženských ceremoniálů ukázat muži umytá a vystrojená do nových šatů, neboť si myslí, že kvalita syna, kterého porodí, záleží na povaze muže, kterého nejprve uviděla po svém očištění menstruací. Žena a její manžel mají být po celý měsíc zasvěceni Bráhmovi (psáno i Brahma, stvořitel světa, jeden ze tří hl. hinduistických bohů), a až po této době se má uskutečnit soulož. Muž se má napřed natřít čistým máslem a sníst v mléku vařenou rýži s čistým máslem, naproti tomu žena se má natřít sezamovým olejem a také sníst sezamový olej s jistým druhem bobů. Muž s ní má po vykonané pobožnosti souložit vždy 4., 6., 8., 10. a 12. noc. Tyto dny jsou příznivé k početí chlapců. Když si však muž přeje dceru, má souložit 5., 7., 9. a 11. noc. Po třech dnech soulože následujícího po menstruaci dá lékař ženě, která chce mít chlapce, tři nebo čtyři kapky určitého likéru do pravé nosní dírky, které nesmí vykynout. Staroindičtí lékaři byli toho názoru, že chlapec vzniká, když je větší množství mužské plodící látky a děvče při větším množství ženské plodící látky, ale *napunsaka*, androgyn, hermafrodit vzniká při stejném množství mužské i ženské látky.

Také talmudští lékaři (podle talmudu, souboru judaistických pouček, 3. stol. př. Kr., písemně 5 stol. př. Kr.) se domnívali, že muž může podle vůle plodit mužské nebo ženské potomky. „Když muž vyloučí nejprve semeno, porodí žena ženskou bytost; když vyloučí semeno nejprve žena, porodí mužskou bytost.“ Pokud je při souloži žena vášnivější než muž, bude plod mužského rodu, v opačném případě se narodí děvče. V jednom traktátu se dokonce setkáváme s názorem, že i místo, na kterém žena rodí, určuje pohlaví dítěte, dokonce se prý pohlaví dítěte může změnit i při porodu.

Řecký básník Alkmaeon, který žil asi v roce 540 př. Kr., se domníval, že pohlaví plodu určuje převládající mužská nebo ženská potence. Empedokles (asi v roce 472 př. Kr.) vysvětloval různost pohlaví teplejší nebo chladnější teplotou, kvalitou semene a účinkem obrazotvornosti.

Zdá se však, že starověcí řečtí a římské lékaři nepokládali za možné, aby člověk mohl mít libovolný vliv na pohlaví dítěte. Hippokrates uvažoval takto: „Muž však má také ženské semeno, jakož i žena má semeno mužské. Jenže mužské je silnější než ženské, a proto i plazení vychází od silnějšího. Dále se přitom děje toto: pokud od obou přichází silné semeno, zplodí se chlapec; ale přichází-li od obou slabé, tak děvče. To, co převažuje množstvím, se i zplodí. Když je totiž slabého semene více než silného, silné je překonáno a smíšením se slabým semenem se mění na ženský plod; ale když je silnějšího semene více než slabého a slabé je překonáno, mění se slabé na mužský plod. Že v ženě, jakož i v muži je semeno ženské i mužské, lze usuzovat podle skutečnosti. Mnohé ženy totiž porodily svým mužům děvče, pokud však šly za jinými muži, porodily chlapce a muži zase, kterým ženy rodily děvče, zplodili, když souložili s jinými ženami, mužského potomka a ti, kteří měli mužského potomka, zplodili, když šli za jinými ženami, ženského potomka.“ Galenos říká: „Nestejná teplota obou stran lidského těla je příčinou, že teplá pravá strana pomáhá vytvářet děti mužského pohlaví, levá chladná strana tvořit děti ženského pohlaví.“

Jistý čínský lékař prohlásil: „Zda se narodí syn nebo dcera, záleží na muži a vůbec ne na ženě. Denní zkušenost učí, že se rodí více chlapců než děvčat. Také jsme často svědky toho, že v mnohých rodinách dává matka život svým dcerám.“ Podle jiné čínské teorie rozhodují o pohlavním vývoji plodu živly jang a jin. Když totiž převládá silný princip jang u muže a slabý jin u ženy, zplodí chlapce; v opačném

případě to bude děvče. Známý arabský lékař Avicenna (zemřel v roce 1036) pokládal za možné, že se dají plodit chlapci nebo děvčata dle vůle.

Přetěžkání (superfoecundatio), tj. oplodnění dvou vajíček téže ovulační periody různými kopulačními akty, stejně jako dodatečné početí a několikanásobné početí vzbuzovaly u starověkých lidí často podivné představy.

Ve starém Řecku zastával Empedokles (493–433 př. Kr., řec. lékař) názor, že podvojně těhotenství je důsledkem rozdělení mužského semene. Erasistratos (okolo r. 300 př. Kr.) pokládal podvojně oplodnění za možné. Plinius se vyslovil takto: „Kromě ženy dovoluje soulož jen málo zvířat po dobu těhotenství. Tu a tam je některé jen přeoaplodněno. Ve spisech lékařů a jiných, kteří se snažili prozkoumat takové věci, se dočítáme, že při potratu odešlo i dvanáct plodů... Když však mezi dvěma početími uplyne určitá doba, dozrají oba plody. Podobně tomu bylo i u ženy, která porodila dvojčata, z nichž se jedno podobalo jejímu manželovi, avšak druhé cizoložníkovi. To samé se stalo prokonezské služce, která, když dvakrát souložila v ten samý den, porodila dítě, jež se podobalo jejímu pánu, a druhé, podobné jeho správci. Jiná porodila donošené dítě a pětiměsíční současně: ještě další porodila po sedmi měsících a za dva měsíce nato ještě dvojčata.“

Talmudští lékaři přeoaplodnění pokládali za možné v prvních třech měsících, a pokud to nebylo později než do čtyřiceti dní, říkali, že neškodí dětem. Domnívali se však, že jeden takový plod může přijít na svět jako *sandalium*. Tak se nazývala plochá mořská ryba, které se podobal obludný plod. Zde šlo zřejmě o první pozorování případu porodu dvojčat, kdy jedno dítě, už před několika měsíci odumřelé, přichází na svět zploštěné, scvrklé a vyschlé; nejde zde však o přeoaplodnění. Také arabští lékaři připouštěli přeoaplodnění. Avicenna jej prohlásil za nebezpečné a Abúlkásem byl toho názoru, že druhé dítě snadno zabije první, ale že i druhé dítě možná umírá.

Podvojně těhotenství velmi proslavil biblický příklad Rebeky (I. Kniha Mojžíšova, 25, 20–26): „Byl pak Izák ve čtyřiceti letech, když sobě vzal za manželku Rebeku... I modlil se Izák pokorně k Hospodinovi za manželku svou, neboť byla neplodná. A uslyšel ho Hospodin, a tak počala Rebeka, manželka jeho. A když se tlačily děti potiskaly v životě jejím, řekla: Má-liť tak býti, proč já počala?? Šla tedy, aby se otázala Hospodina. I řekl jí Hospodin: Dva národy jsou v životě tvém a dvojí lid z života tvého se rozdělí, lid pak jeden nad druhý bude silnější a větší sloužiti bude menšímu. A když se naplnily dnové její, aby porodila, aj, blíženci byli v životě jejím. A vyšel první ryšavý všecek a jako oděv chlupatý; i nazvali jméno jeho Ezau. Potom pak vyšel bratr jeho, a rukou svou držela Ezaua za patu; proč nazváno jest jméno jeho Jákob. A byl Izákovi v šedesáti letech, když ona je porodila.“

Starořeční lékaři si v Hippokratově době představovali lidskou dělohu, kterou asi nikdy neviděli, jako dělohu hovězího dobytka, tzn. že se domnívali, že i žena má dvourohý uterus. Tak velmi snadno pochopili dvojčata, neboť si byli jisti, že v každém rohu se vyvíjí jedno dítě. Čínští lékaři určovali podvojně těhotenství, když prst položený na jisté místo tepny u kořene ruky zaznamenával na obou stranách těla pomalý a silný tep. U Japonců převládala u podvojněho těhotenství teorie, že když jde o dvojčata, má zpravidla levé dítě hlavu dolů, pravé dítě hlavu nahoru. Každé má svou vlastní placentu; levé se objevuje při porodu první. Pokud však obě dvojčata leží hlavou nahoru nebo dolů, mají jen jedno společné lůžko a

porod je vždy velmi nebezpečný. Pohlaví obou dvojčat může být různé. Někdy se vyvine jedno dvojče na úkor druhého; tehdy se rodí druhé dítě v sedmém měsíci. Když bude mít těhotná žena dvojčata, má břicho ve střední linii propadlé.

Pokud jde o více dětí při jednou porodu, už Aristoteles se domníval, že se mohou narodit i paterčata, ale větší počet plodů z jednoho těhotenství nepokládal za možný. V talmudu se hovoří o tom, že izraelské ženy v Egyptě rodily zároveň šest životaschopných dětí. Plinius pokládal za možná i dvanáctčata.

U starých Peruánců (tj. Inků) pokládali porod dvojčat (*třůtsu*) za cosi hrozného a hanebného. Žena se musela postit. Nejmnějším formou půstu při této příležitosti bylo, že se musela zřici soli, papriky a soulože na šest měsíců, ale někde byl půst tak přísný, že otec a matku zavřeli do domu nebo na jiné skryté místo, měli si lehnout na různé strany a přitáhnout si k sobě nohu protilehlé strany; v ohybu jejího kolena byl položený bob, který tam zůstal do té doby, dokud nezačal od potu a tepla klíčit, což se většinou stávalo po pěti dnech. Až potom mohli ti, co se postili, změnit svou polohu, a to samé udělat se svojí druhou nohou, dokud pátý den nevyklíčil druhý bob. Po tomto pokání příbuzní zastřelili smoc, stáhli ho z kůže a udělali z něj jakási nebesa, pod nimiž museli provinilí rodiče kráčet s provazem na krku a tento provaz museli nosit ještě mnoho dní po tomto ceremoniálu.

Také Bělorusové pokládali porod dvojčat za trest boží jako porod znetvořeného dítěte.

Avšak staří Sumerové naopak pokládali porod dvojčat za něco, co přináší štěstí. Klínovým písmem jsou zaznamenány na hliněných tabulkách z knihovny krále Aššurbanipala (Sardanapala, viz výše), které byly vykopány ve zříceninách starého města Ninive, i vyprávění sumerských kněží o různých zvláštních porodech. Například zde čteme: „Když porodí královna dvojčata mužského pohlaví... je to příznivé znamení pro krále; pokud syna a dceru... rozšíří se země... dvě dcery najednou...“ (Ostatní je nečitelné).

Plození se dlouho pokládalo za mysterium. Kulturní jihoamerické národy si ho představovaly, jak už víme, do jisté míry jako skutečné přistěhování dítěte do těla matky. Talmud se domníval: „Otec dodává bílé semeno, z něhož vznikají kosti, mozek a bílé části oka; matka dává červené semeno k vytvoření kůže, masa, vlasů a zorniček; avšak dech, na němž závisí výraz tváře, obličej, sluch, řeč, pohyb, rozum a vnímavost, pak dodává samo božstvo.“ Indický mýtus pokládal plození za touhu dvou polovin jedné bytosti, původně souvisejících, ale Pradžápátim (prabohem stvořitelem) rozdělených na muže a ženu, znovu se spojit. Staroindické názory vypadaly asi takto: při souloži vychází dechem z těla energie, spojením energie s dechem se pak mužské semeno vlévá do ženského přirození a mísí se s měsíčním květem; pak vyvíjející se embryo spojením božského ohně se Sómou (božstvem plození) vniká do dělohy. Současně s embryem vniká do dělohy i duše, která má božské a démonické vlastnosti.

Podle Hippokrata v ženě také vzniká semeno jako v muži. Zárodek vzniká setkáním mužského semene se ženským a podobnost zplozeného tvora s ploditeli pochází z toho, že semeno dodávané všemi částmi je představitelem jakéhosi jeho reprezentativního výtažku. Tuto teorii zavrhoval Aristoteles, který se domníval, že sameček je popudem k pohybu, avšak samička k látce. Plození porovnával se sražením mléka syřidlem, při kterém dává mléko látku, ale syřidlo zásadu zrození.

Arabští lékaři s Aristotelem zcela souhlasili. Averroes, který zemřel v Maroku v roce 1198, prohlašoval vaječníky za ženino přirození: nezúčastňují se plození a představují zakrslé orgány, jako jsou například mužova prsa. Menstruační krev vytváří embryo, avšak o jeho tvaru rozhoduje hlavně mužské semeno svým vzdušným dechem. Proto ani nepochybuje, že žena může otěhotnět v lázni, kde měl muž krátce předtím poluci. Tato domněnka byla ještě v minulém století předmětem diskuse anglických soudních lékařů.

Řečtí a římské lékaři spojovali možnost oplodnění s menstruačním cyklem, u starých Indů bylo zastáváno mínění, že soulož hned po menstruaci je obzvláště vhodná pro otěhotnění. Avšak jiný indický názor říká: „Čas plození je dvanáctá noc po menstruaci.“

Hippokrates přiblížil problém ve své knize „De morbis mulierum“: „Ženy otěhotní především tehdy, když mají své měsíční čištění, v důsledku své milostné touhy, a semeno je posílněno, když se odevzdávají v pravý čas pohlavnímu požitku; mužovo semeno se s ním snadno smísí a když se udrží, nastane dokonalé spojení se ženským semenem, protože právě v této době je krček dělohy otevřený a je po skončení krvácení v napjatém stavu a cévy nepřitahují semeno tak dobře.“ Soranos (viz výše) tvrdil, že doba po menstruaci je nejvhodnější k početí, neboť krátce před ní je děloha příliš zatažena menstruační krví, ale nepopírá, že i v jiném období mohou ženy počít.

Talmudisté však zastávali názor, že když stav genitálií nebo kvalita semene znemožňuje ejakulaci, musí se soulož vzhledem k početí pokládat za neúčinnou. Jenže soulož s obvyklou erekcí může oplodňovat i tehdy, nebyl-li úd vsunut do pochvy. Je také možné, že ženy otěhotní i bez souložení, pokud je v lázni, kterou používají, náhodou čerstvě vyloučené mužovo semeno. Při první souloži prý panna nikdy neotěhotní. Mimochodem dodejme, že se zjistilo, že ortodoxní Židovky jsou velmi plodné, i když Mojžíš zakazuje souložit po dobu menstruace a pokládá se za smrtelný hřích, pokud mají s mužem styk dříve než po sedmi dnech čistého krvácení.

V japonské mytologii se vyskytuje pověst o nebeském andělovi, který oplodnil svou služku. Řekli mu, že se nehodí, aby slehla tajně. Vznešený anděl odpověděl: „Jsem sice dítě nebeského života, ale jak bych mohl během jediné noci způsobit, aby žena otěhotněla? Možná to ani není moje dítě?“ Těhotnou dívčinu to velmi dojala a chtěla se upálit ve skříni. Přitom se jí narodily tři děti, které neshořely a tím dokázaly svou legitimitu, a také matka zůstala neporušena. Tu řekl vznešený anděl: „Od začátku jsem věděl, že jsou to moje děti, ale když jsi otěhotněla během jediné noci, domníval jsem se, že mohu pochybovat, a chtěl jsem všem lidem zvláště a společně dokázat, že to jsou moje děti a že nebeské božstvo je schopné za jedinou noc učinit ženu těhotnou.“

Také talmudisté uznávali možnost oplodnění jednou souloží během menstruace; početí se prý děje 1., 2. nebo 3. den po souloži a většinou hned před začátkem nebo těsně po skončení menstruace. Soulož vestoje pokládali za neplodnou.

Čínští lékaři usuzovali, že semeno, které nazývali c'-er, vniká do nádržky dětí. Nazývá se c'-kchung a jde zřejmě o vaječník, protože se zde sperma setkává s měchýřky, které se pokládají za zárodky. Jeden takový zárodek přijde do styku s c'-er, je oplodněn a začne se následně vyvíjet.

Za příznak početí staří Indové, Řekové, Římané a jiné starověké národy pokládaly zadržení semene při souloži v ženě. Indové vypočítávali tyto příznaky početí: „Malátnost, vysílenost, žízeň, vpadlá bedra, zastavení semene a krve a

chvějivý pohyb lůna. Sem patří i trvalé zbarvení prsních bradavek, zježené vlasy a napjaté cévy, klesání víček, zvracení, strach před souloží, mokvání z úst a nosu a závratě."

Z různých podivuhodných prostředků, kterými chtěli starověcí lidé dokázat, zda je žena těhotná nebo ne, zaznamenejme jeden ze starého egyptského papyru (ze 14. stol. př. Kr.) Mezi jiným se zde hovoří: „Nechť žena přes den močí na dva pytle pšenice a ječmene; když vyklíčí, je těhotná, pokud nevyklíčí, není těhotná. Když vyklíčí jen pšenice, porodí chlapce; vyklíčí-li ječmen, bude to děvče." Talmud byl tohoto názoru: Spodní část těla je nafouklá, zvláště, když přešly tři měsíce od soulože, prsa se nalévají. Pokud z nich dokonce kape mléko, nebo když nohy ženy zanechávají na měkké půdě určité stopy, nelze o těhotenství vůbec pochybovat.

Podle stop posuzoval těhotenství i bráhmanský lékař nejen u ženy, ale dokonce i u slonice. Stopa jistě patřila sloní samičce, neboť byla podlouhlá, ale stopa samce je okrouhlá a zvíře bylo jistě těhotné, neboť těžce našlapovalo oběma nohama. Nosila v těle samečka, neboť pravou nohou našlapovala více.

Těhotenství ženy, která sestoupila ze zvířete, zjistil lékař podle toho, že podpatek pravé nohy byl hluboko vtlačen. Čínští lékaři určovali těhotenství, když měla zcela zdravá žena, pokud se jí nedostavila menstruace, pravidelný a silný tep, hlavně na těch místech tepny, která se nazývají *cuan*, *č* a *kuan*. Japonští lékaři se nespolehali na tep, ale ohmatávali prsa a pozorovali spodní část těla. Avšak ještě před několika desetiletími neznali vnitřní vyšetřování dělohy. Japonci o ženě, která počala, hovoří, že „přechovává semeno", při pokročilém těhotenství říkají: „měsíce se množí," a když se blíží těhotenství ke konci: „měsíce se naplnily." Staroindické texty nazývají těhotnou ženu „ženu se dvěma srdci".

Vývoj plodu si indický lékař Sušruta v „Knize života"³⁵ představoval asi takto: „V prvním měsíci vzniká embryo, ve druhém měsíci chlad, teplo a vítr vytváří ztvrdlou hmotu utvářejících se základních živlů těla, ve třetím měsíci se vytvoří pět chuchvalců končetin a hlavy, ale velké a malé údy jsou dosud velmi malými částicemi. Ve čtvrtém měsíci a v dalších měsících je už členění všech velkých a malých údů velmi zjevné. V osmém měsíci je životní síla ještě nepatrná, v devátém, desátém nebo dvanáctém měsíci přichází konečně porod." Podle Sušruty vznikají játra a slezina embrya z krve, plíce z krve a pěny, spodní část těla z krve a výměšků; potom se v děloze tvoří vnitřnosti, zadek a břicho nadouváním a z prvků krve a masa vzniká jazyk, ze spojení krve a buničiny bránice, ze spojení masa, krve, slizu a buničiny pohlavní žlázy, ze spojení krve a slizu srdce a v jeho sousedství nervy jako nositelé životní síly. „Jisté je ve štávovodném kanálu (placentě) matky uzavřena pupeční céva plodu. Přivádí plodu výtažek matčiny vyživovací štávy. Tímto úzkým spojením s matkou plod roste a štávovodné a zkroutené cévy, procházející celým tělem a údy, oživují svým úzkým vzájemným spojením už od početí články ještě nevytvořených velkých a malých údů."

Od otce má podle něho embryo vlasy, vousy, chlupy na ostatním těle, kosti, nehty, zuby, tepny, šlachy, cévy, semeno a jiné pevné části, od matky maso, krev, tuk, míchu, srdce, pupek, játra, slezinu, vnitřnosti a jiné měkké části.

Čínští lékaři se domnívali, že „v prvním měsíci se oplodněný zárodek, tedy vajíčko, podobá kapce vody, ve druhém měsíci růžovému poupátku, ve třetím se vajíčko prodlužuje a ukazuje se na něm hlavička, ve čtvrtém se objevují nejdůležitější orgány, v pátém vznikají údy, v šestém lze rozeznat oči a ústa,

v sedmém má lidskou podobu a může žít, avšak v této době neopouští matku jinak, jen jako zelený plod, když se odtrhne, strhne s sebou kus větve, která ho nese; po dobu osmého měsíce se dítě tak zdokonaluje, že se v devátém měsíci podobá zralému plodu, který má spadnou ze stromu."

Ve starém japonském díle se setkáváme s názorem, že v mateřském těle vzniká nejprve nos, který je začátkem člověka.

Aristoteles uvádí Alkmaeona, který tvrdil, že nejprve se tvoří hlava embrya, neboť je sídlem duše, a že plod dostává potravu částečně i kůží. Hippokrates doporučoval, aby se zkoumaly podkládaná slepičí vejce a porovnály se s lidským plodem.

Talmudští vědci se nezabývali vývojem lidského embrya především z vědeckých důvodů, ale spíše proto, že znalost embryologie pokládali za důležitou pro řešení mnohých rituálních otázek. Ale když jim neodůvodněná pieta k mrtvým zakazovala zkoumání lidského těla, talmudisté zkoumali s velkou oblibou potracené plody, na které se uvedený zákaz zřejmě nevztahoval. Legenda vložila do úst králi Davidovi tato slova: „Nejsem snad řádný člověk? Zatímco všichni vládci východu i západu sedí v celém svém lesku obklopeni dvořany, já sedím se zkrvavenými rukama a studuji zmetky a jejich pokožku." Avšak úvahy rabínů o embryu v mateřském těle jsou pouze nestravitelnými nesmyslnostmi.

Jedna rabínská škola tvrdila: „Vznik dítěte na tomto světě není stejný jako vznik dítěte na onom světě. Na tomto světě vzniká pokožkou a masem a končí šlachami a kostmi, ale jednou začne šlachami a kostmi a skončí pokožkou." Jiná rabínská moudrost zněla: „Bylo řečeno: v době, kdy se dítě tvoří v mateřském těle, působí tři činitelé – Bůh, otec a matka navzájem. Otec dává bílé, z čeho je barva, mozek, nehty, bělmo, kosti a šlachy; matka dává rudé, z čehož vznikne krev, pokožka, maso a zornička v oku: avšak bůh dává deset věcí: ducha, duši, rysy, tvář, sluch, řeč, vnímání, chůzi, moudrost, rozum, názor, poznávací schopnosti a sílu. Když se člověk loučí se světem, vezme Bůh svou část a část rodičů nechá ležet, a proto pláče. Na to jim řekne bůh: Proč pláčete? Jen jsem si sebral své. Pane, odpovídají rodiče, zatímco tvoje část byla spojena s naší částí, byla naše část uchráněna od plísne a červů. Avšak nyní, když sis sebral zpět svou část, leží zde naše část vydána napospas plísni a červům."

Antičtí i po nich i arabští lékaři poznali už různé podrobnosti embryonálního života, s nimiž se zde však nemůžeme zdržovat; např. od Vindicianana (okolo roku 370 po Kr.), pochází učení, že pohlaví embrya se vytváří ve čtvrtém měsíci těhotenství, ale jeho oduševnělost vzniká už ve druhém měsíci. Tento názor se uplatňoval ve středověkém zákonodárství a měl vliv na přísnost trestů za umělý potrat, poranění těhotné ženy a podobné okolnosti. Novější embryologie se začala vyvíjet v 16. století v Itálii.

Poloha dítěte v mateřském těle byla vykládána třeba takto: „Jak leží dítě v těle své matky? Složené jako kniha, jeho hlava leží mezi jeho koleny, obě ruce podél jeho stran, obě paže podél jeho boků, ústa má zavřená, pupek otevřený, jí a pije z toho, co matka, nevydává ze sebe výkaly, jinak by to usmrtilo jeho matku. Když potom vyjde na světlo světa, otevře se zavřené a zavře se otevřené."

Hippokrates se domníval, že se všechny děti plodí s hlavou nahoru, ale na svět přicházejí mnohé hlavou a tím se bezpečněji osvobozují než ty děti, které se rodí nohama. „V posledních dnech těhotenství nesou ženy svá břicha nejsnadněji, neboť

se dítěti podařilo se obrátit." Tento Hippokratův omyl byl dlouho dogmatem celé literatury. Byl to i omyl Aristotelův: „Všechna zvířata mají většinou hlavu ve vajíčku nahoře; když vyrostou a chtějí už vyjít, obrátí se dolů." A na jiném místě („De generatione animalium"): „Hlava proto při porodu hledá krček dělohy, protože větší část leží více nad pupkem než pod ním, ale větší je těžší a tedy jako miska vah se naklání tam, kam ji to přitahuje" Aristoteles popisuje polohu embrya u člověka tak, že má nos mezi koleny, oči na kolenou, ale uši vedle. Ze začátku leží hlava nahoře, při dalším růstu a tlaku k porodu se hlava dostane dolů tím, že se embryo převrátí a klesá svou vahou ke krčku dělohy.

Sušruta (viz výše) měl podobný názor a doporučoval, aby žena „stále čichala k vonnému prášku, aby ji okušovali a třeli vlažným olejem, hlavně na genitáliích, čímž se podporuje porod plodu hlavou; že se plod obrátil, zjistíme podle toho, že odpoután od matčina srdce vstoupí do břicha a dosáhne hrdla měchýře, přičemž jsou bolesti nejčastější."

Antičtí učenci nebyli zajedno, v čemž tkví příčina domnělé změny polohy, zda jde o pud dítěte nebo o vztahy zcela mechanické. První názor zastával Hippokrates, druhý zase Aristoteles. Také talmudisté se domnívali, že „když nadešel čas porodu, dítě se obrátí a vyjde a z toho vznikají bolesti ženy", stejně tak Číňané a Japonci. Ve starém čínském díle čteme: „Jen co se tedy dítě obrátí a otočí dolů hlavou, dostaví se hned i matčiny porodní bolesti," a na otázku: „Obrací se dítě v mateřském těle samo?" zní odpověď: „Samozřejmě!" Boj mezi aristotelovci a hippokratovci o příčině změněné polohy embrya se novějším výzkumem vyřešil tak, že oba mají pravdu, neboť jednak má tíha dětské hlavy vliv na tvořící se polohu lebky, ale k tomu přispívá i samotné embryo reflexními pohyby, protože se stále snaží vyhnout tlaku dělohy.

Zdánlivé těhotenství znali starověcí lidé také. Plinius říká: „Jediný tvor, který má měsíční odchod krve, je žena, kvůli čemuž se jen v její děloze vyskytují tzv. zápaly (molae, německy mondkälber, mondkinder). To je znetvořený kus masa bez života, který odolává bodnutím i řezu železa. Hýbe měsíčním výtokem a zadržuje ho právě tak jako plod; někdy zabíjí ženy, někdy jej v sobě mají až do stáří nebo odchází při rychlém otevření těla." Zde šlo zřejmě o velké děložní polypy. Ale Hippokrates popisuje něco jiného: „U kterých děloha spadne na bok, vyschne na něm, pokud se rychle nevrátí na své místo. Krček dělohy pak samozřejmě odvrácený a více nahoru; pokud je odvrácený, je uzavřený, v důsledku čehož krček dělohy ztvrdne, zavře se a oteče. Vysílá zastavenou menstruaci nahoru k prsům, prsa klesají pod její tíhou. Spodní část těla otéká a ženy, v této věci nezkušené, se domnívají, že jsou těhotné, nebo mají podobné problémy jako těhotné do sedmého nebo osmého měsíce; tělo totiž přiměřeně k času vzrůstá, prsa se nalévají a zdá se, že se v nich tvoří mléko. Když toto období odezní, prsa se scvrknou, zmenší, stejně se děje i s tělem, mléko beze stopy mizí a objem břicha se ztratí v době, kdy by byl nastal porod, který očekávala, také břicho se scvrkne. Když se to stalo, brzy se velmi rychle stáhne děloha a nelze nalézt její krček, jak se vše stáhlo a vysušilo." Zde jde asi o tzv. *geossesse nerveuse* – o mylnou domněnku žen chtivých dětí, která se s podobnou silou a účinky vyskytuje hned po svatbě nebo na začátku klimakteria.

Právní postavení těhotné ženy bylo i ve starověku do jisté míry výsadní.

U Římanů měly těhotné ženy určité výsady potud, že nemohly být brány k soudní zodpovědnosti. Podobný případ uvádí Plutarchos o Řecích, ale zde

se soudní jednání se ženou odkládalo do té doby, pokud bylo pouhé podezření, že by mohla být těhotná. Tento zákon prý pocházel od starých Egyptanů. Také starogermánské právní předpisy braly ohled na těhotné ženy. Tresty se na nich vykonávaly až po slehnutí, pouze při sporech s čarodějnicemi nebyvaly ušetřeny. V jihoslovanské *zadrugě* dostávala těhotná žena pro ještě nenarozené dítě takový příděl potravin, jaký byla schopna odnést v sukni.

Náboženské zákony u starých Íránců, Baktrů, Médů a Peršanů přísně zakazovaly *pohlavní styk s těhotnou ženou*: podle Vidévdátu (viz výše) byl potrestán 2000 ranami ten, který s těhotnou ženou souložil; kromě toho měl na usmíření na svůj zločin přinést 1000 nůží tvrdého a stejné množství měkkého dřeva na oheň, obětovat 1000 kusů drobného zvířectva, zabít 1000 hadů, 1000 ještěrek, 2000 mloučků, 3000 mravenců a položit 30 lávek přes tekoucí vodu (!). Zárodkem života se nemělo plýtvat a už existující nový život se nesměl poškodit.

Také talmudisté učili: „V prvních třech měsících po početí je soulož jak pro těhotnou, tak i pro plod velmi škodlivá; kdo souloží v 90. den, dopouští se skutku, jako kdyby ničil lidský život.“ Právě tak Sušruta varoval Indy před souloží během těhotenství a také čínští lékaři prohlašovali za první a nejdůležitější pravidlo po dobu těhotenství se zcela vyvarovat fyzické lásky.

Ve staré Číně byla těhotná žena odloučena: „Když má žena porodit dítě, bydlí měsíc zcela odloučena. Muž posílá dvakrát denně někoho s dotazem, nebo se sám ptá; jeho žena se však nepovazuje jej spatřit, ale pošle mu svou *mu*, aby odpověděla na jeho dotaz, až se konečně narodí dítě.“ Ještě dnes se občas těhotná čínská žena odlučuje od svého manžela a spí na zvláštním lůžku.

Zdraví těhotné ženy a jejího plodu bylo záležitostí různých předpisů. Sušruta (viz výše) doporučoval indickým ženám: „Od prvního dne necht' je těhotná žena veselá, nosí nádherné šperky a bílé šaty, dbá o klidnou mysl, štěstí, bohy, bráhmny a vážené osoby, nedotýká se špinavých, znetvořených a špatných předmětů, vyvaruje se nepříjemných zápachů a ošklivých pohledů, rozlučujících rozhovorů... necht' nevychází ven, nevyhledává útočiště v prázdných domech, u hrobů, na místech, kde se spalují mrtvolky a pod stromy, vyhýbá se hněvu, strachu a hnoji, břemenům, hlasitému křiku atd. a všemu, co zabíjí plod. Nemá se často natírat a mazat olejem, namáhat tělo a má se uváděného vystříhat. Na lůžko si má dát měkké přikrývky, neklást je příliš vysoko, postarat se o oporu a starat se, aby nebylo lůžko příliš těsné.“

Také staří Číňané pokládali tělesný klid a pokojnou mysl těhotné ženy za velmi nutné pro blaho dítěte. V knize o slavných ženách čteme: „Kdysi těhotná žena dbala o to, aby v noci neležela na boku, aby při sezení (na rohožce) neohýbala tělo, nestála na jedné noze, nejedla nezdravá nebo špatně upravená jídla, nesesedávala na špatně učištěné rohoži, nedívala se na ošklivé předměty, neposlouchala ostré tóny. Večer jí zpíval slepec obě první ódy Čchena a Čchao-nana ze zpěvníku a nechala si vyprávět slušné příběhy. Tak porodila i duchem dobré dítě.“

Starí Japonci měli ve zvyku, že těhotná žena musela ležet s ohnutýma nohama, dokonce jí okolo kolen a zad ovazovali pás, aby také spala s ohnutýma nohama. Báli se totiž, že by dítě mohlo zastrčit své nohy do natažených matčiných nohou jako do kalhot, což by samozřejmě ztížilo nebo dokonce znemožnilo porod.

Římská lékařská věda podle Sorana rozdělovala těhotenství na tři období. V prvním období šlo o udržení plodu, ve druhém o zmírnění jevů spojených

s těhotenstvím, chutí apod. a ve třetím o přípravu snadného porodu. První období si vyžadovalo, aby se žena vyvarovala každého tělesného i duševního rozčilení: strachu, leknutí, náhlé prudké radosti atd., dále kašle, kýchání, padání, těžkých břemen, tance, užívání projímadel, opilství, zvracení, zkrátka všeho, co by mohlo způsobit potrat. Klid a mírný pohyb měla žena pravidelně střídat, avšak měla zanechat každé tření spodní části těla. Měla ji natírat jen čerstvě vylisovaným olejem z nezralých oliv. V prvních sedmi dnech se neměla koupat ani pít víno, neměla jíst příliš mastná masa ani ryby; měla zcela zakázány ostré pokrmů a koření. Když toto období minulo, konstituce ženy už byla pevnější a vyvíjející se dítě potřebovalo bohatší potravu. Proto už nebylo třeba takové opatrnosti, pokud šlo o jídlo a pití vína ani pokud šlo o ležení, spaní a koupání. Ale počátkem sedmého měsíce se opět doporučovala zdrženlivost v prudkých pohybech, protože hrozilo nebezpečí, že by se plod mohl oddělit od dělohy i když zkušenosti učily, že sedmiměsíční plod je už životaschopný. Zakazovalo se stahování a šněrování poprsí jako škodlivé, protože může být příčinou ložisek hnisu. Osmý měsíc, který se v té době lidově nazýval „lehký“, měl sice také své problémy, ale strava měla být opět lehčí. Žena nyní měla více ležet, méně chodit, studené lázně, které v té době byly velmi oblíbené, měla zakázány. V posledních měsících si měla příliš svěšené břicho podvazovat pásem a natírat olejem, ale po osmém měsíci si tento pás měla odstranit a užívat teplé koupele; měla dokonce dovoleno plavat v teplé sladké vodě, aby bylo tělo pružnější; ze stejného důvodu bylo doporučováno napařování, sedací koupele, obstříkování sladkým olejem a čípky z husí masti.

Pokud jde o stravu, radil Sušruta: „Ať je chutná, tekutá, především sladká, jemná, jídla připravená na podporu dobrého trávení, což platí všeobecně až do porodu. Hlavně však ať v prvním, druhém a třetím měsíci těhotná žena jí sladkou, studenou a tekutou stravu.“ Pro každý měsíc těhotenství doporučoval zvláštní druhy zeleniny a plody. Staří Indové vůbec předepisovali na každý měsíc zvláštní dietu. Čínský lékař radil: „Protože v těhotenství nebývá příliš chuť k jídlu, žena mnoho nejí; je lepší, když jí kaši z kuřete, ovoce nakrájené na plátky, nikdy však mastné pokrmů.“

V Aténách jedla těhotná žena, aby se dítěti dařilo, kapustu, škeble a slupky z jablek a pila nápoj z třemdavy. Římsí lékaři radili, aby se od osmého měsíce strídně stravovala.

Zdraví těhotné ženy nebyly ani ve starověku nic neznámého. Zvláště Indové se domnívali, že žena, která nemůže uspokojit své chutě, rodí hrbaté, chromé, křivé, slabomyslné, trpasličí děti s nepodařenými nebo chybějícíma očima. Podle svého pedantního způsobu měli celou klasifikaci těchto chutí. „Když chuť těhotné vzhledem na jakýkoliv smyslový předmět zůstane neuspokojena, bude mít dítě chybu na příslušném smyslovém orgánu. Když žena pociťuje chuť dívat se na krále, porodí syna, který bude bohatý a nadevše vynikající. Když touží po jemných látkách a tkaninách, po hedvábí a drahokamech, porodí syna, který bude toužit po parádě a bude hezký. Když však touží po obrazu bohů, porodí syna, který se bude podobat účastníkům shromáždění. Chce-li vidět šelmy, porodí syna, který bude krvelačný. Touží-li po ještěřčím mase, porodí syna, který bude líný a bude se držet toho, čeho jednou dosáhl. Touží-li po hovězím mase, porodí syna, který bude hrdina, rudooký a zarostlý. Chce-li maso kance, porodí syna, který bude statečný a dobrý chodec a stále se bude zdržovat v lese. Chce-li oslící, porodí syna, který bude zaražený, po koroptvím mase syna, který se bude stále bát. Na jakoukoliv jinou věc žena ještě zaměří své chutě – vždy porodí dítě, které se té věci bude podobat tělem, chováním i povahou.“

Také talmudisté se domnívali, že život a zdraví těhotné ženy nebo jejího plodu jsou velmi ohroženy, když žena nevyhoví svým chutím, takže je v nevyhnutelném případě třeba znesvětit i sobotu a nedodržet zákony o jídle.

V klasickém starověku byli přesvědčeni, že na těhotnou ženu blahodárně působí, pokud její zrak spočívá na krásných předmětech. Tak se prý i u dítěte vyvinou krásné tělesné formy. Také v talmudu v traktátu Berachoth čteme toto: „Rabín Jochanan byl zvyklý chodit a sedat před dveře lázní. říkal: Když jdou nahoru izraelské doery a když vycházejí z lázní, ať se podívají na mne, aby měly takové hezké děti, jako jsem já. Rabini mu řekli: Nebojí se pán zlého pohledu? Řekl jim: Pocházím z Josefova kmene, nad nímž nemůže mít zlý pohled moc.“

Uhranutí. Jak je vidět z předchozího citátu, věřili na ně i talmudisté. V jednom traktátu čteme: „Byl jednou jeden černoch, který si vzal černošku a zplodil s ní bílého syna. Otec vzal syna a šel k rabínovi a řekl: ‚To snad není můj syn.‘ Vtom se ho rabín zeptal: ‚Máš doma obrazy?‘ ‚Ano.‘ ‚Jsou černé nebo bílé?‘ ‚Bílé.‘ ‚Proto máš bílého syna,‘ odpověděl rabín.“

Možná i staří Indové věřili na uhranutí, neboť Sušruta varoval těhotnou ženu před špinavými a znetvořenými předměty. Také čínský lékař varoval: „Chraňte těhotnou, aby nespátřila zajíce, myš, ježka, želvu, zmiji, žabu, ropuchu atd.“ Dodejme, že ve 13. století dal papež Martin IV. Ze svého domu odstranit všechna zobrazení svého heraldického zvířete – medvěda, protože při pohledu na něj se jedna dáma jeho dvora ulekla a porodila zcela chlupaté dítě.

Pokud jde o jiné rady a různá opatření pro blaho těhotné ženy a jejího plodu, uvedme ještě několik příkladů.

Sušruta staroindickým ženám doporučoval, aby během těhotenství používali lůžko se zábradlím, aby v něm mohly spát vsedě. Čínský lékař těhotné ženě radil, aby střídavě ležela na obou stranách a nespala jen na jedné. Ležet na zádech je škodlivé a na břichu velmi nebezpečné. Lázně a natírání těla olejem nařizovali v devátém měsíci římsí lékaři; arabští lékaři to dovolovali pouze v posledních čtřinácti dnech. Velmi rychle začali lékaři brojit proti lidovému zvyku pouštět žilou v době těhotenství. Před tím varoval Sušruta a později i arabští lékaři. Římané dávali těhotným ženám kromě už uváděných pokrmů a nápojů pro šťastný porod i různé pověřivé prostředky, například popel z ibise, kamínky ze stromů, oko baziliška, první vlasy odstřižené dítěti, močové kamínky apod.

Jak jsme viděli, už staří Indové varovali těhotné ženy před námahou, která by mohla způsobit potrat.

Potraty. U starých Římanů obětovali těhotné ženy Junoně (Juno, bohyně oblohy, ale i manželství) v háji na Esquilinském pahorku květiny, aby je chránila před potratem, přičemž nesměly mít žádné uzly ve vlasech a na šatech. V Římě tedy byla rozšířena pověst, že ve starých dobách, když byl potrat častější, prosily ženy Junonu, aby jim zjevila ochranný prostředek. Bohyně prý trochu záhadně odpověděla: „Kozel musí skákat na latinské matrony.“ Jako jiný ochranný prostředek proti potratu se už v talmudu vyskytuje *aetites* (orlí kámen), který nosily těhotné ženy. I Plinius uvádí ochrannou vlastnost tohoto kamene. Věřil tomu i biskup Marbodius, který v 11. století napsal knihu o kamenech – *Liber lapidum seu de gemmis*. Hippokratovci proti potratům doporučovali mnoho česneku a jiné byliny způsobující větry. Také staří Indové doporučovali celý herbář rostlinných prostředků a v ještě starších dobách měli proti potratům zařítka.

Dodejme, že potracené děti byly ve starověku házeny do jam nebo pochovávány v urnách. V jednom vyprávění v talmudu čteme: „Poučili nás, že rabín Jehuda řekl: Jednou služka zlého Žida v Rimoně předčasně porodila a plod hodila do jámy. Najednou přišel učený kněz, naklonil se nad jámu, aby viděl, zda je nedonošený plod mužského nebo ženského pohlaví a podle toho určil dobu nečistoty pro služku. Ale v jámě nic nenalezl, a když přišel k mudrcům, prohlásili kněze za čistého, byť měl být nečistý, protože ležel nad jámou, v níž bylo mrtvé dítě. Protože však kněz v jámě neviděl nic, řekli mu mudrcové, že v jámě byly možná potkani a myši, kteří sežrali nebo odvlékli dítě. Je jasné, že nedonošený plod v jámě byl, a je pouze nejasné, zda ho sežrali potkani a myši, a přece ta nejistota ruší jistotu? Vůbec ne, nebylo to tak. Služka nehodila do jámy dítě, ale placentu, kterou se kněz nemůže znečistit.“

Pokud jde o urny, našel Schliemann při svých vykopávkách v Hissarliku (Troji) zbytky třech lidských embryí pečlivě pochovaných v urnách. Nebyly spálené a kostry se daly téměř kompletně sestavit. Patřily k tzv. třetímu městu, avšak jedno, šestiměsíční, našli dokonce v prvním městě, což je důkazem pro to, že je tento zvyk už velmi starý. Plinius kdysi říkal: „Žádný národ neměl ve zvyku spalovat člověka, pokud neměl zuby.“

Porod. Otázka, kdy je lidský plod životaschopný, velmi zajímala starověký svět z lékařského, náboženského i právního hlediska. Jak jsme viděli v předcházejícím talmudském vyprávění, rabíni nedostatečně vyvinuté dítě nepokládali za mrtvého člověka, nepokládali ho za osobu, která by mohla znečistit kněze. Avšak vyvinuté mrtvé dítě znečišťovalo, i kdy bylo ještě v mateřském těle. „Když ženě zemřelo její dítě v těle a porodní bába se ho dotkla svou rukou, je sedm dní nečistá a matka čistá do té doby, dokud není dítě venku.“

Starí Indové tvrdili: „V osmém měsíci je životní síla ještě nepatrná. Když se plod narodí v této době, nezůstane naživu, protože mu chybí životní síla a odevzdá se démonu rozkladu.“

Také Hippokrates se domníval, že plod narozený v osmém měsíci není životaschopný, ale sedmiměsíční být může. Aristoteles a Galenos osmiměsíční dítě pokládali za životaschopné hlavně v Egyptě, méně už v Řecku. Plinius říkal: „Před sedmým měsícem není žádné dítě životaschopné. V sedmém měsíci se porod neuskutečňuje jinak, jen v den před úplňkem nebo po něm či při novém měsíci.“ Jak víme, v Egyptě rodí v osmém měsíci a také v Itálii jsou tyto děti životaschopné, i když starověcí lidé tvrdili opak. „Takové události probíhají různě. Vestilia, manželka C. Herdicia, později Pomponiova a potom Orfitova, třech proslavených občanů, kterým čtyřikrát porodila v sedmém měsíci: potom porodila v jedenáctém Suilia Rufa, v sedmém Corbula, kteří se oba stali konzuly, později v osmém Caesonii, manželku císaře Caje. Všem v této době narozeným až do čtrnáctého dne hrozí největší nebezpečí, avšak těhotným ženám ve čtvrtém a osmém měsíci, ve kterém jsou předčasné porody smrtelné.“

Nesmyslné důsledky náboženského myšlení nám dokazuje tato stat' z talmudu: „Bylo řečeno: Kvůli dítěti, které přijde na svět v osmém měsíci, se nesmí znesvětit sobota a nesmí se mu přerušit pupeční šňůra a nesmí se ani přenést z místa na místo, ale nechť se k němu jeho matka ohne a kojí ho a toho, by jej v sobotu přenášel z místa na místo, je třeba posuzovat tak, jako by v sobotu nosil kámen. To samé platí i tehdy, když jsou pochybnosti o tom, zda se narodilo v sedmém nebo v osmém měsíci,

nesmí se kvůli němu znesvětit sobota, přerušit pupeční šňůra, zakrýt lůžko a nesmí se ani přenášet z místa na místo. Když je však jisté, že je dítě sedmiměsíční a lze ho pokládat za životaschopné, může se kvůli němu znesvětit sobota, přerušit pupeční šňůra a zakrýt lůžko, aby novorozenátko nezmrzlo, a lze ho přenést z místa na místo. Proč se může kvůli sedmiměsíčnímu dítěti znesvětit sobota? Protože je životaschopné. Ale dítě, které se narodilo v osmém měsíci, nedokončilo svůj měsíc (nebylo donošeno), není životaschopné, a proto se kvůli němu nesmí znesvětit sobota. Rabína Abuha se ptali: Jak lze dokázat, že dítě narozené v sedmém měsíci je životaschopné? Odpověděl: Dokáží vám to: zéta, hepta, eta, októ (vysvětluje sedničku, jako máš žít, osmičku jako porážku, nehodu). Podle čeho lze však poznat, že je osmiměsíční? Když nemá vyvinuté nehty a vlasy. Rabín Simeon ben Gamliel říká: Dítě, které nežilo třicet dní, nedokončilo svůj úplný měsíc, a proto je potrat. O co se opírá názor rabína Simeona ben Gamliela? O tóru, neboť Bůh prvorozené za účelem výplaty jen po třiceti dnech přikázal počítat."

Hippokratův názor dlouho pokládali za správný. Avicenna (viz výše) ho připouštěl pro Egypt, kromě toho však tvrdil, že i ve Španělsku zůstávají osmiměsíční děti naživu a mohou se vyvíjet jako donošené. Jinde v Evropě prý nejsou životaschopné.

Také starověké národy rodičku pokládaly za nečistou. Ve starém zákoně čteme (III. kniha Mojžíšova, 2, 2-8): „Žena počnouc, porodí-li pacholíka, nečistá bude za sedm dnů podle počtu dnů, v nichž odděluje se pro svou nemoc, nečistá bude. Potom dne osmého obřezáno bude tělo neobřízky jeho. Ona pak ještě za třicet a tři dny zůstávati bude v krvi očišťování se od krve. Nižádné věci svaté se nedotkne a k svatyni nepůjde, dokud se nevyplní dnové očištění jejího. Pakli děvčečku porodí, nečistá bude za dvě neděle vedle nečistoty oddělení svého a šedesáte šest dní zůstávati bude v očištění od krve. Když pak se vyplní dnové očištění jejího po synu nebo dceři, přinese beránka ročního na oběť zápalnou a holoubátko nebo hrdličku, za oběť za hřích ke dveřím stánku úmluvy, knězi. Kterýž obětovati ji bude před Hospodinem a očistí ji a tak bude očištěna od toku krve své. Ten jest zákon té, kteráž porodila pacholíka nebo děvčečku. Pakli nebude moci býti s beránka, vezme dvě hrdliček nebo dvě holoubátek, jedno v oběť zápalnou a druhé v oběť za hřích. I očistí ji kněz, a tak čistá bude.“

I ve starých Aténách byly šetinedělky nečisté, takže toho, který se jich dotkl rukou, odloučili od oltářů jako toho, který vraždil. V Epidauru (Epidaurus, pův. město řec. kolonistů, nyní Cavtat nedaleko Dubrovníku) zřídili pro příslušníky velké svatyně porodnici a márnici, aby se vyvarovali znečištění půdy. Podobné to bylo i jinde.

Také staří Římané pokládali ženu nejen během menstruace, ale i po porodu za nečistou a v ženském příbytku byla zvláštní místnost pro porod. Podle talmudistů se měli lidé vyhýbat domu rodičky jako nečistému místu do té doby, dokud musely přítelkyně těhotnou podepírat, neboť tehdy se podle jejich domněnky otevíralo děložní hrdlo.

I keltské ženy byly při porodu pokládány za nečisté. V druidské (tj. době p.v. kelt. nábož., které hlásali druidové, kněží) době měly ostrovy na severozápadním pobřeží Galie (tj. severozáp. dnešní Francie) posvátný ráz a ženy na nich nesměly rodit. Už Strabon píše, že ženy na ostrově při ústí Loiry musely jít na pevninu, když chtěly mít styk s muži. V jiném pozdějším pramenu se říká: „Je zde obývaný ostrov, na kterém nemohou ženy rodit. Když nadejde chvíle slehnutí, odvezou ženu

na pevninu, aby zde porodila, nebo ji pošlou v lodi na moře a když slehne, opět ji přivezou na ostrov.“

Něco podobného známe i ze starého Řecka: Atéňané během 88. olympiády očistili ostrov Délos a na základě věštby zde zakázali porody; v té době byl tento ostrov proslaveným kultovním místem. Domnívali se tedy, že by porod znečistil půdu posvátného ostrova.

S představou o nečistotě rodičky, resp. těch látek, které vycházejí při slehnutí z rodidel, a o nutnosti chránit ji před zlými démony, souvisel, jak víme, obyčej mnohých přírodních národů, totiž že ženy rodily v oddělené chýši. Tak tomu bylo i u starých Indů, kde bráhmani dohlíželi na hygienu rodičky. Zůstávala zde ještě půl měsíce po porodu. U mnohých indických kmenů dosud rodí ženy v oddělené chýši, kde ji prý nešikovné ženy trápí horkem a kouřem. Také ve starém Japonsku byla porodní chatrč, *ubu-ja*, všeobecně rozšířeným zvykem. Vyskytuje se už v japonské mytologii, kde ji bůh Hohodemu, manžel Tojotamahimy, postavil pro svou manželku na mořském břehu. Na střechu použil peří z komorána. Jinak však porodní chýši pokrývali ostřicí. V Rusku a v sousedních zemích rodily ženy v parních lázních. Zprávy hovoří o Ruskách, Běloruskách, Lotyškách, Estonkách a Finkách.

Ve starém Řecku rodily ženy v *gynaikeionu*, Římanka odcházela do vlastní oddělené místnosti, v níž byly rozprostřeny drahé přikrývky; umyla se, ovázala si hlavu stuhou, odložila sandály a uložila se na lůžko určené k porodu. Soranos (viz výše) radil: „Rodička má v zimě přebývat v prostorné místnosti se zdravým vzduchem, kde je třeba připravit různé rekvizity, jako olej, odvar z pískavice (foenum graecum), tekutý vosk, teplou vodu, měkké houby, bavlnu, obvazy, polštáře, voňavky, porodní židli a dvě postele.“ Je jasné, že takto nerodily ženy nižších tříd a vesnické ženy, jejichž život starověcí spisovatelé téměř neznali.

Ale ve starém Řecku lze hledat *vznik porodnic*. Podle Pausania ji dal zřídit Antonius v Epidaurě v Saronském zálivu, přístavním místě Argolis u Asklepiadovy svatyně. Byla to současně nemocnice a útočiště rodiček, které se jako nečisté neměly kam uchýlit. Také Indové měli v Sušrutově době zvláštní porodnice, kde nad rodičkami bděli kněží-lékaři.

Aristoteles takto uvažoval o *podmínkách snadného porodu*: „Se zřetelem na těhotenství jsou odlišnosti mezi lidmi a ostatními zvířaty. Zvířata totiž mají tělo téměř celou dobu v dobrém stavu, ale většina žen v těhotenství trpí. Zaviňuje to částečně i způsob jejich života. Při sedavém způsobu života se v nich hromadí příliš mnoho vylučované látky, protože u národů, kde ženy mnoho pracují, se ani v těhotenství neobjevují zvláštní příznaky, a jako všude, kde jsou ženy zvyklé pracovat, rodí snadno. Námaha totiž pohlcuje vylučované látky, avšak při sedavém způsobu života jich zůstává mnoho v těle pro nedostatek činnosti a protože se v těhotenství žena nečistí, porodní bolesti jsou potom těžké. Při práci však cvičí dech, takže se může zadržovat, což rozhoduje, zda se rodí snadno nebo těžko.“

Staré indické knihy doporučovaly proti porodním bolestem velmi zvláštní prostředky. Například: „Když pije žena *madhuku* (sladké dřevo) s *mátulungou* (citronovníkem) rozetřené na prášek, s medem a smíchané s rozpuštěným máslem, má jistě bezbolestný porod: o tom nelze pochybovat.“ „Žena, která příliš těžce snáší bolesti, si připraví lehký porod tak, když si napřed ucpe uši rozžvýkaným okem a nohou bílé indické kukačky.“

Talmudští lékaři už znali předcházející porodní bolesti. Rabín Meir hovoří, že těžké porody trvají 40 i 50 dní, rabín Jehuda mluví o jednom měsíci, rabín Simeon si však myslí, že ani těžký porod netrvá déle než dva týdny. Ale v jednom rabínském traktátu čteme, že ctnostné ženy vůbec nepostihl osud Evy, tj. že netrpí porodními bolestmi. Čínský lékař přemýšlel takto: „Nejobyčejnější příčinou bolestí, které porodu předcházejí, jsou pohyby plodu v mateřském těle, ale bolesti vznikají i z velké vnitřní horečky, z dlouhého stání nebo sezení, z chybného kroku nebo úderu do spodní části těla; za takových okolností se začíná plod silněji pohybovat. Tyto pohyby dítěte nebo tyto předcházející bolesti se objevují většinou pět až šestkrát před slehnutím, přicházejí většinou několik dní před skutečným porodem a jsou zpravidla stejné jako předcházející bolesti, které postihly těhotnou před dvěma měsíci. Že to nejsou skutečné bolesti, víme podle toho, že každou hodinu slábnou, podle tepny zjistíme, zda vznikly kvůli nesprávné dietě; pokud vznikly z leknutí, je bolest nad pupkem, pokud je však zavinilo prochlazení, bolest sídlí pod pupkem.“

Rabínská moudrost uvažovala i o tom, jak dlouho je otevřený děložní krček. Háдали se o to, ve kterou hodinu se začíná otevírat. Jeden si myslel: „Od hodiny, když přijde na stolicí,“ druhý: „Tehdy, když začíná téci krev,“ jiný: „Tehdy, když vezmou přítelkyně rodičku pod pažďím.“ Otevření trvá podle jedněch tři dny, podle jiných sedm nebo i třicet dní. Otázka, jak dlouho trvá porod, byla pro talmudské lékaře důležitá potud, že při dlouhém porodu mohla být prací pomocníků znesváčena sobota. Ale nutná pomoc byla v sobotu povolena.

Starořímsí lékaři za příznak začínajícího porodu pokládali otevření a zvlhnutí děložního krčku, v němž se pak dalo nahmatat dítě. Vyšetřování dělohy už znali a používali. Soranos říká: „V 7., 9. a 10. měsíci těhotenství pocítují ženy bolesti v podbřišku a nadbřišku, pálení v rodidlech, bolest v kříži a bedrech a ve všech částech, které jsou pod plodem. Plod částečně sestupuje, takže ho může porodní bába snadno nahmátnout. Děložní hrdlo se otevírá. Když však přichází porod, naběhnou rodidla, nutká to k močení, pohlavní orgán krvácí, protože jemné cívy řasnaté blanky (chorium) praskají. Pokud vsuneme prst, narazíme na okrouhlý nádor, který se podobá vejci.“

Staroindičtí lékaři uváděli jako příznaky blížícího se porodu to, že se plod rozšiřuje, že se uvolňuje pouto srůbe ve spodní části těla a v bocích začínají bolesti; potom se při porodu dostaví bolest v kříži, nastává nutkání ke stolici a močení a z pochvy vychází hlen. Čínští lékaři i zde zkoumali fantastická znamení tepny. Za příznak blížícího se porodu pokládali zrychlený tep u kořene prostředníku. Na otázku proč, jednoduše odpovídali: „Protože třetí a prostřední část ženiny ruky je v úplném souladu s třetí a prostřední částí ženina těla, tedy s rodidly.“

Mnohé národy se domnívaly, že při porodu spolupůsobí pohyby dítěte. Už Hippokrates a Aristoteles vyslovili tento dohad; byli toho názoru, že pohyby dítěte roztrhnou plodové pleny, takže odchází voda. Představovali si to tedy asi tak, jak když se kuře líhne z vejce. Podobně si to představovali talmudisté i staroindičtí a starořímsí lékaři; Aetius si například myslel, že slabost plodu mu brání dělat potřebné pohyby, a tím rušivě působí na porod: cum saltibus et motibus suis matrem adjuvare potest fetus, plod může svými skoky a pohyby pomáhat matce. Také ve starém čínském pojednání čteme: „Zdá se mi, že jsem kdysi slyšel, že i starověcí lidé tvrdili, že plod není schopen vlastní silou a sám od sebe přijít na svět.“ „Matka musí ponechat odchod pouze na dítěti.“

Pomoc při porodu. V prvním svazku tohoto díla jsme už stručně hovořili o primitivních porodních pomocnicích a o *vzniku porodnictví*. Nad zastaralý stav porodnictví, který se vyskytoval u všech přírodních a polokulturních národů, se povzneslo několik usedlých národů, které se snažily dospět dále. Přibývající poznatky, zpočátku však samozřejmě pouze o patologických případech, vedly pomalu k určitým zvyklostem, opatřením i zákonným předpisům, čímž nastal přechod k vlastnímu porodnictví.

Ale s fyziologickým průběhem těhotenství a porodu se mohli blíže seznámit a uvažovat o něm jen ti, kteří se zabývali zdravotními stavy a nemocemi člověka vůbec, tedy ranhojiči a lékaři, a zde je začátek mužského zasahování do oboru až dosud všeobecně vymezeného ženám. Současně nastal nekonečný boj lékařského umění proti jeho oběma odpůrcům, proti ženským porodním pomocnicím a naučenému, nesmyslnému ženskému studu.

Ještě se o něm dozvíme více, avšak starověk znal ještě stále jen ženské porodnictví. Také u starověkých kulturních národů jej praktikovaly ženy, které se z porodních pomocnic ze zvyku stávaly porodními pomocnicemi z povolání.

Některé svým nadáním a zkušenostmi vynikly jako velmi schopné představitelky svého oboru a jejich oech se u většiny starých národů těšil velké úctě. Stávalo se to i tehdy, když moudrost porodních pomocnic byla v koncích a musela se hledat další pomoc u lékařů, kteří měli pověst dobrých chirurgů. Především to asi bylo v době největšího rozkvětu řecké kultury, když se nejlepším lékařům a lékařským školám podařilo obsáhnout část porodnictví a značnou část ženského lékařství vůbec.

Na druhé straně, s rozmachem kultury a s větší svobodou ženy se probudil postupem času i duch ženského pohlaví, vystoupily poetky, filozofky i ženy, které se chtěly stát lékařkami. Avšak kde stát nezrušil zákon, který zakazoval lékařství jak otrokům, tak i ženám, zde zůstávaly žena sice navenek jen porodními pomocnicemi, ale studovaly lékařská díla a samy psaly knihy ze svého oboru. S politickou a duchovní reakcí zmizely tyto náběhy, v Římě se ještě jednou zopakovaly během rozkvětu císařství, ale potom, bez ohledu na nepatrné výjimky, téměř zcela zanikly.

Jak Řekové, také Římané, obyvatelé Byzance a ještě více Arabové se věnovali jednak chirurgickému porodnictví, jednak vzdělávání porodních pomocnic. Ale potom musíme přeskočit více než tisíc let od rozkvětu řecko-římské kultury a téměř 600 let od rozkvětu arabského lékařství, než se dostaneme k období, které v porodnictví opět znamenalo značný pokrok. Až do 16. století bylo porodnictví téměř u všech evropských národů v rukou porodních bab, které se spoléhaly jen na větší či menší zkušenosti.

Ze starších částí Starého zákona víme, že staří Izraelité měli vlastní instituci porodních pomocnic. Z vyprávění o Ráchel se dozvídáme, že „těžkostmi trpěla rodička a když s těžkostmi rodila, řekla jí bába: Neboj se, nebo také tohoto syna míti budeš.“ O Támaře čteme, že když rodila, „jeden z blíženců vytáhl ruku, kteroužto chytivši bába, uvázala na ni červenou nitku, řkouc: Ten vyjde první. Když pak vtáhl ruku svou zase, vyšel bratr jeho. I řekla: Jak jsi protřhl? Tvůj jest protržení...“ A konečně z pobytu Izraelitů v Egyptě je známý rozkaz egyptského krále hebrejským bábám, z nichž se jedna jmenovala Sefora a druhá Fua. Řekl jim: „Když budete pomáhat ženám hebrejským při porodu a uzříte, že už rodí, byl-li by syn, zabijte ho, pakli dcera, nechť tedy ať jest živa.“ Báby se však bály Boha a neposlechly, co jim král přikázal, takže chlapce nechávaly naživu. Když je egyptský

král opět povolal, řekl jim: „Proč jste to učinily, že jste živé zachovaly pacholíky?“ Odpověděly: „Nejsou ženy hebrejské jako ženy egyptské, nebo ony jsou silnějšího přirození. Dříve než přijde k nim bába, porodí...“ V traktátu midráše (tj. Vykладаče sv. Písem) Berešita (talmudském výkladu I. Knihy Mojžíšovy) se mluví o tom, že izraelské ženy nepotřebovaly porodní báby. Ženy nosily svým pracujícím mužům jídlo, „umývaly je, natírali mastní a napájely, a potom s nimi mezi ohradami souložily... A když byly těhotné, šly do svých domů, a když nadešel čas jejich slehnutí, vyšly na pole a porodily pod jabloní.“

Ale i přesto existovaly porodní báby, i když jejich pomoc nebyla příliš vyhledávaná: omezovaly se zřejmě na ošetření novorozeňat, přerezáni pupeční šňůry, koupání dítěte, natření jeho těla solí a jeho zabalení. V době, kdy byl sepsán talmud, to byly tyto ženy, které se pokládaly za kompetentní posoudit legitimní nebo první porod. V těžkých případech však volaly lékaře, jimiž byli vždy rabíni, a ti na ně dohlíželi. Báby používaly zvláštní porodní stoličky a rodidla vyšetřovaly prstem i celou rukou, což se však nedoporučovalo.

U starých Peršanů byla těhotná pod zvláštní ochranou zákona. Otec dítěte, bez ohledu na to, zda byla rodička vdaná či nikoliv, byl podle zákona povinen se jí v každém směru ujmout. Trvání těhotenství odhadovali na devět měsíců, po nichž se podle jejich mínění dítě obracelo dolů. Při porodu muselo asistovat deset žen, pět mělo bdít nad zhotovením kolébky, jedna pomáhala u levého ramene, druhá u pravého, jedna podepírala hlavu, další držela rodičku pevně uprostřed a nakonec jedna přijala novorozeně, jemuž odřízla pupeční šňůru. Šestinedělka byla 40 dní nečistá; v této době měla zakázaný pohlavní styk a muže stihl trest smrti, pokud jí nějak ublížil.

U starých Indů odhadovali trvání těhotenství na deset měsíčních cyklů. Nekonečné jsou v jejich rituálních knihách, zejména v Rgvédě, ceremoniální přepisy, jejichž cílem bylo zabezpečit normální průběh porodu. Byli především zaměřeni proti těm démonům nebo zlým duchům, kteří byli domněle nebezpeční dítěti v mateřském těle. Znali pohyby plodu i porodní bolesti. Už v jejich nejstarší literatuře měl určitou úlohu „vitr“, který pak ve starém indickém lékařství ovládal celou fyziologii a patologii. Tento „vitr“ škodil potomstvu a dítě v mateřském těle mohl zabít. Později byla bráhmanská kněžská kasta vyzbrojena značným lékařským vzděláním a poměrně obratná v chirurgickém a porodnickém oboru. Pro nižší chirurgii existovali lékařští pomocníci i porodní báby. Ženská pomoc u porodu se omezovala na to, že čtyři obratné a věkem zralé ženy, které měly ostříhané nehty, rodičku obklopovaly, přičemž jedna z nich ji popoháněla k tlačení. Bráhmáni, kteří byli zároveň kněží a lékaři, měli zvláštní „konklávy“, do nichž přijímali těhotnou v devátém měsíci. Byla to náboženská instituce a současně i porodnice. Opatření pro nastávající porod začínala už v devátém měsíci. Ženy, alespoň ženy z vyšších kast, dopravili do zvláštní místnosti, kde je umývali a natírali a tak je připravovali k porodu. V té době musely sníst mnoho ovesné polévky, aby její tlak podporoval vypuzení plodu. Pupeční šňůra byla podvázána v šířce osmi prstů na spodní části těla, oddělená a upevněná na krku dítěte; nevycházející lůžko se odstraňovalo vnějším tlakem a tím, že silný člověk trásl tělem rodičky. Snažili se toho docílit i lechtáním. Po porodu matku i dítě umyli; první mateřské mléko se pokládalo za nepoužitelné. Po měsíci a půl nebo když se znovu dostavila menstruace, byla šestinedělka zbavena nečistoty, která se v ní držela. Těžké porody usnadňovali dýmem z páchnoucích věcí. V Sušrutově době bylo porodnictví u Indů ve stadiu

vývoje, pokračujícího od dávných dob. Sušruta v *Jadžurvédě* (viz výše) nepodává podrobný popis pouze o životosprávě těhotné ženy, rodičky a šestinedělky, nýbrž i patologie a terapii jejích nemocí, a také naznačuje, co je třeba dělat pro dokončení porodu při nesprávných polohách dítěte a dává účelné předpisy pro perforaci a odstranění mozku, zná i císařský řez po smrti. Jenže s pronikáním buddhismu do Indie se pomalu ztrácel vliv učených bráhmánů, z porodní pomoci zůstalo jen zařikávání, přísná dieta a podávání různých léků, z bráhmanské porodnice se stala bídná chýše a zkušené lékaře vystřídalý nevědomé ženy, jejichž zákroky jsou často pro těhotnou ženu škodlivé.

Podle egyptských lékařských papyrů staří Egypťané poznali dobu těhotenství a při normálním porodu asistovaly jediné ženské pomocnice, které tvořily zvláštní skupinu. Porodní židle se v nejjednodušší formě skládala ze dvou cihel nebo kamenů. Tzv. „porodnice“ v egyptských chrámech, jejichž stěny byly ozdobeny zobrazením porodů, dokazují, že i mezi lidem bylo zvykem rodit ve zvláštních domech nebo prostorech, jako je to dosud zvykem v Etiopii. Ani jedno z mnohých mužských lékařských božstev nemělo nic společného s porodem. Bohyní rození byla především Isis, která bývá nejčastěji zobrazována s malým Hórem v klíně. S ní později splynula i všechna starší božstva, která souvisela s plozením a narozením. Pro starobabylonské lékařství je závažný Chammurabiho „Zákoník“ (srov. Výše) a některé klínové texty. Velké dílo o porodech na dvaceti pěti deskách se našlo v Ninive, avšak jen velmi málo se z něho dosud rozluštilo. Porodní bába se nazývala „znalkyní nitra“, tak jako lékaře nazývali „znalcem léčivé vody“. Proti zlým duchům se používaly mnohé amulety.

Ve starém Řecku už za Platonových dob, tedy hned po Hippokratovi, vykonávaly porodnictví ženy, které za sebou měly dobu plození, ale byly rodičkami. O mužských porodních pomocnicích vypráví přímo jen Hyginus (řím. autor a knihovník z doby císaře Augusta), podle kterého v Aténách původně nebyly porodní pomocnice, protože otroci a ženy měly zakázáno jakoukoliv formu léčení. Jen mladá žena Agnodike (asi v r. 335–280 př. Kr.) se naučila porodnictví převlečená za muže, a potom dále vykonávala svou činnost, takže si na ni lékaři nakonec stěžovali u areopagu. Takto prý Agnodike dala popud k emancipaci žen, které byly do té doby vyloučené z porodnického učení. Samozřejmě, je to jen výmysl, ale přesto se setkáváme se jmény mužských porodních pomocníků.

Porodní báby existovaly už v nejstarších dobách. Obyčejné báby byly *maiai* a rozhodovaly i o tom, zda jde vůbec o těhotenství. Vyšší třídou byly *jatromaiai*, které směly používat léčiva, dávaly prostředky k potratu a vykonávaly zažehnavací zpěvy k ulehčení porodu. Kromě toho měly zjistit, zda je porozená bytost skutečné dítě, a nakonec měly ještě jedno výsadní právo: určovaly, které děvče je nejvhodnější manželkou pro mladého muže, aby se zaručilo nejlepší potomstvo. Ve starém Řecku zřejmě porodní báby neabsolvovaly zvláštní teoretickou přípravu. Také název *maia* původně znamenal každou starší ženu nebo domácí služebnou. Porodní báby stahovaly rodičkám tělo šátkem, *Lakedaimončanky* (tj. ženy ze Sparty) prý rodily na štitě. V pozdějších dobách se kromě postele v určitých případech používala porodní židle. Bába zavinula novorozence poté, kdy s ním slavnostně obešla oltář a umyla je během náboženského obřadu; otužili Spartané odmítali zavinutí dítěte. Z doby rozkvětu Řecka máme jen roztroušené údaje v Hippokratových dílech, podle nich se jen velmi zřídka používala při porodech lékařská pomoc, kvůli čemuž též nemohli lékaři přispět ke skutečnému rozvoji porodnictví.

Římané přijali – jak víme – kulturu od Řeků i pokud jde o porodnictví; později Řekyně jezdily do Říma jako porodní pomocnice. Římské porodní báby tvořily vlastní stav, ošetřovaly i ženské nemoci, v právních případech fungovaly jako znalkyně a porodnictví měly zcela ve svých rukou. Za Celsa (viz výše) se v těžkých případech radily se zkušenými lékaři. Vynikající školu založil Asklepiades z Bitýnie (narozen asi v r. 130 př. Kr.). Poprvé zde vyňali ženě dělohu a konstatovali, že ji lze odstranit bez újmy. Původní Soranovo dílo bylo doplněno i obrázky, mezi nimiž byly zobrazeny polohy dítěte, Soranos doporučuje děložní zrcadlo, nástroj se dvěma křídly a šrouby. Od ženy, která se chce stát porodní pomocnicí vyžaduje tyto vlastnosti: „Musí mít dobrou paměť, aby si zapamatovala dané věci, musí být pracovitá a vytrvalá, mravná, aby se jí mohlo důvěřovat, obdařena zdravými smysly a silnou konstitucí, musí mít dlouhé a jemné prsty s krátko ostříhanými nehty. Aby však mohla být dobrou bábou, musí mít i další přednosti. Musí být teoreticky a prakticky vzdělaná, ve všech oblastech léčebného umění zkušená, aby mohla dávat nejen životosprávné, ale i chirurgické a lékárnické pokyny, aby mohla to, co pozoruje, správně posuzovat a patřičně hodnotit souvislost jednotlivých jevů ve svém oboru. Musí trpělivku přemlouvat a s účastí ji pomáhat, být odvážnou v každém nebezpečí, aby její rady nevybočovaly z míry. Dále za sebou musí mít vlastní porody a nesmí být příliš mladá. Musí být slušná a stále rozšafná, velmi mlčenlivá, neboť se dozvídá mnohá tajemství života, nesmí být ziskuchtivá, aby kvůli mzdě nekonala podvodně, nesmí být pověřivá, aby rozlišila pravdu od lži. Dále se musí starat o to, aby její ruce byly měkké a něžné a nesmí vykonávat práci, od níž by jí ztvrdly. Kdyby však nebyly od přírody měkké, musí si je zjemnit mastní.“

V pozdní římské době porodní báby pokládaly za nutné rozšiřovat krček dělohy a při pevnějším stavu uměle přetrhávat blánu. Jejich pomocnice měly při porodu pomáhat tím, že stlačovaly rodičce břicho. Dítěti se oddělila pupeční šňůra až po odchodu lůžka. K jejímu odřezání se v dávných dobách používal kus dřeva, střepy ze skla, ostrý rákos nebo tvrdá kůrka z chleba. Až později se podvazovala a přestříhávala nůžkami. Porodní báby uměly vyšetřit rukou. K odstranění lůžka používaly, jak se zdá, kýchací prostředky, nebo na pupeční šňůru zavěšovaly závaží.

S rozkladem světového římského panství a především s rozkladem kultury na Západě zaniklo velmi mnoho věd a umění, neboť jim bylo křesťanství nepřátelsky nakloněno; kolébkou nového rozkvětu umění a věd byla až Arábie (výraz Arábie ve smyslu, vysvětleném výše). Když islám rozšířil své panství nad rozsáhlými evropskými končinami, rozšířil se i vliv arabské vzdělanosti a kultury téměř ve všech tehdy známých zemích a stal se zachráncem zbytků antické kultury. Ale vědecké porodnictví z tohoto rozmachu nic nezískalo. Sami arabští lékaři neměli správnou představu o průběhu porodu, protože mohamedánské předsudky jim nedovolovaly učit se na základě osobní kontroly a vlastního pozorování. Porody se zcela přenechávaly porodním bábám, které o tom měly velmi chatrné znalosti. Tento stav se nezměnil, ani když Evropu ovládlo mnišství.

U Germánů byla pomoc u porodu vzájemnou věcí žen. Seděly při něm na bobku nebo na mužových kolenou, pomocnice stlačovaly rodičce břicho nebo ji přetahovaly mezerami mezi stromy, při pomalém průběhu porodu používaly okuřování, hlavně jalovec, léky, amulety a kouzla, která měla pomocné duchy přivolat a škodlivé zahnat. „Nauč se ochranné runy, pokud chceš zbavit těhotnou ženu tělesného plodu; na ruce a spojující údy namaluj léčivá znamení a vypros si Disovu pomoc!“ zpívá Edda (je míněna Sámundova Edda, islandská sbírka písní

z 9.-12. stol.). Během porodu byly ženy ve zvláštní místnosti, u chudých lidí to byla podzemní jáma přikrytá „mrvou“. Lůžkem byla kravská nebo volská kůže, která byla pokryta slámou a vonnými bylinami. Zdá se, že znali i císařský řez.

Význam porodních babek jistě nebyl po kulturní a historické stránce nepatrný. Zatímco primitivní porodnictví měly v rukou jen ony, dokud se odborní lékaři nevěnovali přímo porodnictví, do té doby samozřejmě rozhodovaly o blahu, těžkostech těhotných žen a rodiček i osudu nové generace. Tohoto mocenského postavení se nevzdaly dobrovolně, ani když se z porodnictví stala nakonec věda.

Zaznamenejme ještě některé rady starověkých lékařů k ulehčení normálního porodu. Vnucovaly především tu myšlenku, že porodní cesty jsou pro odchod naléhajícího dítěte o to pohodlnější, čím jsou měkčí, povolnější a vlhčejší. Proto už Sušruta radil: „Natří pořádně masti vnitřní i vnější pohlavní orgány rodičky.“ Hippokrates doporučoval natírat pochvu olejem, stejně tak Soranos a jiní římsí a arabští lékaři. Protože porod se svými bolestmi a nářkem nutí rodičku i proti její vůli, aby tlačila, radil už Sušruta opatrnost: „Když se masti natřely vnitřní i vnější rodidla rodičky, je třeba jí domluvit: Ó, šťastná, namáhej se, ještě jsi nepřekonala porodní bolesti, namáhej se! A když se poutu pupeční šňůry uvolní: Pracuj pomalu bolavými stehny, rodidla a hrdlem měchyře! A když vycházel plod: Pracuj více! Když nakonec plod vychází z pochvy: Pracuj stále víc až do úplného slehnutí!“ „Pokud se včas nenamáhá, porodí rodička dítě hluché, němé, s obrácenými čelistmi, na hlavě poškozené, na kašel, záduchu a závratě trpící, hrbaté nebo znetvořené.“ Staroindičtí lékaři radili: „Ze začátku necht' tlačí jen pomalu, potom stále silněji, nakonec, když vychází plod, velmi silně, až nastane porod. Dokud tlačí, mají ženy volat, aby ji potěšily: Porodila, porodila, bohatého, bohatého syna.“ Také římsí lékaři věděli, že rodička musí tláčit podle určitého předpisu. Soranos a Aetius učili, že rodička má tláčit dech, pokud trvají bolesti, do dolní části těla a nezadržovat ho v hrdle, protože v takovém případě vzniká nevyléčitelné zlo - vole.

Čínský lékař říkal: „Bohužel se příliš často stává, že hloupé báby křičí na rodičku: Tlač ze všech sil. Matka má přenechat odchod jen na dítěti, protože pokud napíná své síly, když se dítě obrací, jeho poloha se nesprávně změní; jen tehdy, kdyby dítě při obracení příliš napínalo své síly, takže by velmi zesláblo a uvázlo, může žena pomoci dítěti tím, že několikrát napne své síly. Ale ať je přitom co nejopatrnější a nejpozornější, jinak si způsobí újmu.“ Japonští porodníci učili: „Je zbytečné, aby rodička libovolně tlačila a nemá se jí to tedy zvlášť doporučovat; spíše má být tlačení zcela jó a bude silnější a rychlejší, neboť jó se nahromadí nad plodem.“ K tomu je třeba dodat: při všech přírodních jevech Japonci rozlišovali mužský, aktivní princip jó a ženský pasivní princip in. Zde se tedy myslí, že aktivní, vypuzující síla se musí nahromadit nad plodem, aby jej vypudila.

Pokud jde o další mechanickou pomoc, dodejme, že řecké báby stahovaly tělo rodiček ovinutými šátky. Také římské báby trpěly, aby jejich pomocnice pomáhaly porodu tím, že stahovaly břicho rodiček. Sušruta se nezmiňuje o stahování těla při normálním porodu. Římské báby také rozšiřovaly rukou hrdlo dělohy, což Soranos doporučoval jen tehdy, když byly bezvysledné bolesti rodičky. Římsí lékaři měli *speculum vaginae*, což se podobalo děložnímu zrcadlu a používalo se k rozšíření pochvy, pokud byla příliš úzká pro východ dítěte. Tento nástroj byl v několika exemplářích nalezen v Pompejích. Arabští lékaři měli přístroj, jímž pomáhali dětské lebce, který byl rozšířený také u evropských národů ve středověku.

Natržení hráze (perinaea) znali už staří Izraelité. Čteme o něm v citované Knize Mojžíšově o Tamařině porodu. Avšak evropští porodníci si ho dlouho nevšímali a pouze ze začátku 18. století máme odborný popis případu, při němž se použila ochrana hráze před natržením.

Zato japonští porodníci ochraňovali hrázi už dávno a byli toho názoru, že když vychází plod, obrací svá ústa dolů, spojující kost se otevírá a ztrácejí se velké pysky. Hráze se napíná směrem nahoru v důsledku toho, že žena sedí na bobku a zade tlačí dozadu. Když nyní vychází dítě z dělohy, jeho temeno právě stojí na hrázi; násilným otáčením a vycházením se osvobozuje z východu. Natržení hráze vždy zavíní porodní bába, neboť hráz dostatečně nepodpírá; bába má, když sedí za dopředu nakloněnou rodičkou, zdvíhat dítě dopředu a ne dozadu, kde je měkké maso, které může snadno prasknout, když se ho dotkne koleno. Přesto čínští lékaři radili, aby se odchod ponechal pouze na dítěti, neboť vyjde „jako zralá okurka“. V Japonsku se i při normálním průběhu porodu pomáhalo tím, že dítě vytahovali rukou. Podobně to bylo i v Persii. U Římanů mu bába pomáhala stejným způsobem.

U starých Egyptanů znázorňuje porod jistý chrámový basreliéf asi takto: Rodička klečí na obou kolenech a zadek si opírá o paty. Za ní stojí žena, mírně nakloněná k ní. Levou rukou klade na její levou stranu, pravou rukou drží její zdvižené pravé rameno. Právě tak zdvižená pravice rodičky se opírá o šíji pomáhající ženy. Za touto ženou stojí další žena se zdviženými rameny, připravena v případě potřeby zasáhnout. Za ní stojí vzpřímená bohyně s lidskou hlavou, která v každé ruce drží tzv. nilský klíč, znamení života. Před rodičkou za sebou klečí dvě ženy: první právě přijala za ramínka dítě z rodičky, druhá čeká s rozevřenou náručí. Na jiném basreliéfu je znázorněna božská nebo královská rodička, která leží na lůžku a pomáhá jí a obsluhuje několik žen. Bába bere dítě z matčina těla, kojná za ním natahuje ruce, aby ho přijala současně se ženou, která má bdít nad kolébkou. Nakonec na třetím basreliéfu sedí rodička na židli s nízkým opěradlem.

Jiný staroegyptský porod je popsán na papyru asi z r. 1800 až 1600 př. Kr.: „Na kněžovu ženu dolehly porodní bolesti. Polekaný kněz vychází z domu a na ulici potká tři bohyně Isis, Nefthys a Hektu. Ptají se ho, proč je tak smutný. Postěžuje si jim, nato s ním jdou do jeho příbytku a zavřou dveře. Potom přistoupí k rodičce: Nefthys se postaví za její hlavu, Isis si stoupne před ní a Hekt pomáhá kněžově ženě při porodu. Tu jí Isis řekne: Nebuď silný v jejím těle, byť se silný nazýváš. A hned na její ramena vyšlo dítě dlouho jako loket; potom mu narostly kosti. Když dítě umyli, přestřihli mu pupeční šňůru a položili ho na lůžko. Potom se zjevila bohyně osudu a dítěti věštila. Tři bohyně potom přistoupili znovu k lůžku rodičky, postavily se jako předtím a při stejném Isidině zařikávání se narodil druhý chlapec, s nímž se učinilo to samé jako s jeho bratrem a stejným způsobem přišel na svět ještě třetí bratr.“ Vlastní bohyní porodu byla Hekt, zobrazovaná s hlavou žaby nebo ropuchy. Jak jsme viděli, rodičky neměly stejnou polohu. Časem se asi měnila, ale dříve měly zřejmě jiné mravy vznešení lidé než obyčejný lid. Vznešené dámy rodily na nádherném lůžku, u lidu byla pravděpodobně nejobvyklejší poloha na bobku. Tuto pozici vybrali i k hieroglyfu pro porod.

Staré Řekyně jistě rodily na židli, opřené dozadu, a pomáhala jim za nimi stojící žena, zatímco pomocnice sedící mezi jejími stehny přijímala dítě. Takovou polohu zobrazuje skupina z řeckých dob, objevená na Kypru. Je zajímavé, že na Kypru rodí ženy podobně i dodnes. Dnešní báby na Kypru mají podobné nízké stoličky, které nosí s sebou, když jsou k porodu. Pomocnice klečí za rodičkou a drží jí hlavu

na svých ramenech, bába, která sedí před těhotnou na malé židličce mezi jejími roztaženými stehny, čeká na dítě. Židle nemají polštáře, ale mají dvě opěradla, sedadlo nemá otvor, ale uprostřed zvláštní výstupek, který má zřejmě udržovat co nejvíce roztažená stehna. Od Hippokrata se dozvídáme, že Řekyně rodily většinou na větší či menší židličce. Římské dámy rodily na lůžku, zřejmě vleže nakloněny k levé straně a dítě bylo odebíráno zezadu. Také ony někdy používaly porodní židle.

Ze starého Mexika se zachovala vzácná soška zelenkavého, hnědě a černě skvrnitého minerálu, možná veneritu, znázorňující porod bohyně. Je to ženská postava, která sedí na bobku a má roztažená kolena; ramena má natažena dozadu a ruce položeny pod zadkem. Hlava je nakloněna trochu dozadu, pohled je upřený nahoru a stranou, široká ústa jsou pootevřená, takže lze vidět řadu zubů; koutky úst jsou staženy jako při bolestném sténání. Zdá se, že zde umělec velmi zřetelně a pravdivě vystihl ten okamžik porodu, který porodníci nazývají bolestí tlačení. Právě tak zobrazení rodící bohyně ze staromexického obrazového rukopisu znázorňují porod v dřepu.

Pupeční šňůra se ve starém Japonsku oddělovala někde bambusovým, jinde měděným nožem, někde i překousnutím, přičemž se mezi pupeční šňůru a zuby vložila tenká látka. Před rozřezáním se na příslušné místo sedmkrát dýchlo. Bambusový nůž u dítěte mužského pohlaví byl ze samičího bambusu, u dítěte ženského rodu ze samčího bambusu. Pokud má totiž bambusový rákos při prvním klíčení jen jeden výhonek, nazývají jej samčím, pokud vyžene výhonky dva, je nazývá samičím.

V Číně, kde se pupeční šňůra pravidelně oddělovala nůžkami, měli zvláštní způsob oddělování, pokud šlo o dítě zdánlivě mrtvé, což se prý někdy stávalo během tuhých zimních mrazů. „Nechť se tedy novorozenec hned zabalí do zahřátých šátků, na což je třeba svinout papír, namočit ho do konopného oleje, zapálit a přepálit jím pupeční šňůru dítěte. Tímto opatřením vstoupí teplo hořícího papíru pupkem dítěte do jeho žaludku, jeho životní duchové se ohřejí a dítě ožije.“

Starí Egypťané pupeční šňůru oddělovali kamenem, jak se dočítáme v Herodotovi. Starí Izraelité pokládali oddělení pupeční šňůry za zcela nevyhnutelné, když na to zapomněli, znamenalo to za úplné zanedbání dítěte, jaké se může stát je opovrženímhodným lidem, kteří žijí téměř jako zvířata. Pupeční šňůru podvazovali, aby dítě nevykrvácelo. Všechno se dělalo zřejmě dost zručně, protože už Šalomounova píseň chválí ženin pupek: „Tvůj pupek je okrouhlý kotlík, ne bez nápoje,“

Lékařsky vzdělaní rabíni pupeční šňůru podvazovali hned po porodu a potom ji i přerežali, nejdříve nožem. Ale dokázali o tom i teologicky debatovat. V traktátu midrašé Šemota, když se hovořilo o faraonově rozkazu, aby porodní báby usmrcovaly novorozené izraelské chlapce, se dále píše: „Rabín Jehuda říká: Kdo zazpíval chválu boží? Kojenci, které dal faraon hodit do řeky, protože poznali boha. Jak to? Když byly izraelské ženy v Egyptě a některá z izraelských doer chtěla porodit, vyšla do pole a zde porodila a když slehla, opustila chlapce a přenechala ho Bohu se slovy: Pane světa, vykonala jsem si své, nyní ty vykonej své. A hned se snesl Bůh, podle rabína Jochanana v celé své slávě a přerežal pupeční šňůru, vykoupal a pomazal dítě.“

Tak hovoří i Proroctví Ezechiela proroka (16, 5): „Bylas povržena na svršku pole...“ Dále se píše (16, 4): „V den, kdy jsi se narodila, nebyl přerežán pupek tvůj.“

A dále (16, 10): „A přioděl jsem tě rouchem krumplovaným,“ dále (16, 9): „I umyl jsem tě vodou. A dal mu dvě kamenů do ruky, jeden kojil dítě mlékem, druhý medem, jakž psáno.“ V. Kniha Mojžíšova (32, 13) totiž říká: „Učinil, aby sál med ze skály a olej z kamene tvrdého.“

A ještě silnější je midráš Vajikra: „Když slehla žena ve dne, řekla svému synovi: Jdi a dones mi ostrý kámen, abych mohla odřezat tvoji pupeční šňůru. Pokud slehla v noci, řekla svému synovi: Jdi a rozsviť světlo, abych ti odřezala pupeční šňůru. Jistá žena slehla v noci a řekla svému synovi: Jdi, rozsviť světlo, abych ti přerežala pupeční šňůru. Šel a rozsvítil světlo a zde ho spatřil náčelník zlých duchů a když zápasili, zakokrhál kohout. Jdi a řekni to své matce, řekl démon, a řekni jí, že kdyby nebyl kohout zakokrhál, byl bych tě zabil. Jdi, vypravuj to babičo, řekla matka, že tvoje matka ti neodřezala pupeční šňůru, neboť kdyby to učinila, byl bys přišel o život, aby se naplnilo to, co je napsáno.“

S racionální metodou oddělování pupeční šňůry začal až Soranos, pokud nepřihlížíme na fyziologické omyly tehdejších dob. Nařizoval, aby se omfalotomie, tj. Přerežání pupeční šňůry, udělalo hned, jen co se dítě zotaví po porodním aktu. Pupeční šňůra se má přerežat ostrým nástrojem čtyři prsty nad břichem a nikdy ne tupými nástroji, aby nevzniklo „pohmoždění“. Sražená krev ze zbylé části pupeční šňůry se má vytlačit a kvůli tomu, že by hrozilo nebezpečí vykrvácení, pevně ovinout vlnou. Zbytek, který visí na dítěti, se má zabalit naolejovanou vlnou, položit do středu těla a po třech nebo čtyřech dnech, když odpadl, se má zahojit otok, který se na těle utvořil.

Pokud jde o *lůžko*, už Hippokrates a jeho nástupci pokládali za nutné, aby se různými prostředky podporoval jeho odchod. Dítě od lůžka neoddělovali dříve, dokud nevyšlo samo nebo umělým způsobem, a proto se snažili vyvolat co nejrychlejší odchod lůžka, aby mohli uskutečnit oddělení pupeční šňůry. Dbali zřejmě víc o novorozence než o šestinedělku; proto se rychle zažíval zvyk co nejdříve odebrat lůžko. Žena přitom sedávala na porodní židli nebo na jiném sedadle; ale když byla příliš slabá, mohla ležet i v posteli s hlavou vysoko podloženou. Jako prostředky k urychlení odchodu lůžka doporučovali kýchací prášky, závaží na pupeční šňůru, dráždidla, například španělské mušky, podával se prášek ze sušeného lůžka, koňské pohlavní žlázy, moč vlastního muže, oslí kopyta, jazyk chameleona, hlava kuřete apod., potom lybické sýplhium, proslavené, záhadné léčivo, a starověké koření, odvar jeho semene v množství půl datle ve víně. Soranos uvádí ještě mnoho jiných prostředků. Celsus, Soranos a jiní starověcí lékaři učili lůžko odstraňovat jemně rukou.

Zvláštní zvyky v tomto směru měli Japonci a Číňané.

V Japonsku se pupeční šňůra oddělila od plodového koláče, potom se zabalila do několika vrstev bílého papíru a nakonec do papíru, na němž byla napsána celá jména rodičů. V tomto obalu se uložila do rodinného archivu. Když dítě zemřelo, pochovala se s ním. Když dospělo, nosilo ji stále s sebou a dostalo ji pak i do hrobu. Jiný ceremoniál byl následný: dvanáct soudečků, které se nazývaly *ošioke* nebo *enaoka*, z cedrového dřeva a pomalovaných obrazy jeřábů, želv, borovic a bambusu, symboly štěstí, a současně dvanáct nožů z bambusového rákosu se položilo k lůžku novorozence. Pupeční šňůru, rozřezanou na dvanáct částí, uložili dovnitř a pochovali na dvoře domu s rýží, penězi, konopím a slámou směrem *jeni*, tj. severozápadním. Pupeční šňůru vládnoucího císaře pochovali směrem severovýchodním v parku chrámu Šimogamo u císařského paláce v Kjótu pod pamětním kamenem.

V Číně vložila bába pupeční šňůru do urny s dřevěným uhlím, kterou pečlivě zapečetili a opatrovali deset roků, někdy i celý život, by ji pak s mrtvou příslušného člověka dali do hrobu. Když umřelo dítě krátce po porodu, umu vystavili na hřbitově nebo na některém kopci v okolí. Někdy pupeční šňůru i upekli a dítěti podávali jako prášek, který byl prostředkem proti neštovicím. Podle čínské čarodějnické knihy „Sbírký desetitisíc uměleckých kousků“ (ze 7. století) se používalo lůžko děvčete, které se narodilo živé, jako kouzlo, kterým se mohla žena změnit v mladé děvče. Kromě takového lůžka se současně používalo i chlapcovo lůžko, když se narodil mrtvý. Obě se vyprala, očistila v dni, tj. spálila na prach, a spolu s jídlem se z této hmoty zformovaly dvě figurky. Tyto figurky pak při různých zařikáváních a obřadech oblékali do šatů.

U Bělorusů většinou lůžko porodní bába zakopala pod podlahu v koupelně, přičemž se s rukama za zády klaněla na všechny čtyři strany. Jinde v Rusku lůžko pečlivě schovali, položili do zvláštní nádoby, posypali hlinou a zakopali, aby dítě těžce neonemocnělo. Bába přitom zařikávala zlé duchy. Byl to zřejmě zvyk velmi starého původu. Podobný, starogermánský půvab měl i islandský zvyk zakopávat lůžko a ostatní části pod práh, aby do nich nevnikli zlí duchové a nemohli dítěti uškodit. Když bylo lůžko takto pochováno, mělo dítě později, když dospělo, jakéhosi svého dvojníka (*manns-fylgja*) v podobě zvířete, které se mu nejvíce podobalo vzhledem a povahou, například medvěda, orla, vlka, vola nebo lišku; *fylgja* krásných žen se podobala labuti. Tyto *fylgje* se dávaly i poznat a oznamovaly příchod člověka, k němuž patřily. Kdyby bylo lůžko s ostatními zbytky spálené, lidé by se domnívali, že je dítě *fylgju-laust*, tj. bez *fylgje*, což by bylo tak špatné, jako kdyby někomu chyběl stín.

Znovuzrození dospělých. K rozmanitým a mnohým starověkým zvykům, rituálům a kouzlům, spojeným s porodem, jejichž primitivní základy jsme poznali u přírodních národů, ale jejich podrobný výpočet a popis by nás odvedl příliš daleko od vlastního tématu tohoto díla, lze ještě připojit podivuhodný zvyk také určité prastarého původu, který nám umožňuje hluboko nahlédnout do naivní a staré mentality. Jde o *znovuzrození dospělých z umělé dělohy*.

Starí Indové, jak víme, spalovali své mrtvé. Pro blaho jejich duše se toto spálení, spojené s různými ceremoniály, pokládalo za tak nevyhnutelné, že příbuzní si přáli spalovat i ty mrtvé, kteří zemřeli daleko od svého domova nebo které považovali za mrtvé. Místo mrtvol, tlející někde daleko, se zhotovila lidská podoba ze 360 řapíků a tato podoba se spálila při stejných obřadech, jako by šlo o skutečnou mrtvolu. Stávalo se však, že člověk, který byl takto během své nepřítomnosti spálen, nebyl ještě vůbec mrtvý a jednoho krásného dne se neočekávaně vrátil domů. Ale protože se za něj vykonala smuteční slavnost, pokládal se podle zákona za mrtvého a musel se tedy znovu narodit, aby mohl být uznán za živého.

Na to byl opět potřebný rituální úkon, kterým se mohlo uskutečnit znovuzrození dospělého člověka.

Třením rozdělali oheň a přinesli dary podle předpisů pro domácí oběť. Na západ od obětního ohně, tj. za ním, pak postavili zlatý soudek nebo i velký hliněný hrnek. Naplnili jej vodou a rozehrátým máslem, načež otec domněle mrtvého přednesl nad nádobou slova z véd, která dávala nádobě funkci dělohy. Při dalších slovech vlezl člověk určený ke znovuzrození do soudku, skrčil se zde a sevřel pěsti jako embryo a beze slova a mlčky strávil noc v posvátné tekutině. Druhý den ráno přišel otec nebo jeho zástupce vykonat všechny obřady, které se podle předpisu

uskutečňovaly s těhotnou ženou. Potom mohl začít „porod“. Domnělé embryo vylezlo ze sudu na zadní straně a nyní muselo ještě prožít dětství.

Dělaly se s ním tedy všechny úkony, které se konaly s novorozencem a v době dospívání, nakonec se musel ještě jednou oženit se svou vlastní manželkou. Obětní oheň se zapálil znovu a až nyní ho začali pokládat za živého, byl rovný svým bližním a mohl zase obětovat i bohům.

Něco podobného se kdysi událo se dvěma vyslanci, které poslali do Anglie; po svém návratu, protože byli pokládáni za nečisté a vyloučené z kasty, se museli „přeporodit“ tak, že přelezli přes zlatou napodobeninu ženského lůna (*jóni*).

Také u starých Řeků existoval podobný zvyk, jak vypráví Plutarchos ve svých „*Quaestiones Romanae*“: „Ty, co byli vyvezeni a kterým zhotovili hrob, protože je pokládali za mrtvé, považovali Řekové za nečisté a vylučovali je z chrámu i obětí. Vypráví se zde, že jistý Aristinos, oběť této pověry, odešel do Delf a prosil bohy, aby mu ukázali východisko z nepříjemností, které mu způsobil tento zvyk. Pýthie (věštkyně v Delfách, viz výše) řekla: Musíš znovu udělat všechno, co děláš na lůžku těhotná žena, a potom smíš přinášet oběti bohům. Aristinos prý pochopil tuto věštbu a nechal se ženami umýt, zavinout a přikrývat jako tvor, který se znovu narodil. Od té doby tak konali všichni *hysteropotnoi*, všichni, kteří vstali z mrtvých. Někteří tvrdí, že už před Aristinem se takto zacházelo s těmi, kteří vstali z mrtvých a že tento zvyk pochází ze starých dob.“

Embryotomie a císařský řez. Porodníci jsou nuceni tu a tam ve vzácných, zvláště nepříznivých případech, po náležitém uvážení *usmrtit dítě v mateřském těle* a vytáhnout ho po částech. Jsou to většinou jen takové případy, kdy poměrná velikost dítěte, především jeho hlavy, přesahuje tak značně velikost mateřských porodních cest, že se tím východ dítěte stává fyzickou nemožností. Starověcí lékaři to znali velmi dobře.

Sušruta předepisoval, i když jinými slovy a ovšem bez dnešních termínů: Je-li hlava vpředu, má se perforovat lebka, odstranit mozek a dítě vytáhnout hákem; je-li vpředu rameno, necht' se učiní embryotomie - vytažení embrya po kouscích. Používal zvláštní nástroje a byl toho názoru, že jen velmi schopný lékař s nimi může udělat operaci, která značně ohrožuje matku. Čtyři měsíce má potom být šestinedělka pod lékařským dozorem.

Starověcí lékaři dělali embryotomii jen tehdy, když už bylo dítě mrtvé. Pokud byly nohy plodu vpředu, odřezali je a snažili se pak obrátit dítě hlavou dopředu. I Soranos byl toho názoru, že trčící nohy je třeba odříznout i tehdy, je-li dítě ještě živé, ale matčin život je ohrožen. Přesně popisoval i operativní zákrok při zvodnatělé hlavě plodu. Podle pramenů směli i Židé usmrtit dítě, když nebylo ještě vidět jeho hlavu a byl-li život matky v ohrožení. Dokud bylo dítě ještě v matčině těle, způsobovalo podle jejich názoru prodloužení porodu, protože se domnívali, že dítě musí při porodu ponáhat; v tomto případě tedy ohrožovalo matčin život a smělo se obětovat, aby se zachránila matka. Když byla hlava dítěte a jeho největší část venku, nedávali talmudští lékaři vinu dítěti, ale překážku porodu spatřovali v matce a dítě se tedy nesmělo obětovat.

Jestliže při porodu zemře matka z vysílení nebo z podobných důvodů, je často možné zachránit dítě rychlým zákrokem z jeho organického vězení a zachovat ho naživu, stejně je tomu pochopitelné v mnoha případech, kdy matka žije, ale normální porod by byl obtížný či nemožný. Dělá se to tzv. *císařským řezem*.

Ale tato operace se dlouho u mnohých národů nepovolovala, například v Japonsku a Persii. Také mohamedáni měli zakázaný císařský řez, dokonce zákon nařizoval, že se má novorozenec zemřelé matky hned usmrtit (u živých matek se dříve císařský řez neprováděl vůbec), kdyby neposlušný lékař uskutečnil operaci a dítě vynesl na světlo, neboť to není boží tvor, ale ďáblův, protože „život se nemůže zrodit z mrtvého“. Korán výslovně zakazuje otevírání mrtvol; tělo se nemá otevírat ani tehdy, „když mrtvý spolkl drahocennou perlu, která mu nepatřila“.

V novější době si však civilizace změnu tohoto názoru vynohla nejprve alespoň natolik, že se císařský řez může uskutečnit tehdy, když těhotná umírá a dítě projevuje známky života, později se stal císařský řez běžným porodnickým řešením.

Někteří vědci jsou toho názoru, že původ císařského řezu lze hledat ve starém Egyptě. Když se zde většinou balzamovalo a mrtví se tedy otevírali, nešla jim ani existence ještě živého a pohybujícího se dítěte. Samozřejmě, že se to mohlo stát jen tehdy, když se mrtvolu, určené k balzamování, otevíraly hned po smrti. Nelze zjistit, zda staří Řekové dělali císařský řez. Asi tento způsob znali, neboť podle starého mýtu Dionýsa (viz výše) vyřízli z těla bleskem zabité Semely a přenesli do Diova těla (Zeus, nejvyšší řec. bůh), který jej potom porodil s pomocí Athény a Eileithyie. Prý i Asklepias (řec. bůh lékařství) vyřízli z matčina těla.

Indičtí lékaři dělali císařský řez tehdy, když spatřili na spodní části náhle zemřelé matky pohyby dítěte.

V Římě to dovolil už Numa Pompilius (viz výše). Zdá se však, že později v císařském Římě, se na tuto operaci *sectio caesarea*, zapomnělo a opět se snad vynořila až zavedením křesťanského náboženství. Nakonec i církve, která připisovala životu nenarozeného dítěte vyšší hodnotu, chtějíc ho za každou cenu „spasit“, vystupovala tu a tam proti císařskému řezu. Islandský biskup Jon Sigurdson v roce 1345 nařídil: „Nikdo nesmí pochybovat o tom, že když zemře žena s dítětem, má se dítě jako jiní lidé pochovat na hřbitově a ne jej z ní vyřezat nebo vyndat.“

I talmudští rabíni věděli, že plod vždy s matkou neumírá, ale takový plod pokládali za nezpůsobitelný dědit, protože jeho život a pohyby jsou prý právě takové jako život a pohyby odseknutého, ale přesto ještě podobné pohybujícímu se ocasu ještěrky. Těhotnou odsouzenou na smrt popravili bez ohledu na dítě, avšak když seděla na porodní židli a připravovala se k porodu, dítě napřed usmrtili a ženu popravili potom, neboť se domnívali, že kdyby dítě zůstalo naživu, mohlo by se narodit ještě po matčině smrti, což pokládali za hanebnější než usmrcení zralého plodu v těle odsouzené matky. Když ženu překvapila při porodu smrt přímo na porodní židli, učelal se císařský řez, a to i v sobotu.

Jen co se císařský řez učinil na mrtvé, mohla jistě vzniknout myšlenka, že smělou operací, ostrým řezem do matčiny břišní stěny a plodové blány by bylo možné osvobodit rodičku od dítěte a tímto krvavým a umělým způsobem umožnit jinak nemožný a matku ohrožující porod. Jak je vidět, už staří rabíni se uměli odvážit k takové smělé operaci. I jedna skandinávská sága popisuje císařský řez na živé ženě: „Je třeba nyní podat zprávu o tom, že královna hned cítila, že nosí dítě; ale trvalo to dlouho a nemohla dítě porodit... Nemoc královny se nezlepšovala, nemohla dítě porodit a trpěla už šest zim. Tu přišla na to, že nebude dlouho žít, a přikázala tedy, aby jí dítě vyřízli. Jak řekla, tak se stalo. Dítě byl chlapec, a když tento chlapec vyšel na světlo, byl velký vzrůstem, jak se dalo očekávat. A říkají, že chlapec matku, než zemřela, políbil. Chlapec dostal jméno a nazvali jej Volsungem.“

Šestinedělí. O různém chování různých přírodních národů k šestinedělkám jsme se dozvěděli v předcházejícím svazku; doplníme si nyní tento obraz některými zvyky starých kulturních národů.

Čínský lékař doporučuje: „Hned po porodu si nesmí ani jedna šestinedělka lehnout, ale musí vzpřímeně sedět na svém lůžku. Aby toto sezení však matku příliš neunavovalo, když je zmořena porodní námahou, je třeba jí dát za záda přiměřené polštáře a podušky. Nesmí se jí také rozhodně dovolit, aby si natáhla nohy, ale je třeba dbát o to, aby kolena ohnula směrem nahoru. V této poloze se musí šestinedělka chovat klidně a pevně zavřít oči. Nesmí však tvrdě usnout, neboť by mohl nastat zcela snadno nebezpečný nával krve, který by zapříčinil prudkou mdlobu. Má se vyvarovat každého hluku, aby se nelekla, je třeba ji chránit před ostrým vzduchem a průvanem: ale když se má dbát o čerstvý vzduch, necht' se její pokoj čtyřikrát denně provětrá silným octem.“

V Japonsku seděla šestinedělka na zvláštní židli z pěti desek: jedna tvořila zadní opěradlo, dvě byly po stranách, jedna na přední straně a pátá tvořila sedadlo. Všechny se daly posunovat po žlábcích. Když se lůžko odstranilo, položila se na židli rohožka, na ni přikrývka a šestinedělka v ní seděla sedm dní. Nesměla naklánět hlavu dopředu a nesměla prý ani usnout. To byl poměrně nový zvyk, neboť podle starých japonských knih vstávaly ženy už třetí den po porodu a chodily. Ve starém Řecku asi nebylo běžné, aby se šestinedělka nějak zvlášť šetřila, neboť Hippokrates radil: „Pokud žena hned po porodu zdvíhá břemeno, které je nad její síly, když mele obilí, štípe dřevo, běhá nebo koná jiné podobné věci, velmi snadno jí spadne děloha.“

Jako se ze šestinedělčina ústraní u přírodních národů stávala zvláštní chýše pro šestinedělky, tak se z této chýše u kulturních národů stal pokoj šestinedělky, kde mladá matka přijímala s novorozencem blahopřání a často velmi obřadní návštěvy, s čímž se seznámíme později. U starověkých kulturních národů byl dost rozšířený názor, že šestinedělka je také „nečistá“ jako žena s menstruací. Tento pojem nečistoty nesouvisel s dnešním pojmem čistoty, ale lze ho spíše vyjádřit známým slovem „tabu“.

Médové, Baktrové a Peršané (všichni viz výše) drželi rodičku podle Zarathuštrova (srov. Výše) zákona čtyřicet dní na vymezeném místě, potom se mohla objevit, ale musela čekat dalších čtyřicet dní, než se k ní mohl přiblížit muž. Zarathuštra také přikazoval, že šestinedělka musí v příbytku ležet na vyvýšeném místě, které je posypáno suchým prachem a vzdálené patnáct kroků od ohně, vody, stromů a posvátných otýpek. Je třeba ji uložit tak, aby neviděla táborový oheň. Nikdo se jí nesmí dotknout, smí se jí podávat jen určité množství pokrmů v kovových nádobách, neboť takové nádoby se nejméně znečistí a dají se snadno umýt; ten, co jí přinášel potravu, se musel zastavit tři roky před jejím lůžkem. Podobné předpisy platí až dosud u některých indických kmenů.

V jižní Číně bylo ve vyšší společnosti pravidlem, že muž nemluvil se svou ženou celý měsíc po porodu a po stejnou dobu nesměla do domu vstoupit žádná návštěva. Na znamení toho visel nad hlavním vchodem domu svazek barvíнку. Všechny obyvatelé domu celý měsíc pokládali za nečisté; stejně tak každého, kdo do něho v této době vstoupil. Takto nečistý člověk nesměl chodit do chrámu. Také Japonka byla celých 50 dní po porodu pokládána za nečistou.

U novodobých Řeků je šestinedělka nečistá 40 dnů. V této době nesmí jít do chrámu a pouze čtyřicátý den jde poděkovat bohu; také se nesmí dotknout

žádného posvátného předmětu. Kdo má u sebe talisman, má se vyhýbat jejímu domu, neboť talisman by ztratil svou sílu. To je ozvěna starořeckých zvyků, protože Atéňanky měly zakázáno z domu vycházet před 40. dnem po porodu, šestinedělky nesměly chodit do chrámu a vykonávat posvátné úkony, dokud se neočistily v koupeli. Podobně tomu bylo i u Římanů a Židů.

Jak jsme viděli, už Mojžišův zákon dělal rozdíly podle pohlaví, pokud šlo o období šestinedělčiny „nečistoty“. Talmudista Maimonides (lat. jméno rabína Móše ben Maimón, 1135–1204) tento rozdíl zdůvodňoval takto: „Nemoci chladných (ženských) povah si vyžadují delší očišťování než nemoci teplých mužských povah, a protože je ženina povaha chladná a vlhká, také děloha při ženském porodu je větší než při porodu mužském, na vylučování chladných studených hlenů a hnilobných tekutin při porodu ženského pohlaví je třeba delší čas než při porodu mužského pohlaví, kde je více tepla a méně tekutiny. Dítě mužského pohlaví rodí žena tehdy, když z ní vyšlo nejprve semeno, a dítě ženského pohlaví, když vyšlo nejprve z muže. Porod dítěte mužského pohlaví tedy svědčí o horké povaze rodičky, tak jako porod ženského dítěte svědčí o její chladné povaze. V důsledku této povahy probíhá vylučování a očišťování z chorobných výtoků rychleji při mužské povaze než při povaze ženské.“ Podobně i Hippokrates učil, že po porodech chlapců výtok netrvá tak dlouho jako po porodu děvčete, protože při tvorbě plodu trvá oddělování údů v ženském plodu nejvýše 42 dní, ale v mužském plodu nejvýše 30 dní.

Kojení. Jak jsme viděli v 1. díle, je u přírodních nebo polokulturních národů všeobecným zvykem, že matka své dítě kojí sama; u kulturních národů už ve starověku nebyl tento přirozený zvyk tak všeobecným pravidlem. U přírodních národů se tu a tam setkáváme s tím, že dítě bývá přiloženo nejprve k prsům jiné ženy, matčiny přítelkyně nebo sousedky, neboť se první mléko nepokládá za dobré a domnívají se, že novorozeně dostává u jiné ženy pravou chuť k jídlu; stává se to i tehdy, když je matka nemocná. Avšak i v jiných případech děti kojilo několik žen, například u alžírských Arabů, kde je kromě matky kmila služka nebo žena, která náhodou přišla na návštěvu, nebo u Čerkesů (samost. národnost žijící v Rusku, hlav. Na Kavkazu), kde k tomu všechny schopné ženy z kmene kojily knížecí děti.

Ale i instituce kojných je zřejmě velmi stará. Uvádí to Homér i bible. Ve starém Babylonu také znali kojné. Známy Chamurabiho „Zákoník“ (viz výše) v čl. 194 říká: „Pokud dá někdo své dítě kojné, které v jejích rukou zemře, ale kojná bez vědomí matky a otce odkojí jiné dítě, nechť je vyvedena, neboť bez vědomí matky a otce odkojila jiné dítě, a nechť se jí tedy odřežou prsa.“ Děti se zde dávali kojné do domu.

Také u starých Indů, ale zřejmě jen u bohatých, se děti okamžitě dávaly kojným. Sušruta nařizuje, že kojná má přiložit dítě až desátý den po porodu, na oslavu pojmenování: „Ve šťastný měsíční den je třeba kojnou posadit s umytou hlavou a v čistých šatech tváří k východu, dítě, jehož tvář je obrácena na sever, nechť se přiloží k pravému prsu a ať pije, když se předtím kojná umyla, a několik kapek prýstícího mléka se požehná těmito slovy: Čtvero mlékonosných oceánů nechť mají, ó šťastná, stále obě tvá prsa, aby se množily síly dítěte; tvoje dítě, ó krásná, napojeno nektarovou mléčnou šťávou, nechť se dožije dlouhého života jako bohové, když ochutnali ambrózií.“ Sušruta naznačoval i okolnosti, podle nichž se mají kojné vybírat; stejně činili i řečtí a římsí lékaři.

Soranos žádal, aby kojnou byla žena, která už dvakrát nebo třikrát porodila. Odmítal však tehdy všeobecný názor, že její poslední dítě musí být stejného pohlaví

jak dítě, které se má kojít. Někteří lékaři žádali, aby kojná neměla méně než 25 let a více než 35 let, ale Soranos připouštěl věk od 20. do 40. roku. Také Aztékové ve starém Mexiku znali kojné. I korán říká: „Máte dovoleno vzít si kojnou, pokud jí dáte celou mzdu podle spravedlnosti.“ V Japonsku staré mytologické spisy uvádějí najímání kojných; podobně i v Číně. U Germánů se zjistilo, že Anglosasky (viz výše) dávaly své děti živit kojným už v 6. století a v 15. století se to pak v Německu stalo všeobecným zvykem.

Všude tam, kde byla po kojných větší poptávka, vynikl velmi rychle některý okres nebo i některá národnost zvláštní pověstí, že dodává dobré kojné. V nové době se například za takové „továrny na kojné“ pokládala – jak se žertem tvrdilo – města hlavně Spreewald a Oderbuch pro Berlín, Normandie a nievreský kraj v Burgundsku pro Paříž. V otrokářských amerických státech si brali za kojné černošky, vznešené Peršanky ženy kočovníků, Malajci na Borneu ženy čínských horníků. U starých Atéňanů se za neobyčejně dobré pokládaly kojné ze Sparty a Římanům Soranos doporučoval Řekyně, jiný lékař Egyptanky. Avšak i ve středověku převládala domněnka, že vlastnosti kojící ženy se mohou mlékem přenést na kojence. Už Tacitus si stěžoval, že v Římě už není tolik významných mužů jako předtím, protože děti už nekojí vlastní matky, ale koupené cizí otrokyně.

Starověké národy znaly i *kojícího muže*. Islandská sága vypráví, Thorgils, náčelník, kterého přezdívali Jizvonohý, táhl v 10. století do Grónska, kam ho pozval Erik Rudý (asi 950–1002, objevitel Grónska r. 982). Zde za strašných okolností zemřela jeho manželka Thórey, když předtím porodila syna Thorfinura. Thorgils chtěl v noci bdít u syna a řekl: „Nemyslím, že by mohl dlouho žít a velmi mne bolí, že mu nemohu pomoci. Nejprve si však pokusím odříznout bradavku,“ což i učinil. Nejprve vystříkla krev, potom vodnatá sraženina a vydržel do té doby, dokud nevyšlo mléko, kterým se chlapecivil. I v talmudu se vyskytuje podobný případ: „Jednomu muži zemřela žena a zanechala mu kojence, neměl však tolik prostředků, aby mohl platit mzdu kojné. Tu se stal zázrak: otevřela se mu prsa, podobná dvěma ženiným prsům a kojil svého syna.“ I v čínských legendách se vyskytují případy, kde dítě odkojil věrný sluha nebo blízký příbuzný.

Kojení u starých Římanů trvalo 1 až 2 roky, u starých Peruánců 2 roky, také korán a Avicenna (viz výše) je předepisovali, u starých Židů trvalo 3 roky, v Číně a Japonsku 2 až 3 roky, ale i 10 let. Ale už ve starověku bylo známé i kojení dospělých lidí, lépe řečeno, jejich vyživování mateřským mlékem. Stará řecká povídka, která byla zobrazena i na nástěnné malbě v Pompejích, vypráví o příkladu dětské lásky, že Peronea, dcera Cimona, jehož uvrhli do vězení a odsoudili k smrti hladem, prodlužovala svému otci život tím, že ho denně navštěvovala a nabízela mu svá prsa, aby ukojil hlad. Také stará čínská literatura zná podobné příklady dětské lásky.

Ale sání z prsu mohlo mít i symbolický význam, a potom samozřejmě nezáleželo na tom, zda se mléko skutečně vylučovalo nebo ne. Řecká pověst vypráví, že Herakla (nejznámější z hroů, syn Dia a smrtelné ženy, symbol síly a odvahy) kojila Héra (žena Diova, bohyně manželství). Diovi synové mohli dosáhnout nebeské pocty jen tehdy, když sáli z Hériných prsou. Antická pověst vypráví, že Héra dala Heraklovi své prso jen proto, že se spletla v jeho osobě, protože ho jinak stále pronásledovala svým nepřátelstvím. Ale v etruském (Etruskové, starověk. národ v dnešním Toskánsku v Itálii, kolem 3. stol. př. Kr. splýnul s Římany) umění se vyskytuje Herakles, který saje z Hérina prsu jako vousatý muž, takže nelze hovořit o mýloe

v osobě. Zde jde zřejmě o formu adopce: přes mateřské mléko, respektive symbolické sání z prsu, se příslušný muž stával synem.

Stejná forma adopce se zjistila v pověstech nebo jako skutečný zvyk u Arabů, Berberů, Marokánců, Avarů, Arménů, Turků, Albánců, v Indočíně a na Jávě. U kavkazských Osetů (národ pův. sev. od Kavkazu,) adoptuje matka, která ztratila svého syna, syna jiné rodiny v přítomnosti rodičů aktem, který napodobuje kojení dítěte matkou. Adoptovaný se přitiskne k obnaženému prsu ženy se slovy: „Od tohoto dne jsem tvým synem a ty mojí matkou.“ Adoptující odpovídá: „Jsem tvoje matka, ty jsi můj syn.“

Mateřské mléko jako potrava dospělých se vyskytovalo i v nové době. Například cestoval o ženách kočovných Peršanů vypráví, že přicházejí do města a zde na trhu prodávají své mléko pro slabé starce. Samozřejmě, že starci nesají přímo z jejich prsů, ale dají si mléko nakojit do poháru a tak přijmou tuto zvláštní potravinu. O Čiňankách máme podobnou zprávu: „Je to fakt, že čínské ženy nejen kojí své děti několik roků, ale snaží se udržet si neustále mléko, aby jím nahradily deficit, který vzniká při nedostatečném množství kravského mléka, mezi tržní potřebou a skutečnou zásobou živočišného mléka. Čiňan, který kromě své legitimní manželky má ještě pět až šest souložnic, si může zřídit skutečné mlékařství. Protože námořníci, když přijdou do přístavu, pijí většinou vášnivě rádi mléko, nemálo nás překvapilo, když jsme se od jednoho hong-kongského lékaře dozvěděli, z jakého pramene teklo nepochybně mléko, které jsme pili ve velkém množství.“ To je zpráva vědců ze slavné cesty na lodi Novara.

Zástupná matka. Nyní ještě dodejme, že pojem nevhlídné nevlastní matky, *macechy*, vznikl až u kulturních a civilizovaných národů. Velmi dobře jej znají například Čiňané. U přírodních a polokulturních národů jsme často viděli jen ochotu, s níž cizí ženy přijímaly za své děti, jimž zemřela matka, nebo se ucházely o to, aby mohly několik dní opatrovat a kojit děti jiných žen. Když se na Babbberských ostrovech (srov. V 1. díle) narodila dvojčata, rodiče vychovali jen jedno dítě a druhého dítěte se ujali příbuzní nebo jiní soukmenovci. Také *mateřství prostřednictvím zástupkyně*, které se u mnohých národů vyskytovalo, často dokazuje, s jakou radostí se přijímají děti, které zplodil manžel s jinou ženou, alespoň tam, kde se bezdětnost pokládá za ostudu a děti představují bohatství a pýchu.

U Čiňanů si dodnes může manžel do domu vzít souložnici, aby mu rodila děti, pokud je jeho manželka bezdětná nebo trpí nějakou nemocí. Nám už známý Čcheng o tom říká: „Těněř vždy se tyto (souložnice) vybírají z nižších tříd nebo z počtu nouzí trpících příbuzných. Jejich děti se pokládají za děti právoplatné manželky, je-li bezdětná. Když má právoplatná manželka děti, jsou pokládány za legitimní, tj. mají stejná práva jako děti manželské. Souložnice musí poslouchat legitimní manželku a je ženou v jejich službách. Podle našich zvyklostí, které osud dítěte zajímá více než vše ostatní, takže důstojnost manželství vidí právě v jejich blahu, by se protivil oddělený život dětí narozených vedle manželství všem tradičním obyčejům. Z tohoto důvodu se zřídil konkubinát.“

Podobné poměry známe i z bible: „Sára pak, manželka Abrahámová, jemu nerodila, a měla děvku egyptskou, jménem Hagar. I řekla Sára Abrahámovi: Ať, nyní Hospodin zavře život můj, abych nerodila; vejdi prosím k děvce mé, zda bych aspoň z ní mohla mít syna.“ Právě tak tomu bylo i v Jákobově domě: „Vidouc pak Ráchel, že by nerodila Jákobovi... řekla: Hle, děvka má Bilha, vejdi k ní, aby rodila na kolena má, a budu mítí já také syny z ní.“ Je těněř jisté, že porod souložnice na kolenech legitimní manželky byl alegorickým úkonem, při němž neplodná žena současně prožívala porod a takto nabyla mateřské právo na své nevlastní děti.

Něco podobného představuje akt, který se vyskytuje při adopci u bosenských Turků. Turci rádi adoptují nezletilé děti, a to orientálním způsobem. Adoptivní matka totiž dítě vecpe do svých širokých kalhot a nechá ho nohavicí spadnout na zem, jako kdyby dítě porodila. Takový adoptivní syn se jako právoplatné dítě stane dědicem všech majetků svých adoptivních rodičů.

Je jasné, že tyto zvyky mají patriarchální povahu, tj., že jejich dobrou stránku diktovala pouze patriarchální touha po synovi a dědici bez citového vztahu k zúčastněným ženám. Ženy, které se tímto zvyklostem dobrovolně podřizovaly, ba o ně často samy žádaly, volily především menší zlo, kterým byla poddajná souložnice, před větším zlem, kterým bylo opovržení, postihující jejich neplodnost a případné zavržení. Avšak tyto okolnosti nic nemění na faktu, že děti zrozené ze souložnic nebo adoptované se přijímaly stejně vřele jako vlastní děti. Jen tehdy, když vlastnické pojmy pronikly hluboko do celého života, stal se i z mateřského pudu činitel, který doprovázejí sobecké city, nevraživě rozlišující mezi „mým“ a „tvým“.